

LISTY FILOLOGICKÉ.

Vydávají se

nákladem Jednoty českých filologů v Praze.

Odpovědní redaktoři

FR. GROH, O. HUJER a JAR. VLČEK.

ROČNÍK ČTYŘICÁTÝ ŠESTÝ.

V PRAZE.

Tiskem České grafické Unie a. s.

1919.

Obsah ročníku čtyřicátého šestého.

Pojednání.

Úvahy.

Strana

Hlídka programů středních škol.

Na prahu nové doby.

Převrat, jímž na sklonku minulého roku dobyl si národ náš samostatnosti, mění od základů netoliko politický jeho stav, než otvírá i kulturnímu životu jeho nové, dosud netušené možnosti a cíle. Navždy zmizela dlouhá a bolestná doba poroby, ústrků a ponižování: na svobodné půdě svých otců bude nyní svobodný národ rozhodovati o svých osudech a nic mu nebude brániti, aby nesměřoval za cíli, jež mu vytýčili největší jeho duchové. Čím radostnější jest vědom toto, tím větší jest pocit odpovědnosti, jejž velepamátná událost ta budí ve všech složkách národního organismu našeho i v každém jeho členu, jenž se zamyslí nad osudovým dosahem jejím.

Mezi těmito složkami, jejichž zdárný vývoj může mladému státu našemu upevniti a trvale zajistiti význačné místo v rodině národů, jehož si lid náš dobyl svým heroickým zápasem o samostatnost, není dojista poslední v řadě věda. Ona to byla, jež před půldruhým stoletím počala buditi z hlubokého spánku porobený národ, její zástupci měli vynikající úkol při dobudování chrámu jeho svobody, jí zajisté připadne velký podíl i při dalším provádění jeho osvětných ideálů. Věda česká jest si vědoma této vznešené úlohy a radostně se chápe povinností z ní plynoucích. Zástupci jednotlivých korporací horlivě se radí o účelné organisaci vědecké práce, vytyčují jí nové a vyšší cíle a uvažují, jak

vyplnit nejrychleji dosavadní mezery a odstranit nedostatky a překážky, jež volnému rozvoji jejímu se dosud stavěly v cestu. A možno zajisté s plnou důvěrou doufati, že až pominou přechodné svízele, zaviněné válkou a jejími následky, rozkvete i u nás bohatý život vědecký.

Také Jednota naše, nejstarší středisko českých filologů, která již po půl století plní ze všech sil svých úkol, jejž si vytkla, vydávajíc na čtyřicátý šestý rok s nemalými obětmi Listy filologické a jiné publikace vědecké, v nichž jest uložena značná část vědecké práce filologů českých, mezi nimi obou posledních velkých vůdců jejích, Jana Gebauera a Josefa Krále, hlásí se ochotně k těmto novým úkolům. Jsou mnohé a velké; za nejpřednější z nich na ten čas pokládá pracovati k tomu, aby splacen byl dluh, jímž povinna jest filologie česká našemu písemnictví a rozvoji filologie u nás: postarati se totiž o vydání vědeckých příruček pro jednotlivé obory filologické a dáti tak studentstvu našemu i širokým kruhům vzdělanců vůbec do rukou pomůcky, jimiž by v jazyce mateřském byli uváděni do různých oborů vědy filologické, zejména ovšem do různých oborů filologie klassické a slovanské. Cíl takový sledovala Jednota již dříve; nyní za vnějších podmínek příznivějších doufá, že podaří se jí v době dohledné provésti tento úkol, jenž dnes, kdy k starému vysokému učení Karlovu přidruží se záhy nová universita Masarykova v Brně a za nedlouho zajisté slovenská universita v Bratislavě, je tím naléhavější.

Na jiném místě tohoto sešitu najde čtenář zprávu o tom, co se chystá. Doufáme, že naši filologové budou Jednotu horlivě podporovati v snahách jejích.

V Praze dne 28. ledna 1919.

Výbor Jednoty českých filologů.

Studie o pramenech filosofických spisů Ciceronových.

Napsal **K. Svoboda.**

I. Úvod.

Prameny většiny filosofických spisů Ciceronových jsou nejisté přes velmi rozsáhlou literaturu, věnovanou této otázce. Příčiny toho jsou hlavně tyto: řecké spisy, z nichž čerpal Cicero, jsou zachovány jen ve zlomcích nebo se vůbec ztratily, učení oněch filosofů bylo eklektické, málo osobité, takže bývá nesnadno rozlišiti jejich myšlenky, konečně není shody o tom, jakým způsobem užíval Cicero svých předloh.

První badatelé věřili, že Cicero znal a užil všech četných filosofických děl řeckých, jež jmenuje. Chr. Meiners (Vermischte philosophische Schriften I., v Lipsku 1775, str. 288 n.) dokonce tvrdil, že není řeckého filosofa, jehož by Cicero nebyl četl. Také R. Kühner (M. Tullii Ciceronis in philosophiam eiusque partes merita, v Hamburce 1825), jenž probral soustavně, ale povrchně všechna jeho filosofická díla, myslil, že četl skoro všechny řecké spisy filosofické a že užíval vždy původních pramenů. U každého jeho spisu uznával více předloh, nedbaje toho, jak rychle byly ony spisy skládány. Z citátů Ciceronových usuzoval, že I. kn. de divinatione je čerpána z Platona, Aristotela, Chrysippa, Diogena Babylonského, Antipatra z Tarsu, Poseidonia a Kratippa (str. 100 n.) a V. kn. Tusc. disp. z Platona, Aristotela, Xenokrata, Speusippa, Polemona, stoiků a Karneada (str. 114 n.) atd. Podobně soudil F. Hand (Ersch-Gruber, Allgem. Encykl. I, 17, v Lipsku 1828, str. 230), že v knihách de republica je užito Platona, Aristotela, Isokrata a Xenofonta, a Fr. Schneider (De Consolatione Ciceronis, v Heidelberce 1835, str. 9 n.), že Konsolace se opírala o Aischina sokratovce, Platona, Krantora, Theofrasta, Dikaiarcha a Kleitomacha. Ad. Stahr (Aristotelea II., v Hallu 1832, str. 147 n.) a M. M. v. Baumhauer (Disquisitio critica de Aristotelia vi in Ciceronis scriptis, v Trevíru 1841, str. 134 n., 143 n.) snažili se dokázati, že Cicero užil skoro všech spisů Aristotelových. Totéž tvrdil J. A. C. van Heusde (M. Tullius Cicero *φιλοπλάτων*, v Utrechtu 1836, str. 277 a j.) o spisech Platonových. Na to nepomýšleli, že jejich myšlenky mohl Cicero nalézti

i u pozdějších spisovatelů. Ještě W. S. Teuffel (Geschichte der römischen Literatur[3], v Lipsku 1875) učil, že v II. kn. de natura deorum byl pramenem Zenon, Kleanthes a Chrysippos, kteří jsou tam jmenováni (str. 347), a v III. kn. de officiis Platon, Aristoteles, Diogenes Babylonský, Hekaton, Antipatros Tyrský (str. 351), a Fr. Gloël (Ueber Cicero's Studium des Plato, v Magdeburce 1876, str. 11) odvozoval V. kn. Tusc. disp. asi ze sedmi pramenů. U nás stál na tomto nekritickém hledisku Fr. Smrčka (Quae M. Tullius Cicero de philosophia merita sibi paraverit, v Písku 1892).

Přes to již ze starších badatelů někteří, nespokojujíce se výroky Ciceronovými, snažili se z obsahu jeho děl poznati předlohy. Tak J. A. Goerenz dokazoval myšlenkovým rozborem I. kn. de legibus (vyd. v Lipsku 1809, str. XXV n.) a II. a III. kn. de finibus (vyd. 1813, str. XXIV n.), že jsou čerpány z Chrysippa; domníval se, že Cicero své prameny úmyslně tajil (vyd. de finibus, str. XXIV). Z myšlenkových shod usuzoval J. Bake (Posidonii Rhodii reliquiae doctrinae, v Lejdě 1810, str. 36), že obsah Hortensia byl vážen z Poseidonia.

Víra v Ciceronovu rozsáhlou znalost řecké filosofie a v jeho samostatnost byla velmi otřesena, když se ukázalo, že zlomky spisu o bozích (podle obyklého mínění je to Filodemův spis *περὶ εὐσεβείας*), objevené v Herkulaneu, shodují se někde i doslovně s Ciceronovým přehledem různých učení theologických v de natura deorum I 25—41. Poznali to již neapolští učenci XVIII. stol.[1], ale v obecnou známost to uvedl teprve Chr. Petersen (Phaedri Epicurei vulgo anonymi Herculanensis de natura deorum fragmentum, v Hamburce 1833). Tento objev byl popudem k hojnějším a rozsáhlejším pracím o pramenech Ciceronových. D. J. N. Madvig ve vydání de finibus (v Kodani [1]1839, [3]1876) rozebral důkladně i filosofický obsah spisu. Prameny theologického přehledu v de nat. d. a obou zpracování Akademik rekonstruoval A. B. Krische (Die theologischen Lehren der griechischen Denker, v Gottinkách 1840; Ueber Cicero's Akademika, v Gottinkách 1845). O užití akademika Filona Ciceronem jednal K. Fr. Hermann (De Philone Larissaeo disputatio, v Gottinkách 1851 a 1855), o jeho epikurských pramenech K. Hartfelder (De Cicerone Epicureae doctrinae interprete, v Karlsruhe 1875), o Poseidoniovi P. Corssen (De Posidonio Rhodio M. Tulii Ciceronis in l. I. Tusc. disp. et in Somnio Scipionis auctore, v Bonnu 1878), o Antiochovi Askalonském R. Hoyer (De Antiocho Ascalonita, v Bonnu 1883). O. Heine (De fontibus Tusculanarum disputationum, ve Výmaru 1863), G. Zietzschmann (De Tusculanarum disputationum fontibus, v Hallu 1868), P. H. Poppel-

[1] Srov. H. Sauppe, De Philodemi libro, qui fuit de pietate, v Gottinkách 1864 = Ausgewählte Schriften, v Berlíně 1896, str. 387.

reuter (Quae ratio intercedat inter Posidoni περὶ παθῶν πραγματείας et Tusculanas disputationes Ciceronis, v Bonnu 1883) hledali prameny Tuskulánek, B. Lengnick (Ad emendandos explicandosque Ciceronis libros de natura deorum quid ex Philodemi scriptione περὶ εὐσεβείας redundet, v Hallu 1871), P. Schwenke (Jahrb. f. cl. Phil. CXIX, 1879, str. 49 n., 129 n.), L. Reinhardt (Bresl. phil. Abh. III 2, 1888) probírali dílo de natura deorum, Th. Schiche (De fontibus Ciceronis librorum, qui sunt de divinatione, v Jeně 1875) a K. Hartfelder (Die Quellen von Ciceros zwei Büchern de divinatione, ve Freiburce 1878) spis de divinatione, M. Meinecke (De fontibus, quos Cicero in libello de fato secutus esse videatur, v Marienwerderu 1886/7) knihu de fato atd. Vyvrcholením těchto prací bylo dílo R. Hirzela Untersuchungen zu Ciceros philosophischen Schriften (v Lipsku 1877—1883), založené na veliké znalosti starověké filosofie; týká se knih de nat. d. (díl I), de fin., de off. (d. II). Acad. a Tusc. disp. (d. III). Na německém badání závisí do značné míry C. Thiaucourt (Essai sur les traités philosophiques de Cicéron et leurs sources grecques, v Paříži 1885), jenž — vedle Kühnera jediný — probíral všechny spisy Ciceronovy.

Badatelé tito čím dále tím více upírali Ciceronovi ať výslovně, ať mlčky samostatnou činnost při skládání filosofických děl. Opět a opět ukazovali na jeho slova ‚ἀπόγραφα sunt, minore labore fiunt; verba tantum adfero, quibus abundo‘ (ad Att. XII 52, 3) a na krátkou dobu, ve které spisy ty vznikly. Hleděli na ně a někteří hledí dosud, jako na pouhé překlady; právě tak mnozí starověcí dějepisci byli tehdy pokládáni za nesamostatné opisovače. U Cicerona působilo též příkré Drumannovo a Mommsenovo odsouzení celé jeho činnosti a povahy.

Z osnovy spisů se soudilo o počtu knih a rozdělení látky v předloze, jako by tu Cicero nemohl nic měniti. Tak Schiche mínil, že každá z pěti částí I. kn. de divinatione (uv. sp. str. 42 n.) a čtyř částí II. kn. de natura deorum (Jahresber. d. phil. Vereins 1880, str. 382) odpovídá jedné knize Poseidoniově.

Pro nepatrné rozdíly mezi herkulánskými zlomky a výkladem v de nat. d. I 25 n. domníval se G. F. Schoemann (vyd.[3] v Berlíně 1865, str. 18), H. Diels (Doxographi Graeci, v Berlíně 1879, str. 123) a j., že Cicero neužil přímo onoho epikurského spisu, nevěřili ani, že by od něho samého mohly pocházeti ony odchylky.

Z jednotlivých myšlenek se činily závěry o pramenech, při čemž se mlčky předpokládalo, že byly již v předloze. Zietzschmann (uv. sp. str. 6 n.) a Hartfelder (De Cicerone . . . str. 44 n.) soudili pro shodné myšlenky v II. kn. de finibus a Tusc. disp., že obě knihy mají stejný pramen; nepoznali, že Cicero v Tuskulánkách opakoval mnoho z díla de finibus, jež před tím skládal, Ze skeptických výroků v Tusc. disp. usuzoval Hirzel (uv. sp. III.

str. 342 n.), že celé dílo je přeloženo z Filona, ač výroky ty náleží samému Ciceronovi. A. Gercke (Jahrb. f. cl. Phil. XIV. Suppl., 1885, str. 693 n.) myslil, že I. kn. de legibus je čerpána z Antiocha, protože se odstraňuje v § 54 jeho způsobem spor mezi starými filosofy a stoiky; nic mu nevadilo, že místo to nemá co činiti s vlastním obsahem. Nejdále zašel Hoyer (uv. sp.; Die Heilslehre, v Bonnu 1897), jenž ony spisy — je to většina filosofických spisů Ciceronových, — kde se dělí Antiochovým způsobem názory o nejvyšším dobru a kde se vyskytuje srovnání s kormidelníkem a lékařem, odvozoval z Antiocha.

Jako u jiných spisovatelů starověkých (Diodora, Pompeia Troga, Plutarcha) snažili se badatelé i u Cicerona odváděti celé knihy a díla z jediného pramene. Proti Hirzelovi, jenž uznával (I, str. 191 n.) tři různé prameny II. kn. de natura deorum, odvozoval Schwenke (v uv. poj.) vše z jediného spisu Poseidoniova. Corssen pokládal dříve (v uv. sp.) za pramen I. kn. Tusc. disp. Poseidonia a Krantora, později (Rhein. Mus. XXXVI, 1881, str. 506 n.) pouze Poseidonia. Poppelreuter (v uv. sp.) přičítal I.—IV. kn. Tusc. disp. Poseidoniovi, Hirzel (III, str. 342 n.) celé dílo Filonovi. A. Schmekel (Die Philosophie der mittleren Stoa, v Berlíně 1892, str. 47 n.) odvozoval z Panaitia I. a III. kn. de re. publica a I. a II. kn. de legibus. Odchylně od dřívějších badatelů soudil Schiche (Jahresber. d. phil. Vereins 1882, str. 22) a L. Stein (Arch. f. Gesch. d. Philos. I, 1888, str. 454), že Platonových výroků nevložil sám Cicero do Katona st. a I. kn. Tusk., nýbrž že je nalezl již v předloze. D. Heeringa (Quaestiones ad Ciceronis de divinatione libros duos pertinentes, v Groningách 1906, Philol. LXVI, 1909, str. 560 n.) přičítá Poseidoniovi v I. kn. de divinatione nejen citáty z Platona a Aristotela, nýbrž i z jeho vrstevníka Kratippa.

Vůbec byly hledány prameny Ciceronovy především mezi spisy pozdějších filosofů; znalost staré filosofie byla mu upírána. C. Zell (vyd. Aristot. Eth. Nik., v Heidelberce 1820, II, str. 344) pochyboval, že by byl Cicero následoval v Laeliu Aristotela; odvolával se (na str. 319) na úsudek humanisty P. Victoria (Vettori; kommentář k Aristot. Eth. Nik., ve Florencii 1584, str. 424), že Cicero neznal dobře Aristotelovy Ethiky. Také Madvig (vyd. de fin.[3], str. 840 n.) dokazoval, že Cicero nečetl spisů Aristotelových a že vědomosti o nich čerpal z Antiocha. I. knihu de finibus odváděl z mladšího epikurovce (str. LXIV), III. kn. z pozdějšího stoika Diogena Babylonského neb jeho žáka (str. 830 n.), ne jako Goerenz (vyd., str. XXIV n.) z Epikura a Chrysippa. G. Heylbut (De Theophrasti libris περὶ φιλίας, v Bonnu 1876), ač nalezl v Laeliu mnoho myšlenek Aristotelových a Theofrastových, nevěřil (na str. 36), že by byl Cicero užil přímo jejich spisů. Schwenke (Burs. Jahresber. XLVII, 1888, str. 275) tvrdil, že znal jen povrchně Platona. M. Pohlenz (Herm. XLI, 1906, str. 321 n.)

soudil, že v III. kn. Tusk. užil Chrysippa v Antiochově zpracování, podobně myslí A. Laudien (t. XLVI, 1911, str. 108 n.), že v I. kn. de legibus a v I. a II. kn. de officiis následoval Panaitia v zpracování Antiochově. Tato zpracování jsou však pouhou hypothesou.

Dokazovalo se, že Cicero pro své pohodlí někdy ani neužíval úplných spisů, nýbrž jen výtahů; o takovém výtahu pro III. kn. de officiis snad mluví v dopise ad Att. XVI 11, 4: ad Athenodorum Calvum scripsi, ut ad me *τὰ κεφάλαια* mitteret. Heine (uv. sp. str. 15 n.) se domníval, že v IV. kn. Tusk. užil výtahu z Chrysippa. Omyly v I. kn. de finibus vykládal H. Usener (Epicurea, v Lipsku 1887, str. 271) tím, že tam užil Cicero jen výtahu ze spisů Epikurových. Podle Reinhardta (uv. sp. str. 18 n.) pořizoval mu takové výtahy nějaký pomocník. C. Giambelli (Riv. di fil. XVI, 1888, str. 532 n.) je ztotožňoval s *ἀπόγραφα* v dopise ad Att. XII 52, 3. J. Arnim (Stoicorum veterum fragmenta I., v Lipsku 1905, str. XXVI n.) a H. Strache (De Arii Didymi in morali philosophia auctoribus, v Berlíně 1909, str. 73 n.) uznávali za pramen III. kn. de finibus a IV. kn. Tusc. disp. příručku stoického učení. I tyto výtahy jsou ovšem jen hypothesou.

Proti mínění, že Ciceronova díla jsou pouhé překlady pozdních řeckých spisů a výtahů, nastala v nové době reakce; příčinou toho jest jednak změna v celkovém nazírání na Cicerona, jenž se posuzuje nyní shovívavěji, jednak neúspěchy badání založeného na tomto předpokladu. Neboť o pramenech téměř každé knihy Ciceronovy byla pronesena a hájena mínění zcela rozdílná. Proto radil Thiaucourt (uv. sp. str. IV, 239, 326) k větší opatrnosti při rozhodování; ještě skeptičtější byl u nás R. Novák (O pramenech Velleiovy řeči v I. knize Ciceronova spisu de natura deorum, v Praze 1879, str. 17).

Především se ukázalo, že jako u jiných starověkých spisovatelů nelze ani u Cicerona vždy přestati na jediném prameni. Několik různých předloh v každé knize de natura deorum a v I. kn. Tusk. uznával Reinhardt (uv. sp.; Jahrb. f. cl. Phil. CLIII, 1896, str. 473 n.). Ze dvou pramenů odváděl A. Gercke (Einleitung in die Altertumswissenschaft I., v Lipsku 1910, str. 75) a M. Hoppe (De M. Tulli Ciceronis Laelii fontibus, ve Vratislavi 1912) Laelia, ze tří různých spisů Epikurových A. Lörcher (Das Fremde und das Eigene in Ciceros Büchern de finibus bonorum et malorum und den Academica, v Hallu 1911, str. 11 n.) I. kn. de finibus. Dříve byly prohlašovány tyto knihy za překlady jediného spisu.

Poznalo se, že Cicero nepřidával jen příkladů z římského života a latinských veršů, nýbrž že různě měnil své předlohy. Schmekel (uv. sp. str. 18 n.) ukazoval, jak samostatně si počínal při překládání díla o povinnostech. Usener (uv. sp. str. LVI) a G. Sander (Quaestiones de Ciceronis libris, quos scripsit de divinatione, v Gottinkách 1908, str. 42 n.) dokazoval, že upra-

voval positivní výklad podle skeptické předlohy, aby jej pak mohl snadno vyvraceti. Pohlenz (De Ciceronis Tusculanis disputationibus, v Gottinkách 1909, str. 9) a H. Uri (Cicero und die epikureische Philosophie, v Mnichově 1914, str. 9 n.) ukazují, že přemisťoval části výkladu. J. Schröter (De Ciceronis Catone Maiore, ve Weidě 1911, str. 37) myslí, že sám připojil v Katonu příklady z řeckých dějin a citáty Platonovy a Xenofontovy.

Zvlášť důležité při stanovení pramenů je, že přenášel myšlenky z jednoho spisu do druhého. P. Klohe (De Ciceronis librorum de officiis fontibus, v Greifswaldě 1880, str. 6 n.) nalezl reminiscence ze starších spisů v knihách de officiis, Pohlenz (Herm. XLIV, 1909, str. 23 n.) v Tuskulánkách, Schröter (uv. sp. str. 39 n.) v Katonu, Hoppe (uv. sp. str. 59 n.) v Laeliu atd. Tyto reminiscence třeba při určování pramenů vyloučiti, jinak se dojde zcela chybných výsledků. Při rozlišování látky z pramene a Ciceronových přídavků jest nutno hleděti k osnově, jak to činí zvláště Pohlenz (v uv. poj. i j.). Co ruší myšlenkový postup, bývá majetkem Ciceronovým, ovšem ne vždy, neboť i řecký pramen, jak vytýká R. Philippson (Rhein. Mus. LXVI, 1911, str. 236, Berl. phil. Woch. XXXVI, 1916, sl. 103) a Lörcher (Burs. Jahresber. CLXII, 1913, str. 107) mohl míti špatnou osnovu.

Někdy se uznává značná samostatnost Ciceronova. Thiaucourt (uv. sp. str. 174 n. a 191 n.) se domníval, že Katona a Laelia sepsal Cicero bez určité předlohy jen na podkladě své četby a běžných minění. Reinhardt (Jahrb. f. cl. Phil. CLIII, 1896, str. 484 n.) mínil, že závěr I. kn. Tusk. (§ 82 n.) složil Cicero sám; podobně soudí Schröter (uv. sp. str. 43) o poslední části Katona st. a Uri (uv. sp. str. 38, 49, 52) o některých výkladech v II. kn. de finibus. Nejdále jde Lörcher, jenž soudí, že Cicero čerpal hojně i ze starších filosofů Epikura a Chrysippa, uznává četné reminiscence z dřívějších a doplňky podle pozdějších knih, osnovu většiny spisů pokládá za jeho dílo, věří jeho údajům o pramenech a chce stanoviti vývoj a změny v jeho názorech filosofických. Tak se vrátilo částečně badání tam, odkud bylo před sto lety vyšlo.

Ve své práci probéřeme postupně, pokud možno v chronologickém pořádku, všechny filosofické spisy Ciceronovy. Jen tak lze poznati náležitě způsob jeho práce a výsledky rozboru jednoho díla ověřiti neb opraviti rozborem děl ostatních. Věci již dokázané, známé, pomineme a jen v poznámkách uvedeme příslušnou literaturu.

II. De re publica.

Zjišťování pramenů prvního filosofického díla Ciceronova, de re publica, je ztíženo tím, že je zachováno jen ve zlomcích.

V I. kn. se vykládá o vzniku státu (§ 39—41) a o druzích i změnách ústav (od § 41 do konce) podle Panaitia. Dokazoval to

Schmekel (uv. sp. str. 67 n.) a C. Hinze (Quos scriptores graecos Cicero in libris de re publica componendis adhibuerit, v Hallu 1900, str. 30 n.) ze shod s I. a II. kn. de officiis a VI. kn. Polybiovou, v nichž je užito Panaitia, a z toho, že jest Panaitios jmenován v § 15 a 34 (tu spolu s Polybiem).[1] Jejich důkazy lze ještě rozmnožiti. Východištěm výkladů jest vymezení v § 39 est... res publica res populi, populus autem non omnis hominum coetus quoquo modo congregatus, sed coetus multitudinis iuris consensu et utilitatis communione sociatus, eius autem prima causa coëundi est non tam inbecillitas quam naturalis quaedam hominum quasi congregatio. Spravedlnost prohlašoval za základ státu a společnosti lidské Polybios VI 5, 10 n. a Cicero de off. I 20. K obecnému prospěchu káže hleděti Cicero de off. I 22 (communes utilitates), 31 (communi utilitati), 62 (pro salute communi), 85 (utilitatem civium). O družnosti a společném životě mluví de off. I 22 (hominum inter homines societatem), 29 (vitae societatem), 45 (societas vitae), 50 (societas hominum coniunctioque), 51 (societas... communitas), 149, II 39. V § 47 se mluví o demokratické ústavě rhodské, o níž Polybios vůbec nejednal, ale asi Panaitios, jenž pocházel z Rhodu. V § 64 se pokládá spravedlivost za přední vlastnost královu tak jako u Polybia VI 7, 1 n. a de off. II 41 (iustitiae fruendae causa videntur olim bene morati reges constituti). Scipio snad prohlašoval výslovně v ztracené části, že vykládá o vývoji ústav podle Panaitia. Praví totiž v § 68, když byl podal překlad výňatku z Platona (Stát VIII 562 C n.): ut iam ad sermonis mei auctorem revertar, ex hac nimia licentia, quam illi solam libertatem putant, ait ille... Z § 34 memineram persaepe te (t. j. Scipio) cum Panaetio disserere solitum coram Polybio... se zdá, že onen ‚auctor' byl Panaitios, kdežto Polybios byl toliko posluchačem rozhovorů.

Polybios nebyl pramenem, aspoň ne hlavním, theoretických výkladů v I. kn. Neboť, jak vytkl Schmekel (str. 84), nejednal tak obšírně o jednotlivých zřízeních jako Cicero, také nepodával definice státu (§ 39). Vznik společnosti lidské vysvětloval ze slabosti (VI 5, 7 *τούτους εἰς τὸ ὁμόφυλον συναγελάζεσθαι διὰ τὴν τῆς φύσεως ἀσθένειαν*), kdežto Cicero říká: prima causa coëundi

[1] Baumhauer (uv. sp. str. 134 n.) myslil, že jest v I. kn. užito Aristotela, Thiaucourt (str. 8 n.) Platona a Aristotela, H. N. Fowler (Panaetii et Hecatonis librorum fragmenta, v Bonnu 1885, str. 14) Polybia nebo Panaitia. Že Polybios v VI. kn. následoval Panaitia, dokazovali P. Voigt (Sorani Ephesii liber de etymologiis corporis humani, v Greifswaldě 1882, these 8), R. v. Scala (Die Studien des Polybios I., v Stuttgartě 1890, str. 244 n.), Schmekel (str. 64 n.), Fr. Susemihl (Geschichte der griechischen Litteratur in der Alexandrinerzeit, v Lipsku 1891/2, II, str. 74). Pochyboval o tom zbytečně B. Niese (Gött. gel. Anz. 1890, str. 892). Dřívější badatelé Fr. Osann (Beiträge zur griechischen und römischen Litteraturgeschichte II., v Kasselu 1839 [nepřist.]) a E. Zeller (Die Philosophie der Griechen II 2[3], v Lipsku 1879, str. 893) pomýšleli na Dikaiarcha.

est non tam inbecillitas quam naturalis quedam hominum quasi congregatio (§ 39, srov. 40 non ferarum laniatus causam fuisse coëundi, sed ipsam potius humanitatem). Panaitios uváděl patrně obojí pramen: slabost lidskou i přirozenou družnost a z ní vyvěrající cit pro spravedlnost (srov. § 39 coetus multitudinis iuris consensu et utilitatis communione sociatus). Polybios jako střízlivý dějepisec kladl důraz na první pramen a teprve na druhé místo — aspoň v historickém vývoji lidstva — kladl *δίκαιον* a *καλόν* (VI 6, 7). Proti tomu Cicero, stoupenec stoické ethiky, kladl důraz na ideální příčinu lidské společnosti.

V úvodu knihy jedná Cicero o tom, má-li se člověk účastniti státnické činnosti (§ 1—12). Hirzel (Der Dialog, v Lipsku 1895, I, str. 465) myslil, že tu užil Dikaiarchovy polemiky proti Theofrastovi, o níž se zmiňuje v dopise ad Att. II 16, 3 controversia est Dicaearcho, familiari tuo, cum Theophrasto, amico meo, ut ille tuus *τὸν πρακτικὸν βίον* longe omnibus anteponat, hic autem *τὸν θεωρητικόν*. Taktéž v § 16 (Pythagorův vliv na Platona) shledával myšlenku Dikaiarchovu (srov. Plut. quaest. conv. VIII 2, 719 A *Πλάτων ... τῷ Σωκράτει ... ἀναμιγνὺς ... τὸν Πυθαγόραν, ὡς ᾤετο Δικαίαρχος*). Naproti tomu Hinze (str. 48) srovnal § 1—12 vhodně s de off. I 19, 69 n., kde se doporučuje činný život politický. Cicero spojil patrně některé myšlenky Panaitiovy se svými (v § 1, 6 n., 10), jako to činíval v jiných úvodech. O Theofrastovi a Dikaiarchovi se tu ani slovem nezmiňuje. V uv. dopise nemluví se o politické činnosti, nýbrž o činném životě. Také nelze z dopisu bezpečně souditi, že Cicero znal z vlastního čtení onu polemiku. Že Platon následoval Pythagory (§ 16), četl asi u Poseidonia (srov. Galenos de plac. Hipp. et Plat. 401, 12 Mueller *ὁ Πυθαγόρας, ὡς καὶ ὁ Ποσειδώνιός φησιν ἐκείνου πρώτου μὲν εἶναι λέγων τὸ δόγμα, Πλάτωνα δὲ ἐξεργάσασθαι*), jenž se i jindy odvolával na Pythagora (u Gal. na uv. m. 459, 2); viděl v něm asi předchůdce svého mystického myšlení.

Poseidoniovi snad náleží též některé jiné myšlenky v úvodu rozmluvy Scipionovy s přáteli (§ 14—38). V § 21 n. se mluví o sfaiře, znázorňující pohyb nebeských těles, podobně jako de nat. d. II 88 a u Sext. Emp. adv. math. IX 115, kde jest pramenem Poseidonios;[1] srov.

de rep. I 22 hoc autem sphaerae genus, in quo solis et lunae motus inessent et earum quinque stellarum, quae errantes ... nominarentur ... inventum Archimedi ...	de nat. d. II 88 sphaeram ... cuius singulae conversiones idem efficiunt in sole et in luna et in quinque stellis errantibus ... Archimedem ...	Sext. Emp. IX 115 *Ἀρχιμήδειον σφαῖραν ... ἐν ᾗ ἥλιός τε καὶ σελήνη κινεῖται καὶ τὰ λοιπὰ τῶν ἀστέρων.*

[1] O II. kn. de natura deorum v. hl. X, o IX. kn. Sextově jednal Schmekel (str. 85 n.). Výroky o sfaiře — kromě de rep. I 22 — srovnal již P. Wendland (Arch. f. Gesch. d. Philos. I, 1888, str. 206).

Podle de nat. d. II 88 zhotovil takovou sfairu Poseidonios. V de rep. I 27 se praví, že podle přírodního zákona má míti každou věc jen ten, kdo jí umí užívati. Totéž čteme v de off. III 31,[1] kde Cicero následoval asi Poseidonia (v. kap. XV). V § 28 se srovnává tyrann Dionysios s Archimedem tak jako v Tusc. V 57 n., kde je též užito Poseidonia (v. kap. IX). V § 28 n. se velebí mudřec, pohrdající vším pozemským a myslící na věci božské,[2] podobně jako v de rep. VI 25, 29 a Tusc. I 75; obě tyto knihy obsahují učení Poseidoniovo (v. n. a kap. IX). Pozoru hodno jest, že žádná z těchto myšlenek nesouvisí s thematem (o ústavě).

V II. kn., jednající o římském státu, následoval Cicero z řeckých spisovatelů Polybia, o poloze měst u moře (§ 5—9) vykládal podle Dikaiarcha (srov. ad Att. VI 2, 3), mimo to přenesl z I. kn. do II. některé myšlenky Panaitiovy (II 45 ~ I 45, 64 o převratech ústav, II 48 ~ I 49, 65 o tyrannidě).[3] V § 67 se praví, že mysl lidská vládne vášněmi jako krotitel zvířat, v § 68 se mluví o vášních a nezkušeném vozataji (auriga indoctus), jenž je vymrštěn z vozu, v § 69 se doporučuje pozorování sebe sama. Vše to jsou, tuším, myšlenky Poseidoniovy. On učil, že lidský rozum má vlásti nad částí nerozumnou (u Gal. na uv. m. 445, 10 *τὸ παθητικόν τε καὶ ἄλογον τῆς ψυχῆς . . . τοῖς τοῦ λόγου προστάγμασιν εὐπειθές*, 457, 8 *τὸν ἄνθρωπον . . . προσειληφέναι . . . τὴν λογιστικὴν ἀρχήν*), a přirovnával jako Platon (Faidr. 246 A n.) člověka, jenž se ovládá, k zkušenému vozkovi (u Gal. 446, 3 n., 9 *τῶν ἡνιοχικῶν θεωρημάτων*). Výklad o vášních, jehož zlomky jsou v § 68, je založen na stoickém dělení vášní ve čtyři hlavní druhy zármutek (*λύπη*, u Cicerona anxitudo prona ad luctum et maerens, semperque ipsa se sollicitans . . . esse autem angores, si † miseria adflictas), strach (*φόβος*, Cic.: adflictas aut abiectas timiditate et ignavia), rozkoš (*ἡδονή*, Cic.: lubidinoso et volutabundo in voluptatibus) a žádostivost (*ἐπιθυμία*, Cic.: cupido autem et expetenti . . .). Poznání sebe sama se doporučuje Tusc. I 52, V 70; shoduje se to s učením Poseidoniovým, že rovné vnímá rovné (Sext. Emp. VII 93 *ὡς τὸ μὲν φῶς, φησὶν ὁ Ποσειδώνιος τὸν Πλάτωνος Τίμαιον ἐξηγούμενος, ὑπὸ τῆς φωτοειδοῦς ὄψεως καταλαμβάνεται, ἡ δὲ φωνὴ ὑπὸ τῆς ἀεροειδοῦς ἀκοῆς, οὕτω καὶ ἡ τῶν ὅλων φύσις ὑπὸ συγγενοῦς ὀφείλει καταλαμβάνεσθαι τοῦ λόγου*).

---

[1] Místa uvedená srovnal Hinze (str. 48).

[2] Poseidoniovi přiřkl tuto myšlenku již A. Bonhöffer (Woch. f. kl. Phil. IX, 1892, sl. 653); důsledků z toho nečinil.

[3] Četné shody s VI. kn. Polybiovou sebrali R. J. Schubert (Quos Cicero in l. I. et II. de re publica auctores secutus esse videatur, v Lipsku 1883 [nepříst.]), Scala (str. 296 n.), Fr. Leo (Miscella Ciceroniana, v Gottinkách 1892, str. 13), Hinze (str. 32 n.). Myšlenky Dikaiarchovy vytkl H. Usener (Rhein. Mus. XXVIII, 1873, str. 397 = Kleine Schriften III., v Lipsku 1914, str. 16), Panaitiovy Leo (str. 15). Thiaucourt (str. 12) odvozoval § 5—9 z Platona a Aristotela.

III. kn. jest čerpána z různých pramenů. V úvodu (§ 1—7) se zase jednalo o státnické činnosti. Panaitiovi by mohl náležeti výklad o rozumu v § 2 (srov. de off. I 11, 107, Polyb. VI 6, 4) a o řeči v § 3 (srov. de off. I 12, 50), ač není-li z Poseidonia, jemuž se hodí výroky o božském ohni ducha v § 1 (srov. Stob. I 34, 26 Wachsmuth *πνεῦμα νοερὸν καὶ πυρῶδες*, Sext. Emp. IX 71, Tusc. I 40), o věčném neměnném čísle (pro pythagorovský ráz) a o pohledu na nebe v § 3 (srov. VI 15, 18, 25, 29, de nat. d. II 140, 155).

V § 8—32 hájil Furius Philus Karneadova učení o právu; není důvodu souditi, že by Cicero nebyl čerpal přímo z něho (vlastně z Kleitomacha, neboť Karneades sám nepsal).[1] Laeliovu odpověď na obranu práva (§ 33—41) odvádí Schmekel (str. 55 n.) z Panaitia, a to hlavně z těchto důvodů: odpověď směřuje proti Karneadovi, je tudíž z pozdějšího spisu, hájí se v ní spravedlivost jako v I. kn. a v § 34 se pokládá svět za věčný, což činil ze stoiků především Panaitios. Proti tomu třeba namítnouti: Laelius má sice vyvraceti důkazy Karneadovy, ale nečiní tak. Lactantius (div. inst. V 16, 13 = de rep. III 31) praví: arguta haec plane ac venenata sunt, et quae M. Tullius non potuerit refellere; nam cum faciat Laelium Furio respondentem pro iustitiaque dicentem, inrefutata haec tamquam foveam praetergressus est. Není tedy jisto, že pramen Ciceronův se obracel proti Karneadovi. Spravedlnosti mohl hájiti kterýkoliv jiný stoik. Zda obě knihy I. a III. měly týž pramen, nevíme. Také není jisto, že výrok o věčnosti světa byl v řeči Laeliově. Augustin (de civ. dei XXII 6 = de rep. III 34) píše: scio in libro Ciceronis tertio, nisi fallor, de re publica disputari . . . quid autem dicat »pro salute« vel intellegi quam salutem velit, *alio loco* demonstrans . . . inquit . . . civitas autem cum tollitur . . . simile est quodam modo . . . ac si omnis hic mundus intereat et concidat. Leč připusťme, že tam výrok ten byl a že pochází od Panaitia, jemuž pravděpodobně patří výklad o válce v § 34 n.[2] Avšak vlastní obrana práva, důkaz o božském původu zákona v § 33 není z Panaitia. Schmekel (str. 56 n.) sám poznal, že se shoduje úplně s de leg. I 18 n., 23, 42, II 8, 14, srov.

de rep. III 33 est . . . lex recta ratio naturae congruens . . . quae vocet ad officium iubendo, vetando a fraude deterreat . . . neque tota abrogari potest . . . nec erit alia lex Romae, alia Athenis . . . sed . . . una lex et sempiterna . . . deus.	de leg. I 18 lex est ratio summa insita in natura . . . ut recte facere iubeat, vetet delinquere. II 14 neque tolli neque abrogari potest. 8 nec scitum aliquod esse populorum, sed aeternum quiddam . . . dei.

Ve spise de legibus jest, jak uvidíme (v kap. III.) pramenem Chrysippos, ne Panaitios. Cicero tedy vyvracel Karneada Chry-

[1] Karneada (Kleitomacha) pokládá za pramen Thiaucourt (str. 14) a Schmekel (str. 55 n.).
[2] Hinze (str. 47) jej srovnal s de off. I 34 n.

sippem (vedle něho snad též Panaitiem), o němž se zmiňuje v § 12. Podobně v de divinatione vyvracel pozdější spis Poseidoniův starším Kleitomachovým.

V § 36 n. se mluví o vládě rozumu nad vášněmi buď podle Poseidonia, jak soudil Poppelreuter (uv. sp. str. 10), nebo podle Panaitia (srov. de off. I 101). V § 42—48 pojednává Scipio o ústavách tak jako v I kn., stejně definuje stát (argum. Augustini, § 45 ~ I 39) a uznává tři hlavní ústavy (§ 43 n. ~ I 42 a j.). V § 45 opět chválí rhodské zřízení patrně podle Panaitia. V zl. 1 (Mueller) se mluví o vášních v člověku jako v II 68.

Sen Scipionův v VI. kn. opírá se o Poseidonia.[1] Kterého jeho spisu Cicero užil, nelze s určitostí říci. Státu se netýkal. Zakazovala se v něm sebevražda (§ 15), líčila se cesta duše po smrti do nebes (16—19), mluvilo se o lidské slávě (20—25), o nesmrtelné blažené duši (26—28) a o přípravě na onen svět (29). Mohlo se o tom jednati v některém jeho Protreptiku nebo v jeho *ἠθικὸς λόγος* nebo — nejspíše — ve spise *περὶ ψυχῆς*; podle Cic. Lael. 14 rozmlouval Scipio ke konci de inmortalitate animorum. Spisu toho užil Cicero ještě v I. kn. Tuskul. (v. kap. IX).

Myšlenky Poseidoniovy, patrně ze stejného díla, jsme nalezli i v předcházejících knihách. V VI. kn. by mu mohl ještě náležeti v § 1 výrok o prozřetelnosti: prudentiam huius rectoris, quae ipsum nomen hoc nacta est ex providendo (t. j. *πρόνοια-προνοεῖν*)[2] a o vášních: graves enim dominae cogitationum lubidines infinita quaedam cogunt atque imperant.

Vidíme, že nejstarší filosofické dílo není pouhým překladem jednoho neb několika řeckých spisů. Právem dí Leo (str. 12), že na ně nelze vztahovati Ciceronových slov o *ἀπόγραφα*. (Příště dále.)

Kalátní sněm římský.

Napsal **Vladimír Groh.**

V římském státním zřízení lze pozorovati zjev, ve starověku nijak výjimečný, že totiž i v době značného rozkvětu a zdokonalení veřejného života a státní správy zůstávaly téměř úplně

[1] Dokázal to Corssen (De Posidonio Rhodio ... str. 40 n.) z obsahu. S ním souhlasil Diels (Rhein. Mus. XXXIV, 1879, str. 487 n.), Fr. Saltzmann (Ueber Ciceros Kenntnis der Platonischen Schriften, v Cleve 1885/6, II, str. 16 n.), Thiaucourt (str. 16 n.) a j. Usener (Rhein. Mus. XXVIII, 1873, str. 397 n. = Kl. Schr. III, str. 16 n.) přičítal Aristotelovi myšlenku o slávě v § 21 n. a o velikém roce v § 24 pro shodu s Hort. zl. 87 a 35 M. Ale Aristoteles, jak uvidíme (v kap. VI), nebyl jediným pramenem Hortensia.

[2] Tuto myšlenku má též Sen. epist. 90, 5 horum prudentia providebat (před tím v § 5 a dále v § 7, 11, 13 jest jmenován Poseidonios) a Cic. Hort. zl. 33, de leg. I 60. Poseidoniovi ji přiřkl Hirzel (II, str. 347) a P. Hartlich (Leipz. Stud. XI, 1889, str. 290).

beze změny určité úkony a zřízení prastarého původu, zejména pokud se vztahovaly nějak ke zvykům a obřadům náboženským, aneb takovým úkonům světským, jež aspoň svým původem a významem měly ráz sakrální.

Velmi mnohá z těch zřízení by mohla podati důležité a cenné zprávy o nejstarších obdobích správy římského státu, poněvadž vrozenou svou konservativností jistě zachovala dosti zřetelných stop poměrů, kdy vznikla, avšak při neúplnosti našich starožitnických vědomostí o římské státní správě je zcela pochopitelno, že tím chatrněji jsme zpraveni o oněch přežilých útvarech, jichž důležitost a význam v historické době celkem jen výjimečně se povznesly tak, aby se o nich stala v soudobé literatuře zmínka.

To platí zvláště o zajímavém útvaru sněmovním, pocházejícím jistě z nejstarších dob královských, jenž přečkal celou dobu republikánskou a potrval daleko do doby císařské: je to t. zv. sněm kalátní (comitia calata).

O jeho věku svědčí předně už jméno. Slovo »calare« je výraz velmi starobylý, jak o tom svědčí nejen pravopis v tvaru »Kalendae«, nýbrž i ten úkaz, že kdykoliv se toto slovo připomíná u spisovatelů doby t. zv. klassické a pozdější, vždy je vysvětlováno jako »convocare«; patrně tedy z užívání vymizelo a význam jeho nebyl už ani vzdělancům běžný.[1] Mimo to označení »calata« dává tušiti i ráz tohoto sněmu, protože ho bylo užíváno původně jen ve výkonech rázu sakrálního, jak se na místech v poznámce uvedených možno přesvědčiti. Mínění hollandského badatele Valetona,[2] že »calare« nemělo prvotně ani bližšího vytahu k úkonům sakrálním, je mylné. Badatelé o římských starožitnostech, kteří žili ke konci republiky a za císařství, si však už původního praegnantního významu sami vědomi nebyli a pokládali »calare« jen všeobecně za výraz starého kuriálního slohu.

Troskovité uchování antických historiků nedovoluje také usouditi, nejsme-li za přímé poučení o kalátním sněmu zavázáni snad až registrujícím snahám právníků doby císařské; aspoň časově první a vůbec nejobsažnější zprávu o něm máme u hlavy právnické školy Prokulianů, známého M. Antistia Labeona (z doby Augustovy) ve zlomku jeho spisu blíže neurčitelného, jenž však prostřednictvím knihy právníka Laelia Felika (z doby Hadrianovy) octl se ve sbírce výpisků Aula Gellia (XV 27, 1—3). Potom už jen u slavného Gaia (Inst. II 101), Ulpiana (l. reg. XX 2) a v Institucích Iustinianových (II 10, 1) naskýtá se o kalátním sněmu výslovná zmínka při výkladu o závětech. Svědectví ne-

[1] Viz Varro L. L. VI 27 a u Nonia 35 L.; Pauli ep. s. v. calatores 34 L.; Gellius N. A. XV 27, 2; Servius k Aen. VIII 654; Macrob. Sat. I 15, 10; srv. Theof. ad Iust. Inst. II 10, 1.

[2] »De inaugurationibus Romanis« v Mnemosyně XIX, 1891, str. 426.

přímých, t. j. takových, kde výslovné zmínky o sněmu kalátním není, ale naráží se na jeho působnost, je rovněž poskrovnu. Proto není divu, že o kalátním sněmu bylo v nové době všelijak vykládáno a pronášeny domněnky velmi odlišné, podle toho, jak si který badatel starověká svědectví přizpůsobil celkové představě.

I. Obor působnosti sněmu kalátního.

Při věcné úvaze je nutno vyjíti z hlavního dochovaného místa, z Labeona u Gell. XV 27, 1: In libro Laelii Felicis ad Q. Mucium primo scriptum est Labeonem scribere »calata« comitia esse, quae pro conlegio pontificum habentur aut regis aut flaminum inaugurandorum causa... § 3. Isdem comitiis, quae »calata« appellari diximus, et sacrorum detestatio et testamenta fieri solebant. Tria enim genera testamentorum fuisse accepimus: unum quod calatis comitiis in populi contione fieret, alterum in procinctu, cum viri ad proelium faciendum in aciem vocabantur, tertium per familiae emancipationem, cui aes et libra adhiberetur.

Podle této zprávy byla působnost kalátního sněmu omezena na tyto úkony: inaugurace králova a flaminů, pořizování závětí a konečně t. zv. detestatio sacrorum. Je nutno promluviti o každém úkonu stručně zvlášť, poněvadž vesměs zasahují do spleti nedosti ujasněných drobných problémů starožitnických.

1. Inaugurace králova a flaminů. Labeo sice mluví jen o králi, avšak není pochybno, že se tím míní t. zv. »králobětník« (rex sacrorum), dědic nepatrné části sakrální působnosti skutečných králů. Jsa členem sboru pontifiků a zastávaje doživotně svůj kněžský úřad, užíval sice jména královského, ale byl úplně zbaven veškeré moci a politického vlivu, protože nesměl současně zastávati ani sebe nepatrnějšího úřadu veřejného (Liv. XV 42, 8 n.; Dion. Hal. V 1, 4). Že Labeo míní tohoto kněžského hodnostáře a nikoliv krále skutečného, je nad veškeru pochybnost. Neboť Labeo mluví o inauguraci královĕ jako o něčem v době jeho ještě obvyklém, mimo to inauguraci tu za doby republikánské připomíná dvakrát Livius (XXVII 36, 5; XL 42, 8); konečně u králů skutečných takováto inaugurace možná nebyla, poněvadž oni sami měli ius spectionis, sami pro sebe a z vlastní své úřední auktority zjednávali si souhlas bohů věštnými znameními, což rex sacrorum učiniti nemohl a proto musila tu nastoupiti auktorita jiná. Starší badatelé o starožitnostech římských sice uznávali inaugaraci římských králů a dovolávali se Livia (I 18, 6 n.) a Plutarcha (Numa 7), kde téměř souhlasně jest líčeno, jak král Numa s augurem na hradě kapitolském účastní se jakéhosi obřadu, jímž se má dosíci příznivých věštných znamení. Novější badatelé[1] však, kladouce důraz na právní podstatu a ráz inau-

[1] Mommsen, Röm. Staatsr. II 1^3, str. 9 a Herzog, Gesch. u. System d. röm. Staatsverf. I str. 61.

gurace, správně tvrdí, že skuteční králové nemohli býti inaugurováni a snaží se vysvětliti původ zprávy Liviovy a Plutarchovy. Při tom však drží se i oni obecného a starého výkladu obou míst, ač při bližším a nepředpojatém jich ohledání vysvitne, že v nich vůbec o inauguraci v pravém slova smyslu není ani řeči, nýbrž jen o t. zv. »prima spectio«, jíž každý majitel práva auspikačního se v úřad uváděl. Livius a Plutarch dopustili se jen té nepřesnosti, že v líčení zevního průběhu celého obřadu podali spíše obraz soudobý, než historicky správný. Inaugurace »krále obětníka« byla tedy zřízena a do působnosti kalátního sněmu vložena až po vypuzení králů.

Jinak tomu bylo v zásadě s flaminy, nejvyššími kněžími určitých božstev. Labeo sice mluví jen o flaminech, ač ovšem nevytýká, že by všichni byli způsobem tak slavnostním v úřad uváděni, ale i tu asi možno pronésti mínění určitější. Je známo, že původní tři flaminové (Dialis, Martialis, Quirinalis), zřízeni v době velmi dávné, jak i samo podání dosvědčuje (Liv. I 20), nezůstali sami, nýbrž že později zřízena řada flamonií dalších, až do úhrnného počtu patnácti, vždycky však oni tři flaminové původní těšili se úctě obzvláštní a zaujímali postavení mnohem význačnější než flaminové ostatní. Také byli nazýváni »flamines maiores«, kdežto flaminové později zřízeni označováni jako »minores«, a neznáme ani všech jmen bohů, jimž k službě byli určeni. Poněvadž pak inaugurace v sněmu kalátním byla velmi slavnostní, je pravdě podobno, že dostávalo se jí pouze třem flaminům původním, a to ovšem už za doby královské. Za republiky změna nenastala, až teprve za císařství, kdy jednotlivým zesnulým panovníkům dostávalo se božských poct a zřizováni jim dokonce i flaminové, kteří důstojností řaděni byli ihned k flamines maiores a tedy také inaugurováni stejným způsobem. Zřejmě dosvědčeno je to pro flamina Divi Iulii (Cic. Phil. II 110). Že flamines minores asi nebyli inaugurováni v kalátním sněmu, lze souditi i z toho, že zcela ve shodě s jejich postavením méně význačným se jejich inaugurace výslovně nepřipomíná, kdežto u větších flaminů ano. [1] Nad to pak nutno uvésti augury, jejichž inaugurace je připomenuta velmi často [2]; byla tedy významnější, než u flaminů menších, a přec podle výslovného svědectví Labeonova se v kalátním sněmu nekonala. Zdá se tedy zcela jisto, že v kalátním sněmu byli inaugurováni pouze král-obětník a tři flaminové větší.

Ostatní pak kněží byli nejspíše inaugurováni jen ve svém kollegiu způsobem méně slavnostním a obřadným.

---

[1] Flamen Dialis: Liv. XXVII 8, 4; XLI 28, 7: Gai. I 130; III 114; Ulp. fr. 10, 5; flamen Martialis: Liv. XXIX 38, 6; XLV 15, 10; Macrob. Sat. III 13, 11; flamen Quirinalis: Liv. XXXVII 47, 8.

[2] Liv. XXVII 36, 5; XXX 26, 10; XXXIII 43, 3; Cic. Br. 1; Suet. Cal. 12; Dion. Hal. Ant. II 22.

2. Závěti. Působnost kalátních sněmů při pořizování závětí (testamentů) je dosvědčena nejúplněji a nejjasněji ze všech jeho působností, ale podle množství a rozmanitosti domněnek, pronesených o této věci badateli novodobými mohlo by se skoro souditi, že není věci problematičtější. Je ovšem pravda, že obraz vytvořený přímými svědectvími je tu dosti chudý, ale přes to je v hlavních rysech úplně postačující; většina »sporů« vznikla jen dohady a domněnkami, spočívajícími namnoze na základech zcela pochybných.

Spojením všech starověkých zpráv lze o závětech v kalátním sněmu říci asi toto. Dvakrát ročně, v určité dny, sešel se národ římský do kalátního sněmu, a tu mohl, kdokoli chtěl, před tváří všech přítomných oznámiti, co se má po jeho smrti státi s tím, co mu patří. Tento způsob činiti poslední pořízení je jistě velmi příznačný pro starou dobu římského života a její zvyky v úkonech soukromoprávných; jest jistě při nejmenším nápadno, jak se octl v oboru působnosti sněmu. Nakládati podle libosti s majetkem je nesporně právem soukromým, a tak se jeví ve všech dobách a u všech národů; není proto příčiny, aby u Římanů byla uznávána výjimka pro starší dobu. Nutno se tedy ohlédnouti po jiném výkladu, a tu uvádí nás na dobrou cestu druhý způsob, jímž ode dávna byly v Římě pořizovány poslední vůle, t. zv. testamentum *in procinctu*, o němž se mluví na týchž místech jako o závěti v kalátním sněmu (a též u Cic. de or. I 228). Když totiž vojsko stálo připraveno vytáhnouti do boje, mohli jednotlivci u přítomnosti všech oznámiti svou vůli pro případ úmrtí, a toto pořízení bylo právně platné. Je tedy zřejmo, že v obojím případě šlo o to, aby auktoritou četně shromážděných svědků byla zaručena platnost ustanovení i po smrti pořizovatele. Oba způsoby už svým rázem poukazují na dobu pradávnou, v níž užívání písma bylo velmi skrovně rozšířeno a operace majetkové prováděny prostičce, ale důkladně. Teprve později t. zv. zákony XII desk ujala se závěť symbolickou koupí (per aes et libram), a tento způsob, jenž se době klassické zdál archaický, byl vlastně nesmírný pokrok proti dřívějšku. Za doby historicky známější už nemůžeme asi předpokládati skutečné dělání závětí ani v kalátním sněmu, ani in procinctu, ale paměť toho se velmi dobře udržela, jak svědčí poznámky právníků.

Poskytnouti svědectví pro něčí testament bylo v oné primitivní době zajisté dostatečným důvodem, že se poslední vůle oznamovaly občanstvu officiálně shromážděnému; tak také soudí značná řada novějších právníků.[1] Jiným badatelům to však nepostačovalo i hledali jinou příčinu, proč se chodilo s testamenty

[1] Srv. na př. J. B. Mispoulet, Les institutions politiques des Romains I, Paříž 1882, str. 203; O. Karlowa, Röm. Rechtsgeschichte II 1, v Lipsku 1900, str. 851 a j.

do kalátního sněmu. A tu se rozdělili na dvě skupiny: kdežto jedna snažila se — celkem zbytečně — hlouběji odůvodniti užívání kalátního sněmu zvláště poukazy na zájmy rodové a na domnělé šetření pontifikální,[1] dokazovali druzí, že o testamentech bylo v kalátním sněmu hlasováno a zjednávána jim platnost zákonem. Poněvad výklad tento, ponejprv pronesený Niebuhrem a houževnatě hájený zvláště Mommsenem a jeho stoupenci, úzce se dotýká formy kalátního sněmu, bude o něm promluveno níže.

Zatím nutno pojednati ještě o jedné věci. Kdežto in procinctu mohly se dělati závěti před každým bojem, scházel se kalátní sněm pro závěti jen dvakrát do roka, jak zřejmě svědčí Gaius (II 101) a Theofilos (ad Iust. Inst. II 10, 1). Přes to, že obě svědectví jsou pozdní, není příčiny jim nedůvěřovati; vždyť lze snadno pochopiti důvod takového opatření: jistě nebyl nikdy ani v původní době svoláván sněm, kdykoli se někomu zamanulo udělati testament, ani to nebylo dovolováno, když se sněm za jiným účelem sešel. Je tedy dvakrát do roka dosti příležitosti, aby občané oznámili svou závěť, zvláště když pro případ možné smrti ve válce bylo učiněno opatření jiné. Prameny naše neudávají nic bližšího o oněch dvou dnech a nevíme tedy ani, byly-li pevně stanoveny, či snad každý rok určovány znovu. Jen tolik lze z věci samé usuzovati, že byly co možná pravidelně rozloženy a od sebe stejnou časovou mezerou odděleny. Více říci nelze; zejména je zcela nemožna domněnka Mommsenova,[2] že těmito dny je 24. březen a 24. květen, označené ve fastech značkami Q R C F. Nehledě k tomu, že pravý význam úkonu, touto zkratkou označeného, je nám zhola neznám, nutno upozorniti, že v tom, co víme o dnech 24. března a května, není ani nejmenší spojitosti se sněmem kalátním. Poněvadž není zde možno o celé této otázce podrobněji vykládati, budiž poukázáno na dobrý výklad o ní u Herzoga (Gesch. u System d. röm. Staatsverf. I, str. 110). Dodati lze, že přílišná blízkost obou těch dnů by svědčila sama proti tomu, že jsou to dny závětem určené, ani kdyby nebylo nesrovnalostí jiných, závažnějších.

Je nepochybno, že oznamování závětí velmi brzy vymizelo z působnosti sněmů kalátních. Nebylo sice odstraněno zákonem, ale změna a vzrůst poměrů, jež přivodily tolik změn v úkonech práva veřejného i soukromého, zatlačily přirozeným vývojem i tento starobylý obyčej, pro jehož zachování nesvědčil žádný důvod sakrální.

3. Detestatio sacrorum. Že detestatio sacrorum dála se v kalátním sněmu, dosvědčuje výslovně Labeo u Gell. XV 27, 3

[1] Lange, Röm. Altert. I[2], str. 158; Voigt, Die XII Tafeln I, str. 225; Kappeyne van de Capello, Abh. z. röm. Staats- u. Privatrecht, str. 65, Humbert s. v. Comitia u Daremberga a Saglia I, str. 1376.

[2] Röm. Chronol.[2] 242; CIL. I, p. 367; R. Staatsr. II, 1, str. 4 a j.

a lze tak souditi — jak dále vysvitne — i z Gell. V 19, 5 a Tac. Hist. I 15. Ač přímých výkladů o tom, co to detestatio vlastně je, máme ze starověku poskrovnu [1], přec není tak těžko z ostatních zmínek a souvislostí vypátrati její podstatu. Přes to však zase bylo o ní psáno a mluveno tolik a tak různých věcí, že zájem jí věnovaný přesahuje její zajímavost a význam.

Jest ovšem litovati, že se nám nedochovala kniha právníka Servia Sulpicia, jež se obírala detestací; byla by tím badání novodobému ušetřena dlouhá řada domněnek namnoze velmi vratkých. Nelze tu ani vypočítávati všech rozmanitých pokusů vesměs velmi povážlivých (jako na př. spojování detestace s testamenty atd.), jichž význam je dnes už jen historický.

První, kdo se přiblížil skutečnosti, byl Savigny (Verm. Schriften I, str. 197), jenž poznal že detestatio sacrorum je blízká t. zv. alienatio sacrorum, a už Lange (I, str. 118) o ní pověděl to, co nutno i dnes považovati za platné: podle Serviova výkladu (k Aen. II 156) usoudil, že detestace byla úkon, jímž před provedením arrogace byla odložena kultovní (a tedy i soukromoprávná) spojitost s dosavadním rodem. Tento postup plně se shoduje i s názvem úkonu (srv. poměr výrazů precari a deprecari, iacere a deicere a j.), i s tím, co máme o pontifikálním dobrozdání před adrogací vyloženo u Gellia (V 19, 5). Ale zbývá vyložiti toto: detestace konala se v kalátních komitiích, kdežto o arrogaci víme, že se dála ve sněmu kurijním, a máme dokonce zachovánu i jednací formuli tohoto případu (Gell. V 19). Oba akty souvisely vzájemně co nejtěsněji, ale přece každý stal se v jiných komitiích; tyto skutečnosti nutno míti na mysli a hledati způsob jejich formální souvislosti. Pokládati obojí za týž akt (jak na př. učinil Coppello, str. 66) není možno pro naprostou určitost zpráv starověkých, a také je nutno dáti bedlivý pozor na rozdíl kompetencí sněmu kurijního a kalátního a nezaměňovati jich vzájemně, jak to činili zejména Soltau (Über Entstehung und Zusammensetzung d. altröm. Volksversammlungen, v Berlíně 1880, str. 61) a Mommsen (Röm. Staatsrecht III 1, str. 137 nn.) a řada jiných, jimž ovšem byl pak zcela snadný výklad o souvislosti obojího aktu. I tu je jistě správný výklad Langův, přijímaný nově zejména Mispouletem (I, str. 19, pozn 24) a Willemsem (Le droit public, Romain,[7] Louvain 1910, str. 41 a 149), a držící se přesně pramenů, že totiž napřed byla v kalátním sněmu provedena detestace a potom teprve dán kurijní zákon o arrogaci. Uznáme-li tento Langův výklad za správný, můžeme pak lépe vysvětliti jak místo Gelliovo V 19, 6, tak i ostatní narážky, které dosud činily obtíže.

Arrogace měla zejména velký význam soukromoprávní a proto bylo svrchovaně důležito, aby před nabytím nové gentility

[1] Gaius v Dig. L 16, 238, 1; Ulpianus v Dig. L 16, 40.

byla dokonale zpřetrhána souvislost s dosavadním rodem; to právě se stalo onou detestací v kalátním sněmu za předsednictví pontifiků. Teprve když pontifikové prohlásili, že vybavení ze staré gentility bylo řádně provedeno, byla arrogace dovršena formálním zákonem kurijním. Sněm kurijní nemohl se za tím účelem dříve sejíti, dokud nebylo podáno dobré zdání pontifiků. Tak nutno chápati slova Gelliova (l. l.): »Comitia arbitris pontificibus praebentur, quae curiata appellantur«: »po dobrém zdání pontifiků svolá se t. zv. kurijní sněm«. Tomu ovšem už pontifikové nepředsedají.

Poněvadž pak — jak zřejmo — nejvíce záleželo při celé arrogaci na výroku pontifiků, je přirozeno, že v běžném hovoru nemohl zarážeti a snad k neporozumění sváděti výraz, jaký čteme u Tacita (Hist. I 15): »si te . . .lege curiata apud pontifices, ut moris est, adoptarem . . .«, poněvadž právě je to označení synekdochické, z hlavní a nejdůležitější části na celek přenesené.[1]

Inaugurace, testamenty a detestace, o nichž bylo právě jednáno, jsou úkony pro kalátní sněm výslovně dosvědčené. Jest nyní otázka, lze-li tomu sněmu přičítati snad i jiné úkony, jež mu přímo přičteny nejsou, a jež by se svým rázem hodily do okruhu jeho působností; ovšem nutno bedlivě dbáti rozdílu sněmu kalátního a kurijního. Tu nutno přiznati, že nemáme ze starověku ani dokladu, ani narážky, z nichž bychom mohli souditi na jiné obory působnosti kalátního sněmu. Rovněž i věcnou úvahou bylo by asi těžko najíti další kompetenci. Přes to však právníci a starožitníci téměř všichni přidávají sněmu kalátnímu t. zv. »calatio dierum«, to jest úřední oznamování dní svátečních.[2] Avšak ve zmínkách o tom není ani nejmenší narážky na sněm; nejvýše jde o kalendách o pontifikální contio, jak správně soudil dosud jedině Hirschfeld (Kleine Schr. str. 790). Vůbec pak dokonce nemůže býti řeči o kalátním sněmu při ohlašování dnů o Nonách, poněvadž o těch to konal rex sacrorum, jenž nemohl míti účasti ve svolání a řízení sněmu kalátního. Je patrno, že badatelé byli svedeni názvem »calatio« a domnívali se viděti v něm poukaz na souvislost; byl to ovšem omyl, poněvadž výraz calare i jeho odvozeniny týká se sakrální činnosti vůbec.

Nezbývá tedy, než uznati pro kalátní sněm jen ty obory působnosti, jež máme výslovně zjištěny. (Příště konec.)

---

[1] Při arrogaci známého P. Clodia postupováno ovšem poněkud jinak; jak a proč, vyložil jsem v L. F. XLIII, 1916, str. 170 nn.

[1] O tom se zmiňují na př. Fasti Praen. k 1. lednu, Varro L. L. VI 27; Macrobius Sat. I 15, 9 n. a Servius k Aen. VIII 654.

K vývoji potakovacího významu příslovce ano.

Napsal **Josef Straka.**

§ **1.** Již z památek 14. století máme bezpečně dosvědčeno příslovce *ne* pro odpověď zápornou, na př. MatH. (= Evangelium sv. Matouše s homiliemi, jež vydal Josef Holub ve Sbírce pramenů I, I, 10,) 221 b čte se odpověd Kristova sluhům chtícím vytrhati »stoklasu«: *Ne, snad sbierajíce stoklasu, vytrhali byste s ní i pšenici* (Non, ne forte colligentes zizania, eradicetis simul cum eis et triticum Mat. 13. 29); tamže 336 b: *Ale zda jsú* (Židé) *proto jemu* (Kristovi) *uvěřili? ne, ale nechavše jeho jidechu přič* (Quid igitur? num crediderunt? Minime; sed ait . . .) ap. Než pro potakovací význam příslovce *ano* zná Gebauer Slovník Stč. 1, 14 doklady až z Veleslavína. Teprve prof. Zubatý ve svém článku LF. 36 (1909), 234 upozornil mimochodem na tři místa staročeských Gest, kde *ano* zdá se míti význam potakující, a podle něho počíná se ujímati (na př. v akademických čteních prof. Smetánky) víra, že potakující *ano* lze vskutku doložiti již pro starší dobu, než udávaly dříve slovníky. Srovnal jsem příslušná místa Gest a četná obdobná z jiných památek stč., pokud možná, s latinskými předlohami a došel ku přesvědčení, že tu všude je *ano* teprve ve vývojovém stadiu k významu příslovce potakujícího, že tehdy ještě nebylo rovno latinskému *etiam*, *sic* ap.

Za tato latinská příslovce potakující stávalo v stč. kladné sloveso, převzaté z otázky, na př. v staročeských Gestech Romanorum vydání J. V. Novákova (Sb. pram. I, II, 2) 38, 9 nn. = 180, 29 nn: *Ale když den přišel, súdce řekl k ňemu: Milý, vieš-li ustavenie zákona? On vece jemu: Viem, pane* (Karissime, nosti beneficium legis? Qui ait: Eciam, Domine, v lat. textu Dickově i Oesterleyově; stejně v staropolském překladě vydaném od J. Bystroně: *Wieszli ustawę królewską? Odpowiedział: Wiem*).[1]

Na dvou místech stč. Gest čteme za příslovce potakující přídavné jméno *rád*. Na str. 73, ř. 21 (vydání Novákova): *Vece k ní ten jistý rytieř: Chceš-li mě za mužě mieti? Tehdy*

---

[1] Srov. ještě Otc. 98b (vydání Smetánkova): *Opět jich* (bratří) *stařec otáza a řka: Jiete-li? Oni vecěchu: Jiemy. — A spíte-li také? Oni vecěchu: Spímy.* Týž způsob býval ode vždy, jak známo, i v latině i v jiných jazycích, na př.: Mat. 20. 22 *Potestis bibere calicem, quem ego bibiturus sum? Dicunt ei: Possumus*, což přeloženo v MatH. 313a: *Muožete-li píti kalich ten, ješto já mám píti? Vecechu jemu: Muožem.* Záporná odpověd obdobně vyjadřována záporným slovesem z věty tázací, jako: *Lékař die a Pán die: nemóž, a ona* (žena Kananejská) *die: móž* Št. ř. 130a 2 (Medicus dicit: non, ista dicit: etiam); známá místa Mat. 5. 37, 2 Kor. 1. 17 a Jak. 5. 12 (Sit autem sermo vester: Est, est; non, non) přeložena v MatH. 75b, 77b, 240b: *Jest jest, nenie nenie*, kdežto Bratr. má dvakrát: *Jistě jistě, nikoli nikoli.*

ona (dcerka jednoho rytieře) *odpovie*: *Ráda, milý pane!* (Ait miles: Placetne tibi esse sponsa mea? Que ait: E c i a m, domine, hoc desidero ante omnia Dick; v staroněm. překladě vydání Kellerova: Do sprach zu ir der ritter: O ir liebi, geviel ewch daz . . .? Si antwurt im: J a, herr, ez geviel mir wol . . .) Podobně 83, 24 nn. = 207, 25 nn: *Vece král*: *Dostis' to podobně vyvedl*; *již doveď druhé, aby obrátil vietr puolnoční u východní. Vece jemu rytieř: Rád. A inhed zavolav svého panoši i vece k ňemu* (latinské předlohy neznáme, ale v staroněm. překladě: . . . Nu vercher aquilon den chalten wint in den warmen. J a, herr, sprach der ritter, daz tůn ich g e r n). — V MatH. 257a čteme zase: *Pravda jest, pane, ano i psíkové jedie z otruskóv, ješto padají* (*s*) *stoluov pánóv jich* (Etiam, Domine; nam et catelli edunt de micis . . . Mat. 15. 27). Na těchto a podobných místech, jsou-li kde jaká, latinské (německé) příslovce potakující zůstalo nepřeloženo a přídavným (podstatným) jménem českým vystižen smysl celé odpovědi.

§ **2.** Vlastní překlady latinského *etiam* jsou v stč. památkách příslovce tato: *ovšem* (*i ovšem*), *tak* (*také*), *toť* (*toti, i toti*). Srov.: *Jemuž* (rytieři) *ona* (paní) *vece: Pane, zdas' proto přijel, aby u mne na freji byl? Vece rytieř paní: I ovšem, proto sem přijel, abych tvú milost nalezl* Gesta 78, 3nn. (*Vece rytieř*: *Panie, i ovšem sem o to přišel* . . . t. 204, 17 nn.) V textě Dickově: Que ait: Domine, numquid illud erat negocium tuum, quare huc venisti? Qui dixit: E c i a m, domina. Quare si voluntatem meam perfeceris etc; *I vece* . . .: *Zda-li já mám na tom loži odpočívati? Vecechu k ňemu: I ovšem, pane, nebo jiní naši králové* . . . Gesta 80, 12 nn. = 205, 30 n. (Ait Gautherus: Numquid oportet me in lecto isto dormire? Dixeruntque servi: E c i a m, domine, nam reges . . . Dick. Podobně Oesterley. Ja herr, sprachen die dyener. Keller); *I řekl jest ciesař dietěti*: *Umieš ty mně lékařstvie mé slepoty dáti? A on řekl*: *I ovšem, pane.* Gesta 115, 10 n. (Da sprach der chaiſer zů dem chinde: chanſt du mir gehelffen von der plinthait . . .? Ez antwurt im: J a, herr, ich chans . . . Keller); *Řekl rychtář dráčovi*: *Milý, pročs' tuto ženu pojal, a tento rytieř z tvú rukú ji zprostil? A on odpovie: I ovšem, pane, podle zákona jeho žena jest.* Gesta 123, 9nn. (Karissime, numquid istam mulierem rapuisti, et iste miles de manibus tuis eam liberavit? At ille: »E c i a m, domine«. »Ergo secundum legem pro sua voluntate uxor ejus erat.« Dick. Podobně Oesterley: . . . Ac ille: E c i a m, domine. Cui judex: Ergo secundum legem . . . A ve vydání Kellerově: Lieber, haſt du nicht daz weib auz gefůrt . . .? Er sprach: D a z i ſ t w a r. Do sprach der richter: Da von ſol ſeẘ ſein weib ſein nach dem rechten); rovněž Gesta 65, 31 n. a 148, 1 n. V MatH. 136a (i 138 b): *I vece jim* (dvěma slepcům) *Ježiš: Věříte-li tomu, že já vám to mohu učiniti? Odpověděchu jemu: Ovšem, Pane* (Dicunt ei: U t i q u e,

Domine. Mat. 9. 28; ještě Bratr.: *Ovšem, Pane*); tamže 321 a: *I vecechu* (kniežata popová a mistři): *Slyšíš-li, co tito pravie? Ale Ježíš vece jim: Ovšem* (Jesus autem dixit eis: Utique Mat. 21. 16; Bratr.: *I ovšem*).

Na jiných místech čteme v platnosti potakovací příslovce *tak, také.* Srov.: *Praví potom čtenie: Rozuměli-li ste tomu všemu? Vecěchu jemu* (mlazší Kristovi): *Take.* MatH. 234 b (Intellexistis haec omnia? Dicunt ei: Etiam; Bratr.: *I ovšem, Pane*); tamže 235 a: *Take, hospodine, tověz tomu rozumiemy*; tamže 259 a: *Tehdy žena opět povolivši spasitelovi vece: Také, pane.*[1] *Jako by řekla: Vědě, pane, že . . .* (Etiam, Domine; Bratr.: *Takť jest, Pane*); a tamže 259 b: *Take, pane, ano i ščeňátka jedie z otruskuov* . . . Jiné příklady podobného druhu jsou v Gestech 49, 11 n.: *Ale pověz mi, zda tvá paní nocí porodila syna? Ale on die: Tak, pane.* (Numquid uxor tua nocte ista filium peperit? At ille: Eciam, domine Dick; svnder sag mir, hat dein hausfraẘ heint ein chint gewunn. Da antwurt er im vnd sprach: Ja, herr, ſeẘ hat heint ein degen kint zů der werlt pracht. Keiler); tamže 123, 9 nn. na místě již otištěném za: »*I ovšem*« je různočtení: *Takéť.* Sem konečně náleží i překlad celou větou: *Tak jest*, jejž čteme v Štítného Řečech nedělních a svátečních 130 b 1: *Kristus die: Nenie dobré vezmúc chléb dětí i dáti psóm. A ona* (žena Kananejská) *die: Tak jest, pane, točíš dějeť sě to; nebť i ščeňátka jedie drochty* . . .[2] Ještě v kronice Hájkově je to pravidelný způsob přisvědčování. Čtemeť k r. 1421 (vydání z r. 1818 str. 394 b): *Lid obecný to slyše, všichni vzkřikli: Tak, tak. I řekl kněz Jan: Zdá-li se vám, aby tu hned jiní kněží, kteříž činí posluhování vedlé našeho obyčeje, uvedeni byli? Opět volali: Tak, tak.* Podobně 396 b. Plněji potvrzuje Jaroš r. 1130 výpověď Skochovu: *Tak jest, všecko to, což mluví Skoch, pravdu praví* (172 b). A v soudním protokole, sepsaném r. 1671 s Drabíkem čteme: *Superintendens respondit* (Drabíkovi) *et dixit: Tak jest* (Č. Č. Mus. 1891, 64). *Víte-li, pane Mikuláši, že jsem já vás pamatoval, napomínal, abyste toho psaní zanechali? Ad quae Drabicius: Tak jest* (tamže). Podle Bartoše (Dialektický slovník moravský 439) dosud se příslovcem *tak* v některých krajích přisvědčuje, a je to, jak známo, usus polský do dnes (v. Ant. Małeckého Gramatyka języka polskiego. Wydanie jedenaste. Lwów 1910. § 164), stejně jak býval v dobách starých; srov. na př. v staropolském překladě Gest, vydaném od J. Bystroně, 127: *Namilsza matko, tenli to jest ociec mój . . .? Rzekła jemu*

---

[1] S tím srov. tamže 257a překlad již otištěný: *Pravda jest, pane* . . .

[2] V záporné odpovědi stávalo podobně: *Nenie tak* = *Non est ita.* V. Gesta 65, 33: *Vece anjel: Nenie tak, ale ten pecnec leží podle tebe* (Non est ita, sed . . . Dick); tamže 144, 21n.: *Gido jemu* (ciesaři) *řekl: Nenie tak* (Non est ita Dick; herr, im iſt nicht alſo Keller).

matka: Tak jest, synu milý... (O mater, est illene pater meus... At illa: Eciam, fili mi ... Oesterley).

Se jmenovanými již příslovci střídá se v stč. památkách v platnosti potakující zájmenné neutrum *toti*, obyčejně *i toti*. Tak čteme v Gestech rkpsu U na dvou místech: *I toti*, kde rkps Bř. má: *I ovšem*. Na prvním (vydání Novákova 197, 1 nn.): *Přišed ke mně anjel i vece mi: Milý, chceš-li viděti, kde sú tovařiši tvoji? Já odpověděl: I toti, milý pane, protože mámy mezi sebú jeden pecnec chleba rozděliti, bojím sě, by někam daleko nezašli, až by mi sě nic nedostalo* (Carissime, vis videre, ubi sunt socii tui? Respondi: E c i a m, domine, quia... Oesterley i Dick; Lieber, wilt du sehen, wo dein gesellen sein. Da antwort ich im: J a, lieber vnd heiliger engel, wann wir... Keller); ale 65, 31 nn.: *I ovšem, milý pane, protože*... Druhé místo Gest (243, 21 nn.) zní: *Řekl jemu* (hospodáři) *ciesař: A zdali máš ženu? A on die: I toti, pane! Kterýž řekl*... (Ait imperator: Numquid uxorem habes? At ille: E c i a m, domine. Dick i Oesterley; Do sprach zů im der chaiser: Hast tu ein hausfrawͤn? Er antwurt im vnd sprach: J a, ich han ein. Keller); na souhlasném místě rkpsu Bř. (vyd. Novákova 148, 1 nn.) čte se opět: *I ovšem, pane!* Jeden příklad potakujícího *toti* čteme přece v samém Březnickém rukopise Gest, vydání Novákova 122, 14 n. = 229, 33 n.: *Líbí-li sě tobě, abych tě za ženu pojel, jáť tě s velikým veselím puojmu. A ona řekla jemu: I toti, pane; na to svú vieru vám slibuji* (Si antwurt im vnd sprach: J a herr, ez geuiel mir wol. Keller).

Také v Staročeských životech svatých otců, vydaných Em. Smetánkou (Sbírka pram. I 1 8), má *toti* platnost potakující, *toti nic* popírající. O sv. Hilarionu vypravuje se 156 b, kterak přepaden v noci, zmužile pravil: *Nahý sě padúchuov nebojí. Oni jemu vecěchu: Nemuožeš zabit býti? On vece: Mohu, a toti mohu; a proto sě jich nebojím, že sem hotov umřieti.* (Certe, aiunt, occidi potes. P o s s u m, inquit, p o s s u m; et ideo latrones non timeo, quia mori paratus sum). Jinde (96 a) čte se tato otázka opata Nupa, jenž chtě bratry vystříhati, činil se jakoby modlářem, i odpověď Pemenova: *Povězte mi, kdyžto sem já tu modlu kamenoval, promluvila-li je nebo rozhněvala-li sě jest? Anebo kdyžto prosiech, aby mi odpustila, jest-li co tiem povýšena aneb svelíčila-li sě je tiem? Jemuž Pemen opat vece: Toti nic.* (Cui abbas Poemen respondit: N o n u t i q u e).[1]

---

[1] Srov. ještě tamže 76b: *A pak opět Abraham vece: Jest jeden, ješto tě chválí a miluje, a druhý, ješto tě hyzdí a hrdá tebú. A když by k tobě oba přišla, přijal-li by oba míle za jedno? Odpovědě stařec: I totiť bych nepřijal za jedno, ale opět bych sě bránil své mysli, abych také toho přijal míle, jenž mě je hyzdil a mnú hrdal.* (Dixit ei senex: N o n, sed iterum pugno cum cogitatione mea, ut et illum diligam, quem horreo).

Příslovcem *toť*, obyčejně zdvojeným (*toť, toť*), nebo i jinak ještě zesíleným, dosvědčuje se místy dosud. Pro Čechy severovýchodní poznáváme to na př. z povídek Ter. Novákové. „*To jistě žena tvá a dítě? Také z Čech?*“ (ptá se hrabě Zinzendorf). — „*Toť, toť*,“ *přisvědčoval Jílek*, „*Ančka je taky z panství Litomyšlskýho . . .*“ (Jan Jílek 301). „. . . *Já v tom nevidím žádný nebezpečenství*; *esli si v ňákým Římě udělaj' toto vono, cák je nám po tom?*“ (Mlejnek o neomylnosti papežské.) — „*Toť, toť*,“ *přidával se k němu Kubík*, „*ať rejš píše* (Šťastný), *kerak je tento svět složen . . .*“ (Děti čistého živého 349). „*Je mlynář doma?*“ (ptá se Jiřík mlynářky Lexové) — „*Toť, je ve mlejnici, máme moc mletí, šak slyšíš!*“ (tamže 414) „*Skraňko . . ., řekníte, vedí tam ve mestě, že bude ouplná svoboda, nebo nevedí?* — „*Toť, že vedí!*“ *přitakal Skraňka sebevědomě.* (Na Librově gruntě 171) „*Vyptal ste se, Libro, teho kominíka taky na zrušení roboty?*“ *vyzvídal mladší Hanus.* — „*Toť že zeptal, a nejspíš*,“ *pravil Jobek horlivě* (tamže 245). *Cacek* (tesař) . . . *utřev si čelo rukou přitakal*: „*Toť jo, toť jo, strejčku, toť přindu.*“ (tamže 132) Záporně *toť né*: „. . . *No, teďkomejc nám se dal Pán přecej sejdít v manželství a ty nelituješ, že, Ančkā, žes mne pojala ve stavu vdouským . . .?*“ (Jílek k své ženě.) — „*Toť neé!*“ *pravila Ančka vroucně* . . . (Jan Jílek 316.) Stejně u Raise v Západu 303 z vypravování školního inspektora: „*I povídám*: *Mají tu lidé Pondělíčka rádi? Trošku mě* (babka) *zkoumala, ale potom povídala*: *I toť mají, vždyť jsou v té škole jako kuřata . . .*“ Z Bartošova Dialekt. slovníku 447 poznáváme, že i místy na Moravě se dosud přisvědčuje příslovcem *toť* nebo *tož*, na př.: *Buděš mě, dcero, živiti, jak nebudu mocť robiti? Budu, tatičku, toť budu* (Suš. 118); *Ste ze Skornic? Tož!* V Moravských národních pohádkách Kuldových (vydal Hikl r. 1912) na str. 35 ptá se uhlíř císaře: *Jste-li pak také ženat?* — *Toť, že jsem.* Málo dokladů *toti, toť* je ze slovenské belletrie. „*Čože si nepovedal večer, že do dňa sberáš sa na jarmok?*“ (ptá se žena hospodáře). — „*Toť* — *vybubnovať to dám v dedine, či čo!*“ *zakriakol sa najedovaný.* (Sobrané spisy Martina Kukučina, sväzok II, str. 117.) Zpravidla tu bývá *áno*. „*K nám?*“ *pýtala sa ticho* (Votická). „*Áno, k vám.*“ (tamže 201) *Nuž, v každom ohľade Blatovce vynikajú* — *áno, v každom.* (tamže 84) „*Iste* (Kuchynka) *našiel poklad* — *ukážte!*“ (prosí Stacho starého Lukáče). „*Áno, áno*,“ *riekol starý Lukáč*, „*on našiel poklad, i ty ho najdeš . . .*“ (Sobrané diela Svet. Hurbana Vajanského, sväzok X, str. 28.)

§ **3.** Nejčastější dnes příslovce potakující *ano* z památek staročeských dosvědčeno není, a místa, na nichž bývá hledáno, vyložíme si jinak. Než uvedeme je již v plném znění a srovnáme pozorně s latinským textem.

V 41. povídce staročeských Gest vypravuje se, kterak se služebníkům zželelo po rozkazu císařském utratiti dítě, a když jeden z nich poradil, aby za srdce dětské donesli svému pánu srdce zabitého prasátka, jakož čteme dále (ve vydání Novákově 50, 4 = 187, 25): *Tehdy vecešta druhá dva tovaryšě: Ano to dobrá rada. Než nad to učiňme mezi sebú přísahu, aby jeden druhého nikdy nezradil ani naň pronášel* (187, 25: *Ano to podobná rada*). V lat. textu Dickově: Dixeruntque ceteri: B o n u m e s t c o n s i l i u m. Sed simus coniurati, ut nullus alium prodat; a ve vydání Kellerově 61: Da sprachen die andern geſellen. d e r r a t g e f e l t v n s g a r w o l.

V povídce 38. nejmladší bratr poradil starším, když nemohli se dohodnouti o dědictví po otci, aby nechali věc na rozhodnutí sousedního krále. Nato se čte (ve vydání Novákově 181, 31): *Vecešta oba: Ano dobrá rada*. Na parallelním místě Gest Bř. (vydání 40, 6) je text porušen. U Dicka: At illi: B o n u m e s t c o n s i l i u m; u Oesterleye: Ac illi dixerunt: C o n s i l i u m b o n u m e s t; u Kellera: Si ſprachen alſo d e r r a t i ſ t g ů t. vnd giengen alle mit einander zů dem kv̊nig.

Třetí místo je v Gestech 65, 13 = 196, 33 v povídce 51. Tři tovaryši mají se rozděliti o pecen chleba. *Tehdy jeden z nich vece: Usněm tuto na cestě, a ktož z nás bude mieti najlepší sen, ten sám pecnec snie. Inhed k té radě jiná dva přivolila řkúce: Ano dobré, spěme!* Obojí latinský text zní: Responderunt duo: B o n u m e s t c o n s i l i u m. Ceperunt dormire; Keller: do antwurten ſi. d a z i ſ t e i n g ů t r a t.

Konečně Gesta 46, 20 = 185, 22 v povídce 40: *A inhed* (ciesař) *opět jal sě tlúci na pústenníka a řka: Pro milost Boží toho, jenž jest visel na kříži, slyš zpověď mú, a nechceš-li otevřieti okénce, ale nechaj tak zavřěna, až mě i přěslyšíš. Vece pústenník: ano dobrze* (*ano dobre*). Obojí lat. text: At ille: M i h i b e n e p l a c e t; Keller: Do antwurt der aynſidel. d a z g e u e l l e t m i r w o l; v staropolském překladě ani tuto, ani jinde přímé odpovědi není.

Na všech těch místech vydavatel J. V. Novák po *ano* naznačuje čárkou přestávku větnou, jako by tu stálo příslovce potakující samostatně a po něm teprve výrazy jmenné bez slovesa. Výklad nebyl by nemožný,[1] než tuto je málo pravděpodobný. V lat.

[1] Tak předjímáno bývá nezřídka již v staré češtině příslovce *ne*, na př.: *Třetí bratr odpověděl: Ne, nebylo by to spravedlivé, byšte vy každý měli lepší prsten* Gesta 10, 8 (Non inquit, est justum . . .); *Tehdy druhý bratr vece: Ne, otec muoj dal mi na tom dřěvě dlúhost, širokost i hlubokost* Gesta 39, 29 (At ille: Michi dedit in ligno totum longum, latum et profundum Dick; Ait secundus frater: Pater meus dedit mihi summitatem arboris et latitudinem et ideo arbor est mea Oesterley); *Vecě jemu mnich: Ne, neviem* Otc. 49 a (vydání Smetánkova 116, 17); *Ale zda to veždy tak bude, a bez konce* (Bóh) *bude*

Gestech bývá odpověď: Bonum est consilium, jež jest v stč. překladě jen jednou převedena: *Dobrá jest rada*,[1] jindy, jakož jsme četli: *Ano to dobrá rada*, *Ano dobrá rada*, nejobšírněji pak ve vydání Novákově 87, 10 = 209, 22. Na tomto místě (v povídce 64.) vypravuje se, kterak otec poučil syna, by před nouzí zkusil věrnost svých přátel, a syn souhlasí řka: *I ovšem, milý pane, ano to dobrá rada* (Dick: Pater, bonum est consilium; Keller: Do antwurt der ſvn dem vater. herr vater. daz iſt ein gůt rat). Tu tedy přisvědčuje se příslovcem *i ovšem* (= etiam), kdežto *ano* nezbývá než vyložiti za původně deiktické, o němž nás poučil prof. Zubatý LF. 36 (1909), 236, že mívá rádo při sobě větu jmennou bez slovesa (srov.: dobrá *jest* rada, ale: *ano* dobrá rada — bez *jest*).[2] A stejný typ větný při *ano* jest v Gestech 65, 13 a 46, 20.

Také Fr. Šimek ve svém vydání Cestopisu t. zv. Mandevilla (Sbírka pramenů I, I, 9) 176 vyložil neprávem *ano* jednoho místa za příslovce významu potakovacího.[3]

§ **4.** Poznali jsme, že *ano* není ještě v stč. památkách příslovcem potakacím, není však nesnadno ukázati, jak této platnosti nejen na místech otištěných, nýbrž i na četných jiných jest již docela blízké. Ve Výroční zprávě gymnasia v Táboře za školní rok 1913/1914 snesl jsem něco příkladů toho, že se význam původně deiktických zájmen *to* a *ano* pošinoval k významu příslovcí a konečně k spojkovému, a naznačil jsem — vše podle základní práce prof. Jos. Zubatého LF. 36 (1909) — mnohé ty obtíže, chceme-li kde stanoviti vývojové stadium. Jsou příklady v onom mém článku, že *ano* je položeno za *etenim*, *quia* latinské předlohy, a jiné, kde je blízké spojce odporovací; tuto nebude těžko ukázati, jak platnost spojky důvodové zaměňuje se časem s potakací, a jak s významem odporovacím souvisí zvláštní užívání zájmenného *ano* ve významu latinského

---

trpèti jě, ješto sě jemu protivují a proti jemu sě vztěkají? Ne, nebude tak MatH. 181a (vyd. Holubova 123, 3).

[1] Ve vydání Novákově 28, 10 = 174, 30 praví muž ženě podtají: *Protož já chci, jakž ty radíš* (si tu suades), *toho pútníka zahubiti, a budem penieze mieti. Tehdy ona: Dobrá jest rada, mně sě dobřě líbí.* (At illa: Bonum est consilium; Keller: Da antwurt ſew im. her der rat geuelt mir wol).

[2] Analogické místo z MatH. 257a otištěno bylo již svrchu: *Pravda jest, ano i psíkové jedie* atd. = Etiam, nam et catelli edunt etc. Potakací příslovce v tomto lat. textu výslovně řečené, onde domyšlené ze souvislosti, přeloženo je českým *pravda jest*, nebo *i ovšem*, a následují věty s *ano* již bezmála spojkovým.

[3] V jedné zemi je prý obyčej, že *když dietě která porodí, tehda dá to dietě tomu, ktož jí jejie panenstvie otjal. A tak otcové svých synóv ani synové svých otcóv neznají v té zemi. A když kterému z těch kto die: Ty chováš cizie dietě, inhed odpovie: Ano mé děti jiní chovají. — Ano* však jest tuto (Mand. 218 a 2) asi v platnosti spojky *etenim*, nikoli příslovce potakacího *etiam*.

stupňovacího a opravujícího *imo*, a jak ani odtud není daleko ku platnosti potakacího *etiam*.

Tak čteme na př. Št. ř. 46 a 1: *O té mrtvé vieře die svatý Jakub* (2. 14): *Co to pomóž, die-li kto, ež má vieru, nemá-li skutkóv; zdali jen viera bude jej spasiti moci? Ano i črtie také věřie a třasú sě*; tamže 98 b 1: *A obžerná lakota zdali těžkosti neučiní? Ano dějí lékaři, ež viece jich ztepe než meč*; tamže 210 b 2: *A když který nedrží té spravedlnosti, často i zde přepúštie bóh na jeho královstvo rozličné rány a někdy nedá po ňem dětem jeho neb vnúčatóm kralovati. Ano písmo svědčí, ež pro hřiech Šalamúnóv odtrhl bóh stranu královstva od syna jeho*; tamže 96a 1: *Dřiemem i spíme . . . É, probuďme sě a uzříme, ač procítíme, kak jsme leželi, i kak ležie mnozí v otrapném snu, v lenosti rozmařelé meškajíc sě nebezpečně. Ano netolik věčné chvály a radosti zbavuje nás lenost a nemúdré v netbání kakéms ubezpečenie, netolik nám cti ujímá v zaslúžení, ale táhne nás v svém obtiežení k věčné smrti a k hoři nekonečnému a k chudobě*; tamže 136 a 1: *Ó, by mnozí znamenali, co sě praví, a netbali, kto to praví! Ano i po mrzutém žlebu často teče čistá voda*; tamže 191 b 1: *A kto by vše početl, čím vždy móžem odplaty z božie milosti přičíněti? Ano, když nic nemóžem učiniti, snad ustavše, a s rozumem odpočíváme, i tiem odplatu hromáždíme.* Tu všude je *ano* v platnosti nějaké spojky odůvodňující (= etenim, vždyť, zajisté), na posledních místech snad již v platnosti spojky podřadicí (= quia, protože), ale dnes by se v podobných případech sneslo i *ano* potakací (srov. něm. *ja*): *Ano, i črtie . . .; Ano, lékaři dějí . . .; Ano, i po mrzutém žlebu* . . . atd.[1] (Příště konec.)

---

[1] Prof. Smetánka ve svém vydání Stč. životů sv. otců podobná *ano*, pokud jsou za latinské *quia*, vykládá za spojku podřadicí, avšak věc nezdá se mi tak jistá. Jak časté bývá v stč. památkách *nebo* za lat. *quia*, i jest dost možná, že též vzdělavatel Životů cítil taková *ano* za spojku souřadicí, asi ve smyslu *neboť, vždyť pak* ap. Srov. 65a: *Ó, čemu mi to dieš? Ano sú mi všichni protivní, a nechtiec mé rady poslúchati* (Quomodo istud mihi verbum dicis, quia omnes mihi contrarii facti sunt, et nullus meis consiliis acquiescit?), Smetánka: . . . *dieš, ano . . . poslúchati?*; 103b: *I co třěba jiných svědectví o tobě* (ó púště!) *přivoditi! Ano tě sám spasitel svým na tobě přěbýváním posvětil . . .* (quando quidem). Ještě pochybnějším je mi výklad Holubův ve vydání Evangelia sv. Matouše 280 k místu 53 b: *Ku přikázaní buožiemu z túto dvú rybáří každý co je opustil, ano každý z ní nic nejměl?* (Ad vocem dominicam uterque istė piscator quid aut quantum dimisit, qui pene nihil habuit?) Nevidím tuto v *ano* relativum absolutní, nýbrž malé pošinutí smyslu celé věty, jakož v stč. památkách nezřídka bývá, i dávám přednost interpunkci: *Ku přikázaní . . . opustil? Ano* (= vždyť) *každý z ní nic nejměl.* — Konečně upozorňuji, že svědectvím toho, jak blízký byl významu deiktickému náš odůvodňovací, je i překládání latinského *ecce* českým *zajisté* a naopak latinského *certe* deiktickým *teď*, jako: *Zajisté tento člověk jest, jenž* . . . Otc. 81 b (Ecce homo, qui . . .); *Teď my to, což máme, snažně*

Náboženské postavy z lidu v díle Karoliny Světlé.

Podává **Flora Kleinschnitzová.**

Ve vzpomínkových pracích Karoliny Světlé setkáváme se dosti často se zmínkami, jež prozrazují zájem auktorčin o náboženské cítění českého lidu. Světlá jest pevně přesvědčena, že život náboženský je »tepna nejdůležitější v celém ústrojí našeho národního života, z níž se přece vyprýštil veškerý mohutný proud našich dějin« (Sebr. sp. XXX, 17), a že »rok 48. by nebyl možný býval, kdyby nebylo v lidu našem jiného, než co nám tlumočníci jeho ze života a smýšlení jeho objevují a podávají.« (Spisy XXX, 17.)

Není to však jen přesvědčení o stežejním významu náboženského života pro obrození národa, co budí zájem a sympatie Světlé pro české kacíře, kteří se na sklonku XVIII. století pod útlakem protireformace rozpadávají v četné sekty blouznivců náboženských, o jejichž existenci byla veřejnost však poučena teprve po vydání tolerančního patentu.[1] U Světlé tu působí patrně mocně i složka citová, která zájem auktorčin zvyšuje a rozněcuje, totiž romantika. Auktorka se k tomu bezděčně sama přiznává, když vypravujíc v »Lit. soukromí« o styku svém s rodinou evangelického správce Jerie-ho v Obořišti, líčí, s jakou zálibou a napjetím naslouchala vypravování venkovanů-evangelíků, kteří se pravidelně v neděli u správce scházívali. Zakončuje tuto vzpomínku zvoláním: »Ó, vy básníci čeští, kteří si stěžujete na nedostatek zdrojů vznešené poesie a úchvatné romantiky v národním našem žití, do níž byste máčeli péra svoje! Kéž byste vy byli dleli na místě mém za oněch nedělních svatvečerů v šeré jizbě starého kláštera, jejímižto okny dohořívala krvavá záře červánků, neb vážně pohlížívala ubledlá měsíce tvář!« (Sebr. sp. XXX, 17.)

Praví tu Světlá sama nejlépe, co ji na tomto hnutí nejvíce zaujalo a upoutalo docela v souhlase s její povahou: tajné schůzky v lese, spojené s tím nebezpečí, pronásledování — to vše silně působí na její vznětlivou mysl. Stačilo proto několik povzbuzujících slov z úst doktora Čejky, jenž chtěl na Němcové vynutiti, aby se ve svých pracích obírala filosofickou hloubkou českého venkova (Spisy XXX, 100), aby se Světlá podjala úkolu, ke kterému Němcová neměla odvahy: záhy po nastoupení literární dráhy vytýká si za úkol, podati v díle svém živý obraz

---

chováme... MatH. 53b (Certe nos et habita cum amore possidemus...) ap. 1 tam, kde najdeme *ano* vedle interjekce deiktické, vysvětlíme si je nejraději za odůvodňovací, jako: *I co proti tomu dieš? Aj, ano němá tvář Jezukrista chválí, a ty pak miesto boha potvory následuješ*... Otc. 149 b (Quid nunc dictura es? Bestiae Christum loquuntur et tu...) = Nam ecce... nebo Ecce enim...

[1] Alex. svob. p. Helfert: »O tak řečených blouznivcích náboženských za císaře Josefa II.« ČČM 1877, 1879.

toho, jak přecházelo náboženské hloubání českého lidu v ideje, které vyvolaly obrození, jak osvícenství se spojovalo, křižovalo a sjednocovalo s přesvědčením od světa se odvracejících blouznivců a přetvořovalo je v úrodnou půdu pro obrození národa. A nedbajíc toho, že podobný úkol vyžaduje vedle podrobného studia historického i vlastního prožití takových problémů, podává Světlá české veřejnosti román »První Češku« (Slovanské Besedy 1861), k němuž látky poskytly osudy pražské obchodnické rodiny, ve které, jako v mnohých jiných pražských rodinách, »bývala pravá Sodoma a Gomorra« (Spisy XIV, 109). Čerpala »ponejvíce« z vypravování svého otce (Spisy XIV, 84), které nespoutaná její fantasie upravila nejen podle vlastního vkusu a potřeby, ale také nepochybně působením současné německé romantické tvorby románové, pro jejíž charakteristiku stačí uvésti jméno spisovatelky Marlittové. »První Češka« jest svým dějem, osnovou, zcela podobna románu, jenž vyšel z péra řečené německé autorky pod názvem »Das Geheimnis der alten Mamsell«, jenže Světlá svou práci prohlubuje tím, že vnáší sem problém českého obrození a uvádí v souvislost duševní život českého ústředí s výjimečnými a svéráznými povahami českého venkova, což mělo býti vedoucí ideou díla.

Světlá však zapomněla, že její nadšení a upřímný zájem nepřeklenou propasti, která ji dělí jak od prostého, uzavřeného a drsného venkovana, tak i od oné části vzdělaného českého národa, jenž všechny ty přerody a revoluce duševní, naděje i útrapy ve vlastní duši krvavě prožil. Ani sebe upřímnějším nadšením nemohla Světlá odčiniti okolnosti, že nic z toho sama neprožila, že stavěla pouze na drobtech, jež podle vlastního slova »vymořila« z příbuzných a známých, a že chtěla nahraditi vzletným slovem a upřímnou sympatií, kterou ke všemu českému lnula, čeho se se jí nedostávalo ze zkušenosti.

A tak poznáváme stále totéž od prvního pokusu jejího tohoto druhu »První Češky« až po »Nemodlence«, jenž jest vyvrcholením této její tvorby: buď nám podává sebe, své pochybnosti a myšlenky, výsledky bohatého čtení anebo mlhavé postavy, které vytvořila pouze její fantasie a kterým vložila do úst několik biblických výroků a nadšená slova o lásce k utiskovanému národu — nikdy však to není svérázný český člověk, který se nutně musí lišiti svým myšlením i jednáním od příslušníků národů jiných.

Tak »první Češka« Jitka, která po generacích první zase se vědomě hlásí k svému českému původu a jejíž duševní schopnosti jsou násilně potlačovány, jest jen odrazem vzpomínek Světlé z vlastního mládí, zesíleným a zbarveným poněkud pérem vznětlivé spisovatelky, která si při vytvořování této postavy a vybavování všech těch trpkých vzpomínek teprve uvědomovala, kam mohla dospěti.

Jitčin přítel pak, zasmušilý a v sebe uzavřený potomek českých evangelíků, Vojtěch, je v románové tvorbě Světlé první postavou, která má zosobňovat svérázného českého venkovana, který také působil při obrození národním. Má býti dokladem, že Světlá skutečně poznala v rodišti Mužákově »ony opravdové hloubavé myslitele, ony biblaře ducha prorockého, zápalu básnického, výmluvnosti úchvatné, ryzosti antické« (Spisy XXX., 21).

Co však z toho skutečně u Vojtěcha najdeme? Jeho život myšlenkový nám zůstává utajen a výmluvnost jeho, třebaže je skutečně značná, což dosvědčuje nejlépe jeho vypravování o osudech českého národa (Spisy IX, str. 222), není výmluvností prostého venkovana, nýbrž je to rhetorický vzlet auktorky samotné, s nímž se setkáváme nejen u všech jejích hrdinů v nejrůznějším společenském prostředí, nýbrž také v projevech, které nejsou určeny veřejnosti, v její korespondenci. Náboženský problém českého národa, přecházející znenáhla v otázku národního probuzení, rozplývá se nám u Vojtěcha v několik běžných frasí o významu bible a v několik biblických obratů v řeči. Co nás však nejvíce zajímá, jak se Vojtěchovo náboženské přesvědčení sloučilo s osvětovými myšlenkami, jak se jeho působením udál převrat v kraji a mysli lidu, to zůstává záhadou. Vojtěch je patrně pouhým plodem obraznosti auktorčiny, která živého obrazu pro něho neměla. Je to první pokus její o vystižení hluboce nábožensky založené postavy z českého lidu, která zůstala neživotným schematem, poněvadž Světlá, jsouc odkojena vzletnými slovy a myšlenkami vůdčích duchů, nemohla se vmyslit do primitivního nazírání a pojímání těchto otázek u prostého venkovana, který třeba byl sebe horlivějším čtenářem, té doby jiné knihy než tajenou bibli a náboženské traktáty neměl. A třebaže Světlá tvrdí o bibli, že »bez podpory její vznešené byl by Čech v bahně odrodilosti dávno utonul« (Spisy IX, 215), přece nám nedovede ukázat na svém hrdinovi, jak bible působila na jeho národní cítění. Nedovede toho proto, že sama byla duchem velice rozbíravým a hloubavým i skeptickým, neuměla se vpraviti do jakékoli věrouky, neuměla vůbec věřiti a doufati. Již r. 1857 píše své sestře: »Má duše, pro dobrého člověka je to perný kus práce, ten život náš, ale s nadšením bych ji konala, vědouc že vede k nějakému cíli. Nic by mi těžké nebylo, nic bolestné, kdyby mne nehryzla pochybnost. Jak bych si stěžovati, jak bych slzy prolévati mohla, když to celé břímě zármutku pochází od ruky otcovské, od rozumu nad všechny naše pojmy vznešenějšího? Kdo věří v Boha, může ten býti nešťastným? . . . ale dej mi ji, tu lásku, to nadšení, tu víru v tu harmonii vesmíru!«[1] Tím méně tedy mohla Světlá oddaně věřit a doufat po způsobu čtenářů bible, a nemohla tedy

[1] Čermáková-Sluková: Vzpomínky na K. Světlou, v Praze 1909; str. 264.

ani slova Písma, ač je uznává za velmi ušlechtilá, čísti a prožívati tak, jak je četl a prožíval český evangelík.

Proto vnitřní život Vojtěchův a projevy jeho v románu jsou zatlačeny do pozadí; a kde se projevuje neb má projevovati výslednice jeho cítění a myšlení, láska k vlasti, tam nemluví prostý venkovan, byť byl i na bibli vzdělán, nýbrž je to první ohlas velkého myslícího ducha národnosti jiné, který si alespoň na čas podmanil skeptickou mysl auktorčinu; hlásí se tu poprvé vliv myšlenek, které Světlá ovšem oděla svým vzletným slovem a které byly tak prostě formulovány — Herdrem. Zaujal Světlou i Podlipskou mocně, čehož ohlasy se jeví v jejich listech; tak r. 1855 píše Světlá s nadšením své sestře o Herdrovi a vypravuje jí, že »nás vede celou přírodou, tvořením naší země začíná, vyvinováním bylin, živočišstva pokračuje, všude ukazuje na účel přírody, na řídící myšlenku, až konečně se člověk objeví na zeměkouli a jeho účel jest: Lidskost.«[1] Znala tedy celé Herdrovy »Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit« a podle roztroušených zmínek v téže korespondenci pravděpodobně i ostatní jeho spisy. Po létech pak, kolem r. 1870 vypravuje Světlá, že v době své oční choroby se obírala v dějinách s velkými muži a ženami a že setkávala se »s dobrem v jejich srdcích, s krásou v jejich myslích a s pravdou v jejich konání«[2] — tedy Herdrova trojice »das rein-Wahre, Gute und Schöne«, s níž se v jeho dílech nesčetněkráte setkáváme.

Že však dojem z Herdra nebyl jen chvilkový, že vzbudil v ní hlubokou ozvěnu pro ušlechtilost Herdrových myšlenek, dosvědčuje »Několik slov o významu literatury«, kde Světlá, zmiňujíc se o spisovatelích, kteří se snaží řešiti záhady života, praví: »Napjatě je sledujeme, kterak stopují, jak člověk volně ze tmy chaosu probudil se k vědomí, jak se hleděl výše a výše propracovati, až po sterých proměnách jeho oko radostně světlo do sebe vpilo a utkvělo na hvězdě věčného ideálu. Domnívají se, že každé hnutí našich smyslů jest vyzváním s výše jeho, na které dlužno odpověděti skutkem, a to skutkem takovým, do něhož složíme vši sílu srdce a ducha svého. Více a více nás považují za vojsko, které bojuje na zemi té podle jakéhosi tajemného plánu, jehož ovšem dosud zcela nechápeme, ale jehož cíl zajisté jest nad každé pomyšlení vznešený. Vždyť nám jiného není potřebí uvážiti k utvrzení se v této domněnce, než míti na zřeteli, co před námi již se událo, a souditi podle toho, co ještě udáti se může, čeho si dobyl lidský důmysl, a čeho mu ještě lze si dobýti. Vždyť je to věčnost, která se nám nad hlavami klene s tisíci a tisíci plamenných slunci stvořených a nestvořených; daleko předstihuje tato skutečnost nejkouzelnější báje naší fantasie.

[1] Čermáková-Sluková, Vzpomínky, str. 181.
[2] K. Světlá ve stycích s J. Nerudou; v Praze 1912, str. 106.

Zdaž se může nazvati člověk pak bídným tvorem, jak pessimismus se zálibou činívá, když cítí, že v kolujícím kruhu atomů ovšem také jen práškem, avšak takovým, jenž spěje stálým postupem k určení nejvelebnějšímu, ke zdokonalení veškerenstva, k ideálu tomu, který příroda sama sobě vytknula?« (Spisy XXX, 320.)

Z těchto slov jest zjevno každému, kdo Herdrovy spisy, byť i jen povrchně, četl, že je to stručné sice, ale věrné reprodukování jeho »Ideen«. Vzhledem k tomu pak, že Světlá slova ta napsala r. 1889, můžeme s jistotou usouditi, že zanechal Herder hlubokou stopu v její duši a paměti a přirozeně také značně v jejím tvoření.

Vliv ten objevuje se již na »První Češce«, kde Vojtěch ve svém vzletném vypravování a osudech českého národa přenáší na Čechy, co Herder řekl o Slovanech vůbec. Dotčená stať Herdrova se však těšila takové oblibě u všech českých vzdělanců, že mohlo Vojtěchovo horování míti původ i ve spise českém, a to pravděpodobně v Šafaříkových »Starožitnostech slovanských«, jež Světlé, horlivé čtenářce, nebyly neznámy.[1] Alespoň začátek Vojtěchova vypravování o původním stavu českého národa budí dojem, jako by mu za předlohu byla sloužila Šafaříkova úvaha o kultuře západních Slovanů.

Vypravuje-li Vojtěch, že »Čech měl dokázati, že nemusí člověk hrubě nad člověkem vládnouti, nýbrž že svorností nadchnuti, mohou lidé mezi sebou žíti jako rodina jediná«, že »nadal ho Bůh jemností mravů, důmyslem neobyčejným a něžnou láskou k přírodě«, že »vykázal mu za bydliště tuto zemi, která se tak spanile pod našima nohama rozprostírá, a divoká poušť proměnila se pilností českou brzo v zahradu«, nad níž »láska a mír planuly co strážní andělé její«, že »Čechové nerozšiřovali krvavou stopou hranice vlasti své v hrubé vládychtivosti«, ale že »háral v útrobách českých svatý pro svobodu zápal«, že »štítem neproniknutelným obklopovala česká chrabrost nivy otcovské« a že »svár a nespokojenost byly do země vneseny zásluhou bojovného a urputného souseda« (Spisy IX, str. 223/4): to vše má značnou podobnost se Šafaříkovým tvrzením, že »Slované, milujíce svou vlast, orbu, hospodářství . . . a snášejíce raději doma nejedny nátisky cizincův, zachovali tím jak sebe, tak i krásnou, rukama svýma ve plodonosnou zahradu obrácenou vlast svou nám, jejich potomkům, a skrze nás člověčenstvu« (Starožitnosti, str. 581), že »lid zajisté tímto se obírající, skrotlý, lahodný, vzdělanějším cizincům nehrozný, anobrž přístupný a pohostinský, dlouho bez jiných pohodlí života, vynálezkův, řemesel, atd. zůstati nemohl« (str. 584), že »podle toho prostota beze zloby a lsti, upřímnost, lahodnost a lidskost byly panující příznaky ve mravní

[1] Čermáková-Sluková, Vzpomínky, str. 163.

povaze národův slovanských«, že »jejich náboženství, práva, obyčejové i sám způsob živobytí všudy takovýmto duchem byly nadšeny« (str. 585), že »národ, kterýž oddav se rolnictví a obchodu, neznaje neobmezené samovlády, sám uvažovati zvyknul skutky každého předsevzetí, jakož k výboji nebývá ochotným a kvapným, tak v obraně své vlasti, v hájení svých svobod, obyčejně převyšuje jiné« (str. 588) a že konečně »poroba a nevolnictví přišlo k západním Slovanům teprve později od Němcův« (str. 586).

Poněvadž však Vojtěch, připustíme-li i velmi značnou jeho sčetlost, Šafaříkovo dílo znáti nemohl, jelikož tehdy ještě neexistovalo, potvrzuje Vojtěch plnou měrou tvrzení Leandra Čecha, že Světlá do svých postav vnáší myšlenky z jiného prostředí.[1] —

Záhy po »První Češce«, r. 1862, přináší »Máj« »Několik archů z rodinné kroniky«, jež rok potom doplňuje moravský Cyrillo-Methodějský almanach »Ještě několika archy z rodinné kroniky«, kteréžto »archy« se těšily do nedávna pověsti zcela hodnověrné rodinné tradice. Světlá se pravdivostí toho, co vypravuje, zapřisahá v poznámce k »Několika archům«: »Nepoužila jsem, odolavši mocnému pokušení, zajímavého toho, materiálu k samostatné práci; za jedno, nechtěla jsem za svou fikci vydávati, co tak úplně bylo ve skutečnosti zakořeněno, a za druhé zamýšlela jsem, vypravujíc úplně prostince a nelíčeně několik episod ze života svých příbuzných, neměníc ani jediné události, nepřepínajíc ani jediného z jejich náhledů a výroků,[2] co možná věrný obraz jejich myšlení a tím poněkud jich stavu a věku naznačiti.«[3]

Toto ujišťování o pravdivosti jejího vypravování se stává u Světlé přímo manií, která má patrně původ v tom, že lidé vznětlivé obraznosti podléhají výtvorům vlastní fantasie do té míry, že se jim stotožňují se skutečností. Nelze jejího jednání jinak vysvětliti, nechceme-li tvrditi, že Světlá se dopouští vědomé mystifikace, což konečně také není vždy vyloučeno. Takovou mystifikací jsou patrně její rozhovory s Hálkem, o kterých vypravuje v »Literárním soukromí«. Nenajdeme tam jediné zmínky o Nerudovi; a přece víme, že tehdy (r. 1898) nejen Neruda (s Hálkem) ji navštívil, ale že se s ní od té doby také dále stýkal.[4] Když pak Světlá po letech píše své literární vzpomínky, nedalo jí to, aby nemluvila alespoň poněkud o tom, co se jí tak mocně dotklo, a poněvadž nechce znovu rozvířiti bouři, která ji pro Nerudu stihla, zaměňuje prostě jeho jméno s Hálkovým. Bylo by to i vysvětlením pro to, že slova Hálkova o povídce Světlé »Láska k básníkovi«, o kterých se zmiňuje v »Lit. soukromí«

---

[1] L. Čech: Karolina Světlá. Kritická studie. V Brně 1891, str. 77.
[2] Tištěno proloženým tiskem.
[3] »Máj« 1862.
[4] K. Světlá ve stycích s J. Nerudou, str. 110.

(Spisy XXX, str. 57), se shodují docela s recensí, již o této povídce napsal Neruda do »Obrazů života« (roč. 1860, čís. 5.).

Že však i v tomto »Rodinném podání« byla fantasie Světlé činnější než skutečná tradice, dokázal J. Miškovský ve svém článku »Předkové Karoliny Světlé«.[1] Podle těchto zpráv, čerpaných z úředních zápisů, zacházela Světlá se skutečnými osudy svých předků tak volně, že všechno její vypravování je vlastně plodem její živé obrazotvornosti. Tím ovšem valně pozbývá ceny to, v čem byla dosud spatřována největší zajímavost tohoto rodinného podání: v tradici o předcích Světlé, v jejichž chování prozrazovala se kacířská krev českých evangelíků.

Výtvorem obraznosti naší vypravovatelky jest i osud její tety Johanny z »Ještě několika archů«, »emancipistky«, již podle vypravování její romantické neteře stihl tak podivný a tragický osud, kdežto od Miškovského se dovídáme, že byla sice pokládána za skvrnu pohlaví, provdána však nikdy nebyla, a tedy ani to, co ve vypravování se sňatkem jejím souvisí, nikdy neprožila. Autorce však lichotilo, míti tak zajímavou předchůdkyni v rodině, a poněvadž sama patří do »řady duchů nepokojných a nespokojených, se světem bolestně zápasících, za nedostižitelnými ideály neustále se honících a lidem pohoršení dávajících« (Spisy XXIII, str. 135), vytvořila Světlá z tety své hrdinku příběhu, který jest spíše ohlasem právě prožitých událostí a zápasů duševních, vyvolaných stykem s Nerudou, než dokladem pro kacířství, zakořeněné v českobrodských členech jejího příbuzenstva.

Johančino bludařství jest vlastně jen krátkou episodou v jejím životě, ve kterém větší a význačnější a také osudnější část zaujímá její vášnivá láska k churavému a prudkému Hynkovi. Všechno, co tu Světlá vypravuje o nadšení Johančině pro bratrskou víru, kterou v ní vzkřísila panna Kateřina, tajná vyznavačka »pod obojí«, vypravování o tom, jak Johanka doma i v klášteře prozrazuje bludařské názory o božství, které se ve všem, v člověku i zvířeti i bylině jeví, o svobodě, které podle »adamitského« učení všechno stvoření zasluhuje, panny Kateřiny nadšený výklad o osudech české vlasti a o osudech přívrženců kalicha, což jest jen málo pozměněným opakováním toho, co jsme slyšeli od Vojtěcha v »První Češce«, Johančino podivínství a tragický její skon, při němž bezděčně nám vyvstává podobnost s Viktorkou z Němcové »Babičky« — to všechno jest jen závojem pro to, co bouřilo v nitru auktorčině a z čeho se tu poprvé a přímo zpovídá.

Od chvíle, kdy se Johance zjeví Hynek v bouři volaje: »Já tě za sestru nikdy neuznávám« (Spisy XXIII, str. 97), dává se Světlá strhovat zcela tím, co sama prožila a té chvíle znovu prožívala, a pod vlivem osobních citů vytváří další osud své hrdinky, vplétajíc násilně do povídky poznámky o náboženských hádkách

[1] Zlatá Praha, roč. 33 (1916) seš. 37./38.

a podivínském počínání Johančině, jen aby neprozradila blízkých vztahů vnitřních k hrdince. Tím lze vysvětliti i »rozpoltěnost komposice«,[1] která se jeví právě v této povídce; Světlá patrně pustila původní plán své povídky zcela se zřetele, poddávajíc se mocným reminiscencím z nedaleké ještě minulosti.

Jako Johanka, i Světlá od chvíle, kdy jí Neruda napsal: »Přítelkyní tedy?... ach, kdybys jen nebyla tak krásnou!«,[2] přestala býti onou klidnou bytostí, »nad tím hříšným světem vznešeně planoucí bez touhy, bez vášně« (Spisy XXIII, str. 97), a stala se ženou. Vypravuje-li o Johance, že vášnivá, nenávistná slova Hynkova ji přivedla k poznání, že »byla ženou — ten kámen, na nějž se vrhla, a který teď její žhavé slzy nelítostně do sebe ssál, ten to jedině věděl, její srdce, její hrdost o tom věděti nechtěly, zapírajíce si to zoufale« (XXIII, str. 97), vyčteme z toho právě tak poslední zoufalý pokus, ubrániti se přemocnému citu, jako ze slov, ve kterých Světlá přiznává totéž mezi řádky své sestře: »Co se týče mé osoby, ta zůstane má, jedině má, kdybych sebe blíže k tomu neb onomu přistoupila«.[3] A zase i za sebe mluví Světlá, praví-li o své hrdince, že »co se v ní dělo, jaké struny se v ní napínaly a popraskaly, co v ní zbujnělo a co uvadlo, co v ní odumřelo a co se v ní probudilo — ani jediný zvuk z prsou jejích to nevyzradil« (XXIII, str. 101). Zvuk snad skutečně nic neprozradil, umělať se Světlá ovládati; jakmile však se chápe péra, probouzí se bolest i vášeň, a snad, aniž si toho jest vědoma, odhaluje své nitro.

Když Johanka v zoufalé bezmocnosti volá na hrobu panny Kateřiny: »Ten, který mně byl dražší než ta jiskra ducha ve mně, jehož jsem opatrovala jako zřítelnici oka svého, nad nímž jsem bděla pečlivěji než matka, něžněji než sestra pokrevní — ten mnou opovrhuje, ten k tomu pracuje v slepé, nepochopitelné nenávisti, bych byla potupena před celým světem ... ten za sestru mne nechce a sám válí se v bahně světských rozkoší« (XXIII, str. 101), je tu jen situaci poněkud přizpůsobeno to, co Světlá sama procítila. I ona se rozhodla pro Nerudovu záchranu: »Chci, ano, chci býti a zůstati přítelkyní Vaší, to jest prozřetelností, která spojuje v sobě shovívavost matčinu, vážnost otcovu, laskavost sestřinu a vytrvalost bratra, a opustí-li Vás celý svět, já přec vytrvám.«[4] Když však přičiněním jiných padlo na Nerudu podezření, že si citu jejího nevážil a že si s ní jen zahrával, odhodlává se Světlá k dopisu, ve kterém o svém citu dí: »Zda-li byl poznán, oceněn, nebo potupen, profanován a zrazen, netáži se po tom a nikdy jsem se po tom netázala. Jen sprostý kov se musí chránit před zlobou povětří, zlata rez se nechytá, pane můj!

[1] L. Čech, str. 16.
[2] K. Světlá ve stycích s J. Nerudou, str. 21.
[3] Tamtéž, str. 49.
[4] K. Světlá ve stycích s Nerudou, str. 33.

Zlato se nedá ohlodat ni mrazem, ni hlohotem, nejparnější zážeh slunce ho nezatemní. Jen vrhne-li je ruka lhostejná neb opovržlivá do ohně, tu se — rozpustí — nezměněné je zničí živel nejčistší.[1] Z těchto řádků mluví týž uražený cit, jako ze zoufalého projevu Johančina a ze slov, jež později napsala přítelkyni: »Kéž bys nikdy nepodestlala skvostů srdce svého krokům nevděčným, netečným!«[2]

Zajisté z reminiscencí na nejtrapnější chvíle vlastního manželského života spisovatelčina vznikla scéna mezi Johankou a jejím manželem, jenž se pokouší o něžnost k ní. Nelze při tom nevzpomenouti slov, jimiž Světlá líčí sestře trapný poměr k Mužákovi: »Protož se Ti také vyznám, co jedině mne bolí a raní: jest to můj poměr k manželu. Bere-li mne za ruku, promluví-li laskavěji ke mně, tu sebou trhnu, nepříjemně dojata, a v tomto citu vězí ta nemravnost, neb lépe řečeno, nepřirozenost v okolnostech mých, jižto si tak trpce vyčítám . . . zapověděla jsem si u M. již tolik a tolik, mohu mu ještě to zapověděti, co bratru vlídně vstříc nesu: políbení a ruky stisknutí?«[3] A je to výkřik spisovatelčiny duše, která je oloupena o štěstí, volá-li Johanka: »Co že jsi mi učinil? Že jsi se na mé cestě vyskytl, že jsi vůbec na tomto světě, že teď s tebou musím do domu tvého jeti, že mne lidé nazývají tvou ženou — bez tebe, ach, bez tebe bylo by vše jinak dopadlo!« (XXIII, str. 108).

Potom se Johanka odlučuje od manžela, zbavuje se konvence, ba nepřijímá ani manželova jména za své; žije zcela podle vlastního vkusu obírajíc se knihami a nestarajíc se o muže, o hospodářství, právě jako Světlá, jež si v posledním, Nerudovi psaném listě pochvaluje: »Má vzpoura proti legitimnosti v prospěch práv přirozených měla i pro mne velké výhody. Někdo teď za mně vaří, šije, uklízí, jsemť úplně paní svého času i své osoby... Smím teď neustále žíti ve společnosti nejlepších svých přátel, zajisté jste uhodl, že to jsou knihy moje.«[4]

Nemůžeme sice tvrditi, že Antonín je podobiznou Mužákovou; zajisté však se má spokojený, klidný Mužák k Nerudovi v témž poměru, jako dobrácký Antonín k prudkému Hynkovi. Že tak vášnivou a činnou ženu, jako byla Světlá, nemohla uspokojiti klidná idylla po boku manžela, který zásadně rozluštění metafysických záhad, kterými se Světlá mučívala, »přenechával pánům professorům universitním«,[5] a také záhy neuspokojovala, lze vyčísti ze slov, napsaných její právě provdané sestře: »Má duše, mezi miliony je jedna žena tak šťastna, aby našla muže dle svého srdce a smýšlení . . . Dvěma účelům nemůže člověk žíti,

[1] Tamtéž, str. 97.
[2] Tamtéž, str. 98.
[3] K. Světlá ve stycích s J. Nerudou, 48.
[4] Tamtéž, 96.
[5] Sebrané spisy XIV, str. 293.

to jsem na sobě, bohužel, příliš trpce zakusila; nevyhověla jsem žádné straně a vyvinutí své individuálnosti jsem uškodila.«[1].

Avšak ani ony ctnostné dámy, které ji soudily a odsoudily pro Nerudu, neušly v této povídce tomu, aby jim Světlá neprojevila svého opovržení; jen proti nim jsou namířena Johančina slova: »Kdybyste se mi jen tou svou láskou k mužům pořád nevychloubaly, vy ženy. Což máte-li je rády, nehovíte samy sobě, hovíce jim? Nebyly-li byste na nejvýš nešťastny, kdybyste je musely od sebe odhánět, jejich přání si nevšímat, kdybyste je nesměly milovat? Věru, toť velká zásluha, činím-li to, co ráda činím...« (XXIII, str. 129). Mluví tu ústy Johančinými táž žena, která v listě, Nerudovi psaném, se vyjadřuje o mravní dámské policii takto: »Musím se srdečně smáti, slyším-li o svých smrtelných hříších, nevyměnila bych je, přisámbůh, za ctnosti svých obžalobníkův. Hanlivé jich o mně úsudky mne bolí méně, než kdybych se píchla o špendlík.«[2]

I ve slovech Hynkových: »Stvořiv nás (Hospodin) pravil: ›Jedno budete, jedno zamýšlíte, jedno vykonáte; a tys svévolně roztrhla pásku tuto... a mne, toužícího po tobě, odstrčilas,« (XXIII, str. 131), ozývá se něco z výčitek, kterými se Světlá pro Nerudu mučila: »Spasila bych duše dvě, to je nezvratné, a svět by se zajisté podivil pokladům, jimiž by jej dařily z vděčnosti, že jim života popřál. Ale... aby mohla ta jedna dále trůnit na stolci ušlechtilé ženskosti, zůstati ideálem a psáti špatné novely, musí ta druhá zabřednouti v nečisté směsici našich neuspořádaných sociálních poměrů a otravovati se jedem naší rafinované civilisace... Co na tom, jen když já zůstanu paní Světlou!«[3]

A Světlá jí zůstává z mnohých příčin. Johanka však jde do důsledků: opovrhne společenským řádem, prchne s Hynkem do lesů, prožije plně rozkoš lásky; platí sice štěstí draze, ale — poznala je v celém rozsahu.

Skoro bezděčně se tu vynořuje otázka: Proč Světlá dopřává právě Johance plného prožití nespoutané, živelné lásky; a proč všechny ostatní hrdinky, Světlou po Johance vytvořené, jsou nuceny, aby se tohoto štěstí vzdaly, aby šly za neúprosnou povinností?

Když Světlá vytvářela Johančiny osudy, byla ještě zcela pod dojmem vášnivé lásky, po které žíznila, ač ji odstrčila. V Johance touha její znova oživuje a tak auktorka v duchu prožívá, čeho se zřekla. Snad je to poprvé i naposled, kdy Světlá se dala citem tou měrou strhnouti a alespoň v obraznosti své šla do důsledků tak, jak to sobě i sestře své přiznává: »Jsem sice roz-

[1] Čermáková-Sluková, Vzpomínky, 273—4.
[2] K. Světlá ve stycích s J. Nerudou, str. 95.
[3] Tamtéž, str. 26.

umna ve svém jednání, politická, povážlivá, ale mravní na žádný pád, vzdor pohlavní čistotě, to cítím velmi a velmi . . . Kdybych chtěla mravně jednati, tu bych se neměla na nic ohlédnouti a jít za citem svým, a ten mi praví hlasem neomylným, že bych osvítila zatemnělou duši a svému životu teprve pravého dala významu.«[1]

Tak se stala Johanka, jež měla býti nositelkou zakořeněných tradic bratrských a bludařských na malém městě, odrazem bolestí a bojů nespokojené a neupokojené auktorky, jež přehlušuje později hlas toužícího srdce hlásáním zákona o prioritě povinnosti před citem, aniž se tímto řešením kdy opravdu uklidnila.

Všechno, čeho se v povídce dovídáme o náboženských tradicích, jest jen vnějškem, zastírajícím úzký vztah její k auktorce, jež těchto »Několik archů« vytvářela zároveň se »Skalákem«, v němž jsou taktéž zřejmy stopy právě prožitých duševních bojů.[2] Mylné však jest tvrzení, že »ani jediná z ostatních prací jejích neobsahuje tak bezprostřední a upřímný obraz vztahu jejího k Janu Nerudovi« jako »Skalák«;[3] »Ještě několik archů« jest tak přímým projevem toho, čím se auktorka probojovala k pozdějšímu kategorickému imperativu povinnosti, že můžeme z důvodu psychologického koncepci a dokončení této povídky bezpečně položiti před vypracování »Skaláka«. Neboť zkušenost každého jednotlivce učí, že v boji mezi citem a povinností má s počátku vždycky nadvládu cit a touha úplně ho prožíti. A přes tyto naděje teprve, alespoň v obraznosti naší splněné, jde cesta k cíli, ke kterému i Světlá dospěla: od duševních muk vášnivé, po lásce žíznící ženy — Johanky — k přesvědčení o spasitelském poslání nesobecké lásky Skalákovy Rozičky.

Po uveřejnění rodinných tradic zdánlivě zájem Světlé pro náboženskou otázku v lidu utuchá až do roku 1870, kdy se s tímto problémem setkáváme zároveň ve dvou jejích románech: ve »Frantině«, samorostlé filosofce z lidu, a v »Poslední paní Hlohovské«, jež obdobně jako »První Češka« jest mostem, který spojuje náboženské blouznění lidové s osvícenskými ideami, rozšířenými v šlechtě i v městské intelligenci.

Jak dlouho Světlá o těchto románech pracovala, určiti nemůžeme; byly však pravděpodobně zároveň ukončeny, neboť téhož roku, 1870, uveřejňují Květy »Frantinu« a Světozor »Poslední paní Hlohovskou«. Tato vnější souvislost jest doprovázena i souvislostí vnitřní: příbuzností po stránce myšlenkové, svědčící pro to, že oba romány se rodily v mysli auktorčině zároveň, neboť Ondřej, hrdina z »Poslední paní Hlohovské«, rozvádí jen myšlenky a názory lidové filosofky Frantiny, a oba čerpali, lépe ře-

[1] K. Světlá ve stycích s J. Nerudou, str. 25.
[2] Arne Novák: »Skalák« Karoliny Světlé. Sborník filolog. 1913.
[3] Tamtéž, str. 206.

čeno, pro oba čerpala Světlá myšlenkový poklad z jednoho a téhož pramene: z Herdrových »Ideen«, jež zasáhly mocně do všech jejích děl, která měla býti dokumenty hloubavé mysl českého lidu.

Postava Frantiny zaujala Světlou velmi záhy; podle doslovu povídky již »při první návštěvě v Ještědských horách« (Spisy XIII, str. 189), tedy asi od roku 1853. Tehdy ovšem ji zajímala jen jako zvláštní zjev z lidu a patrně také proto, že jí připomínala hrdinku národa jiného, oslavenou pérem zbožňované George Sandové. Světlá to sama přiznává v doslovu k »Frantině« ve Květech 1870: »Neznám v literatuře novější postavu jí podobnou, krom »Jeanne«, hrdinky to románu Sandové téhož jména, v němž předvádí spisovatelka čtenářům svým postavu dívky z lidu, tajnou to pohanku pod nátěrem křesťanství, dědičku to víry starých Gallů.«

Proto bije do očí, že Světlá této látky používá teprve tak pozdě; bylo by přirozenější, kdyby »Frantina« byla z prvních jejích povahopisných prací, když ji přece hned napoprvé tak mocně zaujala. Tím spíše, že napsání povídky jí vlastně nemohlo býti zvláště obtížné, poněvadž podle vlastních slov slyšela celou událost vypravovat od ženy, »na mnoze duchem Frantině podobné«, a lituje jen, »že nebyla s to, aby povznesla péro svoje na výši pathosu vypravovatelky« (XIII, str. 190). Světlá však značně podléhá pokušení psáti »báseň a pravdu«, což nám dosvědčuje nejen její »Rodinné podání,« ale i vlastní přiznání; oznamujíc své sestře, že píše na jakési pověsti, dodává: »Mám všecku práci, abych se tradice držela a nezaběhla ani v levo ani v pravo ve svém vypravování, mám k tomu tisícerou chuť«[1]. Této chuti asi Světlá málokdy odolala a patrně také ne u »Frantiny«, k níž jí lidová tradice zajisté poskytla v hlavních rysech látky, do které však auktorka vnáší nové živly pod dojmem vlastních zažitků a s úmyslem, vykreslit myšlenkový život prostého lidu v barvách co nejkrásnějších.

Duševní dílna lidu jí však byla a zůstala cizí, a Světlá byla tedy nucena doplňovat z vlastního myšlenkového života; pociťovalať zcela jasně, že jí nebylo dáno, »dostřehnout až do oněch hlubin psychologických k onomu zárodku duševnímu, z něhož se bytost jeho (lidu) vypjala jako nejnadanější strom v svatoháji celého lidstva« (Spisy XXX, str. 57.). Proto patrně ustupuje Frantina mnoha jiným hrdinkám, které se neobírají řešením záhad života a smrti. Jen v dopise ze 6. srpna 1862 se Světlá zmiňuje: »Ráda bych zde tu malou novelku »Emancipistka z minulého století« vyvedla, teď ale, kdy jsem započala psáti, vidím teprv, jaká to těžká úloha,«[2] A paní Čermáková-Sluková dodává v poznámce, že »novelky té Světlá nenapsala. Ani náčrt k ní se nezachoval«.[3]

---

[1] Čermáková-Sluková, Vzpomínky, str. 293.
[2] K. Světlá ve stycích s J. Nerudou, str. 16.
[3] Tamtéž.

V tvorbě Světlé pak jsou jen dvě ženské postavy, které by si mohly osobovati titul »emancipistky z minulého století«: Johanka z »Ještě několika archů« a Frantina. Nebudeme snad daleko pravdy, budeme-li hledati první stopy obou postav v oné »Emancipistce«, která světla nespatřila. Johanka a Frantina jsou rodné sestry, vzešlé z původní myšlenky, a liší se jen tím, že v Johance máme Světlou v době, kdy zápas mezi citem a povinností ještě nebyl dobojován, Světlou-milenku; kdežto ve Frantině stojí před námi Světlá-žena, žena bezdětná, toužící po tom, aby směla přebytek citu, nikým nepoužitého, přenésti na někoho, ať je to kdokoli, žena toužící po stálé činnosti a žijící po boku muže, jehož něha, stále rovnoměrná, jí nemůže dostačovati.

Pozorovali jsme již v »Ještě několika arších«, že u Světlé zájem o náboženskou otázku ustupuje náhle do pozadí, jakmile se o své právo hlásí vášnivý cit, kterážto změna způsobuje i přelom v ději, v komposici. A od tohoto přelomu v řečené povídce zajímá Světlou problém jiný, té doby pro ni mnohem významnější: rozpor mezi citem a povinností, což se obráží i ve všech jejích pracích následujících let. Teprve až se v nitru jejím alespoň poněkud rozhostil klid, resignace, přicházejí zase romány, řešící otázku, která ji již jednou upoutala. Tak se i »Emancipistka«, která musela ustoupiti milující ženě, znova hlásí a vstává z mrtvých v důslednější podobě ve »Frantině«.

Nás pak hlavně zajímá, na kolik tato žena, »daleko nad svůj věk a své pohlaví vynikající«, jest skutečně representantkou lidu, ze kterého vyšla, na kolik její světový i náboženský názor vpravdě souvisí s tím, co tenkráte v lidu kvasilo, byla-li Frantina skutečně »snad poslední neuvědomělou vyznavačkou pantheistické víry nejkrajnější strany někdejších Táboritů« (XIII, str. 190).

Hned začátek povídky nám povídá, že Frantina žila v oné době, kdy v Čechách nastal naprostý zmatek v náboženském přesvědčení. Jedni následovali Krista co nejvěrněji, jiní zamítali jakoukoli víru i řád; je to tedy období vlády Josefa II., kdy se rozmáhaly nejrůznější sekty od mystického blouznění až k naprostému náboženskému nihilismu a kdy vznikaly nejzmatenější názory o bohu, lidstvu a duši.[1] U Frantiny se však o tom dovídáme pramaličko; jen její přiznání, že jest »z mládí naučena spravovat se jen dle vlastního rozumu« (XIII, str. 48), nám připomíná přívržence sekty, kteří »ve škole života moudrosti nabývali«. Chce-li však její strýc, ptáčník z Čihadníku, »aby všechno lidstvo vzalo za své, poněvadž se zvrhlo a pokazilo, a teď jen krásu a mír světa ostatního ruší« (XIII, str. 51), blíží se zvláště názorům Rousseau-ovým, v jehož duchu vlastně vychovává i Frantinu v nejužším styku s přírodou. Všechno, co Frantina potom svému příteli vykládá jako tresť strýcova učení a názorů,

[1] Čermáková-Sluková, Vzpomínky, 184.

jest ohlasem Herdrových názorů o Bohu-přírodě, životní síle, která ve všem působí, a o neustálé proměně všeho bytí. Ovšem, Světlá Herdra nepřekládá; přejímá jen myšlenky, které vyslovuje svým způsobem, charakterisujíc poměr svůj k auktoru a dílu jeho v dopise z r. 1855 takto: »Nepodržím nikdy slova spisovatelova, proto, že se chci tuze vpravit a vmyslit v jeho myšlenky.«[1]

Tak poučuje-li strýc Frantinu: »Se vším, co vidíš, jedno jsi, poněvadž vše, co jest, jen jedno jest. Toť ten bůh otec, skrze něhož a v němž jsou všechny věci« (XIII, str. 50), máme tu jen rozvedena slova Herdrova: »Gott ist Alles in seinen Werken . . . Denn alles Dasein ist sich gleich, ein unteilbarer Begriff« (XIII, 10);[2] a dále: »Ta moc, kteráž v tobě působí, abys rostla, se pohybovala a přemítala, i všude jinde a ve všem stejně účinkuje« (Spisy XIII, str. 50), jest ozvěnou slov: »Die Kraft, die in mir denkt und wirkt, ist ihrer Natur nach eine so ewige Kraft, als jene, die Sonnen und Sterne zusammenhält« (XIII, 16).

Potud jest ještě jakási spojitost s přesvědčením oněch sektářů, kteří vyznávali, že jest »jen jeden duch všechno obživující, od něhož všechno má svůj počátek a jejž žádným jménem zváti nelze. Toto čisté, živé světlo žije v nás a my v něm.«[3]

Za to evoluční stanovisko strýcovo, jeho přesvědčení, že »svět dohotoven ještě není, nýbrž teprve se dokonává, že mu smrtí stále ubývá, životem zas přibývá, tím kolísáním že se mění, tvoří a udržuje již od věků k věkům a proto že má také jméno příroda« (Sp. XIII, str. 50), to vše již se zakládá na Herdrově zásadě o nutnosti stálého převratu a proměny na světě: »Sobald in einer Natur voll veränderlicher Dinge Gang sein muss, sobald muss auch Untergang sein; scheinbarer Untergang nämlich, eine Abwechslung von Gestalten und Formen. Nie aber trifft dieser das Innere der Natur, die über allen Ruin erhaben, immer als Phönix aus ihrer Asche ersteht und mit jungen Kräften blühet« (XIII, 24).

Proti tomu však spadají nenávistná slova strýcova o lidském pokolení: »Každá zvěřina věrností se odměňuje za dobrodiní, jen člověk za ně poděkuje ranou. Pamatuj si, on že na světě tom ze všech tvorů nejhorší a nejzvrhlejší, on sám žeť tím ďáblem, jehož se bojí, a vlastní jeho zloba, a ta muka, která strojí jiným, to peklo, v které věří« (XIII, str. 51), na vrub auktorky samotné, jež mívala již dříve sklon k misantropismu; prohlašuje v listě z r. 1858: »V nejnovějším čase pochybuji, že je člověk nejrozumnější zvíře na světě, když vidím, jak ho jiní tvorové v tomto ohledu předčí. Věř mi, že náš pes má mnohem více morální ceny než leckterý člověk, a co do dobroty nedá se člověk s nimi ani

[1] Čermáková-Sluková, Vzpomínky, 184.
[2] Označeny jsou svazek a stránka vydání: Herders sämtl. Werke, herausgegeben von Bernhard Suphan, v Berlíně 1877/99.
[3] Helfert, ČČM 1879, str. 221.

porovnati, neboť jest mezi všemi největším krvežíznivcem.«[1] Bylo tedy u Světlé třeba jen několika trpkých zkušeností, které se skutečně dostavily, jakmile společnost se dověděla o styku s Nerudou, aby se hrdá žena sama v sebe uzavřela a zanevřela na lidi tím spíše, že byla přesvědčena i o nevděku toho, pro něhož vše to vytrpěla.

Ale čím více se pěstoun Frantinin odvrací od současné lidské společnosti, tím raději vzpomíná slavné české minulosti, kdy »se rodili lidé dokonalí, a to právě zde v Čechách« (XIII, str. 51), a vypravuje Frantině o krásných vlastnostech národa českého totéž, čeho jsme se dověděli již od Vojtěcha v »První Češce« a od panny Kateřiny v »Rodinném podání«. Světlá se vrací se značnou vytrvalostí k tomuto thematu při každé vhodné příležitosti, dokazujíc tím, jak velice se jí zalíbila Herdrova stať o Slovanech, jejíž výtah byla po prvním přečtení v nadšené radosti zaslala sestře, s níž sdílela veškeré hlubší dojmy.[2]

Frantina však nepřejímá veskrze názorů svého pěstouna; dívá se na život mnohem optimističtěji, s důvěrou v lidskou dobrotu. Líčila-li život pozemský, jaký by měl a mohl býti, »vypadl z toho pravý ráj, všecko soužení z něho vymizelo, poněvadž jsme byli všichni dobři jako andělé, a smrt byla u ní nejsladším spánkem v klíně mateřském, nevědomí tak blažené a utěšené jako před tím to vědomí« (XIII, str. 63). Tu kráčí hrdinka Světlé zcela ve šlépějích nadšeného hlasatele lidskosti, lásky a krásy a přejímá i jeho pojetí smrti: »Und so bleibt uns, wenn uns der Todesschlaf befällt, Hoffnung, dass auch er, wie der Schlaf, nur das Fieber des Lebens kühle . . . unheilbare Wunden heile und die Seele zu einem frohen Erwachen, zum Genusse eines neuen Jugendmorgens bereite . . . Er ist die wohltätige Betäubung, die ein Wesen umhüllet, in dem jetzt die organischen Kräfte zur neuen Ausbildung streben« (XIII, 188, 194).

I když Frantina svého přítele poučuje, že rostlinstvo žije a cítí jako člověk, nemůžeme nevzpomenouti obdobného Herdrova výroku. Praví Frantina: »Ty ovšem máš strom jen za dřevo bezcitné, ač vidíš, že roste a žije jako ty, a žádný rok se nemýlí, každé léto má takový květ a ovoce, jak mu přináleží. Či měla tahle třešně již jednou slívy či jablka, co tu stojí? Jak by to vždy dokázala, kdyby v ní paměti a citu nebylo, takové ze sebe vydávat ovoce, jak na ni patří? Ale já, kteráž v každém stromě vidím a miluji bytost se mnou spřízněnou, musila bych se věru před vlastním stínem svým styděti, kdybych tak bez srdce s ním naložila . . .« (XIII, str. 99). Herder pak dokazuje z toho, že rostliny vzrůstají, kvetou a ovoce přinášejí: »wo Wirkung ist, muss Kraft, wo neues Leben ist, muss ein Prinzipium des neuen

[1] Čermáková-Sluková, Vzpomínky, str. 297.
[2] Čermáková-Sluková, Vzpomínky, str. 295.

Lebens sein« (XIII, 86); rostlina sice nemá volnosti pohybu a nepoznává snad také okolí: »Aber die Luft, das Licht, ihren Saft der Nahrung ziehet sie an und geniesst sie pflanzenartig; den Trieb zu wachsen, zu blühen und sich fortzupflanzen übt sie so treu und unablässig, als ihm kein andres Geschöpf übt« (XIII, 87). A dokazuje-li Frantina Bartolomovi, že strom, o který se opírá, žije, roste a cítí jako on, praví podobně Herder: »Im Auge eines höheren Wesens mögen unsre Wirkungen auf der Erde so wichtig, wenigstens gewiss so bestimmt und umschreiben sein, als die Taten und Unternehmungen eines Baumes . . . Er treibt Sprossen und Keime, gebiert Früchte und säet junge Bäume.« (XIII, 53.)

V tom se nám však projevuje jen Frantina — myslitelka, k jejímuž doplnění na celou osobnost jsou nutny ještě projevy jejího ženství, které si Světlá sestrojila z prvků vlastního nitra a z některých rysů povahových, které má její sestra Sofie Podlipská.

Frantina se svěřuje svému příteli: »Přála jsem si vždy býti bohatou, a to jen k vůli tomu, že to musí být tuze hezká, snad nejhezčí věc na světě, může-li člověk hodně toho řídit, rozdávat jiným a všecko, na co koukne, i samu sebe okrašlovat . . . Ano, rozdávat, jiné potěšovat, vše zvelebovat, to jest moje« (XIII, str. 43). A listy obou sester, pokud jsou nám přístupny, dávají nám četné doklady téhož nazírání Podlipské, jež heslo svého života vyjádřila podobně jako Frantina: »Dávat, přát, milovat, myslit, ničeho si nežádat.«[1] I obdiv Podlipské pro vše krásné v přírodě, její přesvědčení, že příroda cítí s člověkem, jsouc i v nejmenší své části oživena,[2] přenesla Světlá na svou hrdinku, jež »nakládala a mluvívala s každým nerostem, s každou travinou a hmyzem, jako by to byly samé rozumem nadané bytosti, dobři její přátelé« (XIII, str. 44). Dále pak vypravuje Frantina příteli o širém světě a svěřuje se mu se svou touhou: »Ty daleké cesty od jakživa mne vábívají; když vidím kde pěšinku se zabělat, hned mně přijde chuť, pustit se po ní a dříve jí neslevit, dokud ji nepřejdu celou . . . Poznala bych při tom, jak se lidé všude nosí, kterak mluví, jaké mají obyčeje a mravy . . .« (XIII, str. 45). Podobným touhám podléhá i Podlipská, jež se baví Göthovým cestopisem, »jakoby sama cestovala«;[3] má cestování v lásce, poněvadž poznávaje nové kraje a místa »tak duch vystoupí ze svých starých kolejí, občerství se na té změněné dráze, oko dostane jiný rozhled, úsudek nabude samostatnosti proto, že nabývá více příležitosti k porovnávání,«[4] a ještě v posledních letech života »touží po cestování duchem, hodně, hodně daleko a směle.«[5]

[1] Čermáková-Sluková, Vzpomínky, str. 123.
[2] Tamtéž, str. 123.
[3] Čermáková-Sluková, Vzpomínky, str. 169.
[4] Tamtéž, str. 206.
[5] Korrespondence S. Podlipské a J. Brdlíkové. Napsal Alb. Pražák. XX. výroční zpráva gymn. spolku Minervy, 1909/10, str. 10.

Rovněž rysem v povaze Podlipské jest důvěra v lidskou dobrotu, kteroužto vlastnost Světlá u své sestry charakterisuje slovy: »Jest tolik dokonalosti v Tobě, že se ani na tuto zem nehodíš, neb nerozumíš její špinavosti, hlouposti, nestoudnosti, nemůžeš jí nikterak pochopiti.«[1] Frantina pak vypravuje, že nemohla strýci svému uvěřiti, »že je člověk na člověka tuze zlý, že se mezi sebou všemožně utiskují a nenávidí, nejhorší jeden druhému že dělají« (XIII, str. 45). (Příště ostatek.)

Úvahy.

Antologija stare lirike grčke. Priredio *Koloman Rac.* V Záhřebu 1916, nákl. Matice Chorvatské. XXII a 378 str. Za 5 K.

V úvodu tohoto výboru řecké lyriky v chorvatském překladě nastíněn jest celkem správně a názorně povšechný vývoj básnictví lyrického u Řeků v hlavních jeho druzích až do doby křesťanské. Po ukázkách písně národní, do níž pojata i skolia, následuje výbor umělé lyriky klassické, zastoupené asi třiceti básníky v pořadí časovém bez ohledu na druh tvorby, dále výbor nejlepších epigramatiků a konečně překlad Anakreonteí. Jednotlivým auktorům předeslána jsou stručná záhlaví; poznámky, dosti hojné, připojeny pod čarou.

Je to kniha velmi zdařilá, kterou můžeme Jihoslovanům záviděti; cenná vnitřně a sympatická úpravou. Jestliže rozepisujeme se o ní obšírněji, činíme tak jednak proto, že uznáváme opravdové zásluhy překladatelovy, jednak proto, že hodláme objasniti při této příležitosti některá hlediska svá, jimiž možno měřiti řeckou lyriku a překlady její.

Máme-li na mysli nepříznivý stav dochovaných památek, jenž nedovoluje nám seznati uspokojivě ani celkové genese lyriky řecké ani jednotlivých jejích druhů a zjevů, může snad chronologický postup zdáti se nejjednodušším a nejlepším. Z dobrých důvodů podrželi bychom však raději dělení na elegii s iambem, meliku, choriku, genre a epigram. Nelze sice těchto druhů vždy přesně odlišiti, aniž označiti toho neb onoho básníka jedinou etiketou, ale to jest věci právě tak málo na ujmu, jako při klassifikaci moderních zjevů literárních. Mimo to jeví se nám i pro řeckou lyriku v celku obraz, který geneticky jest poučný zejména pro kmenové rozrůznění lyrické tvorby řecké. Účinku kladnějšího bylo by ovšem dosaženo, kdyby překlad mohl napodobiti jazykovou různost originálů; ale i takto lze se nadíti,

---

[1] Čermáková-Sluková, Vzpomínky, str. 252.

že čtenář lépe vnikne do řecké lyriky, nežli při povšechném postupu chronologickém. Právě pro kusost památek jest radno seskupiti básníky příbuzné tak, aby se podle možnosti navzájem doplňovali, aby vyvstal tak aspoň jakýsi nástin jednotlivých druhů a osobností. Jinak jest celkový obraz příliš roztříštěn.

Rac založil svůj výbor velmi obsažně. Předvedeno celkem asi 70 básníků. Z lyriků klassických podány všechny zjevy nejdůležitější a přeloženy ukázky většinou výrazné; doba hellenistická a římská zastoupena je mistry epigramu. Bohatý jest výbor z Pindara (na 20 epinikií) i z Bakchylida (9 čísel mimo zlomky). Dobře charakterisováni Archilochos, Sapfo, Solon, Theognis, Simonides; i z jiných lyriků voleno vhodně. Epigramu věnováno téměř 90 stránek. Překladatel pojal do svého výboru i novější nálezy: štrasburské epody Archilochovy, berlínské zlomky Sapfiny a Korinniny, Timotheovy »Peršany«; oxyrhynšských zlomků Alkaiových a Sapfiných z r. 1914 mezi ukázkami nečteme. Pro seznání lyriky řecké, pokud jest nám přístupna, podává výbor vskutku hojnou látku.

Se svého hlediska arci ledačehos postrádáme a leccos představovali bychom si jinak. Budiž zde na několik bodů poukázáno. Obraz lyriky řecké jest neúplný, není-li pojata v ukázky také fabulistika s lyrikou genrovou, mythos, mimos a idylla; zástupců těchto oborů postrádáme, ač bychom je podle předmluvy čekali. Ale i jiné zjevy literární, ve výboru neobsažené, mohly býti uvedeny: tak Fokylides (zvl. zl. 3 Bergk jako protějšek k Semonidově zl. 7), Dionysios Chalkus, Kritias (zvl. zl. 7); Krates (paignia), Timokreon, Pratinas (zl. 1); Kleanthes; mel. adesp. 138 a 139, jež bylo by nejlépe snad uvésti spolu s Pseudoarionem, Arifronem a Aristotelovým zl. 6 a zařaditi za skolia. Neměl by scházeti Grenfellův zlomek milostný, ukázka z nápisného hymnu delfského na Apollona jakož i t. zv. hymny Mesomedovy. Naproti tomu bylo by lze leccos vypustiti; na př. Anania nebo pochybné epigramy lyriků klassických. Leccos škrtli bychom také z výboru epigramatického, ač jest celkem zdařilý, podávaje jména dobrá. Snad Kallimachos zasloužil by ukázek více a výraznějších, a zastoupeni mohli by býti několika epigramy i Dioskorides, Mnasalkas, Poseidippos, Rufinus a jiní významnější; konečně i nějaká hříčka epigramatická pro charakteristiku dobovou. Anakreonteia, jež přeložena téměř všechna, bylo by možno omeziti.

Výbor z jednotlivých auktorů nás celkem uspokojuje, ač ani zde nemůžeme souhlasiti se vším. Tak charakteristika lidové písně zdá se nám příliš kusou, uvádějí-li se pouze zlomky 41 a 2; hodilo by se leccos z dochovaných zlomků jako ukázka zpěvů sakrálních (6—8, 14, 16, 17), písní a říkadel při tanci a hrách (19—21), nebo pouličních popěvků »politických« (43, 44, 46). Vedle koledy vlaštovčí lze klidně uvésti i Hom. epigr. 14 a 15

i Foinikovy Koronisty. Neboť nezáleží, jsou-li všechny písně stejně starobylé či nikoliv, anebo jsou-li kusé. Mnoho lze bez poznámek objasniti vhodným sestavením zlomků; na př. pochybné zlomky Tyrtaiovy 15 a 16, řaděné druhdy mezi carmina popularia, illustrovány jsou krásně zlomkem c. pop. 18. Skolia uvedli bychom úplněji, ponechávajíce pořad Athenaiův a píseň Hybriovu s nimi a přiřaďujíce volně i skolion Timokreontovo zl. 8.

Náhoda, která zachovala ten zlomek delší a onen kratší, netázala se, jakou který bude míti cenu pro naše poznání. Jest ovšem přirozeno uváděti především zlomky delší; nutno však respektovati druhdy i drobty, které jsou pro osobnost básníkovu příznačné. Všech arci podávati nelze. Ale ve výboru Racově postrádáme i některých zlomků delších, jež viděli bychom rádi přeloženy; tak z Alkaia 33, ze Sapfy 78, z Anakreonta 21, ze Simonida 57 a j.

Sledovati kritiku textovou vedlo by nás příliš daleko; překladatel neustal na textu a výkladu Bergkově a Hillerově-Crusiově, nýbrž vzal v počet i publikace novější. Povšimnutí hodno jest umístění elegického zl. Simonidova 85 mezi ukázkami Semonida z Amorgu; zda právem, jest otázka. Po stránce metrické měřeno převážnou většinou správně; některé úkazy, celkem řídké, nelze však vysvětliti si jinak, než jako zřejmé chyby. Nehledíc na strofy polymetrické, kde nesnadno vysouditi mínění překladatelovo, nebo způsob, jímž se snaží napodobiti míru antickou, vyskytují se nesprávnosti i v útvarech jednodušších. Tak uniformovány jsou epody Archilochovy na trimetr iambický s dimetrem, ač jeho zlomky mají také hexametr daktylský s dimetrem iambickým (zl. 84, Rac str. 15 »Epode« 1) nebo trimetr iambický s katalektickým trimetrem daktylským (ze zl. nových, Rac str. 16 »nevjernomu drugu«). Rovněž překládán Anakreontův zl. 75 (str. 95, 8) napořád trochejskými tetrametry akatalektickými, ač v originálu druhý verš jest katalektický. V Sapfině berlínském zlomku o Arignotě (?) jest prvý verš strofy — ◡ — + glyk. 2, čehož Rac nenásleduje.

Formálně jeví překlad velkou vyspělost technickou a bohatou schopnost vyjadřovací, která jest spojena se vzácným smyslem pro živé slovo básnické a s vnitřním procítěním obsahu. Vyhovuje plně nejvyšším požadavkům; mnohé ukázky zní vskutku jako básně původní. Jsou to překlady v pravdě krásné a básnické. V otázce o věcnou správnost jde většinou snad jen o různý výklad; srv. na př. Sapfo 95, 2 *φέρεις οἶν, φέρες αἶγα, φέρεις ἄπυ ματέρι παῖδα:* Rac str. 45 »grabiš ovčicu, grabiš kozicu, grabiš i majčici kćeru«; Anakreon 75, 2 *δοκέεις δέ μ᾽ οὐδὲν εἰδέναι σοφόν*, kde *μ᾽* = *μὲ* či *μοὶ*?: Rac str. 98, 5 »misliš li, da glup sam, nevješt?« Jinde jde o jiné čtení nebo nepřesný výraz, na př. u Archilocha 66, 2 *ἄναδυ:* drž se, ne

klon'!«, u Sapfy 2, 10 τρόμος δὲ παῖσαν ἄγρει: »dršćem sva koprnt« a j.

Racův překlad jest dílo poctivé práce a čisté lásky k věci. Kdo zná torso řecké lyriky, ví, co to jest předváděti její obraz dnešnímu čtenáři. Racovi podařilo se přes některé menší nedostatky podati obraz řeckého odkazu lyrického v překladě správném, výstižném a plynném, krásno ve verších krásných. A to jest největší přednost překladu, určeného pro laika, který hledá v umění krásu, oděnou rouchem důstojným, a cit, nezkalený skrupulemi vědeckými.

Mohlo by se namítnouti, že podobný výbor, jaký máme na mysli, byl by snad obsahově příliš rozdrobený, mosaikový, a že by vzrostl do velkých rozměrů. Na prvém faktu nelze nic měniti; řecký odkaz lyrický jest opravdu fragmentární mosaika. Sceliti jej lze vhodným seskupením zlomků na podkladě výstižné básníkovy charakteristiky. Druhá nesnáz padá ihned, jakmile Pindaros, Bakchylides, fabulistika, mimos, bukolikové a anthologie palatinská budou položeny zvlášť. Pak není třeba ve výboru lyriky celé charakterisovati jejich tvorbu tak široce a lze za to více místa věnovati lyrikům ostatním. Obecné pochopení největšího lyrika řeckého Pindara zůstává však dnešnímu cítění posud problémem, i v Racově překladu. Bude moci býti řešen, jak se nám zdá, nejspíše přebásněním v rouše moderním. Platí to částečně i o Bakchylidovi, který však přece jest přístupnější dnešku.

Nám Čechům musí imponovati již fakt, že Jihoslované mají řeckou lyriku v rozsahu anthologie Racovy dnes už přeloženu, zatím co u nás nedospěli jsme přes jednotlivé pokusy, byť dobré a cenné, ale většinou rozptýlené, k svodu podobnému. Jako tak mnohé z antiky, jest i řecká lyrika našemu obecenstvu posud terra incognita. Budiž nám dobrý příklad chorvatský pobídkou, aby jí nezůstala na čas nedohledný. *Ferd. Stiebitz.*

Wilhelm Schubart: **Einführung in die Papyruskunde.** V Berlíně 1918, u Weidmannů. Stran VII a 508 (se 7 tabulkami). Za 16 marek.

Od vydání čtyřsvazkového díla Mitteisova a Wilckenova »Grundzüge und Chrestomathie der Papyruskunde« uplynulo šest let, takže bylo třeba zpracovati nové nálezy papyrů od r. 1912. To učinil Schubart ve své knize. Učinil však ještě více: spojil po prvé z praktických důvodů to, co bylo dosud od sebe odloučeno, totiž zpracování textů literárních a textů archiválních. Ovšem spojení to jest pouze vnější, a to tím více, že zpracování textů literárních jest založeno na principu chronologickém jako v dějinách literárních, ale papyry ostatní jsou zpracovány se zřetelem k obsahu, věcně.

Nehledíme-li k prvním třem kapitolám, jež zasvěcují do studia papyrů, jednajíce o papyrologii vůbec, o písmu, psacím

materiálu a úpravě knih, dělí se kniha Schubartova ve dvě části. Z výkladů v části úvodní upozorňuji aspoň na tuto věc. Podle nynějších vědomostí našich ukázala se mylnou theorie, že knihy, ve které větší díla antická byla rozdělena, jsou totožné se svitky. Svitky papyrové neměly určité velikosti normální a spisovatel starověký nestaral se o to, aby uvedl velikost své knihy v souhlas s velikostí svitku. Nestačil-li na knihu svitek jeden, byl přibrán druhý.

V kapitole čtvrté jedná se o textech literárních, jichž bylo dosud otištěno 1300 kusů. Lze je rozděliti do tří dob, klassické, hellenistické a římské i byzantské; o textech křesťanských a latinských, jichž jest arci velmi málo, jest pojednáno zvláště. V tomto přehledu jest pozoruhodno, že dosud chybí z auktorů Aischylos, Demokritos a Poseidonios a že ještě za doby římské byl čten Pindaros, a to právě básně, jež nám dosud chyběly, ódy, paiany a partheneia. Z kommentářů jest nejcennějším nálezem Didymův kommentář k Demosthenovým filippikám, zakládající se na učenosti alexandrijské; z literatury křesťanské způsobila nejvíce rozruchu tak zvaná *Λόγια Ἰησοῦ*, výroky Ježíšovy. Ze scenických poznámek k mimu z doby římské, zachovanému na papyru z Oxyrhynchu, poznáváme, že mimy také mohly býti hrány na jevišti. Co se týče autorství Hellenik z Oxyrhynchu, přičítá je Schubart (str. 67) buď Theopompovi nebo Eforovi; Kratippa z autorství vůbec vylučuje, poněvadž prý Meyer a Schwartz dokázali, že patří do doby hellenistické (str. 116). Ale nejnověji Lipsius, jehož vydání a pojednání není citováno, pokládá zase za skladatele Hellenik Kratippa.

Z výkladu o rukopisech textů známých (kap. V.) zasluhuje zmínky tvrzení, že papyry v podstatě potvrzují cenu našich nejlepších rukopisů středověkých, čímž získává filologie více, než kdyby jí papyry poskytovaly lepších čtení než rukopisy. Nelze nikterak říci, že papyry, protože jsou starší, podávají také čtení lepší a že text jest horší, čímž více se časově rukopis od papyru vzdaluje. Třeba hleděti na papyry kriticky, zkoumati jejich čtení od případu k případu. I za doby, kdy literatura doby klassické vznikala, bylo podání textové právě tak nejisté jako později. Žádný rukopis středověký nelze převésti na určitý rukopis papyrový.

V dalších pěti kapitolách (VI—X) jedná se o papyrech s novými texty, a to doby klassické, hellenistické, římské a byzantské, dále o papyrech, obsahujících literaturu odbornou, texty křesťanské a latinské. Novinkou jsou mezi nimi meliamby Kerkidovy, morální kázání ve formě básnické, souvisící s kynickou diatribou; možno je srovnati s Horatiovými satirami. Pro otázku o vlivu náboženství indického na křesťanství není bez významu připomenutý již mimos z doby římské, obsahující travestii Euripidovy Ifigeneie v Tauridě. Vystupují v něm totiž barbaři Indové, mluvící svou

vlastní řečí, jež jest označena jako kamareská. Jest patrno, že v době, kdy fraška vznikla, t. j. buď v pozdní době ptolemajské nebo v prvních dobách křesťanství, byl čilý styk Alexandrie s Indií. K nejcennějším nálezům doby římské patří Hierokleova ἠθικὴ στοιχείωσις, stoické elementární učení ethické. Zajímavá jsou též tak zvaná alexandrijská akta mučedníků, z nichž poznáváme, že mučednictví prvních křesťanů není zjevem ojedinělým, nýbrž že má obdobu v mučednické smrti Řeků. Demokratičtí Řekové, odpírající vzdávati božskou poctu císařům římským a podstupující smrt pro toto své přesvědčení, stáli vlastně mravně výše než křesťané, kteří tak činili z víry v lepší posmrtný život a v naději na odměnu za svou smrt.

Po výkladu o řeči papyrů (kap. XI), jíž jest egyptská κοινή se slovním pokladem většinou attickým, podává Schubart v dalších osmi kapitolách (XII—XIX) obšírný výklad o všech zjevech života v řecko-římském Egyptě podle zachovaných listin. Nejprve načrtává dějiny Egypta od doby Alexandra Vel. až do dobytí arabského r. 641, dále vykládá o ústavě a správě země, o právu, soudnictví, obyvatelstvu, náboženství, vzdělání, životě hospodářském, způsobu života a mravech. Z bohatého výkladu upozorňuji aspoň na některé věci. Překvapuje státní správa již za Ptolemaiovců do nejmenších podrobností vybudovaná, pamatující na nejodlehlejší vesnici a na posledního rolníka; překvapuje katastrální rozdělení Egypta, ovšem ne ke blahu země, nýbrž proto, aby bylo co nejvíce vytěženo pro krále a moc říše. Že všechny národnosti Egypta žily svým národním životem, že nenastala assimilace a promíšení, bylo způsobeno mimo jiné také personálním principem práva, jenž byl Ptolemaiovci uznán i v Egyptě, že totiž právo není spojeno s místem, nýbrž s člověkem, že tedy Řek může žíti všude podle řeckého, Říman podle římského práva. Duchovní vzdělanost Egypta byla však pod vlivem ducha řeckého, řečtina byla státní řečí až do panství arabského nad Egyptem; rysy egyptské nabývaly převahy pouze v náboženství. Řecké osazování Egypta dálo se v souvislosti s celkovým literárním hnutím hellenismu; přece však pozorujeme, že se duševní život Řeků v Egyptě mimo Alexandrii, jež se stala sídlem řecké vědy a zůstala jím až do doby byzantské, uvolňuje od veliké řecké literatury a společného duševního života řeckého. Při množství nalezených papyrů je sotva náhoda, že se dosud nenašlo nic ze Strabona, Diodora, Plutarcha, Lukiana a Aristeida. Kult římských císařů našel v Egyptě půdu připravenu jednak kultem faraonů, jednak kultem vladařů hellenistických, zavedeným od Alexandra Vel. Že kult vládců hellenistických není původu domácího, plyne zcela jasně z protokolů demotických, jež jsou zcela otrockým a proto také nesrozumitelným překladem z řečtiny. Ve výkladu slova Sarapis následuje Schubart výkladu Sethova z Osiris-Apis, nikoli Wilckenova z Osorapis, t. j. zvěčnělý, mrtvý Apis. Konečně jest zmí-

niti se ještě aspoň o tom, že v Egyptě jeví se velmi názorně, jak bylo křesťanství náboženstvím utiskovaných. Ptolemaiovci i císařové římští udržovali domorodé obyvatelstvo egyptské v tuhém područí, Koptové byli nejnižší vrstvou obyvatelstva. Ani zákon Caracallův z r. 212 po Kr. jim nepřinesl úlevy, poněvadž zůstali i na dále *dediticii* a nedostali občanského práva římského; pouze kasta kněžská měla z něho prospěch. Převrat způsobilo teprve křesťanství, jež pomohlo koptštině k samostatnosti a zbavilo Egypťany do jisté míry tlaku přemocné kultury řecké.

Tato druhá část knihy Schubartovy podává látku již známou, opírajíc se o práce předchůdců, tak v líčení života hospodářského o Wilckena a Rostovceva, ve zpracování práva o Mitteise a Partsche, v nástinu zřízení za doby císařské o Mommsena, Wilckena, Rostovceva a Steina. Literatury nevyčerpává úplně — tak na př. co se týče autorství historického zlomku o *Λαοδίκειος πόλεμος*, chybí zmínka o tom, že se nyní Wilcken sám (v Hermu 1914) rozhoduje pro Ptolemaia III. — a mnoha problémů se jen dotýká, a to v poznámkách za jednotlivými statěmi; zde se kromě poukazu na otázky dosud nerozřešené a kromě literatury uvádějí též prameny ve výboru. Avšak kniha má také své přednosti, z nichž přední jest, že první její část jest doplňkem k dějinám řecké literatury všech dob, zpracovávajíc všechny papyry literární, asi pětinu všech nalezených papyrů; mimo to podává příležitostné ukázky a zprávy o obsahu z papyrů dosud neotištěných, tak zejména z velikého papyru berlínského (*γνώμων τοῦ ἰδίου λόγου*). Látka jest zpracována se všech hledisk tak důkladně, že kniha Schubartova jest vedle díla Mitteisova a Wilckenova, jež ji ovšem předčí rozsahem, nejlepším souborným dílem o řeckých papyrech; podává nejen spolehlivé poučení začátečníku, nýbrž jest i pro badatele praktickou příručkou, v níž najde v jednotlivostech leccos nového.

Vítanou přílohou jest seznam všech literárních papyrů, připojený v kapitole dvacáté. Kniha jest zakončena seznamem nejdůležitějších publikací a pomůcek, věcným rejstříkem německým a řeckým a sedmi tabulkami, kdež jsou zobrazeny ukázky písma, psací náčiní, mince, roucha, dva portréty mumií a půdorysy egyptských domů. Vnější úprava knihy co se týče papíru a tisku jeví až příliš stopy dlouhé války. *Ant. Kolář.*

Friedrich Bechtel: **Die historischen Personennamen des Griechischen bis zur Kaiserzeit.** V Halle n. S. 1917, M. Niemeyer. Str. XVI a 637. Za 28 mk.

Týž: **Namenstudien.** V Halle 1917, M. Niemeyer. Str. III a 48. Za 2 mk.

Řecká jména osobní počal zkoumati soustavně A. Fick (Die griechischen Personennamen, v Gottinkách 1874). V jeho stopách kráčí jeho žák Bechtel, jenž mu pomáhal při 2. vydání

uvedeného spisu (1894) a sám sebral a vyložil ženská jména attická (Die attischen Frauennamen, v Gottinkách 1902). V novém rozsáhlém díle (Die historischen Personennamen) sestavuje a stručně vysvětluje řecká jména mužská. Ne všechna: nepřihlíží k památkám doby císařské a vylučuje úplně jména bohů, většinou nejasná. Jména heroů, jež jsou tvořena zpravidla tak jako jména historická, sice zaznamenává, ale bez dokladů. Hlavním pramenem byly mu nápisy a mince. Méně hledí k památkám literárním, neprávem. Proto hledáme u něho marně jméno Epimenidovo, Thukydidovo, Panaitiovo a j., proto uvádí Sofoklea z III. stol., Hippiu z II. stol., oba z Eretrie, ale nikoliv starší známé osoby stejného jména. Uvádí vždy jen jeden doklad, místo a čas. Jako v starších svých sbírkách sestavuje jména do dvou oddílů. V prvém jsou jména složená, plná i zkrácená, jako *Ζεύξιππος*, *Ζεῦξις*. Jsou uváděna podle obou svých částí, na druhém místě bez dokladu. Pozoruhodné je přemísťování částí, na př. *Κριτόδαμος* — *Δαμόκριτος*, *Νίκιππος* — *Ἱππόνικος*. Ve jmenech osob příbuzných objevují se často stejné prvky, na př. *Ἀγαθόνικος Ἀγαθοστράτου*, *Ἀντίβουλος Ἀμφιβούλου*. Některá jména vysvětluje Bechtel vhodně místy básníků: *Ἑλκεβία*, srov. Eur. Orest. 206 *βίοτον*... *εἰς τὸν αἰὲν ἕλκω χρόνον*, nebo *Ἐργαμένης*, srov. Pind. Nem. 11, 45 *ἔργα τε πολλὰ μενοινῶντες*. Jména *Βλέπων*, *Ἔπαινος*, *Κέρδος*, *Πλοῦτος* pokládá zbytečně za zkrácená ze složených. Jména ta patří do druhého oddílu, obsahujícího jména jednoduchá. Jsou seřaděna podle svého významu; označují lidský věk (na př. *Γέρων*), část těla (*Κέφαλος*), vlastnost tělesnou nebo duševní (*Στράβων*, *Βίαιος*), stav (*Ἔφορος*), slavnost (*Λήναιος*), vlastnictví boží (*Ἀπολλώνιος*), původ od boha (*Ἀσκλαπιάδης*) nebo — metonymií — boha samého (*Ἕσπερος*), heroa (*Τυδεύς*), zvíře (*Ἀρκτῖνος*), rostlinu (*Δάφνος*) atd.

V samostatném doplňku (Namenstudien) jedná spis. podrobně o některých (asi 60) jmenech; to, co v hlavním díle jen naznačil, vykládá obšírněji. Jednak tu opravuje nesprávná čtení některých jmen na mincích a nápisech, jednak vysvětluje původ různých jmen. Jméno *Θευκλίδης* vykládá správně rozlišením, pro něž nebylo dosud dokladu (*δ*—*δ*), z *Θευκυδίδης*. Méně jistý je výklad jména *Κρώμαχος* přesmyknutím z *Κώμαρχος*. Z jmen *Ἀμφήριτος* a *Ἀνήριτος* (hom. *ἀμφήριστος*) usuzuje, že vedle slovesa *ἐρίζω* bylo též *ἐρίω*. Podle jména *Ἀρητάδης* soudí, že se skloňovalo též *Ἄρης*, *Ἄρητος*. Z jména *Καλλιπάτειρα* vysuzuje, že místo *εὐπατέρεια* má se čísti u Homera (*Ζ* 292, *Λ* 235, *χ* 227) *ἠϋπάτειρα* (srov. *ληϊβότειρα*, *δμήτειρα*). Jména *Κύναργος*, *Γόργαιθος*, *Λύκαιθος* jsou důkazem, že i v řečtině byly srovnávací složeniny (rychlý jako pes, zářící jako Gorgo) tak jako v indštině. Delské jméno *Χαρίστιος* (srov. *Θαργήλιος*) nasvědčuje, že byla slavnost *Χαρίστια*, jejíž jméno se zachovalo

v římském kalendáři jako Caristia. Tak skýtají osobní jména poučení grammatikovi i dějepisci. *K. Svoboda.*

Dr. A. Frinta: **Náboženské názvosloví československé.** Jazykozpytný rozbor s doklady z naší reformační literatury. V Praze 1918 (na obálce 1919). Nákladem Comenia. Str. XXX a 80. Za 4 K.

Myšlenka probrati a vyložiti náboženské názvosloví české je zajisté velmi dobrá. Neboť sledovati vývoj výrazových prostředků vztahujících se k určitému oboru představ vždycky je velmi poučné a důležité; jde-li pak o obor, jenž tak dlouho a tak hluboce ovládal myšlení nejen duchovních vůdců národa našeho, nýbrž i jeho nejširších vrstev, je věc tím důležitější a významnější. Je zajisté zajímavé sledovati, jak vyjadřovány pojmy života náboženského se týkající v době nejstarší, jak se terminologie ta vyvíjela a časem ustalovala, až dospěla stavu nynějšího. V celém tomto rozsahu zvolené thema Frinta ve svém spisku nezpracoval. Vytkl si úkol menší: obírá se jen výrazy dosud žijícími a ani těch všech nepojal ve svůj spisek; vynechal přijatá jména vlastní i zřejmě latinská (po případě řecko-latinská) slova výhradně římsko-katolické terminologie, jakož i filosofické a ethické terminy, jejichž původ souvisí sice s biblí nebo kultem, jež však nemají nyní již významu náboženského (str. VI). S obmezením tímto spřátelujeme se dost neradi. Proti tomu, že spisovatel obírá se jen nynějším názvoslovím náboženským, nelze ovšem nic namítat, ale není zajisté neskromné žádat, aby zpracováno bylo názvosloví to všechno. A i při obmezení, které auktor své práci vytkl, je dost výrazů, které v jeho seznam pojaty být měly. Neboť vykládá-li se o slově *opat*, smím také očekávat výklad o slově *převor*, vykládá-li se o slově *hřbitov*, *krchov*, slc. *cinter*, bylo by na místě také pojednati o slově *pochovati*, *pochovávati* (stč. také *schovati*), mluví-li se o slově *páter*, mělo se také promluvit o slově *pastor*, vedle *neděle*, *pondělí* a *soboty* mohlo být také osvětleno pojmenování ostatních dní v týdnu, je-li tu výklad o slově *páteř* (staročeském, v češtině nové ho není), tím spíše mělo být vyloženo o výrazích *otčenáš*, *zdrávas*, *desatero*, vedle *spasiti* mělo se také vyložiti *zatratiti* a tak podobně bych rád viděl mezi vykládanými výrazy na př. *hromnice*, *popelec (popeleční středa)*, *suché dni*, *křížové dni*, *kůr*, *podobenství*, *boží muka*, *socha*, adjektiva *blažený*, *velebný (velebný pán*, *velebná svátost)*, *všemohoucí*, *vševědoucí* nebo sloveso *oddávati* a j.

Výklad o jednotlivých výrazech náboženské naší terminologie podává Frinta v pořádku abecedním (celkem 116 hesel); před tímto seznamem slov v části úvodní vykládá se, především podle Jagiće a Novotného, o počátcích křesťanství u Slovanů a u nás a předvádí se tak půda, z níž náboženské naše názvosloví vy-

růstalo. V slovníku samém jednotlivé výrazy, o něž jde, vykládají se tak, že se podává výklad o jejich původě, uvádějí se odvozeniny z téhož základu vzešlé, někdy velmi hojné a často ovšem i takové, jež nemají vůbec významu náboženského, patrně proto, aby bylo vidět, k jaké významové sféře vykládaný výraz náleží. U hesel některých pak citátem z reformační naší literatury bývá objasněn význam příslušného termínu anebo jiná jeho stránka. Je to jen u hesel některých, a spisovatel sám poznamenává, ža tento »výběr citátů je spíše jen ukázkový a nahodilý« (str. VII). Není tedy těmito citáty jakožto doklady že staršího našeho písemnictví osvětlen historický vývoj jednotlivých výrazů náboženské naší terminologie, jak by se mohlo soudit z podtitulu, slibujícího »jazykozpytný rozbor s doklady z naší reformační literatury«: podtitul tento právě tak jako sám titul knížky je široký.

Jádro výkladů je tedy v rozboru jazykozpytném. V něm spisovatel podává etymologický výklad slov domácích a zjišťuje pramen slov přejatých; v obou případech pokouší se o datování slov, t. j. udává, v které době to či ono slovo vzniklo, při čemž rozeznává pět dob: 1) období praslovanské a pohanské období slovanské do 8. stol., 2) období církevněslovanské (panonské), 3) nejstarší období české (asi 900—1400), 4) období středočeské (asi 1400—1800) a 5) období nejnovější (19. stol.). Ve výkladech o etymologickém původě slov jde ovšem spisovatel za hranice slovanštiny udávaje jejich příbuzenstvo z jazyků jiných. Děje se to nestejně, v heslech některých uveden jen kořen indoevropský nebo slovanský, k němuž slovo patří (na př. *kázati* ⟨ indoevr. *quŏk* ⟩ *quōģ*, *vina* z kořene *uoi*, *osud* z kořene *sōd* (sic), *svět* z indoevr. *kuoit* a j.); že tím se čtenáři nepraví docela nic, je na bíledni. O mnoho více se nedoví čtenář, čte-li při *káti se* »indoevr. *quōi*, srv. *cěna* = *ποινή*«. Hojnější a bezpečnější jsou tyto etymologické výklady v těch částech, v nichž možno bylo opříti se o slovník Bernekerův. Z ostatních hesel v některých vypomohl ještě Preobraženského etymologický slovník ruský (a — o). V heslech, v nichž obě tyto pomůcky auktora opustily, jsou etymologické výklady stručnější a také druhdy nesprávné a nemožné, ač nesprávností nejsou prosty ani ty části, pro něž poskytovaly poučení uvedené dva slovníky. Tak při slově *milý* se připouští jeho příbuzenství s řec. *φίλος*! Slovo *ráj* se spojuje se stind. *rāi-* 'dobro, jmění' a zároveň se sti. *rāğas-* 'oblaka'; spisovatel totiž nepostřehl, že psané *rajas* třeba čísti *radžas*, které ovšem se slov. *ráj* nemůže mít nic společného (souvisí s ř. *ἔρεβος* a got. *rigis*); čes. *svatý* je prý z indevr. *svet* (sic!) a spojuje se s lat. *sanctus*: spisovatel si neuvědomil, že sl. *svetъ* má *s* z bývalého *ḱ*, z něhož lat. *s* býti ovšem nemůže, nehledě ani k neshodě v hláskách ostatních. Při slově *sъpasti* se vedle sebe jako slova příbuzná uvádějí lat. *pascere*, stind. *spaś*: ale obě tato slova nenáležejí k základu témuž,

spaś je od ie. kořene *speḱ-* (lat. *specio*), *pascere* od koř. *paśk-*; slovanské slovo mohlo by ovšem po stránce hláskové patřití buď k tomu neb onomu, ale patrně patří k prvému (lat. *pascere*). S koř. *orqd* ve slovech *orqdovati*, *orqdьje* se spojuje »sthn. *arunti* = Botschaft, střhn. *ârant* = mandatum«. Ale uvedená slova germánská se spojují s ř. *ἐρέσσω*, *ἐρέτης*, sti. *aratiḥ* ,sluha' atd. (srv. Falk-Torp Norwegisch-dänisches etymol. Wörterbuch 2, 1413) a nemohou souviseti se slov. *orqdьje*, *orqdovati*. Dříve bývalo vykládáno, že slov. *orqdьje* (č. *orudie*) bylo přejato z něm. *ārunti*, ale již Pedersen KZ. 38, 310 ukázal, že je to nemožné i po stránce hláskové i po stránce významové, a spojil slovo to s rodinou slova *rędъ* ,ordo'; také Frinta spojení toto uvádí, ale uvádí jako jeho původce Preobraženského, který však reprodukuje pouze výklad Pedersenův. Frinta vedle *orudie* jmenuje mezi příbuzenstvem slovesa *orodovati* také slovo *oružie*, což je zase naprosto nemožné (*d* : *ž*!).

Několik etymologických pochybení je ve výkladě o slově *bůh*. Frinta konstatuje podle Bernekera, že slovo to je v tomto specialisovaném významu přejato od íránských Skythů. Ale poznamenává, že Preobraženskij »neuznává vypůjčení a poukazuje na řecké dialektické epitheton *Ζεῦς* [sic] *Βαγαῖος* a zpřízněné *φηγός* = fagus (strom s jedlým ovocem) a aorist *ἔφαγον* (jedl jsem)«. Poukaz na *Βαγαῖος* není ovšem od Preobraženského, ten opakuje jen mínění cizí (srv. již Miklosich KSchBeitr. 1, 1858, 275 a podrobněji Fick ib. 7, 1873, 369 n.) a Frinta jako pravidlem spokojuje s údaji tohoto kompendia a nejde k jeho pramenům, jež tam podrobně jsou uváděny. Horší však je, že stručný údaj svého pramene reprodukuje špatně: nejde tu o řecké dialektické epitheton boha Dia, nýbrž o fryžské jméno božstva, jež známe z Hesychiovy glossy *Βαγαῖος· Ζεὺς Φρύγιος*. Dále spojení tohoto fryžského *Βαγαῖος* s řec. *φηγός* bylo zamítnuto z té příčiny, že *φηγός* má *γ* z pův. palatály, za kterou by měla být ve slově fryžském sykavka; a aorist *φαγεῖν* se slovem *φηγός* dnes se již také nespojuje (srv. Boisacq Dictionnaire étymologique 1023n.). Při nejmenším podivně se vyjímá, čteme-li v tomto odstavci dále vedle sebe »avestské *baya* = úděl, los zvl. příznivý, zendské *baghō* = vladyka«, jako by to byly výrazy dvou různých jazyků, a zatím je to slovo totéž t. j. avestské *baya-* mask. = pán, bůh, a *baga-*, *baya-* neut. = podíl, úděl, los (obzvláště příznivý). Poměr slov *bohatý*, *zboží*, *ubohý*, *nebohý* k slovu *bůh*, jako by ve slovech těch byla vyjádřena boží přízeň nebo její nedostatek u člověka, nevyložen správně, ač správný výklad je zcela zřetelně podán u Bernekera. Nesprávné je tvrzení, že sing. stsl. *nebo* je (proti pomnožnému *nebesa*) mladší; *nebo* = ř. *νέφος*, stind. *nábhaḥ* je přece i se svým fysickým významem přímým pokračováním slova prajazykového a užití jeho plurálu ve významě ,coeli' je slovanské!

Někde je způsob výkladu nepřiměřený. Na př. s. v. *běs* čteme: »Podle Vondráka etymologie nejasná, slovo souvisí však s lat. *foedus*, nebo *bēstia* a lit. *baisus*. Miklosich odvozuje z kořene *bi-*, Gebauer vykládá zcela pravidelně z indoevr. *boi-so-*, Berneker odvozuje z *běd-sъ*.« Uvádějí se tu tedy tři možnosti, z nichž jedna, je-li lat. *bēstia* z **dhuēsdhiā*, jak se dnes vykládá, je nemožná; nemá tedy pravdu Vondrák, že původ slova toho je nejasný? Nebo o slově *kračun* dospívá spisovatel k závěru bezpochyby správnému, ze je to slovo slovanské a že do rumunštiny (a maďarštiny) přešlo ze slovanštiny a ne naopak. Ale začíná výklad o slově tom tím, že přejato je do slovanštiny z rumunštiny, a uvádí podle Bernekera trojí způsob, jímž se rumunské *crăčiun* vykládá (pro úplnost měl být uveden ještě výklad čtvrtý, Pintarův, z ital. *creazione*, který ovšem není u Bernekera, a mělo být připomenuto, že Meyer-Lübke Romanisches etymol. Wörterbuch č. 1489 odvozuje slovo to z lat. *calatio* a druhé dva výklady zamítá). Nevhodně zajisté je řečeno o slově *pokušení*, že »kořen měl by býti *gus*« (mimochodem: lat. *gustare* by to ovětlilo mnohem lépe než ř. *γεύω*, stind. *ǧuš* = vyvoliti). O *kázati* napsáno, že je z indoevr. *quōk* > *quōǵ*; to znamená, že indoevropské *quōk* (má být ovšem s palatálním *ḱ*) přešlo v *quōǵ*; ale tu nejde o přechod *ḱ* v *ǵ*, nýbrž o střídání hlásky znělé a neznělé na konci slabiky kořenné. Ostatně také psaní *quōḱ(ǵ)* podobně jako *quōi* s. v. *káti se* je nesprávné, má býti v obou případech labiovelára q^u. Málokterý i z odborně vzdělaných čtenářů porozumí tomu, co se míní, je-li s. v. *vina* poznamenáno »z kořene *uoi-* pod vlivem slovesa *vinǫti*«; věc je jasná jen tomu, kdo ví, že v litevštině substantivum našemu *vina* odpovídající zní *vaina* a že podle toho bychom čekali ve slovanštině **věna*; tedy *i* místo očekávanáho *ě* vykládá se vlivem slovesa *vinǫti*. Tu patrně spisovatel »dum brevis esse vult, fit obscurus«. Nevím také, co si čtenář představí, čte-li, že sl. *kolęda* »je z lat. *calendae* = vyvolávaný den a to 25. prosince«! Heslo *spas* do slovníka novočeského názvosloví náboženského nepatří (podobně také ne heslo *stvor*), tu mělo být heslo buď *spasení* nebo *spasiti* a to mělo se historicky vyložiti; pak by snad historický vývoj lépe vynikl než v podání Frintově a snad by se při tom primární sloveso *spásti* nebylo octlo mezi odvozeninami slova *spas*, jako tomu je u Frinty, čímž pravý stav věci úplně obrácen: *spas* je postverbativum ke *spásti*. Historický vývoj slov i jinde je podán nesprávně: »*důvěra* < stč. *dó-věra*« se uvádí na str. 71 jakožto odvozenina slova *víra*; správně se mělo napsati, že je to utvořeno k slovesu *dóvěřiti*. Při slově *naděje* více než poučení, že pochází z kořene indoevr. *dhē* = ponere, agere, prospěla by poznámka, že je to utvořeno ke slovesu *nadieti sě* ‚sperare'; také sloveso *zpověd* vyloženo docela mechanicky, praví-li se o něm, že »obsahuje

dvě předpony a kořen *věd-* (srv. ř. *Ϝοῖδα*), jako sloveso *vyzvídati*«, a je nesprávné, uvádí-li se sloveso *zpověděti, zpovídati* mezi jeho odvozeninami: správný postup by byl ten, že by se vyložilo, co podle svého složení a podle starých dokladů znamenalo sloveso *zpověděti* a *zpoviedati*. Podobně slovo *zázrak* vyloženo jen zcela mechanicky, praví-li se o něm: »slovo to utvořeno jen česky podle vzoru ř. *θαῦμα* a l. miraculum použitím subst. zrak z kořene zor- (srv. zříti < zьr, zírati < zěr), jako by každý div znamenal výhled za oponu, do tajemné říše nadsmyslné.« Jak si vznik tohoto substantiva spisovatel představuje, není mi z jeho výkladu vůbec jasno. Nevím, proč se domnívá, že vzniklo podle vzoru ř. *θαῦμα* a l. miraculum[1] (jak mohlo vůbec být slovo **řecké** vzorem slovu českému, vzniklému podle auktora v době 900—1400?); snad má se tomu rozuměti tak, že slovo to utvořeno pro vyjádření latinského *miraculum?* Ale ani to není jisto, nelze s jistotou říci, že bylo k tomu teprv utvořeno, je možno, že význam ten dán výrazu v jazyce už existujícímu. A že by ve výraze tom bylo vyjádřeno ponětí »jako by každý div znamenal výhled za oponu, do tajemné říše nadsmyslné«, je výklad naprosto nesprávný, způsobený mechanickou analysí slova *zázrak* v *za*+*zrak*; *zázrak* náleží k *zazřieti* tak jako *zrak* k *zřieti*; *zazřieti* je pak resultativum ke *zřieti*, srv. na př. *a když* (marnotratný syn) *ješče podál bieše, zazřěl jeho otec* Krist. 66b, *jak jie zazřěl jejie milý syn Ježíš, tak inhed vstav k ní šel* ib. 30b, *tu jakž jeho* (svého milovníka) *svatá dievka zazřěla, tak jeho ne u vrabčiej tváři, ale u přirozenéj uzřěla* PassKlem. 208a atd.) a náležející k tomu subst. *zázrak* znamenalo asi tolik co *viděnie*; v stčeských evangelistářích se slovem tím překládá lat. *signum* (ne *miraculum!*): srv. *budú zázraci na slunci* Seit. 139a ‚erant signa in luce' L. 21, 25, *budú znamenie i zázraci na slunci* EvOl. 207a na témž místě atd. a význam ‚znamení' má slovo to asi také ve spojení *zlé příhody zázrak* v 19. kapitole Životopisu Karla IV.: *Ludvík Bavorčic . . . je sě mysliti, že to je zlé příhody zázrak, že synové krále Janovi smluvenie, ježto skrze veliká kniežata múdrú a opatrnú radú zpósobeno a zjednáno a jich otcem přijato, přijieti nechtěli a tak směle a hrdú myslí odpověděli* (ve vydání Světové knihovny č. 774 na str. 90); téhož způsobu je spojení *zázrak budúcích věcí*, Frintou podle Kotta citované, — tedy o nějakém »výhledu za oponu, do tajemné říše nadsmyslné« nemůže býti řeči.

---

[1] Také jinde se nesprávně praví, že to neb ono slovo vzniklo podle výrazu cizího: na př. *svátek* prý podle starošváb. *wîhtîdi*, *trojice* podle *τριάς* (*trojice* se vyskytuje v stč. také ve významu obecném, srv. *čislo dvanádst, ješto sě skládá ze trojice a ze čtvernice* MatH. 143b a ve významu ‚sancta trinitas' se vyskytuje také *trojnost*, na př. Krist. 8b, 9a, 111b atd.).

Ve všech těchto případech a v mnohých jiných vydatnější měrou mělo býti užito k výkladu příslušných slov prostředků domácích, na mnohých místech mohly býti vypuštěny bez nejmenší újmy poukazy na kořeny ať slovanské nebo dokonce indoevropské, jež k objevení věci, o niž jde, namnoze nic nepřispívají, a nebylo třeba ohlížeti se po vzdáleném příbuzenstvu a zbytečně se pouštěti na půdu, jež je pro auktora této knížky, jak vysvítá z poznámek zde uvedených, půdou velmi kluzkou. K tomu by bylo bývalo ovšem třeba, aby spisovatel založil svou práci měrou mnohem větší na studiu pramenném, nikoliv převážně na slovnících, jak on to učinil. Nebylo by bývalo ani nutno excerpovati celou — zajisté rozsáhlou — literaturu reformační od Štítného [1] do Komenského, bylo by bývalo již záslužné probrati čtrnácté století s Husem, neboť by tak bylo zjištěno, co tato doba již znala nebo vytvořila, byl by si býval spisovatel zjednal pevnější základ pro své výklady jednotlivé, pro stanovení významové sféry výrazů, o něž mu jde, pro jejich odvozeniny a pro historii jejich vůbec. Speciální monografie, obírající se výkladem výrazů jistého okruhu myšlenkového, nesmí se opírati o slovník, nýbrž naopak slovník se má opírati o takovéto monografie a přejímati jejich výsledky. Důkladnější znalost slovního pokladu staročeského byla by vynesla mnohému odstavci podstatné doplňky. Není na př. bez významu pro slovo *bližní*, že v staré češtině znamená slovo to také tolik co *blízký* (na př. *do bližnieho města šedše* PassKlem. 232ª, *aby sě nikte nedomněl, by z některého bližnieho městce chlebové byli přineseni* MatH. 262ᵇ). Nebo *hospoda* neznamená vedle ‚pán, hospodář' jen ‚hostinec' (str. 25), nýbrž asi tolik, co pohostinství, přístřeší, místo, kde cizinec bydlí (nemusí to být hostinec); srv. na př. *tehda Ježíš šel na hospodu s nima* (s učedníky jdoucími do Emaus), *ana jeho ješče nic neznáta* Krist. 109ª, nebo *to Pilát uslyšev, že v galilejskéj vlasti Herodes králem bieše, jenž v ten čas byl přijel pohostinu do Jeruzaléma, poslal Pilát v jeho hospodu Ježíše, aby ho súdil* ib. 98ª; sv. Eustachius k rytířům, kteří ho hledali, řekl: *proši vás, abyšta do mé hospody vešla* PassKlem. 236ᵇ; *tehda . . . ta dva bratřencě, svatého Eustachie syny, tu hospodu, ješto jich matka přěbýváše, nic o tom nevědúce zastali* ib. 237ª (in tabernaculo matris suae nutu tamen Dei hospitati sunt, nescientes, quod mater sua esset). Stč. *svatyně* neznamenalo jen ‚chrám, templum', nýbrž mělo význam mnohem širší, znamenalo posvátnou věc vůbec, svátost (srv. na př. *jenžto kámen po mši král vzem mezi svými svatyňěmi schoval* Pass. 474 = LF. 1886, 444, *proši tebe . . . skrzě moc té svaté tajné svatyně* Modl. 21ᵇ = ČesMusFil. 4,

[1] Frintovi zůstal neznám — aspoň se o něm nezmiňuje — článek Fr. Ekerta Staročeská terminologie a fraseologie bohovědecká. Ze spisů Tomáše ze Štítného, Časopis katol. duchovenstva 24, 1883, 1 nsl.

57, *nauč mě skrzě svatého ducha takú svatú svatyni a spasivú obět přijímati* ib. 20[b] atd.). O *vzývati* se praví »stč. význam je všeobecný = nazývati koho čím, jak, ale v žaltáři se vyskytá: vzovu jmě Božie, vzývá jméno«; ale *vzývati* ve významu ‚invocare‘ není tak ojedinělé, jak by se mohlo podle tohoto výkladu zdáti (srv. na př. (Apollonius) *jě sě vzývati Jezukrista* Otc. 18[a], *vzývajícė jmě hospodina našeho* ib. 58[b] atd.), podobně *zpytati* ‚scrutari‘ není v stč. nic neobyčejného, jak by se mohlo zdáti z výkladu Frintova (srv. na př. *Herodes, tajně zavola králuo, snažně poče zpýtati času hvězdy* Seit. 141[a] ‚diligenter didicit ab eis tempus stellae‘ Mt. 2. 7; *zpytánie spravedlivé ukáže vám* Život Karla IV. kap. II (ve vydání Světové knihovny str. 10), *otžeň ote mne na všě strany mé zpytačné i lákajície vrahy* Modl. 24[a] = ČesMusFil. 4, 59 atd.). Také seznam odvozenin by byl rozhojněn starými odvozeninami, což zajisté není bez významu pro posouzení životnosti a významu slov základních; tak bylo by lze dodat *milovný*, *milovník*, *milostivicě*, *milostivost*, *milostnicě*, *modlosluha*, *modlařenie*, *modlebný*, *modlebník*, *obrátcě*, *spasivý*, *spasilivý*, *svatokradstvo*, *svatiňa*, *trojnost*, *zjevník* a j. A posléze datování jednotlivých slov by bylo získalo pro období III. a IV. pevnější půdu; slovo *učedlník* klade se na př. na str. 65 do období IV., ale je doloženo již ve stol. 14. (na př. ČtZim. 5[b], 6[a], 14[b] a j.), slovo *spasitelný* klade se rovněž, ovšem se znaménkem nejistoty, do období IV., ale *spasitedlný* dosvědčeno je již pro 14. stol. (na př. *vuodce všěch spasitedlných* Pass. 306 = SWienAk. 1878, 385) atd. Mimochodem budiž poznamenáno, že slova *hospodin* o člověku, v kterémžto významu uvádí je Frinta podle Gebauera z Hájka, užito také v tištěném Passionale (*všeliký sluha, jenžto vie vouli svého hospodina a ne tak činí, často bit bývá;* PassKlem. (265[b]) má na tomto místě *vóli své hospody*). O stáří slov starších také lze býti leckdy mínění jiného, než jaké nalézáme u Frinty, ač ovšem rozhodování v této věci je velmi nejisté. Nevidím na př. důvodu, proč slova *bližní*, *hospodin*, *obět*, *sbor*, *spásti* se kladou svým původem teprve do období II., proč nelze je pokládati za praslovanská? Neprávem také po mém soudu se kladou slova *osud, svatyně, zboží* až do doby třetí, do nejstarší doby české.

V některých případech dovolává se spisovatel také dnešních nářečí, ovšem velice jednostranně, dalo by se z nich uvésti mnohem více. Tak na př. výrazu *kazatelnice* se poznamenává, že je znám dosud v Husinci v Pruském Slezsku; ale je znám i v Čechách; při výkladě o *koleda* se mohlo upozornit, že nepřehlasované *kolada* dosud se vyskytuje v českých nářečích (mezi významy tohoto slova schází význam ‚den koledy, den, v němž se koleduje‘); staročeský dvojí význam slova *duch* se mohl dobře osvětliti poukazem na to, že v dialektech dosud slovo *duch* zna-

mená někdy totéž co *dech* (srv. na př. Hruška, Dialektický slovník chodský 24). Za to zbytečně jsou uváděny takové výklady lidovou etymologií, jako že *archanděl* vzniklo pod vlivem *archa úmluvy* a pod.; zbytečně jsou také citovány naivní výklady Matouše Philonoma Benešovského, jako na př. že *obět* = *oběd* nebo že *víra* souvisí s *vír*, *naděje* že je z *nad dílo* atd., a ovšem i Blahoslavův výklad, podle něhož je *kostel* vlastně *kostí postel* — takové věci přece nevysvětlují zhola nic.

Spisovatel sám charakterisuje své dílko tak, že obsahuje málo původního, samostatného badání; etymologie že většinou již dávno jsou stanoveny a že nezbývalo, nežli shledati je, nanejvýš kriticky je posouditi, byly-li podány různé nebo nověji odchylné; vlastní invence jest roztřídění slov podle vzniku (str. VII). Že by spisovatel byl skutečně shledal různé etymologie, nelze říci: převzal je ze slovníků Bernekerova a Preobraženského a v heslech, k nimž tato díla ještě nedospěla, z Miklosiche. K původním pracím nesáhl a neohlížel se po výkladech nových, v tato díla nepojatých; výjimku činí nečetné ovšem práce české. Také nelze říci všeobecně, že by různé pokusy etymologické kriticky posoudil; děje se to jen výjimečně, obyčejně se prostě různé výklady uvádějí vedle sebe. Roztřídění slov pak podle doby jejich vzniku, nečiní nároků na přesnost (str. XXX); nemohlo být jinak, když si auktor nezískal aspoň pro doby historické spolehlivého materiálu. Výběr citátů, osvětlujících význam některých výrazů, je spíše jen ukázkový a nahodilý (str. VII), tedy také zde ani částečně neproveden úkol s daným thematem souvisící. Není neužitečná knížka Frintova, ale jen proto, že není nic podobného lepšího. Je škoda, že dobrá myšlenka neprovedena opravdově a důkladně, jak toho význam a zajímavost věci žádá, a jak provedena býti mohla a měla.

Oldřich Hujer.

Drobné zprávy.

Chystané nové knihy. Výbor Jednoty českých filologů, chtěje provésti dávný svůj plán vydávati příručky pro jednotlivé obory filologie klassické, sestavil program této práce a získal již k jeho provedení také některé spolupracovníky. Podle programu toho hodlá vydati tyto knihy: Řeckou a římskou epigrafii od Fr. Groha, Řeckou mluvnici od O. Hujera, Latinskou mluvnici od Ot. Jiráního, Topografii starého Říma od L. Brlnického, Literaturu řeckou od Ant. Koláře, Literaturu římskou doby republikánské od Fr. Groha, Literaturu římskou doby císařské od J. Branta, Řecké starožitnosti státní od K. Svobody, Ústavní zřízení římské, akademická čtení Jos. Krále (k vydání upraví Vladimír Groh), Řecké a římské náboženství od O. Jiráního a Řecké dějiny od Vlad. Groha. V nakladatelství jiném chystá se nový řecký slovník od Zd. Hujera a slovník latinský od Fr. Novotného, vybudované na širším podkladě než dosavadní české práce toho druhu. Také práce překladatelská, jak viděti z oznámení v posledním sešitě Listů filologických, se organisuje.

Po celou dobu války byli jsme odloučeni od vědeckého ruchu v Anglii, Francii a Italii; teprve nyní došlo do Prahy několik sešitů některých časopisů vědeckých z těchto zemí. Z nich pozorujeme s potěšením, že vědecký ruch tam neutrpěl ujmy, ale čile se rozvíjel. Knihy vědecké, za války tam vydané, ovšem sem ještě nedošly; nicméně se domníváme, že se čtenářům našim zavděčíme, upozorníme-li je na některé nové publikace, třebas jsme jich sami ještě v rukou míti nemohli.

E. Cavaignac vydal první svazek svých Dějin starověku (Histoire de l'antiquité) v Paříži 1917, u Fontemoinga. Tím je dokončeno dílo, jehož svazky II. a III. vyšly již před válkou. První svazek obsahuje tyto kapitoly: říše egyptská a vzdělanost mykenská (1150—650), Sybaris a říše perská (700—510), velké období řecké (550—450). K tomuto svazku hodlá Cavaignac co nejdříve připojiti část druhou, kdež bude podána bibliografie a obšírnější výklad některých nových mínění. — *L. Pareti* vydal první část svého díla: Storia di Sparta arcaica, ve Florencii 1917, libreria internazionale. Zde pojednáno o Spartě od prvních počátků až do podrobení Messenie. — Obšírné jest dílo, jež napsal *Stéph. Gsell* »Histoire ancienne de l'Afrique du nord: II. L'état Cartaginois, III. L'histoire militaire de Carthage«, v Paříži 1917, u Hachetta. Líčí zejména i jednotlivé složky, z nichž moc Karthaga vzrostla. — *E. S. Bouchier* vydal 1917 v Oxfordě u Blackwella dílko: Sardinia in ancient times, ve kterém podává jak dějiny Sardinie, tak i popis starověkých památek jejích. — Zcela odborné je dílo, které vydal *Art. Segre*, Manuale d'istoria del commercio, v Turině 1915, u S. Lattesa. Zde jest obšírná část věnována obchodu řeckému, hellenistickému, a římskému zejména za císařství. Podle jeho výkladu většina dovozu za římského císařství nehradila potřeby veřejné, nýbrž bohatých soukromníků. *V. G.*

Jak vážně chápou ve Francii snahy po osamostatnění od Němců ve všech oborech, ukazuje čin, o němž zprávu podává *A. Ernout* v Journal des savants 1918, str. 154 n. Francouzové, sami uznavše neúplnost a nesoustavnost své vydavatelské činnosti antických auktorů, vzchopili se za války a po delších přípravách vznikla »La société Guillaume Budé«, jejímž hlavním cílem bude vydávati texty, překlady i výklady řeckých a latinských spisovatelů. Bude dbáno zejména jednotnosti zásad vydavatelských, ale práce nebude spočívati na jednotlivcích, nýbrž vždy na řadě odborníků, aby tak mohl býti podán nejen přesný text, nýbrž i správný výklad. Soustřediti odborníky k této práci patří k přípravným úkolům společnosti. Výtěžků vědních, získaných opatřením nových vydání, bude pak užito k sestavení vědeckých příruček, jež hodlá společnost také vydávati. *V. G.*

Kdežto uvedená francouzská společnost jest teprve v začátcích, pokročil podobný podnik italský, počatý r. 1916, již dále. Je to sbírka Corpus scriptorum Paravianum, nazvaná tak podle turinského nakladatele, která má soupeřiti s lipskou Bibl. Teubnerskou. Řízení její jest v rukou velmi dobrého filologa *Karla Pascala*. Zde vyšly již, pokud jsme mohli zjistiti, tyto spisy: Plautův Stichus (vyd. Zuretti), Catullus (vyd. Pascal), Ciceronův spis De re publica (vyd. Pascal), Caesarovo Bellum civile (vyd. Bassi), [Vergiliovy] básně Catalepton, Priapea a epigrammata (vyd. Sabbadini), Ovidiova Tristia (vyd. Landi), Senekovy tragoedie Thyestes a Phaedra (vyd. Moricca), Tacitův Dialogus (vyd. Wick) a Germania i Agricola (vyd. Annibaldi). Podle svědectví Němců samých, kterým byla některá vydání této sbírky přístupna, jsou tyto modrou obálkou opatřené svazky vkusně vypraveny a jasně vytištěny. Snaha po odněmčení pozoruje se ve všech zemích.

V Atti della R. Università degli Studi di Genova uveřejnil v l. 1915—1918 *Luigi Cerrato* ódy Pindarovy, a to text řecký,

italský překlad a výklad. Objemná jeho práce (533 str.) vyšla též o sobě v Sestri Ponente [u Janova], u N. L. Bruzzona. Domenico Bassi v Riv. di filol. 1918, 283 n. ji chválí.

Michel Clerc vydal velké dílo: »Aquae Sextiae. Histoire d'Aix-en-Provence dans l'antiquité«, v Aix 1916, A. Dragon (576 str. s 42 tab. a 24 obr. v textu). Týká se historie, topografie, archaeologie i epigrafie tohoto města. Podle recense L. Paretiho v Riv. di fil. 1918, 282 n. jest to dílo užitečné a solidní se stanoviska vědeckého.

Různá mínění starověkých filosofů o tom, zda mají býti bozi zobrazováni v lidské podobě, probírá *J. Geffcken* v Arch. f. Religionswiss. XIX, 1919, 286 nn. Herakleitos a Xenofanes se stavěli proti zobrazování bohů. Z prostředí ionské filosofie pochází snad Herodotův odpor proti němu. Také starší stoikové je zamítali, kdežto epikurovci trpěli. Poseidonios (u Varrona, Aetia a Maxima Tyrského) ho neschvaloval, ale vykládal tím, že člověk jest nejpodobnější bohu svým rozumem, a chceme-li tedy zobraziti boha, musí se to díti v podobě lidské. Pozdější spisovatelé, jako Dion z Prusy, Plutarch, Maximus Tyrský, stavěli se k němu přátelštěji. Podle Plotina tvoří umělec obraz podle své představy boha. Porfyrios prohlašoval obrazy za symboly bohů. Iamblichos je pokládal za věci božské. Julian říkal, že obraz sice není bohem, ale že jej nutno ctíti, jako si dítě váží obrazu otcova. Mnozí přičítali sochám bohů kouzelnou moc. Vidíme, že odpor starých filosofů proti zobrazování bohů byl marný; jeť člověku takřka vrozeno. Také křesťané se zprvu posmívali pohanskému zobrazování bohů, pak sami obrazy uctívali. *K. S.*

A. Gercke v článku »Eine Niederlage des Sokrates« Neue Jahrbücher f. d. klass. Altertum XLI, 1918, str. 145—191 znovu rozbírá Platonova Protagoru. Dokazuje, že v něm není poražen Protagoras, nýbrž Sokrates. Badatelé prý dosud Protagoru příliš podceňovali a Sokrata přeceňovali. A přece jsou výklady Protagorovy podány vážně a obsahují mnoho krásného a pravdivého. Protagoras (Dialexeis 6. 1 a 6, 13) nehlásal bezpodmínečné učitelnosti ctnosti, nýbrž tvrdil (zl. 13 u Dielse), že k jejímu učení jest třeba přirozeného nadání. Rozpory, jež jsou v jeho výkladech, třeba prý vysvětliti tím, že Platon čerpal z různých spisů Protagorových, v nichž bylo jednáno o této látce z různých hledisk; z nich bylo těžko sestrojiti jednotný obraz, a Platonovi snad o to ani nešlo. Naproti tomu jeví se Sokrates sofistou, a to jak ve výkladě básně Simonidovy, tak v důkaze jednoty ctnosti, poražeje svého odpůrce zbraněmi, s nimiž tento projevuje v celém dialogu svůj nesouhlas. Protagoras nepokládá se za poražena, nevěří v totožnost různých ctností, nýbrž připouští, že to jsou části ctnosti a že jsou si velmi podobny (p. 349 D). Sokrates a Protagoras jsou k sobě v témž vztahu jako Sokrates a Hippias v Hippiu menším. Tam také strojí Sokrates Hippiovi nástrahy, jež tento prohlédá jen z části. Avšak v Hippiovi prý to nikdo z badatelů nepojímá vážně. Proto platí o Sokratovi také v Protagorovi, že buď je tak hloupý nebo tak zchytralý. Přemohl Protagoru jen proto, že se mu podařilo horší věc učiniti lepší. Sám jest si dobře vědom, že Protagoras není ve svém nitru přemožen. Sokrates nehlásá prý v Protagorovi ani učení svého ani Platonova, nýbrž učení školy megarské o jednotě ctnosti. Tato škola učila (podle Diogena Laert. VII 161), že jest jen jedna ctnost a že má různá jména. Rovněž Isokrates 10, 1 má prý spíše na mysli megarský pramen Platonova Protagory než tento dialog sám. Toto paradoxní učení nemohlo ovšem býti dokázáno jinak než sofismaty. — Tento nový názor na Platonova Protagoru znamenal by ovšem změnu názoru na spisovatelskou činnost Platonovu vůbec a na jeho vztah k Sokratovi a sokratice. Ale Gercke nemá ve všem pravdu. Jeho rozbor

je bystrý a možno s ním souhlasiti v tom, že nelze pokládati Sokrata za vítěze nad Protagorou. V dialogu není ani vítěze ani přemoženého. Nesouhlasíme však s Gerckem v tom, že Sokrates nehlásá ani názorů Platonových ani v podstatě svých vlastních. Že ctnost je učitelna, tvrdil Sokrates i Platon, jak je patrno z Xenofontových Apomnemoneumat a z dialogů Platonových, věnovaných této otázce. Jaký je vztah jednotlivých ctností k sobě, o tom neměl pevného názoru ani Sokrates, jak vysvítá z Apomnemoneumat, ani Platon, jak plyne z Menona, Euthyfrona, Euthydema a Státu. V Protagorovi držel se snad Platon učení školy megarské, víře v jednotu ctnosti, které nedovedl dokázati jinak než sofismaty této školy. Byl si však vědom nedostatečnosti těchto důkazů. Později se tohoto názoru vzdal a zanechal nám ve Státě definitivní řešení této otázky. *A. K.*

O náboženské stránce úvodu Demosthenovy řeči o věnci vykládá zajímavě *W. Schmid* v Arch. f. Religionswiss. XIX, 1919, 273 nn. Na začátku (§ 1) obracel se Demosthenes k bohům, ježto chtěl vzbuditi zdání, že nemluví ve věci osobní, nýbrž za celou obec. Skoro doslovné opakování věty *ὅσην εὔνοιαν ἔχων* (*ἐγὼ*) *διατελῶ τῇ* (*τε*) *πόλει* (*καὶ πᾶσιν ὑμῖν*), *τοσαύτην ὑπάρξαι μοι* v § 1 a 8 (tu vynechána slova, označená zde závorkou) vykládá Schmid z modlitby a hymnu, kde se opakovávala důrazně některá slova, aby bůh prosbu spíše vyslyšel. *K. S.*

A. Körte dokazuje v článku Glykera und Menander, v Hermu LIV, 1919, str. 87 nn., nejen že listy Alkifronovy nemohou býti historickým pramenem pro vztah básníkův ke Glykeře, nýbrž dokonce že Glykera jako milenka Menandrova jest pouhou smyšlenkou; historické Glykery Menandrovy prý vůbec nebylo. Glykera Harpalova, mocná kurtisána, nemohla klesnouti na naivní grisettu, milenku Menandrovu. Jako se stala Thais, milenka Alexandrova a Ptolemaiova, milenkou Menandrovou u Martiala XIV 187, právě tak se jí stala Glykera Harpalova. Jméno Glykery, vyskytující se u Menandra, bylo spojeno se známou milenkou Harpalovou a podle vzoru Gnathaina-Difilos vznikla dvojice Glykera-Menandros. Toto spojení předpokládají listy Alkifronovy právě tak jako již relief lateránský, podle Studniczky z první polovice I. stol. po Kr. *A. K.*

O meliambech Kerkidy z Megalopole, básníka, zákonodárce a vojevůdce z konce III. stol. př. Kr., nalezených na papyrech z Oxyrhynchu, jedná *U. v. Wilamowitz-Moellendorff* v Sitzungsber. d. preuss. Akad. d. Wiss. XLIX, 1918, str. 1138—1164. Podává zlepšený text jeho zachovaných zlomků a jedná o literárním a společenském postavení básníkově, zvláště pak o metrice jeho básní a jejím původu. Meliamby Kerkidovy souvisí s literaturou kynickou. Jsou to kynická kázání, nová nikoli myšlenkovým obsahem, nýbrž metrickou formou a přednesem; meliamby byly totiž zpívány. Horatiovi mohly býti vzorem a obsahově upomínají na ně jeho satiry, metrickou formou pak některé ódy. Verše Kerkidovy jsou téhož druhu jako Pindarovy a Bakchylidovy, tak zvané daktyloepitrity. Stavba jejich zakládá se na tom, že rozmanité členy, části veršů jsou slučovány; o nějaké jednotě není stopy. Týmž dojmem působí též daktyloepitritické verše Pindarovy. Kerkidas řídí se theorií Harakleida z Pontu, jenž uváděl všechny verše na dvě základní metra, daktylský hexametr a iambický trimetr. Také u Kerkidy tvoří čtyři hlavní členy, vyskytující se v jeho verších, tato dvě metra. Podle učení Herakleidova veršoval také Horatius v básních lyrických, děle členy právě tak jako Kerkidas. Je možno předpokládati, že metrická theorie a praxe III. stol. př. Kr. nerozuměla již vskutku metrice Pindarově? *A. K.*

Ed. Meyer pronesl v Hermu XXIX, 1894, str. 478 a opět LIII, 1918, str. 334 domněnku, že Apollonios Rhodský v posledním verši

svých Argonautik napodobil verš 296 zpěvu XXIII. Odysseie, který Aristofanes Byzantský a Aristarchos prohlásili za konec Odysseie. Domněnku tu schválil také Wilamowitz, Ilias und Homer, v Berlíně 1916, str. 12. Naproti tomu ukazuje nyní *Erich Bethe* v Hermu LIII, 1918, str. 444 nn., že Apolloniovo oslovení reků řeckých *ἀσπασίως ἀκτὰς Παγασηίδας εἰσαπέβητε* jest v náladě, myšlence i formě zcela odchylné od homerského verše *ἀσπάσιοι λέκτροιο παλαιοῦ θεσμὸν ἵκοντο* a že jediné stejné slovo nepostačí, abychom mohli mluviti o napodobení. Než Bethe jde ještě dále a ukazuje přesvědčivě, že uvedený verš *ψ* 269 nebyl nikdy posledním veršem naší Odysseie. Neboť v Odyssei mluví se častěji o nářcích a útrapách Laertových, takže nelze pochybovati, že XXIV. zpěv patřil k celkovému plánu jejímu. Ostatně scholion k uvedenému verši: *τοῦτο τέλος τῆς Ὀδυσσείας φησὶν Ἀρίσταρχος καὶ Ἀριστοφάνης* neznamená prý, že oni grammatikové uznávali zde konec Odysseie, nýbrž že v šťastném spojení manželů viděli cíl, ke kterému celá báseň směřuje.

Dobu, ve které žil básník a grammatik Nikandros z Kolofonu, určují starověké zprávy nestejně: 1. byl vrstevníkem básníků Arata, Theokrita, Kallimacha a Lykofrona, působil tedy kol r. 275 př. Kr., 2. žil ke konci III. stol., 3. žil za Attala III (138—133). První zprávě se nevěřívá; Susemihl (Gesch. d. griech. Lit. in d. Alex.-Zeit I 302) soudil, že se básník narodil asi r. 202, Christ-Schmid (Gesch. d. griech. Lit.[5] II 1, 127) liší dva básníky stejného jména, jednoho, slavného, za Attala III., druhého z III. stol. Proti tomu snaží se dokázati *E. Bethe* v Hermu LIII, 1918, str. 110 n., že první údaj jest správný, neboť učené básně Nikandrovy zcela se hodí do ranní doby alexandrijské. Druhá zpráva se vztahuje k jinému básníku téhož jména; jeho se týká také zpráva třetí, v níž je zaměněn Attalos I. (241—197) s Attalem III. *K. S.*

K výkladům o slovese *obávati sě* v LF. 41, 1914, 423 nn. Vedle č. slovesa ***obraniti sě čeho***, jež jsme na uv. m. str. 425 a 428 uvedli na podporu své etymologie českého *obávati sě*, lze do počtu slovanských sloves zvratných s předponou *ot-* a vazbou genetivu separat. zařaditi i staročeské ***obíjěti sě čeho*** (m. ***ot-bíjěti sě***) »odrážeti se, vzdalovati, straniti se čeho, vyhýbati se čemu«, jež známe z dokladů: tkáčata *sě země české obíjiechu*, neb sě kněžě Scběslava stydiechu, DalJir. 67, 23; opatrná rozšafnost, úmysl táhnúc k dobrému, *všeho sě obíjie*, což by k tomu překážno bylo ŠtítNauč. 201, 13. Téhož významu jako stč. ***obíjěti sě čeho*** jest i ***otvláčiti sě čeho***, jež čteme v NRadě v. 541: Králi sě podobno zdáše, *by sě toho neodwlaczil* i jemu raditi ráčil. K straně 425 třeba ještě poznamenati, že i v češtině místo a vedle ***otsúditi koho čeho*** objevuje se někdy *osúditi*, jak patrno z míst: boží súd nalezne i tajného, snad již jest *osúdil jeho smrti vinného* DalC. 98 (rukopisy V, L, I, Z mají tu *otsúdil*). *P. L.*

Čtenářům Listů filologických.

Nežli dojde k zásadní reorganisaci našeho školství, budou prováděny potřebné opravy v rámci organisace dosavadní, při čemž bude zajisté přihlíženo k návrhům a přáním odborníků.

Žádáme proto svých členů i čtenářů Listů filologických vůbec, kteří by chtěli podati takové opravné návrhy pro vyučování klassické filologii, aby je zaslali co nejdříve, možno-li do 23. března, na adresu jednatele Jednoty Dra Josefa Hendricha na Smíchově, Karlova 14.

Výbor Jednoty českých filologů.

Studie o pramenech filosofických spisů Ciceronových.

Napsal K. Svoboda.

(Pokračování.)

III. De legibus.

Doplněním Platonova i Ciceronova Státu byly Zákony. Za pramen I. kn. de legibus bývá pokládán Chrysippos nebo Panaitios nebo Antiochos Askalonský.[1] Hlavní důvod pro Panaitia je shoda definice zákona v § 18 n., 23, 42 s vymezením Laeliovým v de rep. III 33. Ale, jak jsme viděli (na str. 12), není jisto, že celá řeč Laeliova jest z Panaitia. Pro Antiocha se uvádí, že se v § 38 n. a 53 n. ztotožňují jeho způsobem školy filosofické a v § 54 jest dokonce jmenován. Avšak ona místa, jak vytkl Schmekel (str. 61 n.), nesouvisí s vlastním výkladem; Antiochovu myšlenku o stejnosti učení starých filosofů a stoiků opakuje Cicero často (Acad. post. 37, de fin. II 38, III 10, IV 2 n., V 88 n., Tusc. V 32 n., de nat. d. I 16). Zbývá Chrysippos; ten je skutečně hlavní pramen, jak tušili již nejstarší badatelé, ale podrobněji to dosud dokázáno nebylo.

Cicero vychází ve výkladu práva od přírody (§ 17, 18, 20, 42 n.) a od boha (22 n.) tak jako Chrysippos (Arnim, Stoicorum vet. fr. III, zl. 326 *οὐ γάρ ἐστιν εὑρεῖν τῆς δικαιοσύνης ἄλλην ἀρχὴν . . . ἢ τὴν ἐκ τοῦ Διὸς καὶ τὴν ἐκ τῆς κοινῆς φύσεως*, srov. zl. 68 *ἀπὸ τῆς κοινῆς φύσεως καὶ ἀπὸ τῆς τοῦ κόσμου διοικήσεως)*. Podle Chrysippa zákon se týká věcí božských

[1] Stoické filosofy pokládal za pramen A Turnebus (vyd. de legibus [nepříst.]), J. Brucker (Historia critica philosophiae[2] II., v Lipsku 1766, str. 45), Chrysippa Goerenz (vyd. str. XXVII n.), Kühner (str. 119 n.), Hand (na uv. m. str. 231), Teuffel[3] (str. 340 n.) a Lörcher (Burs. Jahresber. CLXII, 1913, str. 129 n., jen v § 22—32). Panaitia Thiaucourt (str. 28), Schmekel (str. 61 n.), H. Doege (Quae ratio intercedat inter Panaetium et Antiochum Ascalonitam in morali philosophia, v Hallu 1896, str. 5) a Hinze (str. 52 n.). Antiocha Askalonského Hoyer (De Antiocha Ascalonita, str. 15 n.), R. Reitzenstein (Drei Vermutungen zur Geschichte der römischen Litteratur, v Marburce 1894, str. 7 n.), Arnim (na uv. m. str. XIX n.), A. Laudien (Herm. XLVI, 1911, str. 139) a G. Lazič (De Ciceronis libris, qui de legibus inscribuntur, ve Vídni 1912, str. 30 n.).

i lidských, nařizuje jednati správně a zakazuje hřešiti (zl. 314 ὁ νόμος πάντων ἐστὶ βασιλεὺς θείων τε καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων... προστακτικὸν μὲν ὧν ποιητέον, ἀπαγορευτικὸν δὲ ὧν οὐ ποιητέον, srov. zl. 175). Positivní a negativní stránku zákona vytýká též Cicero (§ 18, 33, 42) a jedná nejdříve o zákoně božském (§ 21 n.) a pak lidském (§ 28 n.). S jeho definicí zákona v § 18 ratio summa insita in natura se shoduje definice u Diog. L. VII 88 ὁ ὀρθὸς λόγος διὰ πάντων ἐρχόμενος; není sice výslovně uvedena jako Chrysippova, ale právě před tím se o něm mluví a dále pak o Diovi, řízení světa (τῶν ὅλων διοίκησις) a snadnosti života (εὔροια βίου), což se hodí Chrysippovi (srov. zl. 68, 144, 326). Cicero i Chrysippos ztotožňují zákon s rozumem mudrcovým (§ 19 mens ratioque prudentis, zl. 175 ὁ τοῦ σοφοῦ λόγος), učí, že lidé jsou v právním svazku s bohy (§ 23 lege quoque consociati homines cum dis, Chrys. u Cic. de fin. III 67 cetera nata esse hominum causa et deorum, eos autem communitatis et societatis suae, zl. 333 n.) a že mají touž ctnost (§ 25 virtus eadem in homine ac deo, zl. 246 ἀρετῇ τε γὰρ οὐχ ὑπερέχειν τὸν Δία τοῦ Δίωνος), definují ji jako dovršení přirozenosti (§ 25 perfecta et ad summum perducta natura, zl. 257 τελειότης... τῆς ἑκάστου φύσεως) nebo jako dokonalý poměr (§ 45 perfecta ratio, srov. Tusc. IV 34 recta ratio, kde užito Chrysippa, v. níže kap. IX), říkají, že na světě je stvořeno vše k vůli lidem (§ 25, Chrys. u Cic. de fin. III 67), že člověk má od přírody zárodky poznání (§ 26 n., 30, 44, 59 intellegentiae inchoatae, communes, zl. 69 ἔμφυτοι προλήψεις), že právo jest od přírody, ne podle úmluvy (§ 28, 42 n., zl. 308 φύσει τε τὸ δίκαιον εἶναι καὶ μὴ θέσει) a že lidé od přírody dobří jsou kaženi lichými domněnkami, zvykem a špatnou výchovou (§ 29, 33, 47, zl. 228 n.).

Vidíme, že hlavní myšlenky patří Chrysippovi, jenž psal περὶ νόμου a περὶ δικαιοσύνης. Ze shody de rep. III 33 s de leg. I 18 n., 23, 42 plyne, že Cicero užil jeho spisu již v de re publica, v Laeliově obraně práva přirozeného. V de legibus jej excerpoval po druhé a rozšířil exkursem z Antiocha (§ 38 n., 53 n.) a některými myšlenkami Poseidoniovými, jako o příbuzenství bohů a lidí (§ 23 n.,[1] srov. Poseid. u Galena de plac. Hipp. et Plat. 449, 1, u Cic. de divin. I 64), o patření na nebe (§ 26, 61, v. str. 12), o poznání sebe sama (§ 59 n., srov. Tusc. I 52, V 70) a o prozřetelnosti (§ 60, v. str. 13). Jsou to asi reminiscence na Poseidoniův spis, jehož Cicero užil v de re publica zvláště ve Snu Scipionově.

V úvodu II. kn. (§ 8 n.) vykládá opět obecně o zákonu, a to shodně s I kn., srov.

[1] V § 23 n. shledával již Bonhöffer, Woch. f. kl. Phil. IX, 1892, sl. 653) Poseidoniovy myšlenky o společnosti s bohy, nesmrtelnosti duše a zbožnosti.'

I 18 lex est ratio summa insita in natura, quae iubet ea, quae facienda sunt, prohibetque contraria.	II 10 ratio profecta a rerum natura et ad recte faciendum inpellens et a delicto avocans.
19 ea mens ratioque prudentis ... saeclis omnibus ante nata est, quam scripta lex ulla aut quam omnino civitas constituta.	8 ratio mensque sapientis ... 9 senior est quam aetas populorum et civitatium.

Fr. Boesch (De XII tabularum lege a Graecis petita, v Gottinkách 1893, str. 3) se domníval, že výklad v II. kn. je výtahem z kn. I., kdežto Lörcher (Burs. Jahresber. CLXII, 1913, str. 137) soudil opačně. Mínění jeho jest nesprávné, neboť výklad v II. kn. je mnohem stručnější. Cicero tu užil již po třetí téhož spisu Chrysippova.

V § 14 zmiňuje se Cicero o zákonech Zaleukových a Charondových (též III 5). Th. Bögel (Inhalt und Zerlegung des zweiten Buches von Cicero de legibus, v Kreuzburku 1907, str. 9) myslil, že o nich četl v řecké předloze, Lörcher (na uv. m.), že je znal z vlastního čtení. První domněnka jest pravdě podobnější: snad o nich jednal Dikaiarchos, jehož dílo o řeckých ústavách znal (ad Att. II 2, 2), nebo Panaitios. V § 32 hájí věštění; nebylo, tuším, dosud pozorováno. že je to reminiscence na de divin. I 82 n., srov.

de leg. II 32 si enim deos esse concedimus ... et eosdem hominum consulere generi et posse nobis signa rerum futurarum ostendere, non video, cur esse divinationem negent; sunt autem ea, quae posui; ex quibus, id, quod volumus, efficitur et cogitur.	de divin. I 82 si sunt di neque ante declarant hominibus, quae futura sint, aut non diligunt homines ... aut ea ne ipsi quidem di significare possunt ... sunt autem di; significant ergo ... est igitur divinatio.
33 neque enim Polyidi ... neque Mopsi neque Amphiarai neque Calchantis neque Heleni tantum nomen fuisset ... Phrygum ... Cilicum maximeque Pisidarum.	87 n. Calchantem ... Mopsus ... Amphiaraus ... Helenum ... Polyidum ... 92 Phryges autem et Pisidae et Cilices.

Pracoval tedy Cicero o spise de legibus ještě, když psal de divinatione (r. 44); s tím se shoduje, že ho nejmenuje ve výčtu svých děl v de divin. II 1 n. Podobně důkaz o jsoucnosti boží v § 15 n. je snad ohlasem II. kn. de natura deorum, zvláště § 97, srov.

de leg. II 16 quem vero astrorum ordines ... non gratum esse cogunt, hunc hominem [omnino] numerari qui decet?	de nat. d. II 97 quis enim hunc hominem dixerit, qui cum ... tam ratos astrorum ordines ... viderit, neget in his ullam inesse rationem.

V § 26 je reminiscence na de rep. III 14, srov.

de leg. II 26 Xerxes inflammasse templa Graeciae dicitur, quod parietibus includerent deos ... quorumque hic mundus omnis templum esset et domus.	de rep. III 14 Xerxes inflammari Atheniensium fana iussisse dicitur, quod deos, quorum domus esset omnis hic mundus, inclusos parietibus contineri nefas esse duceret.

V § 56 a 63 n. jedná Cicero o pohřbívání v Římě a v Řecku, při čemž se odvolává na Demetria Falerského (§ 64, 66). Boesch

(str. 14) a podle něho Bögel (str. 20) a Lazič (uv. sp. str. 17) myslili, že tu čerpá z Poseidonia, neboť on mohl srovnávati řecké a římské mravy. Jest to pouhá domněnka. Cicero sotva vzal z téhož pramene zprávy o Mariovi a Sullovi (§ 56) a o řeckém pohřbívání. Buď užil sám Demetria, jejž chválil v de leg. III 14, nebo čerpal z něho prostřednictvím Panaitiovým; v de off. II 60, kde je pramenem Panaitios, cituje také Demetria, a to asi stejný jeho spis, v němž potíral nesmírnou nádheru.

V de leg. III 13 n. praví Cicero, že o úřadech jednal ze stoiků kromě Panaitia Diogenes Babylonský (rkp. ‚a Dione Stoico', což již Turnebus opravil v ‚Diogene'). Z toho usuzoval Schmekel (str. 68 n.), že byl Ciceronovým pramenem v III. kn. Ale je vůbec pochybno, že by byl Cicero potřeboval zvláštního filosofického pramene pro tuto knihu, jako ho asi nepotřeboval ani pro II. kn. Cicero jmenuje též Panaitia (§ 14 a magno homine et in primis erudito), a jeho spisu, jehož užil již v de re publica, užil patrně i tu pro srovnání s řeckými poměry.

V § 15 a 28 mluví o ústavách (monarchické a smíšené) podle I. kn. de re publica, v § 31 o povaze vládců (qualescumque summi civitatis viri fuerint, talem civitatem fuisse) podle de rep. I 47 (talis est quaeque res publica, qualis eius aut natura aut voluntas, qui illam regit). Chvála smrti v zl. 1 M. (nejisto, ze které knihy) je asi reminiscence z Poseidonia (de rep. VI 14 n., Tusc. I 16, 23 n.).

Ani dílo de legibus není pouhým překladem.

IV. Paradoxa.

K Ciceronovým Paradoxům se při rozboru jeho filosofických spisů nehledívá; pokládají se za řečnické cvičení, k němuž nepotřeboval filosofického pramene. Jediný Lörcher (Das Fremde und das Eigene . . . str. 209 n.) k nim přihlíží a dokazuje, že se opírají zcela o dílo de finibus. Proto soudí, že vznikla současně, r. 45, ač se v § 2 n. mluví o Katonu ml. jako o živém (zemřel v dubnu r. 46). Domnívá se (na str. 214), že je tu Kato pouze »literární osobností« nebo že je text porušen. Ale takový výklad jest nemožný i nezbývá než shody vysvětliti jinak.

V I. paradoxu (*ὅτι μόνον τὸ καλὸν ἀγαθόν*, srov. Arnim III [Chrys.], zl. 29 n.) srovnal Lörcher (str. 212) § 9 a 15 s de fin. III 26—29 (o dobru) a § 14 s de fin. II 111 (o rozkoši). Je možno, že myšlenky ty pocházejí z pramene k de finibus, ač i opačný poměr je myslitelný, ale proto není třeba měniti obvyklého datování Paradox. Cicero mohl připravovati látku ke knihám de finibus již r. 46. Také není oněmi myšlenkami obsah paradoxa vyčerpán. V § 7 potestne bonum cuiquam malo esse aut potest quisquam in abundantia bonorum ipse esse non bonus? atqui ista omnia talia videmus, ut etiam inprobi habeant et absint probis a 14 quicquam bonum est, quod non eum, qui

id possidet, meliorem facit? je stoický důkaz (srov. Arnim III, zl. 80 πᾶν . . . τὸ ἀγαθὸν ἀγαθοὺς ποιεῖ, Sen. epist. 87, 12 quod bonum est, bonos facit), jenž souvisí těsně s dokazovaným paradoxem, ale v de finibus není.

S II. paradoxem (ὅτι αὐτάρκης ἡ ἀρετὴ πρὸς εὐδαιμονίαν, srov. Arnim III, zl. 49 n.) srovnal Lörcher (na uv. m.) de fin. I 50 n., II 65, 86 n., III 26 n. Shody ty vysvětlíme jako prve.

Více filosofických myšlenek, vespolek dobře souvisících, obsahuje III. paradoxon (ὅτι ἴσα τὰ ἁμαρτήματα καὶ τὰ κατορθώματα, srov. Arnim III, zl. 527 n.). V § 20 definuje se hřích jako překročení hranic (est peccare tamquam transire lineas); to se dobře hodí k hájenému paradoxu, neboť pak při hříchu nezáleží na tom, jak mnoho se hranice dovoleného překročily, nýbrž že se překročily. V § 21 se ukazuje na stejnost ctností, srov. Sen. epist. 66, 9. Definují se v § 22 jako ‚perpetua constantia', srov. Arnim I, zl. 202 λόγος ὁμολογούμενος καὶ βέβαιος, III 197 διάθεσις ὁμολογουμένη. Podobně hřích v § 26 jako porušení řádu (quicquid peccetur, perturbatione peccetur rationis atque ordinis). I to se hodí k paradoxu: nesejde na tom, jak velice jest rovnováha hříchem porušena, nýbrž že je porušena. V § 22 je řetěz úsudků: si bene facta recte facta sunt et nihil recto rectius, certe ne bono quidem melius quicquam inveniri potest. sequitur igitur, ut etiam vitia sint paria atd. Vše to nemá obdoby v de finibus a bylo čerpáno ze zvláštního pramene. Lörcher (str. 211 n.) mohl jen srovnati § 20, 24 s de fin. IV 76 (zabití otce a otroka, potopení lodi), § 21 s de fin. III 59 (vrácení uložené věci), § 22 s de fin. III 32 (dobré skutky), § 26 s de fin. III 24 (herec) a stejné překlady filosofických názvů: κατόρθωμα — recte factum, κακία — vitium, πάθος — perturbatio (parad. 22, 26, de fin. III 24, 35, 39), ale z toho nelze poznati, který spis byl dříve skládán a co kam bylo přeneseno.

Ze IV. paradoxa (ὅτι πᾶς ἄφρων μαίνεται, srov. Arnim III, zl. 662 n.) se nezachovaly vlastní důkazy. V V. paradoxu (ὅτι μόνος ὁ σοφὸς ἐλεύθερος καὶ πᾶς ἄφρων δοῦλος, srov. zl. 593, 597, 603) jsou asi tyto myšlenky z řecké předlohy: § 33 quo modo aut cui... imperabit, qui non potest cupiditatibus suis imperare? 34 quid est enim libertas? potestas vivendi, ut velis atd., 35 servitus... oboedientia fracti animi et abiecti et arbitrio carentis suo, srov. 41. Také jednotlivé druhy poroby — ženě, nádheře, penězům, slávě (§ 36 n.) — se vypočítávaly snad již v originále. K tomu ke všemu Lörcher (str. 211) vůbec nemůže uvésti obdoby z knih de finibus kromě zmínky »solum (sapientem) liberum« ve výčtu paradox IV 74. Ale tam jsou odmítána.

V VI. paradoxu (ὅτι μόνος ὁ σοφὸς πλούσιος, srov. Arnim I, zl. 216, III 593 n.) pocházejí z řeckého pramene asi tyto my-

šlenky: § 42 quem ... intellegimus divitem ... quoi tanta possessiost, ut ad liberaliter vivendum facile contentus sit ..., 43 animus oportet tuus se iudicet divitem, 44 ex eo, quantum cuique satis est, metiuntur homines divitiarum modum, 47 divitiarum est fructus in copia, copiam autem declarat satietas rerum atque abundantia, 48 quis ... dubitet, quin in virtute divitiae sint, quoniam nulla possessio ... pluris quam virtus aestimanda est, 51 virtus, quae nec eripi nec subripi potest (srov. Arnim III, zl. 237 n.) ... qua praediti ... possident res et fructuosas et sempiternas ... inprobi ... incertas atque in casu positas possessiones habent. Ani tu nemůže Lörcher uvésti obdoby kromě odmítavé zmínky v de fin. IV 74 regna nata vobis sunt et imperia et divitiae.

Docházíme tohoto závěru: Cicero užil při skládání Paradox zvláštního pramene, v němž se stručně dokazovaly hlavní zásady stoické. Cicero tyto důkazy řečnicky rozhojnil, jak sám říká v § 5: ea, quae dicuntur in scholis *θετικῶς*, ad nostrum hoc oratorium transfero dicendi genus. Spis ten mohl se nazývati *παράδοξα*; takový název přikládá Lörcher (str. 162 n.) vedlejšímu prameni knih de finibus. Snad ho Cicero užíval již v řeči za L. Murenu (z r. 63) v § 61, kde se posmíval paradoxům (srov. de fin. IV 74 non ego tecum iam ita iocabor, ut ... cum L. Murenam ... defenderem). Za původce jejich pokládal Zenona (pro Mur. 61, de fin. V 84). Vedle tohoto spisku užil snad v Paradoxech ještě látky z de finibus, ale z toho neplyne, že by byla vznikla teprve v r. 45. Arnim ve své sbírce stoických zlomků k Paradoxům neprávem nepřihlížel.

V. Consolatio.

Za pramen Konsolace se pokládá Krantorův spis *περὶ πένθους*;[1] důvodem je výrok Pliniův nat. hist. praef. 22: (Cicero) in consolatione filiae ‚Crantorem', inquit, ‚sequor' a Hieronymův epist. 60, 5 legimus Crantorem, cuius volumen ad confovendum dolorem suum secutus est Cicero a shoda zl. 9 M. s Plut. consol. ad Apoll. 27, 115 B, kde jest užito Krantora.

Ale jeho spis nebyl jediným pramenem Ciceronovým. Plinius a jistě i Hieronymus jej proto pokládali za předlohu, že jej Cicero na některém místě jako pramen citoval (‚Crantorem sequor' u Plinia).

---

[1] Krantora pokládal za pramen Fr. Schneider (De Consolatione Ciceronis, v Heidelberce 1835; vedle něho též Aischina sokratovce, Platona, Theofrasta a j.), Fr. Saltzmann (Ueber Ciceros Kenntnis der Platonischen Schriften, v Cleve 1885/6, II, str. 17 n.), Hirzel (III, str. 350 n.), Thiaucourt (str. 42), C. Buresch (Leipz. Stud. IX, 1887, str. 38 n.), Schmekel (str. 150), J. v. Wageningen (De Ciceronis libro Consolationis, v Groninkách 1916 [nepříst.; rec. J. Meskova v Ztschr. f. öst. Gymn. LXVIII, 1917, str. 291 n.]). Corssen (Rhein. Mus. XXXVI, 1881, str. 520 n.) pomýšlel na Poseidonia.

Ale proto mohl užíti ještě jiných pramenů. Buresch (uv. poj. str. 96 n.) ze zl. 7 lib. inc.: Tullius expositis horum omnium de immortalitate ac morte sententiis . . . quoniam utraque, inquit, earum sententiarum doctissimos habuit auctores nec, quid certi sit, divinari potest . . . a z Hieron. epist. 60, 4 immortalem animam et post dissolutionem corporis subsistentem, quod Pythagoras somniavit, Democritus non credidit, in consolationem damnationis suae Socrates disputavit in carcere (pramenem je Ciceronova Konsolace) správně usoudil, že se v Konsolaci probírala různá mínění o osudech lidské duše po smrti tak jako v Tusc. I 18 n. Dále srovnal zl. 11 s Tusc. I 28 (povýšení lidí za bohy) a zl. 12 s Tusc. I 72 (cesta duše hříšné a ctnostné). Domníval se, že to vše náleží Krantorovi a že je to přeneseno z Konsolace do I. kn. Tuskulánek. V tom se mýlil. O duši jednal Cicero v I. kn. Tuskulánek podle Poseidonia, patrně podle jeho spisu *περὶ ψυχῆς* (v. kap. IX). Také o povýšení lidí na bohy vykládal Poseidonios: se zl. 11 se shoduje nejen Tusc. I 28, nýbrž i de nat. d. II 62 a [Plut.] plac. phil. I 6, 880 C,[1] srov.

zl. 11 Cadmi progenies aut Amphitryonis aut Tyndari in caelum tollenda fama fuit.	Tusc. I 28 Hercules . . . habetur deus; hinc Liber . . . Tyndaridae fratres . . . Ino Cadmi filia . . .	de nat. d. II 62 beneficiis excellentis viros in caelum fama . . . tollerent. hinc Hercules, hinc Castor et Pollux . . . hinc Liber.	[Plut.] plac. phil. I 6, 880 C *τὸ διὰ τὰς εἰς τὸν κοινὸν βίον εὐεργεσίας ἐκτετιμημένον . . . ὡς Ἡρακλέα, ὡς Διοσκόρους, ὡς Διόνυσον.*

Ve všech výkladech jest pramenem Poseidonios (o II. kn. de nat. deorum v. kap. X, o Ps.-Plutarchově (vl. Aetiově) výkladu v. Wendlanda, str. 201 n.). Se zl. 12 se shoduje též de rep. VI 14 n., 29. Vše ukazuje na Poseidonia, na jeho spis *περὶ ψυχῆς*. Cicero ho užil asi již v de re publica, zejména v kn. VI.; reminiscence z něho jsme nalezli v de legibus a nyní nacházíme stopy jeho užití v Konsolaci.

To není vše. V Tusc. III 54 praví Cicero: legimus librum Clitomachi, quem ille eversa Karthagine misit consolandi causa. Jistě užil této knihy ne pro III. kn. Tuskulánek, nýbrž pro svou Konsolaci, z níž leccos, jak uvidíme (v kap. IX), přenesl do III. knihy. V Tusc. III 76 n. probírá různé způsoby útěchy, jež doporučovali Epikuros, Kleanthes, Chrysippos, Lykon, a říká, že užil všech ve své Konsolaci. O nich nečetl u Krantora ani asi u Chrysippa (pramene III. kn., v. kap. IX). V Tusc. III 59 praví, že podle Antiocha nechtěl Karneades těšiti ukazováním na lidský osud. Z toho se soudilo, že Antiochos je pramenem III. knihy. Ale i toto místo je patrně přeneseno z Konsolace. Je-li tomu

[1] Místa srovnal P. Wendland (Arch. f. Gesch. d. Philos. I, 1888, str. 207).

tak, užil tam Cicero některého spisu Antiochova, jenž se týkal té věci, a z něho snad vzal výklad o různých způsobech útěchy v § 76 n.

Že četl několik spisů ke Konsolaci, říká Cicero sám ad Att. XII 14. 3 nihil enim de maerore minuendo scriptum ab ullo est, quod ego non ... legerim, 21, 5 quorum (doctissimorum virorum) scripta omnia, quaecunque sunt in eam sententiam, non legi solum ... sed in mea etiam scripta transtuli.

VI. Hortensius.

Zlomky Hortensia obsahují myšlenky Aristotelovy i Poseidoniovy. Oba dva psali Protreptiky, z nichž mohl Cicero čerpati.[1] Aristotelovy myšlenky jsou jistě ve zl. 12 M. (cum diceret philosophandum non esse, nihilo minus philosophari videbatur, srov. Arist. zl. 51 Rose[3] *εἴτε φιλοσοφητέον, εἴτε μὴ φιλοσοφητέον, φιλοσοφητέον*), 50 (si nobis ... in beatorum insulis immortale aevum ... degere liceret, quid opus esset eloquentia ... una igitur essemus beati cognitione ..., srov. zl. 58 *εἴ τις ἡμᾶς οἷον εἰς μακάρων νήσους ... κομίσειεν. ἐκεῖ γὰρ οὐδενὸς χρεία ... μόνον δὲ καταλείπεται τὸ διανοεῖσθαι* ..., Polit. 1334 a 31, Eth. Nik. 1178 b 3), 95 (vates ... nos ob aliqua scelera suscepta in vita superiore poenarum luendarum causa natos esse dixerunt ... quod est apud Aristotelem ... cum in praedonum Etruscorum manus incidissent ... corpora viva cum mortuis ... colligabantur, sic nostros animos cum corporibus copulatos ..., srov. zl. 60 *οἱ τὰς τελετὰς λέγοντες ... λέγουσι ... ζῆν ἡμᾶς ἐπὶ κολάσει μεγάλων τινῶν ἁμαρτημάτων ... ὥσπερ γὰρ τοὺς ἐν τῇ Τυρρηνίᾳ φασὶ βασανίζειν πολλάκις τοὺς ἁλισκομένους προσδεσμεύοντας πρὸς ἀντικρὺ τοῖς ζῶσι νεκροὺς ... οὕτως ἔοικεν ἡ ψυχὴ διατετάσθαι καὶ προσκεκολλῆσθαι πᾶσι τοῖς αἰσθητικοῖς τοῦ σώματος μέλεσιν*), snad i v zl. 36 (touha po blaženosti, srov. Iambl. Protr.

[1] J. Bake (Posidonii Rhodii reliquiae doctrinae, v Lejdě 1810, str. 36), Kühner (str. 116), Hand (str. 231) a C. Giambelli (Riv. di fil. XIX, 1891, str. 262 n.) pokládali za pramen Protreptikos Poseidoniův, A. B. Krische (Ueber Cicero's Akademika, v Gottinkách 1845, str. 68) a K. F. Hermann (De Philone Larissaeo disputatio, v Gottinkách 1851, str. 6; 1855, str. 7) Filonův, J. Bernays (Die Dialoge des Aristoteles, v Berlině 1863, str. 119 n.), I. Bywater (Journ. of phil. II, 1869, str. 55 n. [nepříst.]), Usener (Rhein. Mus. XXVIII, 1873, str. 391 n. = Kl. Schr. III, str. 9 n.), Hirzel (Herm. X, 1876, str. 95 n.), Thiaucourt (str. 46 n.), Zeller (III 1[4], str. 674) Aristotelův, Hirzel (Untersuchungen III, str. 347 n.) a P. Hartlich (Leipz. Stud. XI, 1889, str. 291 n.) Aristotelův a Poseidoniův, Diels (Arch. f. Gesch. d. Philos. I, 1888, str. 477 n.) a Schmekel (str. 14) Aristotelův a z menší části Poseidoniův, Usener (Gött. gel. Anz. 1892, str. 78 n. = Kl. Schr. II, str. 364 n.) spis Poseidoniův nebo Antiochův.

24, 22 Pistelli, užívá-li tu Aristotela, jak dokazoval Bywater na uv. m.), 81 (rozkoše tělesné, srov. zl. 57, Eth. Nik. 1152 b 16), 97 (chvála poznání, srov. zl. 61).[1] Tyto shody, zvláště první tři, nasvědčují tomu, že Cicero užil přímo Aristotelova Protreptika; mimo to praví v zl. 29: magna etiam animi contentio adhibenda est in explicando Aristotele, si leges, jako by jej sám byl četl.

Poseidoniovy myšlenky bývají spatřovány v zl. 32 (pozdní jméno filosofie, srov. Tusc. V 7 z Poseidonia, v. n.), 33 (,prudentia' z ,providere' v. str. 13), 35 (veliký rok, srov. de rep. VI 24), 53 (řád vesmíru, srov. Tusc. I 68), 87 (lidská sláva, srov. de rep. VI 21 n.). Většina z nich — též zl. 53, srov. de rep. VI 15 n. — by mohla býti ohlasem ze Snu Scipionova. Více váží zl. 32; Hirzel (Untersuchungen III, str. 349) z něho správně usoudil, že se tam dokazoval starobylý původ filosofie, jako jej dokazuje Poseidonios u Sen. epist. 90, 5. I na to mohl ukázati, že se tam rozlišuje moudrost a filosofie jako u Sen. epist. 89, 4, kde je též užito Poseidonia (v § 5 jest jeho definice moudrosti, v. n.).

Zachované zlomky nejsou jediným pramenem poznání obsahu Hortensiova. Úvahy o významu filosofie jsou roztroušeny i v jiných knihách Ciceronových a obsahují jistě ohlasy z něho. Bake (na uv. m.), G. Zietzschmann (De Tusculanarum disputationum fontibus, v Hallu 1868, str. 32 n.), Hartlich (uv. poj. str. 287 n.) a j. poznali, že úvod V. kn. Tuskulánek (§ 1—10), kde se doporučuje pěstování filosofie, pochází z Poseidoniova spisu protreptického. Vytkli zejména tyto jeho myšlenky: § 5 filosofie jest nutná pro život (srov. Poseid. u Diog. L. VII 129), dala lidstvu kulturu (srov. Poseid. u Sen. epist. 90, 5 n.), . . . est autem unus dies bene et ex praeceptis tuis actus peccanti inmortalitati anteponendus (srov. Poseid. u Sen. epist. 78, 28 unus dies hominum eruditorum plus patet quam inperitis longissima aetas), 7 chvála sedmi mudrců a Lykurga (srov. Poseid. u Sen. epist. 90, 5 n.). Náleží mu asi též § 4 ctnost vítězí nad nehodami (srov. Sen. epist. 92, 17 n.; v § 10 je jmenován Poseidonios), 7 definice moudrosti: divinarum humanarumque rerum, tum initiorum causarumque cuiusque rei cognitio . . . (srov. Sext. Emp. IX 13 *ἐπιστήμη θείων τε καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων*, Sen. epist. 89, 5 divinorum et humanorum scientia . . . nosse divina et humana et horum causas), 8 n. Pythagorou se počíná vlastní filosofie (v. výše str. 10), 9 na tento svět jsme přišli z jiného (srov. de rep. VI 15, 25, 29, Tusc. I 72), touha po poznání (srov. de rep. VI 25, 29, Tusc. I 44, 75). Užil-li tu Cicero Poseidoniova Protreptiku, je velmi pravdě podobno, že ho užil též

---

[1] Myšlenky Aristotelovy i Poseidoniovy vytkli již Bernays, Hirzel, Diels (na uv. m.) a Hartlich (str. 239).

v Hortensiu, jejž nedlouho před tím skládal. Z téhož pramene jest i Tusc. I 61 (o lidské kultuře, srov. V 5), jak poznal Hartlich (str. 287 n.). W. Gerhäusser (Der Protreptikos des Poseidonios, v Mnichově 1912 [nepříst.; rec. Pohlenzova v Berl. phil. Woch. XXXIII, 1913, sl. 1 n.]) soudil asi správně, že odtud jest v úvodu II. kn. Tuskulánek (§ 11—13) výklad o neshodě života a učení filosofů (srov. Sen. de vita beata 17 n.). Byla to patrně jedna z výtek, které činil Hortensius filosofii (srov. de fin. I 2, Tusc. II 4).

Za reminiscence z Hortensia pokládáme ještě:

a) de fin. II 86: cílem filosofie jest blažený život (srov. Hort. zl. 36, Tusc. V 2, Sen. epist. 90, 1),

b) de fin. V 48—54: úsilí o poznání (srov. Hort. zl. 97, Tusc. V 9), daleké cesty filosofů, požitek z dějepisu (srov. Hort. zl. 25—27), život mudrců na ostrovech blažených (srov. Hort. zl. 50), jejž vylíčili staří filosofové, t. j. Aristoteles, studia Demetria Falerského,

c) de fin. V 86, 87: filosofie chce podle Theofrasta připraviti blažený život (v. v.), filosofové procestovali celý svět (srov. de fin. V 50), Platon následoval Pythagorovců (v. str. 10),

d) Tusc. III 69 (ve vložce): veliký úkol filosofie podle výroku Aristotelova a umírajícího Theofrasta,

e) de off. II 5, 6 (v úvodu, v § 6 se ukazuje na Hortensia): definice filosofie (studium sapientiae, srov. Sen. epist. 89, 4 sapientiae amor et adfectatio, Sext. Emp. IX 13 *ἐπιτήδευσις σοφίας*), moudrosti (rerum divinarum et humanarum causarumque . . . scientia, v. v.), filosofie vede k blaženosti (v. v.).

Kdežto zlomky z Hortensia — kromě zl. 32 — svědčily pro Aristotelův Protreptikos, svědčí místa právě uvedená většinou pro Poseidonia. Cicero čerpal v Hortensiu z obou spisů.

VII. Akademika.

Cicero se netají tím, že Lukullova řeč proti akademické skepsi v Academica priora § 11—62 se opírá o Antiocha (§ 10 n., 49, 61, 98). Nejisto je však, kterého jeho díla užil. Většinou se pomýšlí na jeho polemický spis proti Filonovi, Sosos, o němž se mluví v § 12. Někteří uznávají vedle toho ještě jiný pramen nebo vůbec pochybují, že byl Sosos předlohou.[1] Neprávem; proti Sosovi se uvádí (Schwenke, Susemihl na uv. m.), že měl pouze

[1] Antiochova Sosa prohlašoval za předlohu Krische (uv. sp. str. 68 n.), Diels (Doxographi Graeci, str. 119 n.), Hirzel (Untersuchungen III, str. 251 n.), Thiaucourt (str. 56 n.), Zeller (III 1^4, str. 619), Giambelli (Riv. di fil. XVI, 1888, str. 561). Jiný spis Antiochův vedle Sosa uznával za pramen J. Novák (Listy fil. VI, 1879, str. 27) a Lörcher (De compositione et fontibus libri Ciceronis, qui est de fato, v Hallu 1907, str. 44; Das Fremde und das Eigene, str. 245 n.; Burs. Jahresber. CLXII, 1913, str. 84 n.; uznává užití Sosa od § 40).

jednu knihu, kdežto Antiochovy výklady, jež reprodukuje Lukullus, trvaly prý několik dní (§ 12, 49). Ale z tohoto výroku Lukullova nelze souditi nic bezpečného o počtu knih předlohy. Dále byl pohřešován v řeči Lukullově polemický ráz, avšak ten mohl býti zmírněn samým Ciceronem. Vskutku se obrací Lukullus — tak jako to činil Antiochos v Sosu (§ 11 n., 18) — proti Filonově skepsi. Filon tvrdil, že podle Zenonova kriteria není jistoty; neboť prý není rozdílu mezi jevem (*φαντασία*) pravdivým a lichým (§ 18, Sext. Emp. Pyrrh. I 235). Lukullus praví na počátku (§ 18), že chce hájiti stoického kriteria, jež Filon popírá, a v celé řeči opět a opět dokazuje rozdíl mezi pravdivým a lichým úkazem: § 25, 27 quod si omnia visa eius modi essent, qualia isti dicunt, ut ea vel falsa esse possent, neque ea posset ulla notio discernere, quo modo quemquam aut conclusisse aliquid aut invenisse dicemus?, 33 cum dicunt hoc se unum tollere, ut quicquam possit ita verum videri, ut non eodem modo falsum etiam possit videri, cetera autem concedere, faciunt pueriliter, 34 n., 40, 44 sin autem negabunt vera visa a falsis posse distingui, qui poterunt longius progredi?, 47 n., 53, 55, 57 (sapiens) habet quandam artem, qua vera a falsis possit distinguere, 58 n. V § 111 čteme, že byl Filon zvláště dotčen Antiochovou námitkou: cum . . . sumeretur unum esse quaedam falsa visa, alterum nihil ea differre a veris . . . nihil tam repugnare. Ta jest v § 44: maxime autem convincuntur, cum haec duo pro congruentibus sumunt tam vehementer repugnantia, primum esse quaedam falsa visa . . . deinde ibidem inter falsa visa et vera nihil interesse. Pravda je, že Lukullova řeč není dobře disponována. V § 30 a 31 se stručně opakuje, co bylo vyloženo v § 19—29 (o smyslech, pojmech, soudech, paměti, umění, ctnostech), a od § 40 se mění ráz výkladu (vytkl Lörcher na uv. m.): před tím byl spíše dogmatický, dále jest polemický. To nedokazuje sice bezpečně, že by byl Cicero spojil dva prameny; neboť rekapitulace v § 30 n. patří asi jemu samému a již v originále mohla následovati po povšechné části úvodní polemika proti Filonovi, ale je možné, že polemické výklady Sosa rozšířil Cicero jiným pramenem. Sotva nalezl v Sosu výčet akademiků v § 16 n. a výklad o stoickém souhlase (*συγκατάθεσις*) v § 37—39.

Za pramen Ciceronovy odpovědi v § 64—147 bývá pokládán Kleitomachos, Filon nebo oba dva dohromady.[1] Pro prvního svědčí

Že byl Sosos pramenem, popírá Schwenke (Burs. Jahresber. XXXV, 1883, str. 79), Susemihl (II, str. 285), jenž pokládal za pramen Antiochova Kanonika (str. 287), Hoyer (De Antiocho Ascalonita, str. 8 n., Die Heilslehre, str. 73 n., 136 n.), který myslil na rozsáhlý spis Antiochův, probírající celou filosofii od nejstarších dob až do Filona, a A. Goedeckemeyer (Die Geschichte des griechischen Skeptizismus, v Lipsku 1905, str. 104).

[1] Kleitomacha pokládal za pramen J. Novák (uv. poj. str. 22), Diels (str. 121) a Schmekel (Festgabe für Franz Susemihl, v Lipsku

citáty (v § 93, 98 n., 102 a 137), pro druhého Ciceronova slova ad fam. IX 8, 1: tibi dedi partes Antiochinas ... mihi sumpsi Philonis. Týkají se sice druhého zpracování Akademik, ale to se od prvého podstatně nelišilo. Tohoto svědectví vyvrátiti nelze a také se o to badatelé, kteří uznávají jen Kleitomacha za pramen, ani nepokusili, nýbrž je pomíjejí mlčením. Na druhé straně nelze popírati, což vytkl již Hermann (De Philone Larissaeo 1851, str. 10), že určitě filonského neobsahuje řeč Ciceronova nic neb skoro nic. Jak to máme vysvětliti? Thesi Filonovu, že nelze rozeznati úkazů pravých od klamných, vyvracel Antiochos a podle něho Lukullus v první části knihy. Důkazy Antiochovy se zdály Ciceronovi velmi přesvědčivé (ad Att. XIII 19, 5 non sim consecutus, ut superior mea causa videatur; sunt enim vehementer *πιθανὰ* Antiochia) a nemohl jich vyvraceti tím, co samy vyvracely. Proto se musil vyhnouti vlastnímu sporu mezi Filonem a Antiochem a podával jen běžné důkazy skeptické; ty patřily většinou již Karneadovi, ale mohl je opakovati i jeho žák Filon. Rozborem dojdeme určitějších závěrů.

V § 64—68 mluví Cicero povšechně o skepsi Arkesilaově a Karneadově; koho tu následoval, nelze říci. Pak polemisuje s Antiochem a vytýká mu, že odpadl od Filona a následuje stoiků (§ 69—71). Hirzel (III, str. 305 n.) v tom viděl důkaz, že Cicero užil Filona; neprávem, neboť Filon nepolemisoval proti Antiochovi, nýbrž Antiochos proti Filonovi (§ 11 n.). Cicero tu mluví asi sám. Od § 72 probírá postupně výklady Lukullovy. Nejdříve (§ 72—76) dokazuje proti § 14, že mnozí staří filosofové byli vlastně skeptiky. Nebylo dosud pozorováno, že se tu shoduje s historickým výkladem Sexta Empeirika v VII. kn. adv. math., srov.

Acad. pr. 73 Metrodorus ... ‚nego‘ inquit ‚scire nos, sciamusne aliquid an nihil sciamus ...‘	Sext. Emp. VII 88 *Μητρόδωρον...* *ὅτι εἶπεν ‚οὐδὲν ἴσμεν, οὐδ’ αὐτὸ τοῦτο ἴσμεν, ὅτι οὐδὲν ἴσμεν‘.*
74 Empedocles ... parum magnam vim censet in is (sensibus) esse ad ea, quae sub eos subiecta sunt, iudicanda.	123 (*Ἐμπεδοκλῆς*) *λέγει δὲ περὶ μὲν τοῦ μὴ ἐν ταῖς αἰσθήσεσι τὴν κρίσιν τἀληθοῦς ὑπάρχειν ...*
Parmenides, Xenophanes ... versibus increpant eorum adrogan-	49 *Ξενοφάνης μὲν κατά τινας εἰπὼν πάντα ἀκατάληπτα ... γράφει*

1898, str. 39 n.), Filona W. G. Tennemann (Geschichte der Philosophie IV., v Lipsku 1803, str. 396 n.). Goerenz (vyd. v Lipsku 1810, str. VII), Kühner (str. 95), J. A. C. v. Heusde (M. Tullius Cicero *φιλοπλάτων*, v Utrechtu 1836, str. 267), Hirzel (III, str. 288 n.), Giambelli (Riv. di fil. XVII, 1889, str. 127), Susemihl (II, str. 283), Goedeckemeyer (str. 111), R. Philippson (Berl. phil. Woch. XXXIII, 1913, sl. 616). Kleitomacha, Filona, Chrysippa, Krantora, Antiocha a Lukretia Krische (str. 71 n.), Filona (do § 97), Kleitomacha a Antiocha (v § 131) Thiaucourt (str. 61 n.). Filona a Kleitomacha Zeller (III 1^4, str. 519 a 674) a Lörcher (Das Fremde und das Eigene, str. 258 n.), Antiochův spis historický (v. v.) Hoyer (Die Heilslehre, uv. m.). Ainesidema S. Sepp (Pyrrhoneische Studien, ve Freisingu 1893, str. 133 n.).

tiam quasi irati, qui cum sciri nihil possit, audeant se scire dicere.
76 Cyrenaici ... ea se sola percipere, quae tactu intumo sentiant, ut dolorem, ut voluptatem, neque se, quo quid colore aut quo sono sit, scire, sed tantum sentire adfici se quodam modo.

(verše), 110 Ξενοφάνης (verše), 111 Παρμενίδης τοῦ μὲν δοξαστοῦ λόγου κατέγνω ... (verše).
191 φασὶν οὖν οἱ Κυρηναϊκοὶ κριτήρια εἶναι τὰ πάθη ... ὅτι μὲν γὰρ λευκαινόμεθα, φασί, καὶ γλυκαζόμεθα, δυνατὸν λέγειν ἀδιαψεύστως ... ὅτι δὲ τὸ ἐμποιητικὸν τοῦ πάθους λευκόν ἐστιν ἢ γλυκύ ἐστιν, οὐχ οἷον τ' ἀποφαίνεσθαι.

Také podivné zprávě o Anaxagorovi v § 72: Anaxagoras nivem nigram dixit esse, porozumíme teprve podle Sext. Emp. VII 90 *Ἀναξαγόρας ὡς ἀσθενεῖς διαβάλλων τὰς αἰσθήσεις ... εἰ γὰρ δύο λάβοιμεν χρώματα, μέλαν καὶ λευκόν, εἶτα ἐκ θατέρου εἰς θάτερον κατὰ σταγόνα παρεκχέοιμεν, οὐ δυνήσεται ἡ ὄψις διακρίνειν* ... Hirzel (III, str. 493 n.) se domníval, že Sextus v § 47—88 čerpal z Kleitomacha, v § 89 až 141 z Poseidonia (jmenován v § 93) nebo jako v další části z Antiocha, v § 141—260 z Antiochových Kanonik (162, 201 *Ἀντίοχος ... ἐν δευτέρῳ τῶν κανονικῶν*). Ježto shody s Ciceronem jsou ve všech částech historického výkladu Sextova (47—260), pochází asi celý z Antiochových Kanonik. Cicero z nich vybral několik historických údajů, ale je možné, že užil toho díla také v řeči Lukullově (vedle Sosa) a v ztracené I. kn.

V § 76—78 mluví znova o skepsi, zvláště Arkesilaově, jako v § 64 n. V § 79—90 jedná o prvém prameni poznání, smyslech (proti § 19 n.). Uvádí několik smyslových klamů (§ 80 až 82); paběrkuje asi pramen, jehož užil v I. kn., srov. § 42 ut enim de sensibus hesterno sermone vidistis, 79 heri non necessario loco contra sensus tam multa dixeram. V § 83 uvádí čtyři věty, z nichž plyne nemožnost poznání. Náležely Filonovi, jelikož se odmítají v § 41 n. (srov. § 111); byly vzaty buď z jeho spisu nebo přeneseny z polemiky Antiochovy (§ 41 n.); neboť se hájí dosti povrchně. V § 84—86 ukazuje Cicero na podobnost věcí (proti § 54 n.), v § 87—90 na vidění ve snu a v šílenství (proti § 47 n., 51 n.); při tom jen obměňuje a popírá to, co hlásal Lukullus. Na víc má v § 89 příklad z Euripida, jehož užívali podle Sext. Emp. VII 405 n. *οἱ περὶ Καρνεάδην* (upozornil Schmekel na str. 43). Ale z toho ještě neplyne, že jej má z Karneada; mohl ho užívati též Filon (tak soudí Lörcher na str. 266 n.) nebo vyvraceti Antiochos.

V § 91—98 mluví se o druhém prameni poznání, důkazech rozumových (proti § 26 n., 30, 49). Je tu citován Karneades v § 93 per me vel stertas licet ... non modo quiescas (proti Chrysippovi; srov. Sext. Emp. VII 416) a 98 sic ludere Carneades solebat: ‚si recte conclusi, teneo, sin vitiose, minam Diogenes reddet'. Dvakrát (v § 98 n. a 102 n.) cituje Karneada (vlastně Kleitomacha) také v následujícím výkladě o pravdě-

podobnosti (§ 98—105). Tyto dva citáty, ačkoliv jsou z různých spisů (§ 98 libri . . . de sustinendis adsensionibus, t. j. περὶ ἐποχῆς, 102 in eo libro, quem ad C. Lucilium scripsit poëtam), týkají se téže věci, rozdílu mezi pravděpodobným a pravděnepodobným, a takřka se doplňují. Cicero byl sotva tak sčetlý v Kleitomachovi, aby byl shledával doklady z různých jeho spisů o jedné otázce. Znal asi jen knihu poslanou Luciliovi, jež byla rázu populárního (§ 102 earum ipsarum rerum, de quibus agimus, prima institutio et quasi disciplina illo libro continetur) a mohla obsahovati i výňatky ze spisu περὶ ἐποχῆς i anekdotické citáty v § 93 a 98. V § 105 mluví Cicero o zřetelnosti (ἐνάργεια, proti § 45 n.), v § 106 o paměti (proti § 22), v § 107 o umění (proti § 22) a zadržování soudu (proti § 61), v § 108—110 o tom, zda skepse nedovoluje jednati (proti § 23 n., 39, 62). V § 108 uvádí Kleitomachův výrok o Karneadovi »Herculi quendam laborem exanclatum a Carneade . . .«, jenž se také hodí do jeho populárního spisu. V § 111 se marně pokouší vyvrátiti Antiochovu výtku rozporu v důkazech Filonových (§ 44) a v § 112—115 polemisuje sám proti Antiochovi.

V § 116—146 dokazuje z neshod v učení filosofů, že se třeba zdržeti úsudku. Tohoto důkazu užívali skeptikové (διαφωνία Sext. Emp. Pyrrh. I 164 n., III 30 n.); byl také snad v předloze Ciceronově, ale Cicero jej z části sám zpracoval. V § 118 n. předvádí různé názory o původu světa. Diels (str. 119 n.) dokazoval, že přehled ten pocházel od Theofrasta (jmenován v § 123). Odkud jej vzal Cicero, zda ze skeptické předlohy či odjinud, nelze říci. Diels (str. 121) myslil, že z Kleitomacha, ale jen proto, že z něho odvozoval celou řeč Ciceronovu. V § 124 uvádí různé theorie o podstatě lidské duše, a to shodně s Tusc. I 20 n.; srov.

Acad. pr. 124 animus . . . Dicaearcho . . . ne sit quidem ullus . . . trisne partes habeat, ut Platoni placuit, rationis, irae, cupiditatis . . . Xenocrates, numerus nullo corpore.	Tusc. I 20 Xenocrates . . . corpus negavit esse . . . numerum dixit . . . Plato triplicem finxit animum . . . rationem . . . iram et cupiditatem 21 Dicaearchus . . . nihil esse omnino animum.

Čerpal zde tedy z Poseidoniova spisu περὶ ψυχῆς, jehož užil asi již ve spise de re publica a v Konsolaci. O Demokritovi vykládá v § 125 jako v díle de fin. I 21 (atomi, inane, imagines). V § 126 mluví o různých míněních o věštění, osudu a stvoření světa; pomýšlel snad již na sepsání spisů de natura deorum, de divinatione a de fato. V § 129 n. a 138 n. podává přehled názorů o nejvyšším dobru. Krische (na uv. m.) poznal, že je to přehled Antiochův, jehož užil Cicero několikrát v díle de finibus i j. (v. kap. VIII). V § 134 mluví o životě blaženém a nejblaženějším a o Theofrastovi podle de fin. V 71, 77 n., 85 n., v § 135 o vášních, v § 136 o stoických paradoxech,

v § 140 o rozkoši podle de fin. I 29 n., 42, II 44 n., 80 n. V § 137 cituje Kleitomacha, prý z vlastní četby. Místo je anekdotické (cum Carneades et Stoicus Diogenes ad senatum in Capitolio starent atd.) a pochází snad z oné populární knihy Kleitomachovy. V § 143 mluví o různém učení o hypothetických soudech, jako »si dies est, lucet«, u Diodora, Filona a Chrysippa. To jest vlastně jediný, nepovšimnutý doklad toho, že Cicero užil Filona. Filosof ten skutečně jednal o takových soudech podle zprávy Sext. Emp. Pyrrh. II 110 *ὁ μὲν γὰρ Φίλων φησὶν ὑγιὲς εἶναι συνημμένον τὸ μὴ ἀρχόμενον ἀπὸ ἀληθοῦς καὶ λῆγον ἐπὶ ψεῦδος, οἷον ἡμέρας οὔσης καὶ ἐμοῦ διαλεγομένου τὸ ‚εἰ ἡμέρα ἔστιν, ἐγὼ διαλέγομαι'.*

Vidíme, že Ciceronova odpověď je do značné míry jeho vlastní prací. Bezpečných stop užití Filona — kromě na konci — jsme nenalezli; snad z něho těžil Cicero více v I. kn., kde nebyl vázán polemikou Antiochovou. Citáty z Karneada a o Karneadovi vzal patrně z populárního spisu Kleitomachova, zaslaného Luciliovi. Vedle toho užil Antiochových Kanonik, Poseidoniova spisu *περὶ ψυχῆς* (v § 124) a — tak jako v Paradoxech — látky z díla de finibus.

Varronův výklad v Academica posteriora (§ 15—42) je z Antiocha (§ 14, 35, ad fam. IX 8, 1, ad Att. XIII 12, 3; 16, 1; 19, 3 n.). O tom, z kterého jeho spisu je čerpán, se badatelé většinou nevyslovují.[1] Patrně předpokládají, že tu bylo užito téhož spisu jako v Academica priora. To je v celku pravda; neboť druhé zpracování se jistě nelišilo podstatně obsahem od prvého. Ale o tom, co je z knihy té zachováno, to říci nelze. Máme jen úvod k vlastním noetickým výkladům, v němž se nastiňuje vývoj celé filosofie (nejen theorie poznání) od Sokrata po nové akademiky. Ač tam leccos může býti přeneseno z de finibus (§ 22 z de fin. V 71, 77 n. o blaženosti, § 35 z de fin. V 12, 77 o Theofrastovi) nebo z následujících výkladů Akademik (§ 40 n. stoická theorie poznání), přece není vše dílem Ciceronovým. Zejména souvislý výklad fysiky akademické a peripatetické v § 24—29 ukazuje na řecký pramen. Cicero sám naznačuje v § 14 a 35, že jím byl Antiochos, a již Krische (str. 74) ukázal na jeho myšlenky (§ 22 důležitost přírody v ethice starých akademiků a peripatetiků, 29 stoický ráz jejich fysiky). Ale v logickém jeho spise, ať již v Sosovi nebo v Kanonikách, tento přehled, v němž se hledí i k fysice a ethice, místa neměl. Pochází patrně ze spisu historického, jehož užil Cicero, jak uvidíme, též v díle de finibus. (Příště dále.)

[1] Thiaucourt (str. 53 n.) jej odvozuje ze Sosa nebo Kanonik, Hoyer (Die Heilslehre, str. 112 n.) z velikého díla historického.

Kalátní sněm římský.

Napsal **Vladimír Groh.**

(Dokončení.)

II. O svolávání a řízení kalátního sněmu.

Otázka pravomoci kalátního sněmu je otázkou po vnitřním obsahu tohoto zřízení. Zbývá však ještě pojednati o jeho vnější formě, poněvadž v této věci byla snad ještě větší libovůle než v otázce prvé. Je nutno pohovořiti nejprve o tom, kdo směl kalátní sněm svolávati a říditi, dále jak byl sněm složen a jak jednal a konečně, kde se konal.

1. Kdo kalátní sněm svolával a řídil? Z uvedeného místa Labeonova (Gell. XV 27, 1) se dovídáme, že kalátní komitia jsou taková »quae pro conlegio pontificum habentur«; to znamená, že byla řízena auktoritou celého pontifikálního sboru, jehož představitelem byl buď pontifex maximus sám nebo jeho zástupce. Tento způsob jednání není nijak neobvyklý u pontifikálního sboru (v. Liv. XL 42, 9); u něho bylo téměř obyčejem, že všechny důležitější úkony dály se auktoritou celého sboru.[1]

Před zřízením republiky svolával i řídil kalátní sněm ovšem král; po zrušení království přešla tato jeho funkce na pontifiky zároveň s celým kultovním dohledem a správou. Už ta věc sama o sobě je jasným důkazem rozdílu sněmu kalátního a kurijního. Řízení sněmů kurijních dáno bylo dědicům politické moci královy, konsulům, spolu s modernějšími sněmy centurijními, kdežto kalátní sněmy pro zvláštní ráz své působnosti i způsob usnášení od jiných sněmů odchylný (více viz o tom níže) zůstaly v souhrnu věcí kultovních. To je vývoj zcela přirozený a řídí-li tedy pontifex maximus kalátní sněm, není v tom vůbec potřebí hledati obdobu s předsedáním pontifiků ve sněmu 17 tribuí, jež vešlo v obyčej teprve mnohem později a představuje opravdu úchylku od zásad římské ústavy.

O zprávě Labeonově není tedy potřebí pochybovati; kalátní sněm vskutku svolával a řídil pontifex maximus. K svolávání jeho neužíval služeb kalátorů, nýbrž máme výslovně dosvědčeno Theofilem (ad Just. Inst. II 10, 1), že jej ohlašoval hlasateli (praeco, *κῆρυξ*).

Je skorem nepochopitelno, jak mohli i badatelé takového jména, jako Hirschfeld (Kleine Schr., str. 790), Marquardt (Staatsverf. III², 323) a j. uchylovati se k nepřirozeným dohadům, na př. že v kalátním sněmu předsedal rex sacrorum. To úplně odporuje jak starověkým svědectvím, tak i celému duchu těchto zřízení, stejně jako zmatené kombinace Valetonovy (uv. čl. str. 429).

[1] Srv. doklady a výklad u Mommsena, Röm. Staatsrecht II 1, str. 22.

2. Složení sněmu kalátního. V otázce složení kalátního sněmu nutno vyjíti zase od výpisku Gelliova (XV 27), několikrát už uvedeného. V § 1, jenž byl citován hned s počátku, se vykládá, že »calata« jsou taková komitia, v nichž za předsednictví pontifiků se konají inaugurace krále a flaminů. V § 2 pak čteme: eorum autem alia esse ‚curiata', alia ‚centuriata'; curiata per lictorem curiatum calari, id est convocari, centuriata per cornicinem. § 3 isdem comitiis, quae calata appellari diximus, et sacrorum detestatio et testamenta fieri solebant.

Na první pohled bylo by možno souditi, že se kalátní sněm scházel dvojím způsobem: po kuriích a po centuriích, a tohoto výkladu drží se kromě Copella všichni badatelé, pokud ovšem uznávají samostatnost kalátního sněmu. Avšak při bližší úvaze naskytnou se určité potíže a to takového rázu, že přes ně přejíti nelze. Již dvojí způsob svolávání kalátního sněmu je velmi nápadný; neboť ráz úkonů sněmu přiřčených není takový, aby podmiňoval různé složení. Dnes známe římské zřízení do té míry, že není pochybnosti o tom, že plebejové byli zařaděni do kurií; proto nemůžeme se už utíkati k výkladu Voigtovu (Die XII Tafeln I, str. 224), že po kuriích scházel se kalátní sněm patricijský a po centuriích plebejský. Dobrodružný nápad Mispouletův (I 203), že testament in procinctu je centurijní sněm kalátní, nestojí ani za vyvracení.

Že se kalátní sněm scházel po kuriích, je jisto; vždyť to bylo pradávné a nejstarší rozdělení římského občanstva a dlouho také jediné, poněvadž zřízení centurijní provedeno bylo až nedlouho před vypuzením králů. Proto se také dopouští zásadního omylu Mommsen, když myslí, že objevil důvod pro svolávání kalátního sněmu po centuriích. Praví (III 1, str. 307): »flamen Martialis měl sídlo u chrámu Martis bellici na pláni Martově a tam se také k jeho inauguraci shromažďovaly centurie v komitiích kalátních.« Hlavní chyba je v tom, že si Mommsen neuvědomil, že flamen Martialis byl inaugurován už dávno před zavedením centurií, a že naprosto nebylo důvodu, aby právě pro tento úkon byla měněna organisace sněmu kalátního. A vedle toho ještě jedna věc mluví proti centuriím: centurie byly útvary vojenské; proto mohl je svolati jen ten, kdo měl vojenské velení, toho však pontifikové naprosto postrádali. Je zajímavo, že této potíže si všiml jedině W. A. Becker (Handb. d. Alterth. II 1, str. 371), ale nedovedl si ji uspokojivě vysvětliti. V centurijní sněm kalátní věřil i on.

Jak patrno, jsou důvody proti centurijnímu uspořádání kalátního sněmu takové, že můžeme uznati u něho jen kurijní organisaci. Ale pak bylo by nutno uznati věcnou nesprávnost ve výkladu u Gellia, a potom by ovšem vznikly pochyby o hodnověrnosti celého jeho ostatního výkladu o kalátním sněmu. Avšak k takovému výsledku není nutno jíti. Citovaný § 2. uv. m.

Gelliova byl až dosud nesprávně vykládán. Soudilo, se že slova začátku § 2. »eorum alia esse curiata, alia centuriata« vztahují se ke »calata comitia«, kdežto vskutku podává tu Gellius jen bližší výklad slova »comitia«. Smysl § 2. jest tento: »něco jiného jsou komitia kurijní a zas něco jiného komitia centurijní. Kurijní svolává liktor, centurijní trubač.« Kalátního sněmu se týká jen § 1. a 3. Že § 3. není pokračováním § 2., je zřejmo už z toho, jak začíná; slovy »isdem comitiis, quae calata appellari diximus« je jasně naznačeno, že se výklad znova vrací k něčemu, co bylo přerušeno.

Jediné, co by zdánlivě činilo při tomto výkladu potíž, je věta § 2.: »curiata per lictorem curiatum calari, id est convocari, centuriata per cornicinem.« Mohlo by se zdáti, že výraz »calari« nasvědčuje tomu, že se tu mluví o kalátním sněmu, ale není tomu tak. Už sama vložka »id est convocari« zřejmě dokazuje, že auktorovi tohoto místa nebyl dosti jasný pravý význam slova »calare« a že je pokládal jen za výraz kuriálního slohu, znamenající jen tolik co convocare, jak se o tom už s počátku stala zmínka. To není předpoklad nijak smělý, protože slova calare a jeho odvozenin bylo užíváno skutečně velmi zřídka, a to jen v nejstarších dobách. Za dob historických vyskytují se jen některé ojedinělé a úplně ztrnulé tvary: kalendae, comitia calata, curia Calabra, calatores, a ty přijímali Římané jako archaismy necítíce příznačného jejich zabarvení. Charakteristické je také, že Gellius, nepřeberný zdroj starožitnických a dějepisných poznámek, má calare na tomto jediném místě, a ovšem hned s výkladem. Je možno, že i tento výklad slova »calare« byl už u Labeona; vždyť sám Varro uznal za vhodno v první knize svého spisu o životě národa římského za »calabantur« položiti »id est vocabantur« (Nonius 35 L.); ani u něho není známky, že by cítil pravý význam.

Není tedy nic na překážku navrženému výkladu, jímž uklízí se domnělý doklad centurijního složení kalátního sněmu.

Pro úplnost budiž dodáno, že už Copellovi (str. 65, pozn. 1) se zdálo, že »eorum« s počátku § 2. se mělo vztahovati jen ke »comitia«, ale jeho argumentace — svrchovaně nejasná — nevyhovuje; on totiž vychází od základu, že »calata« jsou taková komitia, jež jsou svolávána od liktorů kurijních a jsou vázána na určitou dobu. Avšak ani kurijní liktorové kalátního sněmu — jak ukázáno — nesvolávali, ani časové omezení neplatilo pro něj všeobecně. Pouze závěti se v něm konaly dvakrát do roka; za jinými účely se zajisté kalátní sněm sešel, kdykoliv bylo potřebí.

3. Jednání kalátního sněmu. Ačkoliv starověké zprávy výslovně se nezmiňují o způsobu jednání kalátního sněmu, přec poskytují dosti látky k správnému úsudku. Je zřejmo nad veškeru pochybnost, že kalátní sněm nikdy nedával zákonů. To plyne jednak z rázu úkonů, do jeho působnosti padajících, jednak

z osoby jeho předsedy a konečně i z narážek starověkých. Jest totiž v § 3. našeho místa u Gellia výslovně řečeno, že jeden druh testamentů děje se »calatis comitiis in populi contione.« Tímto výrazem — právnicky ovšem nepříliš přesným — je zřetelně dáno na jevo, že se národ v kalátním sněmu choval passivně, to jest, že svým hlasováním ani nepřijímal, ani nezamítal žádného návrhu zákona, což za dob historických bylo předním charakteristikem komitií (v. Gell. XIII 16, 3). S tím je v úplném souladu i osoba předsedy kalátního sněmu, pontifika maxima, jenž neměl práva cum populo agere, to jest vznášeti na národ rogaci (v. Gell. na uv. m.).[1] Přes to však četní badatelé, zejména právníci, vyslovili mínění, že závěti byly prováděny zákonem. Ne sice původcem, ale hlavním zastancem této myšlenky jest Mommsen (Röm. Staatsr. III, 1, 319 nn.), a jistě spíše jeho auktoritě než věcným důvodům jest přičítati souhlas i takových právníků, jako Pernice (Form. Gesetze ve Festgabe f. E. Gneist, v. Berlíně, 1888, str. 129), Ihering (Geist d. röm. Rechts II, 6, 46), Heyrovský (Dějiny a systém římského práva,[4] str. 994). Mommsenova argumentace nestojí pevně ani tu, poněvadž předně jest jisto, že kalátní sněm vyřizoval všechny své zákony stejným způsobem, nikoliv jednou zákonem, podruhé pouhým svědectvím bez hlasování. Dále budiž zřejmě vytčeno, že právě při zmínce o testamentech je u Labeona či Laelia Felika výslovně vytčena podobnost kalátního sněmu s kontionem, a že Theofilos (na uv. m.) zřejmě praví: *καὶ ὁ βουλόμενος ὑπὸ μάρτυρι διετίθετο τῷ δήμῳ.*

Co pak se týče právnických důvodů, uváděných pro výklad, že závěti pořizovány byly zákonem, nutno zásadně vytknouti, že *možnost* určitého právního postupu ještě neznamená, že se skutečně tak dálo; vždyť v mnohých případech bylo možno dvojí, ba i několikeré řešení. V našem pak případě je i Mommsenův důvod velmi chabý: testament prý je privilegium, jež uzákoňuje výjimku z všeobecného pravidla. Ale hned musí Mommsen sám dodati, že ovšem prý později pořizování testamentů přešlo z oboru veřejného práva do soukromého. Avšak závěti, jak už svrchu vytčeno, vždy a všude týkaly se práva soukromého, a není nejmenší příčiny, proč připouštěti pro nejstarší římské doby výjimku. Jaký byl důvod, že se nejstarší římské testamenty konaly ve sněmu, bylo už svrchu uvedeno; obdoba testamentů in procinctu pak také svědčí, že ani testamenty ve sněmech neschvalovaly se zákonem.

Ze všeho toho plyne, že v kalátním sněmu občanstvo nikdy nehlasovalo, nýbrž jen svou přítomností schvalovalo a dosvědčovalo určité akty. Od kontionů se lišil tento sněm tím, že v něm

[1] Tato zásada nebyla ani porušena, když koncem III. století př. Kr. svěřeno pontifikům říditi volby v komitiích 17 tribuí; tam rogace zákona podávána nebyla.

bylo občanstvo shromážděno dle kurií. Že asi později bylo občanstvo v kalátním sněmu stejně jako v kurijním zastupováno jen třiceti liktory (Cic. l. agr. 31), zdá se býti jisto při formálním rázu jeho úkonů.

Sněm kalátní jest možno pokládati za nejstarší útvar sněmů římských vůbec, v nichž národ své vůle ještě hlasováním neprojevoval, nýbrž jen svou přítomností bral officiálně na vědomí určité úkony.

4. Doba a místo kalátního sněmu. Co se týče dnů, kdy kalátní sněm se shromažďoval, možno jen povšechně stanoviti, že to byly vůbec dny, o kterých bylo sněmování přípustno. Z podrobností známo jest tolik, že pro závěti — pokud se tímto způsobem konaly — byly vyhrazeny pouze dvě schůze sněmovní do roka, jejichž datum bylo aspoň zhruba předem určeno. Za ostatními účely byly sněmovní schůze svolávány podle potřeby. Inaugurace byly ovšem řídké a vzácné, zato detestace jistě poměrně časté, zejména když obliba arrogací stoupla.

Zbývá promluviti o místě, kde se konal kalátní sněm. Tu sluší předem odmítnouti domněnku velmi obecnou i u nejvážnějších badatelů [1], že se konal před t. zv. curia Calabra. Badatelé ti nemohou pro své tvrzení uvésti jiných míst než ta, jež mluví o calatio dierum, která skutečně se dála před curia Calabra, avšak ohlašování dnů nemělo, jak již uvedeno, s kalátním sněmem nic společného. Stejně i mínění Mommsenovo o kalátním sněmu na poli Martově ukázalo se neudržitelným.

S jistou pravděpodobností je však možno souditi, že se kalátní sněm pravidelně asi scházel na komitiu; to jest staré římské sněmoviště a obvyklé sídlo i kurijních komitií. Jakousi oporu má toto mínění i v Plutarchovi (Num. 7), kde se také mluví o lidu při inauguraci shromážděném na foru.

Kdy kalátní sněm zanikl, nevíme. Stopy jeho ztrácejí se v císařské době, ale bližšího určení nelze se odvážiti pro nedostatek zpráv. Snad by bylo lze souditi dle stilisace Gelliova výpisku (XV 27), že Laelius Felix za doby Hadrianovy jich už neznal z vlastní zkušenosti; ale ovšem je to jen dohad.

Celkem však je kalátní sněm svým zřízením a osudy zajímavým dokladem toho, jak konservativní byly zásady veřejného zřízení římského.

---

[1] Becker II 1, str. 366; Lange I[2], str. 343; Mispoulet I, 202; Willems str. 40.

K vývoji potakovacího významu příslovce ano.

Napsal **Josef Straka.**

(Dokončení.)

§ **5.** Z významu deiktického snadno se mohl vyvinouti též odporovací, jakož nás poučuje na př. stč. *nalit*, v němž spatřováno bývalo dokonce příslovce původně adversativní (v. LF. 37, 217 nn.). Tak i zájmenné neutrum *ano* vyskýtá se v platnosti spojky *však* nebo *kdežto* ap. Na př. Št. ř. 13 b 2: *Ten pak zóstane na cěstě nejda před sě, ktož mní, by dosti byl dobrý, i nemá žádosti, aby byl lepší. Ano slušie vždy jíti před sě ne na to zřiec, co má kto již za sebú cěsty, ale na to, co j' před ním ještě;* tamže 35 a 2: *Ale tak jest mnoho hrubých lidí, ež nemnie, by bez tělesného skutku bylo smilstvo. Ano ač mysl i nepovolí k skutku tomu, . . . to oblibovánie jest již smilstvo;* tamže 41 b 1: *Zdálo sě jim* (kacieřóm) *nepodobné, by bóh, syn boží, byl v ženském břiše, a by svú velebnost k tomu poddal potupení, ež by byl vjednán přirození tělesnému, aby sě urodil v pravé podstati těla člověčieho. Ano to vše nenie potupa jeho, ale moc jeho a veliká chvála, že j' to ráčil učiniti* (Indignum enim videri volunt, ut credatur Deus, Dei Filius femineis se inseruisse visceribus et majestatem suam huic contumeliae subdidisse, ut naturae carnis immixtus, in vero humanae substantiae corpore nasceretur: *cum* totum hoc opus non injuria sit ipsius, sed potentia, nec credenda pollutio, sed gloriosa dignatio).[1] S tímto usem staročeským ku podivu souhlasí některé příklady z nové slovenštiny. „*Kde som podel oči?*“ *narieka* (gazda) *ustavične. A ono vie dobre, gde podel oči . . . Nebolo s ním Ondra Puchora* (Kukučín II, 115). *Dnes bude* (muž) *celý deň fučať, že sa nenajedol a že ho moria hladom. A ono nik ho nemorí. Žena vymýšla, čo by on tak najradšej: ale neraz by mu nevyhoveli ani troja kuchári.* (Tamže II, 100.)

Takovýmto *ano*, obyčejně ve spojení *ano i*, *ano také i*, *anobrž* ap., časem se opravovalo, co bylo v předešlé větě řečeno, nebo se vytýkalo něco ještě pozoruhodnějšího (v. Jungmann 1, 18,

---

[1] I *ano pak*, jímž se v Pror. překládá e t e c c e, je blízké spojce adversativní, jak ukazuje prof. Zubatý LF. 36, 231. A že zase z této platnosti spojkové nemělo *ano* daleko ku platnosti i m o, i m o p o t i u s, toho doklad spatřuji v MatH. 28b: *Rúcho jsú své svatí mučeníci v krvi beránkově zmyli, když sú svaté údy, ješto sě zdáchu nemúdrým lidem tohoto světa, skrzě muky rozličné by byli zkaleni a poškvrněni, ano byli skrzě jich krveprolitie pro Jezukrista očiščeni ode všeho poškvrněnie* ... (Stolas quippe martyres in sanguine Agni laverunt, dum membra sua, quae oculis insipientium visa sunt poenarum squalore foedari, sic p o t i u s fuso pro Christo sanguine ab omnibus mundavere contagiis ...) *Ano* má v tomto anakoluthu význam k d e ž t o, ale současně snad již i opravující (jako p o t i u s).

Kott 1, 29 a 5, 909, Zikmund Skladba 579, naposledy Zubatý LF. 36, 29 a 113; o *anobrž* také Gebauer Slovník stč. 1, 14); než nejstarší doklady toho se uvádějí až ze stol. 15. V starších památkách užívalo se v podobné platnosti, shodné s latinským imo, německým ja sogar, ja vielmehr ap., příslovcí *né* a *nie* (v. Gebauer Slovník stč. 2, 524), na př.: *Velika j' šlechetnost duchovnie milost a rozkošna, ale jakž k ní bude tělesná milost připušťena, tak pohyne, jako když k vínu přimiesie vody, zemdlé víno. A toho j' pohřiechu mnoho, jakož žalostě Izaiáš die: Víno tvé namiešeno j' vody šenky vašimi* [Is. 1. 22]. *Nee, netolik přimiešijí vody zlí šenkové k dobrému vínu, ale ovšem někdy u vodu je obrátie a v nečistú druhdy* Št. ř. 94 a 2 (*né* ve smyslu latinského opravného immo, nebo raději ještě quin etiam); *Prvé jest psáno* [Apok. 3, 21], *ež řekl hospodin: Ktož svítězí, dám jemu s sebú seděti na svém tróně... O, kaká útěcha seděti s bohem v tom pokoji, ješto vycházie nad každý smysl, na trónu božiem bez pohnutie odpočívati! Nee ať řku viece, skrze to vítězstvo, ktož podle vóle božie strpí pokorně protivné věci, kteréž na koho bóh přepustí, a pakli má prospěch, i ten obrátí k vóli boží, příde na to, ež duch člověčie mysli v divnéj pochotnosti a útěše pokoje toho najvyššieho jako v jednotě kakéjs bude s bohem v spojení divném* Št. ř. 128 a 2 n.; *A již vieme, Bože otče, že j' živ tvój syn a on panuje ve vší zemi egyptskéj, nye na všěch miestech, kdež ty panuješ* Št. ř. 166 a 1 (Et nunc, Domine Pater, scimus quia vivit Filius tuus et dominatur in tota terra Aegypti [Gen. 44, 29], *imo* in omni loco dominationis tuae). Podobně i Mistra Jakoubka ze Stříbra Překlad Viklefova Dialogu (Sbírka pramenů I II 7) 204 b 1 má příslovce *ne* ve významu opravujícím a zároveň stupňujícím (položeno přímo za lat. immo): *Též také všichni bohatí a nadaní kněžie málo nebo nic nejsú prospěšni lidskému spasení v cierkvi svaté. Ne viece jsú škodni svú zlú radú a zlými příklady proti lidskému spasení, nežli prospěšni, neb velmi jiným překážejí na jich spasení.* Vydavatel Milan Svoboda upozorňuje ještě na jiná dvě místa, kde se příslovcem *ne* překládá lat. immo.

Latinským immo, jak se poučíme ze slovníků a stilistik, zpravidla se popíralo a opravovalo to, co bylo před tím řečeno (ve smyslu »nein vielmehr, nein im Gegenteil, ja doch«), na př.: *Ubi fuit Sulla? num Romae? immo longe afuit.* Je tudíž pochopitelné, že překládáno zprvu příslovcem *né*, jímž se také popíralo, a jež ve spojení s *brže* (*nébrže*) bývalo po negaci spojkou odporovací (srov. Gebauer Slovník stč. 2, 531 a Vondrák Vergl. slav. Gram. 2, 433). Ale jako totéž immo stávalo občas i ve významu »ja vielmehr, ja sogar«, tedy na místě příslovcí quin, quin etiam, quin contra, quin potius, atque etiam, atque adeo (srov. na př. Menge Repetitorium der lateinischen Syntax

und Stilistik. 7. Aufl. § 483. 11), tak počalo se později překládati českým příslovcem *ano*, jež současně přibližovalo se k významu potakujícího *etiam*. A podle takového *ano* kladu *i toti* z Gest 141, 11=239, 35, o němž mluví prof. Zubatý LF. 36, 337 pozn.: *I řekl súdce: Odpověd tato miesta nemá. A tato jest příčina: Zloděj jda k krádeži a podkopá duom; snad jemu překaženo bude, aby nic neodnesl. A zdali podkopánie nenie zlé? Ale on* (zloděj) *řekl: Y toti, podkopánie také jest často dobré. Nebo tehdy pán domu muož viděti tu, kdež skryta jest nebezpečnost jeho. A to uzřě i opraví«.* (Ait iudex: ...Numquid perforacio est mala? At ille: Immo perforacio talis sepius est bona, quia... Dick; Do antwurt der Richter vnd ſprach: ...Iſt nicht daz ein prechen pöz. Der Ritter antwurt: der einpruch iſt halt oft nütz vnd gůt Keller).[1]

Stupňovací a opravující *ano*, jež souvisí s potakujícím, šířilo se časem místo příslovce *né*, a jakož vyčítáme z Jungmannova Slovníku 2, 650, na př. Frant. F. Procházka, když otiskoval kroniku Pulkavovu, nahrazoval již pod tlakem změněného usu podobná *ne* svého vzoru stupňovacím *ano*. Našel-li na př.: *Vladislav Bořivoje na milost jest přijal, ne takú s ním milost učinil*, vytiskl: *anobrž takowau* atp.

§ **6**. Vývoj příslovce potakovacího ze staršího významu odůvodňovacího, v jakém na př. Štítný rád *ano* užíval, je docela jasný; než nepřekvapí ani styky *ano* odporovaciho a opravujícího s potakovacím, když si uvědomíme, že se v jazycích vůbec týchž prostředků, jimiž se zpravidla tvrdívá, může užíti (ovšem s počátku jen ironicky) též v odpovědech záporných (v. H. Paul Prinzipien der Sprachgeschichte 3. vyd. str. 93). Abychom nechodili pro příklady daleko: u Jiráska V cizích službách vypravuje Mikát Brada Mikulášovi o svém nočním, nenadálém setkání s falckrabětem: *Já zkřiknu na své hochy — toť že po česku — a v tom z toho houfu někdo také po česku...*, a o několik stránek níže týž na otázku Mikulášovu: „*Tys ho* (zrádného Rohrbeka) *nedostal?*“ odpovídá: „*Toť — skákal jak zajíc — až jsem se udýchal...*“ Tak se mohla též věta přací v Čechách sevvých. státi odpovědí kladnou, ačkoli si přejeme jen něčeho, co ještě není. „*To bylo tehdivá taky pronásledování pro víru, pro svedomí?*“ *ptal se Jílek dychtivě.* — „*Bodejť bylo!*“ *přisvědčil muž* (spoluvězeň). „*To zasej vyšel nový patent protivá vyznavačům evanjelia a už bylo pronásledování po celým Litomyšlským panství!...*“ (J. Jílek 193). „*Hdu z Litomyšle, — stejne víte, na kerou stranu to je —*“ *započal* (Jílek). — „*Bodejť vedeli,*“ *zvolala krčmárka,* „*tam teďkomejc*

[1] S tím srovnati lze i jiné podobné odpovědi záporné, uvedené s immo nebo immo vero ve smyslu německého »im Gegenteil, vielmehr«, na př.: Haec quid ad me? Immo ad te attinent (v. Menge na uv. m. § 411. 12).

na jarmark svatoviktorýnskej se chystaj, — bude co nevidet!" (tamže 288). „*Těším se z toho, že jsem si dovedl vůkolní lidi získat, že na mne vzpomínají,*" *usmíval se kněz* (Salášek). — „*Borejť vzpomínali!*" *horlila kastellánka.* „*Šak maj' proč!...*" (Děti čistého živého 202). „*Aby mu* (synovi Františkovi) *bylo už pětadvacet let? Dyť to věc možná nejní!*" (diví se Fajmonka). — „*Bodejť byla, sem tu na mlejně přes deset roků a Františka vašeho sem už nezastihla...*", odpovídá Lexová (tamže 212). „*Já vím, že je ti* (otec žebrák) *na vobtíž, — bodejť byl! — že se jenomej přemáháš, mně k vůli...*" praví Šmatlán k ženě (J. Šmatlán 214). Tu všude se větou formálně přací tvrdí kladně: *Ano*, bylo pronásledování... *Ano*, vím (Jak bych nevěděla!)... *Ano*, vzpomínají (Ovšem, že vzpomínají... Jak by nevzpomínali!)... *Ano*, jest věc možná... *Ano*, je ti na obtíž... Než je u Ter. Novákové též příklad, kde se čte podobná věta přací za odpověď zápornou. „*Ale tenle se zdá možnej,*" *podotkl jiný mleč..., ten pro peníze do vínku nepřišel* (k mlynáři o kmotrovství)!" — „*Bodejť přišel,*" *horlil stárek,* „*je měšťanem Poličským, jako pantáta náš...*" (Drašar I 12). Samo *ano,* když se konečně upevnilo v jazyce spisovném ve významu potakovacím, může stávati ironicky za příslovce záporné, a není nikoho, kdo by neporozuměl ironii takové pochvaly, jaké užila Němcová: *ano, ano, tyť jsi nad mudrce!* je-li pronesena s určitým větným přízvukem a snad dokonce i provázena příslušným potřásáním hlavy.

Tedy nejen z důvodového významu přímo, nýbrž i z protivného mu zprvu významu odporovacího oklikou, jak jsme si právě naznačili, mohlo se dojíti a v českém jazyce, jak víme, se také vskutku došlo k významu potakovacímu. To tenkráte, když se *ano* od ostatní odpovědi odtrhlo, takže vznikala v řeči patrná přestávka, v písmě pak psána byla čárka. Odpovídalo-li se dříve: *ano dobře, ano tak, ano tak dobře, ano dobrá rada*, odpovídá se nyní v podobných případech tak, jako čteme na př. u Chocholouška Dvě královny (vyd. z r. 1900) 252: „*Ano, tak jest dobře...*", 47: „*Ano, tak jest, pane z Valdeka!*", 103: „*Ano, ano, pane z Lichtemburka, tak jest...*" a j. Je to nejspíše archaismus převzatý z pramene, čteme-li přece ještě u téhož Chocholouška *ano tak.* „*Pane Poto, pane Poto!*" *smáli se zlosti jeho posluchači.* — „*Ano tak,*" *vzpamatoval se Pota,* „*co jsem chtěl říci? — ba tohle, jak mi ten lenoch Frýdek povídal, že...*" (tamže 326).

Když se *ano* jednou osamostatnilo jako příslovce potakací, užíváno ho bylo vždy častěji i mimo odpovědi. Tak píše na př. J. V. Prášek Velikáni dějin starověkých 90: *Nástupcové Elíšovi jednali ještě odhodlaněji, ano, již nespokojovali se plamennými slovy..., nýbrž zaznamenávali slova ta...* Ale mezi takovýmto užíváním příslovce *ano* a oním na počátku vět Štítenských leží celé věky povlovného vývoje. Ten nebyl ještě

ukončen v době, kdy překládána byla Gesta Romanorum, ano rozumím-li dobře jediným dvěma příkladům příslovce *ano* v odpovědech z kroniky Hájkovy, nebyl ještě, aspoň obecně, ukončen ani v první polovici stol. 16. Kněžna Libuše mluvila podle Hájka (vyd. 1818 str. 10) k pánům: „...*Ktož jest nyní pod vaší mocí, když volen bude, vy i všecky věci vaše budú pod jeho mocí. Před jeho obličejem vaše třísti se budú kolena, oněmí jazyk, sklesnau se ústa. K jehožto hlasu pro veliký strach jedva budete moci říci: tak Pane ano tak pane. Ale on svým toliko pokynutím bez vaší rady toho odsaudí, jiného vsaditi káže do vězení*..." Čtu tuto: *Tak, pane, ano tak, pane;* nikoli: *Tak, pane, ano, tak, pane.* Druhé místo čte se k r. 1471 (str. 444). Páni na otázku Jiřího Poděbradského prohlašují, že chtí po jeho smrti voliti některého ze synů Kazimíra, krále Polského; *neb Čechové s Poláky dobře se smluviti umějí. A král odpověděl: ano mi se také tak zdá, že to dobře bude.*

§ 7. Konečně nelze smlčeti, že J. Holub ve svém vydání Evangelia sv. Matouše s homiliemi (Sb. pram. I, I, 10, str. 279) platnost příslovce potakujícího přiznává též samé spojce *a*. Čte se totiž 227 a v překladě čtení z Mat. 13, 44—52, že se Kristus, pověděv podobenství, ptal svých učeníků: *Rozuměli ste tomu všemu? Vecechu jemu: A.* (Intellexistis haec omnia? Dicunt ei: Etiam). Než platnost potakujícího *a* stála by tak mimo všecku souvislost s ostatním významovým vývojem spojky *a* nejen v jazyce českém, nýbrž i v jiných slovanských (srov. Berneker Slav. etymol. Wörterbuch), že to činí doklad úplně nespolehlivým; buďto písař po spojce *a* něco vypustil nebo se nějak zmýlil. Jungmann I, 2 uvádí sice z biblí Benátské, Veleslavínovy a Bratrské několik míst, kde *a* prý položeno ve smyslu tvrdícího ba jistě, ja wohl, ale srovnáme-li ta místa s Vulgatou, poznáváme, že tu všude *a* odpověd jen uvozuje, nikoli vyplňuje, na jednom pak místě má dokonce oporu v *et* latinského textu. V 4 Král. 2. 3 čteme: et dixerunt (filii prophetarum) ei (Eliseo): Numquid nosti, quia hodie Dominus tollet dominum tuum a te? Qui respondit: Et ego novi. Ve všech oněch biblích českých (podle Jungmanna) bylo přeloženo: *Víšliž? A já vím.* — Na ostatních místech přidáno v českých překladech *a* způsobem, jakým se dodnes počínávají dialekticky odpovědi (Bartoš Dialekt. slovník 5 dí, že někdy s jakousi nechutí): *Poď také s námi? A já půjdu.* Ben., Bratr., Vel. 4 Král. 6. 3 (Et ait unus ex illis, i. e. ex filiis prophetarum: Veni ergo et tu cum servis tuis. Respondit [Eliseus]: Ego veniam); *Znáte-li Tobiáše, bratra mého? Kteřížto řekli jsau: A my známe.* Ben., Vel. Tob. 7. 4[1] (Dixitque illis Raguel: Nostis Tobiam fratrem meum? Qui dixerunt: Novimus); *Pověz mi, jsili ty Říman? A on* (Pavel) *řekl: A já jsem.* Ben., Bratr., Vel. Skutk. 22.

[1] Jungmann vyložil český překlad: ja wir kennen ihn.

27 (Accedens autem tribunus dixit illi: Dic mihi, si tu Romanus es? At ille dixit: E t i a m); *Jednéli jste za toliko prodali pole? A ona řekla: A my za tolik.* Ben., Vel. Skutk. 5. 8 (Dixit autem ei, i. e. Saphirae, Petrus: Dic mihi, mulier, si tanti agrum vendidistis? At illa dixit: E t i a m t a n t i).[1]

Uvedené příklady, jež jsme převzali ze slovníku Jungmannova, nasvědčují jen tomu, že již v starší češtině počínaly se odpovědi se spojkou *a*. Příklady takové bylo by lze ostatně snadno rozmnožiti. Tak čteme na př. v pojednání prof. J. Polívky o evangeliu Nikodemově (ČČM. 1890, 270) v pěti rukopisech a starých tiscích: *Tehdy řekl jest Pilát židóm: Zdali neviete, že žena má jest milovnice božie a v židovstvě zajisté s vámi mnoho umie? Vecechu židé: A my to dobře viemy.* Podobně v kronice Hájkově k r. 1393 (vyd. z r. 1818 str. 357): *Král* (Václav) *uhledav, ano jedna lodí stojí při samé lázni u břehu a veslo na ní položeno, řekl jedné ženě mladé, kteráž tu v lázni posluhovala: Umíš-li lodí veslem táhnúti? A ona odpověděla: A já umím. I řekl jí: Prosím tebe, převez mne na druhau stranu řeky.* Není naší úlohou vyšetřovati, v jakém smyslu se tu spojky *a* užívá; stačilo nám ukázati, že nikoli v platnosti příslovce potakujícího, nýbrž jen na počátku vět, jako ještě dnes (srov. také *ale* u Bartoše Dial. slovník 7).

Ze staročeských příslovcí nejbližší platnost k potakujícímu *ano* mívá *ba* a to nejen v češtině (v. Jungmann 1, 55; Gebauer Slovník stč. 1, 22; Ign. Hošek Nářečí českomoravské, díl I 95, II 2, 4; Jos. Kubín Lidomluva Čechů kladských 163), nýbrž i v jiných slovanských jazycích (v. Berneker Slav. etym. Wörterbuch pod záhlavím *ba*). Některé příklady ze staročeských Životů sv. otců (vydání Smetánkova) jsou dokonce takové, že bychom v nich mohli *ba* nahraditi přímo potakujícím *ano*,[2] ale nikde tu

---

[1] Bratr. (cituje též Jungmann): *Pověz mi, za tolik-li jste pole prodali? A ona řekla: Ano, za tolik.* Je zajímavo srovnat překlad bible Benátské (z 1506) a ještě i Veleslavínovy s *ano* bible Bratrské. Jungmann 1, 19 (v článku o *ano* IV) cituje sice již z prvotisku bible Pražské z r. 1488: *Jestli u něho řeč boží? — vecechu: ano jest;* ale místo, jež, je-li správně otištěno, bylo by nejstarším dosud známým dokladem potakujícího *ano*, zůstalo bez povšimnutí. Je to překlad velmi volný 4. Král. 3. 12; Vulgata má (a podle toho i Bratr.): Et ait Josaphat: Est apud eum sermo Domini. Descenditque etc. Překlad český objasňuje se z předchozího verše 11., jenž zní: Et ait Josaphat: Estne hic propheta Domini...? Et respondit unus de servis regis Israel: Est hic Eliseus filius Saphat...

[2] Srov. na př. Otc. 67 a: *Takéž žádost tělesnú postem, hladem přěmůžeš... Ba, by byl kto tak silen jako lev, a jakž břicho plní, upadne v jámu, a moc jeho věšecka zhyne.* (Je to volný překlad textu latinského: Quis enim tam fortis ut leo? Et tamen propter ventrem suum intrat in caveam, et omnis virtus ejus humiliatur). Dialekticky se ovšem již příslovcem *ba* »přisvědčuje vůli jiného« (v. Bartoš 8) a v platnosti potakujícího *ano* bývá *aj*, *baj* (v. týž 6 a 10), myslím, že s deiktickým *i* (o němž Berneker pod *ei*, *eji* a *-i*).

nečteme *ba* za potakující *etiam* v odpovědi, i netřeba si ho blíže hleděti. V nářečích dnešních se ovšem již přisvědčuje nejen tímto *ba* holým i všelijak rozšířeným (*ba arci*, *bárci*, *ó ba arci*, *ba to že* a p.), nýbrž i citoslovci, na př. na Slovensku citoslovcem *hej*. U Kukučína II, 57 chlubí se Mišo svými vznešenými známostmi: „... *Hneď ma poznali* (pan Heidenfrost). *Ďurko, nemáte ohňa? Ba mám, pán veľkomožný, ale ja som nie Ďuro, ja som Mišo. No, veď Miško. Veď vás znám. Vy slúžite vo fare? Hej, reku. A keď som im dal ohňa, povedali...*" Když se pak týž chválí: „*I v izbe poriadim i kočišov obslúžim, keď hostia prídu,*" potvrzuje mu (Kata spolusložebná): „*To už hej. Lebo vy najviac užijete...*" (t. 58), ale nakonec má přece jen proň napomenutí: „*Veď hej, ale nepamätáte na staré dni!*" (t. 59) — „*To ti bol otec?*" *pýtal sa* (rekrut) *Miša* (gen.) — „*Hej,*" *odpovedal mu spurne.* — „*Jo, a nie hej! Od tohto času ti bude všecko jo...*" — „*Nuž jo,*" *riekol Mišo po prvý raz v živote, a bolo mu veselšie*... (tamže 177). Tedy vedle spisovného *áno* též *ba*, *veď*, *hej*, mezi vojáky *jo*.

Ze všeho, co bylo řečeno, vyplývá, že nebylo dosud nalezeno spolehlivého příkladu pro potakující příslovce *ano* z doby předveleslavínské, a že do počátku stol. 15. dobře se vystačovalo v odpovědech kladných prostředky jinými.

Náboženské postavy z lidu v díle Karoliny Světlé.

Podává **Flora Kleinschnitzová.**

(Dokončení.)

Setkáváme se tu i s názorem Podlipské o nesmrtelnosti duše, o životě posmrtném. Ve slovech Frantininých: »Mně je to jedno — umru-li, aniž z mrtvých vstanu . . . Když tu ještě několik let ve zdraví a spokojenosti potrvám, ze všeho, jak se patří, rozumu nabudu, co tu krásného, z toho hodně se potěším a od dobrých lidí pochvaly a lásky utržím, tu si pomyslím, že jsem tu marně nebyla a ráda odejdu« (XIII, str. 61), zní totéž, co Podlipská projevuje v ujištění: »Nežiji ráda ani nerada. Žiji ráda pro jiné, vím-li, že můj život jim je milý, ale pro sebe? Nic mne kromě toho jediného důvodů nepoutá,«[1] a k čemu se hlásila i po letech ještě projevem: »Jsme hostmi na této zemi, a kdo je hostem vděčným, k spoludruhům laskavým, a k hostiteli co možná se povznáší, ten tu nadarmo nepobyl.«[2] Svrchu uvedený výrok Frantinin jest blízký i tomu, co Podlipská oznamuje své sestře o tom

---

[1] Čermáková-Sluková, Vzpomínky, str. 178.
[2] Korresp. S. Podlipské a J. Brdlíkové, str. 28.

jak se s Herdrovým názorem o nesmrtelnosti stále více srovnává, že však »i ta myšlenka materialistů, že totiž naše bytost zcela zmizí, že i ta nic děsného pro ni nemá.«[1] Táž touha pak také jako u Frantiny, vyhověti všem proto, aby lidé jí blízcí ji měli rádi, jeví se i v přiznání Podlipské, že jest »takovou (ke všem shovívavou a laskavou) proto, že chce býti milována.«[2]

Avšak Frantinu skličují též bolesti a touhy, jejichž původ musíme hledati v nitru auktorky samotné. Toužila-li Frantina za svého osamoceného života po tom, »žíti mezi lidmi, patřit mezi ně . . . míti přátele a známé, moci si každou chvíli s někým jiným pohovořit o tom, co právě hlavou prolétne, či srdcem zahýbe, krátce býti člověkem jako ostatní a ne výminečným nějakým o samotě živořícím tvorem« (XIII, str. 57), vložila Světlá do slov své hrdinky něco z toho, co pociťovala, píšíc své sestře: »Ty víš, že Bohu děkuji, setkám-li se v živote s tvory, kteří stojí nade mnou, bez falešné skromnosti řečeno, stalo se mi to málokdy, ale stane-li se to, jsem ráda, mně se ve výšce stýská a závrať mne pojímá.«[3] Ozvěnou vlastní bolesti jest zajisté i sebeobžaloba Frantiny, že není spokojena, třebaže »muž jen pro ni dýchá«, třebaže má »čest, přízeň, bohatství« (XIII, str. 67). To vše nemůže vyplniti její duši; Frantině, toužící po stálé činnosti, změně, po plném vyžití a prožití všeho, čeho život poskytuje, nemohl dostačiti churavý, povolný a mírný manžel právě tak, jako Světlou, povahu to aktivní a prudkou, nemohl uspokojovati věčně klidný a spokojený Mužák. Je pochopitelno, že za těchto podmínek musila Frantina — a také Světlá — tím mučivěji pociťovati nedostatek bytosti, na kterou by mohla přenésti všechen přebytek činnosti, něhy a vášnivého svého cítění — musila zatoužiti po dítěti. Z rozbolestněného nitra ženy, která v muži nepoznala milence a o mateřství byla oloupena osudem, zaznívá přiznání Frantiny-Světlé: »Jsoutě chvíle, kdy mi připadává, kdybych zaslechla dítě svoje zaplakat, je mohla popadnout do náruče, k prsům přitisknout, uhejčkat, zulíbat, všecko prázdné by se ve mně zacelilo, všecka tíseň se mne by spadla — tenkráte snad že by se mi odlehčilo na vždy« (XIII, str. 68). Tak se domnívá Frantina i Světlá, obě proto, že nechtějí samy sobě přiznati, že jsou svým manželstvím a povinnostmi jeho neuspokojeny, že hledají a touží po něčem, co by je strhlo do víru; neboť obě vidí raději na obzoru svého života »bouřlivá mračna, než tu olověnou šedou barvitost, která utiskuje a hubí,«[4] obě nevědomky touží po tom, čeho dosud nepoznaly, po vášnivé lásce.

Bartolom, důvěrník a přítel Frantinin, to vyciťuje a vyjadřuje slovy: »Váš muž sám mužem není . . .« (XIII, str. 69), totéž, co

[1] Čermáková-Sluková, Vzpomínky, str. 207.
[2] Tamtéž, str. 249.
[3] K. Světlá ve stycích s J. Nerudou, str. 18.
[4] K. Světlá ve stycích s J. Nerudou, str. 24.

nám zaznívá mezi řádky dopisu, ve kterém Světlá se snaží, postaviti chotě svého do nejpříznivějšího světla a přemluviti tak vlastní srdce: »Můj muž je ušlechtilý, dobrý, nanejvýše mravní, ideál v mnohém ohledu, ale on nemá za celý den slůvka pro mne, a hovoříme-li dohromady, tu se teprve ukáže, že nás zajímá to nejheterogenštější.«[1] A Bartolomova slova další: »Kdož ale vám nahrazuje, co nám dáváte, o koho z nás se můžete podepírat, kdož obveseluje a potěšuje vás? Nikdo! Nemáte živé k sobě duše, s níž byste si mohla promluvit, jak je vám toho třeba,« (XIII, str. 69), vznikla patrně z pocitu vlastní osamocenosti a ze živé vzpomínky na dopis, ve kterém Neruda, roztrpčen její nepřístupností, praví: »Ach, jen nedělej, jakobys kdo ví, jak pevně na nohou stála a nikdy podpory nepotřebovala, jen nedělej, jakoby se Ti nebylo nikdy po duši spřízněné zastesklo, jakobys Ty jediná necítila, jako my všichni . . . Však by se Ti bylo také ulevilo, mluv si, co mluv, kdybys se byla na mých prsou mohla vyplakati, o mé srdce opříti, kdybys mně byla mohla pošeptati, co Tě kdy hnětlo . . .«[2]

A odtud se již osud Frantiny a Světlé ztotožňuje: poznaly muže, k němuž celou bytostí přilnuly a jenž jest pravým opakem jejich manžela, nechávají se unášet a strhovat záplavou nových, nepoznaných citů, aby konečně přece jen došly poznání, že nad citem stojí železná povinnost, které přinášejí štěstí své v obět, sotva že je poznaly. Nemluví pak Frantina jistě pouze za sebe, praví-li umírajíc: »Jen přemýšlej, zdali některá ta blahoslavená panna, k níž se modlíš, tolik dokázala jako já? Jestliže vystoupila na hranici proto, co za pravdu svatou měla, tož viděla nad sebou ráj otevřený, věřila, že ji za její obět očekává věčná blaženost. Avšak já obětovala více než sebe, obětovala jsem toho, jejž daleko nad sebe jsem milovala, obětovala jsem se nikoli veřejně a lidem na odiv, nýbrž v skrytosti, nikoli z bázně před vyšším soudem, nýbrž abych zadostučinila vlastnímu svědomí . . . a to beze vší naděje, že štěstí zničené v nebi tím krásněji pro mne obživne« (XIII, str. 186). Tím vyslovuje Frantina nejen, co sama cítila, ale vyjadřuje též, jak bolestně Světlá želela štěstí, kterého se zřekla a které bylo nezvratně a na věky pro ni ztraceno; — nevěřila v život záhrobní a tedy také ne, že, co tu nesměla prožíti, pozná ve světě lepším v ušlechtilejší podobě. —

Kdyby nám šlo o zjištění toho, do jaké míry zasáhl styk s Nerudou do vytvoření hlavních postav tohoto románu, poznali bychom zajisté i u Apolína nejeden s Nerudou shodný rys. Nás tu však zajímá pouze Frantina, jež má býti důkazem pro filosofickou hloubku myšlenek, kterými se potomci českých kacířů obírali, a zároveň »typem, v němž se mravný, náboženský a soci-

[1] Tamtéž.
[2] K. Světlá ve stycích s J. Nerudou, str. 53.

ální ráz doby její nejjasněji zobrazuje« (XIII, str. 189); vzhledem k tomu, co tu bylo řečeno, není třeba zvláště dokazovati, že Frantina takovýmto typem není a býti nemůže, neboť její myšlenkový život odpovídá zcela tvrzení, že Světlá, »nalézajíc zárodky podobných povah ve skutečném životě ještědském, nedala jim vyvíjeti se v jejich ovzduší a prostředí, nýbrž z jejich kulturní fase přesadila je do vyšší, své aneb aspoň té doby civilisovaných duchů myšlenky a názory vnášejíc v postavy tyto.«[1]

Světlá zajisté slyšela za svého pobytu na Ještědu z úst prostého lidu nejeden zajímavý výrok, svědčící o samostatném přemýšlení; a poněvadž takovéto doklady svérázného nazírání na život vědomě hledala a najíti chtěla, spojovala takové výroky bezděčně s tím, co u velkých myslitelů podobného našla, jsouc překvapena shodou mezi poznáním prostého člověka a filosofů, kteří k témuž poznání dospěli vědou. To pak nutně vedlo k tomu, že Světlá při vytvořování duševního života svých hrdin užila základního motivu, venku zaslechnutého, a nemajíc možnosti, takové aforistické projevy sloučiti v jednotný celek, ve kterém by se obrážel myšlenkový svět prostého a hloubavého venkovana, doplňuje a zceluje tyto drobty tím, co obdobného čtla a promyslila.

Tak snad bylo Světlé něco o tom řečeno, že Frantinin pěstoun byl »pohan«, který nevěřil v nesmrtelnost duše, rozumem vlastním se spravoval a Boha ve všem kolem sebe poznával. Jí to dostačilo, aby v tom našla zárodky názorů, které se jí u Herdra dotkly a tak klade v ústa samotáře z druhé polovice XVIII. století slova a myšlenky, ke kterým Herder dospěl po celoživotním přemýšlení a studiu vědeckých děl všech oborů.

To platí ovšem i o Frantině, na jejíž vytvoření měla patrně vliv i okolnost, že jest jakousi českou obdobou »Panny Orleanské«, pro niž Světlá byla již v mládí nadšena. Nemohla jen jednoho pochopiti: »Kterak mohl Schiller tak se prohřešiti na velikolepé postavě té, že ji donutil — aby se zamilovala, a to ještě do nepřítele vlasti své. Podobalo se jí, že tím neponížil pouze svou rekyni, nýbrž ženské pohlaví a jeho vyšší duševní snahy vůbec, prohlašuje je tím jaksi za neschopny důslednosti v nich, což mu také po celou mladost svou neprominula« (Sp. XIV, str. 234). Patrně Světlá tohoto poklesku nikdy Schillerovi zcela neprominula, tím spíše, když vlastním jednáním dokázala, že dovede jíti za vyšší duševní snahou, za povinností do důsledků, i za cenu štěstí a vnitřního klidu. Vyžaduje pak samozřejmě podobného jednání i od svých hrdinek, tedy i od Frantiny, jež se tím stává rehabilitací ženské důslednosti, které Schiller nedocenil. —

Zároveň s »Frantinou« vznikala asi v mysli Světlé »Poslední paní Hlohovská«, kterýžto román měl odpovídati na otázky, které

[1] L. Čech, K. Světlá, str. 78.

jí obyvatelé světelští kladli po pruské invasi r. 1866. Prusové jim totiž vypravovali o Češích, v Ochranově usídlených, a obyvatelé si vyžádali podrobnějších zpráv od Světlé. (Spisy XXX, str. 122.) Její odpovědi pak mají býti zárodkem povídky, která tedy byla psána po roku 1866, a vnějším dějem nemá s »Frantinou« nic společného; po té stránce bychom povídku spíše mohli nazvati parallelou »První Češky«, neboť v obou pracích se slučují dva tak si vzdálené společenské prvky — vyhýčkaná dívka šlechtická a prostý venkovan — v celek, který má dokazovati, že z lidu, z jeho houževnatého lpění na bratrské tradici vzešlo znovuzrození národa.

Souvislost »Poslední paní Hlohovské« s »Frantinou« se jeví jinde, v podkladu myšlenkovém: názory, jež jsme poznali u děda z Číhadníku a Frantiny, myšlenky tam jen nadhozené, jsou nám tu podávány, jen poněkud propracovanější, jako základní these učení bratrského, jež jest v románě zastoupeno postavou Ondřeje, syna vrátného na Hlohově. Myšlenková oblast je stejná: záhada života a smrti, Bůh, poměr k přírodě, jsou zase řešeny, aniž můžeme při tom hlouběji nahlédnouti do duše Ondřejovy. V jediném dialogu mezi ním a Marií Felicinou, poslední paní Hlohovskou, se dovídáme, jak Ondřej na tyto otázky pohlíží, a více již se s jeho vnitřním životem nesetkáváme. Vykládá své přesvědčení skeptickému a pessimistickému harfeníkovi — přestrojené Marii Felicině — který se mučí otázkou, zdali skutečně svět »jiného není, než sloučeninou látek a směsicí sil v rozmanitých tvarech proměnlivě se vlnících v prostoru, kdež dvě zákonodárkyně, náhoda a nutnost, o vládu neustále se hašteří, na jejichž hrozném, nesmyslném proudu nebohé lidské duše vyskakují co bubliny pomíjející« (XVIII, str. 86). To jsou zajisté pochybnosti, jež znepokojovaly i Světlou; ale jsou také příbuzny a blízké úvodnímu slovu XV. knihy Herdrových »Ideen«, kde spisovatel podává souhrn námitek, které vyslovují proti účelnosti světa a přírody skeptikové. A zdá se, že pochybnosti Marie Feliciny pocházejí ze slov: »Wir dünken uns selbständig, und hangen von allem in der Natur ab; in eine Kette wandelbarer Dinge verflochten müssen auch wir den Gesetzten ihres Kreislaufes folgen, die keine andre sind, als Entstehen, Sein und Verschwinden. Ein loser Faden knüpft das Geschlecht der Menschen, der jeden Augenblick reisst, um vom neuem geknüpft zu werden« (XIV, 204). Toto skličující vědomí vynucuje Marii Felicině zvolání: »Hrozný, ošemetný to pak dar, jímž příroda člověka obmyslila, aby nebylo okamžiku, kdež by bídu a nicotu svou necítil . . .« (XVIII, str. 86). Herder pak, dokazuje nemožnost takové bezúčelné existence lidstva, praví: »So würden wir, als blinde Maschinen nicht nur uns, sondern selbst das Wesen bedauern dürfen, das uns zu einem Tantalischen Schicksal verdammte, indem es unser Geschlecht blos zu seiner, einer schadenfrohen, ungöttlichen Augenweide schuf« (XIV, 208).

Z těchto pochyb jest Marie Felicina vyléčena jediným rozhovorem s Ondřejem, jenž jí vykládá zásady učení bratrského. Jeho vylíčení vnější správy Jednoty povstalo asi z odpovědí, daných Světlou sousedům světelským, a jest dokladem, že auktorka skutečně měla úmysl, podat v rouše povídkovém obraz lidí, kteří cele žijí v duchu Jednoty. Avšak vnitřní stránka učení bratrského, duševní život člověka, který v tradicích těch vyrostl a s nimi srostl, zůstávají Světlé naprosto skryty. Ondřejovo nazírání na svět a Boha jest od Bratrství na míle vzdáleno a nemožné vzhledem k poměrům, místu i času, kdy Ondřej žil (za vlády Marie Terezie), nehledě k tomu, že tytéž ideje, které tu poznáváme jako základ učení bratrského (XVIII, str. 101), jsou nám ve »Frantině« podávány jako učení samorostlých filosofů z lidu, kteří se již se žádnou věroukou nestýkali.

Myšlenky, Ondřejem hlásané, nenáleží ovšem ani jednomu ani druhému z nich — je to zase jen Herdrovi vzdaný hold, o čemž se snadno přesvědčíme. Nových poznatků metafysických se nám tu nepodává — jsouť Ondřejovy myšlenky jen širším rozvedením toho, co napovídá Frantina. Nové jest jen poznání o velkém významu myšlenky, jakožto prapůvodu veškerého dění a hybné síly, která tělo a smysly oživuje. Ondřej srovnává působení myšlenky ve světě duševním s působením božství ve vesmíru a praví o myšlenkách: »Cítíš, že jsou mocnější rukou a nohou tvých, ony vlastně že tělem tvým hýbou, bez nich že by bylo trupem tuhým, ničemným. Cítíš, že jsou vznešenější světla očí tvých, stokrát více že jimi obsahuješ, než zrakem; lze ti na perutích jejich neviditelných vzlétat do minulosti úsvitu a v ústrety spěchat budoucnosti, oblétnout za málo okamžiků celý svět a ke všem se povznésti hvězdám, zkoumavě jim patřit do tajemných tváří« (XVIII, str. 97).

Srovnáme-li tato slova se čtvrtou kapitolou V. knihy Herdrových »Ideen«, poznáme, že Ondřej je za jedno s Herdrem, jenž dokazuje, že dojmy smyslové svou závislostí na vnějších dojmech jsou nižší obrazu, který si dovede duše utvořit pomocí myšlenky: »Sie ruft aus dem Chaos der Dinge, die sie umgeben, eine Gestalt hervor, an die sie sich mit Aufmerksamkeit heftet und so schafft sie durch innere Macht aus dem Vielen ein Eins, das ihr allein zugehört. Dies kann sie sich wieder herstellen, auch wenn es nicht mehr da ist. (XIII. 182) . . . Es wird in uns ein geistiger Mensch gebildet, der seiner eignen Natur ist und den Körper nur als Werkzeug gebraucht.« (XIII, 184). A vyjadřuje pak sílu myšlenky slovy: »Nichts geht hienieden über die Feinheit, Schnelle und Wirksamkeit eines menschlichen Gedankens (XIII, 171)... Der Mensch vergisst sich selbst, er verliert das Maas der Zeit und seiner sinnlichen Kräfte, wenn ihn ein hoher Gedanke aufruft und er denselben verfolget« (XIII. 185).

Potom přechází Ondřej ke stvoření světa; a co ve »Frantině« najdeme naznačeno ve zprávě, že strýc mluvil vždy v tom smyslu, »jako kdyby svět ještě dohotoven nebyl, nýbrž teprve se dokonával«, vyličuje nám Ondřej s rhetorickým vzletem: »Než počalo lidstvo země té počítati věky svoje, kapky to v proudech věčnosti, vznášel se, jak psáno, duch nad propastmi temnosti i zželelo se mu jí, že tak pusta a smutna a pravil jí: »Světlem buď jako já«; slovo to dopadlo do mrtvého lůna jejího co krůpěj života, co zárodek vůle, co jiskra vědomí, i počalo se to v sirých němých spoustách jejích najednou hýbati, zvučeti, oddělovaly se v ní živly, které znovu se hledajíce, se pronikajíce a zúrodňujíce v tělesa se slily, která kolovati se jala v prostoru neomezeném . . . Mezi nimi země naše se vznáší, s nimi zároveň neunavitelně se přetvořujíc, proměňujíc, pořád ušlechtilejších a krásnějších tvarů rodíc . . .« (XVIII, str. 98).

Ondřej se tu s počátku drží slova Písma a vykládá je svým způsobem, klade důraz na tvořivou moc světla, což však není důsledkem jeho přemýšlení o slovech bible, nýbrž ohlasem přesvědčení Herdrova, že ve světle jest hledati prapůvod všeho stvoření a života. Zcela jako Ondřej počíná Herder svůj výklad o stvoření světa slovem Písma: »Als einst die Schöpfung unsrer Erde begann, erzählt die Sage, war die Erde zuerst ein wüster, unförmlicher Körper, auf dem ein dunkles Meer flutete und eine lebendige brütende Kraft bewegte sich auf diesen Wassern« (XIII, 419); a pokračuje dále: »Die Schöpfung der Dinge fängt mit dem Licht an: hiedurch trennet sich die alte Nacht, hiedurch scheiden sich die Elemente . . . In beständiger Bewegung und Tätigkeit, durch sich selbst flüssig und geschäftig, ist die Ursache aller Tätigkeit, Wärme und Bewegung (XIII, 420) . . . es gestaltete die Samen der Dinge und organisierte sie vom niedrigsten bis zum feinsten Leben hinauf (XIII, 425) . . . So ward aus einem schwimmenden, zusammenfliessenden Chaos ein harmonisches Weltsystem, nach welchem Erden und Kometen in regelmässigen Bahnen Aeonen durch um ihre Sonne umhergehen« (XIV, 214).

I Ondřejovo přesvědčení o vznešeném úkolu člověka, jakožto šiřitele pravdy, lásky a duchovního světla, zakládá se na obdobném názoru Herdrově. Ondřej vykládá: »Máť člověk na zemi té poznávat, poznávaje pokračovat a pokrokem tím si podrobit všecky síly pozemské; zvítěziv nad nimi, duch jeho státi se má živlem pátým, nejmocnějším« (XVIII, str. 98). U Herdra praví Duch světa člověku: »Sei mein Bild, ein Gott auf Erden! herrsche und walte! Was du aus deiner Natur Edles und Vortreffliches zu schaffen vermagst, bringe hervor . . . alle meine heiligen, ewigen Gesetze der Natur werden Dir helfen!« (XIV, 213).

A poněvadž Ondřej má vyložiti všechny »zásady bratrské«, přechází na podnět harfeníkův k otázce o nesmrtelnosti lidské a odpovídá na jeho pochybnosti: »A co z toho se odestane, co

zde vykonal, tím že bude popelem tělo jeho? Co tím ze skutků jeho, která světa a nebe moc jest s to, aby změnila jeho činy a v nivec uvedla jich následky, které působí a působiti budou, když dávno dozní jméno jeho a vyhyne jazyk, v němž vysloveno bývalo. Jsou a zůstanou skutky jeho články věčnosti a on tedy v dobrém i zlém v nich nesmrtelným« (XVIII, str. 99). Má tedy Ondřej totéž na mysli, co Herder ve své úvaze o nesmrtelnosti: působení člověka na generace pozdější svými skutky; i on tu připomíná: »Man vergesse das Wort Unsterblichkeit und am wenigsten denke man dabei an eine eitle Fortdauer im Namen« (XVI, 43). Vzpomíná pak dále, jak naše konání jest podmíněno duchovními vymoženostmi předků, od kterých jsme všechny podmínky dalšího vývoje přejali s povinností, vytvářet je dále pro budoucnost: »Diese Kette von Wirkungen ist zu uns gelangt, sie hat uns umfasst und umschlungen; wider Willen müssen wir an ihr halten und im Guten oder Bösen, tätig oder hindernd, auf Welt und Nachwelt fortwirken« (XVI, 35).

Takovýto výklad nesmrtelnosti však harfeníka neuspokojuje, neboť v hrobě není si vědom tohoto působení. Odpověď Ondřejova: »Co smrt jiného než útěk duše unavené ruchem života do samoty hrobu, kdež na ni čeká kýžené odpočinutí a zapomenutí blažené« (XVIII, str. 99), jest shodná s přesvědčením, jež jsme poznali u Frantiny, a není tedy třeba, znova dovozovati příbuznost s názorem Herdrovým. Harfeníkovi však ani to nedostačuje; chce věděti, co bude po smrti. A tu Ondřej rozvíjí dále své nazírání. »Tajemstvím pro nás, co bylo před životem vezdejším, tajemstvím, co bude po něm, tajemstvím snad proto, člověk neohlížeje se ani před sebe, ani za sebe, úloze své zde lépe dostáti mohl« (XVIII, str. 100). Herder, dokazuje nutnost dokonalejšího života posmrtného, praví zcela shodně: »Wie dem aber auch sei, so ist gewiss ein wohltätiger Schleier, der diese und jene Welt absondert und nicht ohne Ursache ist so still und stumm um das Grab eines Toten. Der gewöhnliche Mensch auf dem Gange seines Lebens wird von Eindrücken entfernt, deren ein einziger den ganzen Kreis seiner Ideen zerrüthen und ihn für diese Welt unbrauchbar machen würde.« (XIII, 198).

Co Ondřej k tomu ještě dodává o zákonnosti všeho přírodního dění, o naprosté spravedlivosti přírody, pro niž úkol sebe nepatrnějšího stvoření má týž význam, jako snažení lidské, to všechno jsme již slyšeli od Frantiny a poznali také pramen tohoto »bratrského« učení. Ondřejovo horování až do konce jest věrným podáním Herdrových zásad. Platí to i o poučení, kterým končí svou vzletnou řeč o působení přírody: »Nic v ní se neztrácí, ani nejmenši prášek nepřichází v nivec, nic neumírá, vše jen se rozpadává, proměňuje, aby spojivši se s jinými částkami v dokonalejší podobě zas k životu novému se probudilo, k životu to lepšímu, vznešenějšímu. Z temné hroudy skvělá se rodí

květina — z hroudy naší v klíně země časem proměněné časem opět vypučí ducha květ, krasší, čistší, světlejší« (XVIII, str. 100). Herder tvrdí právě tak o přírodě: »Nichts in ihr steht still; alles strebt und rückt weiter . . . Nehmet die äussere Hülle weg, und es ist kein Tod in der Schöpfung; jede Zerstörung ist Übergang zum höheren Leben« (XIII, 178). A dospívá přirovnáním vývoje člověkova ke květině, kterou příroda ze země vyvolává, k stejnému závěru, který slyší harfeník od Ondřeje; praví vzhledem k tomu Herder o přírodě: »So können wir ihrer unsichtbaren Künstlerhand gewiss zutrauen, dass auch die Effloreszenz unserer Knospe der Humanität in jenem Dasein gewiss in einer Gestalt erscheinen werde, die eigentlich die wahre göttliche Menschengestalt ist und die kein Erdensinn sich in ihrer Herrlichkeit und Schöne zu dichten vermöchte« (XIII, 192).

Tím jest vyčerpána všechna »lidová filosofie«, kterou nám Ondřej, prostý vyznavač bratrského učení, zosobňuje, a která dokazuje, jak mocně podléhala Světlá kouzlu Herdrova slova, jakmile se dotýkala otázek, které on pro sebe rozřešil. Podléhala tomu, nejsouc si toho snad ani úplně vědoma ve svém nadšení, s nímž chtěla vysoko povznést zásluhy lidu o českou osvětu. Jinak by se nemohla s takovou učitostí brániti výtkám, že idealisuje skutky a slova lidu, a právě tak určitě upadnouti v tutéž chybu i v díle, jímž vrcholí její snaha, vystihnouti hluboce náboženské založení českého lidu — v »Nemodlenci«.

Podle zprávy Světlé byl jí podnět k »Nemodlenci« dán zmínkou světelského faráře o záhadném, v okolí se potulujícím muži uhlazeného chování, o kterém lid usoudil, že je to poslední potomek zemanské rodiny Luhovských, který po rouhavém skutku beze stopy z kraje zmizel. (XXX, 144.) Po stránce myšlenkové pak je »Nemodlenec« pokusem, vystihnouti »duši a boje záhadného muže«, jehož pohled auktorka kdysi zachytila. (XIV, str. 124.)«

Tyto údaje jsou ovšem příliš povšechné, než abychom mohli z nich usouditi, na kolik děj »Nemodlence« jest skutečně podáním toho, co na Světlé slyšela, a co z toho nutno přičísti na vrub její obraznosti. Uvážíme-li však, jak Světlá, jsouc »pravou dcerou a dědičkou popudlivé horké krve« své matky, jejíž »věčně činné fantasii pomáhala k jistým romantickým, báječným skokům«,[1] podléhala již v mládí výtvorům své fantasie, kdy v improvisovaných tragediích na dětském divadle »svoje nebohé rekyně a reky štvávala neslýchanými nehodami« (XIV, str. 182), můžeme se s velkou pravděpodobností domnívati, že dramatický děj »Nemodlence« povstal z podnětu poměrně právě tak nepatrného, jako zase myšlenkový jeho podklad vznikl z okamžitého zájmu pro záhadného muže, jehož výraz oka jí připamatoval Bolzana. Je samozřejmo, že za těchto podmínek zůstala osobnost

[1] Čermáková-Sluková, Vzpomínky, str. 240.

nemodlence Michala Luhovského daleka toho, čím Světlá ji chtěla míti, chtíc tím vyvrátiti výtku o nepravdivosti svých venkovských lidových postav: obrazem hloubavého mladíka, vzešlého z kacířského rodu českého venkova. Zaměstnávalať se Světlá příliš sama sebou, vlastním utrpením a nepokojem, než aby dovedla do té míry ze sebe vyjíti, aby zachytila duševní život jiných bytostí vůbec, tím méně bytostí, jejichž myšlení a cítění jí bylo tak vzdálené.

»Nemodlenec« není odleskem hloubavé duše lidu, a také ne obrazem duševního boje, který Světlá vyčtla ze zraku »záhadného muže«, nýbrž jen ohlasem vlastních pochyb a úvah o účelnosti všehomíra. Znepokojovaly ji tyto záhady již za dívčích let, znepokojovaly ji ještě roku 1892, kdy Podlipská píše své přítelkyni, že Světlá »se trápí otázkami o věčnosti, Moraně, o původu světa, který považuje rozhodně za věc pochybenou«;[1] mučí se tím Světlá ještě i roku 1895, kdy se táže: »A tak mám jít ze světa? a nic nemám vědět?«,[2] a tázala se obdobně i tehdy, když pracovala o »Nemodlenci«, jenž »byl upoután nemocí nejhroznější: zoufalostí nad osudem lidským« (VII, str. 154). V okamžiku, kdy umírající děd svým rouháním připravil Michala o víru v Boha, »blesk sjel k jeho nohám, ukázal mu propasti, o nichž dosud zdání neměl« (VII, str. 88), a hrůza jej jímá z poznání, že »Bůh mrtev, duše v nás umře, žádné nebe, žádný věčný život«, že »žádná, žádná nikde naděje a radost«. Bylo mu dosud rozkoší, »obdivovat se té svrchované moudrosti, kteráž to nebe tak vznešeně nad námi vyklenula, plno hvězd po něm nasela a nám lidem citlivé srdce do ňader vložila«, a Michal bolestně volá: »Jak jsem byl rád na tom krásném světě pod tím dobrým bohem, jenž nedopouští, aby bez jeho vůle jediný vlas s hlavy nám spršel. A najednou slyším děda hospodinu vyčítat, že ničí pro svou kratochvíli, co stvořil, že nestojí při svých věřících, ni při pravdě v knihách jeho hlásané, a vy mi dokazujete, že ho ani již ve světě není, že netresce zlo a neodměňuje dobro, vše že se chýlí k svému zakončení . . .« (VII, str. 94—95).

Na Michala tak působilo rouhavé slovo. Ale i Světlou záhy v životě něco potkalo, co »zatřáslo tak mocně její celou bytostí, že se domnívala, že neztratí-li rozum, ztratí sama sebe« — bylo to úmrtí jejího dítěte. Jak hrozně ji tato rána zasáhla, prozrazuje Světlá v listě, psaném Nerudovi, a slova její nám povídají, že její duší zmítalo tehdy totéž, co mučilo Michala Luhovského, že tedy jeho duševní muka jsou výrazem toho, co zkličovalo ji: »Pronikla jsem tehdáž duší zděšenou tajemství života a smrti a konečně jsem nahlédla, že není boha nad námi, který nás každou

[1] Korrespondence Podlipské a Brdlíkové, str. 10.
[2] Tamtéž, str. 24.

noc přikrývá hvězdnatým pláštěm svým, a jehožto srdce se bolestně svírá při utrpení, které nám k blahu našemu ukládá, že není duše v nás, ježto se co motýl bělostný nadšeně k étheru vznáší, a opustivši tělesnou schránku naši, opojeně od hvězdy k hvězdě putujíc, se zdokonaluje pro ráj, kde se se vším shledáme, co jsme kdy milovali a ztratili . , . Kam jsem obrátila zrak svůj, tam se šklebilo na mne ze sta důlků to strašlivé nic, z něhož jsme pošli a do něhož se vracíme, žádné budoucnosti, žádné naděje, tedy ni na zemi ni na nebesích, všecko lež, všecko klam, všecko, všecko mam, i ta naše ctnost! Mohla jsem, ztrativši ráj, najíti podporu a náhradu v zákonech mravních a v jich plnění, když ten nejvznešenější, nejobdivovanější se mi nezdál ničím jiným než nejpohodlnějším pouzdrem sobectví našeho? Jaká to velikost ve větě: »Nečiň zla, by i tobě zlo činěno nebylo! To byla tedy essence vší ethiky, jediný cíl myslící, cítící naší bytosti?«[1]

O spoustě, kterou podobné poznání způsobilo v Michalově zdrcené duši, vypravuje Světlá: »Soumrak teď nastal, po němž následovati bude tma, smrt to všehomíra, a v soumraku tom, v němž on nešťastný se zrodil, vše se počalo převracet, hatit, potáceli se lidé z bludu do bludu, každý svůj jen prospěch na zákon povyšoval, bez slitování hubě a potlačuje toho, kdož v tom mu překážel — šlechetnost, ctnost, útrpnost, nic, nic již neplatilo ve směsici té, konec světa připravující . . .« (VII, str. 155). Tato představa Michala pronásleduje, mučí a budí v něm touhu po ztracené dětské víře: »Jaké to štěstí, moci věřit a doufat jako jindy, myslit si večer před usnutím, že bůh zahaluje veškerý svět v hvězdný, svatý svůj plášť, a těšit se při probuzení, že kdož bude kráčeti po stezkách spravedlivých, do lůna jeho že se ubírá . . .« (VII, str. 154).

Tato touha Michalova souhlasí zajisté s tím, co věčně pochybující auktorka napsala své sestře: »Jak bych si stěžovati, jak bych slzy prolévati mohla, když to celé břímě zármutku pochází od ruky otcovské, od rozumu nad všechny naše pojmy vznešenějšího? Kdo věří v Boha, může ten býti nešťastným? . . . ale dej mi ji, tu víru, v tu harmonii vesmíra!« A o něco níže ještě dodává: »Zvoní právě svatvečer, co myslíš, mám se modlit s dětmi, mám se v duchu octnout u pramene vší bytnosti? Ach, prahnu Tě milovat, Ty nepojatý, věčný!«[2]

Dále nás však auktorka již nezavádí do roztouženého nitra svého hrdiny, o němž se dovídáme jen tolik, že stále hloubá, dokud láska k něžné a sličné Alžbětě nepřehluší všech náboženských úvah. Teprve chvíle, která se stává občanům nebezpečnou, když jim hrozí těžší robota, hrůza, v lidu tím způso-

[1] K. Světlá ve stycích s J. Nerudou, str. 56.
[2] Čermáková-Sluková, Vzpomínky str. 264,

bená, upamatuje Michala znova na to, co jej mučilo a co zároveň dojde svého rozřešení; té chvíle, kdy pocítil soustrast s utlačovaným lidem, »objevil se mu bůh jeho rodu a národu, jenž svět k spasení přivede, a sluje: pravda« (VII, str. 273). A v okamžiku tohoto poznání »viděl v sobě a kolem sebe samou záři a vše, co mu bylo temné a nesrozumitelné, před ním najednou se vyjasnilo, rozplynuvši se v soulad vznešený, v hudbu nebeskou« (VII, str. 275).

Pojem »pravda« je však tak neurčitý, že bychom očekávali podrobnější vysvětlení pro to, co Michal nazývá »bohem pravdy«, nemáme-li v tomto rčení viděti pouhou frási, které by prostý, v osamoceném kraji vyrostlý mladík nemohl používati, poněvadž by jí nerozuměl. Skutečně také Michalovo rozpoložení není nutnou výslednicí jeho přemýšlení, nýbrž projevem něčeho, co Světlá někdy sama prociťovala. Ustavičným hloubáním unavena, zachytila se určité myšlenky a našla na chvíli uklidnění; v takových okamžicích cítila patrně tak, jak to přisuzuje svému hrdinovi, a přiznala sestře: »Někdy je mi, jakoby mi muselo slunce pravdy a lásky vzejíti, tuším, že se mi udělá světlo, někdy se to zdá jako červánky před mým zrakem a v takovýchto okamženích cítím se silnou, velkou, zdravou, šťastnou. Ten celý spanilý svět se tak spanile zrcadlí v mé blahé duši, že se mi zdá, že nikdo by nedovedl tak jasně hlásat jeho krásu, jeho velebnost jako mé péro okřídlené nadšením nejčistším a žalmy svaté pěje každá krůpěj krve a chvalozpěvy každá tlukoucí žíla šťastného mého těla.«[1]

Od této »pravdy«, o které neměla určité a jasné představy a Michal tím méně, přechází Světlá na půdu jistější, nám již známou: k ohlasu toho, co čtla. Nebudeme znovu uváděti pro to doklad, že Michalovo poznání o »zřídle, z něhož život se perlí, a kamž se vrací u věčném kroužení«, o tom, že »není smrti, nýbrž stálá jen proměna k dokonalejšímu«, o »zákonu vše pronikajícím«, atd. (VII, str. 273/4), že to vše se prýští z téhož zdroje, z něhož čerpali všichni hrdinové a hrdinky Světlé rázu Michalova: z Herdra.

Poněkud nově zní jen, když Michal poučuje zástup lidu: »Nebyl vám život ten darován, abyste se soužili a trápili, nýbrž abyste se radovali a veselili na zemi té, pro nás ozdobené spanilostí tolikerou. Abyste na ní šťastni byli, dal vám bůh nejjasnější svůj klenot s nebe, hvězdu jitřní — poznání. Ó, poznávejte konečně, že jen v tom má zalíbení, kdož jej miluje v tvorech jeho, kdož však soužení na ně uvrhuje, toho že v ohavnosti má, poznávejte, že nepřijde k spasení, kdož bratry svoje utlačuje, neb jen v lásce spása jest . . .« (VII, str. 275). Patrně si tu Světlá vzpomněla na slova filosofa — přírodopisce Caruse,

[1] Čermáková-Sluková, Vzpomínky, str. 265.

jehož spisy ji též naplňovaly nadšením a obdivem a jehož hlavní zásady o pojímání života a světa vystihuje v listu sestře takto: »Nechce o tom ani slyšet, že by život náš bojem byl, ne prý! Věčná láska jest, neb přijímáme a dáváme jeden druhému od věků na věky.«[1]

Snad souvisí s Carusovým pojímáním také rada, kterou dává Dalena Michalovi proti »nemodlenectví« a mučivým pochybnostem o bohu: může mu pomoci skutek sebezapíravé lásky. Michal přisvědčuje: »Kdyby nalezl nemodlenec některý člověka, jenž by se chtěl za něj tak zapřít, jak si toho tvoje rada žádá, za anděla by jej považovati musil, a kdož přišel na stopu andělu, přišel, ba musil by přijít stopou tou až k Bohu.« (VII, str. 124). Tak asi vykládá si Světlá slova Carusova, jenž dotýkaje se neproniknutelnosti záhad přírodních praví: »Nur die Liebe kann uns herüberhelfen.«[2]

Není však též vyloučeno, že poslední důsledky Michalova blouznění pocházejí z Bolzana, jehož byla Světlá nadšenou ctitelkou, jak dosvědčují její »Upomínky.« Uvádí tam i slova jeho kázání, jež se jí zvláště vryla v paměť a nebyla snad bez vlivu na přesvědčení »Nemodlence«: »Ó, raději zapírejte Boha věčného, raději pochybujte o nesmrtelnosti duší svých a neprohřešíte se tak velice, jak budete-li kdy zapírati rovnost všech lidí a o tom pochybovati, že vaši bratři mají stejné s vámi právo na vzdělání, blahobyt a štěstí.«[3]

Michalova nadšená řeč o povinnosti jednotlivcově, býti spravedlivý a milosrdný k bližnímu, snažiti se, aby všichni ke všem byli dobří a laskaví, souvisí zajisté s učením tohoto ušlechtilého kněze, a je to také vlastně jediný doklad pro to, že Světlá zamýšlela zachytit v »Nemodlenci« myšlenkový život muže, Bolzanovi podobného. Podati však několika větami obsah jeho filantropického učení, není zdaleka ještě vystižením duševních bojů a vnitřního života muže, jenž po úsilovném přemýšlení a zajisté ne bez velkého utrpení duševního dospěje k tak harmonickému pojetí života. V celé té dramatické spleti proklínání, čarování a vášnivé pomstychtivosti zaujímá osobnost, nám nejzajímavější a vlastně hlavní, poměrně nepatrné místo.

Stěží se dovídáme, že konflikt v duši Michalově je způsoben rouháním dědovým a atheismem zemana, jenž tvrdí, že smyslem života jest užívání, poněvadž smrtí jest život ukončen a náboženství jest jen vymyšleno pro prostý lid, aby páni jím mohli vládnout. »Snad prý někdy něco bylo, co tím vším pohnulo, čím to oživlo a do běhu se dostalo, ale teď to není v ničem již k pozorování, sama kola světa se točí, vše samo se udržuje,

[1] Čermáková-Sluková, Vzpomínky, str. 232.
[2] Čermáková-Sluková, Vzpomínky, str. 232.
[3] Sebr. spisy, XIV. str. 126.

jedno se živí druhým. Byl-li nějaký duch stvořitel, dávno ze světa se vytratil.« (VII, str. 94); tak poučuje zeman zdrceného syna. Očekávali bychom tedy, že dá nám Světlá nahlédnout hluboko do duše, která oloupena tímto střízlivým pojetím života o první dětskou víru a uvržena do víru pochyb a duševních muk, dospěje ke konečnému rozluštění nám známému z Michalovy řeči k lidu, že tedy tento jeho vnitřní vývoj bude osou románu. Je tu však jen potvrzeno, co řekl o »Nemodlenci« L. Čech, že totiž nejen středem románu není »Nemodlenec«, nýbrž Dalena a její rozpor mezi pomstou a láskou, ale také, že »Michalův vniterný myšlenkový zápas, veškeré jeho hledání pravdy, vyvracování otcových názorů, zkrátka celý jeho myšlenkový proces, jejž prodělati musil, jest právě svým myšlenkovým obsahem naprosto nám skryt.«[1] A poněvadž jest »Nemodlenec« vlastně jen shrnutím, doplněním a vyvrcholením myšlenek, s nimiž jsme se setkali již v předcházejících pracích Světlé, nemůže také býti tím, čím chtěl a měl býti, obrazem myšlenkové svéráznosti českého lidu.

Nestačí k vystižení duše lidu vplésti do příběhu výroky, které porůznu mezi lidem zaslechla, jak činí Světlá právě v »Nemodlenci,« kde vkládá zemanovi slova do úst, která pronesl o duši světelský sedlák: »Zrovna tak se to s ní (s duší) má, jako se svíčkou. Plamen hoří, dokud knotu a loje; a když je po nich, jest i po plamenu. Shasne duše s tělem jako plamen, když svíce dohořela« (XXX, str. 122). Zeman pak na otázku Michalovu odpovídá: »S duší to, hochu, asi dopadá jako s plamenem u svíčky. Když svíčka dohoří, kde po plamenu památky, a přec tu byl, viděli jsme jej, svítil nám. Sama v sobě duše se ztráví.« (VII, str. 94).

A nedostačuje také pro charakteristiku českého bludaře uvésti, že hloubá, přemýšlí; to je vlastnost, jíž se vyznačovali kacíři všech národností. Přerody náboženské bouřily i na půdě nečeské, u národů jiných; i jiní blouznili, hloubali, nevěřili, vzpírali se nadvládě světské i církevní: jde o to, vystihnouti *směr* tohoto náboženského hloubání, který jest určen rázem národnosti; a to zase znamená, prožíti strasti i radosti venkovského člověka, znáti jeho povahu, způsob myšlení i uvažování, jeho pojímání života z nejvlastnější zkušenosti, to jest, býti z lidu zrozen.

Světlá sice tvrdí, že tím, že chodívala na Světlé v kroji, »odstranila i poslední hráz« mezi lidem a sebou (XXX, str. 121), a že »provdavši se za člena prastaré selské rodiny, se stala jedno s lidem, učinila hluboký pohled v klenotnici jeho«[2] Ale takový pohled, byť sebe hlubší, nenahradí přímého krevního příslušenství, jehož se Světlé nedostávalo. Proto také všechno, v čem Světlá se snaží zachytit svéráz českého venkovana, je docela

[1] L. Čech, K. Světlá, str. 51—52.
[2] Světlá ve stycích s J. Nerudou, str. 99.

vnější. Odmyslíme-li si prostředí, v němž se příběhy dějí a občasné horování hrdin pro českou minulost, nezůstává nám snad kromě českých jmen našich hrdin a hrdinek nic, podle čeho bychom poznali jejich příslušenství k národu českému. Bez těchto přece jen zcela vnějších příznaků jsou její postavy pouhými schematy, tlumočícími veřejnosti, co Světlá chtěla říci o tom, jak obrození české bylo v nejtěsnější souvislosti s náboženským životem lidu, jak myšlenky náboženské přecházely v zájmy národnostní.

Chce-li však někdo vystihnouti, jak se takovéto přerody v lidské duši udály, jak ten neb onen dospěl k novému přesvědčení, jest nutnou podmínkou, aby sám něco obdobného prožil a procítil — neboť každý umělec tvoří jen z vlastního nitra a strhne nás vnitřní pravdivostí svého díla jen tehdy, jsou-li na něm zúčastněny stejnou měrou cit i intellekt.

Světlá hledala po celý život rozřešení otázek, kterými se mučí i její hrdinové; a hledala marně. Nenašla nikdy odpovědi, která uspokojovala cit i rozum, a až do konce života »připouštěla veškerá krutá učení materialismu o ničemnosti světa toho, o potměšilé hře, již s námi provozuje příroda, všecky theorie o prázdnotě našich illusí.«[1] Hrdinové její však všichni dospívají k harmonickému a optimistickému pojetí života, neboť Světlá má za první svou povinnost, »zjemniti mysl čtenářů, vzbuditi tóny sladce mohutnými dřímající v srdcích jejich city tklivé a svaté, nadchnouti je pro právo, vésti je ke světlu.«[2] To znamená, že Světlá váží pochybnosti a muka duševní svých hrdinů z vlastního nitra, jejich konečný názor však si vypůjčuje od jiných myslitelů, kteří si vybudovali svůj poměr k životu a vesmíru, k tomuto účelu pak se jí hodil hlavně Herder, poněvadž se jí zamlouval jeho jasný názor, ač jí samotné nepřesvědčoval; a také proto, že chtěla »nésti před národem planoucí pochodeň osvěty, totiž učiniti vědecký názor světový své doby kouskem péra svého populárním.« (XXX, str. 121).

Z tohoto důvodu patrně nepozorujeme na dílech, jimiž jsme se tu obírali, myšlenkového vývoje, který se vždy jevívá na pracích, časově od sebe odlehlých. Všechny hrdiny Světlé totéž mučí, poněvadž ji stále totéž znepokojovalo, a všichni dojdou k stejnému řešení, k Herdrovi, poněvadž Světlá jinak řešiti nechtěla a nemohla, nechtěla-li přiznati, že rozluštění, čerpaného z vlastního nitra, nemá. Jinak řečeno, Světlá nemohla a nedovedla nikdy přes nejlepší svou snahu podat psychologii duše, která od nevěry a pochybností dospěje po vnitřním boji k novému, smiřujícímu přesvědčení, poněvadž sama k rozuzlení vlastních pochybností nedospěla; proto také všechno nadšené horo-

---

[1] K. Světlá ve stycích s J. Nerudou, str. 106.
[2] Tamtéž, str. 405.

vání jejích hrdinů nepůsobí přesvědčivě — ač totéž, vysloveno Herdrem, působí suggestivně: nebylať Světlá sama přesvědčena o pravdivosti toho, co hlásala ve svém díle z důvodů rozumových.

Na jejích hrdinech filosofujících a pochybujících jest zúčastněn z největší části pouze její intellekt; tím lze také vysvětliti, proč původní problém těchto románů a povídek tak snadno přechází v problém zcela jiný, na kterém jest Světlá zúčastněna nejbolestnější zkušeností vlastního nitra: v rozpor mezi láskou a povinností. To je struna, zaznívající nejmocněji v jejím díle a přehlušující každý jiný zájem proto, že vědomí vykonané povinnosti nikdy jí nenahradilo, čeho se Světlá zřekla, připravujíc se tím o všechno, co by jejímu životu bylo dodalo plného smyslu: lásky Nerudovy.

Proto ustupuje po těchto několika pokusech, zachytiti náboženské problémy v lidu, neuspokojená myslitelka, jíž až do konce života zůstala, i s filosofujícími hrdiny tomu, co bylo ve Světlé silnější: neuspokojené ženě, která znova a znova důraz klade na nutnost, podrobiti cit svaté povinnosti, a snaží se tak přehlušiti hlas žíznějícího srdce, kterého přece jen nikdy nepřesvědčila.

Úvahy.

Corpus scriptorum Latinorum Paravianum. Moderante *Carolo Pascal.* N. 1—18, 22 a 23. In aedibus Io. Bapt. Paraviae et sociorum Augustae Taurinorum [1916—1918].

Již v předešlém sešitě těchto Listů (str. 61) měli jsme příležitost upozorniti čtenáře na novou sbírku latinských klassiků, kterou řízením prof. Pascala vydává turinský nakladatel Paravia. Jak jsme tehdáž poznamenali, znali jsme tu sbírku jen nepřímo z referátů a oznámení v Rivista di filologia, jejíž několik sešitů do Prahy došlo. Že můžeme nyní podati zprávu podrobnější, děkujeme laskavosti král. italského ministerstva vnitra, jež prostřednictvím p. generála Piccione, vrchního velitele československého vojska na Slovensku, poslalo referentovi, jakož i p. koll. Jiránimu po výtisku všech do konce r. 1918 vydaných čísel oné sbírky. Vzdávaje za tuto pozornost také zde srdečné díky, pokládám za vhodno šíře o nové sbírce se zmíniti.

Již svou úpravou činí sbírka velmi milý dojem. Jsou to tenké, elegantní svazečky formátu o něco většího než má Bibliotheca Teubneriana, svázané dobře v měkkém kartoně. Karton je polepen modrou obálkou, která představuje vítězný oblouk Titův v Římě. Na jeho attice jest nápis: Senatus populusque Romanus, v oblouce

samém čtou se slova: Corpus scriptorum Latinorum Paravianum. Pod tím jest namalována deska s titulem díla. Základní myšlenkou jest vydávati malé, úhledné svazky, které by činily dojem knih moderních. Proto na př. Vergiliova Aeneis vydává se ve svazcích po třech knihách, Plautovy komoedie každá zvlášť atd. Všechna vydání budou obstarána od italských filologů, jakož jest vůbec cílem této sbírky vybaviti Italii v tomto oboru co možná nejvíce z vlivu německého. Vydání jsou kritická, opírající se o výsledky nynějšího badání; apparát však jest dán do zadu, aby text působil nerušeným dojmem. Pro text zvoleno skoro všude veliké krásné písmo, takže po této stránce většina dosud vydaných svazků je bez konkurrence. Zásadu, kterou se nová sbírka řídí, vyslovil jasně redaktor její v předmluvě svého vydání Catulla (str. XIV n.): hanc viam rationemque sequi in scriptoribus edendis mihi propositum est, ut quae ab antiquis libris tradita sunt religiose servarem, et ad ea emendanda tunc unice operam dandam esse putarem, cum nullus ex verbis traditis sensus elici posset«. Tato konservativní zásada jest zajisté správná a uznává se nyní všeobecně. Kromě textu a kritického přídavku obsahuje každý svazek ještě předmluvu, ve které vydavatel vykládá o rukopisech, hlavních vydáních a často podává též seznam nejdůležitější literatury; jest přirozeno, že v této věci byla každému ponechána volnost.

Probéřeme jednotlivé svazky, ale ne v pořádku číselném, jak vycházely, nýbrž v pořadí chronologickém. Z dvaceti svazků týká se 12 poesie, 8 prósy. Z Plauta máme tu Zajatce od C. Pascala (čís. 14, XIX a 91 str., za 1·75 l.) a Sticha od C. O. Zurettiho (čís. 6, VIII a 87 str., za 1·50 l.). Pascal soudí, že originál Zajatců byl ze střední komoedie, ale že jméno básníka řeckého neznáme; osobu parasita Ergasila převzal podle něho Plautus z Epicharma; komoedie zachovaná byla retraktována. O Stichu soudí Zuretti, že hlavní osobou jest vlastně parasit Gelasimus, jehož osudy plní celou komoedii; nechává však nerozhodnuto, jak zpracoval Plautus komoedii Menandrovu. Přízvuky veršů nejsou označovány v textě, jak činí na př. Goetz a Schoell, za to jest však na konci každé komoedie položen seznam meter a hiaty jsou vyznačeny již v textu. — Vydání Catulla od C. Pascala (č. 1, XV a 123 str., za 2·25 l.) obsahuje též zlomky ztracených básní, dodatky k svědectví o Catullovi, a to zejména seznam míst z básníků pozdějších, kteří ho napodobili; máme tu též staré výklady jednotlivých výrazů (glossy). — Vergilia týkají se čtyři svazečky. Jsou to nejprve drobné básničky Catalepton, vydané od Rem. Sabbadiniho; k nim připojena elegie na Maecenata a priapejská básnička Quid hoc novi est (čís. 15, XII a 67 str., za 1·25 l.). Na konec položen jest podrobný seznam všech slov, která se v těchto básničkách vyskytují. Vergiliova Bucolica vydal Pascal, připojiv k nim též básně Moretum a Copa (čís. 9, XIX a 51 str., za 1·25 l.), prvních šest zpěvů Aeneidy Rem. Sabbadini (čís. 22 a 23, XII a 99 + VII a 107 str.

po 3 l.). Apparát kritický k Aeneidě jest zvlášť hojný; v úpravě textu řídí se Sabbadini starými rukopisy unciálními. — Z Ovidia vydána Ars amatoria od C. Marchesiho (čís. 16, X a 91 str., za 5 l.) a Tristia od C. Landiho (čís. 11, XI a 135 str., za 2·50 l.); k oběma připojeni ukazatelé vlastních jmen. — Krom toho vyšly tu ještě Phaedrovy bájky, jež vydal Dom. Bassi (čís. 13, str. XII a 123, za 5 l.), Senecovy tragoedie Thyestes a Phaedra od Humberta Moriccy (čís. 12, str. XXVI a 123, za 2·50 l.) a Carmina ludicra Romanorum, totiž Pervigilium Veneris, carmen de rosis a Priapeorum libellus, od Pascala (čís. 17, str. XXXI a 59, za 4·50 l.).

Literatura prosaická jest zastoupena těmito spisy. Z Cicerona máme tu řeči pro Milone a pro Archia, jež vydal Sixtus Colombo (čís. 8, XXVII a 91 str., za 2 l.) a spis de re publica, vydaný Pascalem (čís. 4, XIII a 155 str., za 2·75 l.). Řeči pro Milone jsou předeslána argumenta scholiasty bobijského, scholiasty Gronovova a ovšem též obsah Asconiův; také před řečí za Archia otištěno argumentum scholiasty bobijského. Ke knihám de re publica napsal pěkný úvod o palimpsestu ambrosijském Pascalův žák Jan Galbiati, jenž připojil též užitečný soupis svědectví o tomto, jen ve zlomcích zachovaném díle, a to jednak z listů a jiných spisů Cicerona samého, jednak z jiných spisovatelů. Caesar zastoupen jest tu spisem De bello civili, jejž vydal Dom. Bassi (čís. 3, VII a 167 str., za 2·75 l.). Tacita týkají se čtyři svazky: Dialogus de oratoribus od Bedřicha Karla Wicka (čís. 10, XXIII a 59 str., za 1·50 l.), De origine et situ Germanorum (čís. 2, XII a 61 str., za 1·25 l.) a de vita Iulii Agricolae (čís. 7, XVIII a 53 str., za 1·25 l.), od Caesara Annibaldiho a první dvě knihy Historií od Maxima Lenchantina de Gubernatis (čís. 18, XX a 136 str., za 4 l.). Jest pochopitelno, že Annibaldi, šťastný objevitel důležitého rukopisu (cod. Aesinus; v. LF XXXVIII, 1911, str. 75), pojednal zde šíře o něm a vydal Germanii i Agricolu hlavně podle něho; k oběma textům připojil Pascal cenné dodatky: De Germanis veteribus testimonia selecta a De Cornelio Tacito testimonia vetera. Spisovatelé křesťanští zastoupeni jsou spisem M. Minucia Octavius, jejž vydal Alois Valmaggi (čís. 5, XII a 62 str., za 1·25 l.). — V tisku jsou a snad již vyšly: Plautův Miles gloriosus od Zurettiho (čís. 19), Ciceronovy řeči pro S. Roscio Amerino a de imperio Cn. Pompei od Sixta Colomba (čís. 20), Senekův spis De ira od A. Barriery (čís. 21) a Persiovy Satiry od Felixe Ramorina (čís. 26).

Co se týče vnitřní ceny nových vydání, lze říci, že podávají velmi chvalné svědectví o tom, na jakém stupni stojí klassická filologie v Italii. Vydavatelé znají dobře, co dosud vykonáno k zjištění přesného textu, užívají nejlepších rukopisů, z nichž aspoň některé sami nově srovnali, a řídí se methodou velmi rozvážnou. Proto podávají jejich vydání spolehlivý text, na jehož základě lze pracovati dále. Přejeme nové sbírce všeho zdaru a hojného rozšíření. *Fr. Groh.*

Hans Fischl: **Ergebnisse und Ansichten der Homeranalyse.** Ve Vídni a Lipsku 1918, C. Fromme. Str. 84. Za K 5·40.

Literatura o homerské otázce rok od roku roste, ale nelze říci, že utěšeně. Rojí se stále nové názory o vzniku básní Homerových, všichni badatelé hlásají je se stejnou určitostí, ale místo, aby bylo stále jasněji, vzniká stále větší zmatek, takže badatelům, kteří si zachovali kritický rozhled po celé literatuře homerské, začíná z toho býti úzko. Jednu chvíli se zdálo, že vysvobození přinese theorie unitářská, ale tato dostala se již také na scestí, takže vzbuzuje svým zabíháním do krajností také nedůvěru. Proto není divu, že se počínají ozývati hlasy skepse a nedůvěry k celé otázce homerské, že vzniká touha po revisi nejen dosavadních method, nýbrž i vytčených cílů. Je možno, aby po vyzkoušení tolika rozmanitých method zůstávala pravda stále nepřístupnou, kdyby cíl byl vytčen správně? Nevytkli si badatelé cíl nemožný, jenž jest nad jejich síly?

Jedním z prvních mezi těmi, kdož hledají uniknutí z dosavadního chaosu a rádi by uvedli badání homerské na pravou cestu, jest Fischl. Homerská literatura nejnovější doby, zejména práce E. Betha, U. Wilamowitze, E. Drerupa, P. Cauera a E. Schwartze, utvrdily jej v přesvědčení, že homerská analysa jest zemí neomezených možností. Zejména dvě knihy ho přiměly, aby k nim zaujal stanovisko: Bethova (Homer, Dichtung und Sage. I. Homer, v Lipsku 1914) a Wilamowitzova (Die Ilias und Homer, v Berlíně 1916). Jistě zaráží, jestliže dva tak znamenití znalci homerských básní dospělí k výsledkům navzájem si odporujícím, namnoze zcela protichůdným. Proto si vzal Fischl za úkol rozborem obou uvedených děl přezkoušeti methodu a stanovení problému. Zejména ukázal na začátku Patrokleie, jak pyšná stavba analys spočívá na písku dokonce ve svých základech, jak nedokázané a nedokázatelné jsou samy ony základní názory, o nichž zdá se býti mezi badateli jistý souhlas. Výsledek, k němuž Fischl svým rozborem dospěl, jest sice málo potěšitelný, ale nesmí býti zamlčen, má-li badání homerské opustiti nynější nesprávnou cestu a dáti se cestou pravou. Podle Fischla jest předpověď pro vyhlídky příštích pokusů ve stejném směru jako dosud velmi nepříznivá, a to nejen pro nedostatečnost našich pomůcek a naší methody, nýbrž i pro nesprávné stanovení cíle. Úplné rozložení básní homerských nemůže se nikdy podařiti, a to proto, že nejsou složeny; aspoň ne v tom smyslu, že by samostatné kusy nebo větší části takových samostatných jednotek byly spojeny v celek ve stavu málo změněném jako kameny mosaiky nebo balvany zdi. Jest nemožno stanoviti zpětným postupem cestu vývoje, poněvadž vývoj nedál se tou cestou, kterou předpokládají kritikové. Hypothesy o vzniku Iliady ve všech svých odrůdách úplně selhaly. Ani se nenakupily ponenáhlu vrstvy na původní jádro (Menis,

Ilias, Achilleis), poněvadž takové jádro nelze si mysliti bez zpěvu A, jenž však se jeví jednotným výtvorem z doby celkem pozdní. Ani nebyly přejaty a dohromady spojeny hotové drobné eposy a jednotlivé písně, poněvadž zpěv A, předpoklad celkového plánu, jenž tu jistě byl, spojený pevnými pouty s mnoha částmi díla, nezdá se býti dílem pilného sestavovatele, jejž bylo by třeba uznati za původce takového přetvoření. Myšlenka pak bezprostředního složení z písní byla trvale odpravena tím, že bylo poukázáno, zejména germanistikou, na veliký rozdíl mezi písní hrdinskou a eposem.

Ale Fischl nesouhlasí ani s míněním unitářů, že interpretace musí vycházeti z absolutní jednoty skladatele i díla, pokud není provedena úplně uspokojující theorie o vzniku básně. Že analysa selhala, neznamená ještě, že není problémů; nesvědčí pro restitutio in integrum v homerské otázce. Nepochybně dokázaná rozmanitost a sloučení jazykových, látkových a kulturních součástí, pocházejících z nejrozmanitějších dob, nedovoluje pomýšleti na zcela volné tvoření ve smyslu básnictví moderního. Výklad homerské poesie, který v jednotlivém případě zásadně nepřipouští jiného principu vysvětlovacího než cílevědomou uměleckou vůli básníkovu, dostává se sebeklamem nezbytně na scestí. Příkladem takového poblouzení jest kniha Drerupova »Das fünfte Buch der Ilias«. Dílo, při jehož zachování působila po staletí ústní tradice, i když ne ve všem směrodatně, aspoň u veliké míře spolurozhodujíc, nedošlo nás navlas tak, jak vyšlo z ruky básníkovy. Kdo tedy nepozoruje prvků rušivých, vzbuzuje jen podezření, že pro ně nemá vůbec smyslu, a otřásá důvěrou ve svůj kritický úsudek. Fischl právem odsuzuje zcela libovolné a fantastické dělení básní homerských v rhapsodie a shrnování jich ve skupiny. Právě tak odmítá kritické řešení homerského problému jako unitářské popření jeho existence. Celý děj eposů ukazuje nepochybně souvislou příčinnou spojitost a jest uspořádán stejnoměrně podle velikých uměleckých hledisek. Vedle toho však setkáváme se s množstvím zvláštností, jež sotva lze vysvětliti z předpokladu úplné svobody básníkovy. Tak na př. byla vskutku vymyšlena teichoskopie pro desátý rok války? V básních homerských jeví se zřejmá symmetrie ve velkém vedle rušivé nesouhlasnosti v malém, psychologická raffinovanost v malém vedle zřejmé nemotornosti a neobratnosti utváření děje ve velkém. Nejméně násilným pro tento zvláštní stav jest stále ještě ten výklad, že volně tvořící fantasie pracovala s dalekosáhlým užitím hotové látky a s těsným přimknutím ke zděděným formám. Antithesa volnosti a spoutanosti, jež se nám jeví v antických literárních dějinách tak často ve vyšší synthese usmířena, jest zde stupňována až k psychologické neslučitelnosti. A přece vše záleží na tom, abychom se vcítili do zvláštního psychického rozpoložení, v němž byl básník homerský vzhledem ke své látce. V tom smyslu možno doufati, že dojdeme porozumění

svérázného charakteru homerské poesie; pro nové analysy nezbývá pak ovšem již místa. Úsilí o analysu však přece nebylo marné; vábný cíl, získati dokonalý obraz o nenáhlém vzniku eposu, podnítil badání jako causa movens a otevřel hluboké výhledy do historického vývoje epické látky a epické řeči. K tomu však též patří poznání, že onen zářící ideál byl bludičkou, že stanovení cíle bylo mylné. Proto však není třeba upouštěti od zkoumání formálních a obsahových, jazykových a kulturních základů básní homerských. Ale jeho výsledkem nebude nová analysa, nýbrž tím pevnější přesvědčení, že není možna. Pokud však problematické pokusy toho druhu budou se vydávati domýšlivě za vědecky prokázanou pravdu, jest lépe uchýliti se k naivně důvěřivému spojení s básní.

Jednaje (v Listech filol. XLIV, 1917, str. 37 nn.) o knize Wilamowitzově »Die Ilias und Homer«, řekl jsem, že stanovisko Wilamowitzovo jest zprostředkující mezi theorií krystalisační a unitářskou. Mezi rozumným stoupencem theorie krystalisační, uznávajícím jádro co možná největší, a rozumným unitářem, přihlížejícím k vývoji epické poesie před Homerem a k dalším osudům básní homerských, jest těžko stanoviti rozdíl. Na stanovisku Wilamowitzově stojí v podstatě i Fischl, přes to že se od něho liší v tom, že neuznává jeho výsledků v podrobnostech, spokojuje se toliko formulováním v nejhrubších rysech, a že mnohem méně klade důraz na další osudy básní homerských. Jest si vědom toho, že rationalisticko-kritická theorie krystalisační jest vědečtější než naivní psychologicko-aesthetická theorie unitářská, jež vznikši jako reakce proti oné, zašla ve své snaze ukázati na její zvrácenosti příliš daleko tím, že si problémy velice zjednodušila, dbajíc jen velmi málo historického vývoje básní homerských. I když nepřijmeme v jednotlivostech tvrzení Wilamowitzových, přece cítíme takřka instinktivně, že má pravdu v tom, že dílo Homerovo prošlo mnoha změnami, než nabylo té podoby, v níž se nám jeví nyní. To naznačil i Fischl, právě na str. 73: »Přímo ještě cítíme, že pod textem probleskuje něco staršího, ale více tvrditi bylo by smělé.« Badání homerské mělo by si více než dosud všímati této otázky, pokud můžeme viděti v dnešním textu básní homerských věrný obraz díla vyšlého z rukou básníkových. Jest ovšem málo naděje, že dojdeme v té věci uspokojivých výsledků, jak asi o tom pochybuje i Fischl, jenž na to neklade velkého důrazu. Neboť vnějších prostředků, jež by byly v přední řadě směrodatné, hrubě nemáme, vnitřní kriteria pak, podle nichž bychom analysovali epopeje, jsou velmi subjektivní a zavedou pokaždé na scestí fantasie, jako zavedla Wilamowitze, jenž má jistě jemný smysl, aby dovedl rozlišiti od sebe jednotlivé části podle vnitřních známek. A proto, pokud se týče problému o vzniku básní homerských, nemohu nedati za pravdu přesvědčení Fischlovu: ignorabimus. Je totiž homerská otázka zvláštního rázu. Pokud jednotlivé problémy

spíše instinktivně tušíme, než rozumově stanovíme, pokud nám tane na mysli obraz vývoje básní homerských jen v nejhrubších rysech, zdá se, že nejsme daleko od pravdy. Jakmile však se pustíme do podrobností, abychom rozborem básní tento svůj obraz propracovali, dostáváme se stále více na scestí a ani nepozorujeme, jak to, co mělo býti výsledkem nezaujatého rozboru, stává se jako fakt z jiných, vnějších důvodů již napřed jistým zorným úhlem, pod nímž dané celky analysujeme. Pro nezaujatého čtenáře náš výklad přesvědčivost ztrácí, místo aby mu jí přibývalo. Rozborem básní jest možno vskutku dokázati všechno a proto se oň stejným právem opírá theorie písňová, krystalisační i unitářská. Básně homerské jsou materiálem tak poddajným, že se nevzpírají žádnému znásilňování. Jednou jest možno rozložiti je v prostonárodní, na sobě nezávislé písně, po druhé v epické básně většího nebo menšího rozsahu, komponované od různých básníků vzhledem k určitému jádru, po třetí v rhapsodie, v něž rozdělil jediný básník své rozsáhlé dílo. Týž osud, který stihl knihu Wilamowitzovu, byl by stihl i Fischlovu, kdyby se nebyl spokojil několika všeobecnými myšlenkami a byl chtěl dokazovati, co přejal Homeros ze starší poesie epické nebo jak se změnily ty neb ony části jeho díla v dobách pozdějších. *Ant. Kolář.*

Dr. František Kovář: **Farizeové a Saduceové.** Charakteristika obou židovských stran. V Praze 1918, nákladem vlastním.

Zdálo by se, že nenáleží našim Listům referovati o spise obsahu pro nás tak odlehlého, jak jej tušíme z nadpisu knihy. A přece jest tu několik styčných bodů, důležitých pro řeckou kulturu za doby synkretismu. Jsou to jednak řecké prameny, zejména knihy Nového Zákona a Josephus Flavius, jednak to, že poměr k řeckému myšlení jest jeden z podstatných rozdílů mezi farizeji a saduceji.

Výkladu o řeckých i hebrejských pramenech a jejich kritice věnuje spisovatel první a náležitou péči; v thematě samém postupuje tak, že prameny řecké jsou mu základem a osnovou, z pramenů hebrejských pak čerpá doplňující jednotlivosti.

Farizeové byla strana, horlící jak theoreticky tak prakticky pro zákon mojžíšský, a to nejen pro zákon psaný, nýbrž i pro mravní, bohoslužebné a právní předpisy, vzniklé na jeho základě působením t. zv. zákoníků. Saduceové neuznávali tohoto rozšíření zákona, nýbrž jen mojžíšský zákon psaný; ale hlavní znak saduceů bylo jejich vysoké postavení úřední a sociální. Byla to třída, jejímž jádrem byli příslušníci veleknězského rodu; z různých výkladů jejich jména jest pravdě nejpodobnější ten, který je odvozuje od jména velekněze Sadoka, ustanového Šalomounem, zakladatele veleknězské rodiny. I když tento úřad přešel k rodu Makabejskému, zůstaly Sadokovcům vysoké úřady chrámové, jejich

bohatství a historická autorita, jíž se lišili jak od farizeů tak od ostatního národa.

Josephus Flavius udává kromě toho některé rozdíly věroučné mezi oběma sektami, na př. u farizeů víru v metemsomatosu, v duchy dobré i zlé, v moc osudu, kdežto saduceové všechno to prý popírali. Josephus tu přičítá farizeům některé pomysly řecké a užívá také řecké terminologie, podléhaje v tom podle mínění spisovatelova vlivu řecké kultury. Pro saduceje jsou odmítány názory těch, kteří v nich viděli úplné řecké materialisty a epikurovce. Jiné rozdíly stanoví prameny židovské, zejména co do otázek praktického života náboženského.

Na základě takto určených znaků charakterisuje spisovatel farizeje i saduceje po stránce náboženské, politické, sociální i národnostní. Politicky se projevili saduceové jako hellenofilové za násilné hellenisace, prováděné od Antiocha IV. Epifana a též později, kdy byli přístupni vlivu hellenistické kultury mnohem snáze než jiné vrstvy jejich národa. Své hellenistické snahy projevovali mimo jiné i tím, že se vzdělávali v řeckých školách, a tak málo si vážili svého původu, »že v gymnasiích řeckých, kde cvičili s pohanskými jinochy, hleděli umělými prostředky zakrýti znak svého příslušenství k národu židovskému, obřízku.« Naopak zase farizejství bylo při řecko-židovském synkretismu složkou, která uplatňovala živel židovský, a farizeové měli hlavní zásluhu o to, že nesčetné diaspory ve světě řecko-římském zachovaly svou soudržnost a odpor proti assimilaci. Ba oni zachovávali odloučenosti proti svým ostatním souvěrcům a semkli se v organisovanou stranu s vlastními předpisy pro zachování čistoty.

Ze znaků farizeů, které takto spisovatel vykládá, vyplývá, že jest vlastně nesprávné, stotožňovati pojem farizejství s pojmem pokrytectví a přetvářky. Jestliže jsou farizeové v Novém Zákoně pro tyto chyby opět a opět káráni, vysvětluje to spisovatel tak, že tyto výtky nejsou míněny obecně, nýbrž proti určitým současným farizeům, dále že za doby Kristovy byli farizeové už v úpadku a vskutku zašli ve své horlivosti pro zákon tak daleko, že jim z náboženství mizelo všechno až na právní formalismus.

Referent se nepokládá za kompetentního, aby posoudil, pokud jest materiál spisovatelův úplný; ale z toho, co tu jest, jsou vyvozovány úsudky kriticky, opatrně a střízlivě. Meze vědecké svobody, jichž musí dbáti spisovatel potřebující »imprimatur«, jest patrněji viděti jen v odstavci, kde spisovatel obhajuje jednoty, čistoty a orthodoxnosti Starého Zákona. Po stránce formální by bylo potřebí slohově uhladiti některá místa a opraviti tiskové chyby řeckého textu.

Vydané pojednání jest část obsáhlejší historicko-exegetické studie o farizejích a saduceích, které spisovatel nemohl dosud vydati pro tiskové obtíže. *Frant. Novotný.*

Herbert Petersson: **Zur slavischen und vergleichenden Wortforschung.** Lunds Universitets Årsskrift. N. F. Afd. 1, Bd. 11. (1915) Nr. 5. Str. 46. Za 1 kor. (švéd.).

Týž: **Baltisches und Slavisches.** Ibid. Bd. 12 (1916) Nr. 2. Str. 96. Za 2 kor. (švéd.).

Jméno Peterssonovo se v posledním desítiletí často objevuje v časopisech jazykovědeckých a jsou to vesměs výklady etymologické, jimž věnovány jsou menší i obsáhlejší jeho články a samostatné studie. I práce, jejichž předmětem je zjev nějaký hláskoslovný, jako na př. článek »Studien über slav. *ch*« v Archivu für slav. Philologie 35 nebo studie o zákoně Fortunatovově, jsou rázu téhož, neboť zakládají se v podstatě opět na výkladech etymologických. Východištěm výkladů Peterssonových jsou slova různých jazyků indoevropských; někdy to bývají jisté skupiny slov, sdružených stejným významem (na př. Einige Tier- und Pflanzennamen aus indogermanischen Sprachen KZ. 46, Einige Tiernamen aus alten Farbenbezeichnungen PBBeitr. 40) anebo stejným tvořením (Die altindischen Wörter auf *-amba-* IF. 34, 222—249). Slova, jež jsou předmětem jeho výkladů, nesleduje ve vývoji jejich v době historické, nýbrž obírá se pravidlem jejich praehistorií a to často jejich praehistorií velmi dávnou: slova jednotlivých jazyků, jak mu je podávají slovníky, má za danou veličinu, kterou analysuje za tím účelem, aby našel společnou její součást s veličinami jinými podobně získanými a tak stanovil jejich příbuzenstvo, často ovšem velmi vzdálené; a je příbuzenstvo to druhdy dost nejisté, protože dospívá se k němu ne sledováním historického vývoje slov, o něž jde, nýbrž sledováním jejich vývoje předpokládaného, opírajícího se jen o obdoby, o kombinaci a analysu, jež přirozeně jsou značně subjektivní a mohou i klamati. Nauka o kořenných determinantech a o dvojslabičných basích dávají důmyslu etymologickému, rozhlížejícímu se po široké oblasti jazyků indoevropských, mnoho možností a Petersson užívá jich plnou měrou: rozkládá »kořeny«, jichž poskytují mu slova doby historické, až na částky dále již vskutku nedělitelné, jakési prvky, prakořeny, shledává vzešlé z nich výrazy v nejrozmanitějších jazycích indoevropských, nalézá parallely k předpokládanému vývoji formálnímu i významovému, jak si to jen lze přáti. Pro jazykovědu historickou mají výklady tyto namnoze jen význam vedlejší, zřídka kdy vrhají jasné světlo na vývoj slova po stránce formální nebo významové, týkajíce se dob velmi dávných a proto temných. Pokud opravdu vystihují skutečný vývoj — a to s jakousi bezpečností lze říci v případech velmi řídkých — poučují nás o vývoji prajazyka, operuje se v nich leckdy také s prajazykovými zákony hláskoslovnými dosud neznámými a s významy na podkladě předpokládaného příbuzenství vyabstrahovanými. Jsou to namnoze duchaplné kombinace a hypothesy, opírající

se o značný rozhled po slovním bohatství jazyků indoevropských, ale nic více.

Takového rázu jsou také obě dílka, o nichž tuto podáváme zprávu. První z nich vykládá o slov. *svętъ*, mlrus. *kúłyty*, slov. *plodъ*, csl. *mrěža*, sl. **korkъ*, *korakъ* a *krokъ*, *bedro*, csl. *smaglъ* a čes. *třásně*. Slovo *svętъ* se známým svým příbuzenstvem baltským a iránským se odvozuje z prvku *k̑eu̯-*, *k̑u-*, jenž znamenal ‚svítiti, zářiti'; z tohoto prvku rozšířením o *-en-* vznikl kmen *k̑u̯en-* (av. *spanah-* ‚svatost') a odtud dále příponou *-to* adj. **k̑u̯ento-*. Základ *k̑eu̯-*, *k̑u-* shledává Petersson také v rodině slov náležejících ke slovu *světъ*, *svьtěti*, tu zase rozšířen o *-ei̯-t-(-oi̯-t*, *-i-t-)*: *k̑u̯ei̯t-* je z *k̑u-ei̯-t-*. Znamenalo tedy podle toho **k̑uento-* pův. ‚čistý, jasný'. Prvotní *k̑eu̯-*, *k̑u-* se však samo, nerozšířeno, nikde nevyskytuje, je to veličina čistě imaginární a celý vývoj tu předpokládaný pro výklad slova **k̑u̯entos* je možný, ale nic více — o etymologii a původním významu slova *svętъ* nevíme ani po výkladě tomto o nic více než před ním, přibyla jen nová hypothesa o jeho vzniku. Slovo *plodъ* (a *plemę* z **pledmę*) spojuje se se sti. *phalam* ‚ovoce' tak, že se předpokládá pro ně dvouslabičná base *pheled-*, v níž se shledává pův. *phel-* rozšířené o *-ed-* (str. 25). Jiné rozšíření tohoto základního *phel-* vidí se ve slov. *pьlkъ* (**phl̥-ko-*) a sthn. *folc* (**phl̥-go-*; tentýž odvozovací element *-go-* nalézá Petersson v lat. *volgus*, jež spojuje se slov. *velьjь*): nevím, co je získáno odvozováním slova *plъkъ* od základu *phel-* proti výkladu, podle něhož je slovo to od základu *pelē-* (jako řec. πλῆθος a lat. *plebs*). Že slovo germánské liší se od slovanského determinativem a že obě slova jsou příbuzná, není ovšem výklad nový; srv. Mladenov Старитѣ германски елементи въ славянскитѣ езици 100; k výkladům dřívějším nebrává Petersson i jinde náležitého zřetele. Slovo *bedro* odvozuje se od základu *bed-*, ale spojují se s ním také výrazy ukazující na základ *beu̯d-* (č. *bedla*, lit. *budėlė* ‚druh houby') tak, že se předpokládá dvouslabičná base *beu̯ed-*, jež se zase odvozuje z jednoduššího *beu̯-* (ř. βουνός ‚výšina', βῶλος ‚hrouda' z **bōu̯lo-* i č. *boule* atd.); základní význam slov těchto byl ‚něco zakulaceného, vypouklého'. Csl. *smaglъ* ‚fuscus' s rus. *smúglyj* ‚tmavěhnědý' a lit. *smáugti* ‚udusiti' sloučeno předpokladem base *smeu̯āg-*; *smag-* je ze *smu̯āg-*, ač se připouští i varianta kořenná *smā(u̯)g-*. Základem této base je *smeu̯-*, jež se vidí ve sl. *chmura;* ale to může být také ze *sməu̯-*, vycházíme-li ze základu *smāu̯-*, na nějž ukazuje rus. dial. *chmara* atd. Sem se řadí i sl. *smola*, rus. *smolíť*, *smáliť* atd. Ukázky tyto znázorňují s dostatek způsob a ráz výkladů tu podávaných. V každém téměř článku jsou větší nebo menší exkursy o věcech hláskoslovných (na př. o řec. υ v řadě *e*, dnes ovšem již antikvovaný prací Güntertovou), slovotvorných nebo významových, jež jsou v souvislosti s výklady hlavními: všude je patrna auktorova pohotovost a náležitá výzbroj

k řešení těchto otázek pradávné minulosti. Čes. *třásně* se spojuje s lat. *fimbria* a to tak, že *fimbria* je z **frimbria* a to ze **srems-riā*, slov. *třásně* pak ze **stręsnъ*, **stręsno* a to z předsl. **srems-ni*, *-nom*; je v slovech těch kořen týž jako v stř. *srą̊sàtē* ‚odpadá, klesá atd.' Výklad ten sotva koho asi přesvědčí.

V druhé ze jmenovaných prací jsou dva články delší: první o slovanských a baltských výrazích pro hvězdu (str. 3—13), druhý o slovanských útvarech na *-ęg-*, *-ǫg-* (str. 14—44). Pak je řada drobnějších výkladů etymologických, obírajících se většinou slovy litevskými, v několika posledních článcích také slovy slovanskými; ovšem jsou i v souvislosti jiné podány výklady o slovech slovanských. Slovo *gvězda (ʒvězda)*, lit. *žvaigždė̃* uvádí Petersson na pratvar **ǵhu̯oi̯gzd(h)ā*, což je z **ǵhu̯oi̯k-s-dhā* a ukazuje na kořennou slabiku *ǵhu̯ei̯k-*. V tomto *ǵhu̯ei̯k-* může býti *k* determinativem i dospívá tak P. ke kořeni *ǵhu̯ei̯-* (srv. jiné jeho rozšíření v ř. *θιβρός* ‚horký', *φοῖβος* ‚jasný, čistý' atd.) s významem ‚zářiti, stkvíti se'. Toto *ǵhu̯ei̯-* však může býti rozšířením prakořene *ǵheu̯-*, *ǵhu-*, jejž auktor shledává v jiném rozšíření v sln. *zubəlj* ‚plamen', lit. *žiuburis* ‚světlo, pochodeň' atd. K tomuto *ǵheu̯-* táhne také *ǵhu̯ēr-* (lat. *ferus*, ř. *θήρ*, sl. *zvěrъ* atd.), znamenající »feurig; (Tier) mit feurigem Blick«. A je tu řeč ještě o jiných odvozeninách tohoto základu, jakož i o jiných kořenech parallelních (vedle *ǵheu̯-* také *ǵhei̯-*, vedle nichž jsou kořeny s *k*- *keu̯-*, *kei̯-*). Jak málo aspoň poněkud jistého je v těchto výkladech, je zřejmo i z krátké této poznámky o obsahu tohoto článku. V článku druhém je ukázáno, jak útvary na *-eng-* (slov. *-ęg-*) a *-ong-* (sl. *-ǫg-*) jdou parallelně s útvary na *-nd-* a *-mb-*. Slov. **pъstrǫgъ* ztotožňuje Petersson úplně se stř. *piśarəga-* (ie. **piḱorəgo-*) a předpokládá, že i v slov. znělo slovo to **pъsǫgъ* a že teprve vlivem adjektiva *pъstrъ* toto **pъsǫgъ* změněno v *pъstrǫgъ*; slov. *ostrǫg-* (pol. *ostręga*, srb. *ostruga, č. ostružina* atd.) prý vzniklo podle tohoto *pъstrǫg*: podle *pъstrъ*: *pъstrǫgъ* také k adj. *ostrъ* utvořeno *ostrǫg-*. Výklad zajisté ne nemožný, je při něm zejména vysvětlena okolnost jistě nápadná, že tato odvozenina na *-ǫg-* je ve slovanštině právě jen u adjektiv *pъstrъ* a *ostrъ*, tvořením sobě tak blízkých.

Drobnější články v třetí části tohoto spisu (Vermischtes zur Wortforschung, str. 45—91) podávají etymologický výklad různých slov litevských, lotyšských a slovanských; z těchto samostatné články věnovány jsou slovům *pramenь*, *žlěza*, *mǫdo, sъlati, sъpojiti*, pol. *patrzeć* (č. *patřiti*), rus. *relь*, rus. *torotórit* (č. *trátořiti)*. I ve výkladech těchto podrobují se ‚kořeny' dané jednotlivými jazyky analysi další, jež pak umožňuje spojení se slovy jinými, značně odlehlými leckdy tvarem i významem. Slovo *pramenь* (pův. **por-men-*) spojuje se na př. se slovem *prǫtъ* (z **pr-onto-*), kořen *ghelǵh-*, na němž zakládá se slovo *žlěza* a s nímž parallelně jdou kořeny *bhelǵh-* a *melǵh-* s týmž významem

‚schwellen', je v jednodušší formě *ghel-* obsažen v stř. *ghaṭaḥ* ‚hrnec' a *ghuṭah* (z **ghḷ-to-*) ‚kotník' atd. Nesprávný na první pohled je výklad slovesa *pojiti (sъ-pojiti);* Petersson v něm vidí prajazykové kompositum **po-i̯u-*, v jehož druhé části je kořen *i̯eu̯e-, i̯eu̯ā-* ‚spojovati' (sti. *jā́uti* ‚spojuje, připřahá', *jūtiḥ* ‚spojení' atd.): správně vyloženo slovo to Zubatým ve Sborn. filol. 2 (1911) 95 n. Na dvou těchto výkladech o témž slově je názorně viděti rozdíl obou method, methody opírající se o podrobné vyšetření historie slova, o jehož výklad jde, a methody spokojující se údaji slovníků a hledající příbuzenstvo zcela jen po vnější podobě. Z výkladů roztroušených v různé souvislosti buďtež zde připomenuty výklady o slovech *srьna* a *krava.* Petersson oba tyto výrazy pokládá za názvy dané podle barvy těchto zvířat; ve slově *srьna* vidí kořen *sor-* ‚červený' a spojuje je se sti. *sāráṅgaḥ*, pestrý, strakatý — jméno jistého ptáka, druh antilopy' (str. 34) a ve slově *krava* (pův. **korva*) nalézá základ *kor-*, který shledává i v sti. *kr̥ṣṇáḥ* ‚černý', sl. *čьrnъ* atd. Vnitřní pravděpodobnosti nemá jeden ani druhý, zejména ne ve srovnání s výkladem dosavadním i přes obtíže, které výklad tento působí.

Výkladům Peterssonovým, tak bohatým na látku nasbíranou v nejodlehlejších končinách indoevropských jazyků starých i nových a protkaným různými odbočkami, velmi by prospěla větší přehlednost. Žádoucí by byl také větší zřetel k tomu, co o tom nebo onom slově vykládáno dosud, aby hned bylo patrno, v jakém poměru je výklad Peterssonův k výkladům dosavadním. O slově *mostъ* vykládá se na př. na str. 47, že by mohlo být z **mak̂-to-* ‚gespaltenes', ale spíše že je z **mad-* (střir. *maidim* ‚rozpadám se', sthn. [*stein*]*mezzo*): bylo by zajisté na místě vysloviti se o výkladě Schraderově Reallexikon 115 (srv. i Meringer IF. 21, 303), že je slovo to přejato z germ., i o výkladě Vondrákově Vgl. sl. Gram. 1, 442. Nebo *slota* se spojuje na str. 61 s lit. *šlãkas, šlãpias*, ale o dosavadním výkladě slova toho není zde nic (srv. Fick[4] 1, 44). Hojnějším zřením k dosavadní literatuře etymologické vyvaroval by se Petersson také nebezpečí, že podává etymologii již dříve podanou, jako se mu již několikrát stalo. Bylo by také záhodno uváděti zejména u slov odlehlých prameny, z nichž slovo vzato. Slov. *mǫdo* (z **mundo*) se spojuje na str. 86 s čes. *muňka* ‚Wamme' (**mou̯-no-*). Ale co všechno čes. *muňka* znamená! V nářečích moravských jmenuje se tak angrešt, štěnice, ušní boltec (Bartoš Dial. slovník 209), slepičí čmelík, bradavičky, které mívají ovce pod krkem (Kott Dodatky k Bartošovu dial. slovníku 57), jindy se tak označuje veš (Jungmann 2, 515): při etymologisování bylo by třeba to všechno uvážiti a vyložiti. Na str. 69 dvakrát uvedeno čes. *peršeti*, tedy dialektická obměna obecně českého *pršeti*; jednou v závorce při tom je uvedeno »idg. **per-s*« i zdá se, že Petersson skutečně vidí zde praslovanské a předslov. *e!* Na str. 62 nesprávně vyložen poměr výrazů pro

slzu v jednotlivých jazycích slovanských: prý ruské výrazy ukazují na prasl. **sleza*, výrazy jazyků ostatních na prasl. **sъlza*. Správné není to ani ono, všechny jaz. slov. ukazují na **slъza:* v případech těchto volá po větším respektování historická mluvnice, jako vůbec větší zření k historii vykládaných výrazů v jednotlivých jazycích by bylo prospělo v nejedné příčině těmto výkladům o jejich praehistorii. *Oldřich Hujer.*

Drobné zprávy.

Dne 8. března 1919 slavil své sedmdesáté narozeniny Dr. Josef Novák, ředitel gymnasia v Třeboni v. v. Narodil se r. 1849 v Josefově, studoval nejprve na gymnasiu v Hradci Králové, pak na akademickém gymnasiu v Praze, načež se oddal studiu klassické filologie na Pražské universitě. R. 1872/3 suppleval na akademickém gymnasiu, roku následujícího stal se professorem na gymnasiu v Jindřichově Hradci, kdež setrval až do r. 1902, kdy byl jmenován ředitelem gymnasia třeboňského. Vstoupiv r. 1907 do výslužby, vrátil se do svého milého Jindř. Hradce, kdež jest stále činný jako neúnavný ředitel městského musea a pilný pracovník v oboru českých dějin a českého umění. Zde sluší vzpomenouti prací jubilantových z oboru klassické filologie, a to tím spíše, ježto patřil v mladých letech k spolupracovníkům Listů filologických. Zde vyšly jeho články: Kdy byl sepsán Sofokleův Oidipus Kolonský (V, 1878, str. 27—37), O domnělých narážkách politických v Sofokleově Antigoně (tamtéž str. 37—44), Užil-li Cicero, spisuje I. knihu De natura deorum, Filodemova spisu *περὶ εὐσεβείας* a Lukretiovy básně De rerum natura? (tamtéž str. 44—52), Řecké prameny Ciceronových spisů filosofických (VI, 1879, str. 16—29) a Příspěvky k výkladu básní homerských (XVIII, 1891, str. 321—330). V programech gymnasia jindřichohradeckého vyšly jeho práce: O některých domnělých narážkách politických v Sofokleově Oidipu Kolonském (1875), Prology Sofokleovy přirovnány k Euripidovým (1879) a Čtyři sochy antické (1893). Toto poslední pojednání, podávající velmi pěkné, mnohdy nové výklady známých soch Nioby s dcerou, Laookonta, Apollona belvederského a masky Dia otrikolského, vyšlo také o sobě se 4 obr. V Rozpravách král. čes. společnosti nauk vyšla r. 1891 jeho cenná práce O domě homerském (VII. řady sv. IV. č. 2). Dosud nevydán jest jeho překlad Ciceronova spisu De officiis. Druhý obor jeho činnosti jest péče o památky českého umění v Jindřichově Hradci a jeho okolí. Není zde místa, abychom podrobně vypočítávali jeho práce v tomto oboru; stačí připomenouti, že od něho pochází Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu jindřichohradeckém, vydaný Archaeologickou kommissí České akademie r. 1901; nové vydání se chystá. Spořádání všech sbírek musea jindřichohradeckého jest rovněž jeho dílem. Jako člen Centrální kommisse pro ochranu uměleckých památek zachránil za války při neblahých rekvisicích kovů mnoho cenných památek a vzácných českých zvonů. Přejeme oslavenci, aby mohl ještě dlouhá leta činným býti ve prospěch osvobozené vlasti.

Nové knihy. Již v sešitě předešlém mohli jsme oznámiti některé knihy, vydané za války v Anglii, Francii a Italii. Pokračujeme nyní v této činnosti a uvádíme další knihy, o kterých se domníváme, že by čtenáře Listů mohly zajímati. Nestejnoměrnosti našich údajů nechť se nikdo nediví; pocházejí z různých pramenů, poněvadž knih samých jsme v rukou ještě míti nemohli.

H. B. Walters, známý též u nás svým Řeckým uměním v překladu Peroutkově, vydal slovník řeckých starožitností (A clas-

sical dictionary of Greek and Roman antiquities, biography, geography, mythology, v Cambridgi 1916, University press. 1114 str. s 580 obr.). Metropolitní museum v Novém Yorku vydalo svým nákladem průvodce sbírkami umění antického (The Metropolitan museum of art. Handbook of the classical collection by *Gisela M. A. Richter*, Nový York 1917, 276 str. s 159 obr.). — Celá řada prací týká se dějin řeckých. Jsou to: *W. L. Snyder*, The military annals of Greece from the earliest times to the beginning of the Peloponnesian war, v Bostonu 1915, Badger, IX a 692 str. Colonel *Arthur Boucher*, La bataille de Platées d'après Hérodote, v Paříži 1916, Leroux, se 4 mapami za 3 fr. Od *Pavla Cloché* můžeme zaznamenati dva spisy: La restauration démocratique à Athènes en 403 a. J.—C. (za 7·50 fr.) a Étude chronologique sur la troisième guerre sacrée (356—341 avant J.—C.), za 4 fr., oba v Paříži 1916, Leroux. *A. Bouché-Leclercq* vydal druhou část svého díla Histoire de Séleucides s tabulkami a mapami, v Paříži 1915, Leroux, za 10 fr. *Pierre Roussel* vydal velkou monografii o Delu jako osadě athenské (Délos, colonie athénienne, v Paříži 1917, Boccard, 452 str. s mapami za 20 fr. = Bibliothèque des écoles françaises d'Athènes et de Rome sv. 111). Delu týče se též jiná práce Rousselova: Les cultes égyptiens à Délos du IIIe au Ier siècle avant J.—C., v Paříži 1917, s obr., Berger-Levrault, za 10 fr. Svatyním delským věnována jest práce: *Sylvain Molinier*, Les maisons sacrées de Délos au temps de l'independance de l'île (315—166 av. J.—C.), v Paříži 1915, Alcan, za 5 fr. — Mythologie a náboženství řeckého týkají se díla: *D. A. Mackensie*, Myths of Crete and pre-hellenic Europe, v Londýně 1917, Gresham publishing Co, 415 str. *Henri Graillot*, Le culte de Cybèle, mère des dieux, à Rome et dans l'Empire romain. V Paříži 1915, Fontemoing, 602 str. s 12 tab. za 25 fr. = Bibl. des écoles franç. sv. 107. — Vás řeckých týče se Corpus des céramistes grecques, který vydal *G. Nicole* v Paříži 1917 u Championa, za 3·50 fr. O vásách attických jedná monografie, kterou vydal *P. Ducati*, Saggio di studio sulla ceramica attica figurata del secolo IV av. Cristo, v Římě 1916, tipogr. dei Lincei, 162 str. 4°. — K mincím řeckým hledí příručka, kterou sestavili *S. Ambrosoli* a *S. Ricci*, Monete greche, 2. ediz. completemente rifatta, v Miláně 1917, Hoepli, XXV a 626 str. s obr. za 9·50 l. Velikého pak díla *E. Babelona*, Traité des monnaies grecques et romaines vyšel třetí svazek: Les monnaies de la Grèce centrale et meridionale au Ve et VIe siècles avant notre ère, v Paříži 1917, Leroux, 4°, text za 40 fr., album de planches, IIIe série rovněž za 40 fr. — O dějinách textu Platonova jedná *Henri Alline*, Histoire du texte de Platon, v Paříži 1916, Champion = Bibl. de l'École des hautes études sv. 218, str. 325 za 12·50 fr.

Mnohem méně prací týká se Římanů. O původu Říma jedná *André Piganiol*, Origines de Rome, v Paříži 1917 (Bibl. des écoles franç. sv. 111) za 12 fr. *R. Cagnat* a *V. Chapot* počali vydávati Manuel d'archéologie romaine, jehož první svazek, vydaný v Paříži 1917 u Aug. Picarda, má podtitul: Les monuments, decoration des monuments, sculpture (XXVI a 735 str. s 371 obr. za 15 fr.). Italský dějepisec *G. de Sanctis* vydal III. díl svých dějin římských ve dvou svazcích; jsou tu probrány dějiny válek punských (Storia dei Romani. III. L'età delle guerre puniche. Torino 1917, Bocca. XIII a 432 + VIII a 727 str. za 30 lir). *A. J. Church* vydal knížku Roman life in the days of Cicero, v Novém Yorku 1916, Macmillan, XI a 291 str. 12°. Velkou monografii o Aquae Sextiae vydal *Michel Clerc:* Aquae Sextiae, histoire d'Aix-en-Provence dans l'antiquité, v Aix 1916, Dragon, 576 str., 42 tab. a 24 obr. za 25 fr. — O reformě klassických studií uvažuje *H. Bronne*, Our renaissance, essays on the reform and revival of classical studies, v Novém Yorku 1917, Longmans, Green, za 2 doll. 60 c.

Dějepis a řečtina. Prof. *Jaroslav Bidlo* napsal do Národa (III, 1919, č. 12, str. 138 n.) pozoruhodný článek s názvem výše uvedeným, ve kterém ukazuje, jaký význam má pro studium dějepisu znalost řečtiny. Vychází z toho pozorování, že se kultura evropská ve středověku a z veliké části též v novém věku (ba částečně i dosud) vyvíjela ve dvou oblastech, románsko-germánské a byzantsko-slovanské. Jednotliví národové evropští přimkli se k jedné z nich. Slované však se rozdvojili: menší část přitažena byla ke kultuře západořímské, většina ke kultuře byzantské čili řecké. Byzantská kultura řecká měla též silný vliv na kulturu románsko-germánskou a tyto vlivy její teprve poměrně nedávno se objevují a studují. Dnešní věda dějepisná musí přihlížeti stejnoměrně k vývoji obou kulturních oblastí. Zvláště Slované, při jejichž posuzování a hodnocení se dosud tolik hřešilo, a především Čechové, kteří stojí na rozhraní dvou kulturních světů, měli by míti zájem o to, aby se nahradily dosavadní méně cenné konstrukce světových dějin, tvořené bez zřetele ke kultuře východoevropské, správným a vědecky pokrokovějším obrazem. Mají-li se však dějiny slovanské pěstovati na školách středních více než se dosud dělo, musí se budoucím učitelům dostati náležité průpravy na universitě, a to zejména v tom směru, aby dovedli vykládati původní prameny. A tyto prameny jsou pro dějiny východoevropské a východoslovanské převahou řecké. Rozvoj a pokrok vědy historické vůbec a dějepisu slovanského zvláště tedy vyžaduje, aby studující historie osvědčil též přiměřenou znalost řečtiny. Bez náležité znalosti jazyka řeckého nelze se nadíti žádoucího pokroku a rozvoje vědeckého studia dějin slovanských. Chceme-li se státi nejlepšími znalci Slovanstva, nesmíme ničiti jednu ze základních podmínek toho, znalost řečtiny. Řečtina není tak bezcenná pro náš život národní a kulturní, jak se obyčejně soudí. Je-li potřebí omeziti vyučování řečtině, nesmí se přece jíti tak daleko, aby tím trpěla vědecká odvětví, která pro poznání všeobecného kulturního vývoje mají ohromný význam, jako věda historická. Prof. Bidlo končí svůj zajímavý článek prohlášením, že jest řečtina úplně rovnocenným podkladem vědeckého studia dějepisu vůbec a že nelze jí vylučovati z předběžného vzdělání budoucích studujících historie. Doporučujeme k úvaze reformátorům našich středních škol.

E. Bethe jedná v Neue Jahrb. f. d. klass. Altertum XXII, 1919, str. 1 nn. o době a jednotě Iliady. Poněvadž Peisistratova redakce naší Iliady jest, jak ukázal Wilamowitz, legendou, třeba se tázati, jak a kdy vznikla Ilias v dnešní své podobě. Tato otázka nebyla ještě dána, tím méně bylo na ni odpověděno. Jako báseň děkuje Ilias za svou formu jednotné básnické vůli, ale na její utváření působily u veliké míře předlohy. Jako jest nepopíratelná jednota její celkové komposice, tak jest také nepopíratelné veliké množství slohů a cílů jejích jednotlivých částí. Za důkaz jednoty pokládá Bethe pečlivě provedené spojení jednotlivých různorodých částí v celé básni. Ilias nemohla vzniknouti před r. 600 př. Kr. Důkaz toho vidí Bethe ve zp. VI 92, 273 a 303, kde se předpokládá sedící socha Atheny v přirozené velikosti. Taková socha jest však myslitelna teprve v VI. stol. Xoanon to býti nemůže, poněvadž xoana byla malá. Že Athena Poliuchos měla v Troji chrám, vidíme z obrazů na mincích Nového Ilia z VI. stol. Zpěv VI. souvisí se zp. V. a VII., takže ho nelze vyloučiti. Rovněž nelze pomýšleti na pozdější interpolaci nebo přepracování. Poesie Hesiodova, elegie a lyrika je starší než Ilias, podobně jako je starší než Odysseia, o níž jest nyní již jisto, že nevznikla před VI. stol. Ona poesie nepředpokládá Iliady, nýbrž jen její látku, formule a jednotlivé části. Tak Ilias XII 23 předpokládá Hes. Erga 151, poněvadž v celé homerské poesii toliko na onom místě Iliady pokládají se lidé za polobohy, u Hesioda jest však tato představa obvyklou. *A. K.*

O. Immisch přičítá v Sokratu VI, 1918, str. 337 nn. Theokritovi epigram A. P. IX 434, jenž se sice pokládá za epigram starý, ale Theokritovi se upírá. Podle Immische složil jej básník v mladém věku, kdy ještě neměl literárního jména; proto se bál, aby nebyl ztotožňován s Theokritem z Chiu. Epigram týká se elegií, jež přičítá Theokritovi Suidas; básník je skládal podle vzoru elegika Filety z Kou. Avšak v době, kdy vznikla naše sbírka básní Theokritových, nebyly již známy. *A. K.*

Známý badatel o římských táborech v okolí Numantie, *A. Schulten*, popisuje v Jahrbuch des arch. Instituts XXXIII, 1918, str. 76 nn. římský tábor dosud neznámý, jenž zachoval se v záp. Španělsku u města Caceres, mezi řekami Tajem (Tagus) a Guadianou (Anas), asi 65 km severně od známého římského města Emerita Augusta (nyní Merida). Tábor leží na vojenské silnici římské, jež vedla z Emerity směrem severním; je totožný, jak poznal Schulten, s *castra Caecilia*, jež v těchto končinách uvádějí Itineraria a Plinius natur. hist. IV 117. Z jeho jména usoudil Schulten, že založen byl Q. Caeciliem Metellem, konsulem r. 80 př. Kr., jenž bojoval v Hispanii proti Sertoriovi a označil i jiná místa v těchto končinách svým jménem. Tábor vystavěn byl r. 79 př. Kr., na začátku offensivních operací Metellových v této krajině, o nichž nový objev usnadnil přesnější představu. Tábor tento je jediný, jenž se zachoval z doby mezi r. 133 př. Kr. a dobou císařskou; bohužel mohl Schulten v něm konati výkopy jen krátce. V rozměrech jeho hraje důležitou roli délka 650 stop; míra ta rovná se asi olympskému stadiu. Schulten soudí z toho na řecké vlivy ve stavbě tábora, jež prý se uplatnily za mladšího Scipiona. V táboře umístěny byly dle zkoumání Schultenova (str. 104) dvě legie, tedy celé konsulské vojsko Metellovo. *A. S.*

Jako doplněk k známým tabulkám Luckenbachovým vydal *Karel Blümlein* týmž nákladem podobné dílko nadepsané »Bilder aus dem römisch-germanischen Kulturleben (nach Funden und Denkmälern)«, v Mnichově 1918 u R. Oldenbourga (VI a 120 str. 4° s 371 obr. Za 5 mk.). Jsou tu podány v stručné formě výsledky, k nimž došlo zkoumání památek na půdě někdejších římských provincií Germanie horní a dolní. Obrázky, mapy, plány a rekonstrukce, provázené krátkým výkladem, týkají se opevnění, budov, opatřování vody a odvodňování, topení a svícení, staviva, zbraní, nářadí a kultu. Vyobrazení těžko přístupná, v nejrozmanitějších publikacích rozptýlená, ba i některá zcela nová jsou tu prakticky sestavena. Za titulní vyobrazení voleno vhodně poprsí staršího Drusa, jenž měl o dobytí Germanie veliké zásluhy.

Porušené a proto nejasné verše 8—10 první básně Catullovy opravuje podle navržených konjektur a vykládá *J. J. Hartman* v Mnemosyně XLVI, 1918, str. 156 nn. Zavrhuje čtení Luc. Muellera ve v. 8 habe tibi ani ne tak proto, že se říká tibi habe (tak je v rukopise German.; ale je to metrická chyba), nýbrž hlavně z toho důvodu, že prý se užívá rčení sibi habere s opovržením o tom, co nechceme, takže se nehodí do básně Catullovy jako výraz přátelského věnování. Ale rčení sibi habere nemá vždy opovržlivého významu, na př. v Plaut. Rud. 1136 (quidquid istic inerit vobis habebitis) a jako terminus technicus při rozvodu. Hartman čte ve v. 8 s Phillimorem quare quidquid habetur (= quidquid est) hoc libelli a ve v. 9 s Helmem (v 7. vyd. Hauptově v Lipsku 1912) qualecunque tuo, patrone, verbo za rukopisné quod, (o) patrona virgo. Ale sám doznává, že verbo je neobratné přes svou palaeografickou pravděpodobnost. Ale právě touto úpravou jest smysl oněch veršů porušen, jak ukazuje quare. Myšlenka: »Poněvadž jsi uznával básnickou cenu mých hříček, proto ať přečká má knížka pod tvou ochranou věky« jest totiž nevhodná. Nic závadného však není, praví-li básník: »Poněvadž jsi uznával básnickou cenu mých

hříček, proto přijmi tuto knížku«. Mimochodem pak se podotýká — a básník tím zároveň vzývá Musu o pomoc: »a ta, Muso, nechť přečká věky«. *A. K.*

Literární formu listů Plinia ml. o výbuchu Vesuvu (VI 16 a 20) zkoumá *F. Lillge* v Sokratu VI, 1918, str. 209—234 a 273—297. Výsledek, k němuž dospívá, jest tento. Oba listy jsou s jemným vkusem vypracovaná umělecká dílka podle slohu dvou děl velké literatury, dějepisného díla Tacitova a Vergiliovy Aeneidy. Neboť jsou složeny podle zákonů hellenisticko-peripatetického dějepisectví a jeho aesthetické theorie, jež se jeví nejen v dějepisném díle Tacitově, nýbrž i v eposu Vergiliově. Možno je srovnati s bronzovými soškami nebo s gemmami, napodobujícími s pečlivostí proslulé výtvory plastiky. Jako dokonalá díla drobného umění podrží trvale svou cenu a dojdou po té stránce náležitého ocenění, zejména od znalců, jako po staletí těšily naivního čtenáře. Nebude sice možno pokládati je nadále, jak se dosud většinou dálo, za spolehlivé zprávy očitého svědka o tom, co sám zažil, ježto mezi oněmi událostmi a jejich složením uplynula dlouhá doba skoro 25 let, zato však mají pro vědu nový význam, poněvadž potvrzují výsledky nového badání o dějinném podkladě slohu Tacitova a Vergiliova. *A. K.*

O významu slov *ἦθος, ἐν ἤθει, ἠθικῶς* a pod. u starověkých grammatiků jedná *W. Kroll* ve Philol. LXXV, 1919, 68 n. V rhetorice a poetice znamená *ἦθος* ‚neměnný charakter' (proti *πάθος*), ale ve scholiích s tímto významem nevystačíme. Tu bývá *ἦθος* buď přesněji určeno slovy *ἁπλοῦν, ὑβριστικόν, σχετλιαστικῶς* a pod., nebo je položeno samo o sobě ve smyslu ‚důraz, přízvuk', jenž ukazuje k určité náladě. O jakou náladu jde, musí se čtenář domysliti; *ἠθικῶς* může znamenati: s citem, žertovně, živě, mrzutě, trpce, ironicky atd. Latinští grammatikové (Porfyrio, Donatus) užívají stejným způsobem slov ‚moralis', ‚moraliter'. *K. S.*

Přírodní cit v lidové poesii novořecké, zvláště v lyrických písních milostných z konce středověku, zkoumá *S. Hammer* v časopise Eos XXII, 1917, 24 n. V písních těch jsou hojná přirovnání z přírody: rty milenčiny srovnávají se s jablky, milenci s ptáky, květy a stromy. Milenka je nazývána sluncem, hvězdou, noční rosou, holubicí, slavíkem, koroptví, cypřišem a růží. Jako v alexandrijské poesii, často se líčí, jak příroda má účast na lidském osudu. Stromy a ptáci naříkají nad smrtí lidskou. Vlaštovka a slavík jsou posly milenců. Příroda jest oslovována, tázána, prošena. Před smrtí se s ní člověk loučí. S K. Dieterichem (Geschichte der byzantinischen und neugriechischen Litteratur, v Lipsku 1902, 127 n.) pokládá spis. tento živý cit přírodní za dědictví sentimentálního básnictví doby hellenistické. Vedle toho uznává ještě vliv Písma, milostné poesie západní (italské a francouzské), zvláště básní Petrarkových. *K. S.*

Chystané překlady. Na výzvu otištěnou v posledním sešitě minulého ročníku přihlásila řada překladatelů četné práce buď již ukončené nebo aspoň začaté; uvádíme tu jejich seznam na doklad horlivé práce překladatelské ani válkou nepřerušené a pro informaci těm, kteří překládati míní. Z řecké poesie jest přeložena Homerova Odysseia, Hesiodova Erga, rozsáhlý výbor řecké lyriky, Euripidova Ifigenie v Aulidě a Apolloniova Argonautika; z prósy přeložen Platonův Timaios, Kritias, Politeia, Filebos, Faidon a Plutarchův Caesar. Připravují se tato díla: Ilias, Euripidův Orestes, Herakles a Bakchy, Theokrit; Platonův Theaitetos, Strabonův Zeměpis, Flaviovy Dějiny války židovské, Appianovy Války občanské, Lukianův Tragopodagros, výbor z dopisů Alkifronových, Heliodorův román aithiopský, Longova idylla Dafnis a Chloe, Julianovi *Καίσαρες* a *Μισοπώγων*. Z římské

literatury úplně přeložena díla: Terentiova Andria, Vergiliovy Eklogy, Propertius, Tibullus; Ciceronovy Tuskulánky, Petroniovy Satiry, Senekova Apokolokyntosis a z Apulcia Amor a Psyche. Chystají se překlady: Lucretia, Catulla, Vergiliových Georgik, Horatiových Ód a epod, ukázek ze Statia, Senekových tragoedií a Apuleiových Metamorfos. *Hch.*

Vnějšími okolnostmi se stalo, že nebylo dosud v Listech filologických vzpomenuto úmrtí dvou filologů moravských, Fr. Černého a Ignáta Hoška. *Fr. Černý*, professor I. státní reálky brněnské, zemřelý 3. září minulého roku, hojně obíral se rukopisy staročeskými, podával o nich zprávy a uveřejňoval výpisy z nich (srv. Klasobraní po rukopisích v LF. 20, 21, 24, 25, Paběrky z moravského zemského archivu ve Věstn. Čes. Akad. 1900, 1901), vydal několik větších staročeských památek (zajímavý a důležitý Evangeliář Pražský LF. 24, 187 nn., Evangeliář Olomoucký v akademické Sbírce pramenů I, 1, 4, slovník Wiesenberský v Čas. Mat. Mor. 35, 401 nn.). Jeho edice nejsou bez nedostatků, ale při nedostatku pracovníků na tomto poli musíme mu býti vděčni i za to, co vykonal. Vzkvétající studium o přízvukových poměrech v jazycích slovanských zaujalo také jej a vedlo jej k Studiím o české kvantitě v LF. 24, 1897, 343 nn. a 27, 1900, 17 nn., jejichž část druhá (Přízvuk a kvantita u adjektiv jmenných) vyšla v Rozpravách filologických věnovaných Janu Gebauerovi (1898) str. 117 n. a část další (K poměru přízvuku a kvantity v češtině) ve výroční zprávě reálky brněnské za r. 1900. Drobný jeho článek K české výslovnosti LF. 29, 1902, 245 n. ukazuje, jak bedlivě si všímal také řeči mluvené. S P. Vášou vydal důležité a cenné dílo Moravská jména místní (v Brně 1907), jež podávajíc filologicky bezpečné výklady o jménech místních celé Moravy je jediné svého druhu ve filologické a místopisné literatuře naší. Vděk filologů i historiků získal si pracným svým Ukazatelem jmen k latinským zemským deskám brněnským a olomouckým (v Brně 1914). Z jeho studií o staročeských jménech vlastních třeba připomenouti také jeho články o osobních jménech v Gebauerově Staročeském slovníku, uveřejněné ve feuilletonech brněnských Lidových Novin 17./10., 31./10., 2./12. 1916, jež obsahují cenné doplňky a poznámky; i jiné cenné jeho články uloženy jsou ve sloupcích tohoto listu, kde bohužel zapadají a lehce unikají zasloužené pozornosti. Vedle studií filologických zaměstknával se Černý hojně také archaeologií. Úhrnem byla vědecká jeho činnost obsáhlá a nezůstane beze stopy ve vývoji vědecké práce české. — *Ignát Hošek*, narozený 1852 v Chromči na Moravě, posléze professor zemské reálky v Kroměříži, známý překladatel z ruštiny, zemřel 13. ledna t. r. V české filologii pojistil si čestné místo svými pracemi dialektologickými. Již r. 1894 v LF. 21, 73 nn. uveřejnil studii o nářečí svého rodného kraje, o nářečí chromeckém. Potom prostudoval nářečí českomoravské, kterýmžto jménem označil nářečí okresu polenského a přilehlých částí okresu poličského a přibyslavského, a výsledkem tohoto studia bylo dílo Nářečí českomoravské, jež vyšlo ve třech svazcích akademických Rozprav (1900, 1905); svazek první obsahuje popis podřečí polenského, druhé dva svazky popis podřečí poličského. Obzvlášť cenné v tomto díle jsou hojné ukázky obou podřečí, jež zaujímají dobrou polovici celého díla a při podřečí polnickém vyplňují celou knihu o 152 stranách. Četné dialektické texty uveřejnil Hošek v Českém Lidu sv. 5.—9. S dialektickými jeho pracemi souvisí důležitá studie O poměru jazyka písní národních k místnímu nářečí (v Rozpravách Čes. Akademie 1897). Méně významny jsou drobnější jeho práce v různých časopisech uveřejněné. Předem již také pochybena byla myšlenka o jednotném jazyce pro rakouské Slovany, o jehož mluvnici se Hošek pokusil ve spise Grammatik einer neuslavischen Sprache (einer Vermittlungssprache für die Slaven der österr.-ungar. Monarchie) v Kroměříži 1907.

Ze známých učitelů jazykovědy na universitě lipské po Leskienovi odešel *Ernst Windisch*, professor filologie indické a keltské. Zemřel 30. října 1918 jsa stár 74 let. Na vývoji obou vědeckých oborů, jejichž zástupcem na universitě lipské dlouhá léta byl, měl Windisch význačnou účast. V oboru filologie indické v popředí jsou jeho práce literárněhistorické a práce o budhismu. Z oněch zvlášť třeba jmenovati pojednání o řeckém vlivu na indické drama (Der griechische Einfluss im indischen Drama, Verhandl. 5. Orientalisten-Congress 1881); z těchto uvedena buďtež díla Māra und Budha (AbhSächsGesW. 15, 1895, No. 15), Budha's Geburt und die Lehre von der Seelenwanderung (ib. 26, 1908, No. 2), Die Komposition des Mahāvastu, ein Beitrag zur Quellenkunde des Budhismus (ibid. 27, 1909). Jazykové stránky hledí si některé studie týkající se jazyka pāli (Über die Sandhiconsonanten des Pāli 1893, Über den sprachlichen Charakter des Pāli 1906), dále dlužno uvésti jeho příspěvky k Delbrückovu dílu der Gebrauch des Conjunctivs und Optativs im Sanskrit und Griechischen (1871). Od r. 1880—1902 redigoval Zeitschrift der deutschen morgenländischen Gesellschaft (sv. 34—56). A tomuto vědeckému oboru také vypsal pro Grundriss der indo-arischen Philologie und Altertumskunde mistrně jeho dějiny, jež jsou posledním jeho dílem (Geschichte der Sanskrit-Philologie und indischen Altertumskunde I, 1917; část druhá je prý v rukopise také hotova). V oboru filologie keltské nejvíce se obíral starou irštinou. Jeho Kurzgefasste irische Grammatik (1879) dlouho byla nejvhodnější příručkou pro studium staré irštiny, vydal řadu irských textů, obyčejně s překladem, slovník prvního svazku sbírky Irische Texte (1880) byl vítanou lexikální pomůckou při studiu irských textů vůbec. Z grammatických prací, vybočujících z rámce dvou těchto filologií, je nejdůležitější dílo Verbalformen mit dem Charakter *r* im Arischen, Italischen und Keltischen (Abhandl. Sächs. GesellW. 1887), dílo, jež ve věci, o které jedná, znamená obrat ke správnému poznání. Výčet četných prací Windischových do r. 1914 jest ve sborníku vydaném k jeho sedmdesátým narozeninám (Festschrift Ernst Windisch zu 70. Geburtstag dargebracht, v Lipsku 1914) na str. 366—380.

Společnost Národopisného musea československého vydala k loňským šedesátým narozeninám prof. Polívky *Sborník prací* věnovaných Prof. Dru J. Polívkovi k šedesátým narozeninám (v Praze 1918, str. 260). Sborník ten by se měl vlastně jmenovati »Sborník prací o prof. Dru J. Polívkovi«, poněvadž neobsahuje, jako to při podobných slavnostních sbornících bývá, článků a studií, jež přátelé a žáci oslavencovi pro sborník napsali, nýbrž obsahuje články, vykládající o vědecké činnosti oslavencově. Je přirozeno, že největší část Sborníku musil zaujmouti výklad o Polívkových studiích ze srovnávací literatury. Vzrostl však bohužel tak, že zatlačuje do pozadí články o ostatní činnosti Polívkově, z nichž dokonce dva — článek Pátův o Polívkových studiích z oboru církevní slovanštiny (vyšel zatím v posledním sešitě Čas. Mod. Fil. 6, 329—343 pod názvem O staroslověnských a středobulharských pracích prof. J. Polívky) a článek Zubatého o Polívkových pracích jazykozpytných — podle doslovu pořadatelova nemohly býti do Sborníku vůbec pojaty. O těchto dvou oborech vědecké práce Polívkovy poučujeme se jen z podrobného a velmi cenného soupisu prací Polívkových (str. 239—256), který sestavil pořadatel Sborníku J. Horák. K těmto citelným mezerám Sborníku nemusilo dojíti, kdyby článek hlavní byl rozsahem svým úměrný rozsahu celého díla a rozsahu článků ostatních. To bylo docela dobře možno i při rázu, jejž článku tomu jeho auktor dal, učiniv z něho »orientační pomůcku, která chce informovati, kde lze v Polívkových pracích nalézti o určitých látkách poučení«, pomůcku, která zajisté je vítaným rejstříkem k Polívkovým pracím sem hledícím. K tomu však nebylo snad třeba uváděti u všech

látek jejich obsah a snad i leccos jiného mohlo být vynecháno bez újmy celku a jeho účelu: tím by se byl rozsah článku, který zaujímá 216 stran, redukoval jistě nejméně na polovičku a bylo by zbylo dost místa pro články ostatní.

Důležitou indologickou publikací jest vydání Dhaṇavālovy Bhavissatakahy (Bhavissata Kaha von Dhaṇavāla. Eine Jaina Legende in Apabhraṃśa, v Abhandlungen der Kön. Bayer. Ak. der Wiss., filosoficko-filologická a hist. třída, sv. 29., poj. 4., 1918), jež uspořádal *H. Jacobi*. Látka Bhavissatakahy jest zejména v prvé části romantická a básník, třebas byl kupec, byl opravdovým básníkem. Podle Jacobiho byla báseň složena někdy kolem r. 1000 po Kr. (str. 6). Důležitá jest skladba hlavně tím, že jest celá psána apabhraṃśem, jehož vývojový stupeň jest mladší než apabhraṃś známý z grammatiků. Jacobi rozbírá jej na str. 24—43 a vykládá pak na str. 53—81 o apabhraṃśi vůbec. K textu (str. 1—120) jest připojen důkladný slovníček (str. 121—212). *V. L.*

Jistě není náhodou, že za posledních let, zejména let válečných, zvýšil se v střední Evropě zájem o buddhismus. *Oldenbergova* kniha »Buddha. Sein Leben, seine Lehre, seine Gemeinde« vyšla r. 1913 již v šestém vydání (páté vyd. r. 1906). Po dvou letech vydal týž učenec velmi důležité dílo »Die Lehre der Upanishaden und die Anfänge des Buddhismus« (V Gottinkách 1915). R. 1916 vyšlo v Göschenově sbírce dvousvazkové dílo *H. Beckha* Buddhismus. I. Einleitung. Der Buddha. II. Die Lehre. První díl kryje se tedy látkově se 174. svazkem téže sbírky »Buddha«, jejž napsal r. 1905 *Edmund Hardy*. Dílko Beckhovo však jest podrobnější a hlubší. Ve sbírce »Aus Natur und Geisteswelt« vyšlo r. 1917 třetí vydání knížky *R. Pischela* »Leben und Lehre des Buddha«, upravené (jako již i druhé vydání) prof. *Lüdersem*. Téhož roku byl vydán, v krátké době po druhé, *Grimmův* obsáhlý výbor z německých překladů starých buddhistických textů (Die Lehre des Buddha. Die Religion der Vernunft, v Mnichově 1917; první vydání je z r. 1915; vydání druhé jest rozšířeno o několik kapitol). Dílo Grimmovo jest celkem zbytečné. Laikovi poslouží lépe kniha *Edv. Lehmanna* Der Buddhismus als indische Sekte, als Weltreligion (Tübingen 1911) a odborník pozná, že Grimm vykládá buddhistické texty podle své filosofie (jak ostatně činil již před ním *Paul Dahlke* v Aufsätze zum Verständnis des Buddhismus, v Lipsku 1903, a zejména v knize Buddhismus als Weltanschauung, ve Vratislavi 1912). Podle Grimma jest na př. buddhismus »zeitlose Wahrheit« a jest prý nesprávno vykládat buddhismus jako náboženství určité doby a jen se stanoviska indického. Grimmova kniha jest tím zbytečnější, že r. 1911 vyšel ve Vratislavi *Seidenstückerův* Pāli-Buddhismus in Übersetzungen, kterýžto výbor pěkně doplňuje jak starou, dobrou anthologii *Neumannovu* (Buddhistische Anthologie, Leiden 1892), tak novější práce *H. C. Warrena* Buddhism in translations (Cambridge Mass. 1906) a *M. Winternitze* »Buddhismus« v Bertholetově výboru »Religionsgeschichtliches Lesebuch (Tübingen 1908). Loňského roku vydal žák Arnošta Kuhna *Friedrich Heiler* v Mnichově spis »Die buddhistische Versenkung«, jenž jest vhodným doplňkem díla Beckhova. Spis tento jest rozšířené pojednání »Die buddhistischen Versenkungsstufen«, uveřejněné ve sborníku vydaném na oslavu 70. narozenin Arnošta Kuhna (Aufsätze zur Kultur- und Sprachgeschichte vornehmlich des Orients Ernst Kuhn zum 70. Geburstag gewidmet). Buddhismus nemá modlitby a jednotlivé stupně buddhistické kontemplace jsou buddhismu tím, čím jiným náboženstvím jest modlitba. Ale jako zevšední i nejzanícenější modlitba opakováním a bezduchým odříkáváním, tak zevšedněla i buddhistická kontemplace, takže buddhistická i křesťanská mystika měla týž tragický osud. *V. L.*

(Z a s l á n o.)

Pan dr. O. Hujer věnoval v předcházejícím čísle t. l. velmi podrobnou recensi mé skromné knížce »Náboženské názvosloví československé«, aby s ní vyslovil naprostou nespokojenost. Nelíbí se mu ani její název: ujišťuji váženého pana kritika, že jsem rovněž jako on přívržencem Gebauerovy zásady, že má býti titul v naprosté shodě s obsahem. Ale tomu tak přece jest i v mém případě; ovšem kdybych býval chtěl všechno omezení své práce vyjádřiti na titulní stránce, musil bych použíti archaistického způsobu à la Komenský, t. j. přidati celé souvětí! I tak se zdál však vydavatelstvu titul i podtitul příliš dlouhý a změnil jsem jej několikrát, ponechav si další vysvětlení do předmluvy, která se právě s takovými věcmi na čtenáře obrací. Všeobecně budiž mi dovoleno především uvésti na svou obranu, že toto dílko mé není plodem dlouholetého, soustředěného studia pramenného, které by chtělo látku vyčerpati. Že tento cíl nebyl vůbec dosažitelný, uznává sám p. referent co do materiálu citátového — jsouť památky i naší reformační literatury namnoze dosud rukopisné nebo otištěny bez orientačních indexů. Nakladatelství »Comenia« mi dosvědčí, že jsem se dal do prvního náčrtu své »velmi dobré myšlenky«, abych vyhověl žádosti o příspěvek do sborníku, jenž měl vyjíti již v jubilejním roce Husově. Potom však z různých příčin byl tisk takto získané knihy odložen. Vzhledem k tomu, že běželo o soubor studií více než 10 autorů, bylo nutno rozsah již p r o s t o r o v ě o m e z i t i. Jsem si též vědom, že jsem se podjal úkolu příliš velikého, a spravedlivý kritik uzná, že jsem nemohl za daných okolností podati více než p ř e h l e d a prima rudimenta. Teprve když bylo později rozhodnuto připojiti mou práci pro její zvláštní povahu jako přílohu sborníku, která se má též o sobě prodávati, vyžádal jsem si ji zpět, abych ji místy doplnil. Ale co nejstručnější f o r m a s l o v n í k o v á musila již zůstati. Jestliže se mi tedy namítá, že »udáním kořene se nepraví nic«, ptám se: čeho víc doví se čtenář z etymologických slovníků? Není v té příčině dosavadní monografie tohoto předmětu od Miklosiche spíše ještě úsečnější a neurčitější? Pokud se týče v ý b ě r u s l o v, nehledě k zásadnímu, praktickému omezení hesel na žijící, jest ovšem s u b j e k t i v n í náhled, co tam ještě patřilo a co již ne. Uznávám, že mnohé z termínů, p. kritikem (stejně jako prof. Zubatým v Naší řeči II. č. 8) postrádaných, měly býti pojaty, a projeví-li podobná konkrétní desiderata i čtenáři, kterým jsou především publikace »Comenia« určeny, hodlám vydati pak doplňkový arch. Ale na př. slovo »socha« může míti náboženský přízvuk jen pro Čecha-katolíka, v mé hlavě má jen význam umělecký. Také »blažený« nezní mi nijak specificky nábožensky, ale jest ostatně uvedeno při výkladu hesla »blahoslaviti«. Korektury »nesprávných a nemožných« (t.j. vlastně zastaralých a překonaných) pokusů etymologických (které však vesměs jsou jen registrovány jako c i z í výklady!) beru rád na vědomí, nejsa odborníkem v indoevropském jazykozpytu. V té příčině se jen odvolávám na závěr své předmluvy. Ale zásadně trvám na svém p s y c h o l o g i s u j í c í m h l e d i s k u, že na př. ve slovech »bohatý, zboží, nebohý« cítili naši předkové v určité době náboženského svého života na základě bible souvislost s pojmem Boha. Třeba to byl výklad ex post, šlo mi právě o jeho p ř e d s t a v o v o u c e n u, kterou dosvědčují i příslušné doklady literární. A tím se ocitám u mínění páně kritikova, že jsou zbytečně uváděny výklady lidové etymologie nebo naivní citáty bakalářsky středověké »učenosti« Philonomovy či Blahoslavovy. Pokládám naopak obé, ale obzvláště prvé, za výstižnou i l u s t r a c i n á b o ž e n s k é h o m y š l e n í, o jehož stopování mi šlo především! Značně odlišným typem písma a celou úpravou textovou je jistě postaráno dostatečně o to, aby čtenář věděl, kde hledati skutečně vědecké poučení vývojové. Zde však neběží jen o historickou genesi a legitimní původ slov, nýbrž

i o jejich vnitřní, měnlivý obsah! Konečně co do rozvrstvení slov podle stáří, stačí mi, že jsem dal popud k tomuto slovníkářskému datování u nás tak zanedbanému. Jestliže jsou na př. slova »hospodin, obět, sbor, spásti« praslovanská (ač jich mnohé jazyky slovanské neznají!), t. j. i když si je přinesly kmeny československé ze společné pravlasti do našeho území, přece se mi zdá, že typický význam jejich se ustálil v češtině vlivem slovanské liturgie. Mohly by tedy ony termíny býti označeny: I > II — stejně jako jsem již učinil u hesel: »slovo, služby (Boží)« a j.

A tak uzavírám tyto své poznámky výrazem uspokojení, že přece jen i v přísných očích spoluredaktora Listů filol. mōje knížka »není neužitečná«. Doufám, že teprve se stane užitečnou (přes vytknuté neúplnosti, omyly a j. pochopitelné nedostatky), až se po tolikerém průtahu octne na trhu knihkupeckém.[1] Vykoná snad vnitřní úkol a náboženské poslání své, o němž mluvím na počátku předmluvy. Ale i po stránce ryze vědecké povzbudí snad povolanější odborníky k důkladnějšímu propracování tak důležité látky. Vivant sequentes! *Dr. A. Frinta.*

Hájiti mého posudku proti těmto výkladům není třeba. Nedostatků a chyb, jež jsem jeho spisku vytkl, p. dr. Frinta nepopírá, pouze je vykládá a omlouvá; ale chyby zůstávají chybami a na mém posudku se celým tímto výkladem nic nemění, i mohl bych jej prostě přejíti mlčením. Ale jsou ve výkladech těch některé zásadní věci povážlivé, kterých nemohu nechati bez poznámek; chci tedy, třebas nerad, tak jako jsem kritickými poznámkami doprovodil jeho spisek, doprovodit poznámkami takovými i tento jeho doslov k posouzenému spisku.

P. dr. Frinta vykládá, že pro ty a ty příčiny »nemohl za daných okolností podati více než přehled a prima rudimenta«. Budiž, ale tím nebyl zbaven povinnosti podati takový přehled bez chyb, přehled správný ve všem, v čem »za daných okolností« správný býti mohl: že tomuto jistě nespornému požadavku nevyhověl, to ukázal můj posudek zcela jasně. Některé z nedostatků své práce vykládá p. dr. Frinta tím, že »není odborníkem v indoevropském jazykozpytě«, — to je věc, která u vědeckého pracovníka překvapuje. Není přece zajisté o tom sporu, že ten, kdo píše o věcech, v nichž se necítí odborníkem, je povinen opatřiti si o věcech těch takové poučení, aby o nich psáti mohl; nedovede-li si poučení takového opatřiti, pak nemá o věcech těch psát. Ale tu třeba zdůraznit, že v případě našem o odbornictví v indoevropském jazykozpytě nemůže být řeči. Jde tu vesměs o věci, které náležejí k nejnutnější výzbroji každého, kdo se obírá vědeckou mluvnicí kteréhokoliv jazyka; kdo jen trochu zavadí o historicko-srovnávací mluvnici slovanských jazyků, musí věděti, že nelze slovo *milý* spojovati s řec. *φίλος*, protože slov. *m* nemůže býti za řec. *φ*, proti slov. *m* může býti v řečtině zase jen *μ*. Na to, že není odborníkem, mohl by se p. dr. Frinta vymlouvati, kdybych mu byl vytkl, že neprávem srovnává slov. *milý* s řec. *μείλιχος*, neboť tu bych od něho žádal, aby věděl, jaké problémy jsou spojeny s výkladem slova *μείλιχος*; ani to by nebyl od »přísného« kritika požadavek neskromný, ale o tom jsem ani nemluvil, vida ve spise zápas s věcmi úplně elementárními. O nedostatcích jiných, které se neodbornictvím v indoevrop. jazykozpytě vůbec omlouvati nemohou, jež prozrazují na př. nesprávný názor o historickém vývoji slov a jež by byla odstranila hlubší znalost jazykového vývoje českého (a nebylo k tomu třeba »dlouholetého, soustředěného studia pramenného«), o nedostatcích těch p. dr. Frinta nemluví; korrektury nedostatků těch béře patrně také na vědomí, jenže mlčky a snad nerad. Další věc povahy zásadní, která ve výkladě p. dr. Frinty překvapuje, je to, jak

[1] Byla totiž vysázena loni napřed, ale prodávati se bude až po dotištění celého »Reformačního sborníku«, jehož je vlastně samostatnou přílohou.

»nesprávné a nemožné« etymologie omlouvají se tím, že jsou to vlastně etymologie »zastaralé a překonané« a že jsou vesměs registrovány jako výklady cizí. Což smějí se věci dávno odbyté (a byly-li skutečně převzaty věci ty odjinud, — nemám chuti ani času hledati, odkud by mohly být vzaty — pak musí být z pramenů hodně starodávných) bez zamítnutí předkládati jako berné mince a to ještě čtenářstvu laickému, které si o jejich ceně nemůže učiniti samostatného úsudku, když si ho neučinil auktor sám? A je omluvou, že jsou to výklady cizí (nehledě ani na to, že v předmluvě na str. VIII slíbeno etymologie shledati a kriticky je posouditi)? Vždyť přece auktor přejímaje je bez poznámky buď je uznává za správné anebo je za správné neuznává a pak vědomě šíří nesprávnosti. Učenými slovy a výrazy zatemňuje p. dr. Frinta ve svých poznámkách k mému posudku, oč jde při výkladě slov *bohatý*, *nebohý*, *zboží*: trvá na svém psychologisujícím hledisku, že ve slovech těch cítili naši předkové v určité době náboženského svého života souvislost s pojmem Boha. Toho nepopírám, ale p. dr. Frinta, který nyní praví, že souvislost ta cítěna »v určité době náboženského vývoje«, a poznamenává, že je to výklad ex post, v knížce samé o slově *zboží* napsal, že znamenalo původně (podtrhuji já) to, co komu (se strany Boží) přiděleno, v této odvozenině prý je »táž stará a hluboká souvislost významová« jako při *bohatý*, slovy těmi »označuje náš jazyk Boží přízeň nebo její nedostatek u člověka«, — tedy v knížce samé pokládá souvislost slov těch se slovem Bůh za něco starobylého, původního! Odmítnouti musím dále také stanovisko, jež p. dr. Frinta zaujímá v otázce výběru slov, jež do jeho spisu náležejí: na tom, má-li slovo *socha* náboženský přízvuk jen pro Čecha-katolíka, nic nezáleží; faktum je, že v českém náboženském názvosloví se slovo to vyskytuje a tedy měla být o něm řeč ve spise, který o názvosloví tom — bez obmezení podle konfessí — vykládá.

Jiné věci ve výkladu páně Frintově jsou významu podružnějšího. Řečnické otázky o etymologických slovnících a monografiích jsou špatné řečnické otázky, protože odpověď na ně zní jinak, než otázky ty naznačují: dobré etymol. slovníky a monografie podávají mnohem více než stručný poukaz na kořen, který ostatně má význam jen pro odborníka, jemuž je značkou pro celou rodinu slov, neodborníku však nepraví docela nic. Ani teď nejsem přesvědčen, že etymol. výklady z Philonoma a Blahoslava neuváděny zbytečně, neboť nevidím, jaká illustrace náboženského myšlení je na př. ve výkladě, že je *naděje* z *nad dílo*, nebo že *kostel* je z *kostí postel?* O tom, shoduje-li se obsah knížky s jejím nadpisem, netřeba se příti: z mého posudku a i z nynějšího vysvětlování auktorova je to zcela patrno. Účinným kontrastem naznačuje p. dr. Frinta, že jsem věnoval velmi podrobnou recensi jeho skromné knížce. I to lze lehce vysvětliti: byl-li posudek odsuzující, bylo jej nutno řádně odůvodniti a doložiti; kdyby byl býval mohl býti pochvalný, byl by býval pravděpodobně o hodně kratší. A pak se nesmí zapomenouti, že posuzovaná knížka nevystupuje všude tak skromně jako zde: v předmluvě (str. VIII) mluví se o tom, že obsahuje několik monografií, — ty zajisté už zasluhovaly posudku obšírnějšího.

Své poznámky uzavírá p. dr. Frinta výrazem uspokojení — ani v tom ho nemohu následovat. Já uzavírám svůj doslov výrazem neuspokojení: jako jsem nebyl spokojen s knihou Frintovou, tak nejsem spokojen s těmito jeho poznámkami k ní; lituji také toho, že jsme zde proplýtvali několik stránek drahocenného dnes místa výkladem o věcech, jež se rozumějí samy sebou. A ani ke konečnému přání p. dr. Frinty nemohu se připojiti úplně: přeji si také já, aby našel následovníky, ale přeji si při tom, aby nešli ve šlépějích jeho knížky, má-li vzniknouti práce, vyhovující oprávněným požadavkům do ní kladeným.

Oldřich Hujer.

Studie o pramenech filosofických spisů Ciceronových.

Napsal **K. Svoboda**.

(Pokračování.)

VIII. De finibus bonorum et malorum.

V první knize před Torquatovým výkladem epikurského učení o nejvyšším dobru posuzuje Cicero stručně celou filosofii Epikurovu v § 17—26. Ke konci mluví sám (§ 23 n.), ale pro výklad o epikurské fysice (§ 17—21), snad i logice (§ 22) a ethice (§ 23) potřeboval řeckého pramene. Hirzel (II, str. 657 n.) a jiní badatelé[1] správně usoudili ze shody mezi de fin. I 18 a Acad. post. 24 (dvojí princip, hmota a síla) a některých jiných, že tu užil Cicero Antiocha tak jako ve II., IV. a V. knize de finibus. Ale o tom, z kterého jeho spisu čerpal, se neshodují. Hirzel (II, str. 661 n.) mínil, že Antiochos ve svém díle o nejvyšším dobru probíral kriticky všechny obory filosofické, avšak hlavní váhu kladl na ethiku. Lörcher (Das Fremde und das Eigene, str. 78) pomýšlel na fysikální spis, obdobný dílu o nejvyšším dobru. Ale do ethického díla nepatří výklady fysikální, tak jako do fysikálního nepatří ethické. Uri (str. 68, 73) správně poznal, že nástin Epikurovy filosofie na počátku I. knihy de finibus je ze stejného pramene jako historický výklad v Acad. post. 15 n., a odvozoval vše z úvodu logického nebo ethického díla Antiochova. Avšak na úvod jsou výklady ty příliš rozsáhlé. Pramenem byl, tak jako v Acad. post., samostatný spis Antiochův nebo přednášky, kde se vykládaly dějiny filosofie podle škol a v nich zase podle oborů (fysika, ethika, dialektika).

Za pramen Torquatovy řeči (§ 29 n.) bývá pokládán mladší epikurovec, Zenon nebo Faidros nebo Filodemos,[2] a to proto, že

[1] Susemihl (II, str. 288), Lörcher (Das Fremde und das Eigene, str. 77 n.; Burs. Jahresber. CLXII, 1913, str. 84), Philippson (Berl. phil. Woch. XXXIII, 1913, sl. 601), H. Uri (Cicero und die epikureische Philosophie, v Mnichově 1914, str. 73).

[2] Podle Goerenze (vyd., str. XXIV n.) byly pramenem Epikurovy *κύριαι δόξαι*, snad i Faidros a Zenon, podle Madviga (vyd.³, str. LXIV) pozdější epikurovec, snad Faidros. C. Hartfelder (De Cicerone Epicureae doctrinae interprete, v Karlsruhe 1875, str. 11 n.)

se Cicero v § 16 dovolává přednášek Faidrových a Zenonových a několikrát mluví o různých směrech ve škole Epikurově: v § 30 n. o rozličném způsobu dokazování, co je nejvyšší dobro, v § 55 o chybném učení některých epikurovců o rozkoši a v § 66 n. (srov. II 82 n.) o učení mladších epikurovců o přátelství. V nové době byly tyto výroky Ciceronovy brány v pochybnost. Tak dokazoval Hirzel (II, str. 675 n.) a Usener (str. 271), že polemika v § 55 nesměřuje proti epikurovcům, nýbrž proti kyrenaikům (srov. Diog. L. II 89, X 137), Bignone (uv. poj. str. 60 n.), že mezi důkazy v § 30 n. není rozdílu, o jakém mluví Cicero, a že všechny tři názory na přátelství v § 66 n. hlásal již Epikuros (Diog. L. X 120, gnom. vatic. 23 [Wien. Stud. X 1888 str. 193]). Také Lörcher (Das Fremde und das Eigene, str. 5 n.) pokládal ony zprávy Ciceronovy za chybné, kdežto Philippson (Rhein. Mus. LXVI, 1911, str. 231; Berl. phil. Woch. XXXIII, 1913, sl. 601) a Uri (str. 24) jim věří. Ale i když ony domnělé odchylky od Epikurova učení padají na vrub Ciceronův, přece mohl čerpati z pozdějšího epikurovce. Tak také soudí oni badatelé (kromě Lörchera) a omyly Ciceronovy vysvětlují právě tím, že neužil Epikura samého.

Pramenem byl vskutku mladší epikurovec, Zenon. Dokázal to Hartfelder (na uv. m.), ale jeho důkaz upadl v zapomenutí. Poznal, že názory Zenonovy v Tusc. III 38 se shodují s výklady Torquatovými, srov.

Tusc. III 38 eum esse beatum, qui praesentibus voluptatibus frueretur confideretque se fruiturum ... (dolorem) si summus foret, futurum brevem, sin productior, plus habiturum iucundi quam mali ... ante perceptis bonis contentus esset nec mortem nec deo extimesceret.	de fin. I 62 (sapiens) expectat illa (futura), fruitur praesentibus ... 40 dolor in longinquitate levis, in gravitate brevis soleat esse ... 41 neque divinum numen horreat nec praeteritas voluptates effluere patiatur ... 57 sapientes bona praeterita grata recordatione renovata delectant. 62 neglegit mortem, de diis inmortalibus sine ullo metu vera sentit ... praeterita grate meminit ...

Cicero sice praví, že to přednášel Zenon ústně v Athenách, ale to říkal i o svém prameni Antiochovi (Acad. pr. 12, post. 14,

pokládal za pramen Zenona, H i r z e l (II, str. 669 n.) Filodema, jenž čerpal ze Zenona, T h i a u c o u r t (str. 75 n.) Zenonovy přednášky, U s e n e r (Epicurea, str. 264, 271) výtah z Epikura, G i a m b e l l i (Riv. di fil. XVII, 1889, str. 118 n.) výtah z přednášek Faidrových, H. B i g n o n e (t. XXXVII, 1909, str. 54 n.) zápisy z přednášek Zenonových a Faidrových, L ö r c h e r (Das Fremde und das Eigene, str. 1 n.; Burs. Jahresber. CLXII, 1913, str. 84) Epikurovy spisy *περὶ τέλους, κύριαι δόξαι* a dopis Herodotovi, P h i l i p p s o n (Berl. phil. Woch. XXXIII, 1913, sl. 604 n., XXXVI, 1916, sl. 105) Filodema, U r i (str. 9 n.) mladšího epikurovce.

de fin. V 8, 75).[1] Shoda s Tuskulánkami je tím závažnější, že je Cicero skládal hned po díle de finibus a užíval v nich, jak uvidíme, látky z něho.

Nesprávná je domněnka Lörcherova (Das Fremde und das Eigene, str. 1 n.; Burs. Jahresber. uv. m.), že Cicero složil sám I. knihu podle Epikurových spisů *περὶ τέλους, κύριαι δόξαι* a dopisu Herodotovi (Diog. L. X 35 n.). Z tohoto dopisu necituje Cicero vůbec nic; ze spisu *περὶ τέλους* jediné místo o tělesných rozkoších, přímo v Tusc. III 41 n., mimo to na ně naráží in Pis. 69, Acad. post. 7, de fin. II 7, 20, 23, 29 n., 48, 64, Tusc. III 46, de nat. d. I 111. Toto časté uvádění jediného místa nasvědčuje tomu, že Cicero spisu sám nečetl, nýbrž citát znal odjinud. Snad z polemického spisu Antiochova, jehož užil v II. knize; neboť výrok vybízel svým otevřeným materialismem k odporu. Je-li tomu tak, pak znal Cicero spis ten již r. 55, kdy mluvil proti Pisonovi. U Antiocha snad nalezl též úryvek z dopisu Hermarchovi, jehož se dovolává v de fin. II 96 a 101 (zmínky v Tusc. II 45, V 26, 74, 88) i s polemikou v II 97—103. Je dosti věcná a obsahuje jiný citát z Epikura (v § 100 *κύρ. δόξ.* 2).

Spíše by se mohlo souditi s Goerenzem (na uv. m.), že Cicero znal sbírku výroků Epikurových *κύριαι δόξαι* (Diog. L. X. 139—154). Uvádí z ní ve svých spisech celkem osm výroků: 1. o bohu (de nat. d. I 85), 2. o smrti (de fin. II 100), 5. o ctnostném životě (I 57, II 51, 70), 10. o rozkoši (II 21), 16. o mudrci (I 63, Tusc. V 26), 19. o mudrci (de fin. I 63), 28. o přátelství (I 68), 29. rozdělení žádostí (I 44, II 26). Také ty nalezl asi všechny v předlohách. V I. knize de finibus se hodí vesměs do souvislosti jako doklady Epikurova učení. U II. knihy může býti spor, zda 5. a 29. výrok byly v polemické předloze, či zdali je Cicero přenesl z pramene I. knihy, aby je pak sám vyvracel. Jen 10. výrok v II 21 a polemika proti němu v § 21—27 vybočují ze souvislosti, ale že by byly přidány Ciceronem, z toho nelze souditi. Z výroku vyplývá dvojí cíl Epikurův (rozkoš a bezbolestnost), a o tom se právě v této části jedná. Polemika obsahuje mnoho ciceronského, ale ne vše. V § 23 dokazuje se vtipně nelogičnost výroku, v § 27 dokazuje se proti Epikurovi, že se žádosti nemají omezovati, nýbrž zcela odstraniti; totéž tvrdil Antiochos (Acad. pr. 135). Namítá se, že to, co nazývá Epikuros žádostmi, jsou vlastně přirozené potřeby (desideria naturae § 27). I to se hodí Antiochovi, jenž hájil oněch potřeb proti stoikům (de fin. V 25 quod cuiusque natura desideret, 35, 72). V celé polemice se vytýká Epikurovi nedůslednost, tak jako v kritice jeho dopisu Hermarchovi (II 97 n.). V Tusc. V 26 je 16. výrok reminiscencí z de fin.

---

[1] Na tento způsob Ciceronův — čtené líčiti jako slyšené — ukázl G. L. Hendrickson (Am. journ. of phil. XXVII, 1906, str. 184 n.).

I 63. Také výrok v de nat. d. I 85 nalezl Cicero v předloze, kde se z něho usuzovalo, byl-li Epikuros atheistou.

Vedle Epikura citoval Cicero dvakrát jeho žáka Metrodora: v de fin. II 92 (o tělesném zdraví) ze spisu Antiochova, neboť proti výroku tomu bylo snadno polemisovati, a v Tusc. V 27 (o osudu: occupavi te ... fortuna, atque cepi omnisque aditus tuos interclusi ...) buď z pramene de fin. I 63, kde jest jiný podobný výrok Epikurův (exiguam ... fortunam intervenire sapienti ...), nebo spíše z pramene V. knihy rozmluv Tuskulských (Poseidonia, v. kap. IX); neboť předchází myšlenka Theofrastova o osudu (§ 25 Theophrastus ... in Callisthene suo laudarit illam sententiam: ‚vitam regit fortuna, non sapientia').

Kritika epikurského učení v druhé knize je čerpána z Antiocha.[1] Na dvou místech (§ 34 n. a 38 n.) je přetržena přehledem mínění o nejvyšším dobru. Přehled ten náležel také Antiochovi (srov. de fin. V 16); základ k němu dal Chrysippos (Acad. pr. 138, 140) a Karneades (de fin. V 16). Ale v polemice proti Epikurovi asi nebyl. Snad správně soudil H. Strache (De Arii Didymi in morali philosophia auctoribus, v Berlíně 1909, str. 8), že stál na počátku celého díla. Cicero ho rád užíval; vyskytuje se ještě — tu úplnější, tu zkrácený — v § 19 (zmínka), III 30 n., 36 (zmínka), IV 49 n. (zmínka), V 16—23, 73 (zmínka), Acad. pr. 129 n., 138 n., Tusc. II 15 (zmínka), V 84 n.[2]

Nesnadnější jest otázka, byl-li již v prameni II. knihy výklad o vzniku počestného v § 45—48, jenž se zcela shoduje s výkladem v de off. I 11—15; srov.

de fin. II 45 homines ... hoc uno plurimum a bestiis differunt, quod rationem habent ...	de off. I 11 inter hominem et beluam hoc maxime interest, quod ... homo ... rationis est particeps ...
causas rerum et consecutiones videat et similitudines transferat et ... cum praesentibus futura copulet omnemque complectatur vitae consequentis statum.	consequentia cernit, causas rerum videt ... similitudines comparat rebusque praesentibus adiungit atque adnectit futuras, facile totius vitae cursum videt ...
eademque ratio fecit hominem hominum adpetentem cumque iis natura et sermone et usu congruentem, ut profectus a caritate domesticorum ac suorum ...	12 eademque natura vi rationis hominem conciliat homini et ad orationis et ad vitae societatem ingeneratque in primis praecipuum quendam amorem in eos, qui procreati sunt ...

[1] Dokazovali to Hartfelder (str. 22 n.) a Hirzel (II, str. 638 n.); s nimi souhlasili Usener (str. LXVIII), Susemihl (II, str. 288), Philippson (Berl. phil. Woch. XXXIII, 1913, sl. 605 n.), Üri (str. 32 n.) a j. Z dřívějších badatelů Goerenz (na uv. m.) a Kühner (str. 105) pokládali za pramen Chrysippa, Madvig (na uv. m.) Chrysippa nebo jeho následovníka, Zietzschmann (v uv. sp. str. 6 n.) Panaitia, Thiaucourt (str. 77 n.) samého Cicerona, jenž užil některých myšlenek stoických. Lörcher (Das Fremde und das Eigene, str. 27 n.; Burs. Jahresber. CLXII, 1913, str. 84) soudí, že Cicero sám zpracoval Chrysippa a Antiocha.

[2] Místa ta sestavil Hoyer, De Antiocho Ascalonita, str. 1 n.

46 eadem natura cupiditatem ingenuit homini veri videndi . . . vacui curis . . . scire avemus . . . vera diligimus, id est fidelia, simplicia . . .	13 hominis est propria veri inquisitio atque investigatio . . . curisque vacui, tum avemus aliquid videre . . . quod verum, simplex . . . id esse naturae hominis aptissimum:
quiddam amplum atque magnificum ad imperandum magis quam ad parendum accommodatum, omnia humana . . . levia ducens . . .	adpetitio quaedam principatus, ut nemini parere animus . . . velit . . . ex quo magnitudo animi existit humanarumque rerum contemptio.
47 . . . ordo et moderatio. cuius similitudine perspecta . . . transitum est ad honestatem dictorum atque factorum . . . facere aut eloqui, quod parum virile videatur.	14 . . . convenientiam partium sentit; quam similitudinem . . . ad animum transferens . . . pulchritudinem, constantiam, ordinem in consiliis factisque conservandam putat cavetque, ne quid indecore effeminateve faciat . . .
48 habes . . . formam honestatis, quae tota quattuor his virtutibus . . . continetur.	15 formam . . . honesti vides . . . omne quod est honestum, id quattuor partium oritur ex aliqua.

Madvig (str. 221) a Lörcher (Das Fremde und das Eigene, str. 40 n.; Burs. Jahresber. CLXII, 1913, str. 152) vysvětlovali shodu tím, že na obou místech bylo užito téhož výkladu Chrysippova. Hirzel (II, str. 648 n.), H. Doege (Quae ratio intercedat inter Panaetium et Antiochum Ascalonitam in morali philosophia, v Hallu 1896, str. 17 a 20) a H. Jungblut (Die Arbeitsweise Ciceros im ersten Buche über die Pflichten, ve Frankfurtě n. M. 1907, str. 17) myslili, že Antiochos následoval Panaitia, jenž byl pramenem spisu de officiis. P. Klohe (De Ciceronis librorum de officiis fontibus, v Greifswaldě 1880, str. 6 n.) soudil, že Cicero užil v de off. I 11 n. svého vlastního výkladu z díla de fin. II 45 n.

Žádné z těchto vysvětlení neuspokojuje. Shoda obou míst je tak veliká, že nelze pochybovati, že Cicero buď užil dvakráte téže předlohy nebo že přenesl přímo stať z jedné knihy do druhé. Pohlédněme na obě místa a jejich souvislost! V de off. I 11 n. je výklad ten úvodem k vlastnímu pojednání o povinnostech, a to úvodem zcela vhodným. Neboť povinnosti jsou vyvozovány ze základních ctností (§ 18 n.) a je tudíž správné jimi začíti. Počestné (honestum, τὸ καλόν) a jeho části, ctnosti, se odvozují z lidské povahy. Vychází se od pudu sebezachování a pudu pohlavního, společných všem živočichům (§ 11). Kdežto zvířata mají pouze smysly a žijí pro přítomnost, má člověk též rozum a podle něho zařizuje svůj život, touží po lidské společnosti, po poznání, jest hrdý a má zálibu v krásném (§ 11—14). Z toho vznikají čtyři ctnosti: moudrost (rozumnost), spravedlivost, statečnost a mírnost (§ 15—17). V tom pořádku se pak probírají jednotlivé povinnosti (§ 18—19, 20—60, 61—92, 93—151).

Výklad obsahuje myšlenky Panaitiovy. Schmekel (Die Philosophie der mittleren Stoa, str. 30) vytkl, že v § 13 se vyme-

zuje statečnost jako ‚magnitudo animi', odchylně od obvyklého učení stoického (Stob. II 60, 21 W.), ale shodně s § 61 n., a že dělení ctností v theoretickou (moudrost) a tři praktické (spravedlivost, statečnost a mírnost) v § 17 náleží Panaitiovi (Diog. L. VII 92). R. v. Scala (Die Studien des Polybios I., v Stuttgartě 1890, str. 245) a Schmekel (str. 60) srovnali § 11 commune item animantium omnium est coniunctionis adpetitus procreandi causa . . . inter hominem et beluam atd. s Polyb. VI 6, 2 (pramenem byl Panaitios) *πάντων γὰρ πρὸς τὰς συνουσίας ὁρμώντων κατὰ φύσιν, ἐκ δὲ τούτων παιδοποιίας ἀποτελουμένης . . . 4 τοῦ γὰρ γένους τῶν ἀνθρώπων ταύτῃ διαφέροντος τῶν ἄλλων ζῴων, ᾗ μόνοις αὐτοῖς μέτεστι νοῦ καὶ λογισμοῦ . . . ἐπισημαίνεσθαι τὸ γινόμενον . . . προορωμένους τὸ μέλλον.* Můžeme uvésti ještě tyto shody: § 11 n. pud pohlavní, rodina ~ § 54 hoc naturā commune animantium, ut habeant lubidinem procreandi, prima societas in ipso coniugio est . . .; § 11 rozum ~ § 107 omnes participes sumus rationis praestantiaeque eius, qua antecellimus bestiis; § 11 consequentia cernit, causas rerum videt, 15 perspicientia veri, 16 perspicit, quid in quaque re verissimum sit ~ II 18 in perspiciendo, quid in quaque re verum sincerumque sit . . . quid consequens . . . quae cuiusque rei causa sit; § 12 natura vi rationis hominem conciliat homini et ad orationis . . . societatem ~ 50 eius (societatis)... vinculum est ratio et oratio; § 13 adpetitio quaedam principatus ~ 65 principemque se esse mavult; § 13 humanarumque rerum contemptio, 17 in his ipsis despiciendis ~ 66 rerum externarum despicientia, 67, 71; § 13, 15 n. moudrost (*σοφία*) se spatřuje v pátrání po pravdě, odchylně od jiných stoiků, kteří ji hledali v praktické rozumnosti (*φρόνησις*, srov. Arnim III [Chrys.], zl. 262 n.); § 14 ne quid indecore effeminateve faciat ~ 129 ne quid effeminatum aut molle . . . sit.

Z toho ze všeho poznáváme, že výklad ten byl již v Panaitiově díle o povinnostech. Obraťme se k de fin. II 45 n. Tam je výklad ten zbytečný, s polemikou proti Epikurovi nemá co činiti. Je připojen k jiné vložce, přehledu mínění o nejvyšším dobru (§ 38—44). Cicero jej zkrátil na začátku a na konci: vynechal část o základních pudech a vlastní odvození ctností. Madvig (na uv. m.) myslil, že je z Chrysippa, ale jen proto, že mu přičetl i ostatní knihu. Lörcher (na uv. m.) ukazoval na to, že je Chrysippos jmenován v § 44. Ale to nic neznamená. Praví se tam o něm, že při sporu o nejvyšší dobro stavěl proti sobě rozkoš a počestno. Ať je to vzato z předcházejícího přehledu mínění o nejvyšším dobru (srov. § 43 a Acad. pr. 138, 140, kde je též jmenován), jak soudí Uri (str. 46), nebo odjinud, s dalším výkladem o vzniku ctností to nesouvisí. Mimo to namítl správně Philippson (na uv. m.), že Chrysippos pokládal ctnosti za vědění (Arnim III, zl. 262 n.) odchylně od onoho výkladu.

Byl tedy výklad ten vložen do II. knihy de finibus ze spisu Panaitiova (*περὶ καθηκόντων*).[1] Závěr ten překvapuje, ježto knihy de officiis byly napsány po díle de finibus. Ale Cicero mohl znáti spis Panaitiův, jenž byl velmi slavný (de off. III 10, Gell. XIII 28, 1 tribus illis inclitis libris), již z dřívějška; neobíralť se filosofií teprve, když o ní začal psáti.

O pramenech třetí knihy se mínění velmi různí. Starší badatelé pokládali za pramen Chrysippa, Diogena Babylonského nebo pozdějšího stoika, novější pomýšlejí většinou na učebnici stoické ethiky, obsahující výroky různých filosofů.[2] Ukazují na to (Covotti, Arnim, Strache na uv. m.), že Cicero mluví o stoicích povšechně (§ 16 placet his, 62 arbitrantur, 69 appellant... voluerunt a pod.), že se dotýká sporů mezi nimi (§ 57, 68), že uvádí názory Chrysippovy, Diogenovy i Antipatra z Tarsu, že jeho disposice je chybná a že se jeho výklady do značné míry shodují s nesoustavnými výtahy Stobaiovými a s výkladem Diogena Laertia, přeplněným citáty.

Proti tomu třeba namítnouti: Cicero mluví schválně o celé škole, poněvadž chce vylíčiti učení stoické, ne mínění určitého filosofa. O rozporech mezi stoiky mohlo se mluviti též ve spise soustavném; ostatně viděli jsme, že Cicero mluvil o rozporech, kde jich ani nebylo (v I. knize de finibus). Ani vadná osnova nerozhoduje; v učebnici nebo příručce může býti lepší, jasnější disposice než ve spise samostatném. Je pravda, že ve výkladech jsou myšlenky Chrysippovy, Diogenovy a Antipatrovy, ale je možno, že pozdější filosof opakoval výklady svých předchůdců. Kdyby bylo užito učebnice, čekali bychom více rozmanitých citátů, jako je tomu u Diogena Laertia. Důležitější jsou shody se Stobaiem a Diogenem Laertským.[3] Z nich vskutku vyplývá, že

---

[1] Na tuto možnost připadl již Hirzel (II, str. 648 n.), ale zamítl ji.

[2] Goerenz (na uv. m.) a Chr. Petersen (Philosophiae Chrysippeae fundamenta, v Hamburce 1827 [nepříst.]) pokládali za pramen Chrysippův spis *περὶ τελῶν*, Kühner (str. 105) Zenona, Chrysippa a Diogena, Madvig (vyd. str. 830 n.) Diogena nebo pozdějšího stoika. H. Holstein (vyd., v Lipsku 1873, str. IX) myslil, že je pramenem Diogenes, Chrysippos, snad i Panaitios a Poseidonios. Hirzel (II, str. 567 n.) měl za pramen Hekatona, Thiaucourt (str. 91 n.) pozdějšího stoika, Giambelli (Riv. di fil. XVII, 1889, str. 234 n.) Diodota a výtah z Poseidonia, A. Covotti (Studi it. di fil. cl. V, 1897, str. 65 n.) dílo o ethice všech filosofů, Arnim (I, str. XXVIII n.) a Philippson (Berl. phil. Woch. XXXIII, 1913, sl. 609) učebnici stoické ethiky, Strache (uv. sp. str. 73 n.) stoickou učebnici a Poseidonia, Lörcher (Das Fremde und das Eigene, str. 136 n.; Burs. Jahresber. CLXII, 1913, str. 77 n.) Diogena, sbírku stoických průpovědí a Chrysippův spis *περὶ δικαιοσύνης*.

[3] Vytkl je Madvig (v poznámkách), Covotti (str. 83 n.) a Strache (str. 76). Jsou to hlavně tyto: § 16 n. = Diog. L. VII 85 (prima naturalia), § 26 n. = Stob. II 72, 19 W. (počestné), § 35 = Diog. L. VII 110 = Stob. II 88, 8 (vášně), § 51 n. = Diog. L. VII 105

výklad Ciceronův, Diogenův a Stobaiův mají společný pramen. A ježto Diogenes uvádí množství výroků od Zenona po Poseidonia a Antipatra Tyrského, mohlo by se z toho souditi, že všichni tři spisovatelé užili téže sbírky výroků, vzniklé po Poseidoniovi. Leč závěr ten by byl ukvapený. Arnim (I, str. XXXII n.) ukázal, že hojné citáty u Diogena nepocházejí z téhož pramene jako ostatní souvislé výklady, nýbrž že jsou k nim připojeny, často nevhodně, ze sbírky stoických výroků. Ze soustavného pramene, ne ze sbírky výroků čerpal také Stobaios, vlastně Areios Didymos. Arnim (I, str. XLI) se domníval, jak uvidíme, nesprávně, že to byla Chrysippova *ὑπογραφὴ τοῦ λόγου* (citovaná u Stob. II 116, 13), časem ve škole doplňovaná. Také Cicero užil soustavného pramene, ne sbírky výroků. Jeho důkazy jsou někdy dosti podrobné: v § 16 n. o přirozených potřebách, 21 n. o cíli, 23 n. o moudrosti, 44 n. o stupních v počestnu, 60 n. o sebevraždě atd. Probéřeme hlavní myšlenky a základní pojmy výkladu Ciceronova a určíme jejich souvislost.

a) *α*) § 16—19: člověk od přírody pečuje o své tělo a usiluje o poznání. V § 17 se praví, že toužíme po poznatcích a že z nich vzniká umění; totéž se praví v § 49, kde je citován Diogenes Babylonský. — *β*) § 20—22: výše než přirozené potřeby stojí počestno. Pojem *ἀξία* (aestimatio) v § 20 se vyskytuje též v § 34, kde je užito Diogena (§ 33). V jeho zl. 47 Arn. (= Stob. II 84, 4) se mluví o *ἀξία* i *δοκιμαστόν*, t. j. aestimabile v § 20. V § 21 se praví, že rozum pozná dobro později, po ukojení přirozených potřeb; totéž čteme v § 33. — *γ*) § 23—25: nejvýše stojí moudrost. V § 24 se zdůrazňuje jednání tak jako v § 22 a doporučuje se souhlas (*ὁμολογία*) v životě jako v § 21. V § 24 se praví, že dobré skutky (*κατορθώματα*) obsahují v sobě ctnost, naproti tomu v § 49 (Diogenes), že jí bohatství neobsahuje. — *δ*) § 26—29: jen počestné je dobro. Lörcher (Das Fremde und das Eigene, str. 154 n.) soudil, že část ta, nesouvisící ani s předcházejícím ani s následujícím výkladem, byla vložena Ciceronem dodatečně ze sbírky stoických výroků. Ale byla asi v předloze, poněvadž u Stob. II 72, 19 vykládá se stejně o dobru: *πᾶν μὲν ἀγαθὸν αἱρετὸν εἶναι. ἀρεστὸν γὰρ καὶ δοκιμαστὸν καὶ ἐπαινετὸν ὑπάρχειν.* Pojmu *δοκιμαστός* užíval Diogenes Babylonský a Ciceronova předloha (v. v.). U Stobaia jest výklad ten mezi jinými výklady o dobru, Cicero jej nedopatřením přemístil. V § 30 n. připojil k němu Antiochův přehled mínění o nejvyšším dobru. K předloze se vrací v § 32 a pokračuje ve výkladu o moudrosti. Liší moudré

= Stob. II 84, 18 (*ἀδιάφορα*), § 55 = Diog. L. VII 96 n. = Stob. II 71, 15 (dobro), § 58 = Diog. L. VII 107 = Stob. II 85, 11 (povinnost), § 60 n. = Stob. II 110, 9 (sebevražda), § 67 = Diog. L. VII 129 (právo), § 68 = Stob. II 94, 8, 14; 111, 5 (stát, manželství), § 68 = Stob. II 111, 24 (kynický život).

(původní) a umělé (odvozené, ἐπιγεννηματικόν); obdobná dvojice jest v § 33 (Diogenes): dobro a prospěšné, z něho vyplývající, a v § 49 (Diogenes): cíl a to, co k němu vede, neb to, co obsahuje. Dále liší dění a klid (in effectu, sine effectu) jako v § 33 (motus, status). O mudrci říká, že jeho jednání je po všech stránkách dokonalé (expletum . . . omnibus suis partibus); podobně definuje Diogenes v § 33 dobro (natura absolutum). Až dosud bylo odvozováno nejvyšší dobro (τέλος).

b) § 33, 34: dobro (ἀγαθόν). Jako pramen je jmenován Diogenes. V § 35 vkládá Cicero nevhodně, beze všeho přechodu, stručný výklad o vášních, v § 36 zase mluví podle Antiocha o nejvyšším dobru, ale vrací se hned k předloze.

c) § 36—39, 44—48: počestné (καλόν). V § 39 opět liší původní (počestné) a odvozené (ἀδιάφορα) (srov. § 32), mluví o oceňování (srov. § 20, 34) a jednání (srov. § 22, 24), v § 45 o souhlasu (srov. § 21, 24), v § 47 zase o oceňování. V § 44 až 48 dokazuje, že v počestnu není stupňů; totéž tvrdil o dobru v § 34. Ve vložce v § 40 mluví sám o názvosloví, v § 41 o shodě mezi starými filosofy a stoiky (srov. de orat. I 47, Acad. post. 37, de fin. III 10, IV 2 n., de leg. I 54 n. a j.) a v § 42 n. o tom, že bolest není zlem (srov. de fin. V 79 n.). V § 49 a 50 dokazuje podle Diogena, že bohatství není dobrem. Patřilo to k dřívějšímu výkladu o dobru (§ 33 n.) nebo následujícímu o věcech lhostejných.

d) § 50—54, 56, 57: věci lhostejné (ἀδιάφορα). V § 50 mluví o volbě (dilectus) jako v § 20 (selectio), v § 50 n. o oceňování, v § 56 dělí προηγμένα na ‚per se ipsa praeposita‘ a ‚quod aliquid efficiunt‘ jako aestimabilia v § 20. V příslušném výkladu Diog. L. VII 105 mluví se též o ὁμολογούμενος βίος jako u Cicerona v § 21 o ὁμολογία. V § 55 dělí se dobra obdobně jako προηγμένα a mluví se opět o jednání, moudrosti a souhlase. Je to poslední část výkladu o dobru, jenž byl Ciceronem roztržen na několik částí.

e) 58—74: povinnosti, zvláště k lidské společnosti, a ctnosti. V § 58 a 59 se mluví o jednání, v § 61 o moudrosti, volbě a výhodnosti (opportunitas, εὐκαιρία, srov. § 45), v § 69 o prospěchu (ὠφέλημα) a rovnosti dobra (srov. § 33). V § 72 praví Cicero: ad easque virtutes, de quibus disputatum est . . ., ač mluvil jen — při společenských povinnostech — o spravedlivosti (§ 67 n.). V předloze byla patrně samostatná část o ctnostech. Cicero jedná ještě jen o dialektice a fysice (§ 72—74), jež stoikové pokládali za ctnosti; ostatní vynechal, neboť by se byl příliš vzdálil od thematu (srov. § 74 sed iam sentio me esse longius provectum, quam proposita ratio postularet).

Z rozboru vychází na jevo nejen že Cicero čerpal ze soustavného pramene, nýbrž také, že spis ten obsahoval v celku učení Diogena Babylonského. Jej také pokládal Madvig (str. 830 n.)

za ‚pramen, avšak sám připustil, že by jím mohl býti též spis některého nástupce Diogenova. Tyto důvody, zdá se nám, svědčí pro žáka Diogenova Antipatra z Tarsu: v § 57 mluví Cicero o stoicích po Chrysippovi a Diogenovi (qui autem post eos fuerunt, cum Carneadem sustinere non possent . . .). Arnim (III, str. 252) přičetl místo to správně Antipatrovi (zl. 55), jenž polemisoval s Karneadem (zl. 4 n.), kdežto Madvig (str. 831) je pokládal za reminiscenci z četby Panaitia nebo Poseidonia a Lörcher (str. 184 n.) za reminiscenci ze spisu de gloria. Ale to místo se hodí dobře do souvislosti: o slávě se říká, že je ‚propter se praeposita‘, o kterýchž věcech se právě před tím (§ 56) mluvilo. Dále Stobaios (= Areios) v částech odpovídajících výkladům Ciceronovým cituje vedle starších stoiků jen Diogena (84, 4) a Antipatra (83, 10), a to o hodnocení (*ἀξία, δοκιμασιός*) a volbě (*ἐκλεκτικός*), o čemž se stále mluví u Cicerona. Čerpal tedy Areios asi z Antipatra, jenž podával celkem učení Diogenovo. Konečně Antipatros určoval nejvyšší dobro takto: *ζῆν ἐκλεγομένους μὲν τὰ κατὰ φύσιν, ἀπεκλεγομένους δὲ τὰ παρὰ φύσιν διηνεκῶς . . . πᾶν τὸ καθ' αὑτόν ποιεῖν διηνεκῶς καὶ ἀπαραβάτως πρὸς τὸ τυγχάνειν τῶν προηγουμένων κατὰ φύσιν* (Stob. II 76, 11). První definice je v § 31 vivere . . . seligentem, quae secundum naturam, et quae contra naturam sint, reicientem (též II 34), druhá je obsažena v § 22 ut adipiscamur principia naturae (též V 20, de leg. I 56 ve vložce).[1] Mohl je ovšem uváděti také Antiochos ve svém přehledu, ale v § 22 zapadá definice, vlastně část její, zcela do rámce ostatních výkladů, srov. § 20 his principiis naturae . . . quibus congruere debent, quae sequuntur, 22 cum . . . officia . . . proficiscantur ab initiis naturae, necesse est . . . ut adipiscamur principia naturae, 23 omnia officia a principiis naturae proficiscantur . . . nos sapientiae commendari ab initiis naturae . . .

Vedle Antipatra není třeba uznávati ještě Chrysippa, jejž prohlašoval za vedlejší pramen Lörcher (str. 191 n.). Správně soudil Madvig (str. 831), že myšlenek a příkladů Chrysippových, jež se vyskytují na různých místech III. knihy (v § 18, 27, 48, 60 n., 63), užívali také pozdější stoikové.

Č t v r t á k n i h a obsahuje Antiochovu polemiku proti stoikům.[2] Pouze kritiku stoických paradox v § 74—78 přičítal Hirzel (II, str. 629 n.) některému skeptickému akademiku, ježto vět,

---

[1] Definice ty srovnal Madvig (str. 377, 638), ale domníval se — nesprávně —, že jich mohl užívati již Diogenes.

[2] G o e r e n z (vyd. str. XXV n.) a H e r m a n n (De Philone Larissaeo disputatio 1855, str. 7) ji odváděli z Filona, K ü h n e r (str. 105) z Karneada a peripatetiků. M a d v i g (str. LXII, 485 n.) a H i r z e l (II, str. 620 n.) dokázali, že je z Antiocha. S nimi souhlasil T h i a u c o u r t (str. 109 n.), G i a m b e l l i (Riv. di fil. XVII, 1889, str. 119), L ö r c h e r (Das Fremde und das Eigene, str. 120 n.) a j.

že mudřec je králem, boháčem atd., prý hájil Antiochos (podle Acad. pr. 136 n.). Thiaucourt (na uv. m.) pokládal kritiku za dílo Ciceronovo, Lörcher (str. 206) soudil, že je ze stoické sbírky výroků.

Tato mínění jsou nesprávná. Cicero odmítá nejprve povšechně paradoxa sám v § 74. Znal je dobře ze svého spisku a potíral je již v řeči za L. Murenu (§ 61), ve spise de orat. III 65 i v samé IV. knize de fin. v § 21 a 55 (k Acad. pr. 136 n. zatím nehledíme). Pak probírá podrobně jen jedno paradoxon, ‚omnia peccata esse paria' (§ 75—78). Uvádí pro ně tři důkazy (nesouzvuk strun § 75, kormidelník § 76, pramen chyb § 77) a věcně je vyvrací. Pramen jest jako v ostatní knize Antiochos. On popíral v § 63—68, že jsou všechny neřesti stejné (§ 67 hoc perspicuum est vitia alia aliis esse maiora, 68 vitia non esse omnium paria) a ukazoval v § 64 slabiny stoických podobenství stejně jako v § 75 n. Výklady ty zřejmě k sobě náleží.

Pohlédněme nyní na Acad. pr. 136 n. Z místa toho neprávem soudil Hirzel, že Antiochos hájil paradox. Cicero tam mluví jen o paradoxech týkajících se mudrce (sapientes solos reges, solos divites . . .), ukazuje na jejich následky a říká, že ten, kdo následuje Antiochova učení o mudrci prostém vášní (§ 135), má tato paradoxa přijmouti za svá (§ 137 haec tibi, Luculle, si es adsensus Antiocho . . . tam sunt defendenda quam moenia). Že Antiochos popíral paradoxon o rovnosti hříchů, praví výslovně v § 133: placet Stoicis omnia peccata esse paria; at hoc Antiocho vehementissime displicet. Jistě o tom věděl z pramene de fin. IV 75 n.; neboť ona část Akademik je jeho prací (v. výše str. 78 n.).

Ze spisu Antiochova není čerpán počátek knihy (§ 1—10), kde se srovnává stručně učení starých filosofů (akademiků a peripatetiků) se stoickým. Státnické spisy starých (§ 5), jejich řečnictví (§ 5—7), dialektiku (§ 8 n.) a topiku (§ 10) chválil Cicero a vynášel nad stoické studie již ve svých rhetorických spisech (de orat. I 43, 50, II 152, 160, III 109, part. or. 139). O fysice vykládal (v § 11—13) asi podle Antiochova spisu historického; Madvig (str. 494 n.) upozornil, že Antiochovi se hodí vnášení stoické fysiky a theologie do staré filosofie (§ 11 n. božské řízení světa, § 12 quinta . . . natura . . . ex qua ratio et intellegentia oriretur).

P á t á k n i h a obsahuje vedle Pisonova výkladu o nejvyšším dobru (§ 24—75), čerpaného z Antiocha,[1] ještě některé části, jež mu nenáleží. Na počátku své řeči podává Piso stručný přehled filosofie peripatetické (§ 9—14). S výkladem o nejvyšším dobru nesouvisí. Cicero tu patrně zase užil Antiochova spisu historického, srov. § 9 est forma eius disciplinae . . . triplex: una

[1] Že Piso následoval Antiocha, poznal již G o e r e n z (str. XXVII).

pars est naturae, disserendi altera, vivendi tertia ~ Acad. post. 19 philosophandi ratio triplex, una de vita et moribus, altera de natura et rebus occultis, tertia de disserendo . . .; § 10 disserendique ab isdem non dialectice solum, sed etiam oratorie praecepta sunt tradita ~ Acad. post. 32 tradebatur omnis dialecticae disciplina . . . huic quasi ex altera parte oratoria vis dicendi adhibebatur; 13 primum Theophrasti, Strato, physicum se voluit, in quo etsi est magnus, tamen nova pleraque et perpauca de moribus ~ Acad. post. 34 Strato, eius (Theophrasti) auditor, . . . cum . . . partem philosophiae, quae posita est in virtute et in moribus, reliquisset totumque se ad investigationem naturae contulisset, in ea ipsa plurimum dissedit a suis. Shodně s Antiochem (de fin. V 20 n.) se praví, že Hieronymos pokládal za nejvyšší dobro bezbolestnost (§ 13) a Diodoros bezbolestnost a ctnost (§ 14).

Mimo vlastní výklad stojí též přehled mínění o nejvyšším dobru v § 16—23. U Antiocha nebyla ovšem také Ciceronova polemika proti jeho učení v § 76—86. Starší badatelé, Goerenz (na uv. m.) a Kühner (str. 107 n.), přičítali ji Diodotovi, jenž zamítal učení Antiochovo (Acad. pr. 115). Novější se o prameni nevyslovují, pokládajíce ji nejspíše jako Lörcher (str. 229 n.) celou za práci Ciceronovu. Je pravda, že tam mnoho patří jemu samému, tak § 76 o skepsi (podle Acad. pr. 34, 99), 78 o stoických názvech (podle IV 60 n., 72 n.), 80 n. o Antiochově učení o blaženosti (podle § 71), 82 o Metellovi, ale není vše jeho majetkem. Polemika se shoduje s Tusc. V 18 n.;[1] srov.

de fin. V 77 Theophrastus de fortuna, de dolore, de cruciatu corporis . . . cum quibus coniungi vitam beatam nullo modo posse putavit . . .	Tusc. V 24 Theophrastus . . . disputat, quam ob rem is, qui torqueatur, qui crucietur, beatus esse non possit.
79 quaerere . . . quid constanter dicatur . . . 83 non enim quaero, quid verum, séd quid cuique dicendum sit.	24 quam bene, non quaeritur, constanter quidem certe. 28 . . . quid cuique dicendum sit, videre.
79 virtus ad beate vivendum se ipsa contenta est . . . nisi quod honestum est, nullum est aliud bonum . . . 83 in virtute enim sola et in ipso honesto cum sit bonum positum . . . quo qui potiatur, necesse est beatus sit . . .	18 nihil bonum esse, nisi quod honestum esset . . . beatam vitam virtute esse contentam . . .
80 Epicurus . . . ‚quam suave est' . . . non intellegere eum, quid sibi dicendum sit . . .	31 quid est enim, quod minus conveniat, quam ut . . . ‚quam hoc suave est' . . .
81 ad beatissime vivendum parum est, ad beate vero satis.	22 beatam vitam efficere posse neque tamen beatissimam.
84 sit enim idem (sapiens) caecus, debilis, morbo gravissimo affectus, exul, orbus, egens . . .	29 paupertas . . . perdita valetudo, debilitas, caecitas, interitus patriae, exilium . . . in his . . . potest esse sapiens.

[1] Shodu poznal již Zietzschmann (str. 36), nesprávně však myslil, že Antiochos je pramenem.

Nelze pochybovati, že polemika je čerpána z téhož pramene jako V. kniha Tuskulánek, t. j. z Poseidonia. Dokazuje se v ní jako v celé V. knize Tuskulánek, že ctnost stačí úplně k blaženému životu. Nevadí, že Tuskulánky jsou pozdější nežli dílo de finibus. Cicero mohl znáti spis Poseidoniův již z dřívějška. Mimo to pracoval jednu dobu současně o obou dílech. Vidíme to z dopisu ad Att. XIII 21 a; Cicero tam mluví o některých změnách v V. knize de finibus a praví, že nechce ještě díla uveřejniti (§ 4 quintum de finibus librum . . . in quo non sane multa mutavi, sed tamen quaedem . . . 5 me eos exire nondum velle). List je z 30. června nebo 1. července r. 45, tedy z doby, kdy již sbíral látku pro Tuskulánky (srov. ad Att. XIII 31—32 z konce května).

V předloze V. knihy Tuskulánek nalezl Cicero také Theofrastovy výroky, že ctnost nestačí sama k blaženému životu (§ 24 n.). Kühner (na uv. m.), Madvig (str. 620 n., 841), Thiaucourt (str. 110) a Lörcher (Das Fremde und das Eigene, str. 98 n.; Burs. Jahresber. CLXII, 1913, str. 84) myslili, že Cicero četl sám Theofrastův spis *περὶ εὐδαιμονίας* (de fin. V 12, 85, Tusc. V 24), Hirzel (II, str. 691 n.) a Zietzschmann (na uv. m.) se domnívali, že o něm četl u Antiocha. Obé je nesprávné. Cicero nemluví o Theofrastovi v V. knize de finibus ve vlastním výkladu o nejvyšším dobru, nýbrž před ním (§ 12) a za ním (§ 77, 85 n.). Antiochos, jenž hleděl spojiti učení starých filosofů a učení stoické, sotva by byl vytýkal učení Theofrastovo, odporující naprosto stoickému. Cicero zmiňuje se o něm několikrát, ale vždy stručně a stejným způsobem: de fin. V 12 Theophrasti de beata vita liber, in quo multum admodum fortunae datur, 77 Theophrastus de fortuna, de dolore, de cruciatu corporis dixit, cum quibus coniungi vitam beatam nullo modo posse putavit, Tusc. V 85 (Theophrastum) secuti imbecillius horrent dolorem, Acad. pr. 134 vereor, ne virtuti plus tribuat . . . Theophrasto multa diserte copioseque (contra) dicente, Acad. post. 33 Theophrastus . . . spoliavit . . . virtutem suo decore imbecillamque reddidit. Nejvíce o něm praví v Tusc. V 24 n., ale tak, jako by to měl z druhé ruky: in eo (libro de vita beata) etiam putatur dicere in rotam beatam vitam non escendere. Uvádí tam i jinou jeho podobnou myšlenku ze spisu Kallisthena, pro niž byl prý napadán všemi filosofy (§ 25 vexatur idem Theophrastus et libris et scholis omnium philosophorum, quod in Callisthene suo laudarit illam sententiam: ‚vitam regit fortuna, non sapientia' . . .), a o něco dále Metrodorův výrok také o osudu (§ 27), jehož spisu jistě nečetl (v. výše str. 132). Všecky ty citáty byly patrně v předloze V. knihy Tuskulánek, jež vlastně celá vyvracela mínění Theofrastovo.

Ani Pisonova odpověď Ciceronovi v § 86—94, kde Piso hájí znova učení peripatetického, nebyla u Antiocha jako zvláštní dodatek, nýbrž byla sestavena samým Ciceronem: v § 86 n.

mluví Cicero o cíli filosofie a cestách filosofů asi podle Hortensia (v. výše str. 74), v § 88 n. o mluvě stoické (jako v de fin. V 60 n., 72 n.), v § 91 n. dokazuje (jako IV 29 n. a V 71 n.), že život člověka ctnostného je blažený, byť nebyla ctnost jediným dobrem, v § 93 ukazuje, že i Epikur velebil štěstí mudrcovo, což teprve jiní filosofové! Táž myšlenka je rozvedena v Tusc. V 89 n. Konečně v § 94 mluví o odpadnutí Dionysia Heraklejského od stoiků pro oční chorobu; proti němu staví Arkesilaa. Hodilo by se to dobře do Antiochovy polemiky proti stoikům. O odpadnutí Dionysiově čteme též v Tusc. II 60, jenže místo oční choroby, o níž mluví také Diog. L. VII 37, 166, uvádí se ledvinová nemoc. Mohlo by se souditi, že v Tusc. II 60 psal Cicero podle paměti, avšak uvádí tam rozmluvu Dionysiovu s Kleanthem, o níž v de fin. V 94 se nezmiňuje.

IX. Tusculanae disputationes.

Je jisto, že první část první knihy (do § 81), jednající o nesmrtelnosti duše, je čerpána z Poseidonia, druhá (od § 82), v níž se dokazuje, že smrt není zlem, i když duše hyne, je z Krantorova spisu *περὶ πένθους*. Dokazují to myšlenky Poseidoniovy v první části a shoda druhé části s Plutarchovou Consolatio ad Apollonium, kde jest užito Krantora.[1] Poseidoniovi náleží také tyto myšlenky, na něž nebylo dosud ukázáno: § 35 čím je kdo dokonalejší, tím spíše pozná přírodu, 52 jenom duch poznává ducha, 62 duch mudrcův je podoben tvůrci, ježto poznává jeho dílo; základem jest učení Poseidoniovo, že rovné poznává rovné (v. výše str. 11).

O tom, kterého jeho spisu Cicero užil, je spor. Pomýšlí se na díla Poseidoniova *περὶ ψυχῆς*, *περὶ θεῶν*, *προτρεπτικός* a Konsolaci.[2] Důkladná polemika s Panaitiem o nesmrtelnosti

---

[1] Kühner (str. 111) vytýkal Platonovy a stoické myšlenky, Heusde (str. 270 n.) Platonovy. O. Heine (De fontibus Tusculanarum disputationum, ve Výmaru 1863, str. 5 n.) soudil, že je v § 26—52 užito Panaitia, 52—84 Platona, 85 n. Krantora. P. Corssen (De Posidonio Rhodio, str. 4 n.) dokázal, že § 26—81 je čerpán z Poseidonia. S ním souhlasil Diels (Rhein. Mus. XXXIV, 1879, str. 487 n.), Thiaucourt (str. 126 n.), Saltzmann (Ueber Ciceros Kenntnis . . . II, str. 17 n.), Zeller (III 1[4], str. 579 n.), Schmekel (str. 140 n.), Pohlenz (De Ciceronis Tusculanis disputationibus, v Gottinkách 1909, str. 5 n.; vyd. v Lipsku I, 1912, str. 31 n.) a j. Později přičítal Corssen (Rhein. Mus. XXXVI, 1881, str. 506 n.) též § 82 n. Poseidoniovi. Hirzel (III, str. 342 n.) pokládal za pramen Filona (i v ostatních knihách), Reinhardt (Jahrb. f. cl. Phil. CLIII, 1893, str. 473 n.) v § 19—22 Dikaiarcha, 38—52 Poseidonii, 77—81 mladšího akademika, v ostatním samého Cicerona.

[2] Spis *περὶ ψυχῆς* pokládal za pramen Corssen (De Posidonio Rhodio, str. 39), *περὶ θεῶν* Schmekel (str. 144 n.), *προτρεπτικός* Saltzmann (na uv. m.), Konsolaci Corssen (Rhein. Mus. XXXVI, 1881, str. 520 n.) a Pohlenz (De Ciceronis Tusculanis, str. 14; vyd. str. 31).

duše v § 79 n. nehodí se do jiného spisu než *περὶ ψυχῆς*. Odtud byl také čerpán přehled mínění o podstatě duše v § 18—21. Někdy bývá přehled ten odvozován z Dikaiarcha, jehož spis *περὶ ψυχῆς* si Cicero opatřil (ad Att. XIII 32, 2; 33, 2).[1] Ale jemu se nehodí jmenování stoika Zenona v § 19. Správně soudil Heine (vyd.[2], v Lipsku 1873, str. XVIII) a Diels (Doxographi Graeci, str. 203), že Dikaiarchovi náleží jen § 21, kde se podrobněji vykládá o jeho knize. Pro Poseidonia svědčí shoda § 19 alii in corde, alii in cerebro dixerunt animi esse sedem se Sext. Emp. IX 119 *τὸ κυριεῦον . . . ἢ ἐν καρδίᾳ τοῦτο τυγχάνειν ἀξιοῦται ἢ ἐν ἐγκεφάλῳ*. Schmekel (str. 145) srovnal s tímto místem Sextovým § 41 mens aut in corde cerebrove . . ., ale to je jen opakování z přehledu v § 18 n.

Viděli jsme, že z Poseidoniova spisu *περὶ ψυχῆς* čerpal Cicero asi již v díle de re publica, pak v Konsolaci a v Acad. pr. 124 — i to nasvědčuje tomu, že v I. kn. Tusk. užil tohoto jeho spisu, ne jiného.

Za pramen d r u h é k n i h y[2] bývá pokládán právem Panaitiův dopis Tuberonovi,[3] o němž se Cicero zmiňuje de fin. IV 23, Acad. pr. 135 a Tusc. IV 4. To, co o něm praví — Panaitios netvrdil, že bolest není zlem, ale dával rady, jak ji snášeti (de fin. IV 23) — shoduje se zcela s obsahem knihy. Mimo to ukázali Zietzschmann a Pohlenz (na uv. m.) na shody s I. a II. knihou de officiis a s Gell. XII 6, 7 n., kde je užito Panaitia.

Pro Panaitia svědčí jiné místo Gelliovo XIII 28, na něž nebylo dosud ukázáno. Obsahuje přeložený výňatek z Panaitiova díla o povinnostech, kde čteme mezi jiným: ... perinde esse oportet animo prompto semper atque intento, ut sunt athletarum, qui pancratiastae vocantur. nam sicut illi ad certamen vocati proiectis alte bracchiis consistunt . . . ita animus atd. Napětí ducha podobné tělesnému napětí doporučuje proti bolesti Cicero v § 54 animus intentione sua depellit pressum omnem ponderum, 55 animi est

---

[1] S a l t z m a n n (str. 19), G i a m b e l l i (Riv. di fil. XIX, 1891, str. 244), P o h l e n z (vyd. str. 52).

[2] M. H e i n z e (Stoicorum de affectibus doctrina, v Berlíně 1860 [nepříst.]) a H a r t f e l d e r (uv. sp. str. 44 n.) pokládal za pramen Antiocha, Z i e t z c h m a n n (str. 6 n.), Z e l l e r (III 1[4], str. 579), T h i a u c o u r t (str. 186 n.) a P o h l e n z (Herm. XLIV, 1909, str. 23 n.; vyd. str. 121 n.) Panaitia, P o p p e l r e u t e r (str. 40) a H e i n e (vyd. 4. v Lipsku 1892, str. XXII n.) Poseidonia, H i r z e l (III, str. 406 n.) Filona. L ö r c h e r (Burs. Jahresber. CLXII, 1913, str. 94 n.) myslí, že knihu složil sám Cicero, užívaje hlavně myšlenek Chrysippových.

[3] P o h l e n z (Herm. XLIV, 1909, str. 39) myslí, že v Acad. pr. 135 legimus omnes Crantoris, veteris Academici, de luctu; est enim . . . ut Tuberoni Panaetius praecipit, ad verbum ediscendus libellus, je míněn jiný spis Panaitiův, *περὶ εὐθυμίας* (Diog. L. IX 20), a že tudíž Panaitios věnoval Tuberonovi dvě knihy. Ale Krantora mohl doporučovati Panaitios i v pojednání o bolesti, tím spíše, že i Krantor mluvil o bolesti (Tusc. III 12).

adhibenda contentio, 58 omnibus enim rebus, non solum dolori, simili contentione animi resistendum est, 65 patientia dolorum, quam saepe iam animi intentione dixi esse firmandam. Také užívá podobenství se zápasníky: § 41 gladiatores, 56 athletae, pugiles. Napětí mysli doporučoval také Seneka epist. 71, 28 intentio mentis, 35 intentio, 78, 15 vincet, si se contra dolorem suum intenderit. Jiné shody II. knihy Tuskulánek s dopisy Senekovými, zvláště 66, 67, 71 a 78, pozoroval Zietzschmann (str. 12. n.). K určení pramene nepřispívají, ježto tam Seneka své předlohy nejmenuje. Naopak z nich budeme souditi, že následoval někdy v dopisech Panaitia, ne jen Poseidonia, na nějž se nejčastěji odvolává.

Třetí kniha obsahuje Chrysippovo učení o zármutku. Jde jen o to, zda čerpal Cicero ještě z jiného pramene a zda užil Chrysippova díla *περὶ παθῶν* přímo či ve výtahu nebo zpracování.[1] Probéřeme postupně jednotlivé části knihy.

V úvodu (§ 1—6) dokazuje se, že dítě, od přírody nadané ctnostmi, je kaženo chůvami, rodiči, učiteli a básníky (§ 2 n.); to tvrdil Chrysippos (Arnim III, zl. 229, 229a, srov. 733—735). Vášně přirovnávají se jeho způsobem (zl. 421 n.) k nemocem (§ 4 n.).

V § 7—11 vykládají se pojmy vášně (*πάθος*), šílenství (*μανία*) a zuřivosti (*μελαγχολία*). Definice vášně (§ 7) by mohla býti z dalších výkladů, ale lišení druhých dvou stavů duševních (§ 9 n.) jest jistě ze stoické předlohy; Chrysippos pokládal každého nemoudrého za blázna (zl. 657 n.). V § 12 n. potírá Cicero Krantorovo učení o snášení bolestí buď podle vlastní četby — neboť jeho spisu *περὶ πένθους* užil v Konsolaci (v. kap. V) — nebo z polemiky Chrysippovy. V § 14—21 dokazuje stoickými syllogismy, že mudřec nepodléhá zármutku (*λύπη*). Základem jsou Chrysippovy definice vášní (§ 14 strach, zármutek, 19 hněv, 21 soustrast, závist, srov. zl. 391 n.) a od něho pocházejí asi i syllogismy, jak soudí též Lörcher (str. 102); Chrysippos rád užíval tohoto způsobu dokazování (srov. zl. 29, 289). V § 18 odvolává se na Dionysia Heraklejského; byl žákem Zenonovým a mohl ho tudíž Chrysippos citovati. V § 22 n. mluví sám povšechně o vášních v duchu Chrysippově.

V § 24 n. podává Chrysippovy definice čtyř základních vášní; podrobněji je definuje v Tusc. IV 11 n., a to, jak uvidíme, přímo

[1] Chrysippa pokládal za pramen Bake (str. 196, 204), Heine (vyd.[2] str. XXII; též spis epikurovský a ke konci rhetorický), Thiaucourt (str. 145 n.) a Buresch (Leipz. Stud. IX, 1887, str. 97 n.; též látku z Konsolace), Antiocha Heinze (na uv. m.) a X. Kreuttner (Andronici, qui fertur, libelli *περὶ παθῶν* pars prior de affectibus, v Heidelberce 1884, str. 24), Poppelreuter (str. 5 n.), Filona Hirzel (III, str. 414 n.), Chrysippa ve zpracování Antiochově a Poseidonia Arnim (I, str. XX n.), výtah Antiochův ze spisu Chrysippova Pohlenz (Herm. XLI, 1906, str. 321 n.), Chrysippa a Diogena Babylonského Lörcher na uv. m. str. 102 n).

podle Chrysippa. Arnim (I, str. XXIV) upozornil na to, že v III 24 vášně pokládají se za následek domněnek (motus . . . opinione citetur), kdežto Chrysippos učil, že jsou samy domněnkami (zl. 391, 481). Z toho soudil, že Cicero užil nepřímo Chrysippa. Avšak onen rozdíl padá na vrub Ciceronův. V § 25 praví: et metus opinio magni mali inpendentis et aegritudo est opinio... Také ve IV. knize píše v § 11 nasci, v § 14 fieri, ale o něco dále: est ergo aegritudo opinio . . . Též Stobaios kolísal: II 88, 22 W. *δόξας αὐτὰ (τὰ πάθη) λέγουσιν εἶναι*, 90, 8 *αἴτιον δ' αὐτῆς (τῆς ἐπιθυμίας) τὸ δοξάζειν*. Ani Chrysippos nebyl asi zcela důsledný a rozhodný, srov. Galen. de plac. Hipp. et Plat. 336, 2 M. (*Χρύσιππος*) *τὸν λόγον ἐπιδεικνύναι πειρώμενος, ὡς ἄμεινον εἴη κρίσεις ὑπολαμβάνειν αὐτὰ καὶ οὐκ ἐπιγινόμενά τινα ταῖς κρίσεσιν*. Není tedy divu, že se nepřesně vyjadřovali ti, kdo z něho čerpali.

V § 26 n. líčí Cicero zhoubné působení zármutku; dává příklady z básníků, v nichž si Chrysippos nad míru liboval (Galen. 258, 11; 261; 274, 14). V § 28 počíná Cicero vlastní výklad o zármutku definicí Chrysippovou a srovnává s ní definici Epikurovu a kyrenaiků. K ní připojuje výklad o potřebě pomýšleti na budoucí starosti (praemeditatio § 28—31). Buresch (str. 98) srovnal výklad ten s Plut. consol. ad Apoll. 21, 112 D (*προσδοκᾶν*, Theseus), 33, 118 D (Anaxagoras) a správně soudil, že je čerpán z Krantora a přenesen tudíž z Konsolace. Přípravu na budoucí nehody doporučoval též Poseidonios (*προενδημεῖν* u Galena 393, 2 n.);[1] Arnim (str. XXII n.) se domníval, že tu z něho Cicero čerpá. Ale to by bylo zcela ojedinělé, kdežto Krantora následoval Cicero v této knize též jinde.

V § 32 n. vrací se Cicero k předloze a posuzuje mínění Epikurovo. V § 34 n. doporučuje opět uvažování (praemeditatio) podle Konsolace, srov. Plut. 21, 112 D; 25, 114 C; 32, 118 C (vytkl Buresch na uv. m.). V § 36 n. předvádí ctnosti mluvící proti zármutku podobně jako II 32; srov. II 32 quid? fortitudini... quo modo respondebis?, III 37 prudentiae vero quid respondebis...? V § 37—51 polemisuje proti Epikurovi podle de fin. II 12 n. (neporozuměl Epikurovi), I 57 n. (blažený život mudrcův), II 22, 94 (bolest), 16 n. (Epikuros mate bezbolestnost a rozkoš), 7, 20 (myslí na nízkou rozkoš) atd.

---

[1] Čtení rukopisné *βούλεται δὲ τὸ προενδημεῖν ῥῆμα τῷ Ποσειδωνίῳ* opravoval Bake (uv. sp. str. 204) v *Χρυσίππῳ*. Pak by to nebyla u Cicerona vložka, nýbrž důkaz užití Chrysippa. Ale měniti text Galenův je zbytečno. Správně tvrdí Arnim (I, str. XXII n.), že by bylo třeba tří oprav: 392, 13; 393, 3; 394, 10, jak je vskutku navrhuje I. Müller (vyd., v Lipsku 1874). Též ze shody p. 394, 9 (ustání zármutku) s p. 397, 10; 398, 10 n; 402, 3; 403, 1, kde je citován Poseidonios, soudíme, že výklad jest jeho. Také Seneka (epist. 26, 8 n.; 54, 2; 69, 6; 70, 18; 76, 34; 82, 16; 91, 3 n.; 107, 4; de tranq. an. 11, 6, ad Marc. consol. 6) schvaloval přípravu na strasti, patrně podle Poseidonia.

V § 52 n. probírá Cicero mínění kyrenaikův, o němž začal mluviti již v § 28, ale byl odveden reminiscencí na Konsolaci. Jmenuje tu Chrysippa (§ 52), jenž byl jeho pramenem. Vkládá opět myšlenky z Konsolace: § 53 n. čas hojí rány; tu cituje Karneadovu Konsolaci Karthagiňanům; § 55 n. třeba býti na všechno připraven, srov. § 28 n.; § 59 n. těšení zlým osudem lidským; tu cituje Antiocha. V § 54, 58 a dále 74 vykládá podle Chrysippa o hojivém účinku času. Pohlenz (str. 335 n.) tvrdil, že se tu úmyslně zakrývá nedostatek výkladu Chrysippova, na nějž ukázal Poseidonios, totiž že není vysvětleno, jak správná domněnka nabude vrchu nad nesprávnou (Chrys. zl. 466, 467). Proto myslí Pohlenz, že Cicero užil Chrysippa ve zpracování jiného filosofa, jenž ho hájil proti Poseidoniovi, snad Antiocha. Ale správně namítá Lörcher (str. 108), že Cicero o polemice Poseidoniově snad ani nevěděl. Jeho výklad je zcela povšechný: § 54 sensim ... et pedetemptim progrediens extenuatur dolor, non quo ipsa res immutari soleat aut possit, sed id, quod ratio debuerat, usus docet, minora esse ea, quae sint visa maiora, 58 perpessio ceterorum facit, ut ea, quae acciderint, multo minora, quam quanta sint existimata, videantur, 74 cogitatio igitur diuturna nihil esse in re mali dolori medetur, non ipsa diuturnitas. Jak se dostavuje časem změna mínění, podrobněji nevykládá.

V § 61 shrnuje Cicero předcházející výklady, jimiž měla býti hájena první část Chrysippovy definice zármutku: opinio magni mali; jmenuje tu opět Chrysippa. V § 61—74 dokazuje další část definice: opinio ... oportere ... ferre illud aegre, quod acciderit (§ 61). V § 64 praví, že hoši bývají násilně nuceni proti své povaze k nářkům; to se shoduje s učením Chrysippovým, že děti od přírody dobré jsou kaženy svými vychovateli (v. v.). Tamže mluví o uvolnění zármutku (remissio luctus), jež nastává časem, srov. Chrysippa u Galena 394, 12 *τῆς ἀνέσεως τῆς λύπης*, 395, 1 *ἀνίεσθαι ἡ συστολή*, 398, 9 *τήν τε παθητικὴν φλεγμονὴν ἀνίεσθαι.* I tu jsou vložky: § 62, 63 různé druhy nářků; o Aischinovi a Demosthenovi (§ 63) vypráví též Plutarch consol. ad Apollon. 33, 119 B,[1] je tedy pramenem Krantor. Podobně v § 66 o upuštění od zármutku; srov. Plut. 20, 112 C. Reminiscence z Hortensia je snad v § 69 o nářcích filosofů na krátký život a velikém úkolu filosofie (v. výše str. 74). V § 70 jsou příklady z Konsolace podle vlastního doznání Ciceronova. V § 71 mluví o mínění Krantorově, že jest dovoleno poddati se bolesti, ale s mírou, srov. § 12 n. Mínění to je vysloveno i Plut. 3, 102 CD, kde je citován Krantor. Také v § 73 varuje před nemírným žalem.

V § 75 odůvodňuje Cicero ostatek definice: additur ad hanc definitionem a Zenone recte, ut illa opinio praesentis mali sit recens. Z těchto slov by se mohlo souditi, že tu čerpá ze Zenona.

---

[1] Tuto i jiné shody s Plutarchem výtkl Buresch (na uv. m.).

Avšak recens (*πρόσφατος*) bylo také u Chrysippa (Galen. 336, 11 *δόξαν πρόσφατον κακοῦ παρουσίας*; 391, 11), jenž přejal mnohé Zenonovy definice vášní (Galen. 391, 6 *πολλοὶ* (*ὅροι*) *τῶν παθῶν ὑπό τε Ζήνωνος εἰρημένοι καὶ πρὸς τοῦ Χρυσίππου γεγραμμένοι*) a jako Zenonovy je označil. Ostatně není nemožné, že sám Cicero připsal Chrysippovo učení Zenonovi jakožto zakladateli školy; v Acad. post. 39 mu skutečně přičítá Chrysippovo rationalistické mínění o vášních: perturbationes voluntarias esse putabat (Zeno) opinionisque iudicio suscipi et omnium perturbationum matrem esse arbitrabatur immoderatam quandam intemperantiam; srov. Tusc. IV 22.

V § 75—83 jedná Cicero o těšení v zármutku. Vedle Chrysippových rad uvádí Kleanthovu a Lykonovu podle Konsolace, na niž ukazuje v § 76.

Základem Ciceronova výkladu jest, jak viděti, Chrysippos. Není důvodu souditi, že by ho byl užil ve výtahu nebo ve zpracování pozdějšího filosofa. Někteří badatelé soudili, že čerpal z Antiocha, jenž jest jmenován v § 59: quocirca Carneades, ut video nostrum scribere Antiochum, reprendere Chrysippum solebat... Ale je to vložka z Konsolace (v. výše. str. 71). Kterého spisu Chrysippova Cicero užil, poznáme, až probéřeme ještě knihu následující.

Jádrem čtvrté knihy jest výklad o vášních v § 11—33. Pro shody s definicemi Chrysippovými se uznává, že Cicero z něho čerpal, ale zpravidla se soudí, že jen nepřímo.[1] Neprávem; s výkladem Chrysippovým, jak jej lze rekonstruovati z Diog. L. VII 110 n., Stob. II 88, 8 n. W., Andronika *περὶ παθῶν* a Galena de plac. Hipp. et Plat., jsou takové shody, že je nemožno mysliti, že by některý filosof — třeba Antiochos — do té míry následoval svého předchůdce.

Na počátku podává Cicero dvě definice vášně (§ 11 aversa a recta ratione contra naturam animi commotio ... adpetitus vehementior), první označuje jako Zenonovu. Tím byli svedeni starší badatelé, že uznávali za pramen též Zenona. Ale ony definice byly již ve společném prameni všech zachovaných stoických výkladů, srov. Diog. L. VII 110 (jmenuje též Zenona), Stob. II 88, 8, Andron. 1. Mohlo by se mysliti, že to byl nějaký výtah ze stoického učení. Avšak obě definice uváděl i Chrysippos (u Galena 338, 4

[1] Bake (str. 196) a Zietzschmann (str. 6) uznávali za pramen Chrysippa, Kühner (str. 114) Chrysippa a Zenona, Heine (De fontibus Tusculanarum disputationum, str. 15 n. a vyd.[2] str. XXII) výtah z Chrysippa (ke konci rhetorický spis), Thiaucourt (str. 148) Chrysippa neb Andronikův výtah z něho, Kreuttner (na uv. m.) Antiocha, Poppelreuter (na uv. m.) Poseidonia, Hirzel (III, str. 456 n.) Filona, A. Covotti (Stud. it. di fil. cl. V, 1897, str. 65 n.) a Arnim (I, str. XXVI n.) příručku stoickou, Pohlenz (Herm. XLI, 1906, str. 339) Chrysippa, asi nepřímo. Lörcher (na uv. m. str. 112 n.) soudí, že Cicero samostatně zpracoval Chrysippa.

ἄλογόν τε καὶ παρὰ φύσιν κίνησιν ψυχῆς... καὶ πλεονάζουσαν ὁρμήν, 16; 356, 14; 407, 17), převzav je od Zenona.

V § 11—15 vykládá Cicero o vzniku čtyř základních vášní a podává jejich definice. Je tu dvojí názor prostupující se: jednak se vášně vykládají (po případě stotožňují) z domněnek (srov. § 11 ex duobus opinatis malis . . ., 14 omnes perturbationes iudicio censent fieri et opinione), jednak se pokládají za nerozumná hnutí mysli (srov. § 13 inaniter et effuse animus exultat, 14 in quo demitti contrahique animo rectum esse videatur). Totéž dvojí vymezení a výklad jest u Diog. L. VII 111 n., Stob. II 88, 22 *δόξας*, 90, 7 *ὄρεξιν . . . ἀπειθῆ λόγῳ . . . τὸ δοξάζειν*, Andron. 1 *λύπη μὲν οὖν ἐστιν ἄλογος συστολή. ἡ δόξα πρόσφατος* ... a samého Chrysippa u Galena 336, 11 n. *δόξαν πρόσφατον... ὄρεξιν ἄλογον . . . μείωσιν . . . ἔπαρσιν*; 351, 8. Tuto nedůslednost mu vytýkal Galenos 336, 7; 364, 3 *ὁ Χρύσιππος . . . ἐπὶ οὐδεμιᾶς ὁρμίζει βεβαίως δόξης, ἀλλὰ ἀεὶ σαλεύει καθάπερ ἐν κλύδωνι* a říkal (337, 8), že učení o *μείωσις* a *ἔπαρσις* se hodí spíše Zenonovi a Epikurovi. Chrysippos spojoval učení Zenonovo se svým rationalistickým.

Proti vášním staví Cicero v § 12—14 normální stavy (constantiae, *εὐπάθειαι*): vůli (proti žádosti), radost (proti rozkoši), opatrnost (proti strachu; zármutek nemá protivy). Stobaios se o nich nezmiňoval, Diog. L. VII 116 a Andron. 6 je definoval stejně, ale mluvil o nich až na konci. U Cicerona jsou na místě vhodnějším; dobře je patrný jejich poměr k vášním. Diogenovi a Andronikovi šlo hlavně o definice vášní; poněvadž by těmito definicemi normálních stavů byly od sebe odtrženy definice základních vášní a jejich druhů, proto je položili na konec.

V § 16—21 vypočítávají se a definují druhy základních vášní shodně s Diog. L. VII 111 n., Stob. II 90, 19 n. a Andron. 2 n. Jediná neshoda jest v názvu *θύμωσις* (§ 21) místo *θυμός*. Snad užíval Chrysippos také tohoto nezvyklého slova. V § 22 hledá Cicero pramen vášní v nemírnosti (intemperantia). Tu ostatní výtahy nemají nic. Pramenem jest Chrysippos; neboť proti nemírnosti se staví mírnost (temperantia), o níž se mluví v § 30 (z Chrysippa), a vášně se pokládají za soudy. Konečně v § 23—33 Cicero přirovnává vášně k tělesným nemocem. U Diog. L. VII 115, Stob. II 93, 1 n. také se to děje na konci, ale mnohem stručněji.

Dáme za pravdu Lörcherovi (str. 114), že § 11—33 je čerpán přímo z Chrysippa, jenž je jmenován v § 23. Cicero dává úplnější obraz výkladů Chrysippových nežli ostatní výtahy.

Před stoickými definicemi vykládá stručně v § 10 o rozdělení duše na část rozumnou a nerozumnou. Toto rozdělení schvaloval sice Chrysippos (u Galena 335, 8; 336, 4; 338, 12), ale sotva je odvozoval z Pythagory a Platona. Asi správně soudil Poppelreuter (str. 8), že tak činil Poseidonios (v. výše str. 10). Cicero snad

o tom četl v jeho díle *περὶ ψυχῆς*; již v de re publica mluvil podle něho o vášních (v. výše str. 11).

Probrav Chrysippovo rozdělení vášní, mluví Cicero v § 34—38 povšechně o vášních a mudrci. Pohlenz (str. 342) ukázal na stoickou definici ctnosti (srov. Chrys. zl. 262 Arn.) a na Chrysippovo vymezení vášně (srov. § 11) v § 34 a na jeho dělení v § 34 a 36. Mimo to v § 36 jest chválena zdrželivost (temperantia) jako v § 30; její opak (intemperantia) byl v § 32 prohlášen za pramen vášní. Je tedy i tu pramenem Chrysippos, nebo užívá Cicero myšlenek z jeho dřívějších výkladů.

V § 38—57 polemisuje Cicero proti peripatetickému učení o mírnění vášní. Pohlenz (str. 341 n.) soudí, že je tu pramenem Chrysippos, a to proto, že jen starší Stoa chtěla úplně vymýtiti vášně, že polemika se shoduje se Senekovou v knihách de ira a v epist. 85, že Chrysippovi se hodí líčení mudrce v § 57 a že jest v § 53 citován. Důkazy tyto nejsou zcela bezpečné. Chrysippos nebyl jediným pramenem Senekovým. Ve spise de ira I 2, 4 uvádí Seneka Poseidoniovu definici hněvu a sám Pohlenz (Jahrb. f. cl. Phil. XXIV. Suppl., 1898, str. 595) dokazoval, že II 19—21 se opírá o Poseidonia. Jiné stopy užití Poseidonia ve spisu de ira nalezl H. Ringeltaube (Quaestiones ad veterum philosophorum de affectibus doctrinam pertinentes, v Gottinkách 1903, str. 50 n.). V dopisech pak následoval Seneka častěji Poseidonia nežli Chrysippa. Poseidoniovi snad náleží líčení mudrce v § 57 (srov. de rep. VI 25, Tusc. I 75, V 7 n.). V § 53 jsou Sfairovy a Chrysippovy definice statečnosti, ale dlužno dokázati, že byly již v předloze.

Přes to z podrobnějšího rozboru polemiky vysvítá, že pochází vskutku od Chrysippa. V § 39 a 42 praví Cicero, že vášnivý člověk neposlouchá rozumu; to tvrdil Chrysippos u Galena p. 338 n., 358 n. a v Tusc. IV 11. V § 40 vypočítává Cicero neštěstí, která mohou stihnouti člověka; je to reminiscence z de fin. V 84 a Tusc. V 29. V § 41 přirovnává vášnivce k člověku řítícímu se se skály; podobného obrazu užíval Chrysippos u Galena 338, 8; 339, 4; 358, 17; 360, 6, jak vytkl G. Allers (De Senecae librorum de ira fontibus, v Gottinkách 1881, str. 43). V § 43 n. uvádí peripatetické důkazy užitečnosti vášní, a to hněvu (§ 43), žádostivosti (44), zármutku (45), strachu (46). Základem jest Chrysippovo rozdělení, podle něhož patří hněv k žádostivosti (§ 16, 21, zl. 394 n.). Názor peripatetický potírá nejprve obecně (§ 47) Zenonovou definicí vášní, již přijal za svou Chrysippos (v. v.). Pak mluví Cicero o jednotlivých vášních, na prvém místě opět o hněvu (§ 48 n.). V § 53 odvolává se na Sfairovy a Chrysippovy definice statečnosti obdobně jako v § 47 na Zenonovu definici vášní. Chrysippos kladl na definice velikou váhu. První tři knihy *περὶ παθῶν* obsahovaly především definice a rozdělení (zl. 457 *λογικὰς ζητήσεις*, 461 *λογικὰ . . . ζητήματα . . . τὴν ἐξήγησιν τῶν ὁρισμῶν τοῦ πάθους*, 463

ἐν τοῖς ὁρισμοῖς τῶν γενικῶν παθῶν, οὓς πρώτους ἐξέθετο 466 *τῶν λογικῶν ζητημάτων*). Vlastním obsahem III. knihy Tuskulánek jest, jak jsme viděli, odůvodňování definice zármutku. Cicero uvádí v § 53 dvojí Chrysippovu definici statečnosti: fortitudo est... scientia rerum perferendarum vel adfectio animi in patiendo ac perferendo summae legi parens sine timore; z nichž první opírá se o Platonova Lacheta 194 E, 199 A. Chrysippos převzal vlastně ony definice od Sfaira, jenž byl jeho vrstevníkem (Diog. L. VII 185, Athen. 354 E): fortitudo est . . . adfectio animi legi summae in perpetiendis rebus obtemperans vel conservatio stabilis iudicii in eis rebus, quae formidolosae videntur, subeundis et repellendis vel scientia rerum formidolosarum contrariarumque aut omnino neglegendarum cōnservans earum rerum stabile iudicium, poněkud je zjednodušiv.[1] Není pravdě podobno, že by byl Cicero sám tyto definice doplnil z nějaké stoické učebnice, neboť ty neobsahovaly tak rozsáhlých definic, nýbrž definice zkrácené, zjednodušené (srov. Chrys. zl. 262 n.). V § 55 n. mluví o zármutku, soustrasti, ctižádosti (aemulatio = *ζῆλος*) a řevnivosti (obtrectatio = *ζηλοτυπία*). Tyto tři vášně podřizoval Chrysippos zármutku a podobně definoval (§ 16 n., zl. 412 n.). V § 57 praví Cicero, že ten, kdo se hněvá, je hněvivý, kdo má strach, bázlivý atd. Avšak Chrysippos učil, že je možno někdy se hněvati a přece nebýti hněvivým, srov. § 27 a Sen. de ira I 4, 1 (patrně z Chrysippa, neboť je tu stejný příklad o opilosti jako v § 27). Avšak Cicero následuje i tu Chrysippa, jenže nepřesně, neúplně. Úplně jest myšlenka vyjádřena v Sen. epist. 85, 18. Tu se připouští, že se lze hněvati a nebýti hněvivým, ale praví se, že hněv přejde pozvolna v hněvivost, z vášně (adfectus) stane se neřest (vitium). Vášně a neřesti spojoval též Cicero v Tusc. IV 34 (podle Chrysippa). Jenom § 57 obsahuje reminiscence z Poseidonia: definici moudrosti (v. výše str. 73) a chválu mudrce (v. výše str. 149). Celá polemika proti peripatetikům jest obdobná polemice proti Epikurovi a Kyrenaikům ve III. knize.

V poslední části (§ 58 n.) dává Cicero předpisy pro léčení vášní. Pohlenz (str. 347 n.) dokázal, že náleží Chrysippovi. Srovnal § 58 (o léčení vášní) s Chrysippovým zl. 471 a § 62 (o žádostivosti) se zl. 474 a ukázal, že v § 65, 76, 79 a 83 vášně se odvozují z úmyslu a domněnky jako v III 61 n., 76, 79 a že v § 63 je Chrysippos jmenován. Lze též uvésti, že v § 80 důvěra (fidentia) pokládá se za opak strachu jako III 14 a vášně se přirovnávají k nemocem jako IV 27. Také postup výkladu — zármutek (§ 63), strach (64), rozkoš a žádostivost

[1] Již C. Schuchhardt (Andronici Rhodii, qui fertur, libelli *περὶ παθῶν* pars altera, v Darmstadtě 1883, str. 43) soudil, že Sfairovy definice jsou starší Chrysippových.

(65 n.), láska (68 n.), hněv (77 n.) — souhlasí s Chrysippovým dělením vášní; podle něho jsou láska a hněv druhy žádostivosti (zl. 395 n.).

Docházíme závěru, že III. i IV. kniha Tuskulánek byly čerpány z Chrysippa. Nikde jsme nenalezli stop nepřímého užití. Reminiscence z Poseidonia v § IV 10, 57 pro ně nesvědčí. Řekli jsme již také, že by žádný filosof nebyl tak těsně následoval Chrysippa, jako se děje v definicích IV 11 n. Ani z výtahu Cicero nečerpal. Výklady jeho jsou leckde dosti obšírné: v rozdělení vášní IV 11 n. má více než všechny výtahy, podrobně mluví o mudrci III 14 n. a o lásce IV 68 n., důkladně polemisuje proti peripatetikům IV 38 n.

Chrysippos napsal čtyři knihy *περὶ παθῶν*. První tři obsahovaly hlavně definice a rozdělení vášní (v. v.), čtvrtá (*θεραπευτικός*, *ἠθικός*) jednala o léčení vášní. Pohlenz (str. 347 n.) poznal, že poslední část IV. knihy Tuskulánek, kde se mluví o léčení vášní, je čerpána z této knihy. Vyplývá to ze shody § 62 se zl. 474, kde je výslovně jmenován *θεραπευτικός*. Asi právem soudí (na uv. m.), že odtud pochází též předcházející polemika proti peripatetikům, kteří vášně chtěli jen omezovati, a úvod III. knihy, kde se také mluví o léčení vášní. Pohlenz (str. 352 n.) také ukázal, že v knize té se vykládalo o podstatě vášní a že měla zvláštní, samostatné postavení. Nicméně Cicero neužil asi jen Therapeutika. Podrobné dělení vášní v IV 11 n. se nehodí do něho, nýbrž do I. knihy *περὶ παθῶν*, jež obsahovala základní definice (Galen. 339, 10 n., 351, 7). Výklad o zármutku (III 14 n.) pochází asi z II. knihy, jednající o zármutku (Galen. 394, 11; 397, 13). Ve III. knize jednal Chrysippos patrně o ostatních třech vášních, jichž Cicero neprobírá soustavně, ve IV. knize (*θεραπευτικός*) o léčení všech; Cicero jí užil v IV 38 n. Cicero podržel tedy částečně rozdělení díla Chrysippova.

Pátá kniha bývá rozdělována vzhledem k pramenům v tyto části: *a*) § 1—10 úvod, čerpaný z Poseidoniova Protreptika, *b*) § 15—72 (po případě 75) Poseidoniův výklad, že ctnost stačí sama k blaženému životu a že není dobra mimo ni, *c*) § 73 (po případě 76) až 84 výklad Ciceronův, *d*) § 84—88 Antiochův přehled mínění o nejvyšším dobru, *e*) § 88—118 výklad mladšího epikurovce o mudrci.[1] O úvodu jsme jednali již při Hortensiu (v. výše kap. VI str. 73). V § 10 mluví Cicero o Sokratovi jako v Acad. post. 15 n. a v § 11—14 zahajuje rozhovor. Že další výklady o ctnosti (§ 15 n.) jsou čerpány

[1] Činí tak Zietschmann (str. 32 n.), Heine (vyd.², str. XXII n.), Thiaucourt (str. 154 n.). Podle Usenera (Epicurea, str. LVII n.) je § 68—82 z Poseidoniova Protreptika, § 83—120 z Antiocha, jenž se opíral o tento Protreptikos. Hirzel (III, str. 468 n.) pokládal za pramen opět Filona.

z Poseidonia, dokázal Zietzschmann (str. 38 n.) srovnáním se Sen. epist. 71, 72, 85, 87, 92, 121; soudil tak sice jen o § 37 n. — před tím uznával užití Antiocha, hlavně v § 24 n. o Theofrastovi (v. výše str. 141) —, ale Heine a Thiaucourt (uv. m.) to právem rozšířili i na předcházející část, kde se hájí stejně ctnost proti peripatetikům (§ 18, 23, 25, 28 n., 34 n.). Pozoruhodná je též shoda se Senekou epist. 124, srov.:

Tusc. V 37 natura... quicquid genuit, non modo animal, sed etiam quod ita ortum esset e terra, ut stirpibus suis niteretur, in suo quidque genere perfectum esse voluit. itaque et arbores... 38 in bestiis . . . homini . . . humanus autem animus . . . cum alio nullo nisi cum ipso deo . . . comparari potest.	Sen. epist. 124, 11 aliquod arboris ac sati bonum novimus... hominis bonum non est in homine, nisi cum illi ratio perfecta est. quod autem hoc bonum? . . . animus. 14 quattuor hae naturae sunt, arboris, animalis, hominis, dei: haec duo, quae rationalia sunt, eandem naturam habent . . . cetera possunt in suo genere esse perfecta.

Seneka tu sice nejmenuje Poseidonia, ale následuje ho; Poseidonios učil, že jen lidé a bozi mají rozum a že jsou si proto příbuzni, kdežto rostliny a zvířata ho nemají (Poseidonios u Cic. de divin. I 64, u Galena de plac. Hipp. et Plat. 449, 1; 457, 3 n., de nat. d. II 133 z Poseidonia). Jemu náleží i chvála poznání v § 68, 69 (v. výše str. 73), zvláště poznání sebe sama v § 70 (srov. Tusc. I 52).

Zietschmann (str. 53) končil výklad Poseidoniův § 75, Heine (uv. m.) § 72, Thiaucourt (uv. m.) dokonce již § 54; další část až do § 84 přičítali Ciceronovi. Je pravda, že § 54 až 56 obsahuje římské příklady Ciceronovy, § 73—75 reminiscence o Epikurovi z díla de fin. I 57, II 88, 98, z Tusc. III 33 a §§ 83 a 84 obsahují Ciceronův výklad o skepsi, ale řecký pramen tu nepřestává. V § 57—63 byl líčen život tyranna Dionysia a proti němu byl postaven v § 64—72 obraz života mudrcova. V § 72 se praví, že všichni mudrci jsou blaženi, v § 76 až 82 se pak dokazuje, že jejich blaženost netrpí bolestí.

V § 84—88 jest Antiochův přehled mínění o nejvyšším dobru. V další části (§ 88—118) chce Cicero ukázati, že i Epikuros — a tím spíše ovšem ostatní filosofové, zavrhující tělesnou rozkoš — pokládal ctnost za dostatečnou k blaženému životu. Soudí se,[1] že část ta je čerpána ze spisu pozdějšího Epikurovce; pozdějšího proto, že v § 111 vidění prohlašuje se za činnost ducha, ne smyslů, což se neshoduje s Epikurovým sensualismem. Hartfelder (str. 18) vysuzoval ze shody § 93 s de fin. I 45 (rozdělení žádostí), že byl pramenem epikurovec Zenon. Ale mínění jeho a asi též ostatních badatelů je mylné. Co dokazuje Cicero

[1] Vedle badatelů dříve uvedených soudí tak i Uri (str. 81). Philippson (Berl. phil. Woch. XXXVI, 1916, sl. 109) myslil, že tu užito sbírky výroků Epikurových.

v té části? V § 88 a 89 vykládá sám podle svého spisu de fin. I 40, II 94, 96, 100, že Epikuros se nebál smrti a bolesti. Řeckého pramene užívá od § 89. Ukazuje tu, že mudřec snáší chudobu a nedostatek (§ 89—102), hanbu (§ 103—105), vyhnanství (§ 106—109), ztrátu smyslů (§ 111—117) a že dobrovolně odejde se světa, je-li třeba (§ 118). Je to pokračování výkladů o mudrci z § 76—82, kde se tvrdilo, že mudřec snáší bolesti, a pramenem jest patrně týž spis Poseidoniův jako tam. Jsou tu sice myšlenky Epikurovy, ale jsou to vesměs reminiscence na I. a II. knihu de finibus, vložené Ciceronem, aby se dostalo výkladu rázu epikurovského: § 89, 97 o skromném způsobu života z de fin. II 90 (též Tusc. III 49), § 93 o třech druzích žádostí z de fin. I 45, II 26, § 95 n. o rozkoších z de fin. I 32, 55, § 118 o sebevraždě z de fin. I 49, 62. Kromě těchto reminiscencí neodvolává se Cicero nikde na Epikura, ale za to na Platona (§ 100) a Aristotela (§ 101). Co praví v § 111 o zraku: animus accipit, quae videmus, shoduje se s Tusc. I 46 nos enim ne nunc quidem oculis cernimus ea, quae videmus . . . viae quasi quaedam sunt ad oculos . . . a sede animi perforatae (pramenem je Poseidonios). Čerpal tedy Cicero celou V. knihu, kromě úvodu a vložky z Antiocha (§ 84—88), z jediného spisu Poseidoniova. Zda to byl ἠθικὸς λόγος, jak myslí Zietschmann (str. 53) a Thiaucourt (uv. m.), nechceme rozhodovati. V onom spise dokazoval Poseidonios nejprve abstraktně, polemicky proti peripatetikům, že ctnost stačí sama k životu blaženému, pak probíral jednotlivé strasti, jež mohou stihnouti mudrce, a ukazoval, že žádná nemůže hroziti jeho blaženosti. Strasti ty se vypočítávaly již v § 29: aderit enim malorum, si mala illa ducimus, turba quaedam, p a u p e r t a s, i g n o b i l i t a s, humilitas, solitudo, amissio suorum, graves dolores corporis, perdita valetudo, debilitas, c a e c i t a s, interitus patriae, e x i l i u m, servitus denique.

X. De natura deorum.

V k n i z e p r v n í vykládá Velleius Epikurovo učení (§ 18 až 56) a Kotta je kritisuje (§ 57—124). Vyjdeme od § 25 až 41, kde se probírají theologické názory řeckých filosofů od Thaleta až po Diogena Babylonského. Část ta se shoduje se zlomky epikurovského spisu nalezenými v Herkulaneu. Původně se myslilo, že pocházejí z Faidrova díla περὶ θεῶν, za něž žádal Cicero v dopise ad Att. XIII 39; nyní se přičítají Filodemovi (περὶ εὐσεβείας). Starší badatelé nepochybovali, že Cicero čerpal přímo z tohoto spisu, novější uznávají většinou užití nepřímé.[1]

[1] Přímého užití hájil C h r. P e t e r s e n (Phaedri Epicurei vulgo anonymi Herculanensis de natura deorum fragmentum, v Hamburce 1833), A. B. K r i s c h e (Die theologischen Lehren der griechishen Denker, v Gottinkách 1840, str. 29 n.), L. S p e n g e l (Abh. d. bayer

Ukazují (Diels, Schwenke na uv. m.) hlavně na to, že Cicero jest útočnější než řecký spisovatel, že je leckde mnohem stručnější, jinde zase obšírnější. Ale to nic neznamená: polemické výpady (§ 29 Empedocles . . . multa alia peccans . . ., 34 nec . . . Xenocrates . . . prudentior, 35 Theophrasti inconstantia a pod.) vložil sám Cicero, aby charakterisoval domýšlivý způsob polemiky epikurovské (srov. § 18 Velleius fidenter sane, ut solent isti, nihil tam verens, quam ne dubitare aliqua de re videretur). On také krátíval značně své předlohy a naopak někde je zase rozšiřoval. Shody nasvědčují rozhodně přímému užití, srov.:

de nat. d. I 32 Antisthenes in eo libro, qui physicus inscribitur, popularis deos multos, naturalem unum esse dicens . . .	Th. Gomperz, Philodem über Frömmigkeit, v Lipsku 1866, p. 72, 3 *παρ' Ἀντισθένει δ' ἐν μὲν τῷ φυσικῷ λέγεται τὸ κατὰ νόμον εἶναι πολλοὺς θεοὺς κατὰ δὲ φύσιν ἕνα.*
38 Persaeus . . . eos esse habitos deos, a quibus magna utilitas ad vitae cultum esset inventa, ipsasque res utiles et salutares deorum esse vocabulis nuncupatas . . .	p. 75 n. *Περσαῖος . . . τὰ τρέφοντα καὶ ὠφελοῦντα θεοὺς νενομίσθαι καὶ τετειμῆσθαι . . . μετὰ δὲ ταῦτα τοὺς εὑρόντας ἢ τροφὰς ἢ σκέπας . .,*
39 Chrysippus . . . ait enim vim divinam in ratione esse positam et in universae naturae animo atque mente . . . communemque rerum naturam . . . fatalem umbram † et necessitatem . . .	p. 77, 13 *Χρύσιππος . . . Δία φησὶν εἶναι τὸν ἅπαντα διοικοῦντα λόγον καὶ τὴν τοῦ ὅλου ψυχὴν . . . καὶ τὴν κοινὴν πάντων φύσιν καὶ εἱμαρμένην καὶ ἀνάγκην.*
homines eos, qui immortalitatem essent consecuti.	p. 80, 14 *καὶ ἀνθρώπους εἰς θεούς φησι μεταβαλεῖν.*
40 . . . aethera esse . . . Iovem . . . quique aër per maria manaret, eum esse Neptunum, terramque eam esse, quae Ceres diceretur.	p. 79, 24 *Δία δὲ τὸν αἰθέρα . . . καὶ τὴν Δήμητρα γῆν . . . τὸν δὲ διὰ τῆς γῆς καὶ θαλάττης (ἀέρα) Ποσειδῶ.*
41 in secundo autem volt Orphei, Musaei, Hesiodi, Homerique fabellas . . .	p. 80, 16 *ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ τά τε εἰς Ὀρφέα καὶ Μουσαῖον ἀναφερόμενα καὶ τὰ παρ' Ὁμήρῳ καὶ Ἡσιόδῳ . . .*[1]

Akad. X, 1860, str. 138, 149), H. Saupe (De Philodemi libro, qui fuit de pietate, v Gottinkách 1864 = Ausgew. Schr., str. 387 n.), B. Lengnick (Ad emendandos explicandosque Ciceronis libros de natura deorum quid ex Philodemi scriptione *περὶ εὐσεβείας* redundet, v Hallu 1871), Hirzel (I, str. 4 n.), Teuffel (str. 347), Giambelli (Riv. di fil. XVI, 1888, str. 557) a Philippson (Berl. phil. Woch. XXXVI, 1916, sl. 110). Nepřímého G. F. Schoemann (vyd.[3], v Berlíně 1865, str. 18), J. Novák (Listy fil. V, 1878, str. 45 n.), Diels (Doxographi Graeci, str. 123), jenž myslil, že Cicero i Filodemos čerpali z Faidra, P. Schwenke (Jahrb. f. cl. Phil. CXIX, 1879, str. 49 n.), jenž odvozoval celý výklad Velleiův ze Zenona. Th. Schiche (Jahresber. d. phil. Vereins 1880, str. 377) a Thiaucourt (str. 206 n.) myslili, že § 18—24 je z Faidra, ostatek ze Zenona. L. Reinhardt (Bresl. phil. Abh. III 2, 1888, str. 9 n.) domníval se, že Cicero dal někomu upraviti spis Filodemův pro svou potřebu. Hoyer (Rhein. Mus. LIII, 1898, str. 37 n.) přičítal většinu díla Antiochovi. Lörcher (Burs. Jahresber. CLXII, 1913, str. 27 n.) myslil, že přehled theologický je z Kleitomacha.

[1] Shodná místa srovnali již Lengnick (str. 9 n.), Diels (str. 531 n.), Hirzel (str. 5 n.); přepisujeme některá znova, ježto lze z nich poznati způsob překládání Ciceronova.

Probéřeme ostatní části Velleiova výkladu. V § 42 odmítá Velleius výmysly básníků o bozích. Lengnick (str. 49) poznal, že totéž se děje v herkulánských zlomcích, ale vadilo mu, že Cicero odbývá několika větami, co se tam obšírně vykládá (p. 5 až 65). Zbytečně; Cicero vybíral, co se mu hodilo, dával takřka jen hesla, srov.

§ 42 (deorum) bella, proelia, pugnas,	p. 26, 1 *πολεμικὴν . . . Ἀπόλλω τόξον ἔχοντα . . . καταπολεμῶν . . .* p. 28, 12 *πολεμήσαντες . . . τιτανομαχίαν . . .* p. 32, 2 *τοῦ πολέμου . . .*
vulnera . . .	p. 9, 6 *τρωθέντα . . .* p. 39, 26 *τρωθέντες . . .* p. 40, 3 *τειτρώσκονται . . .*
ortus,	p. 5, t. 32 c, 6 *τοὺς γενητοὺς θεοὺς καὶ τικτομένους ὑπὸ θεῶν . . .*
interitus . . .	p. 7, t. 34 c *τὸν Ἡρακλέα . . . τετελευτηκέναι . . . Κάστορα . . . κατηκοντίσθαι . . .* p. 17, 14 *Ζεὺς γὰρ καταπτὰς . . .*
libidines, adulteria . . . concubitus . . .	p. 11, 3 *Ἀπόλλω . . . ἐρασθέντα . . . μειχθέντα . . .*

K »omylům básníků« připojuje Velleius »portenta magorum Aegyptiorumque . . . dementiam« (§ 43). O Egypťanech mluví se ve zlomcích p. 16, 19, jak upozornil Hirzel (str. 19).

V § 18—24 polemisuje Cicero proti Platonovu učení o stvořiteli a stoickému učení o prozřetelnosti. Správně tušil Schwenke (str. 51 n.), že tu byl týž pramen jako v historické části.[1] Uvádí se proti tomu (Hirzel I, str. 18, Schiche, str. 374), že o Platonovi a stoicích jedná též historický přehled (§ 30, 36 n.), ale v tom není závady. Spis herkulánský byl, jak patrno ze zlomků, velmi rozsáhlý a mohl míti zvláštní polemiku proti stoikům a Platonovi. Že polemika je ze stejného pramene jako historický výklad, soudíme z Aet. plac. I 7 (= [Plut.] plac. phil. I 7 a Stob. I 34, 7 n. W., Diels, Doxographi Graeci, str. 297 n.). Tam se také polemisuje v duchu epikurovském proti Platonovi (§ 6 n.) a pak se vypočítávají theologické názory rozličných filosofů (§ 11 n.). Schwenke (str. 52 n.) poznal, že v polemice proti Platonovi jsou shody s Ciceronem, srov.:

§ 7 *ἁμαρτάνουσιν . . . ὅτι τὸν θεὸν ἐποίησαν ἐπιστρεφόμενον τῶν ἀνθρωπίνων καὶ τούτου χάριν τὸν κόσμον κατασκευάζοντα.*	de nat. d. I 23 an haec . . . hominum causa a deo constituta sunt? . . .

---

[1] Krische (str. 22) myslil, že tu Cicero užil Lukretia, Teuffel (uv. m.) jako jinde Filodema, Hirzel (I, str. 9 n., 27 n.), Diels (str. 126 n.) a Schwenke (str. 51 n.) Zenona, R. Novák (O pramenech Velleiovy řeči v I. knize Ciceronova spisu de natura deorum, v Praze 1879, str. 10 n.) a Schiche (str. 376 n.) Faidra. Podle Reinhardta (str. 8) pochází část ta od samého Cicerona. Philippson (na uv. m.) pokládal za možné, že je celý výklad Velleiův z Filodema.

§ 8 *ὁ θεός, ὃν λέγουσιν, ἤτοι τὸν ἔμπροσθεν αἰῶνα οὐκ ἦν ἀκίνητα τὰ σώματα ἢ ἀτάκτως ἐκινεῖτο ἢ ἐκοιμᾶτο* ...	§ 21 sciscitor, cur mundi aedificatores repente exstiterint, innumerabilia saecla dormierint ...

I v historickém přehledu (§ 11 n.) jsou shody s Ciceronem (§ 25—41) a s herkulánskými zlomky. Schwenke toho nepozoroval, ač již Krische (str. 39, 44, 54) na některé ukázal, srov.

§ 11 *Θαλῆς νοῦν κόσμου τὸν θεόν.*	§ 25 Thales ... deum ... mentem ...	
§ 12 *Ἀναξίμανδρος τοὺς ἀπείρους οὐρανοὺς θεούς.*	Anaximandri ... deos ... innumerabilis esse mundos.	
§ 13 *Ἀναξιμένης τὸν ἀέρα.*	§ 26 Anaximenes aëra deum statuit ...	Herk. zl. p. 65 t. 3 d *οἴεται ... τὸν ἀέρα θεόν.*
§ 15 *Ἀναξαγόρας νοῦν κοσμοποιὸν τὸν θεόν.*	Anaxagoras ... mentis ...	p. 66, 4 *νοῦν ... σύμπαντα διακοσμῆσαι.*
§ 18 *Πυθαγόρας ... αὐτὸς ὁ νοῦς* ...	§ 27 Pythagoras ... animum ...	
§ 20 *Σπεύσιππος τὸν νοῦν* ...	§ 32 Speusippus ... vim ... animalem ...	
§ 30 *Ξενοκράτης ... τοὺς ἀστέρας* ...	§ 34 Xenocrates ... deos ... qui in stellis ...	
§ 31 *Πλάτων ... μηδενὶ τῶν σωματικῶν συμπεπλεγμένον ... λόγοι δ' εἰσὶν ἀσώματοι* ...	§ 30 Platonis ... sine corpore ullo deum vult esse ... *ἀσώματον.*	
§ 38 *οἱ Στωικοὶ ... τὸν κόσμον καὶ τοὺς ἀστέρας ... νοῦν ἐν αἰθέρι.*	§ 36 Zeno ... aethera deum dicit ... astris ... 37 Cleanthes ... mundum deum dicit esse.	

Shody v obou částech, polemické i historické, nasvědčují tomu, že Cicero i Aetios užili téhož pramene, totiž spisu herkulánského. Aetios ho užil nepřímo; neboť uvádí některé filosofy v jiném pořádku a mluví i o Poseidoniovi (§ 19).

Po historickém přehledu následuje u Cicerona krátký výklad Epikurovy theologie (§ 43—56). Tak je tomu i v zlomcích herkulánských (p. 93 n.) a u Aetia (§ 34); tu je velmi stručný, neboť je jen článkem — posledním — v přehledu názorů. Není důvodu souditi, že by jej byl Cicero čerpal z jiného pramene, než předcházející části.[1] Vyskytují se i v něm shody se zlomky herkulánskými:

§ 43 anticipationem ... quam appellat *πρόληψιν* Epicurus ...	p. 96, 25 *τῇ προλήψει* ...
§ 45 deos beatos et inmortales ...	p. 114, 3 *ἀφθαρσίας ... καὶ ... μακαριότητος,* p. 113, 7, 28; 121, 26; 123, 10.
neque ira neque gratia teneri, quod ... inbecilla essent ...	p. 123, 18 *χωρὶς ὀργῆς καὶ χάριτος ἀσθενούσης* ...

[1] Krische (str. 22) domníval se, že Cicero vykládal sám Epikurovo učení. Hirzel (na uv. m.), Diels (str. 126 n.), Schwenke (str. 51 n.), Schiche (str. 377), Thiaucourt (str. 214), Reinhardt (str. 19 n.) přičítali část tu Zenonovi.

deorum natura hominum pietate coleretur . . . habet enim venerationem iustam, quicquid excellit. 49 Epicurus . . . docet eam esse vim et naturam deorum, ut primum non sensu . . . nec ad numerum . . .

p. 128, 12 *προσεύχεσθαι . . . κατὰ τὴν ἐπίνοιαν τῶν ὑπερβαλλουσῶν δυνάμει καὶ σπουδαιότητι φύσεων...* p. 111, 2 *τοὺς θεοὺς δὲ μὴ συναριθμεῖσθαι . . .*

Přistupme ke Kottově kritice učení Epikurova. Za pramen bývá pokládán Poseidonios nebo Kleitomachos neb oba dohromady; někteří badatelé mluví neurčitě o akademickém a stoickém prameni.[1] V § 123 uvádí Kotta Poseidoniův výrok z V. knihy o bozích, že Poseidonios vlastně v bohy nevěřil. Poseidonios tedy polemisoval proti Epikurově theologii a je na snadě, že z něho Cicero čerpal; následovalť ho také v II. knize. Proběřeme jednotlivé části Kottovy řeči, zda mohou náležeti Poseidoniovi.

Po úvodu (§ 57—61) vyvrací Kotta v § 62—64 důkaz jsoucnosti boží z obecné víry. Pramenem tu není Poseidonios, neboť stoikové sami užívali tohoto důkazu, nýbrž snad Kleitomachos, jehož Cicero užil ve III. knize. V § 65—75 polemisuje Kotta proti Epikurovu učení o atomech a soudech; jsou tu myšlenky z de fin. I 17 n. a Acad. pr. 97, jak poznal Lörcher (str. 26). Z řeckého pramene, stejného jako v následující části, je snad námitka proti Epikurovu učení o zdánlivém těle a zdánlivé krvi bohů (§ 71, 73). V § 76—102 vyvrací Kotta obšírně Epikurovo učení o lidské podobě bohů. Nepopírá nikde jsoucnosti bohů, nýbrž jen jejich lidskou podobu; naznačuje, že i nebeská tělesa mohou míti rozum a býti bohy (§ 87 n., 95 n.). To je myšlenka Poseidoniova (II 29 n., 39 n.); na něho ukazuje i výrok o příbuzenství bohů a lidí v § 91 (srov. Poseid. v de divin. I 64, u Galena de plac. Hipp. et Plat. 449, 1 M.) a o božské věčné mysli v § 95 (srov. II 18). V § 85 n. popírá Kotta, že by byl Epikuros atheistou. Ježto to tvrdí v § 123 Poseidonios, soudil Hirzel (str. 34 n.), že § 85 n. je z jiného pramene. Neprávem; právě v § 85 jsou uvedeny důkazy, nepochybně Poseidoniovy, pro Epikurův atheismus. Cicero jim nedal úplně za pravdu; byl nerozhodný, srov. § 123 verius est igitur ni-

[1] Kühner (str. 97), Teuffel (str. 347), Schwenke (str. 57 n.), Schiche (str. 378), Thiaucourt (str. 217 n.), Schmekel (str. 98 n.) a Susemihl (II, str. 710) odvádějí Kottovu řeč z Poseidoniova díla *περὶ θεῶν*, Schoemann (str. 18), Diels (str. 121), Hirzel (I, str. 32 n.), Zeller (III 1[4], str. 523), Usener, str. LXVIII) a Giambelli (Riv. di fil. XVII, 1889, str. 121) z Kleitomacha, Reinhardt (str. 20 n.) § 57—102 z Kleitomacha, § 103 n. z Poseidonia, P. Cropp (De auctoribus, quos secutus Cicero in libris de natura deorum Academicorum novorum theologiam reddidit, v Hammu 1909) § 57—114 z akademického pramene (ne Kleitomacha), ostatek z Poseidonia, Uri (str. 89 n.) § 61—64 z Kleitomacha, § 76—104, 115—124 z pramene stoického (ne Poseidonia), Lörcher (str. 21 n.) § 77—83, 115 n. z pramene skeptického, § 87—92 dogmatického.

mirum . . . nullos esse deos Epicuro videri, II 76 esse deos, quod . . . Epicurus . , . quodam pacto negat. V § 103 n. se ukazuje, že pro osobní bohy Epikurovy není ve světě místa; tato výtka se hodí Poseidoniovi, jenž spatřoval boha v přírodě (II 29 n.). V § 105—110 polemisuje Kotta proti Epikurovu učení o vzniku představy věčného boha a v § 111—114 proti jeho učení o blaženosti bohů; proti užití Poseidonia tu nesvědčí nic. V § 115, 116, 121—124 ukazuje, že Epikurovo učení podlamuje zbožnost a jiné ctnosti. Schmekel (str. 100 n.) upozornil, že touž výtku činil Poseidonios atheistům (Sext. Emp. IX 123 n. z Poseidonia) a že k nim také Epikura řadil (de nat. d. I 123). Ukázal též na shodu definic v § 116 pietas iustitia adversum deos . . . sanctitas . . . scientia colendorum deorum se Sext. Emp. IX 123 *εὐσέβεια ἐπιστήμη θεῶν θεραπείας*, 124 *ὁσιότης δικαιοσύνη... πρὸς θεούς*. Ve vložených § 117—120 se vypočítávají atheisté (Diagoras, Theodoros, Prodikos, Euhemeros, Demokritos; zmínka též v § 2 a 63 n.). Hirzel (I, str. 39 n.) a Fr. Zucker (Phil. LXIV, 1905, str. 468 n.) soudili, že je to čerpáno z Kleitomacha, Schwenke (str. 103) pomýšlel na Poseidonia pro shodu se Sext. Emp. IX 51 n. Je však možné, že se o nich vykládalo též v prameni řeči Velleiovy, neboť se vypočítávají u Aetia I 7, 1 a o jednom z nich, Diagorovi, se mluví podrobně v zlomcích herkulánských (p. 85, 7).

Užil tedy Cicero v řeči Kottově — nehledě k tomuto výčtu atheistů, jehož původu nelze bezpečně stanoviti, — spisu Poseidoniova a některých myšlenek Karneadových (z pramene III. kn.), v řeči Velleiově čerpal ze spisu přičítaného Filodemovi.

K n i h a d r u h á de natura deorum je čerpána z Poseidoniova díla *περὶ θεῶν*; pouze část o prozřetelnosti (§ 73—154) bývá přičítána některými badateli Panaitiovi.[1] Hlavní důvod je ten, že Cicero žádal v dopise ad Att. XIII 8 o Panaitiův spis *περὶ προνοίας*. Ale K. Hartfelder (Die Quellen von Ciceros zwei Büchern de divinatione, ve Freiburce 1878, str. 22 n.) a H. N.

[1] K ü h n e r (str. 98 n.) a T e u f f e l (str. 347) pokládali za pramen Kleantha, Chrysippa, Zenona, Poseidonia a j. S c h o e m a n n (str. 17), S c h w e n k e (str. 129 n.), S c h i c h e (na uv. m. str. 379), P. W e n d l a n d (Arch. f. Gesch. d. Philos. I, 1888, str. 201 n.) a G i a m b e l l i (Riv. di fil. XXXI, 1903, str. 450 n.) Poseidonia v celé knize. V. R o s e (Aristoteles Pseudepigraphus, v Lipsku 1863, str. 285) se domníval, že § 73—154 je z Panaitia. S ním souhlasil H i r z e l (I, str. 202 n.), jenž za pramen § 45—63 pokládal Apollodora (str. 208 n.), T h i a u c o u r t (str. 229 n.), Z e l l e r (III 1⁴, str. 579, 582) a S u s e m i h l (II, str. 710). Poseidonia, Panaitia a Chrysippa (v § 13—72) pokládal za pramen R e i n h a r d t (str. 33 n.), Poseidonia a příručku, snad Kleitomachovu, se stoickými důkazy U s e n e r (str. LXVII n.) a A r n i m (I, str. XXX), Chrysippa a Poseidonia L ö r c h e r (na uv. m. str. 14 n.), Antiocha H o y e r (na uv. m.) a A. G i a n o l a (De compositione et fontibus Ciceronis librorum, qui sunt de natura deorum, v Bologni 1904 [nepříst.]).

Fowler (Panaetii et Hecatonis librorum fragmenta, v Bonnu 1885, str. 12) správně soudili, že knihy té užil Cicero v de divin. II 87 n. Tomu nasvědčuje, že spolu žádal o ‚epitome Bruti Caelianorum', z níž čerpal v de divin. I 48 n., 55 n., 78. Dále se uvádí, že v § 133 n. dokazuje se totéž, co v § 154 n., totiž že bozi pečují o lidi, a soudí se, že obě místa nebyla z jediného pramene. Ale i řecký pramen i Cicero se mohl opakovati. Hirzel (I, str. 193) vytkl, že v § 103 měsíc pokládá se za menší, než je země, kdežto Poseidonios podle Stob. I 219, 18 W. učil opačně. Ale sám nemá zprávu Stobaiovu za zcela spolehlivou, ježto Kleomedes (cycl. theor. 178, 10 Ziegler), jenž se opíral o Poseidonia, shoduje se s Ciceronem. Reinhardt (str. 47) viděl neshodu mezi I 123 (Epikuros podle Poseidonia věřil jen na oko v bohy) a II 76, ale rozporu tu není, neboť i II 76 se praví, že Epikuros bohy vlastně popíral (quodam pacto negat).

Naopak pro Poseidonia svědčí několik myšlenek, obsažených v té části, na něž nebylo dosud ukázáno: § 78, 133 jenom bozi a lidé mají rozum, srov. Sext. Emp. IX 131, Sen. epist. 124, 14 (z Poseidonia, v. výše str. 152); § 79 mysl sestoupila od bohů k lidem, srov. § 18, de rep. VI 15, de divin. I 110 (z Poseidonia, v. kap. XII); § 83, 118 země vydechuje páry, jimiž se živí ostatní živly, srov. Poseid. u Diog. L. VII 145; § 90, 97 pravidelný pohyb těles nebeských, srov. § 49 n., de rep. VI 17 n., Tusc. I 68 n., V 69, Sext. Emp. IX 111; § 92, 118 hvězdy vznikly z aetheru, srov. Stob. I 206, 19 W. *ἄστρον δὲ εἶναί φησιν ὁ Ποσειδώνιος σῶμα θεῖον ἐξ αἰθέρος συνεστηκός*; § 92 slunce nespaluje země pro velikou vzdálenost, srov. Poseid. u Plin. nat. hist. II 23; § 94 Epikuros neprávem zanedbal teplo a jakost (*ποιότης*) atomů; teplo pokládal Poseidonios za základní podmínku života (de nat. d. II 23 n., Stob. I 34, 26 *Ποσειδώνιος πνεῦμα νοερὸν καὶ πυρῶδες* [*τὸν θεόν*]) a *ποιότης* a *οὐσία* lišil podle Stob. I 178, 17 W.; § 103 zatmění slunce měsícem, srov. Poseid. u Plut. de facie in orbe lunae 19, 932 C a Kleom. 190, 1 Z.; § 140 člověk má pozorovati věci nebeské, srov. § 37, 155, de rep. VI 15, Tusc. I 44.

Poseidonios skutečně jednal v díle *περὶ θεῶν* o prozřetelnosti (*πρόνοια*), jak upozornil Schwenke (str. 135), a to v III. knize (Diog. L. VII 138). U něho snad nalezl Cicero citáty Kleanthovy (§ 13—15), Chrysippovy (§ 16), Xenofontovy (§ 18) a Zenonovy (§ 20—22, 57, 58),[1] ježto jejich důkazy, z části tytéž, jsou citovány a hájeny u Sexta Empeirika (IX 85, 101, 104, 108, 133 Zenon, 88—91 Kleanthes, 94 n. Xenofon), jenž následoval Poseidonia.

---

[1] Kühner a Teuffel (na uv. m.) myslili, že Cicero čerpal přímo z jejich spisů, Usener a Arnim (na uv. m.), že nalezl jejich výroky v učebnici, snad Kleitomachově.

Rozdělení knihy ve čtyři části pochází od samého Cicerona, ne z pramene, jak myslil Schwenke (str. 131) a Schiche (Jahresber. d. phil. Vereins 1880, str. 382). V druhé části, jež má jednati o vlastnostech bohů (§ 45 n.) vykládá Cicero podrobně o pravidelném pohybu hvězd (§ 49—56); patří to vlastně do části první, poněvadž se tím dokazuje jsoucnost božstva. Výklad ten souvisel patrně v předloze s výkladem o hvězdách v § 39—44; Cicero jej odtrhl od něho polemikou proti Epikurovi § 45—49. Zbytek původní disposice je v § 59: dictum est de universo mundo (§ 29—39), dictum etiam est de sideribus (§ 39—44, 49 až 56). Do první části patří také Zenonovy důkazy o přírodě-bohu v § 57, 58 a výklad o pramenech víry v bohy v § 60—72 (srov. Sext. Emp. IX 12 n., [Plut.] plac. phil. I 6, 879 C). Poseidonios asi vůbec nejednal zvláště o vlastnostech bohů. Cicero o nich vykládal, ježto přenesl osnovu I. knihy na ostatní; tam dokazoval podle epikurovské předlohy nejprve, že bozi jsou a pak že jsou nesmrtelni a blaženi (I 43 n.). Právě tak nebyla asi rozlišena u Poseidonia část třetí (bozi spravují svět) a čtvrtá (pečují o lidi); obé bylo zahrnuto pod *πρόνοια*. Aby měl zvláštní čtvrtou část, rozdělil Cicero výklad o lidech na dva díly (§ 133—153, 154—167).

V knize třetí následoval Cicero, jak známo, Karneada (Kleitomacha); o tom, kolik z něho čerpal, soudí se nestejně.[1] Jistě ho užil *a)* v § 29—34, kde dokazuje podobně jako Sext. Emp. IX 138—147, že není nic věčného, tedy ani bůh; oba citují Karneada (de nat. d. III 29, Sext. Emp. IX 140), *b)* v § 38, kde dokazuje, že bůh nemůže býti ctnostný, shodně se Sext. Emp. IX 152—177; podává ovšem jen základní myšlenku, *c)* v § 43—52, kde ukazuje sority tak jako Sext. Emp. IX 182—190, že by bylo nutno uznávati nesmírné množství různých bohů; Karneada jmenuje Cicero v § 44, Sext. Emp. 182, 190. Tyto tři důkazy následují za sebou u Cicerona i Sexta v stejném pořádku a celkem přiléhají jeden k druhému bez větších mezer. Následovaly tedy tak za sebou patrně i u Kleitomacha. Ježto Sextus začíná skeptický výklad (139 n.) důkazem, že všechno hyne, a též u Cicerona je to první podrobněji rozvedený důkaz, jest pravděpodobno, že i Kleitomachos jím začínal buď celé své dílo nebo jeho některou část. Vedle uvedených tří důkazů náležely Karneadovi snad i tyto výklady Ciceronovy, pro něž není u Sexta obdoby: v § 35—37 ani oheň není věčný; to patří k prvnímu důkazu (§ 29 n.). Dále

[1] Karneada pokládal za pramen Kühner (str. 99 n.), Schoemann (str. 18), Hirzel (I, str. 243 n.), Diels (str. 121), Schwenke (str. 140 n., v § 29—38, 66 n.), Thiaucourt (str. 239 n.), Reinhardt (str. 56 n., v § 14—41, 43—52, 61 n.), C. Vick (Herm. XXXVII, 1902, str. 231 n., v § 14 n.), Lörcher (Burs. Jahresber. CLXII, 1913, str. 30 n., v § 29—34, 43—52, 70 n.). Giambelli (Riv. di fil. XVII, 1889, str. 121) a Cropp (str. 23 n.) myslili, že Cicero nečerpal přímo z Kleitomacha.

§ 66—78: rozum daný lidem jest zlý dar, 79—93: na světě není spravedlnosti. Hirzel (I, str. 243 n.) upozornil, že se Kleitomachovi hodí lítost nad pádem Karthaga v § 91. Tyto dva důkazy (§ 66—93) pominul Sextus snad proto, že se netýkaly přímo jsoucnosti bohů. Z části předcházející před prvním důkazem by mohlo náležeti Karneadovi vyvracení stoického důkazu z pravidelného pohybu hvězd (§ 23, 24) a polemika proti Zenonovi (§ 21—23), Chrysippovi (§ 25, 26) a Xenofontovi (§ 27), nejsou-li čerpány z Poseidonia, jenž, jak se zdá, referoval též o skeptických námitkách a je vyvracel (Sext. Emp. IX 96 n. o Xenofontovi, 108 n. o Zenonovi). Mezi Karneadovy důkazy vložil Cicero v § 39—42, 53—64 kritiku různých pramenů víry v bohy (proti II 60 n.); §§ 39—41, 61—64 mohl napsati sám, kdežto o různých bozích téhož jména v § 42, 53—60 vykládal podle nějaké knihy mythologické.[1]

Správně soudil Schwenke (str. 140), že mu náleží rozdělení knihy ve čtyři části. V první části (§ 7—19) probírá postupně důkazy o jsoucnosti boží z II. knihy, ale vlastně nic nevyvrací, nýbrž odkazuje dále (§ 17, 18). Pro druhou část (o vlastnostech bohů § 20—64) nemá vhodné látky; posuzuje tam dogmatické důkazy (§ 21—28), podává skeptické důkazy Karneadovy (§ 29—38, 43—52) a zkoumá prameny víry v bohy (§ 39—42, 53—64), ačkoliv vše to se týká existence boží a patří tudíž do 1. části. Z třetí části není zachováno téměř nic (§ 65). Do čtvrté části (§ 66—90) vhodně umístil Karneadovu polemiku proti božské prozřetelnosti. (Příště dále.)

Výklad t. zv. genitivu identického v latině.

Podává **O. Jiráni.**

Genitivem identickým nebo synonymním (též *gen. inhaerentiae* zvaným) označuje se v skladbách druh adnominálního genitivu, při němž genitiv i jméno základní jsou substantiva synonymní, zpravidla významu abstraktního.

Prvé doklady tohoto genitivu v latině objevují se, nehledě k ojedinělému případu u Propertia (I 20, 9: Gigantea . . . litoris ora), ve spise Vitruviově; u spisovatelů I. stol. po Kr. doložen není, za to tím hojněji se vyskýtá u Apuleia, jmenovitě však u spisovatelů církevních a pozdních prosaiků. Jsou to zvláště

[1] Thiaucourt (str. 240) ji přičítal stoupenci Euhemerovu, Reinhardt (str. 62) učenému spisovateli alexandrijskému, O. Immisch (Jahrb. f. cl. Phil. XVII. Suppl., 1890, str. 201) a W. Bobeth (De indicibus deorum, v Lipsku 1904, str. 25 n.) Varronovi, Hirzel (Ber. sächs. Ges. phil. hist. Cl. XLVIII, 1896, str. 277 n.) spisovateli attickému, G. Michaelis (De origine indicis deorum cognominum, v Berlíně 1898, str. 3 n.) rhodskému.

Minucius Felix, Tertullianus, Arnobius, Firmicus Maternus, Victor Vitensis, Martianus Capella, Řehoř Tourský, Jordanis, spis De mulomedicina Chironis a j.[1]

Některé význačné doklady genitivu toho jsou: Vitruv. V 5, 5: symphoniae consonantiam ... habere; VI 1, 6: audaciae protervitas; Apul. Met. V 27: mortis exitium; VIII 17: tutelae praesidia; Plat. I 12: fati sors; Min. Fel. 12, 1: inritae pollicitationis cassa vota; Tertull. Marc. I 14: obstinatio duritiae tuae; Pall. 2: diversitatis discordia; Arnob. II 13: obstacula impeditionis; II 29: formidinis horror; III 26: taciturnitatis silentium; V 1: moderaminis temperamentum; Firm. Mat. Math. I 7, 33: aetatis suae tempus; I 10, 2: candoris splendor; II 20, 5: infortuniorum calamitates; Vict. Vit. I 11: dulcedo suavitatis; I 49: prosapia generis; II 76: brevitatis compendium; Mart. Capella 6, 629; ubertate fecunditatis; Řehoř Tourský H. Fr. 1, 7: spatium amplitudinis; 6, 8: mortis interitu; Mart. 2, 3: flatus spiraminis; Iord. Get. 26, 134 (M): penuria famis; 31, 160: integritate castitatis; 57, 289: ante regiam palatii; Mul. Chir. 14, 25 (Od.): gressum ambulationis; 63, 11: liquorem humoris; 104, 2: appellationis nomen; Hist. Apoll. Regis c. 2: sermonis conloquio; c. 20: clementiae indulgentia.

Ačkoli tedy rozsáhlé užívání genitivu tohoto rozšířilo se teprv u spisovatelů pozdních, spadají počátky jeho již do doby poměrně staré. Už z tohoto důvodu odmítnouti jest mínění starších badatelů (zvláště K. Sittla na uv. m., str. 92 a Ed. Wölfflina ALL. XII, 1902, str. 383 n.), že zjev tento byl vlastní t. zv. latině africké a že jest v něm spatřovati vliv jazyků semitských, zvláště punštiny a hebrejštiny. Mínění toto možno připustiti pouze potud, že na hojné rozšíření genitivu tohoto působil obdobný způsob vyjadřování v jazycích semitských, ale že původ jeho jest hledati na půdě jazyka latinského, pokládám za nepochybné, stejně jako na př. Fr. Pfister na uv. m.[2] Vyplývá to i z toho, že genitivy téhož druhu objevují se i v řečtině, a to u spisovatelů, u nichž jest vyloučen jakýkoliv vliv jazyků semitských. Pfister na uv. m. sl. 1150 uvádí na př. Pind. Pyth. IV 271: *τρώμαν ἕλκεος*; Nem. V 30: *ἐν λεκτροῖς εὐνᾶς*; Aisch. Ag. 1530: *φροντίδος στερηθεὶς εὐπαλάμων μεριμνᾶν*; Sof. El. 1292: *χρόνου καιρός*; Eur. Phoen. 308: *βοστρύχων κυανόχρωτα χαίτας πλόκαμον* a j.

Patrně byl u tohoto genitivu vývoj stejný jako u hojných syntaktických graecismů v latině (na př. u akkusativu řeckého):

---

[1] Hojné doklady sebrali: K. Sittl: Die lokalen Verschiedenheiten der lat. Sprache (Erlangen 1882, str. 92 n.), Ed. Wölfflin: ALL. VII, 1892, str. 477 n., J. H. Schmalz: Berl. phil. Woch. 1914, sl. 477 a Fr. Pfister tamtéž, sl. 1149 n.

[2] J. H. Schmalz: Lateinische Grammatik. Syntax[4], str. 362 nevyslovuje se o tom dosti určitě a rozhodně.

vazba původu domácího dostává se později ve styk s obdobnou vazbou jazyka cizího a dochází pak značné obliby a hojného rozšíření. Z toho pak, že genitiv identický objevuje se v rozsáhlejší míře poprvé u Vitruvia, jehož jazyk jeví dosti hojné prvky vulgární, možno souditi, že hledati jest původ jeho v starší řeči lidové, což stanovil již Wölfflin v uvedené starší práci své (ALL. VII, 1892, str. 477) a po něm Schmalz: Berl. phil. Woch. 1914, sl. 477.

Není-li však genitiv identický pouhým napodobením vazby obvyklé v jazycích semitských, nýbrž kotví v lidové mluvě domácí, nastává syntaktickému zkoumání úkol vyložiti vznik a povahu jeho. V mluvnicích latinských, pokud se vůbec zjevu tomuto, pro pozdější spisovatele dosti význačnému, věnuje pozornost, spojuje se pravidelně s t. zv. genitivem appositivním nebo definitivním. Za genitiv tohoto druhu pokládá jej R. Kühner-C. Stegmann (Ausführliche Grammatik der lat. Sprache II 1[2], str. 420), kdežto J. H. Schmalz (Lat. Grammatik. Syntax[4], str. 362), ač o povaze jeho blíže se nevyslovuje, řadí jej též v oddíl o genitivu zv. definitivus. Názor tento však je najisto nesprávný a právem odmítá jej Pfister (na uv. m., sl. 1149). Neboť kdežto genitivem určovacím zúžuje se rozsah jména určeného a poměr mezi oběma jmény jest appositivní, jde tu o pojmy synonymní, z nichž jeden uveden v závislost na druhém. Pfister znázorňuje rozdíl ten na dokladu genitivu identického z Romulových bajek Aesopských (XXII 7): laudis gloria, proti němuž staví zcela obdobný doklad genitivu appositivního (Cic. Tusc. I 109): propriis bonis laudis et gloriae non carent, místo něhož by se mohlo říci: propriis bonis, laude et gloria, non carent.

Avšak ani Pfister ani jiný syntaktik nepodali výkladu o tom, jak máme si vysvětliti vznik tohoto zvláštního případu genitivu adnominálního; i chceme se oň pokusiti v této stati. Vyjdeme od zjevu, který právě jest podstatou genitivu, o nějž jde, totiž spojení dvou synonym.

Sdružování synonymních výrazů jak jmenných tak slovesných patří k obvyklým prostředkům stilistickým v umělé próse řecké a římské (srov. K. F. v. Nägelsbach-J. Müller: Lateinische Stilistik[9], str. 296 n., Ed. Norden: Die antike Kunstprosa I[2], str. 166 n., J. H. Schmalz: Lat. Grammatik. Stilistik[4], str. 669 n.). Kdežto však prosaikové doby klassické a také t. zv. doby stříbrné užívají prostředku toho s mírou a z určitých důvodů stilistických, hromadí spisovatelé pozdější, a nejvíce právě ti, u nichž i genitiv identický jest nejhojněji zastoupen, výrazy synonymní bez jakéhokoliv důvodu. Jest to nepochybný příznak postupujícího znehodnocení významu a závažnosti slov, zaviněného jmenovitě rhetorikou, jenž jeví se i v jiných zjevech syntaktických, zvláště v stálém seslabování stupňů komparačních. Vedle toho působila na vzrůst tohoto zjevu jistě i neobratnost

stilistická, jež nutila spisovatele hromaditi synonymní výrazy, aby myšlenku svou učinili pokud možno jasnou a přesnou. U spisovatelů starších, Apuleia, Tertulliana, Arnobia a j., patří zase zjev tento k význačným vlastnostem jejich stilu, jenž dříve byl označován názvem »tumor Africus« a pokládán za podstatu t. zv. latiny africké, jenž však podle známých výkladů Nordenových (Ant. Kunstprosa II², str. 588 n.) není než řecký asianismus v latinském rouše.

Všimněme si některých případů tohoto zjevu, hromadění synonym u spisovatelů pozdějších, jež by nám přispěly při výkladu genitivu identického. Arnobius na př., mluvě o Atlantovi, nazývá ho »gestatorem, baiulum, tibicinem illum ac destinam caeli« (II 69). Takovéto souřadné spojování jmen synonymních, jehož doklady bylo by lze libovolně rozhojniti, jest se stanoviště logiky vlastně jedině přípustné. Ale najdeme leckteré případy jiné, jež napodobí ustálené způsoby výrazové, ale tím, že místo slov pojmově si podřízených kladou synonyma, stávají se nelogickými. Případ takový nastává zvláště, spojí-li se substantivum s attributivním adjektivem významu souznačného. Srov. na př. Apul. Met. IV 30: origo initialis; V 28: nuptiae coniugales, amicitiae sociales; Arnob. I 38: profundas altitudines; I 44: munifica liberalitate; V 33: tenebrosa obscuritate; VI 24: vetus antiquitas a j.

Tento případ vede nás též, jak myslím, k správnému výkladu genitivu identického. Jak jsem vyložil ve Skladbě jazyka latinského I, str. 129 n., měnili často starší i pozdější básníci a prosaikové latinští attributivní adjektivum, jež vyjadřovalo pojem, se stanoviště mluvícího důležitější, v substantivum abstraktní, od adjektiva toho odvozené, k němuž pak připojovali jméno základní ve formě attributivního genitivu. Praví-li na př. Cicero Tusc. II 19, 44: contemno magnitudinem doloris, a qua me brevitas temporis vindicabit, mohl stejně, ač s menší důrazností, napsati: contemno magnum dolorem, a quo me breve tempus vindicabit. A tak zajisté mohl spisovatel přeměniti kterékoli spojení attributivního adjektiva se substantivem, pokud ovšem jazyk dovoloval utvořiti od adjektiva příslušné substantivum abstraktní.

Jestliže však pozdějším spisovatelům nebránil vztah logické podřaděnosti mezi substantivem a attributivním adjektivem, aby nesdružovali tímto způsobem též výrazy synonymní, nebylo překážky, aby stejně jako spisovatelé starší nenahrazovali výraz takový substantivem abstraktním od adjektiva utvořeným, k němuž přistupovalo substantivum základní ve formě attributivního genitivu. Stejně tedy jako Cicero v uvedeném dokladě užívá místo výrazu »magnus dolor« spojení »magnitudo doloris« mohl na př. Arnobius místo »vetus antiquitas« napsati »vetustas antiquitatis«. Jak uvedeno, užívali starší spisovatelé tohoto způsobu vyjadřování tehdy, když chtěli pojem adjektivní, se stanoviště mluvícího dů-

ležitější, zdůrazniti. V dokladech z pozdějších spisovatelů, kde jde o pojmy synonymní, tento důvod ovšem odpadá, což patrno z toho, že na př. vedle spojení »beneficii munus« (Arnob. II 62) nalézáme hned potom »beneficium muneris« (II 64). Pozdní prosaikové užívali nepochybně spojení toho zcela libovolně, necítíce již jeho zdůrazňujícího významu, stejně jako necítili na př. původní platnosti superlativu a komparativu a rozdílu mezi nimi. Byl-to patrně pouhý prostředek stilistický, jímž nahrazovali podle okamžité nálady obvyklé jim souřadné spojování dvou synonymních substantiv.

Příspěvky k nauce o řeckém přízvuku.

Napsal **Bohumil Sládeček.**

I. Přechod přízvučného *ι*, *ε*, *υ* v *ι̯*, *ε̯*, *υ̯*.

V staré řečtině přechází často *ι*, *ε*, *υ* před samohláskami v *ι̯*, *ε̯*, *υ̯*, a to i tehdy, má-li přízvuk: *Αἰγυπτί̯η*, *Ἱστί̯αιαν*, *Ἐνυαλί̯ωι*, *δαιμονί̯ως*, *περί̯οδος* (*περοδος* náp. delf.), *Διονυσί̯οι* (*Διονυσοι* náp. thess.), *ἀλγέ̯ων*, *αἰτέ̯ω*, *γενύ̯ων*, *ἐγγύ̯α*. Doklady sebrány u Radermachra, Das Epigramm des Didius (Sitz. Ber. d. Wiener Akad. 170, č. 9) a původ zjevu toho sluší hledati asi v řeči lidové (Brugmann, Gesch. der hiat. Vokalverbindungen, 1913, str. 152).

Ježto na konsonantisovaném vokálu přízvuk zůstati nemůže, nastává tu jakási modifikace přízvuku, jejíž jakost pro starou řečtinu nebyla dosud objasněna. Proto spokojují se Brugmann-Thumb v Griech. Gramm.[4] str. 65, pozn. 3 zatím irrationálním psaním *αἰτέ̯ω*, *Αἰγυπτί̯η*.

V nové řečtině se vyskytuje zjev ten rovněž a změna přízvuku záleží v tom, že se posune zpravidla o slabiku dále ke konci slova, na př. *παιδι̯ά* z *παιδία*, *φιλι̯ά* z *φιλία*, *ἐννε̯ά* z *ἐννέα* (sr. Hatzidakis, Einleitung in d. neugr. Gramm. 1892, str. 339). Jen pontské *ξύλων* z *ξυλί̯ων* je výjimkou. Taktéž ve vulg. latině přešlo *paríetem* v *pari̯étem*, *filíolus* ve *fili̯ólus* (sr. Stolz Hist. Gr. d. lat. Spr. str. 100, Sommer Hdb. d. lat. Lautlehre[2] str. 89). Ale řečí těch pro odlišnost povahy jejich přízvuku k srovnání se starou řečtinou užíti nelze; v stind. pak, kde přechod akcentovaného *í* v *i̯* je doložen (Oldenberg, Die Hymnen des Rigveda 1, 438), není dosud jasného výkladu o tom, co se děje v tom případě s přízvukem.

Nezbývá tedy než pozorovati, jak se mění v řečt. a stind. přízvuk v případech podobných, kdy rovněž vokál slabiky přízvučné nebo celá slabika se tak změní, že přízvuku již nésti nemůže.

Takový případ je zanikání přízvučné slabiky při haplologii: *νηλιπόπους = νηλίπους, *ξυλόλοχος = ξύλοχος, *καρδαμάμωμον = καρδάμωμον, *ὠλενόκρανον = ὠλέκρανον. Přízvuk se tu posouvá o slabiku zpět k začátku slova, takže konec slova zachová svůj přízvukový rhythmus. Tak je i v stind. *rugānās* z **rugānánās* (Wackernagel, Altind. Gramm. I, str. 279).

Jiný případ zanikání krátké přízvučné slabiky vidíme v řecké elisi: za *πολλὰ ἐμόγησα* je *πόλλ' ἐμόγησα,* za *λεπτὰ ἐγένοντο* je *λέπτ' ἐγένοντο.* V těchto skupinách slovných se posouvá akcent taktéž o slabiku k začátku, kdežto ve skupinách, jejichž prvé slovo je proklitikon a má jen zdánlivý akcent, tento akcent vůbec mizí: **παρὰ αὐτόθι = παρ' αὐτόθι, *ἀλλὰ εἶμι = ἀλλ' εἶμι, *ἐπὶ Ἀτρείδῃ = ἐπ' Ἀτρείδῃ.* To dosvědčuje Herodian v Il. pros. *Λ* 160 a *Β* 6, jakož i téměř všechny staré rukopisy; že na elidovaných proklitících akcentu vůbec není, dokazuje i to, že *ἀνθ' ὧν* mohlo se podle Lob. Phrynicha p. 454 plésti s *ἀνθῶν.*

Přízvuk na *πόλλ'* byl arci vykládán od některých nikoli posunutím akcentu, ale snahou, aby elidované slovo nezůstalo bez přízvuku. Tak tvrdí G. Hermann De emend. rat. graecae gramm. 1801, str. 67; Graefenhan Gram. dial. epicae 1836, str. 102; Göttling Allg. Lehre v. Akcent 1835, str. 109 a Hatzidakis *Ἀκαδ. ἀναγνώσματα* 1902, str. 516, aniž udávají, zda se po jejich mínění tato snaha jevila v řeči mluvené či pouze v písmě. Ale v mluvené řeči by byl tento výklad oprávněn jen, kdyby elidované slovo stálo osamoceně, před pausou. Ježto však elidované slovo je spojeno těsně se slovem následujícím a často i předcházejícím, nemusí míti přízvuku vůbec anebo jen přízvuk vedlejší. Vždyť nemusí míti přízvuku ani tehdy, je-li na něm větný důraz, srv. větu *οὐ γὰρ ἐμαυτὸν οὔτε σ' ἀλγυνῶ* Sof. *OT* 332 nebo *ἤ μ' ἀνάειρ' ἢ ἐγὼ σέ* Hom. *Ψ* 724. Tedy obava před slovy nepřizvukovanými není příčinou akcentu na *πόλλ'* v řeči mluvené. Ale ani v písmě neměli Řekové před nimi obav: srv. *δὴ 'πειτα, μὴ 'θιγες,* a také elidovaná proklitika nechali bez přízvuku, ač mohli psáti *κὰτ', πὰρ', ἄλλ'.* Toto přizvukování se vyskytuje pouze v cod. Ven. *A* (La Roche, Text. Z. u. Sch. 5) vedle akcentování *κὰλ', πολλ'* nebo *πὸλλ'*; písařovo kolísání a nesmyslnost přízvuku visícího nad prázdným prostorem charakterisuje dostatečně tento podivný pravopis.

Nezbývá tedy, než uznati ve shodě se starověkými grammatiky a zvláště Herodianem, jehož zprávy pocházejí prostřednictvím Didymovým z Aristarcha, současníka a znalce starého přízvuku, že *τὰ ὀξύτονα ἡνίκα ἐκθλίβηται, ἀναπέμπει τὴν ὀξεῖαν ἐπὶ τὴν ὀπίσω συλλαβήν* (Herod. *Λ* 160). Posunutí přízvuku jeví se i v kompositech *Πείσ-ανδρος, Κτήσ-ιππος* proti *στασί-αρχος, Ἑρμησί-λεως.* Aby se však mohl přízvuk posunouti

o slabiku zpět, musil před provedením elise na plném slově vskutku býti, t. j. πολλὰ ve skupině πολλὰ ἐπάθομεν musilo býti, aspoň v starší době, vyslovováno jako oxytonon a ne jako barytonon. Jinak bychom si nedovedli vysvětliti, odkud se přízvuk na πόλλ' vzal. Proti tomu v παρὰ αὐτόθι, ἀλλὰ εἶμι nemělo proklitické slovo znatelného přízvuku. Řecké písmo však tohoto rozdílu nedbá, píšíc na konci veškerých oxyton uprostřed věty gravis, a bohužel toho rozdílu nedbají ani grammatikové novější, pátrají-li po tom, co tento gravis ve skutečné výslovnosti znamená. Tak Wackernagel v Beiträge zur Lehre v. griech. Akzent (Basel 1893) str. 1 a násl., v Rh. Mus. 51, 304 a Hirt v Hdb. der griech. Lautlehre[2] § 274 pokládají gravis vždy za znak nízkého přízvuku, kdežto Ehrlich v Kuhn's Zeitschr. 39, 571 a v Untersuchungen üb. d. Natur der griech. Betonung (Berl. 1912) 250, dále Brugmann a Thumb v Griech. Gramm.[4] § 150 v něm hledají tón střední výšky. Soudím, že oba výklady příliš generalisují. Oxytona nestojící před pausou (interpunkcí) se píší vždy jako barytona, ale to není po mém mínění obraz skutečné výslovnosti, aspoň ne pro starší dobu. Staří grammatikové, kteří upravovali pravidla pravopisu, pokládali několikaslabičné předložky za oxytona (Ehrlich Unters. 256), ale cítili, že ve větě je musí psáti jako barytona. Taktéž pociťovali, že oxytona stojící před přízvučným náslovím anebo slovem důraznějším ztrácejí přízvuk (πατηρ φέρων, ὀκτω μέδιμνοι, ὀκτω φιάλαι, ἀγαθοι πατέρες, sr. Meillet MSL. 13, 245) a konstruovali podle toho pravidlo, že oxytona uprostřed věty se stávají barytony. Před interpunkcí nebo při samostatném vyslovení slova arci cítili přízvuk oxyton nejzřetelněji, uprostřed proudu řeči jim unikal. Zevšeobecnění barytonese oxyton uprostřed věty však neprovedli při elisi, ježto slova jako πόλλ' nepokládali za oxytona, vídouce v nich stále svýma grammatickýma očima plné tvary *πόλλ(α), tak jako viděli v elidovaném δείλ' stále ještě plné δείλε a psali proto chybně (jak níže bude ukázáno), aby vyhověli vzoru ἧμα, δεῖλ' (Herodian Il. pros. *P* 201).

Tak si vysvětlíme lehko, proč zdánlivě nepřízvučné πολλὰ dává při regressi akcentu πόλλ', a proč po pozdějším přechodu akcentu musikálního v důrazový oxytona i uprostřed věty mají přízvuk. Wackernagel a Brugmann-Thumb (Griech. Gramm.[4] § 150) užívali k výkladu toho zjevu tvarů, stojících před pausou a před enklitiky, a vykládali, že z akcentu oxyton mizela ve větě jen složka musikální, ne důrazová — výklady vesměs značně strojené.

V přízvukovaných textech staroindických nevyskytuje se, pokud z grammatik patrno, elise oxyton. Za to však jest dosvědčen zvrat přízvuku při přechodu koncového *i* neb *u* v *j* nebo *v* (kšaiprasandhi). Na př. *apsvantár* z **apsú antár* akcentuje se v Śatapatha-Brāhmaně *ápsvàntár*. O zjevu tom bude promluveno obšírněji v II. části tohoto pojednání. Proti tomu ne-

správně srovnával Oldenberg (ústní výklad jeho zaznamenán u Leumanna Kuhn's Zeitschr. 31, 22) ř. *πόλλ'* s akcentováním *íhēha* z **ihá iha* s ŚB. a ř. *μὴ 'γώ* se stind. *ihēha* v textech ostatních. Mezi zjevy těmi není vývojové souvislosti: stind. *ihēha* je patrně znění starší než *íhēha*, kdežto v řečt. *μὴ 'γώ* patrně mladší než *πόλλ'*. V stind. tvarech je jen krase, kdežto v řeck. *πόλλ'* je elise proti krasi *μὴ 'γώ*, kterou Oldenberg mylně nazývá elisí. Také Wackernagel, který v Altind. Gramm. § 252 pokládá přízvuk na *íhēha* atd. za hluboce důrazový, při němž »senkt sich die Stimme mit Emphasis«, a srovnává jej s přízvukem na *πόλλ'*, je asi na chybné cestě: nemá pro to nijakého důvodu a výklad jeho se nesrovnává s faktem, že tento »hluboce důrazový« přízvuk v ŚB. mizí před udāttem následující slabiky: *ēvāsmi* z **ēvāsmi* ŚB. 1. 13 a 15. Proč by důrazový přízvuk mizel před melodickým?

Shrneme-li vše, co řečeno, vidíme, že při zanikání přízvučné slabiky v staré řečtině nastává posunutí akcentu na slabiku předcházející. Je na snadě vyvozovati z toho, že i při přechodu přízvučného *ι, ε, υ* v *ι̯, ε̯, υ̯* ustupuje přízvuk o slabiku zpět. S určitostí to můžeme tvrditi aspoň tam, kde po *ι̯, ε̯, υ̯* následuje samohláska *krátká*, jež nemůže míti přízvuku průtažného. Utvrzuje nás v tom *ápsv-* z *apsú̯-*, *mítrjas* z *mitrí̯as* v ŚB. i jiných textech staroindických a v řečtině samé *πέρροχος* z *περίοχος* u Sapfy zl. 90 (69 Bgk), dále dor. *ὄστιον*, jímž si lámal hlavu Smyth v Sounds and inflexions of the greek dialects, Ionic (Oxford 1894) str. 129, a v němž se skrývá patrně *ὀστί̯ον*. Týž je výklad pro *ὀστέον* : *ὄστεον* (t. j. *ὀστε̯ον*), s kterýmž kolísáním si nevěděli staří grammatikové rady (Göttling, Allg. Lehre v. Accent 234). Nic neznamená arci přízvuk lesbického *κάρζα* z *καρδί̯α*, uváděného Brugmannem v Kurze vgl. Gramm. § 45, 2, ježto lesb. dialekt nesnese oxytona.

Posunutí akcentu usnadňoval snad vliv pádů nepřímých, na př. *ξύλοχος* tvořeno podle *ξυλόχου* z **ξυλολόχου* a *πέροδος* podle *περόδου* z *περι̯όδου*, tak jako v nové řečt. utvořeno *μέτωρος* podle *μετώρων* z *μετεώρων* (Hatzidakis Einl. str. 438), ale pro všechny příklady zániku vokálů přízvučných výklad ten nestačí, na př. pro *νηλίπους* nebo *πόλλ'*. Zdá se spíše, jako by se tu projevovala snaha, aby původní přízvuková forma konce slova i po zániku některé části zůstala zachována.

Následuje-li po konsonantisovaném *ί̯, έ̯, ύ̯* samohláska dlouhá, zachová se arci přízvuková forma konce slova i tenkráte, když se na následující samohlásce vyvine přízvuk průtažný. Aspoň v tvarech sloves jako *αἰτέ̯ω* jistě se vyvinulo vlivem současného *αἰτῶ* přizvukování *αἰτε̯ῶ*. Také att. *βορρᾶς*, je-li vskutku z *βορέ̯ας* a nikoliv z *βορᾶς* se zdvojeným *ρ* jako *Κυθήρριος* a *Χαιρρωνέα*, mluvilo by pro posunutí akutu s konsonantisované samohlásky na prvou část následující dlouhé samo-

hlásky. Vysvětlil by se tak i novořecký přízvuk φιλιά jako pokračování starořeckého přízvuku *φιλιᾶ. Ale novořecké ἐννεά nebo χωριό ukazuje, že se tu nová řečtina brala samostatnou cestou, a to, že při haplologii nevzniká z νηλιπόπους *νηλιποῦς ani při elisi z ἐμέ ἠγάγετε nevzniklo *ἐμ' ἠγάγετε (t. j. ἐμ' ἤγάγετε s vedlejším přízvukem průtažným, v písmě potlačeným), mluvilo by pro posunutí akcentu na slabiku předcházející i v případech jako Αἰγυπτίῃ a Ἐνυαλίῳ.

Ježto pak již v pozdní staré řečtině pravidlo o posunutí přízvuku na slabiku předcházející snad neplatilo (srv. novotvar παιδιά, Thumb IF. 7, 29), jest dvojnásob nejisto, jak máme akcentovati tvary papyrů, pozdě vzniklé, jako ενεǫκται, οὐσα (z οὐσία), νεκǫαν (z νεκǫίαν), παιδαǫοις, Σαǫαπωνι, ὀγδου atd. u Maysera, Gramm. der griech. Pap. str. 147—149. (Příště dále.)

K dějinám kultu Isidina.

Podává **Ant. Salač.**

V XI. svazku sbírky papyrů z Oxyrhynchu (The Oxyrhynchus Papyri, v Londýně 1915, str. XII a 278 se sedmi tabulkami, za 30 mk.) otištěna je pod číslem 1380 na str. 190 nn. velmi zajímavá modlitba k Isidě. Vydavatelé B. P. Grenfell a A. S. Hunt předesílají k ní, jako obvykle, obsažný úvod (str. 190—195) a doprovázejí text překladem a hojnými poznámkami (str. 201—220). Tato editio princeps ceny neztrácí, ačkoliv vyšla již editio altera péčí K. F. W. Schmidta v Götting. gel. Anz. 180, 1918, str. 106 nn.; Schmidt otiskuje totiž text vydání anglického a opravuje z dohadu chyby, jež se do textu vloudily. Podle úsudku anglických učenců napsán byl rukopis za panství Trajanova nebo Hadrianova (str. 190), podle Schmidta pochází obsah z I. stol. po Kr. Původcem jeho byl podle úsudku prvních vydavatelů kněz Isidin snad z Oxyrhynchu nebo spíše z Memfidy (str. 195).

Modlitba, složená prósou, není bohužel zachována úplně; část zachovaná dělí se ve dva přesně ohraničené díly, z nichž prvý obsahuje ř. 1—119, druhý sáhá odtud až do konce.

Druhý díl blíží se obsahově známým hymnům na Isidu, zachovaným literárně (Diodor I 27) i nápisně (nápis z ostrova Iu IG XII 5, č. 14 s dodatky na str. 217, nápis z ostrova Andru tamže č. 739); Diodor a nápis z Iu užívají prósy, nápis z Andru psán je v hexametrech.[1] Menší podobnost má metrický nápis z Kiu (Kaibel Epigrammata Graeca č. 1029) a nedávno uveřejněná báseň,

---

[1] Tyto texty srovnávají již Grenfell a Hunt na str. 191; jakožto kratší vzývání Isidy jmenují na str. 190: Apuleius Met. XI, 5, Papyrus Leydenský U 11 a Papyrus Britského musea 121, ř. 492—504.

rukopisně zachovaná (Νέος Ἑλληνομνήμων 1906, str. 3 nn. = Musée Belge XVII, 1913, str. 141 nn.). Ze tří dávno známých textů je hymnus z Andru nejrozsáhlejší, bohužel zachoval se v podobě velmi poškozené; daleko lépe zachovaný hymnus z Iu je stručnější, Diodor na uv. m. pak podává úpravu nejstručnější. Ve všech třech vystupuje Isis v první osobě. V modlitbě z Oxyrhynchu je bohyně oslovována druhou osobou, tak jako v Apuleiově známé modlitbě na zač. XI. knihy Metamorfos; je tu patrně stejná situace: věřící se obrací se svou modlitbou přímo k bohyni. Čtení papyru není na všech místech zaručeno; vzájemné srovnávání uvedených textů poskytne bohdá možnost dokonalejší úpravy textové. Tak na př. Schmidtova oprava v ř. 143 n. Ἰσισῶϑι je zaručena obratem *ἐγώ εἰμι ϑεοῦ Κυνὸς ἄστρῳ ἐπιτέλ(λ)ουσα* v hymnu z Iu ř. 14, v hymnu z Andru ř. 23, srv. Plut. de Iside et Osiride 21. I v této jednotlivosti se jeví, že hymny z Iu a Andru jsou přizpůsobeny porozumění cizinců, kdežto nová modlitba prozrazuje zde svůj původ egyptský.

Díl prvý obsahuje řadu jmen míst, kde Isis jest uctívána, a příjmení, jímž jest na tom neb onom místě označována; má tedy podobu jakéhosi katalogu. Jméno bohyně vyjadřováno jest akkusativem. Nejprve (ř. 1—76) je vypočtena řada míst v Egyptě, dále (ř. 77—119) následují místa mimoegyptská, mezi jiným také jména zemí. Jménem Ὑψηλή v ř. 92 jest snad míněno místo v Egyptě, jež zabloudilo sem asi omylem písařovým.[1]

Pro nás, kterým jde především o poznání kultu egyptského, jak se jevil za hranicemi své vlasti, jest nejzajímavější část, o níž jsme se naposled zmínili (ř. 77—119). Faktum, že se v Egyptě věnovala pozornost tomu, jak se šířil kult Isidin v cizině, je velmi důležité; možno z toho přímo předpokládati snahu rozšířiti onen kult do ciziny. Pro tuto egyptskou náboženskou propagandu našli jsme zajímavý doklad na ostrově Delu v nápise IG XI 4, č. 1299 = Dittenberger Syll. II[3] č. 663; srv. článek můj Chrámy egyptských božstev na ostrově Delu v LF. XLII, 1915, str. 401 nn.[2]

O rozšíření kultu Isidina po světě řeckém a římském věděli jsme již před novým nálezem mnoho ze zpráv literárních a zejména z nápisů; příslušný sem materiál sebral jsem v knize Isis, Serapis a božstva sdružená na řeckých a latinských nápisech, v Praze 1915, na kterou zde odkazuji; rovněž týkají se věci článek shora uvedený a článeček Nová athenská dedikace Isidě

---

[1] Angličtí vydavatelé poznamenávají (str. 195), že Hypsele je neznáma; pomýšleli na místo mimo Egypt, srv. str. 215 k ř. 92.

[2] G. Lafaye (Journal des savants 1918, str. 119—121) soudí rovněž, že existovala podobná propaganda egyptská a vedle jiných dokladů dovolává se řecké litanie k Isidě, o níž pojednal na místě zatím mi nepřístupném (Revue de philologie 1916, str. 55). Míní tím nejspíše modlitbu z Oxyrhynchu. P. Roussel, o jehož knize Lafaye na uv. místě referuje, existenci takové propagandy popíral.

v LF. XLII, 1915, str. 219 nn. Můžeme tedy kontrolovati zprávy nového textu svědectvími hojnými a naprosto authentickými; tak poznáme, zdali možno novým zprávám důvěřovati, neboť nebylo by vyloučeno, že by v Egyptě o rozkvětu kultu Isidina za hranicemi byly rozšířeny zprávy mylné, po případě přehnané.

Všimněme si nejprve jmen zeměpisných; vyjmenována jsou bez systému, není tu pořádku ani geografického ani abecedního. Kraje blízké Egyptu jsou v převaze; tak jmenována jsou Rheinokorula (na vých. hranici Egypta, obyčejně psáno Rhinokolura), Rafea (= Rafia), Gaza, Askalon, Stratonos Pyrgos (= Caesarea Palaestinae), Dora, Ptolemais, Sidon, Berytos, Tripolis, Chalkidike v sev. Syrii, Petra v Arabii, Banbyke (= Hierapolis), Susa a jiná Susa u Rudého moře (= Indický oceán, srv. poznámku vydavatelů na str. 216 k ř. 118). Ř. 106 zní *ἐν Φοίνικι Συρίας Θεός* (podle Schmidta *Θεόν*); v Syrii neznáme však města Foinix; že by byla jmenována malá osada, jejíž jméno zapadlo, pokládám za vyloučeno. Proto nutno sáhnouti k opravě textu a čísti místo *ἐν Φοίνικι* spíše: *ἐν Φοινίκῃ*, t. j. ve Foinikii; ze *Συρίας*, jež jako jméno země vedle jména *Φοινίκη* státi nemůže, utvořiti malou změnou akkusativ adjektivný k *θεόν*, takže celá řádka zní správně: *ἐν Φοινίκῃ· Συρίαν θεόν*. Také na jiných místech jsou kromě měst jmenovány i země takové, z nichž jsou uvedena města, i jiné, jako Arabie,[1] Persie, Chaldea (= Magoi), Indie, Italie. Označením *ἐν Ἀμαζόσι* míněna je snad Kappadokie, jak uvidíme dále.

Směrem na západ od Egypta čteme v seznamu místa Kyrene a Haliades. Z ostrovů moře Středozemního uveden Kypros a jeho města Pafos a Salamis, Kreta, Kyklady a zvláště Delos, pak Patmos, Samos, Chios, Tenedos a Samothrake. V Malé Asii přihlíží seznam především k místům přístavním, jak ostatně přirozeno; z měst uvedena Myra v Lykii, Knidos, Myndos, Pergamon, Chalkedon a Sinope, kromě nich krajiny Lykie, Asie (= římská provincie), Karie, Hellespontos, Troas a Dindyme, Bithynie. Zmínky o evropské pevnině jsou řídké, čteme tu jména Delfy, Thessalie, Thrakie; z končin západních zná seznam pouze Řím a Italii.

Ve většině míst vypočtených věděli jsme o existenci kultu egyptského již dříve, tak v Gaze (srv. Drexlerův článek o Isidě v Roscherově mythologickém slovníku str. 375), v Askaloně (tamže str. 374), v Doře a Ptolemaidě (str. 375), v Kyreně (Herodot IV 186), dále na Kypru, na Kretě, na ostrovech kykladských, zejména na Delu, který je jmenován plným právem zvláště, pak na Samu, Chiu, Tenedu (Drexler str. 382), v Knidu, Pergamu, Sinopě, rovněž v Lykii, Asii, Karii a Bithynii, Thessalii, Thrakii

[1] Slovem Arabie míní se dle angl. vydavatelů (str. 213 k ř. 77) poloostrov Sinajský nebo Arabia Felix spíše než *νόμος Ἀραβία*. Snad také Nesos patří v blízkost Arabie (srv. pozn. na uv. m. k ř. 77 a 78).

a Hellespontu; podobně máme hojné zprávy o kultu egyptském v Římě a Italii vůbec.[1]

V jiných místech kult Isidin dosud doložen nebyl, na příklad v Delfech; věděli jsme jen, že Plutarch věnoval své pojednání De Iside et Osiride kněžce delfské Klei. Podobně neměli jsme dosud zpráv o uctívání Isidy na Pathmu, v Myře, Myndu, Chalkedonu, Dindymech a Bambyce, dále v jiných městech i končinách, jež leží již mimo přímý vliv kultury řecko-římské. Bambyke je hlavní sídlo kultu bohyně Atargatis (= dea Syria); v Dindymech byla uctívána Kybele (= Magna Mater Dindymene). Synkretismus obou těchto božstev s Isidou je dávno znám; nevěděli jsme však dosud, že kult Isidin pronikal také do hlavních středisk jejich úcty. Mnohá místa, v nichž kult Isidin rozšířen byl již ve III. stol. př. Kr., zůstávají však nejmenována; z větších uvádím aspoň Rhodos, Milet, Efesos, Prienu, Smyrnu a Atheny. Jakou zásadou řídil se původce modlitby ve svém výběru, je těžko říci; pozorujeme jen, že s oblibou uvádí místa vzdálená, po případě exotická, jako Susy, Indii, zemi Amazonek, a že epitheta Isidina se jen výjimečně opakují.

Do jaké míry možno spoléhati na zprávy nového textu?[2] Příležitost ke kritice po této stránce poskytují nám údaje o lyckém městě Myře; dle nového textu měla tam bohyně příjmení *Κεδνή, Ἐλευθερία*. První adjektivum je slovo básnické, čtení jeho je však velmi nejisté. V příjmení *Ἐλευθερία* jsou písmena *ρι* vydavateli doplněna; doplnění nepokládám za správné.[3] V Myře byla svatyně bohyně *Ἐλευθέρα*, jež byla v době mezi r. 146—149 po Kr. znovu zřízena po zemětřesení, které ji značně poškodilo. O tom dověděli jsme se teprve z nápisu Opramoova, odkrytého před 30 lety v Rhodiapoli (srv. Petersen-Luschan: Reisen in Lykien, Milyas und Kybiratis, sv. II., ve Vídni 1889, str. 111, oddíl XIX A 11, nebo IGRR III, č. 739, str. 290, ř. 9 nn.; datum podle Heberdeye, srv. IGRR III, str. 297, XVI cap. 58—59, XVIII—XIX cap. 63). *Ἐλευθέρα* bylo lokální božstvo lycké; byla uctívána také na př. v Termessu (IGRR, III. č. 454), v Kyanai (tamže III, č. 700; jest čísti *Ἐλευθέρα* místo *Ἐλευθερ[ί]α*), v Suře (IGRR III, č. 714). Bývá jmenována často pouze *θεά* nebo *θεός* a bývá jí přikládán titul *ἀρχηγέτις* nebo *ἀρχηγέτις τῆς πόλεως*. Podle svědectví Artemidora z Daldis (*Ὀνειροκριτικά*

[1] Kde neodkazuji na článek Drexlerův, najde čtenář doklady v mé knize na příslušných místech.

[2] V této části článku čerpal jsem z díla Preller-Robertova: Griechische Mythologie I⁴ 1894, Gruppova: Griechische Mythologie und Religionsgeschichte I 1902, II 1906 a Farnellova: The cults of the Greek States, 5 sv., v Oxfordě 1896–1909.

[3] Možnost čtení *Ἐλευθέρα* připouštějí angl. vydavatelé na str. 214 v pozn. k v. 80–81, rozhodují se však pro čtení *Ἐλευθερία* s poukazem na nápis jedné mince alexandrijské.

II 35, srv. Gruppe Griech. Mythologie und Religionsgeschichte II, str. 1266 pozn.) byla bohyně tato stotožňována s řeckou Artemidou.[1] Že také Isis byla v Myře uctívána pode jménem *Ἐλευθέρα*, o tom jsme dosud neměli vůbec tušení.

V Delfech měla prý bohyně Isis příjmení *Ἀρίστη, Καλλίστη*;[2] z Pausania (I 29, 20) se dovídáme, že v athenském Kerameiku stála svatyně Artemidina a v ní sochy (*ξόανα*) *Ἀρίστης καὶ Καλλίστης*. Svatyně tato je nyní doložena také nápisně, srv. článek A. Wilhelma (*Ἐφημερὶς ἀρχαιολογική* 1905, sl. 215 nn., č. 1 a 2); v nápisech těchto však se vyskytuje pouze příjmení *Καλλίστη*, podobně jako u Hesychia s. v. *Καλλίστη*. Obě příjmení hodila se velmi dobře pro mladistvou dceru bohyně Leto. Jakožto sestra Apollonova byla Artemis ovšem také uctívána ve svatyni delfské; srv. hom. hymnus na Artemidu č. 27, ř. 13 nn. Allen, hymnus Aristonoův, dochovaný nápisně (Fouilles de Delphes III 2, č. 191, str. 213, ř. 30), přísežní formuli delfskou (Dittenberger Sylloge II[3] 826 C ř. 14 z r. 117 po Kr.) a doklady pro slavnosti Artemidiny v Delfech v článku Hillera z Gärtringen v Realencycl. IV sl. 2528. Že také v Delfech měla Artemis názvy *Ἀρίστη* a *Καλλίστη*, o tom jsme dosud nevěděli; že Isis byla v této podobě uctívána, rovněž nikoliv; stotožňování Isidy s Artemidou samo o sobě není však pro nás novinkou.

Záhadné je slovo *Εὔπλεα*, jímž prý nazývána byla Isis v přímořském městě Gaze (srv. modlitby ř. 99); neznáme bohyně tohoto jména, a adjektivum odvozené od *πλέος* = plný, jak vykládá slovo Schmidt, je dosud vůbec nedoloženo. Uznáme-li však, že samohláska *ε* zastupuje difthong *οι*, pak z neznámé *Εὔπλεα* stane se *Εὔπλοια*, slovo dobře známé jako příjmení Afrodity a vyskytující se také ve spojení s rodinným kruhem Isidiným.[3]

K tomuto názvu řadí se jméno *Ἄφεσις*, pod nímž vzývána Isis v přístavním městě Knidu.[4] Třeba tu připomenouti slavnost

---

[1] Učený vykladač snů Artemidoros z Daldis žil ve II. stol. po Kr. jako Opramoas. Ve vydání Artemidorových Oneirokritik od Reiffa (v Lipsku 1805) čteme v textu *Ἐλεύθουσα*; je to však dle poznámky na str. 371 »oprava« rukopisného čtení *Ἐλευθέρα*.

[2] Angl. vydavatelé na str. 215 v pozn. k ř. 99 poznamenávají jen, že chrám Isidin v Delfech není znám.

[3] Změna difthongu *οι* v *ε* jeví se také ve jméně spartského agonu *κελοία* na nápisech II. stol. po Kr. (srv. SGDI IV, str. 684 e); jméno to vyskýtá se také v podobě *κελεία, κελέα, κελῆα*. O Euploii srv. Jessenův článek v Realencycl. VI sl. 1226, s. v. Euploia a výklad Drexlerův na uv. m. II, str. 474 nn. Pro spojení její s Isidou významné jsou nápisy z Iu (IG XII 5, č. 712, ř. 25), Thasu (IG XII 8, č. 584), nápis na lampě z Puteol (IG XIV, č. 2405, ř. 48) s poznámkou W. Webera: Zwei Abhandlungen zur griechisch-aegyptischen Religion, v progr. heidelberském z r. 1911, str. 14, pozn. 1. Angl. vydavatelé na str. 215, v pozn. k ř. 99 pokládají čtení *εὔπλοια* místo *εὔπλεα* za málo pravděpodobné.

[4] Druhý titul pak zní *ἐφόδων εὑρέτρια* a vztahuje se rovněž k Isidině funkci jako bohyně mořské; angl. vydavatelé rozhodují se spíše pro druhé možné rozdělení slov (str. 214 k ř. 80—81).

zvanou *Πλοιαφέσια*, konanou 5. března ke cti Isidině; slavnost tu barvitě popisuje Apuleius v XI. knize Metamorfos, nápisně doložena je nyní také z Byzantia (srv. článek L. Deubnera v Ath. Mitteil. XXXVII, 1912, str. 180 nn.). Při slavnosti této, jíž se otvírala plavba námořní, byla obětována Isidě, vládkyni moří (Isis *Πελαγία*), loďka naplněná kadidlem a jinými vzácnostmi, aby chránila lodi při plavbě. Nová modlitba nazývá Isidu v ř. 69 *κυβερνῆτις*, v ř. 121 nn. *ἐπίτροπον καὶ ὁδηγὸν θαλασσίων καὶ ποταμίων στομάτων κυρίαν.*

Ἐν τῇ Πιερίᾳ vzývána prý byla Isis *Ὡραία*; totéž příjmení má Artemis ve votivním nápise z athenského přístavu Peiraia (IG II 3, č. 1571 c, str. 351). Pieria je jméno pobřežní krajiny v Makedonii;[1] čtení nového papyru je na tomto místě velmi nejisté, předkládám k úvaze, zdali by nebylo lépe čísti *ἐμ Πειραιεῖ.*

Z podaných příkladů vidíme, že zprávy nového textu nejsou pouhými fantasiemi, nýbrž opírají se o dobré základy. Nelze jich a limine zamítati ani tam, kde podávají něco dosud neznámého a překvapujícího. V přímořském městě Haliades (blízko Kyreny) uctívána byla Isis *Εὑρέτρια*; příjmení toto opírá se asi o egyptskou báji, v níž Isis hledá mrtvolu Osiridovu (srv. článek Roederův v Realencycl. IX, sl. 2088 s. v. Isis).

Rovněž neznáma dosud byla Isis *Στείχουσα* z ostrova Chiu; participium jako příjmení božstva vyskytuje se na př. ve jméně Afrodity *παρακύπτουσα* — *prospiciens* (srv. Plut. *Ἐρωτικός* 766 D, Ovid. Met. XIV 760—761). Zdá se, že participium vyznačuje zvláštní postoj sochy bohyně; je to asi označení lidové. Podle této analogie by *Στείχουσα* značilo sochu bohyně rychle kráčející; tato představa odpovídá bohyni Artemidě, jež byla na Chiu uctívána; bohyně tato byla zobrazována jako lovkyně nebo jinak v rychlém pohybu, jak kráčí vysoko podkasaná (Preller-Robert, Griech. Mythologie I^4, str. 301).[2] Příjmení *Ὀρθωσία*, které měla Isis ve městě Tripolis, patří rovněž Artemidě.

O uctívání Isidy na ostrově Samothrace jsme dosud nevěděli; že Isis tam pronikla, nelze se diviti, považíme-li, že Ptolemaios II Filadelfos a jeho choť Stratonike byli štědrými mecenáši mysterií samothrackých (srv. knihu O. Rubensohna, Die Mysterienheiligtümer in Eleusis und Samothrake, v Berlíně 1892, str. 147 n., 152, 183, 188 nn.). Božstva Sarapis-Isis jsou zároveň rodinná božstva dynastie Ptolemaiovců. Isis obdržela na Samothrace přívlastek *ταυρῶπις*, jako Hera v Nonnových Dionysiaka XLVII 711 nn. O vnitřních poměrech kultu v mysteriích samothrackých

[1] Angl. vydavatelé (str. 214 pozn. k ř. 89—90) pomýšlejí spíše na krajinu v Syrii z důvodů málo závažných.

[2] Hekate je oslovována v jedné básni *στείχουσα ἀν νέκυας* (C. F. H. Bruchmann, Epitheta deorum atd. v Lipsku 1893, s. v. *Ἑκάτη*); jíti po této stopě pokládám za bezvýsledné, ač Isis je s Hekatou zhusta identifikována.

víme bohužel velmi málo (srv. Rubensohna na uv. m. str. 125 nn.); proto nelze se odvážiti určení, v jaké podobě nebo v jakém spojení byla Isis na Samothrace uctívána. Chci upozorniti jen na to, že také Kabeirové tam uctívaní byli ochránci lodí, právě tak jako Isis a Sarapis; není vyloučeno, že to byl motiv, jímž zavedení kultu Isidina na ostrov bylo usnadněno.

Zvláště zajímavé jsou zprávy nového textu o italském kultu Isidině. V Italii jmenována prý byla Isis *Ἀγάπη θεῶν* = miláček bohů; se jménem tím nesetkáváme se nikde na přečetných nápisech z Italie; je původu egyptského. Jméno *Στρατία*, jež prý příslušelo Isidě v Římě, vysvětlíme asi nejlépe pomocí Apuleiových Metam. XI 5, kde je řečeno, že Isis jest v Římě vzývána jako Bellona, t. j. kappadocká bohyně Mâ. Spojení toto je doloženo také nápisně (CIL. VI 2234).[1] *Στρατία* je tedy řecký překlad jména Mâ-Bellony. Isis-Bellonu znali jsme dosud jen v Římě; božstva tato jsou si podstatou svou značně cizí. Z nového textu se dovídáme, že Isis-*Στρατία* byla ctěna také v zemi Amazonek (*ἐν Ἀμαζόσι*). Snad i tuto zprávu lze vysvětliti; hlavním střediskem kultu bohyně Mâ bylo kappadocké město Komana a v jeho blízkost kladena jsou bájemi sídla Amazonek. Znamenalo by tedy označení *ἐν Ἀμαζόσι* asi tolik jako v Kappadokii.

O ostatních epithetech, pokud se výkladu vůbec nevymykají, připojím jen stručnou zmínku. Název *Ἡλίου ὄνομα* nebo *ὄμμα* (na Tenedu; Schmidt čte *ὄμμα* místo rukopisného *ὄνομα*, angl. vydavatelé str. 216 pozn. k ř. 112 pokládají čtení to za nepřípustné) odkazuje přímo k představám egyptským. *Σώτειρα* (v Petře) nazývána je Isis často v Egyptě, za hranicemi jeho na př. na Delu (IG XI 4, č. 1253, Dittenberger Syll. II² 764).[2] Hojné je v Egyptě příjmení Isidino *μεγίστη*; míst se jménem *Ὑψηλή*, kde prý Isis byla tak jmenována, bylo několik, toto leželo pravděpodobně v Egyptě. Podobné je epitheton *μεγάλη θεός*, obvyklé v Arabii. *Πολυώνυμος* prý znělo příjmení Isidino v Sinopě, Thrakii a na Delu. Znali jsme je dosud z Kiu (Kaibel Epigr. Graeca č. 1029 ř. 5); nápadné je jen, že z velikého počtu nápisů delských nelze doložiti ani jediný případ tohoto epitheta. Ostatně častější než *πολυώνυμος* je označení *μυριώνυμος*, jež mimo hranice egyptské máme doloženo nápisy řeckými i latinskými. Také přívlastky *Δυνάστις* (v Rafii) a *Δεσπότις* (v Pergamu) prozrazují vliv Egypta, srv. v textu samém ř. 41, 57 a 34. V kyperském městě Pafu vzala na sebe Isis přirozeně podobu Afrodity, jak jsme věděli již z Apuleiových Metam. XI 5, 21; pro toto božstvo hodí se dobře názvy *Ἁγνή*, *Δῖα*, *Ἠπία*. Čtení epitheta *Δῖα* je nejisté, právě tak jako názvu *Ἁγία* v Chalkidice

---

[1] Ve své knize str. 76, pozn. 1 podal jsem výklad jiný, od něhož ustupuji.

[2] Srv. latinská epitheta Isidina restitutrix salutis (Eph. ep. VII, 1892, str. 356 č. 1194 z Ostie), salutaris (CIL. VI 436 z Říma).

v sev. Syrii; Ἁγία upomíná na epitheton sancta regina, známé z latinských nápisů, rovněž přívlastek ἱερά na ostrově Samu. Příjmí κρατίστη v Askalonu týče se nejspíše syrské Atargatidy, srv. Macrob. Sat. I 23, 18 a nápis IG XI 4, č. 1234.[1] Κατόπτις (Salamis Kyperská) a Παντόπτις (Rhinokolura) jsou feminina známých epithet vševidoucího Dia; ostatně není vyloučen ani vztah ke shora uvedenému příjmení Ἡλίου ὄμμα.[2] V Caesarea Palaestinae (Στράτωνος Πύργος) měla prý Isis jména Ἑλλάς, Ἀγαθή. Adjektivum Ἀγαθή upomíná na Ἀγαθὴ Τύχη = Bona Dea, s níž byla Isis zhusta identifikována. Jméno Ἑλλάς vykládá Schmidt nikoliv jako jméno země (= Řecko), nýbrž jako jméno národa ve femininu (= Řekyně); v tomto významu vyskýtá se slovo Ἑλλάς v Euripidově Ionu v. 1367 (na místě snad interpolovaném). Označení božstev podle původu není ojedinělé, vyskýtá se na př. jméno Isis Lydia, Artemis Περσική, Ζεὺς Κάριος. Ve Foinikii známa byla Isis dříve než v Řecku; lze pochopiti, že Foiničané rozlišovali hellenisovanou Isis od této staré bohyně. Φιλία (v Doře) nazvána je také Afrodite v epigrammu Anthol. Palat. V 11, 1 n., μύστις (na Hellespontu) podle jiného epigrammu téže sbírky (VII 107, 2) Demeter. Ἀμίαντος (v Pontu) jmenován je Helios v orfickém hymnu VIII 13 (srv. Orphica ed. Abel str. 62). Epitheton Νέα (na Patmu), jestliže je správně zachováno, po případě správně čteno, zakládalo by se asi na nedorozumění; na nápisech vyskýtá se sice označení Νέα Ἶσις, ale to je živoucí bohyně na zemi, ptolemaiovská královna. Jméno Φρονίμη (v Ptolemaidě) ukazuje na přímý vliv egyptský; v ř. 124 nové modlitby, nazvána je Isis Γραμματική, Λογιστική, Φρονίμη.

V několika případech není jmenováno epitheton Isidino, nýbrž jméno božstva jiného. Spojení Isidy s bohyní Leto (v Lykii) nebylo dosud odnikud doloženo; nastalo asi proto, že syn Isidin Horos byl kladen na roveň Apollonovi, most pro spojení obou bohyň tvoří asi mythus vypravovaný Herodotem II 156. Spojení Isidy s Diktynnou (na Kretě) známo bylo posud jen z Apuleia (Metam. XI 5, 22). Rovněž známé je stotožnění Isidy s Themidou (v Chalkedonu), s Hekatou (Τριφυὴ Ἄρτεμις na Kykladech, Triodítis v Asii, Hekate v Karii), se Selenou (v Thessalii) i s Helenou (v Bithynii). Rovněž synkretismus Isidin s božstvy neřeckými neposkytuje celkem nic zvláštního; o spojení Isidy s Atargatis (v Bambyke), Syrskou bohyní (Συρία θεός = dea Syria ve Foinikii), s Astartou (v Sidonu) jsme již před novým nálezem dobře věděli, doklady těchto styků podány jsou již v mé knize.

V celku tedy přináší nový text buď zprávy zcela nové nebo aspoň nové doklady pro věci již známé. Nikde jsme se nesetkali

---

[1] Podle vydavatele P. Roussela míněna je slovy Μητρὶ Μεγάλῃ τῇ πάντων κρατούσῃ Isis sama, nikoliv Atargatis.

[2] O poměru Isidině k bohu Slunce vykládá Roeder v uvedeném článku sl. 2115.

s tvrzením, jež bychom mohli usvědčiti jako nesprávné nebo nemožné. Pokud se týče doby, kdy modlitba vznikla, šel bych dále nežli vydavatelé. Nepatrný zájem o evropský západ zdá se nasvědčovati tomu, že vznikla v době, kdy Egypt nepatřil ještě k říši římské, někdy asi v I. stol. př. Kr. Do Italie pronikal kult Isidin již ve druhé polovině II. stol. př. Kr., ve století I. př. Kr. byl již v Římě obecně znám a hojně rozšířen.

Pro toto datování možno uvésti ještě doklad druhý. Zmínil jsem se již nahoře (str. 171), že v modlitbě je uváděn Delos samostatně vedle Kyklad; dodávám, že to jest v souhlase s velikým rozšířením kultu egyptského na ostrově Apollonově. Rozvoj ten ustává však v I. stol. př. Kr.; z přečetných nápisů votivních nelze žádný datovati s určitostí do doby po r. 88 př. Kr., kdy Delos zpustošen byl vojáky Mithridatovými.[1] V I. stol. po Kr. nebylo tedy již důvodu jmenovati Delos zvláště jako sídlo kultu Isidina. Proto kladl bych vznik jádra modlitby nejpozději do začátku I. stol. př. Kr.[2]

Kontrolu pronikání egyptského kultu za hranice země nemohl konati jednotlivec; soudím proto, že nová modlitba má ráz úřední, že byla částí liturgie Isidiny. Celý její ráz je s tím v souhlase; pak ovšem nabývá pro nás zvýšeného významu. Svědčily by pro to i ohlasy modlitby této v Apuleiových Metamorfosách, na něž jsem měl příležitost na příslušných místech poukázati, i podobnost druhé části modlitby se zachovanými hymny na Isidu.

Čes. vzhůru.

Napsal **Fr. Trávníček.**

V otázce české kvantity za pslovanské krátké vokály *o, e* a jery, v otázce dodnes velmi málo osvětlené, nemalá důležitost přikládává se příslovci *vzhůru*. Tak již Fischer v JagArch. 3, 525 vysvětluje jeho délku proti nom. atd. *hora* z různého přízvuku: *gòrǫ* proti *gorà*. Podle Fischera je přízvuk na slabice kořenné v akkus. původnější než přízvuk na koncovce v nom. atd. Kvantitativní zákon — Fischer ho výslovně nepřipomíná —, odvozený z dvojice *hora*: *(vz)hůru* = pslovansky *gorà* : *gòrǫ,* zní: v češtině prodlužují se pslovanské krátké vokály pod starým přízvukem.

---

[1] To ukázal vydavatel nápisů delských P. Roussel v knize: Les cultes égyptiens à Délos du IIIe au Iier siècle av. J.-C., v Nancy 1916; knihu tuto znám zatím jen z referátu G. Lafaye v Journal des Savants 1918, str. 113—126, srv. zejména str. 114 a 126.

[2] Lafaye v příležitostné zmínce klade rovněž napsání litanie do doby císařské, ale soudí, že její prameny jsou daleko starší. Bližšího určení neuvádí, rovněž nepraví, jak si máme ony »prameny« představovati.

O tomto zákoně pojednává Kuľbakin ve spise »K istorii i dialektologii poľskago jazyka« (Sbornik Otděl. russk. jaz. i sloves. imper. akad. nauk, sv. 73, kn. 4, Petrohrad 1903) na str. 150 a 151. Uznáme-li, praví Kuľbakin, zákon o zdloužení pod starým přízvukem, vysvětlíme vedle adv. *vzhůru* ještě délku v *kůže, vůle, lůno, růže* atd., ale nevysvětlena zůstává krátká kvantita slov *kolo, moře, oko, pole,* gen. atd. *boha, boje, boku, boru* a j., u nichž třeba předpokládati původní přízvuk na kořeni. Proti názoru — pokračuje K. —, že délka slov *kůže, vůle* a pod. je výsledkem ražené intonace, na niž ukazuje slovinština, lze namítati, že v adv. *vzhůru* nalézáme rovněž délku, ač kořenné *o* mělo intonaci taženou, jak ukazuje slovins. *gorǫ̑* (z *gôrǫ*), štok. *nà goru,* rus. *nà goru.*

Pedersenovi (KZ. 38, str. 369 a 40, str. 214) je dvojice *horà* : *vzhůru* jedním z důkazů toho, že zvrat přízvuku je spojen se změnou intonace.

Jak viděti, užívá se adv. *vzhůru* jednak jako hlavního anebo alespoň velmi důležitého dokladu pro kvantitativní zákon, jednak jako námitky proti zákonu jinému.

Značná průkazná síla adv. *vzhůru* vyvozuje se jazykozpytci z té okolnosti, že ostatní pády pslovanského *gorà* mají v češtině kořennou samohlásku krátkou: *hora, hory, hoře* atd. Gebauer v Histor. mluvn. I, 588 formuluje to takto: »V č. je sg. nom. *hora* a k tomu sg. akk. *hóru,* nč. *hůru* v adv. *vzhóru, vzhůru.*« Z toho pak G. usuzuje, že kvantitativní rozdíl adv. *vzhůru* od nom. atd. *hora* je v příčinné souvislosti s přízvukovým rozdílem, jaký se jeví v rus. *gorà* : akk. *gòru.* Máme-li mimo to v patrnosti intonaci, pochopíme, že z rozdílu mezi *hora* a *-hůru* lze činiti závěry, jež shledáváme u Fischera, Kuľbakina, Pedersena a Gebauera.

Sledujeme-li však historický vývoj kvantity u slova *gorà* v češtině, shledáme, že nestojí proti sobě *hora, hory* atd. a akk. *-hóru,* nýbrž že vedle *-hóru* je také *hóra, hóry* atd. Tak především v jazyce starším:

na oné huorzie ŠtítVyš. 20[a]; *na tvéj svatéj huorzie* ZrcA. 8[a], *k huorzie Kalvarii* t. 3[a]; *na hórie Olivetské* HusP. 66[b], *na hóře Galilejské* t.; *k hóře* Mus. IV B 12 125[b], *na hóru Sinaj* t. 38[b]; *Huora Kalvarie* Pref. 151, *do kaply Huory Kalvarie* t. 91, *proti Hůře Olivetské* t. 141, *na Hůru Sion* t. 116, *Huoru Olivetskau* t. 144, *na Hůře Sion* t. 85; *na Hůru Hor* VelKal. 219, *na té hůře* (Olivetské) t. 83, 85; *na huorze vysoké* Kab. 11[b], *na huorze Sion* t. 13[b]; *na huoru Sinaj* BenEx. 19, 11, *proti huorze Galádské* (!) t. Gen. 31, 21, *při samé huorze* t. Ex. 24, 4.

V jazyce současném dochovalo se *hůra* dialekticky, a to většinou ve významu ‚půda'. Tak shledáváme *hůra* u Kotíka, Hořicko a Novopacko str. 9, u Stejskala, Pardubicko, Holicko a Přeloučsko II. na str. 82, u Bartochy, Hláskosloví dolnobečevské

v Lfil. 18 (1891) na str. 446, v horském nářečí moravském, u Loriše, Rozbor 13. Pouze u Pazourka, Lidová mluva na Hořicku na str. 79 čteme, že *hůra* = hora.

Vedle příslovce *vzhůru* je v nové češtině ještě příslovce *shůry*. Původní význam slova *hora* = lat. mons je tu však setřen jako při *vzhůru*; srovn. na př. přísloví: *komu není shůry dáno, v apatyce nekoupí.* Zachován je tento původní význam ve spojení *pod zhůry*, jež Krása v ČLidu 21, 143 uvádí ze Strakonicka.

V historické době českého jazyka shledáváme tedy u pslovanského *gorà* tyto poměry kvantitativní: Bylo *hora* i *hóra*, a to bez rozdílu významového, t. j. *hóra* se užívalo i ve významu ‚mons'. Časem jazyk použil kvantitativní dvojitosti k rozlišování významovému: *hora* = mons, *hůra* = půda. Při tom se pozoruje omezení délky, neboť *hůra* se nedochovalo v celé oblasti českého jazyka, t. j. v některých nářečích vymizelo. Otřelý význam ‚mons' žije v adv. *vzhůru* a *shůry*.

Je tedy patrné, že stojí *vzhůru* proti *hora* jen tam, kde se nedochovalo *hůra*. Ale to je stav nepůvodní. Historický vývoj českého jazyka naopak ukazuje, že adv. *vzhůru* náleží k typu *hóra* stejně jako adv. *shůry* a jakýkoli jiný pád prostý anebo předložkový. Vždyť adv. *vzhůru* je svým původem akkus. *hóru* spojený s předložkou *vz*. V dobách předhistorických, kdy *vz hóru* již bylo, jak ukazuje změna dlouhého *ó* v *uo* a *ů*, a v první době historické spojení předložky *vz* s akk. *hóru* nelišilo se v jazykovém povědomí od spojení ku př. *na hóru*, *přes hóru*, *k hóřě*. Je výsledkem pozdějšího vývoje, že spojení *vz hóru* ustrnulo v příslovce a že se tím vymyká ze systému tvarů slova *hóra*. Docela obdobný vývoj vídíme u adv. *shůry*. Dnes ho užíváme — jak bylo již řečeno — ve významu přeneseném. Uprostřed mezi smyslem původním a tímto novým významem leží smysl, jejž zastihujeme ještě ve starých dokladech a jejž dnes vystihujeme příslovcem *shora, se shora*: (děrou) *dosti světla s hůry jde* Pref. 93, *světlo s huory doluo jde* t. 105, *s huory až doluov* t. 16. Při dalším kroku zpět jsme již u původního významu, jejž vycíťujeme na př. v dokladě: *s huory Kalvarie* Pref. 91.

Nestojí-li v historickém vývoji českého jazyka *vzhóru* proti *hora*, nýbrž vedle *hóra* a má-li *hóra* i *vzhóru* svou délku již z doby předhistorické, není pochyby o tom, že používání adv. *vzhóru* pro otázku kvantity v tom smyslu, jak to bylo uvedeno nahoře, je neoprávněné. Není tím řečeno, že zákon o prodlužování původně krátkých vokálů pod starým přízvukem a o změně intonace při zvratu přízvuku jsou nesprávné. Je však zřejmé, že se původci těchto zákonů neprávem dovolávají adv. *vzhóru*, neboť *hóra* má rovněž délku, ač má podle Fischera přízvuk nepůvodní a podle Pedersena nezvrácený. Opomíjené *hóra* je tedy

úplným vyvrácením zákona Fischerova, jenž se zakládá jediné na protivě *vzhóru* : *hora*, a vážnou námitkou proti zákonu Pedersenovu, jelikož je jedním z jeho dokladů.

Proti těmto výkladům mohlo by se namítati, že v historické době máme sice vedle *hora* také *hóra*, ale že poměr *hora* : *hóru* je původní a že *hóra* vzniklo sekundárně, buď vlivem akk. *hóru* nebo nějak jinak. Tak na př. Vondrák v BB. 30, 118 sl. vykládá, že typ *hóra* vznikl z *hora* vlivem typu *prácě*:*pracú*, s nímž měl typ *hora* společnou krátkou samohlásku v instr. sg. atd., t. j. v pádech, kde se délka zkracuje. Na důkaz sekundárního původu délky u *hóra* bylo by se možná dovolávati okolnosti, že proti typu *hora*, který trvá dodnes po celém území čes. jazyka, typu *hóra* v některých nářečí není. Tento důvod byl by bezpodstatný. Vývoj čes. kvantity ukazuje, že při porušování kvantitativní dvojitosti, vzniklé z původní kvantity jediné, velmi často se ujímá kvantita nepůvodní na úkor původní. Tak na př. u slov *saze*, *straka*, *kaše*, *pěna*, *sluka*, *ryba* je původní délka dnes velmi řídká, sekundární krátká kvantita však pravidlem.

Kvantitativní poměry české u pslovanského *gorà* neposkytují samy o sobě možnosti rozhodnouti s určitostí, vzniklo-li *hóra* vlivem akkus. *hóru*. Ale také na jiné otázky nelze odpověděti pouze na tomto úzkém základě. Tak pro připomenutou námitku Kuľbakinovu proti Valjavcovu zákonu o dloužení původně krátkých vokálů pod raženým přízvukem je zásadně důležité, vzniklo-li skutečně *ó* ve *vzhóru* vlivem tažené intonace pod přízvukem. Je zcela možné, že se délka našeho příslovce vyvinula z krátké kvantity vlivem pádů s přízvukem na koncovce anebo nějak jinak. Tak sám Kuľbakin v uvedeném již spise na str. 153 uvádí jako možný výklad, že délka ve *vzhóru* vznikla analogií podle podobných příslovcí, jež mají ve kmeni pslovanský vokál dlouhý. Vondrák v BB. 30, 108 ve smyslu Gebauerova výkladu — Histor. mluvn. I, 235 — vysvětluje délku našeho příslovce jako vzniklou náhradným dloužením za ztrátu jeru předložky *vz*.

Při tom ovšem ani délka v pádech s přízvukem na koncovce není dnes úplně jasná. To je novým důkazem toho, že kvantitativní poměr *vzhóru* : *hóra* nelze vyložiti pouze na základě přízvukových a intonačních poměrů, jak je shledáváme u těchto slov. Poměr onen bude nám zřejmý, až budou zákony o kvantitativních poměrech původních krátkých vokálů stanoveny na základě jiného materiálu. Ukázalo-li by se na př., že intonační a přízvukové momenty mohly vésti ve spojení *vz hóru* k délce a že naopak u *hóra* atd. nemohla vzniknouti délka na základě přízvukových poměrů, bylo by velmi podobno pravdě, že *hóra* vzniklo vlivem *vzhóru*. Dokud však tomu tak není, adv. *vzhóru* nemá průkazné síly, jež se mu přikládala na základě domnělé protivy *hóru* : *hora*.

Vývoj, jejž v češtině shledáváme u pslovanského *gorà*, má hojné obdoby u jiných slov. Tak omezování délky časem a sou-

časné dialektické rozdíly v kvantitě pozorujeme u jmen s raženou intonací: stč. *múka* — nč. *muka*; stč. *rýba* — nč. jen dialekticky *rýba*; atd. Srovn. ČasModFil. 2, 3 sl. Příkladem toho, že se bývalá délka dochovala v adverbiálních výrazích, je *v lítě* a *v zímě* vedle nom. atd. *leto*, *zima*: u Fryšové, Jihoč. Blata 67, u Bartochy 420, 422, u Kašíka, Pop. a rozb. nář. středobeč. 30, u Slavičínského, Vlk Krampotů 6, 7 a j.

A posléze má četné obdoby používání dvojitosti kvantitativní k rozlišování významovému: *bába* — *baba*, *bída* — *běda!* *zíma* (*zejma*, *zéma*) = roční počasí — *zima* = chladno Hodura, Nář. litom. 8, Jireček ČČM. 1863, 332, Kotík, Řeč lidu na Novopacku a Hořicku 8, Stejskal, Pardubicko, Holicko, Přeloučsko II. 66, 72, Hanus, Progr. reál. v Litovli 1903/4. 4, Bartocha 422; atd.

K výkladu některých slov.

Napsal **Oldřich Hujer**.

1. *Sъbožьje, sъčęstьje.*

1. Slovo *zboží*, kterého západní a spisovná čeština užívá nyní jen ve významu ‚předmět obchodu, merx' a které jen napodobením mluvy starší se vyskytuje v jazyce spisovném také ve významu ‚statek, panství', má v nářečích východních význam ‚obilí': na Moravě Slováci a Valaši užívají slova toho vedle výrazu *obilí*, Laši jmenují obilí jen *zboží* (Bartoš, Dialektický slovník moravský 536), na Slovensku místy se za naše obilí říká také *zbože* (srv. Czambel Slovenská reč 1, 619: »v poludňovo-záp. Spiži *zboža*; inde je *zbože*, *zboža* cudzotinou«; srv. i Kott 5, 382 n., Druhý příspěvek k čes.-něm. slovníku 401 s doklady ze Zátureckého sbírky přísloví). V češtině staré byl význam slova toho ještě mnohem širší: znamenalo ‚majetek, jmění, statek, bohatství'. Srv. na př. *dáno mu zbožie toliko, do smrti třěba koliko* AlxV. 338; *pomyslite na to sami, pro svú čest i také pro mě: ač ny svú mocí polomie, čest i zbožie potratíme, jakž sě viec neopravíme* ib. 1328; *či plakala vdova která, zbyvši pro mě svého mužě, jenžto mi byl věrně slúžě, a mnú, nepomniece na to, bylo jí sbožie otjato? Či sě stalo gda dědiciu, by pro mě stál v smutném líciu [s] svého sbožie jsa vyveden?* AlxBM. 326 a 329; *div, člověče, kak sě trudíš, i kak sobú sám v tom slúdíš, pro zbožie svój život vážě, i to, což jest velmi dráže, svú duši den za dnem topíš. Pro zbožie sě na smrt vschopíš, běžíš v oheň i u vody, nestřěha sě i jedné škody, a vždy zbožie chtě nabýti, jehož musíš obak zbýti* AlxV. 1857 nn.; *viz, kak co gda přide k čemu, jehož sě člověk nedomni, ten čuž, jenž na sě nepomní a netbá milosti božie,*

chvátajě, kak moha, sbožie, všecko na ztrátu svéj duši. Ale gdyž sě zdravie ruší, tepirv tu bude poznáno, nač komu kak sčestie dáno. Judáš počě ve cti rósti, v sbožiu, v hospodnie milosti, pozván sa jakžto na hody a sbožie jde jako z vody Jid. 225 nn. (Flajšhans Nejstarší památky 188); *a proto, ež matka božie, nejmieše na světě sbožie, nesieše dvě hulúbátcě* Hrad. 70[b] (ve vyd. Paterově str. 198) atd. Zde všude *sbožie* = jmění, bohatství v nejširším smysle. V texech přeložených stává výraz *sbožie* za lat. *possessio, divitiae, pecunia, bona,*[1] také za *facultates, hereditas, domus, opes, stipendia*;[2] ve ČtZim. 10[b] (ve vyd. Paterově str. 25) je *zbožie* za lat. *mammona* (*nemóžete slúžiti bohu i zboží* ‚non potestis deo servire et mammonae‘ L. 16, 13, *čiňte sobě přátely [z] zlostného zbožie* ‚facite vobis amicos de mammona iniquitatis‘ L. 16, 9). Stč. *sbožie*, znamenajíc bohatství tohoto světa, stává v protikladě k věcem nebeským, věčným, božským, a bývá tak za lat. *substantia* (*ktož sbožie světa tohoto jmieti bude* JeronMus. 7[b] = ve vyd. Paterově str. 14, *pro marné a padúcie zbožie tohoto světa žádá mne* [otec] *dáti za muž* OtcG XVIII[a] = ve vyd. Smetánkově str. 472) nebo *res transitoriae* (*byl jest jeden dobřě urozený rytieř, časným tiemto sbožím přieliš bohatý* JeronMus. 63[b] = ve vyd. Paterově str. 122). Srv. naproti tomu *živý na věky, svatý bože, ty si chudých rajské zbožie* MarMus. 114 (Máchal Staročeské skladby dramatické 122) = DivKlemA. 352 (ib. 165) nebo *ó přeslavné tělo božie, věrných duší jisté zbožie* Výb. 2, 25 atd.

V užším významu znamená stč. *sbožie* ‚jmění nemovité, statek‘; srv. na př. *holomka móž pohoniti k každému úřadu, kterémuž jmá sbožie příležiec, že je všady domem, kdež jězdí, ač i dvorem na jednom sboží sedí hospodářem* Rožm. § 51 (LF. 7, 269) atd. Odtud pak může se užiti slova *sbožie* také o sídlech nebeských, o říši nebeské, jak to nalézáme v Kat. 1112: (Kateřina) *tak křesťanské bydlo právě nesla, čsný obyčej jmajíc, v duchovenství se kochajíc, proséc slavné matky božie,* [1112] *by ji dovedla v to zbožie, kdež bydlí s svým milým synem,*

---

[1] Na př. *ustavil jeho hospodú domu svého a kniežětem všeho sbožie svého* ŽWitt. 104, 21 constituit eum dominum domus suae et principem omnis possessionis suae; *ostavie cuziem sbožie své* ib. 48, 11 et relinquent alienis divitias suas; *jenž sbožie svého nedal k lichvě* ŽKlem. 14, 5 qui pecuniam suam non dedit ad usuram; *nebo sbožie mého nepotřěbuješ* ib. 15, 2 quoniam bonorum meorum non eges; *člověk jeden bieše, jenž jmějieše vladařě; a ten bieše omluven, aby utratil vše sbožie jeho* EvSeit. 145[b] hic diffamatus est apud illum quasi dissipasset bona ipsius Lc. 16, 1; atd. Srv. také (člověk) *sbožie shromaždije a nevie, komu jeho shromáždí* ŽWitt. 38, 7 thesaurizat et ignorat, cui congregabit ea.

[2] Srv. na př. slovník Smetánkova vydání Životy svatých otců s. v. *sbožie.*

všemohúcím hospodinem. A také již v staré době znamenalo *sbožie* totéž co naše zboží, lat. merx: srv. na př. *neb tu jest mnohé kupečstvie drahého kořenie rozličného i jiného zbožie drahého země sklad veliký* Mil. 10a (ve vyd. Práškově na str. 16); *vlastní svú lodí rozličném zbožiem a kúpí obtiežení* ib. 5a (na str. 6) atd.

Výrazu *sbožie* užívalo se také ve významu abstraktním, tedy ve významu ‚bohatství, blahobyt, moc‘. Význam takový má slovo to patrně na př. v AlexH. 222 (= AlxV. 1927): *ale když pak* (Alexander) *zbožím vzhirdě, počě býti ludský dávcě, byv dřéve jich čsti oprávcě;* nebo (král Filip) *po svém právu míše ženu, v zboží, ve čsti porozenú* AlxV. 72; (Kostus) *kralováše v jemnéj chvále, ve čsti, rozkoši i v zboží* Kat. 33. Jakožto abstraktum znamenalo *sbožie* také tolik co ‚štěstí, zdar‘; vyplýpá to z dokladů takových jako *jakž sě stalo po jho sbožiú* PilD. 26 (Flajšhans Nejstarší památky 180); *kak mu jdieše vše po zboží, avšak sě v tom neostřěže* AlxV. 2103; *ež už po svém sbožiú . . . nalezl céle milost božiú* DětJež. (ČČM. 1889, 456), v nichž výraz *po sboží* se shoduje s výrazem *po ščěstí* ve větách *tenž pak pohan potka krále, v ňemž sě jmu sta něc po sčěstí* (rkp. sfzety), AlxB. 80, *a snadno jmu vše pak snésti, že jmu šlo všecko po šťěstí* ib. 113; podobně záporně *sta [sě] jemu ne po zbožiú* AlxV. 2117 jako *stalo se mi po nesčestie* Tkadl. 2, 7; srv. Kořínek LF. 12, 1885, 282 n., Prusík Krok 7, 1893, 58; *nesbožie* za lat. *infelicitas* je v ŽWittb. 15b *(zetřěnie a nesbožie na čestách jich* contritio et infelicitas in viis eorum 13, 3), v ŽGlossKlem. na témž místě; srv. i *ach tuto vaše nesbožie* DalJ. kap. 19. ad v. 17 (Fontes 3, 41). V. Gebauer Staročeský slovník 2, 605.

Ve shodě s těmito významy subst. *sbožie* je i význam adjektiva *sbožný:* adjektivum to znamená ‚bohatý‘: *sbožní sě káží hubenými a škodú cizí* Hrad. 105b, *zbožný sě lidmi káže a hubený sám sebú* (Flaška) Výb. 1, 843, *zbožný má přátely, hubenému jich třeba* (Flaška) Výb. 1, 844; *ač i pokolenie některý zbožného nenie* AlxV. 239 (srv. s tím výše uvedené [Filip] *míše ženu v zboží, ve čsti porozenú* AlxV. 72); odtud pak význam ‚plný, mocný‘: *že hi ten* (had) *sě tdy raduje, gdyž sě plodem sbožen čuje* LegMar. 63 (Flajšhans Nejstarší památky 168), kde význam slova *sbožen* je patrný z věty o několik veršů dále se vyskytující: *bych byla vňuž jiné tváři, jěž tvá milost ščedřě daří, hi sú plodem, jakž chceš, mocny* ib. v. 72 (srv. Prusík Krok 7, 1893, 211). K tomuto významu hlásí se adverbium *sbožně* v AlxBM. 211 *králiu, již to viziu, jehož sě řéci nestyziu,* [211] *že sě sbožně vzývᚠkrálem* a LegMar. 73 *hi sú plodem jakž chceš mocny a sobě zbožně pomocny* (Prusík l. c.). Na takový význam adjektiva *sbožný* ukazuje také to, že latinské jméno Adauctus se překládá slovem *sbožný: křesťené nevědúce, kako jemu dějí, jemu jmě vzděli přispořený,*

to je českým obyčějem řečeno sbožný Pass. 468 (LF. 1886, 440) = PassKlem. 189[a]; v kalendariu žaltáře Poděbradského (ve vydání Paterově na str. 8) je *s. Ščastného a Zbožného* = sancti Felicis et Adaucti; srv. i *zbožník* adauctus Prešp. 1137. Jako *sbožie* znamená také ‚štěstí', tak *sbožný* se vyskytuje také ve významu ‚šťastný'; některé doklady toho ze Štítného uvedl již B. Jedlička LF. 10, 1883, 94 n. K nim lze dodati z OtcB. 18[a] *kdyžto uzřě svatý Apoloní ty sbory nesbožné* (infelicium turbas, srv. slovník ve vydání Smetánkově s. v.); odtud odvozené *nesboženstvie* = infelicitas: za *nesbožie* ŽWittenberského má ŽPod. 13, 3 *nezboženstvie* (*zetřenie a nezboženstvie na cěstách jich*); srv. i *všech hubených hubenstvie, všech nesčastných nezboženstvie* Kat. 3091. V. Gebauer, Staročeský slovník 2, 605.

Stč. *sbožný* má ovšem také význam týž jako naše *zbožný;* srv. na př. *ale žena jeho* (Pafnuciova) *nepřestáváše chudým a potřebným dávati potřeby... boha prosiec, by jí ráčil synáčka dáti... a chudým a nábožným mnoho peněz dávajíci, azda by někoho sbožného buoh uslyšel* OtcC. 201[a] (ve vydání Smetánkově str. 452); *móž se člověk hodně modliti stoje, sedě, i leže i chodě i jezdě, ale najzbožněјie kleče neb na tvář padna* HusE. 2, 316. Ale význam tento nesouvisí nijak s významovou sférou starého adjektiva *sbožný,* náležejícího k subst. *sbožie:* toto sbožný = nábožný, pobožný, je asi adjektivum nově vzniklé v protivě k adj. *bezbožný (bez boha: bezbožný, s bohem: sbožný)* a zdá se, že hojněji se ho začalo užívati, když staré *sbožný* = dives, felix (spolu se substantivem *sbožie* = divitiae, pecunia atd.) zanikalo: z obou homonym udrželo se to, jež mělo v jazyce oporu (*sbožný*: *bezbožný*).

3. Z ostatních jazyků slovanských mají subst. *sъbožьje* luž. srbština, polština, maloruština a také západní ruština. Pol. *zboże* znamená dnes »powszechne imię roślin na chleb używanych« (Linde 5, 974), tedy totéž co slc. *zbože, zboža.* Odtud také adj. *zbożny: daru niegodzien zbożnego, kto swego z pługu prosto wywiódłszy krzywego zamorzył pracowniczka* (Linde ib.). Ale v jazyce starém mělo *zboże (sboże)* podobně jako v staré češtině význam mnohem širší, znamenalo ‚jmění, majetek, bohatství'. V bibli králové Žofie je toto substantivum za lat. *opes, bona, possessiones, substantia*[1] a za opisy téhož významu (na př. *wszitko zboze* 29 ‚omnia, quae habuerat' Gen. 24, 36, *genze bil wlodarzem*

---

[1] Na př. *krolyowa Saba... przviszla do Ierusalema... z wyelykim zboszim y z wyelbłódi, gysz nyesly lekarswa a zlota wyele y drogego kamyenya* 261 (2 Paralip. 9, 1 cum magnis opibus); *nabraw sbosza s sobó y yachal gest* 27 (Gen. 24, 10 ex omnibus bonis eius portans); *a uczyny pan dzywnye myedzy sboszym Izrahelskym a zboszym Egipskym* 50 (Exod. 9, 4 inter possessiones Izrael et possessiones Aegyptiorum); *pobraly wszitko zboze, gesz nalezeno gest w domu krolyowye* 261 (2 Paralip. 21, 17 diripuerunt cunctam substantiam, quae inventa est in domo regis).

nad gego wszym sbozym 27 ‚praeerat omnibus, quae habebat‘ Gen. 24, 2, *bǫdze dzedzycem mego sbosza* 16 ‚heres meus erit‘ Gen. 15, 3). Ale také se vyskytuje již v bibli této slovo *zbože* ve významu ‚frumentum‘. V. Babiaczyk Lexikon zur altpolnischen Bibel 1455 str. 341. V žaltáři Puławském je *zbože* ve významu témž v argum. k žalmu 143: *wszem zlosnym*, *gysz yedno wtego szwyata zbozu wyeszyelyǫ szye.* Dvakrát položeno je za lat. *substantia*: *otosz polozil yes pod myarǫ dny moye; a zboze moye yakoby nyczesz przed tobǫ* 38, 7 (6) et substantia mea tamquam nihilum ante te, *a zboze moye vczebyc yest* 38, 11 (8) substantia mea apud te est;[1] žaltář Florianský na obou těchto místech má slovo *czǫscz.* Také adjektivum k tomu náležející a znamenající ‚bohatý, šťastný, mocný‘ mívala stará polština: Linde uvádí »Zbożny, imię staropolskie, Auctus« a také adj. *zbożny* v písni Bogurodzica sem patří: *słysz modlitwę, jąż nosimy, to dać racz, jegoż prosimy, a na świecie z b o ż n y pobyt, po żywocie rajski przebyt* (v transkripci Brücknerově; srv. Berneker Slavische Chrestomathie 374), s čímž srovnati lze passus ze stč. písně Kunhutiny (v. 145 n.): *daj nám s matkú tě vidúce kralevati v tobě jśúce a tě v sobě viec jmajúce, v rozkoši sě kochajúce, tě výše všech milujúce a ve s b o ž í plavajúce s svatými sě seznajúce a s anjely zpievajúce* (Flajšhans Nejstarší památky 154).

Maloruské *zbíža* (збіжжя Hrinčenko) znamená jednak obilí, jednak movitý majetek (1. зерновой хлѣбъ, 2. имущество (движимое), Hrinčenko Словарь украинскаго языка 2, 124). Vasmer Roczn. Slaw. 4, 154 se domnívá, že slovo to do maloruštiny přešlo z polštiny. V ruštině збóжье se vyskytuje ve významu »добро, богатство, достатокъ, божій даръ, особ. зерновой хлѣбъ« (Daľ Толковый словарь 1, 693). V lužické srbštině horní značí *zbože* ‚štěstí‘, *njezbože* ‚neštěstí‘, *njezbóžny* ‚nešťastný‘, v luž. dolní je *zbože* ‚Vieh, Viehbestand‘ (Pfuhl Lausitzisch-vendisches Wörterbuch 433, 1003, 1128).

4. Že toto subst. *sъbožьje* souvisí se slovy *bogatъ*, *ubogъ*, *nebogъ*, je na první pohled patrno. A že slovanské **bogъ*, jež je podkladem těchto slov, etymologicky náleží k sti. *bhágaḥ*, jež znamená ‚Wohlstand, Glück, Hoheit, Schönheit, Liebeslust, Liebe‘ (Cappeller Sanskrit-Wörterbuch s. v.), *bhájati* ‚austeilen, verteilen‘ (ibid.), k av. *baga-*, *baya-* (neut.) ‚portion, share, piece‘ (Reichelt Avesta Reader 242), *bažaiti* ‚přiděluje‘, ř. *φαγεῖν* atd., rovněž poznáno již dávno. Slov. substantivum **bogъ*, znamenající asi ‚divitiae‘,[2] od něhož je adjektivum *bogatъ* odvozeno (srv. *rogъ*:

[1] Stčeské žaltáře mají na těchto místech výraz *podstava* (Witt., Klem., Pod.), v Klem. 38, 7 (6) je *postava.* S tím, že výraz *sъbožьje* se vyskytuje v češtině a polštině ve významu ‚substantia‘, srv. stč. *statek* substantia Prešp. 44.

[2] Substantivum toto obsaženo je pravděpodobně ve jméně staroruského božstva *Dažьbogъ*, jež jakožto ‚dispensator divitiarum‘ vyložil

rogatъ), shoduje se úplně s uvedeným sti. *bhágaḥ*; srv. Meillet Études sur l'étymologie et le vocabulaire du vieux slave 233, 290, Berneker Slav. etym. Wörterbuch 67. Ale jde o to, jak utvořeno k tomuto patrně starému substantivu **bogъ* slovanské *sъbožьje?* Substantiva na *-ьje* jsou buď odvozena od substantiv a mají pak význam kollektivní (*kamenьje*, *listьje* atd.) anebo jsou odvozena od adjektiv a mají význam abstraktní (csl. *sъdravъ*: *sъdravьje*, *veselъ*: *veselьje* atd.); srv. Miklosich Vgl. Gram. 2, 65, Meillet Études 335 n., Vondrák Vgl. slav. Gram. 1, 404. Takováto abstrakta vznikají také hypostasováním výrazů předložkových: srv. stč. *bezbydlé*, *bezhrdlé*, *bezchlebie*, *bezmilostie*, *bezpokojie*, stpol. *przezpicie* ‚sitis', strus. *bezdělьje* atd. Útvar tohoto druhu posledního, takový totiž, že by *sъbožьje* bylo vyrostlo z výrazu *sъ bogomъ* (*sъ bogъmь*) asi tak, jako později z výrazu *bez boga* vzniklo adj. strus. *bezbogъ* *ἄθεος* a subst. *bezbožьje* *ἀθεία* (Bon.), sotva asi smíme ve slově tomto hledati. Bylo by to tvoření ve slovanštině zcela ojedinělé. Jediný případ obdobný mohl by se viděti v subst. *sъčęstьje* (čes. *sčěstie* atd.), které by se podobně mohlo vykládati z předložkového výrazu *sъ čęstьją* ‚cum parte', při čemž však význam slova toho zůstává úplně nejasný; srv. o tom níže § 5.

Ani kollektivum k nějakému předpokládanému subst. **sъbogъ* nemůže v subst. *sъbožьje* býti. Neboť subst. **sъbogъ*, jež by byla kollektiva toho základem, bylo by těžko vysvětliti. Staré kompositum předložky *sъ* a substantiva **bog* = sti. *bhágaḥ* by znělo **sąbogъ* (srv. *sąsědъ*, *sąlogъ*, *sąpьrь*). Mladší útvar **sъbogъ* by předpokládal slovesné kompositum předpony *sъ* se slovesem odpovídajícím stindickému *bhăğati* (asi tak jako je *sъborъ* vedle *sъberą*), ale předpokladu takového sotva se kdo odváží, když ve slovanštině není ani stopy po takovémto slovese.

Zbývá tedy možnost třetí, že *sъbožьje* je abstraktum odvozené od adjektiva **sъbogъ*. Význam slova *sъbožьje* výkladu takovému by nevadil, ježto znamenalo a dílem dosud znamená slovo to totéž co slovo ‚štěstí', jak z dokladů v § 1—3 uvedených je patrno. Jde tedy jen o to, lze-li uspokojivě vyložit po stránce formální i významové předpokládané adj. **sъbogъ*, jež by podle

---

již Miklosich Lex. 152, Vgl. Gramm. 2, 371 (srv. i Krek Einleitung 391, Máchal Bájesloví slovanské 148, Fick KZ. 41, 341, Janko O pravěku slovanském 217, Brückner Encyklopedya polska III, 2, 164, Berneker Aufsätze zur Kultur- und Sprachgeschichte, E. Kuhn zum 70. Geburtstag gewidmet, (1916) 177 nn.) a ve jméně božstva *Stribogъ*, jež Bernecker l. c. 181 n. vyložil jakožto »Walter des Gutes« (srv. LF. 43, 1916, 383). Jinak hledá Berneker Slav. Etym. Wb. 1, 67 slovo to ve slovinské frasi *zlega boga vživa* ‚špatně se mu vede'. Subst. *bogъ* ‚deus' je s tímto slovem **bogъ* etymologicky totožné, význam svůj však dostalo vlivem íránským (srv. Jagić AslPh. 23, 536) — tak třeba rozuměti výkladu, že slovo *bogъ* ‚deus' je původu íránského. Tato okolnost, že slovo *bogъ* nabylo významu ‚deus', způsobila asi, že slovo *bogъ* ve starém původním významu zaniklo.

toho znamenalo asi totéž co ‚šťastný'. A to je možno, vidíme-li ve slov. **sъbogъ* totéž, co je v stind. *subhágaḥ* (av. *hubaγa-*). Stind. *subhágaḥ* je složeno z adverbia *su-*, znamenajícího ‚dobře' a ze substantiva *bhágaḥ* (= slov. **bogъ*). Významy slova *bhágaḥ* uvádí Geldner Der Rigweda im Auswahl 1 (Stuttgart 1907) 124 v tomto pořádku, dávaje tím patrně na jevo, jak si představuje semasiologický vývoj tohoto slova: 1. das Teil, Anteil, Gewinn; Glück, Reichtum; 2. Gunst, Huld, Liebesgunst, Liebesglück; 3. konkret: der Besitzer oder Gegenstand des *bhága:* a) ein reicher, vom Glück begünstigter, beliebter, nobler, freigebiger Herr; b) Liebhaber, Liebster. Adj. *subhágaḥ* podle toho znamená: 1. der das gute Teil, Los hat, beglückt, glücklich; 2. geliebt, beliebt, lieb, hold, angenehm, wohlgefällig (ibid. 197). Původní význam substantiva **bhágos* (= stind. *bhágaḥ*, sl. **bogъ*) byl tedy asi ‚část, díl, podíl'),[1] čemuž nasvědčuje i jeho příbuzenstvo: stind. *bhájati* ‚rozdílí, udílí, přiděluje, má účast, podíl na něčem, požívá něčeho' (srv. ř. *φαγεῖν*), av. *baxšaiti* ‚rozděluje' atd. Slov. **sъbogъ*, je-li rovno sti. *subhágaḥ,* značilo tedy toho, ‚kdo má dobrý díl, dobrý podíl, dobrý úděl', tedy tolik co ‚šťastný' a odvozené odtud abstraktum *sъbožьje* tolik co ‚blahobyt, štěstí'. Podle výkladu tohoto je **sъbogъ* tvořením zcela stejné s oppositem *ubogъ,* v němž subst. *bogъ* složeno je s adverbiem *u-* = ie. **au-*, znamenajícím asi ‚pryč' (srv. lat. *aufero* ‚nesu pryč, odnáším', *aufugio* ‚utíkám pryč', ř. *αὐχάττειν· ἀναχωρεῖν, ἀναχάζεσθαι* Hes. (Schulze Quaestiones epicae 60[1]), stind. adverbium, praefix a předložku *ava* ‚von — weg, herab', čes. *utéci*, *umýti*, got. *auþs (auþeis)*, stsev. *auðr*, sthněm. *ōdi*, střhněm. *oede* z **au-tịo-* (Schulze KZ. 40, 414[1]), tedy vlastně ‚odlehlý' atd.): *ubogъ* znamená toho, jehož úděl je pryč, jenž nemá podílu a pod. Tomuto slovanskému kompositu blízko je lot. *aumanis* ‚unsinnig, rasend' (srv. Bezzenberger BB. 18, 267, Endzelin Латышскiе предлоги 1, 60), složené z *au-* a *maňa* ‚rozum', *aumūľam* ‚stromweise, im Übermaass', složené z *au-* a *mala* 'okraj' a znamenající podle Bezzenbergera l. c. vlastně ‚von den Bändern, Ufern hinweg, herab, uferlos', a stind. *ōgaṇaḥ* ‚allein stehend', jež podle výkladu Wackernagelova Altind. Gramm. 1, 54, (srv. i 2, 1, 70), přijatého Brugmannem Kurze vgl. Gramm. 468, Grundr.² 2, 2, 809, Waldem Lat. etym. Wb.² 69, Boisacquem Dictionnaire étymologique 104, obsahuje *ō* z *au̯* a subst. *gaṇa-* ‚zástup'. Podobného způsobu je také lat. *vēcors* ‚vzteklý, zuřivý', vlastně ‚ten, jenž nemá srdce'; lat. *vē-* se spojuje etymologicky s *au-* tak, že se obé vyvozuje ze základu **au̯ē*, srv. Walde² 811, Brugmann Kurze vgl. Gramm. 468, Grundr.² 2, 2, 809, atd.

[1] Srv. Fick Vgl. Wörterbuch⁴ 1, 87: **bhágos* ‚Zugeteiltes, Gut, Wohlstand, Glück', podob. 264, 487; Hirt Der idg. Ablaut 148 má basi *bhage* s významem ‚zuteilen'; Berneker Slav. etym. Wb. 1, 67 pro **bogъ*, jež je podkladem slov *bogatъ, ubogъ, nebogъ* atd., udává význam ‚Anteil'.

Významy, jež má slovo *sъbožьje* v době historické, dají se docela dobře srovnati s tímto výkladem o původu tohoto slova. Znamenalo-li *sъbožьje* ‚blahobyt, štěstí', mohlo konkretně znamenati také to, co tento blahobyt způsobuje, podmiňuje (asi tak jako abstraktum *jmění* znamená konkretně majetek), tedy majetek, jmění; zúžením významu majetek ten či onen, majetek nemovitý, jindy obilí, jindy dobytek. Nebo byl význam ‚obilí' nejstarší konkretní význam tohoto slova, jakožto výraz toho, že u lidu rolnictvím se živícího bylo obilí první podmínkou blahobytu, štěstí, bylo hlavním jeho majetkem, jměním?[1]

5. Slovo *sъbožьje,* obsahujíc substantivum **bogъ* s významem ‚část, díl, podíl', shoduje se úplně se slovem *sъčęstьje*, obsahujícím subst. *čęstь* ‚pars'. Že se v historické době namnoze shodují obě slova významem,[2] bylo již ukázáno. Na první pohled shodují se také tvarem. A lze trvám i významu slova *sъčęstьje* lépe rozuměti, vykládáme-li je tak, jako jsme právě vyložili slovo *sъbožьje*, t. j. vidíme-li ve slabice *sъ-* pův. adverb. **su-* = stind. *su-* s významem ‚dobře'; **sъčęstъ* je pak ‚qui bonam partem habet' a *sъčęstьje* příslušné k tomu abstraktum. Vyvozovati slovo *sъčęstьje* z předložkového výrazu *sъ čęstьjǫ* je při jeho starobylosti nesnadno. Jsou takové útvary v slovanštině neobvyklé a také význam není při tom dost jasný. Gebauer LF. 1, 1874, 54 vykládá, že slovo *štěstí* »znamená etymologicky součastenství, podíl, bezpochyby dědičný a později teprv nabylo významu nynějšího«. Ale po předpokládaných významech není při slově *sъčęstьje* v době historické ani stopy, přechod od konkretního významu ‚dědičný podíl' k významu abstraktnímu ‚štěstí' není tak nasnadě a konečně ani význam základní ‚součastenství' není mimo všechnu pochybnost.

6. Na půdě slovanské je ovšem toto indoevrop. adverbium *su-* zcela ojedinělé. Pedersen IF. 5, 60 pozn. 1 vykládá tak — podle mého soudu správně — *sъ-* ve slově *sъdravъ*, *sъdravьje* (praslov. **sъ-dorvъ*). Souhlasí s ním Berneker Slav. etym. Wb. 1, 214, třebaže neodporuje dosti rozhodně odchylnému výkladu Meilletovu, a patrně také Vondrák Vgl. slav. Gramm. 1, 322, staví-li vedle sebe csl. *sъdravъ* a stind. *sudharman-*. Meillet MSL. 9, 50 n., 142, Études 88 je proti tomuto výkladu, vidí v počátečním *sъ-* tohoto slova praefix *sъ*, znamenající i zde prý dovršení

---

[1] Gebauer LF. 1, 1874, 54 představuje si vývoj významu slova *zboží* tak, že podle etymologie znamená dědičný majetek, zvláště majetek pozemků a rolí, dále úrodu z majetku pozemkového (pol. *zboże* = obilí), pak vůbec cenný majetek a zvláště prodejný majetek na trhu a v krámích.

[2] V EvOlom. je slovo *ščěstie* položeno také za lat. *sors: kterakť jsú počteni mezi syny božími a mezi svatými ščěstí jejich jest* 192ᵃ (ve vydání Černého str. 120) quomodo computati sunt inter filios dei et inter sanctos s o r s illorum est Sap. 5, 5; *milostiv buď ščěstí a provázku dědictvie tvého* 114ᵇ (vyd. str. 27) propitius esto sorti et funiculo tuo Esth. 13, 17.

(*sъ* marque ici encore l'achèvement), ale poznamenává, že tvoření není jasné, poněvadž není zachováno slušející sem sloveso: věc tedy vlastně nevyložena a výklad Pedersenův nijak nevyvrácen a nenahrazen lepším.[1] Je-li správný výklad slov *sъbožьje* a *sъčęstьje* zde podaný, přibyly by k jedinému dosud případu indoevropského adverbia *su-* ve slovanštině dva případy nové. Že adverbium to tak málo je ve slovanštině zastoupeno, nemůže být trvám na závadu tomuto výkladu: je také v řečtině adverbium to, kterého tak hojně užíváno k tvoření komposit v jazycích árských, dochováno jen ve slově *ὑγιής* (z ie. **su-g^{u}iięs*), jak se obecně po výkladě Saussureově MSL. 6, 161 a 7, 89 n. uznává, srv. Boisacq Dictionnaire étymologique 997. Vedle jazyků árských žilo toto adverbium také v jazycích keltských (srv. Stokes u Ficka Vgl. Wörterbuch [4]2, 304, Pedersen Vgl. Gramm. der kelt. Sprachen 1, 284, 364 a 2, 9), ale v jazycích italských, keltským jazykům tak blízkých, není po něm ani stopy. Nebylo by tedy nic divného ani zvláštního, jestliže se také ve slovanštině zachovalo jen v několika slovech a jestliže v blízké skupině jazyků baltských zaniklo docela.

Jungmannova škola kritická.[2]

Napsal **Miloslav Hýsek.**

Literární rozvoj, jenž v letech třicátých se jevil v čilém ruchu časopiseckém, knižním i divadelním, v řadě nových básnických jmen a zejména ve zvýšeném úsilí vyrovnati se literaturám cizím, byl příčinou, že se všeobecně cítila potřeba i ruchu kritického; boj, který o zvýšení literární úrovně zahájili Palacký a Šafařík, nebyl dosud vybojován: theoreticky byla sice uznána oprávněnost časoměrného veršování a honosná srovnání českých

[1] Druhou část tohoto slova **-dorvъ* vyložil Osthoff Etymol. Parerga 1, 98 nn.; vidí v ní totéž co v řec. *δόρυ*, sl. *drěvo* (**dervo*) atd.; **sъdorvъ* je tedy vlastně ‚von gutem, festem Holz' (v. Berneker Etym. Wb. 1, 214). Význam týž jako má slov. **sъdorvъ* mají k témuž základu náležející av. *drva-*, stpers. *duruva-* ‚zdravý'. Bývá také proto slovo to uváděno mezi výrazy, v nichž se shodují jazyky (baltsko)-slovanské s jazyky (indo)-íránskými (Meillet Recherches sur l'emploi du génitif-accusatif en vieux-slave 94, Le dialectes indo-européens 128, Rozwadowski Rocznik oryentalistyczny 1 [1914—1915] 102, 105). Neprávem, uznáme-li za správný Pedersenův výklad o *sъ* ve slově **sъdorvъ*: pak vyvinul se význam výrazu slovanského cestou docela jinou než význam uvedených slov jazyků íránských. Meillet ovšem nesouhlasí s Pedersenovým výkladem o *sъ* v tomto slově ani s Osthoffovým výkladem druhé části slova **sъdorvъ*, kterou spojuje (jako již Miklosich Etym. Wb. 49) s lat. *firmus*; výkladu toho držel se také Walde Lat. Etym. Wb.[1] 226, ale ve vydání druhém (str. 294) přiklonil se k výkladu Osthoffovu.

[2] Viz LF. roč. 41. z r. 1914.

básníků s klasiky ustala, ale to, co se v Čechách psalo a tisklo, až na známé výjimky nemělo pečeti básnické osobnosti a opět nevybočovalo z těsných mezí epigonství vzorů domácích i cizích, a drobné úsudky kritické, které se v časopisech hojně vyskytují o nových publikacích, dále se pohybovaly pouze mezi chválou a hanou, jsouce diktovány osobními vztahy a poskytujíce často jen důvod k nechutnému škorpení průměrných ctižádostivců. A tak volal po kritické očistě i jemný a nezaujatý filosof Vincenc Zahradník, bedlivý recensent spisků náboženských v »Časopise katolického duchovenstva«; podle něho je kritická činnost tak důležitá, že »za našich časů za zvláštní umění a zvláštní větev literatury se pokládá«. Má býti nestranná a spravedlivá, má míti před očima ideál a jím měřit autory: »Kritika povolané autory činí bedlivé, oko jejich ostří a ke klassičnosti je vede; kritika tříbí literaturu a lehké plevy od pšeničných zrnek odmítá; kritika ukazuje, k čemu by každý, nějakého umění žádostivý, přede vším jiným sáhnouti měl; kritika i také učí, jak by se dobré knihy s prospěchem čísti měly.« V Čechách prý takové kritiky není: »Z nejedné recensí mluví pýcha, mluví závist, mluví lehkomyslnost.« Čeští spisovatelé chtějí býti jenom chváleni, a proto »naše recensí jsou většinou vychvalování.« Za těch okolností jest poctivá kritika nesnadná, a kritik raději mluví povrchně a jalově, místo aby upřímně řekl a odůvodnil svůj úsudek, který jest ovšem vždy jen subjektivní a musí býti odůvodněn (Čas. kat. duch. 1835, str. 132).

Několik kritických hlav, jež se prospěšně v této době odlišují od Zahradníkovy charakteristiky, náleží k vyznavačům literárního programu Jungmannova. Jako jejich mistr mají i oni na mysli klasičnost české literatury a snaží se jí dosáhnouti rovnoměrným pěstěním tvorby původní i překladové; jako on přihlížejí k potřebám českého lidu, jsouce si vědomi, že v něm jest zdroj národní síly a šťastné budoucnosti národa; jako on chtějí proniknouti k české duši studiem domácího písemnictví staré doby i literatury lidové, kladou důraz na ryzost jazykovou a rovnoměrně dbají obsahového jádra i krásné formy vnější. Ale Jungmannovi stoupenci neměli jeho velkého ducha, který se snadno orientoval v básnických směrech starých i nových a ze všech se snažil těžiti pro obrodu zanedbané literatury domácí: ač od Jungmannova vystoupení uplynulo přes třicet let, nepokročili s dobou a nebudovali na základech jím položených ve smyslu stálého vývoje a pokroku; jejich obzor se naopak zúžil, Jos. Filípek na př. chápal klasičnost velmi jednostranně, soudil-li, že Goethe a Schiller svého významu nabyli studiem klasiků, a že »pokud tedy naši vlastencové nezarazí na samu tu cestu, dotud spisy jejich víc k zahynutí než k zvelebení čisté a neporušené češtiny sloužiti budou« (Květy 1834, 116), a tak přední naši kritikové let třicátých jednomyslně zavrhují moderní básnický směr v díle a osobě Máchově, vidouce v něm ne obohacení, nýbrž záhubu české poesie.

Pro toto svoje stanovisko dosud jest označován za typ kritického zpátečníka Jos. Krasoslav Chmelenský, nejvýznačnější z tehdejších kritiků, tvůrce české kritiky divadelní, autor první studie o české kritice a první soustavný posuzovatel nových literárních zjevů, jenž měl vždy před očima Jungmannův ideál písemnictví stojícího na výši evropské a jemu svou činnost důsledně podřizoval; až do sporu o Máchu byly jeho kritiky, které o divadle psal od r. 1824 do »Čechoslava«, v letech 1828—1834 (kromě 1832 a 1833) do Musejníka a potom (1834—1838) do »České Včely« a o literatuře krásné v letech 1835—1837 do Musejníka, velmi ceněny, tiskli je ve svých orgánech Palacký a Čelakovský a Chmelenského obestíral nimbus učeného doktora; Chmelenský, jemně i hudebně vzdělaný a předčasně zemřelý souchotinář, skutečně přinášel milovanému umění vroucí zájem a pro krásu tlukoucí srdce.

S kritickými poměry v Čechách byl nespokojen; již r. 1834 upozorňoval Klicperu, že o něm brzy bude souditi přísná kritika, »kterážto již na mnohých místech velmi potřebná jest« (VS[1] 283), a r. 1836 v Musejníku důrazně opakoval, čemu se posmívali »Počátkové«, jak bylo naivní jmenovat Tháma českým Bürgerem, Tablice Tibullem, Štěpničku Lukianem atd. Tím navazoval přímo na »Počátky«, vyzbrojen četbou článků a Slovesnosti Jungmannovy a estetických prací Palackého; jak ze zmínek v článku o kritice i v recensích je patrno, četl také nejen kritiky a pojednání pražského estetika prof. Müllera, nýbrž i módní tehdy divadelní recense duchaplného a povrchního vtipkáře Moritze G. Saphira a kritické orgány německé, přílohu mnichovských »Blätter zur Kunde der Literatur des Auslandes« a vídeňské »Blätter für Literatur, Kunst und Kritik«, a o otázkách v nich přetřásaných přemítal, jako Jungmann vycházeje při tom z potřeb české literatury, na niž je s porozuměním aplikoval. Názory, k nimž takto dospěl a jež se týkaly nejen podstaty kritiky, nýbrž i jejího praktického významu pro tehdejší písemnictví české, uložil v článku »Slovo o kritice«, který vyšel r. 1837 v Musejníku (VS 317—336).

Na počátku své úvahy obšírněji rozvádí, co stručně o chválách české kritiky a potřebě zavčas špatné spisovatele zakřiknouti napsal již Zahradník. Kritika má posuzovaný spis, a to jeho obsah i formu, rozebrati s hlediska estetického, logického a mluvnického, má býti objektivní a hledět si věci a nikoliv spisovatelovy osoby; kritik má býti vzdělaný a bezohledný: »On jest nástroj Nemesisi literární, neohlížející se na žádný nimbus.« Zavrhuje a odmítá různé pisálky, kteří »o všem žvaní«, přečetše pouze několik kritik Saphirových, a jimž »hlavní podporou jest lež a utrhání, záštitou falešné jméno«. V časopisech výlučně kritických, jakým

[1] J. K. Chmelenského Vybrané spisy v Nár. bibliotece, v Praze u Kobera.

by si přál míti Kuzmányho »Hronku« a jaké znal z literatury německé, připouští anonymitu posuzovatelů, ale v poměrech českých žádá, aby kritiky byly podepsány; doporučuje pro kritické práce Musejník a Časopis katolického duchovenstva, orgány všeobecně vážené, a jest proti kritikám časopisů zábavných, jež mají úlohu jinou. Aby měla kritika autoritu, viděl by rád, aby se jí věnovali přední spisovatelé, Čelakovský, Šafařík, Vinařický a zejména Palacký, o jehož vědomostech a taktu napsal vřelá slova uznání. Referovati se má jen o knihách dobrých, v Čechách zatím i o méně dobrých, ale nikdy o špatných, jež je nejlépe umlčeti; kritiky musí býti pravdivé, důkladné a přísné, zvláště u spisovatelů mladých: »I nejpřísnější kritika, kdežto kárání převahu mělo, ještě nikde neuškodila.« Chmelenský byl si již vědom, že kritika různých národů mívá různý ráz, jejž u západoevropských literatur stručně charakterisoval, ale pro českou kritiku se zatím nerozhodl pro žádnou určitou metodu, jsa přesvědčen, že »karakter naší kritiky teprva časem se rozhodne«, a dávaje proto kritikovi na vůli, »zdali opravdovostí či šprýmem svého úkolu snáze dojíti sobě troufá«. Za svou kritikou má posuzovatel státi celou osobností, a Chmelenský proto žádá: »Kdo v sobě dosti síly aneb povolání necítíš pravdu pronésti, nechej kritiky.«

Vidíme, že některé zásady Chmelenského nebyly u nás nové; jiné jsou ohlasem toho, co četl v listech německých. Mnichovské »Blätter« na př. r. 1836 v článku »Überblick über französische, englische und deutsche Literatur« charakterisovaly různý ráz kritiky v těchto literaturách a úsudek jejich o kritice anglické se velmi podobá charakteristice Chmelenského (na str. 29); z přeložených ukázek H. L. Bulwerovy »The Monarchy of the middle Classes«, parodující francouzskou romantiku, jíž se přičítá vina na zkáze mravů a na zločinnosti ve Francii, Chmelenský se mohl dověděti, že někdy »eine ruhige Kritik über eine solche Literatur zu schreiben wäre unvernünftig« (str. 37). Ve vídeňských »Blätter« psal r. 1836 Bauerfeld proti nízkému způsobu literární polemiky a E. Straube v aforistickém článku »Wenn ich Kritiker wäre« žádá od kritika znalosti toho, o čem píše, a odvahu vysloviti své přesvědčení; r. 1837 Adolf Tschabuschnigg článkem »Kritik über Kritiken« protestoval proti zbahnění literární kritiky různými »lobende« a »tadelnde Rezensenten«, kteří posuzovaných knih ani nečtou a úsudek mají předem hotový.

Zásadami ve »Slově o kritice« vyslovenými se Chmelenský sám ve svých kritikách také řídil. Sám sice se přiznal, že je »znán ano i viněn jako příliš mírný posuzovatel« (ČČM 1836, 208), a Čelakovský nazval jeho ruku »hedbávnou« (Čel. kor. II. 432), ale to se týká pouze formy jeho kritik, nikoli jejich obsahu. »Toho jsem si svědom, že jsem vždy beze všech ohledů a z přesvědčení psal,« čteme r. 1834 v jeho divadelním referátu. »Bylo-li kdy ostré péro moje — zvláště z počátku, nechať mne omluví

krev mladá, jenž v žilách mládenců sotva dvacátý rok svého věku překročivších koluje, nechať mne omluví má horlivost a svatá láska k vlasti, všecko nejvýš dokonalé míti chtějící — a pravda sama třeba nemilá, ode mne vždy bez obalu nestranně dávaná« (VS 272). Jest jen přirozeno, jestliže Chmelenský hned nedovedl vyrovnati rozporu, jenž v jeho době byl mezi úsilím ryze básnickým a výchovnými potřebami národními, a jestliže v některých názorech jeho nalézáme nesrovnalosti, vysvětlitelné jak kritikovým vývojem, tak snahou všestranně obsáhnouti těžký svůj úkol. Tak soudil jedenkráte, že divadla ochotnická kritice nepodléhají (VS 299), a jindy, že ochotník, který nesnese kritiky spravedlivé, vystupovati nemá (tamt. 303); tak jednou žádá, aby se tisklo všechno, co najde nakladatele, protože »dobré semeno vzejde a rozšíří se, špatné se samo udusí« (tamt. 275), a jindy, mají-li vycházeti básně, aby byly pěkné, »sice — radši žádné« (ČČM 1835, 102); tak konečně jednou chce, aby se překládalo z němčiny, protože »má němčina hojnost krásných věcí, a až se jich pramen vyčerpá, sáhne se bezděky jinam« (tamt. 276), a jinde by si přál proti překladům z němčiny, jimiž se v češtině zahnizďují germanismy, více překladů z jazyků slovanských (ČČM 1831, 448). Chmelenský vždycky, v kritikách divadelních i literárních, snažil se spojiti zřetel umělecký s praktickým a usiluje o literární pokrok přihlížel i k lidové výchově a k poměrům, jež rovněž si žádaly od spisovatelů náležité daně. Odtud jeho zájem o českou organisaci literární a všechny otázky, týkající se jeviště.

V divadelních kritikách měl Chmelenský předchůdce ve Štěpničkovi, jenž v letech dvacátých psal do »Čechoslava«, a K. Š. Macháčkovi, jenž psal nejprve rovněž do »Čechoslava« »povzbuzen pojednáními učeného pana Štěpničky« (1825, 7) a před Chmelenským (do svého odchodu do Jičína) do Musejníka (1827). Kritiky Štěpničkovy posoudil nejlépe sám Chmelenský: »Čas ten, kde o divadle Štěpnička, vše za krásné a mistrné uznávající, psával, jest tentam« (VS 302). Referáty Macháčkovy, v nichž je snesen bohatý materiál k divadelním našim dějinám, všímaly si hlavně hereckého provedení a o ceně hraných kusů se zmiňovaly velmi zřídka a co nejstručněji. Plně uznával divadelní zásluhy Štěpánkovy, jeho kus »Ať se to jen nikdo nedozví!« stavěl po bok »nejlepším veselohrám německým toho druhu«, ale zpracování »Pana Šídla« bylo mu »fraška celá nic« (ČČM 141 a 142).

Bohatý a cenný materiál jest také v divadelních kritikách Chmelenského, jež jsou hlavním pramenem historie tehdejšího divadla; Chmelenský, jak je patrno z jeho poznámky o lvovských Rozmanitostech v České Včele (1838, 95), byl velmi důkladný právě s úmyslem, říci a zachovati budoucnosti z tehdejšího jevištního života co nejvíce, a jak několikráte zdůraznil, navštěvoval české hry od let studentských velmi pravidelně. Zásluha

jeho jest veliká: Chmelenský byl svými kritikami vychovatelem obecenstva, herců i dramatických autorů. Sděloval své mínění o vnitřních záležitostech divadla, kritisoval jednání jeho správy, proti níž hájil požadavku, aby v českých hrách vystupovali ochotníci co nejméně, kritisoval chování obecenstva a dokazoval oblíbeným hercům, že jest jejich povinností naučit se správně česky, umět bezvadně své úlohy a herecky je nastudovat a propracovat; byl proti libovolným extempore, učil herce nepřepínat a nehrát podle naučené šablony a stihal jejich nedbalost i břitkými epigramy (VS 297 sl.). Na význam divadla se díval očima P. Šedivého (a Schillerovýma): jest mu nejen místem zábavy, nýbrž vychovává mravně, esteticky a národně (ČČM 1828, sv. 3, 117), spolu s časopisectvím jest »rafijí vzdělanosti obecenstva a spisovatelstva času svého« (ČVč. 1836, 358). Opera, již posuzoval se stejnou svědomitostí jako činohru, jest podle něho »dáma pánovitá a všecka krásná umění k své službě volá« (VS 275), ale »hlavní a užitečnější díl« divadla jest činohra (ČVč. 1836, 350).

Chmelenský usiloval postaviti české divadlo na vlastní nohy a v duchu doby je ušlechtiti a zbaviti všech nevkusností, jež se zahnízdily na německých jevištích. Byl první, jenž dobře postřehl rozdíl mezi obecenstvem českým a vídeňským: bylo to právě vídeňáctví, z něhož chtěl české divadlo vyprostiti. České obecenstvo prý nechce třicetkrát vidět jeden kus, nýbrž miluje změnu, hry nové (ČČM 1830, 116), bohatý děj a pěknou výpravu, jak ji vídává v operách (ČVč. 1835, 16), »zdravou fantasii, čerstvé a bujné charaktery« (tamt. 1836, 7). Zavrhoval křiklavé tituly (tamtéž) a bojoval proti bezduchým vídeňáckým fraškám i lomozným hrám rytířským (na př. ČVč. 1834, 127). Z cizí produkce dramatické chtěl míti překlady již proto, že česká tvorba původní byla chudá, ale radil vybírat s rozmyslem jen díla cenná, z pražského německého repertoáru jen kusy, jež měly úspěch u německého obecenstva (ČVč. 1836, 414); práce překladatelské si vážil již proto, že prý »nám schází skoro všecko«, a věnoval jí r. 1834 v České Včele celý článek (VS 272—278), v němž mnohé překlady prohlásil za nesnadnější než tvorbu původní a poukazem na Vossa a Schlegla k překládání vybízel. U věcí lehčích doporučoval vhodnou úpravu a domácí lokalisaci, ale s udáním původního autora, kdežto u klasiků jako Molièra zdůrazňuje nutnost »všemožně věrného přeložení« (ČVč. 1835, 15), jež je možno posoudit teprve podrobným srovnáním s originálem (tamt. 1836, 7). Chmelenský se snažil aspoň z druhé ruky seznámiti s dramatickou literaturou polskou (VS 272) a ruskou (Čechoslav 1825, 504) a litoval, že se z těchto literatur nepřekládá; přál si překladů z Goldoniho (ČVč 1836, 32) a zejména ze Shakespeara (ČVč. 1836, 7) a Goetha (ČČM 1835, 102). Příležitosti charakterisovati velké básníky cizí neměl a při Shakespearově Learovi toho nedovedl; hrané tehdy autory německé

posuzoval stručně, mluvil s uznáním u Raimundovi (ČVč 1837, 161) i Kotzebuovi (tamt. 1836, 418) a Raupachovým »Mlynářem« byl nadšen: viděl v něm »krásnou, z života nižších stavů takořka opsanou báseň« (tamt. 398).

Hlavní zřetel však Chmelenský věnoval dramatické tvorbě původní, o které napsal nejednou vroucí slova, jež svědčí o jeho krásném a opravdovém zájmu, tryskajícím ze srdce oddaně a česky tlukoucího. Dramatická naše tvorba tehdy nebyla, jaké si přál, a v Chmelenském zklamaný estét prudce se rozhorlí, že »pokud není dobrých původních her, raději dobré překlady« (ČVč. 1837, 151), ale při tom se mu žádná původní hra nezdá tak bezvýznamnou, aby nezasloužila provedení, a zdá se mu pak, že máme již dosti svých kusů a že spisovatelé provedením i slabých prací mnoho získají, a celý rok by chtěl hrát jen věci původní (ČVč. 1838, 383). Chmelenský první cítil onen tragický rozpor, jenž naši divadelní kritiku provázel až do poslední doby. Věděl, že domácí autor, jenž zná duši obecenstva, může k ní promluviti a ji zaujmouti lépe a mocněji než autor cizí (VS 284), ale žádal od našich spisovatelů opravdovou tvůrčí práci a nikoliv kopie básníků cizích (ČČM 1835, 102). To, co tehdy vycházelo, přimělo ho přemýšlet i o otázce původnosti: rozhodl se, že »idea jest věc hlavní« a »nejvzdálenější podobnosti« že jí ceny neubírají (ČVč 1837, 31). Jako Palacký v dopise o »Angelině« věděl i Chmelenský, že podstatu dramatu tvoří dramatický děj, kterého »řeč i sebe vyfintěnější nahraditi v stavu není« (ČVč 1835, 319, podobně 1837, 151), a že z románu k dramatickému zpracování se hodí opět jen děj dramatický; z Jungmannovy Slovesnosti znal rozdíl mezi tragoedií a veselohrou, jejichž theorii při příležitosti stručně uvádí, a rýmovaných dramat rád neměl (ČČM 1831, 448). Všímal si svědomitě ryzosti jazykové, kterou v dramatě požadoval, a odmítal nedbalost v řeči stejně jako nepropracovanou dramatickou stavbu i u spisovatelů, jichž si vážil. Český dramatik podle něho měl čerpati látku z českého života, »mají-li frašky býti, buďte národní v pravém smyslu« (ČČM 1831, 455), ale »frašek nepotřebujeme« (tamt.); český člověk jest opravdový, a Chmelenský vroucími slovy ukazuje, »jak přebohatá jest naše historie na předměty dramatické« (VS 285): touží po českém Shakespearovi a Scottovi, jejichž uměním by ožili ve své slávě hrdinové české minulosti. »Dej nám, dobrý Genie vlasti, dva takové muže, a ti silněji národ osvětou ošlechtí bohumilou, než tisíce plánů a svárů oněch osob, které píšíce jen pro marný lesk nynější doby se ani k národu snížiti, ani národ k sobě pozdvihnouti neumějí!«

Posuzuje s tohoto hlediska českou produkci dramatickou, neměl Chmelenský často příležitosti býti jí spokojen: Šedivého »Pražští sládci« se mu zdáli »chatrnými« (ČVč. 1834, 216); Štěpánka, kterého r. 1825 v »Čechoslavu« anonym podezřele chválil pro nestrannost ve výběru kusů (str. 7), vážil si jako diva-

delního ředitele, překladatele i původního dramatika, ale mluvil o něm příliš všeobecně a nepřál si následovníků »Čecha a Němce« (ČČM 1831, 454), ačkoliv po letech Pospíšilovým útokem na jeho hojné nedostatky, hrubost a »opotřebovanost« v příloze ke »Květům« (1837, 12, šifra L) byl nemile dotčen[1]; Vocelovu »Harfu« odmítl (ČVč. 1837, 31). Přímý byl jeho kritický poměr ke Klicperovi, v němž viděl spoluzakladatele českého dramatu (se Štěpánkem): vážil si jeho plodnosti, doporučoval hrát všechny jeho kusy, a pokládal ho za dobrého dramatika, jenž nemá nouze o dobré nápady, ve veselohrách přímo hýří vtipem a umí nakresliti plnokrevné postavy, ale vadila mu nehotovost jeho kusů, jimž pravidelně vytýkal obsahové i formální nedostatky a jež by často rád viděl znovu přepracované a jazykově vybroušené. Za nejlepší jeho kus pokládal »Zlého Jelena« (ČVč 1836, 56). Velkou zásluhu si získal o Tyla, jehož význačný talent záhy poznal a ocenil a jemuž byl na počátku dramatické dráhy obětavým kritickým rádcem; přednosti i vady Tylovy, jak je známe dnes, viděl již Chmelenský. S obdivem uznával jeho pracovitost a snahu vyplniti mezery v naší literatuře zábavné, jeho formální pohotovost a stilistickou lehkost, jeho překladatelskou obětavost a schopnost, ale také mu vytýkal přílišný chvat v tvorbě původní, nepropracovanost dějových osnov a psychologie hlavních postav, libovolné porušování dramatických pravidel, reminiscence z jiných autorů a různé nesprávnosti jazykové. Jeho zájem o Tyla byl tím větší, že Tyl usiloval o splnění jeho dramatického programu lokálními českými fraškami a látkami z české minulosti; v jeho »Fidlovačce« již viděl vítězného soupeře frašek vídeňských (VS 280), přes různé výtky plně uznával dramatickou působivost »Slepého mládence« (ČVč 1837, 8 sl.) a »Čestmírovi« věnoval důkladný rozbor (VS 303—315), jejž by bylo možno postaviti po bok kritikám »Ohlasu« a »Slávy Dcery« od Palackého a Čelakovského, kdyby se v něm jednalo o práci významnější, neboť v něm šel až ke kořenům všech předností a slabin Tylových. Ke škole Jungmannově se v něm hlásí také methodicky.

A Jungmannovce ve Chmelenském vidíme i z názorů jeho kritik literárních. Všímá si v nich a radou zasahuje i do poměrů organisačních. Rád by českému přesvědčení získal příští matky, dívky: chce v nich budit národní vědomí almanachy (ČČM 1835, 112) a zábavnou četbou, již by rád soustředil v »Květech«, vhodném literárním kolbišti mladých talentů, vedených pevnou rukou redaktora, jakými by je rád viděl v poměru k »České Včele«, kterou chce mít pokladnicí všestranné četby vzdělávací (v článku o kritice), neboť zná i její význam pro českou veřejnost stejně jak význam původního humoru (ČČM 1835, 112).

[1] Emil Axman, Korrespondence J. K. Chmelenského K. Vinařickému ČČM. 1915 str. 396.

Měl radost z literárního ruchu na Slovensku a toužil po časopise moravském (ČČM 1836, 100), volal po spolupráci spisovatelů v časopisech. Chmelenský byl vyznavačem prosodie časoměrné, doporučoval časoměrné texty komponistům (ČČM 1835, 105, VS 274) a litoval, že Puchmajer »Chrám Gnídský« přeložil přízvučně (ČČM 1836, 376). Jungmannovým stoupencem byl také po stránce jazykové, zamítal přílišný purismus (tamt. 1835, 98) i Kollárovo jazykové novotaření (tamt. 1836, 219) a jeho ohlas u Klácela, jenž »pro samou lásku k češtině jí nemiluje« (tamt. 102); rozhodně a rozhořčeně zamítal odstředivé snahy slovenské (tamt. 207 násl.). Také v poesii jako v dramatě si Chmelenský přál dobrých překladů z cizích literatur, z klasických i nových (ČČM. 1835, 102), a rovněž v zábavné próse, při níž mu nestačí pouze překlady z němčiny (ČVč 1837, 128), avšak hlavní jeho úsilí opět směřovalo k tvorbě původní. Po Kollárovi a Čelakovském, jichž si velmi vážil, nepřipouštěl již planého a jalového rýmování a epigonského veršování, ať napodobovalo oba tyto básníky domácí nebo píseň lidovou či konečně Byrona: »Pěstuj jen každý kvítko ve vlastní zahradě, v tom záleží původnost« (ČČM 1835, 102). Vlny, rozbouřené »Počátky«, již opadly, a Chmelenský také uznává velké zásluhy školy Puchmajerovy, a to nejen Puchmajera samého, kterého upřímně obdivuje pro »vyhlazenost, ulitost a prostotu slohu«, nýbrž i obou Nejedlých, Hněvkovského a Rautenkranze (ČČM 1835, 456 a 1836, 376). Hněvkovského vybízel, aby vypsal činnost svých přátel, a úsudky jeho jsou ve své podstatě ještě dnes majetkem literární historie. A dnes možno také souhlasiti s jeho kritikou slovenských publikací »Hronky«, prešpurských »Plodů« a »Zory«, v nichž správně postřehl chaotickou nevykvašenost, ze které vyzdvihuje jen Kuzmányho a zejména Jana Hollého (ČČM 1836, 207), i s kritikou Mathisonova žáka Rába a charakteristikou Klopstockovských básní Klácelových, jimž vytýká nebásnickou střízlivost, mystickou temnost a jazykovou hrubost. Nejznámější z těchto kritik je však posudek Máchova »Máje« (ČČM 1836, 380).

Máchu Chmelenský posoudil jako epigona Byronova, jehož poesii zamítal, poněvadž »jeho žalost i bolest je málokdy taková, aby soucity vyzvala«, a poněvadž působí jen »oslňujícím slohem«; nad tímto odsudkem jako zpátečnickým není třeba se zastavovati, jestliže sto let po Máchově narození jemný znalec anglické poesie F. Chudoba v Byronovi vidí pokrevného příbuzného »vtipné, uštěpačné, citově studené a myšlenkově ploché rhetoriky« Popeovy, který »buď nemá hlubšího citu a nahrazuje jej osvědčenými formulkami, nebo zvučí-li skutečně jeho nitrem, podává jej tak chabě, tak rozplizle, že ho v jeho mnohomluvných verších ani nenajdete« (Wordsworth« str. 199 a 202); a právě tento byronovský kostym a romantická kostra dějová, u níž ovšem nepostřehl souvislosti s obrozenskou balladou, uráží u Máchy Chme-

lenského. Básnického talentu Máchova nepodceňoval, řekl, že »ze všeho, cožkoliv p. Mácha ve svém Máji podal, poesie vysvítá«, a Máchu vybízel, aby »pěl, jak se moc vyšší v jeho ňadrech ozývá, a neohříval své srdce a nerozplameňoval svou obraznost na nepřirozených výtvorech anglického lorda s sebou vždy bojujícího«. Velké básnické individuality, již naznačil slovy »nechť by se i v pozadí sám básník dostavil«, Chmelenský však u Máchy nepostihl; jeho passivní povaze, jež v poesii hledala životní smír a jas, bylo úplně cizí Máchovo metafysické hloubání o lidském osudu, kterému nerozuměl. Jest opravdu tragické, že právě tento ctitel a hlasatel básnické krásy a původnosti plně svůj kritický příkaz, aby kritika literárních začátečníků byla zvláště přísná, napsal o klenotu české poesie slova, jež kalí jeho kritickou památku: že »nedospělať tato báseň pro kritiku« a že se pro ni hodí vlastní její verš »Toť co se nic nazývá« (VS 328), a že zavrhl jej i v básních Sabiny, jenž prý tak, »jak ho hledá, nikdy nedosáhne svého ideálu« (Chmel. kor. 314).

A jest charakteristické, že odpor, který se proti kritice Chmelenského zdvihl, netýká se Máchy, nýbrž Klácela. Klácel za ni Chmelenského napadl »Sněmem lékarským« v druhém svazku »Básní« (1837) nevkusně a neprávem: Chmelenský nežádal, aby »dudaly poetické dudy«, a naopak právě horlil proti bezobsažnému veršování. Kuzmány obšírným »Slovem k Panu Drovi Jos. Chmelenskému a jemu podobným Českým recensentům« (Hronka 1837, II. díl, sv. 1. 88—93) rovněž zabočuje na pole osobní, a žádá-li, aby kritiky psal mírněji, a poukazuje-li, že mnohdy spisovatel slabých začátků později vynikl, střetá se s kritickou zásadou Chmelenského; správná by byla výtka, že Chmelenský nedbá ducha básní a »stihá literu«, kdyby šlo o Máchu a ne o Klácela, jehož obsahovou stránku Chmelenský vystihl správně. Tyto útoky Chmelenského bolely: »Já vidím již, že se pro nynější svět literní, jakový u nás jest, nehodím,« píše Čelakovskému (Čel. kor. II. 449). Ujal se ho v Musejníku Palacký, jenž prohlásil, že »jeho cti hana vášnivá dotknouti se nemůže«, a poukazem, že pro zdar literatury je nemožno »vždy jen po strejčovsku vše chváliti«, postavil se na jeho stanovisko (ČČM 1837, 478 a 479).

Kritické práce Chmelenského měly bezprostřední ohlas. Tak Václav Filípek, občasný posuzovatel různých spisů zábavných i vzdělávacích, r. 1840 dokazoval ve »Vlastimilu« (171 násl.) poukazem na francouzskou literaturu (dle Fil. Charlesa), že pro literární rozvoj je kritika velmi důležitá a jejím podceňováním že upadá i ostatní literatura; a následovníky měl zejména v kritice divadelní. Žádný z nich, ať to byl Jaroslav Pospíšil, Jan L. Přibík, Klement Püner, jako Chmelenský později doktor práv, nebo jiní, skrytí za pouhými značkami, ho nedostihl, a v letech čtyřicátých divadelní kritika upadla úplně. Jar.

Pospíšil r. 1837 (Květy, příl. str. 12) vzbudil pozornost útokem na Štěpánkova »Čecha a Němce«, jenž prý nevyhovuje úkolu divadla, nejen obveselovat, nýbrž i »cit a mysl vzdělávat a šlechtit«, jest zastaralý, nesmyslný a má již konečně zmizet s jeviště (šifra L). Nejčastěji, a to za nepřítomnosti Chmelenského v Praze a po jeho smrti pravidelněji, referoval o divadle Püner, ale významného o hraných pracích nebo hercích nedovedl říci nic, ač se horlivě od Chmelenského učil, o starších věcech opakoval jeho úsudky a byl za »věrného stoupence« Chmelenského považován již r. 1838 »Bohemií«; Püner tehdy by byl rád dokázal, že je samostatný, ale marně.

Kritickou důkladností a upřímností jest Chmelenskému blízký Karel Vinařický, ale jeho kněžské povolání a brzké přesídlení na venkov způsobilo, že neměl zájmu tak všestranného jako Chmelenský, že nepsal na př. o divadle, a že i jeho pojetí klasicismu jest užší, vracejíc se značně k literatuře antické; společný byl oběma kromě jiných názorů, vlastních celé škole Jungmannově, i odpor k novému romantismu a jeho českému projevu v »Máji« Máchově, v němž Vinařický šel ještě dále než Chmelenský. Kritiky si vážil a pokládal ji za nutnou a pro literaturu důležitou, zejména kritiku »zkušených literátorů«, již radí slyšet »s myslí poklidnou«, neomlouvat, co vytýká, protože »jinák bychom neslýchali více soudu upřímného« (ČKat duch 1829, 137). Spory v létech třicátých se mu nelíbily, soukromě si znovu a znovu stěžoval, že spisovatelé píší proti sobě jen z osobních důvodů a ne z lásky k věci, radil alespoň rok vůbec kritik nepsat, aby napětí pominulo, protože »v takových neblahých okolnostech není věru radno pouštěti se do — vždy nevděčného — posuzování«. (Vin. kor. II. 280.)[1] Proto je také jeho českých kritik málo, vyšly jen v Časopise katol. duchovenstva 1828 až 1830 a ve čtyřech ročnících Musejníka (1829, 1832, 1833, 1841); Vinařický nepsal ani stručných posudků do České Včely, o něž ho žádal přítel Čelakovský (Čel. kor. II. 336). Hlavní kritický význam Vinařického je v tom, že první o české literatuře informoval cizinu prostředím francouzským čtyřmi obsáhlými články, které vyšly v almanachu karlovarského lékaře a vlastivědného diletanta Jeana de Carro »Almanach de Carlsbad«; Vinařický se s Carrem seznámil v Praze, psal své články německy a Carro je překládal. Jsou čtyři: r. 1831 »Sur l'état présent de la litterature bohème«, r. 1835 »Second coup d'oeil sur la litterature bohème de 1831 à 1835«, r. 1836 »Troisième coup d'oeit sur la l. b. de 1831 jusq'u à la fin 1835« a r. 1841 »Quatrième coup d'oeil sur la l. b. de 1836 jusqu' à la fin 1840«. Přehledy Vinařického učinily rozruch, první vyšel také německy r. 1831

[1] Karla Al. Vinařického Korrespondence a spisy pamětní. Vydal V. O. Slavík. Nákladem České Akademie.

v »Jahrbücher des böhmischen Museums« a poslední r. 1842 s malými změnami v Glaserově časopise »Ost und West«, byly pořízeny i samostatné otisky a první byl přeložen od J. Muczkowského do polštiny a r. 1834 vydán v Krakově. Carro Vinařického téměř každoročně prosil o pokračování, naposled ještě r. 1855 (Vin. kor. III. 220), a o podobné příspěvky ho žádali pro svoje listy i Schmidl a Glaser; Vinařický, jenž zatím vydal básnickou satiru na západnické hnutí, napsal však již jen pro Schmidlovy »Österreichische Blätter für Literatur und Kunst« r. 1844 článek »Zur Geschichte der böhmischen Sprache«, v němž vylíčil vývoj staročeské literatury s tendencí dokázat oprávněnost češtiny v českých zemích (II. půlrok str. 32), a sám roztrpčen kritikami, zejména Nebeského odsudkem »Sněmů zvířat« (kor. II. 374), věnoval se činnosti jiné.

Vinařický byl vyznavač a ctitel poesie římské, a to nejen jejího vyrovnaného, epicky klidného názoru, nýbrž i jejího umění formálního, jež z Vinařického učinilo nadšeného stoupence prosodie časoměrné; on to byl, jenž se snažil obnoviti básnickou čest předchůdce »Počátků« V. Stacha upraviv a jazykově zlahodiv jeho bojovné hexametry (ČČM 1829) a jenž schválil jeho boj proti »nové svévolné versifikaci« (tamt. 80); on Stacha následoval později i verši vlastními (»Lyra« v ČČM 1835, Vin. Sebr. Sp. I. 153)[1] a v prvním svém francouzském přehledu prosodický spor »Počátků« vylíčil se stanoviska Jungmannova, odmítl »Zlomky« Hněvkovského prohlásiv nesouhlas s názorem o přízvuku první slabiky a připojil se k teorii časoměrné: »La quantité propre à l'organisation de la langue bohème, est le mètre de toutes les formes antiques, auxquelles elle se prête à un haut degré de perfection« (str. 208). Kdyby prý byl Polák »Vznešenost přírody« celou zbásnil hexametrem, bylo by ji možno postavit po bok nejlepším podobným básním cizím (str. 200). Odtud i nadšení Vinařického pro Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic, jehož básně přeložil a o němž napsal úvodní stať životopisnou zahrocenou v úsudek, že »větší díl (jeho) básní ke klassickým přičísti se může« (Sebr. Sp. II. 78), a pro Jana Hollého, o jehož »Svatoplukovi« napsal nadšenou recensi (ČČM 1833, 274 násl.). Charakteristika »Svatopluka«, první ocenění básnického významu Hollého v naší literatuře, zdůraznila v něm rysy, jejichž platnost jest uznávána dodnes: živost básně, naplněné nepřebranou rozmanitostí scén a povah, seskupených do působivých kontrastů, a vkusně vyzdobené rozvážnými příběhy a podobenstvími, i její plastičnost — to vše přimělo Vinařického postaviti »Svatopluka« vedle »Slávy Dcery« a později ve francouzském přehledu objektivnost Hollého nazvati »hodnou Homéra« (1836, 154). Jen v jedné věci s Hollým

[1] K. A. Vinařického Sebrané Spisy veršem i prosou. V Nár. Bibliotéce v Praze u Kobera.

nesouhlasil: s jeho jazykem. V tom ohledu Vinařický se rovněž připojil k Jungmannovcům, s nimiž měl společný i zájem o starší literaturu českou, požadavek jazykové ryzosti a látkové původnosti a smysl pro českou literární organisaci. Jeho přehledy informovaly o všem českém písemnictví, i vědeckém, vzdělávacím a odborném; v zábavných časopisech články vědecké zamítal.

Články v karlovarském almanachu[1] jsou důkladné a informovaly o české literatuře spolehlivě; o době starší psal Vinařický vřele a k písemnictví reformačnímu zaujal stanovisko české a osvícené, v charakteristice literatury nejnovější se snažil býti objektivní, nic z ní neumlčuje, ale zároveň ji posoudil se svého hlediska kriticky a svoje názory odůvodnil. Také formálně stojí jeho články značně vysoko, podal celou látku při obsahovém bohatství s lehkostí a duchaplností dobrého a esteticky vytříbeného znalce, který svůj předmět pronikl i procítil.

Starou dobu vylíčil stručně. Vyšel z Rukopisů, naznačil rozkvět národního písemnictví v době od Husa do války třicetileté, jak se jeví ve spisech vědeckých a v náboženských písních, v českém řečnictví a ve vlivu na literaturu polskou: »Le labourer, le bourgeois, le seigneur, chacun considéroit la langue de ses pères, comme un joyau précieux et un titre de gloire nationale« (1831, 194). Za protireformace byl pravý opak: česká literatura je symbolicky ztělesněna v žebráku Lomnickém, Koniáš spálil šedesát tisíc českých knih, český jazyk byl v opovržení a co se psalo, jest »d'un style impur et d'un goût barbare« (str. 196), zatím co »le spirituel et savant« Komenský, »le seule astre lumineux qui brillât encore«, (str. 195), zemřel ve vyhnanství. Vřele proto ocenil práci, obrozenskou, vědeckou i básnickou, i generaci následující, jejíž hlavní zástupce charakterisoval nejobšírněji; a s netajenou bolestí nakreslil současné poměry v Čechách, jež brání svobodnému vývoji české literatury, všeobecnou germanisaci v Praze i na venkově, v úřadech i ve školách, nepřízeň ve vlivných a zámožných kruzích, zanedbaný a pokažený jazyk, jako jedinou cestu k budoucnosti označuje přilnutí k lidu venkovskému a jeho studium. Články druhý a třetí se doplňují; vycházeje z rostoucího zájmu o Čechy v cizině vylíčil nejprve českou literaturu vědeckou a časopiseckou a potom literaturu ostatní a zakončil obšírným náčrtem otázek o stáří slovanského jazyka a bývalého postavení Slovanů v Evropě, v němž je již počal řešiti s romantickou fantasií příštího tvrdohlavého, o své theorii předem přesvědčeného učence.

---

[1] Upadly nadobro v zapomenutí. V bibliografickém dodatku k přehledu ohlasů »Máje« v »Premii spolku Máje na rok 1911« jest na str. 75 jako první uveden »r. 1837 článek v Karlsbader Almanah«. Týká se jistě článku Vinařického, ale ten vyšel r. 1841, nejedná jen o »Máji« a almanach je francouzský a ne německý, jak by vysvítalo z názvu »Karlsbader Almanah«.

Vinařický se již r. 1829 postavil proti rozšířenému prý mínění, »jakoby bylo dokonalé jen to, co v průmyslu a literatuře přichází ze západu« (Čas. kat. duch. 138), a konstatoval-li r. 1831 ve svém prvním přehledu ve »Slávy Dceři« »ohnivou a vášnivou fantasii«, neopomenul podotknouti, že jest stlumena v obrazích »jímavé jemnosti« (200). Tím je předem dáno jeho stanovisko k českému byronismu, k Máchovi a jeho stoupencům, jež skutečně také zaujal v posledním přehledu a v kritice »Básní« Sabinových v Musejníku (1841, 234—238): jest odmítavé, a to nejen z důvodů národních, nýbrž i z náboženských. Ve svém přehledu polemisoval s Malým, který v »Dennici« označil za charakteristickou známku nové romantiky rozpor ideálu se skutečností: Vinařickému jest podstatou každé pravé poesie právě harmonie ideálu a skutečnosti, kterou nachází v přírodě samé. Básníkova fantasie jest prý sice svobodná, ale jen jako lidská vůle: obě jsou podřízeny božím zákonům, které poutají vášně a znemožňují nadvládu hmoty nad duchem. Poesie romantická, neuznává-li této harmonie, jest jen »la parodie et le degoûtant reflet du beaux et très souvent du bon«, a »le point central de la vraie poésie ne se trouve pas dans la sphère, mais hors la sphère du romantisme (otisku str. 18—20). V Máchově »Máji« (25—26) uznává talent básníkův, Mácha je mu »digne disciple de Byron« a vyplýtval prý zde »les plus précieux ornaments et la diction la plus brillante«, ale zamítá obsah básně i její smysl, který vidí v »neplodném filosofování chladnokrevného zločince«. Stejně odmítá Sabinovu »poesii temnosti, pláče a skřípění zubů«, která »neposiluje ani nepovyšuje, ale zemdlívá a snižuje člověčenstvo« (ČČM. 236) a odvolává se na srdečnou oddanost lidového básnictví slovanského. Vinařický, jenž Klácelovi přes úctu k vznešeným idejím jeho básní vytkl přílišnou prosaičnost formální a namnoze nejasný obsah (přehledu str. 26—27), měl však básnický smysl, jenž mu nedovolil s českými romantiky nečítati; proto jejich hnutí pokládal za přechodné a spokojil by se, kdyby jejich »romantika« byla alespoň »mírná, výstřednosti poněkud smiřující« (ČČM. 238), tedy asi taková, jak ji později representuje Jablonský, J. Malým vřele vítaný. Proto Vinařický souhlasil s Tylovým »Rozervancem«, v němž viděl »chininovou dávku proti romantické horečce« (přehledu str. 20), a proto r. 1841 vydal pamfletickou báseň »Sněmy zvířat«, jíž sesměšňoval západoevropskou kulturu, která produkuje básně, jež »jako růže kvetou krásně. Slova sládnou jako včelní med, ale z dechu páchne morových par jed«.

Legenda, jež vznikla o Tylově zpátečnictví a udržela se Havlíčkovou kritikou »Posledního Čecha« velmi dlouho, dnes se již rozplynula.[1] Josef Kajetán Tyl celý život plnil, co od

[1] Srovn. J. Vlček o Tylovi redaktorovi v Několika kapitolkách atd., vydání nové, str. 29 sl. a o Tylovi za konstituce v Nových kapitolách atd. str. 41 sl.

českého spisovatele žádal Havlíček: přikládal ruce k dílu, kde jen bylo třeba, a to vždy jen se zřetelem na prospěch národa a vždy ve smyslu pokroku. V mnohonásobné jeho činnosti kritické jeho práce se ztrácejí, ale měly své doby velký význam a přispívajíce k ocenění Tylovy osobnosti znovu osvětlují pokrokový ráz jeho literárních snah.

Tyl, kterého jako kritika je možno postaviti vedle Chmelenského, působil od let třicátých bez ohledu na literární sváry a jest jen přirozeno, že jeho názory nebyly hned ustálené, že se lety tříbily a vyvíjely; ale od počátku ho vyznačuje, jako Chmelenského, oddaná láska k české literatuře, zřetel na její těžké poměry a na národní její poslání a smysl pro všechny její potřeby. Proto si všímal naší literární organisace, a to jako redaktor předního listu ještě více než Chmelenský. Volal spisovatele do časopisů (SS 735),[1] žádal, aby byli honorováni (736), vymezoval povinnosti redaktora (786), vybízel k zakládání knihoven (741 sl.), oceňoval význam časopisů pro Slovensko a Moravu (736) a zejména volal k literární činnosti i ženy (767) a odsuzoval touhu českých spisovatelů po německých vavřínech (případ Sabinův 785 a Klicperův 786). O kritice a její podstatě i významu vážně přemýšlel a četl, jak je patrno z jeho citátů, kritiky mladoněmecké, od nichž se učil literární díla ceniti podle jejich vztahu k potřebám života, ale při tom si zachoval smysl pro jejich hodnotu básnickou; v letech třicátých byl ještě vyznavačem poesie národní, již mu v nejlepší formě představovala lidová píseň (735), v letech čtyřicátých však již pokládá toto stanovisko za překonané (783). Kritiku prohlásil i on již r. 1833 za nezbytnou (798), ale geniálním talentům přiznával právo tvořiti novou krásu bez ohledu na dotavadní estetická pravidla (799); r. 1835 žádal přísnou kritiku zvláště pro mladé spisovatele (752), r. 1841 znovu zdůrazňoval potřebu kritiky ostře řezající »až krev poteče, jen když to pomůže«, a hájil práva na ni pro každého bez ohledu na stáří (762), r. 1846 v úvodě ke studii o Janu z Hvězdy konečně podal celý kritický program, jehož harmonická obsažnost a umělecké stanovisko pramení nejen v tom, že od článku Chmelenského jej dělí doba devíti let, nýbrž i v pokrokovém, nepředpojatém a ke kořenům tvorby usilujícím cítění zralého Tyla. I zde Tyl žádá kritiku přísnou, i zde vyslovuje nespokojenost s dotavadní kritickou praxí a jako Chmelenský nepředpisuje kritice určité methody, ale od kritiky požaduje již nejen posudek díla, nýbrž i jeho výklad, pochopení autorovy osobnosti, zřetel k »duchu« jeho práce. Tyl zatím poznal duchaplné a barvité kritické studie literátů mladoněmeckých, jejich ohlasy v německých časopisech pražských a české rozbory Nebeského a Sabinovy; odtud jeho

[1] Kritické práce Tylovy jsou souborně otištěny v II. svazku Sekaninova vydání jeho Sebraných spisů, u Kočího v Praze 1908.

požadavek »živých obrazů našich výtečníků«, v nichž je možno plně a sytě vykouzliti na dobovém pozadí uměleckou jejich tvář s výraznými rysy originality i všednosti. Rozbor prací Jana z Hvězdy (ČČM 1846 a 1847, SS 769—784), jímž zahájil řadu chystaných podobných studií, zůstal bohužel jediným; doplňují jej jen jeho osobní vzpomínky na zpřátelené básníky Chmelu a Langera a novellistická zpracování školy Puchmajerovy a K. H. Máchy (»Pomněnky z hrobu nejstaršího Čecha« z r. 1847, SS I. 908—924 a »Rozervanec« z r. 1840, tamt. 633—649).

Divadelní kritiky, k nimž přistupuje roku 1845 pojednání o »Cestujících společnostech hereckých«, psal Tyl r. 1833 do »Jindy a Nyní« a v letech 1834 a 1835 do »Květů«; Tyl jimi se přidružuje k Chmelenskému, jehož byl chápavým žákem. I on za úkol českého divadla prohlašuje hned na počátku své referentské činnosti vedle zábavy a mravního zušlechtění »podporování naší dramatické literatury a zvelebení mateřského jazyka (824)« a později (1845) jej formuloval požadavkem, aby bylo »výkvětem a výlevem národní bytosti, aby se z domácí krve rodilo a do krve domácí přecházelo« (814). Podle něho se toho dosáhne, bude-li obecenstvo v divadle vidět svůj vlastní život se všemi chybami a nedostatky i vzory, k nimž musí směřovat, v postavách historických národních heroů, a bude-li slyšet při tom hlasy, »při nichž by dávnoletá kůra lhostejnosti okolo prsou propukala a led její v úrodnou vláhu se rozehřál« (tamt.). Proto vystupoval i Tyl proti obhroublým fraškám, hrůzným smutnohrám a hřmotným hrám rytířským, jejichž nesmyslnost ukazuje na zkarikovaném obsahu a křiklavých titulech (805, 827, 828, 832, 834). Pro české obecenstvo, jehož hlavní povahový rys viděl shodně s Chmelenským v touze po nových kusech (826), žádal práce původní, zpěvohry zamítal, a uznávaje i zásluhy Štěpánkovy, doporučoval zejména hry Klicperovy (832). Uměleckou cenu divadla podle něho tvoří ne pouze dobří herci, jimž radil řídit se hlasem kritiky (799), nýbrž a hlavně »harmonie, v jakovou péče ředitelstva a pilnost herců při dobrých dramatických básních splývají« (833) V původní tvorbě zdůraznil důležitost veseloher pro zušlechtění jazyka v denním styku (800) a zamítal lyričnost na úkor dramatického děje (797). Překladů ovšem nezamítal, naopak volal po překladech spisů klasických, »jež se za měřítko vzdělanosti a jazykův považují a které by v žádné literatuře chyběti neměly« (791), byl jen proti překladům »nepatrných, u vlastních národů nehrubě vážených tuláků« (731) a zastal se i literatury německé proti »módě, šmahem o německé literatuře prohlašovati, že za nic nestojí« (784). Překlady mají býti básnicky dokonalé, nikoli jen otrocky věrné (797), překládat hry lokální má smysl jen tehdy, je-li možno je znovu lokalisovat (827).

S Jungmannovci Tyl souvisel i péčí o ryzí jazyk. Nechápal sice potřeby pravopisných změn (762), ale vystupoval proti pří-

lišnému purismu (763, 764) i proti dialektickým novotám jazykovým (787), ač je jinde (u Klácela, prešpurských »Plodů«) opomenul, a stejně proti mluvnickým nedbalostem (787). Naopak se však zastával cizích slov v češtině zakořeněných (neutrální, melancholie a j.), v nichž viděl její okrasu a zušlechtění (763), a byl z prvních, kteří zamítali šedivou a střízlivou jednotvárnost stilistickou a volali po novém, básnicky ohebném slohu, jenž přesně vyjádří myšlenkové odstíny, vystihne náladu a hraje barvami metafor a obrazů (773).

Vroucí národní přesvědčení a správný smysl básnický jsou u Tyla patrny již v době jeho kritických počátků, kdy proti překladu hexametrů Bohuslava z Lobkovic postavil zapomenutou Žerotínovu odpověď městské radě olomoucké (735); tehdy byla ještě silnější jeho snaha o upevnění národního života a zvýšení jeho úrovně, a tak se Tyl zastal Klácelových básní, ačkoliv v nich také postřehl formální nedostatky, již proto, že Klácel »se odvážil básnictví od pouhého klinkání nebo noh počítání k věcem důležitějším obrátiti« (733). Zde je také kořen jeho původního poměru k Máchovi. Tyl se opět posmíval českým nejen Pindarům a Homérům, nýbrž i Shakespearům (770), od spisovatelů žádal vážné a opravdové práce a zamítl povrchnost různých »žený«, kteří »mají právo býti vším, co se nejmenuje člověk pořádný« (768). Byron byl v jeho očích »duší rozvrácenou, bez míru, bez víry, bez naděje«, která nic nepoškodila v bohaté literatuře anglické, ale jest zhoubnou v Čechách, »kdež potřebí na všech cestách k národu mluviti«. O Máchovi napsal, že »p. Mácha je básník«, že »každý jeho verš jesti povzdech z nejtajnějších hlubin rozbolené, rozjitřené duše«, ale chtěl by ho odvrátiti od »vrahova rozbírání neznámého nic« k úkolu, jejž vytkl celé české literatuře: »Jinak v život se dívati a jinak i k bratřím mluviti musíme, než hráti si jen líčeně se svou osobou« (734). Stejně mluvil o Sabinovi a jeho přátelích. Tyl, jenž tiskl v »Květech« Máchovy práce a právě pro Máchu měl polemiku s Čelakovským, nebyl literární zpátečník, jenž Máchu nepochopil: jeho nadání chtěl postavit do služeb vlasti ve smyslu svého literárního názoru; užil-li Máchova bolestného případu k novellistickému zpracování v »Rozervanci«, učinil totéž, co Goethe ve »Wertherovi« s osobnostmi wetzlarskými, ale léčil-li zde Goethe jen sebe, chtěl Tyl léčit celou svou generaci. Čeho však u Máchy nepochopil hned, pochopil později. Tyl volal po souborném vydání spisů Máchových (789), a když se v letech čtyřicátých ukázalo, že nová poesie svých stoupenců nevzdálila od národní práce, nýbrž naopak rozhojnila a prohloubila jejich vnitřní život, byl to Tyl, jenž se jí v osobě Nebeského rozhodně zastal proti zparodování v novelle J. z Hvězdy: odmítl sesměšnění »jednoho z našich nejvýtečnějších talentů«, protože »ano, ona je vskutku ještě jiná poesie, nežli jakou jsme poznali, když se nám o Höltym a Schefflovi, nanejvýš

o Mathisonovi a Körnerovi mluvívalo!« (783—784). To bylo Tylovo básnické pojetí v době, kdy jako redaktor a dramatik počínal nejúčinněji působiti pro velké myšlenky nové doby.

Nejcennější z kritických prací Tylových jest obsáhlý rozbor tvorby Jana z Hvězdy, v němž prakticky provedl svůj kritický program: probral a ocenil literární počátky básníkovy a podrobně rozebral jeho obě nejlepší historické novely a pak i dílo ostatní, vytkl jeho zásluhy o vývoj poetického slohu, který charakterisoval v souvislosti s literaturou předchozí; podrobně vylíčil jeho novelistickou techniku i psychologické podmínky dějové a charakterisoval jednotlivé postavy povídek, přihlížeje i k stránce mluvnické a výrazové. Od historické básně žádal, aby byla »umělecky vytvořeným kusem života z jistého času, odleskem jeho mravů a ohlasem jeho smýšlení«, ale znaje obtíže historické průpravy dovoloval básníkově fantasii volnost největší. Dějový vývoj musí míti důvod v psychologii osob a vnějších okolnostech, a básník má pracovati s jasným a určitým plánem. Zejména postřehl Tyl v Janu z Hvězdy schopnost pro líčení skutečného života a zvláště současného venkova, k němuž více než prudké fantasie je třeba oddaného pozorování, které je hlavním znakem jeho talentu. Závěry, k nimž Tyl svým rozborem dospěl, staly se majetkem literární historie, a bylo jen osudným nedorozuměním, jaká nejsou mezi básníky a kritiky řídká, jestliže Jan z Hvězdy odložil péro, dotčen právě tímto článkem Tylovým (Zákrejs ve Spisech Jana z Hvězdy v Nár. Bibliotéce, III. sv. str. 507).

Tylův vývoj z původního úzkostlivého hlasatele národního umění tradičního v zastance nových směrů oceníme náležitě, vidíme-li, že jeho vrstevníci se před nimi uzavírali a je zamítali nejen za jeho života, nýbrž i po jeho smrti. Že Vojtěch Nejedlý nadšeně vítal »Děvín« (ČČM 1831, 290—296) a »Jaromíra« (Č. Včela 1838, 287) Šeb. Hněvkovského a že zejména v těžkopádné opožděné jeho tragoedii viděl klasické dílo významu Lessingovy »Emilie Galotti«, bylo při všeobecné úctě této doby k Puchmajerově básnické družině zcela přirozené. Šeb. Hněvkovský šel dále. J. J. Michl podal v příloze ke »Květům« r. 1837 (str. 56) zprávu, že starý literární horlitel pražského odpočinku chce užíti ke spisu »O básnictví českém«, v němž ve formě listů pojedná o pracích bratří Nejedlých a o nové literatuře a jejím »zdokonalování«; zlomkem tohoto neuskutečněného plánu bylo »Rozmlouvání na českém Parnasu. Vidění«, jež »bez proměny« jako příspěvek k charakteristice »jednoho z nejzasloužilejších veteránů naší literatury« otiskl J. Malý r. 1840 ve své »Dennici« (II. díl 22—27). Ne formou listovou, nýbrž formou rozmluvy Apollona s třemi básníky, zástupci směru národního, romantického a klasického, Hněvkovský rekapituluje jejich programy a vzájemné výtky: první žádá, aby se poesie »obrátila k povaze Čechů, jak jejich blahost, pravá osvěta, setrvalost ná-

rodnosti k upevnění by přišla«, a »pro pouhou krásu důležité nezavrhla«, ale romantice ponechává volnost žádaje jí i pro sebe; druhý jde s duchem času za V. Hugem, jenž »svou obrazností všecko kouzlí«, hlásá naprostou volnost poesie a staré směry rozhodně odmítá jako přežilé a pedantské; třetí konečně velebí plodnou sílu klasiků, kteří nejlépe pochopili život, jsou studnicí moudrosti a mají cenu trvalou, zatím co nová poesie je prázdná, bez duše a má pouze snad význam povrchní zábavy. Hněvkovský, jenž již ve »Zlomcích« s nezdarem se pokoušel smířiti obě protivy, slovy Apollonovými opět zaujal k těmto sporům neutrální stanovisko: teprve budoucnost, kdy svářící se básníci dávno nežijí, rozhodne o ceně jejich prací, ale přece je prý nutno snažiti se dostihnout těch, »co již zbožnosti po úmrtí dosáhli«.[1] Proti byronismu se vyslovil Jan Kollár: romantické cítění přineslo sice pro vývoj lidstva mnoho dobrého, ale nejnovější jeho výkvět, dílo Byronovo, značí únavu a chorobu naší doby a projevuje se nepřirozeností a předrážděností, jež v literatuře žádá již i čtenářstvo (o lit. vzájemnosti, překlad Tomíčkův str. 43). Ani Karel Kuzmány si problému příliš neujasnil: ve stručném oznámení Máchovy smrti zmínil se o »Máji« jen jako o romantické básni »převýborné dary ducha jevící«, proti Chmelenskému polemisoval osobními výpady a požadavkem mírnější kritiky a nad Jungmanna, jehož jazykových názorů se dovolával v úvodním článku »Hronky« (1836, 1, 8 sl.), nepokročil ani pojetím básnictví, v článku »O kráse« (tamt. 3, 61 sl.). Kuzmány, jenž byl vzdělán filosoficky, zachycoval jako Klácel prudké vlnění svých myšlenek i citů vášnivě psanými větami, jimž chce dodati přesnosti a určitosti básnickými obrazy, lidovými srovnáními a zase vědeckým článkováním vedle vzrušených výkřiků; k čemu však v závěru svých výkladů dospěl, v jádře se neliší od běžných názorů pražských Jungmannovců: »ve všech (tedy) třídách básnictví mravnost a pravdivost i v předmětu i v líčení býti musí« (74); vrcholem básnictví lyrického jsou Horác a Goethe, epického Homér a dramatického Sofokles, Shakespeare a Schiller (72 a 73); každý věk má svou vlastní poesii, a tak »nelze nám více ani vlastního našeho Slovensko-pohanského bájesloví užívati« (75). Každý básnický druh má svůj vlastní stil (»nebo kdožeby na kočce do tábora jezdil«, 76): poesie antická, směřující k vyjádření prosté krásy, vytvořila si jej v pevných pravidlech prosodie časoměrné; poesie romantická, postihující krásu v jejích nejrozmanitějších podobách, užívá všech možností rýmování; básnictví východní, dědic indické prosodie Jungmannovy, hledá v rozmanitosti vzne-

[1] Jest patrno, že naprosto nesouhlasí se skutečností, co napsal Rybička v »Předních křisitelích« str. 331 pozn. 27, jako by družina Puchmajerova v letech třicátých mladými nebyla uznávána. Pravdou je pravý opak, a k hlasům, jež uvádím, by bylo možno ještě připojit články Sabinovy a Nebeského.

šenost a vyjadřuje ji jednoduchým parallelismem. Stará poesie česká (i slovanská) se hlásila k tomuto typu; poesie dnešní jest typu druhého, »ač ne tak hrubé barvy jako básnění jiných evropských národů, blížíť se zajisté z jedné strany k antickému a z druhé strany prozjevuje také svůj východní původ«, (77). Kuzmány svou estetikou vlastně podepřel stanovisko Chmelenského i Vinařického.

Několik kritik Jana Eraz. Vocela ukazuje, že umělecké jeho nazírání podlehlo vývoji podobnému vývoji Tylovu. Jak svědčí několik jeho příspěvků do německých listů domácích i cizích z konce let třicátých,[1] měl i on vroucí zájem o národní náš vývoj; názory jeho tehdy kotvily v programu Jungmannově. Vocel ještě r. 1843 se domníval, že není dotud rozřešena otázka české prosodie, a přál si teprve, »aby se ve věci té již jednou pevné zásady ustanovily, při čemž by se však nejen důvodů a názorů zastavatelů přízvuku, nýbrž i hajitelů časomíry muselo šetřiti. Snad objeví se i zde platnost starého přísloví: In medio virtus!« (ČČM, 297). Ačkoliv tedy tehdy posuzuje překlad Shakespearova »Kupce benátského« od Jakuba Malého (str. 293 sl.) v anglickém dramatikovi viděl »velikána jediného svého druhu«, kterého do Čech vřele vítal, byl nadšen i Thomsonovými »Počasy« (tamt. 292); překladatelskému umění Malého vytýkal nebásnickost a Douchovu, že užil v rozporu s originálem hexametru. Na kritiku se Vocel díval rovněž očima svých vrstevníků, kritika česká prý je povrchní a negativní, »kdežto by ovšem zvláštní povinností kritiky býti mělo netoliko vady, nýbrž i přednosti a skvělé stránky takovýchto spisů odkrývati« (ČČM 1847, 92). Tehdy Vocel, jehož články svědčí o vzdělání estetickém stejně jako o studiu starší literatury domácí, učinil v pojetí literatury krok již ku předu: vidí stále velký její význam pro národní jazyk, ale národní její podstaty rovněž již nehledá v přilnutí k poesii lidové; i česká literatura musí postupovati shodně s myšlenkovým rozvojem všeho člověčenstva, jehož duševní svět jest neobsáhlý a může být vystižen jen v nepatrném zlomku: »Podklad a hlavní téměř barvy plodů literatury naší mějtež vždy ráz národní, český, avšak na povrchu jeho nechť se leskne celý duševní svět v bodré rozmanitosti své.« Proto vítal Kapperovy »České Listy«, že vedle lásky a vlastenectví, pro něž nedovedl nalézti svůj výraz, prudce v nich šlehá oheň myšlenek do té doby v Čechách neznámých, jež se zrodily ve zvláštním citovém světě příslušníka židovského národa a směřují k českému životu (tamt. 98); a proto se proti Havlíčkovi zastává Tylova »Posledního Čecha«, že je to pokus o vyjasnění otázky národnostní oblíbenou románovou formou, který přes některé nedostatky (neznalost šlechtického prostředí) dobře splní

[1] Srovn. Šmídek, »Upomínka na publicistickou činnost J. E. Vocela« v Čas. Mat. Mor. 1876 str. 76 sl.

svůj úkol. Vocel cenným článkem »Historický přehled českého časopisectví« (ČČM. 1846), věnovaným době obrozenské, projevil svou úctu generaci předcházející, další pak jeho práce literární se týkají literatury staročeské.

Jan Pravoslav Koubek do vývoje české kritiky zasáhl jen stanoviskem, jež zaujal k různým literárním zjevům ve svých básních. Jako profesor slovanské filologie na pražské universitě měl přímou povinnost dbáti ryzosti českého jazyka a hlásil se v tomto směru k Jungmannovi, v jehož šlépějích se r. 1838 v pochybném článku o královdvorském rukopisu zastal i časomíry proti polské »germánsko-přízvučné« prosodii (ČČM. 376 pozn.). R. 1845 vybízel Havlíčka k založení kritického časopisu (Havl. kor. 300), ale nedošlo k němu, a Koubek, jenž r. 1840 v článku »Slovo o kritice« ve Vlastimilu (Sebr. Sp. IV. 172 sl.)[1] vymezil pojem kritiky filologické a upozornil na její rozdíl od kritiky estetické, kritických prací, nehledíme-li k prvním jeho povšechným drobným pracím polským, nezanechal, ač na universitě přednášel o slovanských literaturách, jejichž byl výborným znalcem (srovn. Obzor 1855, 27), a ač r. 1845 v královské společnosti přednášel o Byronovi.[2] Sestaviti soustavu jeho kritických názorů, jak se jeví v jeho pracích básnických, v »Hrobech básníků slovanských« (SS I. 61 sl.), »Spisovateli a recensentech« (SS II. 161), »Krotkých znělkách« (tamt. 169 sl.) a zvláště v »Básníkově cestě do pekel« (SS III. 1 sl.), není snadno:[3] Koubek se zde vyjadřuje satirou nejednou trpké příchuti osobní, a to neurovnaně, příliš jizlivě a všeobecně; nazval-li Havlíček báseň na Kollára a Čelakovského v dopise »komické specificum«,[4] je možno tak označit všechnu jeho tvorbu tohoto druhu. Koubek velmi si vážil Mickiewicze, Zaleského a jiných básníků polských, Puškina, Lermontova, Lenaua; zastal se Máchy básníka i člověka, »jehož jasnohledná zřetelnice světlem věštích duchů osloněná dále sahala jest za hranice« (SS I. 109), útočil na malost českých literárních poměrů, ale Mefistofeles v druhém zpěvu »Básníkovy cesty« vychvaluje a oceňuje klasickou školu řeckou, římskou i romantickou týmž způsobem, kterým A. A. Řehák r. 1839 v České Včele (str. 388) napsal »Recept na román novomódní«; a také Mefistofelovo »Slovo o kritice a kamaraderii« i s odpovědí na námitky básníkovy (tamt.) jest útočnou satirou, která má význam pouze negativní.

---

[1] J. P. Koubka Sebrané Spisy, vyd. F. L. Vorlíček, v Praze 1857.

[2] V Urbánkově Věstníku bibliografickém 1870—1872 vyšel anonymní přehled české literatury; podle litografovaného zachovaného exempláře v mém majetku jej zpracoval M. Procházka podle výkladů Koubkových.

[3] Srovn. J. Hanuš v Laichterově Literatuře III. díl 242 sl.

[4] Havl. Korresp. 67. Nesouhlasím s Quisem, jenž v pozn. str. 672 myslí, že toto označení se týká jen okolnosti, že Koubek svou báseň napsal hned po úmrtí obou mužů. Havlíček nazval již r. 1845 Koubka »žvatlou« (tamt. 300).

Za přechod k poesii nové, »pravé, jediné,« pokládal romantismus Jan Dalibor Kopecký v úvodě k nedokonalému překladu »Pověstí z nové romantiky« (1839, z Huga a Bartolottiho), v němž se pokusil toto hnutí květnatě a nejednou přiléhavými obrazy charakterisovati. Kopecký, jenž v recensi básní Škultétyho (v Dennici 1840, 62 sl.) ostře vystoupil proti »zamilovaným písničkám, kde holubičky, zahrádky, věnečky, modrá očka, slzičky, srdečka a jiné pamlsky sem tam lítají«, srovnal romantismus s klasicismem: klasická poesie je jak kočár, jenž jede přes hory a doly po pohodlné a bezpečné cestě, zatím co poesie romantická se podobá chatrné loďce, jež bez kotvy vyplula na rozbouřené moře a nejednou ve vlnách a o skaliska ztroskotá. Romantismus prý ve Francii vznikl z poměrů a jeho podstatou jest rozpor ideálu se skutečností; Kopecký nepochybuje, že se poměry změní a vyvine se poesie nová, a proto odmítá domácí obavy ze zhoubného jeho vlivu. Jos. Slav. Tomíček r. 1833 napsal několik divadelních referátů do »Jindy a Nyní (na př. 159) a r. 1845 prohlásil, že »národ bez literatury je člověk bez řeči« (Květy 296). Drobná kritická žeň, jež je omezena těmito daty, ukazuje Tomíčka ve stejném světle, jako jeho přátele: měl smysl pro poesii, ale vyšel-li od vzorů klasických a literatury lidové, odmítal západnictví, a vystoupil-li nakonec proti literární reakci, učinil to ve jménu poesie tendenční, jež opět hověla národním potřebám časovým (1845), a v poznámce k překladu Kollárova spisku »O literní vzájemnosti« ještě r. 1853 kladl lidové i umělé básnictví slovanské nad západoevropské: »tam přece jest víc přirozeného, zde víc dělaného« (str. 34). Tomíček ještě zde tvrdil, že v češtině jsou oprávněny přízvuk i časomíra (pozn. na str. 24), ale zatím co r. 1836 rozhodně se vyslovil proti jazykové rozluce slovenské (Č. Vč. 134), r. 1853 připouštěl možnost češtinu »zlepšovati druhými nářečími« (str. 16 pozn.). R. 1836 byl ctitelem J. Hollého (Č. Vč. 134) i Klácelovým (tamt. 165) a hlásal, že »ten, jejžto svatý oheň neživí a čistá, vznešená vášeň nezachvacuje, ale jehož duše podlou náruživostí jakkoukoliv stísněna jest, do chrámu umĕn vstoupiti nesmí«. Proti romantismu ostře vystoupil r. 1840 v posudku Čelakovského »Ohlasu písní českých« ve Vlastimilu (I. 208—210): velebil v něm národní poesii slovanskou, jež »nezoufá« a nemá rozervané duše a v níž koření i slovanská poesie umělá; jejich celek »jako hora nad pahorek ční, v dramatickém ohledu stojí snad výše jediný Angličanův Shakespeare«. Cizí vlivy, »korouhvička zmítaná cizokrajným větrem«, byly u Slovanů velmi slabé a možno o nich »se ctí« pomlčet; Tomíček není proti cizím vlivům, ale musí z nich »váti život a ne smrt, naděje a ne zoufalství«, proto stoupenci Byronovi se podobají zahradníku, jenž k nám přesazuje jedovatý blín. Při tom také on je přesvědčen, že »poznání hlubokým je základem slavné budovy básnické«, a že »třeba vědět, kdo nic neví, může básnit jen o lásce«. Čelakovský nejhlouběji nahlédl

do tajemství národní poesie. Máchův »Máj« posoudil s tohoto hlediska obšírným referátem (Č. Vč. 1836, 181—182): »spali jsme dvě stě let, on (Mácha) nesmí nás dutým hlasem své zbortěné harfy do nového snění konejšiti. Bylo by k přání, aby se tak otrocky nevázal právě k té nejšpatnější stránce anglického barda, ale podával nám básně pravé ceny, na odiv stavěl kvěloucí obraznost, ze které však pramen života, božský nektar vyplývá«. Jako Chmelenský, Tyl a Vinařický ani Tomíček neodepřel básnickým krásám »Máje« plného uznání, utkvívaje zde ovšem také na povrchu vnější formy a nejsa schopen postihnouti jeho krásy vnitřní: »dlužno samu báseň čísti, aby se poznalo, jak bohatou obrazností, jak živými barvami a skvělými květinami básník děj tento obsypal a vylíčil«; »básník cítiv ale živě, žeby třeba o »věčném nic« dlouho pěti nemohl, snesl za tou příčinou tolik rozmanitých květin, věnců a obrazů a svůj ideál »nic« vyšňořil tak mistrně, že musíme to obdivovati«; »opakujeme, že jednotlivá popsání, obrazy a vůbec básnický celý aparát, vyjímajíc poslední oddělení a mrzuté opakování rýmů, pěkný, bohatý jest«. Kritické názory Tomíčkovy, jež uložil v článku »Literatura a kritika« (Květy 1845, 296 sl.), spojují ho opět s Tylem a Vocelem: proti chvalořečníkům klasiků a jednostranným hlasatelům ustrnulých estetických pravidel staví právo života a vývoje, ve který věří, ale kterého sám nedovedl plně postihnouti. Ant. Jar. Vrťátko již r. 1837 ve Květech jásal, že Evropu spojuje »idea osvěty ne více národní, alebrž člověčenské« (příl. č. 13), ale při tom velebil řeckou tragoedii, odsuzoval osudové drama, Grillparzerově »Ahnfrau« vytýkal, že »žízeň po něčem vyšším tušeném a nepochopeném, onono proti věčným zákonům zpurné opírání se a zpouzení, ten věčný v duši nízkého loupežníka trvající rozpor k nižádné nepřichází harmonii« (v čl. »Mé vidění a zdání«, tamt. str. 82—84); Vrťátko, jenž v mládí napsal také několik referátů divadelních, zajímal se již více o otázky poesie lidové a klassické a vědomí o »ideji člověčenské« zanechalo u něho stopy jen v módně zabarveném a neovládnutém stilu.

František Doucha svým životem i prací ukázal, že literatura byla mu láskou a potřebou, a svědčí o tom i drobné kritiky, vsunuté do pečlivých bibliografických přehledů, jež otiskoval v Musejníku a České Včele (zde zvláště r. 1841). Doucha s enthusiasmem vítal každou českou knihu, zřídka však dovedl o ní napsati více než několik všeobecných pochvalných slov; od spisovatelů žádal, aby si brali látku z českých dějin a lidového básnictví, »dvou hlavních točen, okolo kterých pohyb národního života se děje« (ČČM 1844), a projevil několikráte odpor k »potměchuti sladko-hořké přetouženosti« poesie romantické, ale při tom jsou mu Sabinovy »Básně« z nejlepšího, co se u nás objevilo (Č. Včela 1841, 288), chválí Furcha a »nemilý tím způsobený cit«, že podlehl romantickému vlivu, omlouvá poukazem na verše

s »vidinou vyššího určení člověčenstva« (ČČM 1841, 611 sl.), jako vůbec se mu na moderní poesii líbilo, že není »marnivé stenání a cinkání« (Č. Vč. 1841, 212). Doucha jako Tyl zval k literární práci také ženy (článkem »Slovo o spisovatelství vlastenek« ve Vlastimilu 1842, 245—255), a ač sám též kněz, přece pochyboval o dobrém přijetí »Sněmů zvířat« od Vinařického (Č.Vč. 1841, 344): neměl předsudků literárních, společenských ani náboženských. Václav Štulc v mládí psal do Květů, chválil J. Hollého (1835, 230) a rozhodl, že Klácel jest básník a že jest i více než básník, protože zrak jeho proniká do věčnosti (1836, 33—35); zde i v recensi Manzoniho »Snoubenců« (Č. Včela 1845, č. 103 a 104) jsou již zárodky budoucího horlitele pro literaturu katolickou, již chtěl podepříti polskými vlivy. Pro nedostatky slohové Štulc smyslu neměl.

Hlavním a ještě v dobách, kdy literární poměry se novými lidmi a proudy zcela změnily, ideálům let třicátých důsledně věrným stoupencem Jungmannova programu byl Jakub Malý. Proto byl politickým Českým Klubem vyzván, aby vylíčil české obrození, o němž se rozepsal již memoárovými »Vzpomínkami a úvahami starého vlastence« (1872); učinil tak obsáhlým spisem, rovněž založeným vzpomínkově, »Naše znovuzrození« (1880—1884) na samém sklonku života: v něm partie literární se v názorech nijak neliší od úsudků, jež zastával v mladických i pozdějších kritikách. První z nich, o »Svatopluku« J. Hollého, vyšla r. 1833 v »Jindy a Nyní«, potom psal do »České Včely«, »Květů« a do své »Dennice«, nejvýznamnější jsou jeho podrobné souborné literární přehledy po způsobu článků Vinařického, uveřejňované vedle jednotlivých referátů v Musejníku (1838, 1842,[1] 1844, 1846, 1852); koncem let padesátých konečně snažil se, jako vrstevníci jeho mládí Máchu a romantismus, potříti generaci »Máje« v »Poutníku od Otavy« (1858 a 1859). Z jiných jeho prací s literární kritikou souvisí »Slovo o rýmu« (ČČM 1834), »Úvod k estetice« (ČČM 1853), »O překládání klassiků se zvláštním zřetelem na Shakespeara« (ČČM 1854), »Vlastenectví a kosmopolitismus« (ČČM 1857), životopis Čelakovského (1852), studie o »Shakespearovi a jeho dílech« (1873), článek »K Brusu« (ČČM 1847) a zejména »Soustavný nástin slovesnosti« s příklady (1848).[1]

Slovesnost Malého názory i zpracováním se hlásí k Slovesnosti Jungmannově, i když v první části (O spořádannosti řeči se dvěma hlavami, O srozumitelnosti řeči a o shodnosti řeči) se snaží

---

[1] Podle poznámky na str. 107 byl tento přehled sestaven z referátů »několika vážených spisovatelů« podle různých oborů. Sestavil jej a autorem části o literatuře krásné byl J. Malý a byl jako autor uveden v rejstříku spolupracovníků v ČČM 1846 str. 348. Malý doslovně některé věty převzal i do přehledu na r. 1846. Ve vydání Výboru drobných spisů J. Malého, II. díl (v Nár. bibliotéce) jsou otištěny jen dva články shakespearovské; cituji tedy vesměs jen podle časopisů, v nichž práce Malého původně vyšly.

pojmouti látku hlouběji, filosoficky. Zde Malý sám podlehl modě, ač již r. 1844 Klácelovi vytýkal abstraktní theoretisování o jazyku tam, kde jedině možná jest empirie (ČČM 298—299). Kritiku definoval jako Jungmann: »Rozbírání nějakého slovesného plodu dle látky a formy s uvážením jeho zásluhy a ceny nazýváme posudkem« (str. 84). A jak již 1833 byl nadšen hexametry Hollého, jak r. 1844 při posudku Thomsonových »Počasů« soudil, že Doucha správně překládal v časoměrných hexametrech, protože čeština »k nerýmovaným jambům ne tak schopna jest« (ČČM 288), tak se vyslovil i zde a kodifikoval své mínění o prosodické otázce zcela jungmannovsky: časomíra jest v češtině oprávněna, ale »nevylučuje užívání přízvuku ve verších rýmovaných časovými rozměry se řídících« (34, 35); přízvuk nemůže býti základem české prosodie, »jelikož jazyk náš tak spořádán jest, že bez náležitého šetření délky a krátkosti slabik se neobejde; nad to i ten přízvuk sám příliš slabý jest v češtině a nestálý, an často dle potřeby i na jiné slabiky přechází« (51); proti úsilí »horlivějších« přívrženců časomíry (kterých?) o její zachování i v rýmovaných básních Malý soudil, že »časomíra je sama sobě dostatečná a jiných přímětků nepotřebuje«, jako naopak sloka rýmovaná, o níž dříve (l. c. 1834, 304) prohlásil, že »těžší věc jest napsati výtečnou rýmovanou sloku nežli strofu v rozměru starém«. Velkou péči věnoval Malý, v mládí Jungmannův pomocník při poslední práci slovníkové, stránce jazykové; uvažoval o brusičství, ve svých kritikách vytýkal jazykové nesprávnosti a germanismy (na př. Klácelovi ČČM 1837, 489, Rubšovi tamt. 1839, 121, časopisu »Vlastimil« v Dennici 1841, III. 64 a j.), všímal si umění slohového, charakterisoval současný stil r. 1841 (Den. l. c.) jako lahodnější než před deseti lety, ale za to mdlý, churavý a mluvnicky nedbalý, a v první části své slovesnosti vyložil své názory obšírněji. Vzorem »přesného, plynného a uhlazeného slohu« mu byla prósa Jungmannova a jeho pojednání »skladem nevývratných pravd« (Den. 1841, 121), chválil stilistické zásluhy Tylovy (na př. ČČM 1846, 653) a Jana z Hvězdy (tamt. a ČČM 1844, 293), Tomkovi vytýkal, že se nedovede povznésti nad kronikářské vypravování a že jeho práce »místy velmi pomatený sloh z části nezáživnými činí« (Den. 1841, 120). Malý jako Vinařický, Tyl a Chmelenský sledoval všechnu českou literaturu a vynikal ještě nad ně polyhistorickými zájmy i vědomostmi, ačkoliv zde přirozeně zůstával diletantem; psal i o kalendářích, jež pokládal za »důležité odvětví literatury« (ČČM 1852 IV. 8), a zejména přehlédl a se svého stanoviska posoudil všechno politické časopisectví konce let čtyřicátých, pro jehož poznání jsou obě jeho vzpomínkové knihy a zvláště literární přehled z r. 1852 (ČČM, III. 81 násl.) základním pramenem.

Již v počátcích své kritické činnosti Malý žádal, aby literatura národní se vyvíjela shodně »s duchem času« (na př. ČČM

1838, 124, 126) vytýkaje při tom »Květům« »nechutné bažení po původnosti« (tamt. 125). Neznamená to však, že byl přivržencem směru Máchova: v »Dennici« sice citoval Kopeckého charakteristiku romantismu (1840, 59 sl.), ale současně přímo ostentativně vzdával hold Čelakovskému jako autoru »Ohlasu písní českých« (tamt. 189) i »Růže stolisté« (tamt. 316) a velmi zdrželivě soudil o Sabinovi (tamt. 380); již r. 1834 nadšeně se zmínil o básnické kráse slovanské lidové epiky (ČČM, 304) a r. 1842 prohlásil lidovou poesii za »poklad, na který každá mladá literatura přede vším zřetel svůj obrátiti a takořka za základ jej položiti by měla« (ČČM, 113). A tak ve Slovesnosti zcela ve shodě s Vinařickým píše, že »krása záleží ve shodě skutečnosti s ideálem«, že v ní »smyslnost a duševnost v jedno se pojí«, a dokonce »kde duševnost převažuje«, jest »krása vyšší« (28), a ještě r. 1876 v referátě o Časopisu Matice Moravské chválí recense Kosinovy, jež prý mu mluví ze srdce tím, že v nich »horlí proti nenárodnímu, cizáckému, nezdravému, domněle modernímu směru« (ČČM 763). O významu překladatelství psal několikráte, nejvýznamněji v letech padesátých: v přehledu z r. 1852 vytkl přímo, že literatura se může vyvíjet jen tehdy, bude-li uměti »pojmouti cizí živly a zpracovávati je« (ČČM IV. 16), veliký význam překladatelství, nejen literární, nýbrž i osvětový, zdůraznil r. 1854 celým článkem »O překládání klassiků se zvláštním zřetelem na Shakespeara« (ČČM), v němž podal celý překladatelský program. Rozvádí v něm a v podrobnostech doplňuje Jungmannovy názory ze Slovesnosti: jako Jungmann ví, »že překládání je pravé umění, které jako každé jiné požaduje přirozené nadání« (503), co Jungmann nazývá v příkladech pravidly, jmenuje Malý methodou, ale obsáhleji také vykládá, co jest u Jungmanna skryto mezi řádky, zejména že překládati má pouze ten, kdo jest schopen plně pochopiti originál nejen rozumem, nýbrž celou duší. Jak se má překládati, posuzuje podle interessu absolutního a relativního: absolutní jest u klassiků, poněvadž »takovéto výtvory ducha mají cenu samy v sobě, neodvislou od střídavých proměn časových, prostou, absolutní«, a tu jest třeba překládati zcela věrně i s lokálním koloritem; relativní jest u autorů soudobých, kdy neběží o zájem literárně historický, nýbrž o zábavu, a tu Malý na celou literaturu rozšiřuje, co Chmelenský a Tyl připouštěli jen u lokálních frašek: stačí věrně podati příběh a z lokálních přímětků to, co je pro děj nutné, kdežto jinak je možno přizpůsobovati poměrům domácím a zbytečné vypouštěti. Filosoficky se své stanovisko pokusil odůvodniti článkem »Vlastenectví a kosmopolitismus«; národ se mu, jako Jungmannovi, projevuje jazykem, heslem národním má býti »pokračovati s časem«, kosmopolitismus i vlastenectví se mají prolínati: kosmopolitismus nesmí zapomínati na národ, pro pokrok celku je možno pracovati hlavně v prostředí národa a zachování jednotlivých národností leží v samém interesu pokroku

všeobecného, ale také naopak národ se nesmí chtít zvelebovat na úkor pokroku celkového, jehož se účastniti jest v zájmu každého národa. »Idea vlastenectví jest v podstatě své pouze obhajná« a různé veřejné zjevy, jako v letech padesátých přílišné hmotařství, mají ve vývoji své oprávnění, »neboť přišla na ně řada přirozeným během věcí« a nová doba z něho vyjde obohacena.

Názory Malého nebyly zpátečnické a ukázal to i studií o »Shakespearovi a jeho dílech«, na svou dobu velmi cennou, jež ovšem je »zastaralá nyní« (Janko, Shakespeare, v bibliografii), ale vynikala znalostí Shakespeara a byla nesena opravdovou úctou k jeho geniu; ale jak Malý theoreticky soudil správně, prakticky dovedl svůj program aplikovati jen na minulost, na klassiky, jichž se týká jeho článek o překládání, kdežto v literárních proudech nových přes zásadní pochopení i soudobého materialismu viděl opět nebezpečí pro národní ráz literatury i veřejný život. Nebyl to teprve Havlíček, jenž vystoupil proti sentimentálnímu vlastenectví románů Tylových: Malý již r. 1841 vytkl Tylově novele »Z denníku mladé vlastenky«, že jí schází vnitřní pravdivost a že takové romány se hrají v divadle, ale nevyskytují se v životě, zejména ne v českém, že zkrátka »není to nic než nemotorné koketování s vlastenectvím« (Dennice, 64).

Největší část spisovatelů starších Malý ocenil správně, a to nejednou i proti veřejnému mínění starých i mladých; Malému nelze upříti smysl pro básnickou vůni díla, v němž nejednou postřehl trhliny, teprve budoucnosti patrné. Z omylů, jichž se dopustil, největší jest uznání Šantlovu dramatu »Kouzelnice Černoborka« (ČČM 1846, 665), jíž Česká Včela současně rozhodně odmítla (1846, 28). V Jablonském vítal »opravdového, zasvěceného básníka«, jehož sílu viděl ne tak v epice, jako v básních milostných, jejichž bolestná melancholie »hledá útěchu v pohledu do věčnosti,« a v »Salomonu«, »perlách moudrosti na niti nábožnosti« (Dennice 1841, 123, ČČM 1842, 111; 1846, 648); stejně o Jablonském soudil i Nebeský (Vlastimil 1841, 284), a Malý, jenž v poesii shodně s Vinařickým hledal harmonii ideálu a skutečnosti, nacházel v oné »útěše« Jablonského jako Vinařický možnost, z romantického světobolu vytěžiti přijatelné nové tóny básnické. V Sabinovi nejprve uznal básníka, ale vytýkal mu hned jednotvárnost a »příliš mdlou subjektivnost (Dennice, 1840, 380) a záhy pak v jeho básních viděl pouze »prázdnou skořepinu«, jako Vinařický jim vytýkal nemužnost (ČČM 1842, 110) a brzy se s ním úplně rozešel: již »Obrazy ze 14. a 15. věku« jsou »pravý paskvil na historii vlasti naší (ČČM 1846, 654), »Jana Žižku« psal na zapřenou »na výdělek« (ČČM 1852, IV. 12), v prudkém a hrubém boji s Májisty byl Malému jen »znuzilým invalidou« (Poutník od Otavy 1859, 92) a v »Našem znovuzrození« se mluví o jeho kouscích, provedených »s virtuosní nestydatostí« (IV. 68). Nebeský mu byl »schopným literárním švihá-

kem«, jehož »Protichůdci« se minuli se zamýšleným efektem, protože české čtenářstvo nemá žaludek zkažený cizokrajným kořením (ČČM 1846, 650). Zdá se, že na Malého působilo stanovisko Vinařického, jehož kritiky básní Sabinových se dovolával v boji s Májisty. Dobře vylíčil J. Kalinu v recensi pohrobního vydání básní (ČČM 1852, IV. 9 sl.). Osvětlil jeho bohémskou a rozvrácenou povahu, jeho velké schopnosti, jeho neschopnost činu, v básních jeho vytkl nedostatek vkusu, vnitřní rozpolténost a nejasnost. Fričova »Upíra« odmítl (tamť.).

Z básníků starších (kromě uvedených posudků Jungmanna a Čelakovského) o básních Hněvkovského mluvil jako o »pomníku z časů dávno minulých« (ČČM 1842, 110), chválil Purkyňův překlad lyriky Schillerovy (Den. 1841, 121), podobně jako později Tyl charakterisoval Jana z Hvězdy (ČČM 1844, 293), odmítl básně Macháčkovy (tamt. 1846, 648), jako všichni vrstevníci soudil o Vlčkovském (tamt. 1842, 114) i Turinském (tamt. 112, 1852, 13, Den. 1840, 379), chválil překladatelské umění Douchovo (ČČM 1844, 288) i Vinařického (tamt. 1852, IV. 15), jehož »Sněmům zvířat« vytkl, že marně chtějí »proti duchu času bojovati« (tamt. 1842, 112). Nedostatek básnickosti postřehl již ve Vocelových »Přemyslovcích« (tamt. 1837, 256), viděl ji v »Meči a Kalichu« (tamt. 1844, 291) a zevrubně a správně ocenil »Labyrint slávy«, vrchol jeho básnické tvorby, dílo práce a studia, »pročež poesii zde více v idei hledati musíme nežli u vyvedení«, takže by zde bylo třeba »většího do masa vypracování, aby dílo nabylo podoby plnější« (tamt. 1846, 650 sl.). O Klácelovi kategoricky prohlásil, že »není a nebude básníkem« (tamt. 1837, 489), a měl pravdu přes protest, který vytiskli v příloze ke »Květům« (1837, 110) brněnští »ctitelé Klácelovi«, nepovažující literární měřítko »za nejprvnější«. U Tyla viděl mnoho rutiny a šablonovitosti, cenil jeho skvělou schopnost vypracovací a lehký sloh, ve sporu o »Posledního Čecha« hledal pravdu uprostřed (ČČM 1846, 653) a »vnitřní mdlobu« a sentimentálnost konstatoval v jeho dramatech konstitučních (tamt. 1852, IV. 13). Nedostatek vzletu znovu a znovu vytýkal Furchovi (na př. tamt. 7), nehistoričnost a nespoutanou fantasii talentovanému Chocholouškovi (na př. Č. Vč. 1844, 108, 112), chválil pozorovatelské umění a přirozený humor Rubšův (ČČM 1842, 113, 1846, 654), pouhými citáty odsoudil básně Sušilovy (tamt. 1852, IV. 8), v »Pokladu« pozdravil skvělý talent příštího »znamenitého národního básníka« Erbena (tamt. 1838, 130) a ocenil při »Povídkách z kraje« všechny přednosti péra Pravdova (tamt. 1852, IV., 11). Slovenskou literaturu pokládal i po odluce za součást literatury české (ČČM 1842, 116); významný byl již jeho posudek Hollého »Svatopluka«, v němž pomíjeje jazykovou stránku a uznávaje všechny přednosti básně vytýkal jí nedostatky základní: krátké trvání Svatoplukovy říše jest vhodnou látkou k elegii a ne k eposu

hrdinskému a Svatopluk sám, jsa zde vylíčen jako tvrdý egoista, neštítící se ani zrady, nemůže býti pokládán za charakter vhodný k básni bohatýrské (Jindy a Nyní 1833, 166 sl.).

Pozornosti zaslouží, jak se Malý postavil k literatuře let padesátých. Již r. 1852 nesouhlasil s výtkou její úpadkovosti: naopak kvantitativně literatura vzrostla, aač je v ní málo věcí významných, ve svém průměru se dobře vyrovná letům minulým (ČČM, III. 82); síly, jež ušly literatuře, účinkují jinde a nejsou národu ztraceny, a není-li v práci jednoty a nechválí-li se vše, co se píše, značí to jen, že literatura přestala býti diletantstvím: že po romantické horečce nastalo vystřízlivění, jež za to tím lépe a správněji oceňuje, to značí, že »naše snahy po národní naší emancipaci z pouhého diletantství přešly v život praktický« (tamt. IV. 24). I k tomuto názoru se dnešní literární historie vrátila. Malého však nelze ušetřiti výtky reakcionářství, jestliže v »Našem znovuzrození« s porozuměním omlouvá reakcionářské vládní tichošlápství řady českých lidí, a to pro jeho poměr k Havlíčkovi a ke škole Májové.

Malý si již ve čtyřicátých letech počínal autoritářsky. U mladého Havlíčka se mu již r. 1846 nelíbilo »neslušné, i když pravdivé, vůbec pak jednostranné kritisování«, jež prý působí pohoršení, a vytýkal mu, že v »Pražských Novinách« a »České Včele« nesrozumitelně vtipkuje a píše »pojednání, jež mátla nedospělým lidem hlavu« (ČČM 639—640); horší ještě bylo, že r. 1852 »těkavému duchu Havlíčkovu« vytýkal neváženost k době a lehkomyslnost, s jakou psal o důležitých otázkách a jíž si získával popularitu mezi čtenáři, a zejména, že ačkoliv »každá pravda se nehodí každému«, »Slovanem« předráždil lid tak, že »co tím uškozeno, budou bohužel mít napravovat mnohá léta« (ČČM III. 87). Nejprve postavil proti Havlíčkovým »Pražským Novinám« jako vzor Tylova »Pražského Posla«, v němž prý Tyl sám sebe našel a dovedl dobře »zábavou poučovati a poučováním baviti« (tamt. 1846, 641), ale později ani Tylovy »Selské noviny« »způsobem, jakým psány byly, nehodily se pro tuto dobu« (tamt. III. 90), a úřední, prý vzorné, »Pražské Noviny« půdy prý nezískaly jen vinou Havlíčkovy demagogie (tamt. 87). A tak ač současně své soudy o Havlíčkovi se snažil zmírniti větou, že »jmenovitě Národní Noviny, při všech vadách svého redaktora, navždy zůstanou vzácnou památkou této v literaře české jediné, nezapomenutelné doby« (tamt. 93), přece se ani později (v »Našem znovuzrození«) nedovedl jinýma očima dívati na tuto »pravou štiku v rybníce«: »nezbedné rozpustilosti« Havlíčkovy znamenaly v pravou dobu velký mravní čin a zkoušku českého charakteru, v níž Havlíček plně zvítězil a Jakub Malý právě pro »změnu taktiky« prohrál.

A prohrál i o deset let později v boji s Májisty. Vedl jej opět ve starém znamení literatury národní, ale po tom, jak psal

o Havlíčkovi a co stále opakoval o práci »v duchu času«, zásady jeho se změnily v prázdné fráze a nestačily: ač se je zvláště v nejdůležitějších článcích, v »Odpovědi« Sabinovi a »O jistém směru novější literatury české« (Poutník od Otavy 1859, 92—94, 283—288), snažil sebe filosofičtěji a duchaplněji podbarviti, sáhl i k prostředkům hrubším, ke spílání a podezřívání.[1] A v tom je rozdíl obou bojů o romantickou poesii v letech třicátých a na konci let padesátých: kdežto Máchovi odpůrci, ať to byl Tyl, Chmelenský nebo Vinařický, poctivě a s přesvědčením hájili své věci, plně při tom uznávajíce význam mladých talentů a odsuzujíce, co bylo ve vlastním jejich směru nezralého, Jakub Malý, odpůrce Nerudův a Hálkův, kampaň svou vedl hlavně z osobního odporu k ochránci mladých Sabinovi, dobrého v mladé poesii neuznal nic, radostně prohlašoval, že jsou »na štěstí malé talenty«, a chválil proti nim veršované podprostřednosti, jako byly básně Lešetického nebo Uhlířovy. Referát o »Máji« z r. 1858 nebyl ještě výbojný (1858, 226), tím ostřejší byl odsudek »Večerních písní« Hálkových, pro něž podává opět recept známým způsobem (II. půlrok 274—275), a oba zmíněné články. Také Pflégerova »Pana Vyšínského« odmítal (1859 II. 281—282), v Heydukovi viděl asi to, co viděli dřív v Jablonském (1859, 307 až 308). Malý byl, jak se zdá podle způsobu psaní, autorem i kritik anonymních nebo podepsaných šifrou. O Nerudově satiře »U nás«, namířené proti němu, napsal, že při četbě »na člověka přijde zívání« (1858, II. 249): ale právě tato satira, jako polemické články Sabinovy a Nerudovy a ještě více původní básnická tvorba Májistů, odhalila slabý základ kritické prakse Malého, jež se z věcné stala osobní; i pro tento boj Malý právem byl označen za literárního zpátečníka.

Že Jungmannův literární program v letech čtyřicátých ještě nezastaral a měl stále plné oprávnění, ukázal svou kritickou činností Karel Havlíček.[2] Jako u všech Jungmannovců, nebyla hojná ani u něho; víc než kritisovat, všichni raději chtěli uskutečňovat úkoly, jež byly dány literatuře. I Havlíček byl Jungmannovec a první konečně se dovedl přesně orientovati v onom zmatku, jejž způsobilo střetnutí vlivů starých a nových. Jungmannova škola měla ohlasy ještě mnohem později, plnokrevným Jungmannovcem byl na př. Jan Kosina, ale Havlíčkem vliv její vyvrcholuje a její význam jako školy se končí: vůdčí roli v kritice po něm přejímají Sabina s Nebeským, k nimž pak již přistupuje Neruda. A tak jak »Počátky« tato škola vystoupila s dravou výbojností ve znamení světových myšlenek, tak Havlíčkem stejně výbojně rozhodla desetiletý spor o nový roman-

[1] Srovn. A. Pražák o Nerudovi v Laichterově Literatuře české XIX. století, III. díl, část 2., str. 332 násl.

[2] Srov. E. Chalupný, Havlíček, Praha 1908, str. 285 sl., a Arne Novák, Havlíčkova kritická mezihra, Lumír XLIII. str. 60 sl.

tismus ve prospěch zdravého jádra literatury národní. Všechny otázky, jež zaměstnávaly kritiku před Havlíčkem, tížily i ho, a Havlíček zodpovídaje je dovedl, nejednou shodně se starším řešením, svoje názory formulovati jasně a určitě a pádností důvodů o nich přesvědčiti. Methoda jeho nečetných kritik je táž, jako u Palackého nebo Čelakovského, Chmelenského nebo Tyla: v úvodě osvětluje všeobecnou otázku, jež vyplývá z posuzovaného díla, a rozbor jeho se opět týká obsahu i formy; i Havlíček měl zájem o stránku jazykovou, zasáhl do reformy pravopisné a separační snahy slovenské rozhodně odmítal (BS I. 173, II 216, III. 148[1] a j.); všímal si všech literárních odvětví a svoje literární názory zahrocoval v útočné epigramy (jako Kollár, Čelakovský, Chmelenský nebo Vinařický); precisoval své stanovisko ke kritice, k divadlu i nové škole romantické a také prosodii se zamýšlel důkladně obírati (Korr. 127).[2] Ale Havlíček byl svérázná individualita: tam, kde jeho předchůdci pracovali estetickými terminy a krásnými slovy, působil lidovou názorností, jež odzbrojovala a nesouhlas předem stihala posměchem.

Havlíček měl smysl pro poesii i jemný básnický cit a poesii velmi cenil. »Největší naše potřeba jest dobrá poesie, a nesmýšlíme o obecenstvu našem tak nezdvořile, aby jí necítilo, nevidělo a — neuznalo, kdekoli, v jakékoli formě se zjeví,« napsal o pohádkách B. Němcové (BS III. 45). »Čtenář, čta básníkovo dílo, cítí, nechtíc a nevěda o tom, totéž co básník, a po přečtení každé takové básně jest čtenář povzbuzen k něčemu vyššímu, k něčemu dobrému; každá veliká, nová a krásná myšlenka zasvítí jako nová hvězda, čtenář pocítí i v sobě tu božskou jiskru, která jako elektrická z duše básníkovy do ostatního lidu přeletí. Zkrátka z duše mluví se do duše, ze srdce do srdce« (tamt. 73—74). Havlíček zde mluví o onom kouzelném fluidu, jež v básních postihnou jen duše umělecky založené a jež dýchá z »Počátků«, z pojetí Jungmannova i Čelakovského. Poesie však, jako každý lidský čin, musí míti nějaký smysl (III. 16): »Představte nám p r a v é h o člověka, krále přírody, velikého, vznešeného, ctnostného, podnikavého, bořícího chrámy model, příkladného v štěstí i neštěstí, a budeme vás ctíti, pobožně vroucně čísti,« volal k básníkům (II. 177). A tím je dán Havlíčkův poměr k literatuře, jež netrýská z bohatého obsahu básníkova srdce, jež jest dělaná, vnitřně prázdná, neosobní; takovou mu byla vlastenecká poesie školy staré, již parodií a epigramy stihal v »citlivém« Pickovi (I. 17), »titulárním básníkovi« Tomíčkovi (I. 137), »babobouřném« Kalinovi (tamt.), v »malém tlumači Velikého Šekspíra« Malém (I. 138) a v jiných, a takovou mu byla nová poesie romantická. To jest ona poesie »křiklavá«, již ostře napadl v posudku Kap-

[1] Básnické spisy K. Havlíčka. Vyd. L. Quis, v Praze u Laichtera.
[2] Korrespondence K. Havlíčka. Vydal L. Quis. V Praze 1903.

perových »Českých listů« (III. 74 sl): jako kritici Máchovi i on jí vytýká vnitřní prázdnotu, malost a nesamostatnost, kterou se snaží zastříti nabubřelými a přepiatými trópy a metaforami, pracně shledanými a naučenými, nebo (u Nebeského II. 252) směšným »rozsataněním«, zatím co »pravý znak mistrovství jest jednoduchost, nehledanost« (III. 28). Parodií »Milenců hrob« (II. 173 násl.) sesměšnil romantické literární blouznění o lásce a kritikou »Posledního Čecha« (III. 21 násl.) o vlastenectví. V tom smyslu lze vysvětliti i jeho odsudek byr nismu ruského, Puškina a ostatních »imitatorum pecus« (Kor. Havl. 110). Domácí pražská tradice byla tu sesílena moskevským pobytem ve středu slavjanofilů, jenž ho seznámil alespoň s Gogolem; i když nelze u Havlíčka konstatovati vlivu Bělinského studií o Puškinovi, jež r. 1843 počaly vycházeti při příležitosti souborného vydání jeho spisů,[1] jako v Havlíčkově článku o kritice není patrnějších styčných bodů s Bělinského názory o kritice v těchto studiích (hlava pátá) a v obsáhlém pojednání o kritice na základě universitní řeči prof. A. Nikitěnka (С. Б. II. 491 sl.), nezůstala mu v hlavních rysech asi tajnou základní změna v názorech ruské veřejnosti na umění ryzí a tendenční,[2] jež doplňovala v Praze dobře známé kritické názory mladého Německa, zejména Börnovy. A proto »žádáme od tendenčního básníka za našich časů, aby to, co tak krásně ve verších umí mluvit, také sám ve próse opravdu dělal« (III. 77).

A tak ze staročeské literatury to byla »naše bystrá, moudrá a svobodomyslná hlava« Štítného, »jímžto se dobře pyšniti můžeme« (III. 84), zatím co »Faustu« Hněvkovského přál, aby jej »čert vzal« (Korr. 145); a ze tří hlavních jeho kritik příznivá jest jen o Vocelově »Labyrintu slávy« (III., 53 sl.) s »tendencí vznešenou, věčně pravdivou,« v jehož hlavní postavě převládá »duch občanský«, ale jehož básnickou cenu lépe vystihl J. Malý, kdežto Kapperovy básně příkře odmítl, poněvadž nevyhovovaly jeho představě jak o pravé poesii, tak o básníku, jenž v tomto případě psal i německy (jak vytýkal i Tyl Sabinovi), byl Žid a proto nemohl být Čechem (III. 70). A odmítl v proslulé kritice i Tylova »Posledního Čecha«. Vítal pohádky Němcové, »Bajky Bidpajovy« od Klácela i ročníky Musejníka, hájil populárních vědeckých zpracování proti výtkám nevědeckosti a v osobě Čuprově a Aug. Smetany ostře kritisoval spekulativní filosofii německou.

Kritika »Posledního Čecha« vyšla v červenci r. 1845 v »České Včele«. Již v Moskvě se mu zdál titul »zoufalým anebo aspoň furijáckým« (Korr. 145). Ale Havlíčkův odsudek Tyla nebyl nový. Již Malý psal při jiné příležitosti proti jeho sentimentálnímu

[1] Сочиненія В. Г. Бѣлинскаго въ четырехъ томахъ. U Jugansona 1908. Sv. 3.

[2] Srovn. mínění J. Polívky ve stati Havlíček a Rusko, Sborník T. G. Masarykovi k šedesátým narozeninám.

vlastenectví. A v listopadu 1844, několik měsíců po Havlíčkově návratu do Prahy, vyšla v »Ost und West« (č. 93 až 98) obsáhlá kritika »Posledního Čecha«, v níž autor (šifra K) dopisovou formou ochlazuje přítelovo nadšení pro Tyla. V německém listě jsou ovšem vysloveny jen námitky estetické: hájí se zde umění absolutní proti tendenčnímu, ale pravý básník je prý vždy veskrze národní. V »Posledním Čechu« jest prý vlastenectví jen cosi naprosto vnějšího, bez čeho by novella měla týž děj a konec. Vytýká se mnoho náhodností, češství »bleibt äusserlich und hiemit unorganisch« (395). Také o titulu neví, není-li myšlen ironicky, stejně dobře by se román mohl jmenovati »Souboj a jeho následky« nebo »Láska si nedá nic namluvit« a podobně. Ani jednoty není v románě, také ukončen vlastně není. Dále jsou výtky psychologii hlavních osob, z nichž za nejlepší jest označena Ludmila, a kritik doporučuje Tylovi, aby maje výborný smysl pro ženskou duši, se snažil vysvětlit pojem ženství.

Havlíček, jenž byl na »Posledního Čecha« zvědav již v Rusku, jistě si všiml této kritiky, s níž kritika jeho má společné některé výtky estetické, nesprávného titulu, neorganičnosti a dutosti řečí vlasteneckých, necharakternosti Jaroslava, a rovněž některé chvály, zejména uhlazenosti stilistické a postavy Ludmiliny. Kritika Havlíčkova má ovšem i výtky jiné, nesprávného líčení šlechtického ovzduší na příklad, a zejména proslulou výtku, že »pro samé povzbuzování k vlastenectví zapomínáme na vzdělávání národu«; zcela nový jest tón kritiky, pádný a otevřený, a způsob, jak jsou řečeny známé pravdy. Tyl se hájil a Havlíček odpovídal; vzbouření v literárním světě proti jeho kritice ho podněcovalo k odporu, a kdežto Chmelenský po protestech proti kritice Klácela znechucen odkládal kritické péro, Havlíček byl celým bojem nadšen a rád a s hrdostí o něm referoval nevěstě Fany Weidenhofferové (Korr. 279, 289 a sl.). Svůj spor vyhrál a musili jeho převahu připustiti i odpůrci, jako J. Malý. Byla to v podstatě dokonale provedená a na obsáhlé dílo oblíbeného spisovatele aplikovaná polemika proti prázdnému vlasteneckému »klinkání«, jak byla v české kritice známa již řadu let. O Tylovi stejně smýšlel ještě po letech, jak je patrno z dopisu Palackému r. 1852 z Brixenu (Korr. 650).

Ostrého kritika v Havlíčkovi mělo i pražské divadlo. I Havlíček jeho význam vysoce cenil, ale kladl mu za úkol získati národu hlavně v z d ě l a n é odnárodněné vrstvy, takže o něm jednou psal i v úvodníku Národních Novin mezi politickými záležitostmi (DNN 115 sl.).[1] Byl proto také proti křiklavým titulům a komediantské hře a protestoval proti ředitelství, jež je odbývá, proti bezcenným kusům i špatným hercům marně tak ostře, že nevida cesty k nápravě přestal o divadle psát. Po r. 1848 uvažoval o jeho poslání a přál si, aby místo původních kusů špatných byly

[1] Duch Národních Novin. Vydání B. Kočího.

hrány cizí dobré (DNN 116). V nečetných kritikách pochvalně vyzvedl »Strakonického dudáka« Tylova i jeho lokalisované překlady (BS III. 111, 114).

Kritické své názory Havlíček vyslovil r. 1846 v »Kapitole o kritice« (III. 3 sl.). Není správné, tvrdí-li Arne Novák, že před J. Durdíkem se v Čechách nikdo nezastal kritiky tak rozhodně jak Havlíček (l. c. 63); zastali se jí mnozí, nejvýznamněji svým článkem Chmelenský. Havlíček, jenž z Ruska si přivezl výraz »kritikovati«, znovu zde vyslovil, co bylo v Čechách již dlouho známé: že v Čechách se chválí každý spis, protože je český, že kritika musí býti ostrá a že opravdového spisovatele od psaní nikdy neodvrátila, že k vědecké kritice je třeba důkladných vědomostí, že každá kritika má býti důkladná a přesně odůvodněná, že má být objektivní — to vše hlásal již Chmelenský, který rovněž již řešil otázku původnosti a napodobení a otázku, má-li se autor pod kritiku podepsat. Havlíček soudil, že toho není třeba, protože záleží na věci a nikoli na osobě; jako Tyl prohlásil, že věk kritika je věc lhostejná a že stáří nemusí míti a nemívá vždy pravdu, a rovněž jako Tyl horlil proti užívání slova genie (Tyl »žený«). Také svobodu dává umění jen »jistou«, jako Vinařický a Malý, a mluví o tom, že této svobody bývá od neschopných spisovatelů zneužíváno; i podle Havlíčka jsou v každém umění pravidla, a jest jich veliké množství. Ale to vše Havlíček opět dovedl proniknouti svou individualitou, a v pádném a přesvědčivém jeho podání se zásady školy Jungmannovy vžily a staly majetkem všeobecným.

Úvahy.

Eduard Meyer: **Caesars Monarchie und das Principat des Pompeius.** Innere Geschichte Roms von 66 bis 44 v. Chr. V Stuttgartě a Berlíně 1918, Cotta. X a 627 stran. Za 20 mk.

V nové své knize obrátil se Ed. Meyer ke studiu doby, která bohatstvím materiálu a vynikající jeho jakostí k vylíčení přímo láká; je to doba Pompejova a Caesarova. Spis. přestal na období pouhých 22 let, od r. 66 př. Kr., kdy Pompejovi svěřeno bylo vrchní velení proti Mithridatovi s mimořádnou pravomocí, do smrti Caesarovy r. 44 př. Kr. Ale ani dějin této doby nelíčí úplně, nýbrž přihlíží pouze k dějinám vnitřním, vynechávaje popisy válek, poměrů v provinciích a pod. Tím získal spis. možnost, jíti do podrobností; na druhé straně ovšem nenabývá čtenář úplného obrazu o událostech, a neúplnost ta vrhá své stíny i na výklady spisovatelovy, jak dále uvidíme.

Spis. vysvětluje v předmluvě, že za války nebyl schopen pracovati o novém vydání svého díla ‚Geschichte des Altertums‘

a že se ohlížel po thematech, jež by ho vnitřně upoutala; jedním z nich pak byla tato doba konce římské republiky a začátku monarchie. Tři osoby stojí v popředí jeho líčení. Jsou to především Pompejus a Caesar, jak je patrno i z názvu a rozdělení knihy, k nim přistupuje Cicero. Ve svých názorech o nich liší se Ed. Meyer značně a vědomě od svých předchůdců, především od nejvýznamnějšího z nich, Th. Mommsena, i od W. Drumanna. Úsudek Mommsenův o Caesarovi, jak ukazuje velmi dobře spis. na str. 322 nn., je závislý na politických názorech Mommsena samotného, jenž od svého mládí a účastenství na bouřích r. 1848 až do konce svého života byl vyhráněným liberálem, zapřisáhlým protivníkem pruského junkerství, jež se mu zosobňovalo v postavě Bismarckově, a při tom hlasatelem politického sjednocení Německa v monarchii. V Caesarovi viděl Mommsen ideál panovníka, jak si jej sám představoval; jeho Caesar vyrůstá v nadčlověka, heroa a božstvo. Velmi správně ukazuje spis., že taková osobnost nemůže býti historická, a že při tvoření tohoto názoru spolupůsobilo i to, že Mommsen, když psal své Dějiny římské, neviděl ještě jasně významu vlády Augustovy, jenž se mu ujasnil teprve později. Od Mommsenova Caesara nevedla žádná cesta k principátu Augustovu; to bylo hlavní příčinou, proč dílo Mommsenovo zůstalo torsem, nikoliv snad okolnosti vnější. Je jisto, že budova v této podobě nemohla býti dostavěna; Mommsen byl by ji musil přestavěti od základů. Shrnul-li Mommsen všechno světlo na osobnost Caesarovu, je přirozeným následkem toho, že osoba Pompejova se mu ztrácí ve tmách; Mommsen neuznává ani vojenských úspěchů Pompejových. I tu kráčí Mommsen ve šlépějích Drumannových, právě tak i v názoru svém na Cicerona. Postupuje ovšem dále než jeho předchůdce; kdežto Drumann věnoval životopisu Ciceronovu skoro celé dva veliké svazky svého díla, ztrácí se u Mommsena osoba Ciceronova i tam, kde význam jeho je naprosto nesporný, ve vylíčení kulturních dějin této doby.

Ed. Meyer polemisuje velmi správně proti těmto názorům Mommsenovým, jež měly rozhodující vliv; dovedl však, aspoň pokud se Caesara týče, uchrániti se toho, aby neupadl v krajnost opačnou, nýbrž zachovává střední linii. Jeho názor je v podstatě asi takový (str. 337 nn.): Ústava Sullova budila nenávist na všech stranách, stupňovanou ještě vládou následujících let, jež byla špatná, ač mezi aristokraty byli někteří lidé vynikající. Nebylo však programu, který by vytvořil vážnou opposici; strany demokratické v podstatě nebylo, skutečným protivníkem vlády senátu mohl se státi jen jednotlivec. Ústava Sullova byla podvrácena Pompejem a Crassem r. 70 př. Kr. úplně, ale nenahrazena jinou, života schopnou, takže od té doby je v Římě anarchie v permanenci. Nenašel se státník, jenž by dovedl republiku přetvořiti ze státu městského ve skutečnou světovou říši. Tento stav věcí poskytuje Caesarovi, člověku všestranně nadanému a především geniálnímu

státníku, příležitosti, aby uplatňoval bezohledně svou osobní ctižádost. Mohl tak činiti ovšem jen v opposici; jemu neimponovaly staré tradice republikánské, a ačkoliv byl v povaze ryzím aristokratem, užíval demokratických hesel k získání vlivu, pokud toho potřeboval, jako vládce odsunul však demokracii s nevážností stranou. Jako mladý muž dovolává se s pýchou starobylosti svého rodu, své politické protivníky pokládá za své osobní nepřátele. Je rozeným státníkem s plným vědomím své síly; projevuje bezměrnou odvahu, poněvadž ví, že nade vším vládne Tyche. V životě ani politice nezná morálních skrupulí, význačný příklad toho je spojení s Clodiem přes to, že Clodius byl obviněn z cizoložství s jeho ženou. Dovede jednati velmi krutě, když toho uznává potřebu, ve válce občanské se mírní, nikoli z povahy, nýbrž z politiky. Není však u něho nízké mstivosti, duch jeho je volný a vznešený jako u málokteré osoby dějinné. Osobnost jeho působí na okolí mohutným kouzlem. Jeho plány vyvíjejí se časem, nejsou hotovy již od počátku; dobytí Gallie bylo mu pouhým prostředkem, Caesar však vykonal tu dějinné poslání, jehož důsledky sáhají až do našich dnů. Válka občanská byla Caesarovi vnucena, chtěl jíti až na kraj možných ústupků. Vítězstvím dosáhl svého cíle, jeho moc byla trvale upevněna; Caesar nemá však ideálů, jimž by chtěl jako vládce sloužiti, tak jako je měl Octavianus (str. 462); chce jen volný prostor k rozvinutí svých vladařských schopností. Když stanul na vrcholu své moci, nebyl degenerován, zkažen svým okolím a neschopen svého úkolu, jak jej líčí Shakespeare, nýbrž uchoval si plnou pružnost ducha a vrhal se od činnosti k činnosti, třeba je možné, že byl přesycen a nestál o život další (str. 465). Ve velikém spěchu stavěl budovu nového zakonodárství, neměl však času, aby ji zabezpečil, třeba byla v podstatě hotova a určena nikoliv jen okamžitým potřebám. Hlavní části zřízení Caesarova probírá spis. na str. 469 nn. Caesarovým cílem je absolutní monarchie po způsobu světovlády Alexandrovy (str. 466); válka s Parthy, k níž se Caesar na konci života chystal, je toho přirozeným výsledkem, není to pouhý fantastický plán, jako byly ty, jež zahubily Napoleona. Spis. soudí, že Caesar měl vskutku v úmyslu přeložiti sídlo vlády na východ, titul královský měl platiti pouze pro země podřízené, nikoliv pro Řím a Italii (str. 522). Plány tyto způsobily spiknutí proti jeho životu, jež vzniklo z úmyslů čistých, jehož výsledek ovšem byl žalostný (str. 526 nn.).

Podal jsem obšírněji tresť názorů spis. o Caesarovi, poněvadž vidím v nich těžisko celé knihy; daleko méně uspokojuje hlavní myšlenka prvního dílu knihy; spis. domnívá se totiž, že postavení, jehož Pompejus dosáhl, je analogické postavení Augustovu, a mluví proto již v nadpisu knihy o principátu Pompejově. Pokládám tento název za mylný, aspoň omylný; není to pouhý sporo slova, poněvadž název ten má v právu vůbec a především v právu státním neobyčejný význam. Princeps ve vlastním slova smyslu

neznačí nic než první muž obce; užívá se toho slova však tak hojně, že degraduje se na význam: přední muž obce, jak jsou toho v literatuře této doby doklady nesčetné. Kdybychom setrvali při tomto významu slova, pak můžeme beze všech rozpaků užívati ho o Pompejovi. Slovo to však má pro nás význam konkretnější; značí postavení římských panovníků od Augusta počínaje, a v tomto významu také Ed. Meyer tohoto jména užívá, když na př. na str. 117 srovnává chování Pompejovo s Augustovým a Tiberiovým. Je možné, ba pravdě podobné, že zřízení, pro něž razil Mommsen název dyarchie principátu, bylo vskutku cílem Pompejovým;[1] a r. 52, když byl zvolen Pompejus konsulem bez kollegy, Crassus byl mrtev a Caesar v Gallii, byl aspoň na čas blízek tomuto postavení. Nelze však charakterisovati tak postavení jeho napořád; zejména po vypuknutí války občanské r. 49, ač je de facto stále jediným vrchním velitelem, musí trpěti zasahování senátu do své strategie, zasahování nešťastné, které vede ke katastrofě u Farsalu. Ed. Meyer vůbec se nepokusil definovati přesněji pojem principátu Pompejova; pokoušíme-li se o to, vidíme brzy, že je to pojem naprosto neurčitý a nedefinovatelný. Na str. 173 podává spis. rozbor Ciceronova spisu o státě a snaží se dokázati, že Cicero bojuje tu za principát Pompejův; uznává však sám, že dílo to právě v části rozhodující je zachováno tak neúplně, že nepodává rozhodnutí bezpečného. Jinak je význam Pompejův vylíčen daleko správněji než tomu bylo u Drumanna a Mommsena; také osoba Catona Utického vystupuje (na str. 90 a 217 nn.) ve světle mnohem příznivějším a v celku správnějším než u Mommsena. Rovněž Ciceronovi učinil spis. po právu; nezastírá ani v nejmenším jeho nedostatků, ale nepotlačuje ani jeho významu, který i v dějinách politických této doby, zejména pak v dějinách kulturních, je značný. Tak má spis. možnost správného úsudku na příklad o rozhodnutí senátu 5. prosince r. 63 př. Kr., že Catilinovci mají býti popraveni; poprava byla politickou nutností. I na jiných místech setkáváme se s názory novými a velikou většinou správnými, zejména také v poznámkách, jimiž spis. bohatě dokládá svůj text. Jsou to téměř výhradně citáty z literatury starověké, z historiků i Cicerona, k nimž spis. připojuje pozoruhodné výklady.

K dílu svému připojil spis. čtyři přílohy; v první (str. 543 nn.) vykládá o processu Rabiriově r. 63 př. Kr., v druhé (str. 558 nn.) o Sallustiových brožurách, adresovaných Caesarovi, jež pokládá za pravé, ve třetí (str. 583 nn.) o Ciceronově korrespondenci, ve čtvrté (str. 601 nn.) o historických pramenech pro tuto dobu. O ceně historické literatury této doby má spis. úsudek v celku velmi příznivý. V rozboru historických pramenů dochází k úsudku

[1] Pro pochopení úmyslů a cílů Pompejových máme v literatuře této doby mnohem méně prostředků, než u Caesara; i současníkům jeho byly málo známy při uzavřenosti jeho povahy.

(str. 608), že základem zachovaných nám dějin této doby je výborné dílo, líčící události až do podrobností; všichni spisovatelé, jichž díla se nám dochovala, z něho čerpají přímo nebo nepřímo, jeho původce však jmenovati nelze. Kritika jednotlivých pramenů nám dochovaných přináší rovněž hojnost pozoruhodných názorů; obšírně vykládá spis. o vzniku sbírek Ciceronových listů (str. 583 nn.), jimiž můžeme doplňovati a kontrolovati tvrzení historiků. Také pro poznání Sallustia (str. 558 nn. a jinde), Ciceronových řečí (str. 543 nn. a j.), Caesarových pamětí o válce gallské (str. 243) i občanské (str. 291 a j., str. 463 n.) podává spis. bystré poznámky.

Spis. chodil za války po cestách, jež pro muže jeho významu málo se hodily; literární jeho činnost z této doby, zejména kniha o Anglii, neznamená vzestup na jeho dráze vědecké. Zdá se, jako by se sám odvrátil od těchto cest a dospěl i v politice k názorům přijatelnějším, smí-li se tak souditi také z jeho úsudků o Augustovi, jehož význam dějinný staví spis., zdá se, nad Caesara. V literatuře moderní přestává spis. téměř výhradně na pracích německých; kde uvádí literaturu cizí, děje se tak pravidelně s úsudkem odmítavým. *A. Salač.*

Tycho von Wilamowitz-Moellendorff: **Die dramatische Technik des Sophokles.** Aus dem Nachlass herausgegeben von Ernst Kapp. Mit einem Beitrag von Ulrich von Wilamowitz-Moellendorff (Philologische Untersuchungen, 22. Heft). V Berlíně 1917, Weidmann. Str. IX a 379. Za 16 mk.

Dílo Tychona Wilamowitze vzniklo z freiburské dissertace. Tiskem vyšla z ní pouze I. kapitola o Sofokleově Antigoně (v Berlíně 1911). Kapitoly, pojednávající o ostatních tragoediích Sofokleových, připravoval spis. k tisku, ale vydati je zabránila mu smrt ve válce. Z poslední kapitoly o Oidipovi kolonském zachovalo se tak málo v jeho pozůstalosti, že ji musil doplniti celou jeho otec.

Dramata probírají se v pořádku chronologickém. Za nejstarší nepokládá spis. Aianta, jak je zvykem, nýbrž Antigonu, a to proto, že nemá střídání mluvících osob v trimetru (*ἀντιλαβαί*), jež nacházíme v Aiantu (v. 591 n., 981 n.) a v ostatních dramatech. Toto střídání osob, samo o sobě, nezdá se nám býti dostatečným kriteriem pro chronologii. H. Draheim (Woch. kl. Phil. XXXV, 1919, sl. 27) právem namítá, že se básník mohl později vrátiti k volnosti, jíž byl dříve užil. Právě mladý básník mohl si dovoliti onu volnost, aby dodal dialogu živosti. Správně polemisuje spis. proti A. B. Drachmannovi (Herm. XLIII, 1908, str. 67 n.), jenž některé rozpory v tragoedii vysvětloval tím, že podle původního plánu měla Antigona skutečně Polyneika pohřbíti; tento plán změnil prý Sofokles za své práce, ale některé stopy původního plánu zůstaly. Wilamowitz nevěří, že by básník nebyl věděl na začátku své práce, jak přivodí katastrofu. Z prologu a stručného vypravování poslova ve v. 1155 n. usuzuje, že báje o činu

a trestu Antigonině byla divákům dobře známa a že jí tedy Sofokles nevymyslil. Popírá, že Antigona měla býti uvězněna v kopulovém hradě mykenském, jak soudí E. Bruhn (vyd. v Berlíně 1904, str. 32 n.) i jiní. Slova πετρώδης κατῶρυξ (v. 774) a κατῶρυξ στέγη (v. 1110) na hrobku neukazují. Hrobkou je nazváno vězení Antigonino (v. 849, 1215, 1220) proto, ježto tam měla býti za živa pohřbena. K tomu se hodila nejlépe skalní jeskyně. Známých slov Antigoniných ve v. 905—912 (bratr je cennější nežli jiní příbuzní), jež již Goethe pokládal za nevhodná a jež mnozí prohlašovali za interpolaci, Wilamowitz hájí. Praví, že Sofokles znal myšlenku tu z Herodota (III 119) a že se mu tak líbila, že ji přenesl do své hry, nedbaje, že se nehodí do souvislosti. Nesmí se však ze slov těch nic vysuzovati o povaze Antigonině, jakož vůbec je nesprávno mysliti, že Sofokles chtěl každým slovem a každým činem, o němž se mluví, charakterisovati osoby. To jest požadavek moderní, ne antický. Tak chybně vykládá Bruhn (na uv. m. str. 19), že hojnými sentencemi, jež pronáší Kreon, má býti charakterisován jako člověk ješitný. Sentencím přál sám Sofokles. O charakterisování se pokoušel básník jen u Antigony a Kreonta; ostatní osoby nejsou individuálně kresleny. Básník zacházel s nimi, zvláště s Ismenou, zcela libovolně; šlo mu jen o dramatický účinek. Dosahoval ho soustředěním hlavního děje a vypuštěním všeho vedlejšího. Proto jest v ději leccos nevysvětleného a pravdě nepodobného, na př. jak mohla Antigona nepozorovaně posypati mrtvolu bratrovu, proč k ní přišla po druhé, proč Haimon nešel hned zachrániti Antigonu.

K Aiantu činí Wilamowitz některé poznámky scénické. Za I. stasima (v. 596—645) je Tekmessa s Aiantem ve stanu, nikoliv, jak se někdy soudí, v místnosti žen. Na konci předcházejícího výstupu vjel Aias do stanu na ekkyklematu, Tekmessa ho následovala a zavřela dveře. Aias nemohl býti ponechán sám, neboť by se byl mohl usmrtiti. Tekmessa ho hleděla ve stanu obměkčiti. Za v. 585—595 se neoddělila od muže; verši těmi chtěl básník vyplniti dobu, v níž ekkyklema vjíždělo. — Dvojím vystoupením Aiantovým na scénu (v. 430 n., 646 n.) měl býti sesílen v diváku dojem jeho nepoddajnosti; divák věděl, že Aias ustoupil Tekmesse jenom na oko a že se usmrtí. Právě tak je rozložena druhá část hry, líčící spor o pochování Aiantovo, ve dva výstupy (nejprve s Menelaem, potom s Agamemnonem) Teukrovým chystáním pohřbu. Tu měla vyniknouti věrnost Teukrova.

O Oidipovi králi soudí spis., že byl napsán po Aiantovi, ježto má více střídání osob ve verši a několik osob se súčastní najednou rozhovoru, čehož v starších dramatech přísného slohu nebylo. Ve hře shledává leccos pravdě nepodobného, psychologicky nedostatečně zdůvodněného. Ačkoliv byl na živu svědek zavraždění Laiova (v. 118 n.), nevyptával se ho Oidipus — to by bylo vedlo hned k jeho usvědčení —, nýbrž teprve ke konci ho povolal

(v. 765 n.). Nepochopitelné je, že věštec Teiresias tolik let mlčel o zločinu, že Oidipus nechápal jeho narážek (v. 366 n., 372 n. a j.) a netušil nic, ani když se dověděl, že není synem Polybovým (v. 1076 n.). Neodůvodněna je zpupná řeč Iokastina proti věštbám (v. 848 n.). Básník nechtěl líčiti charakterů, nýbrž působiti látkou, situací. Wilamowitz se obrací právem proti svému otci, jenž myslil (Herm. XXXIV, 1899, str. 55 n.; úvod ku překladu), že Sofokles charakterisoval osoby též nepřímo; na př. tím, že Oidipus nepozoroval rozporu mezi výpovědmi ve v. 122 (Laiovým vrahem byl lupič) a v. 292 (vrahem byl pocestný), naznačoval prý básník, že i nejmoudřejší člověk může něco důležitého přehlédnouti. Tak nepatrného rozporu si žádný posluchač nevšiml, a kdyby jej byl postřehl, nebyl by z něho činil takového závěru.

Podle příkladu jiných badatelů srovnává Wilamowitz Trachiňanky s Euripidovým Herakleem, zejména líčení spánku Herakleova (Trach. 971 n., Eur. Her. 1005 n.), a dochází závěru, že kus Euripidův byl Sofokleovi předlohou. Látka Trachiňanek byla vzata z eposu, ne však Kreofylovy básně *Οἰχαλίας ἅλωσις*, jak se soudívá; neboť v ní byla hlavní osobou patrně Iola, nikoliv Deianeira. Sofokles zpracoval volně starou báji, užívaje motivu ze své hry *Νίπτρα*. Tam se vyprávělo, jak se Odysseus vrátil domů a zahynul, byv poraněn kopím syna Telegona napuštěným jedem; tak se vyplnila stará věštba. Spis. zamítá právem Th. Zielinského (Philol. LV, 1896, str. 504 n.) fantastický výklad scény setkání Deianeiry s Lichou (v. 225 n.): v Lichovi odehrává se prý veliký duševní boj, Deianeira je zaražena jeho podivným chováním, zčervená, mluví změněným hlasem atd. Z toho ze všeho by starověký divák nebyl nic pozoroval; vyžadovalo by to němé hry, jíž škraboška nedopouštěla.

O Sofokleově Elektře soudí spis., že byla starší než stejnojmenná hra Euripidova. Opačný důkaz Bruhnův (vyd. v Berlíně 1912, str. 13 n.), že by byl Euripides polemisoval proti tragoedii Sofokleově, kdyby ji byl znal, odmítá; neboť básníci nemusili vždy proti sobě polemisovati. V poznávací scéně Elektry (v. 577 n.) byl Euripides nezvykle stručný, zdrželivý; patrně proto, že taková scéna byla již v Sofokleově Elektře (v. 1211 n.). Starší než Sofokleova Elektra byl snad Euripidův Kresfontes; z něho mohl vzíti Sofokles motiv klamné zprávy o smrti. Povaha Elektřina je kreslena částečně podle Antigony; je to jediný individuální charakter hry. V dlouhém vyprávění pěstounově o smrti Orestově při závodech (v. 680—763) nechtěl básník jen ukázati své slohové umění, jak se tvrdívá, nýbrž chtěl vzbudit soustrast a zájem o Oresta; posluchač takřka zapomněl, že vše je vymyšleno. Hrozné zavraždění matky snažil se básník učiniti co možno snesitelným. Ve v. 947 n. mluví Elektra jen o zavraždění Aigisthově, ne Klytaimestřině. Její vražda provede se tak rychle (v. 1404 n.), že ji divák pokládá za samo-

zřejmou a pod dojmem usmrcení Aigisthova ani si jí řádně neuvědomí. Zbytečný rozhovor ve v. 1482 n. před usmrcením Aigisthovým vykládá spis. tak, že mrtvola Klytaimestřina nebyla jen ukázána ve vratech paláce, nýbrž vyvezena na ekkyklematu a pak zase vtažena; současně byl Aigisthos veden násilně dovnitř. Dobu vsunování ekkyklematu bylo třeba zaplniti řečí (v. výše o Ai. 585 n.).

Filokteta napsal před Sofokleem již Aischylos a Euripides. O obelstění Filokteta Odyseem a odnesení jeho luku vyprávělo se asi již v eposu. Sofokles zavedl novou postavu, Neoptolema, a tím vytvořil zajímavý konflikt. Jak se v něm udál duševní převrat, nelíčil; nebyl by toho dovedl. Jednání Neoptolemovo není zcela přirozené: mohl se pokusiti hned pohnouti Filokteta věštbou Helenovou. Tím by se arci byla hra záhy skončila. Proto básník dává mluviti osobám neurčitě o věštbě a teprve na konci jí plně užívá.

V poslední kapitole jedná U. Wilamowitz o Oidipovi kolonském. Domnívá se, že k sepsání hry byl podnícen Sofokles Euripidovými Foiničankami (asi z r. 409), kde odchází slepý Oidipus s Antigonou do ciziny (v. 1710 n.). Podle Euripidova Filokteta, kde se líčilo, jak se o pomoc Filoktetovu ucházeli Trojané i Řekové, je kresleno, jak Oidipa chce získati pro sebe Kreon a Polyneikes. Wilamowitz shledává v dramatě tendenci přátelskou Thebám (v. 606, 919, 937) a soudí z toho, že již ke konci války peloponneské byla v Thebách strana, jež se stavěla proti spolku se Spartou. Jako ve svých dřívějších pracích odsuzuje Wilamowitz rozhodně a právem hledání t.zv. tragické viny u Oidipa; o ní Sofokles nic nevěděl. Právem také zamítá rhetorisující výklady L. Radermachera (vyd. v Berlíně 1909), jenž rozděluje řeči na úvod, důkazy a závěr a pod. S textem zachází méně konservativně, než je nyní zvykem. Schvaluje staré opravy Elmsleyovy, Hermannovy a j. a sám opravuje na př. ve v. 281 *ποτέ* místo *βροτῶν* (přeneseno z v. 279), ve v. 367 *ἄλις* místo *ἔρις* (z v. 372), přemísťuje verše 327, 328, 331, 329, 330, 332 atd.

Kniha mladého Wilamowitze je zdravou reakcí proti nemírnému psychologisování při výkladu dramat Sofokleových. Důkaz, že Sofokles usiloval více o účinný děj než o psychologii osob, se spisovateli zdařil. Avšak nebylo by správné upírati Sofokleovi vůbec umění charakterisační; jak mu záleželo na líčení povah, vidíme nejlépe, srovnáme-li jeho hry s Aischylovými. S moderními subjektivními dramaty a romány ovšem objektivní básníci starověcí po stránce psychologické závoditi nemohou. *K. Svoboda.*

Manu Leumann: **Die lateinischen Adjektiva auf -lis.** (Untersuchungen zur indogermanischen Sprach- und Kulturwissenschaft hggb. v. K. Brugmann u. F. Sommer, 7). V Strassburce 1917, K. J. Trübner. Str. V a 155. Za 7 mk.

V čelo svých výkladů staví M. Leumann zásadu Kretschmerovu (Einleitung in die Altertumswissenschaft I[1], str. 136),

že každý jazykový úkaz je třeba vysvětlovati z jazyka samého a jen tam, kde je to nemožné, máme přihlédnouti k jazykům příbuzným. Proto vychází od latinských poměrů, snáší ze všech jazykových období a pečlivě třídí podle významu veliké množství latinských jmen přídavných v *-lis*. Podle toho, co předchází před příponou, rozeznává adjektiva v *-ūlis*, *-ēlis*, *-īlis*, *-ālis*, *-ilis* a *-bilis*.

Přídavná jména v *-ūlis* pocházejí od *u-* kmenů (*tribus*, *tribūlis*). O *pedūlis* soudí spisov., že vzniklo podle **manūlis* (z *manus*; doloženo pouze *manualis*), podobně *edūlis* snad podle *victūlis*. Z přídavných jmen v *-ēlis* pochází *fidēlis* od *fidēs*. Nesnáze působí *patruēlis* a *carduēlis*; spis. je vykládá rozlišením z *-īlis*. Příponu *-īlis* u *o*-kmenů vykládá asi správně z tvarů v *-ī*, označujících vlastnictví (srov. gen. sg. *gallī*, subst. *gallī-na*), takže *erīlis* znamená totéž co *erī* 'pánův'; Brugmann (Grundr.[2] II 1, str. 360) myslil, že tam bylo *i* přeneseno od *i*-kmenů (*hostis*, *hostīlis*). Neprávem shledává v koncovce té peiorativní význam (v *puerilis*, *servilis*, *senilis* a j.); význam ten je ve slovech, ne v koncovce. Všechna tato i jiná adjektiva v *-lis* pokládá za denominativa. *Exīlis* spojuje s *āla* ('bez křídel, lopatek', t. j. slabý), *subtīlis* s *tēla* 'tkanivo', *ancīle* s **caela* (= *caelatura* z *caedere*).

Z adjektiv v *-ālis* pokládá za nejstarší *tālis*, *aequālis* pro shodu s τηλί-κος, πηλί-κος, ἥλι-κες, ὁμήλι-κες. Domnívá se, že vznikla splynutím kmenů *to-*, *suo-*, *aequo-*, ὁμο- s **ali-*, což znamenalo stáří (srov. něm. *alt*). V *tālis* původní význam 'tak starý' ustoupil širšímu 'takový'. Podle *aequalis* bylo vytvořeno *sodalis*, *rivalis*, *contubernalis*. Jinde pochází *-ālis* z 1. deklinace (*natura*, *naturalis*); odtud bylo přeneseno i k jiným kmenům jmenným (*militaris*, *consularis* a j.).

Z adjektiv v *-ilis* vysvětluje *utilis*, *habilis*, *labilis*, *nubilis*, haplologií z *utibilis*, *habibilis* atd., *facilis* a *similis* z podst. jm. **simulum*, **faculum*; jako bylo od *barba* tvořeno složené *imberbis* tak od **simulum dissimilis* a odtud *similis*. U hojných adjektiv, zvláště z oboru řemesel (*fictilis*, *flexilis*), pak označujících pohyb (*volatilis*) a místo (*aquatilis*), jest připojena přípona k part. perf. pass. (*fictus*). Spis. domnívá se, že tu nebylo východiskem toto participium, nýbrž buď podstatné jméno slovesné v *-ti-* (**fictis*, srovn. *fictio*) nebo substantivum v *-tlom* (**textlom*).

Adjektiva v *-bilis* spojuje, jak je zvykem, s jmeny nástrojů v *-bulum* (*stabulum*, *stabilis*). Jejich vznik představuje si takto: ke **gnobulum* 'znamení' bylo vytvořeno příd. jméno *ignobilis* (srov. *barba*, *imberbis*) 'beze znamení', 'nepoznatelný', z toho pak *gnobilis* 'opatřený znamením', 'znamenitý'. Tak vykládá trpný význam většiny těchto adjektiv (*amabilis*, *invincibilis*). Starší, vzhledem k jejich původu, byl význam nástro-

jový (*exorabile carmen* 'báseň, jíž se prosí'); z něho se vyvinul aktivní (*stabilis, flebilis*).

Výklady Leumannovy, ne vždy přesvědčivé, ale pečlivě zdůvodněné a samostatné, doplňuje a částečně opravuje jeho otec Arnošt Leumann (na str. 138 n.), jenž také vydal knihu za syna sloužícího v poli. Vychází — odchylně od svého syna — od sanskrtu, a to od přivlastňovacích jmen přídavných v *-ín*, tvořených zvláště k *a-* a *ā* kmenům (*áśva-ḥ* 'kůň', *aśvín* 'mající koně'). Z toho soudí právem, že již v prajazyku se tvořila adjektíva v *-i-* od různých kmenů a že tedy není nutno odvozovati latinská adjektiva v *-i-* ze složených (*ignobilis, dissimilis*). Jména v *-ilis* vykládá dvojím způsobem: jednak souvisela s neutry v *-lo* (*agolum, agilis*), jednak vznikla spojením kmene jmenného s kmenem **al-*, značícím 'růsti' (*humilis* z *hum-al-is*). Ten jest obsažen i v příponách *-ālis*, *-īlis* atd. (stažením z *o-alis, i-alis*). Příponu *-tilis* (ve *fictilis* a j.) vykládá z indoevropské přípony *-tli*, *-tri*, kterou nalézá v skt. *-tri-ma* a spojuje s příponou *-ter*, *-tel* jmen činitelských (*sutor, sutilis*). Z příbuzné přípony *-tro*, *-tlo* jmen nástrojových odvádí lat. *-bulum* a *-bilis*.

A. Leumann své důkazy pouze naznačil, podrobněji jich nerozváděje; přes to z nich vyplývá jasně, že adjektiva v *-lis* nejsou do té míry latinskými novotvary, jak za to má jeho syn.

K. Svoboda.

Język polski i jego historya z uwzględnieniem innych języków na ziemiach polskich. Část I. str. XVIII + 422 a část II. str. 548 (Encyklopedya polska, svazek 2. a 3., díl 3.). Nakładem Akademii umiejętności w Krakowie 1915, cena 24 K.

V práci, za léta válečná v slovanské filologii vykonané nebo aspoň dokončené a vydané, patří beze sporu čelné a snad vůbec první místo Polákům, i co se týče jakosti její i co se týče její organisace a jejího rozsahu. Vedle prací monografických, hlavně *Łośova* Przeglądu językowych zabytków staropolskich do r. 1543 — posoudil jej prof. Polívka v LF. 44, 1917, 131 n. — vyšly za války dva filologické díly Encyklopedie polské, souborného to díla věnovaného historickému vývoji celé kultury národa polského; r. 1915 jakožto 2. a 3. sv. Język polski a r. 1918 ve sv. 21. a 22. Dzieje literatury pięknej w Polsce. Na první z nich, podávající celkový obraz vývoje jazyka polského i dnešního jeho stavu se stručnou charakteristikou ostatních jazyků zemí polských, upozornila včasná drobná zpráva v 42. r. Listů filol. (1915, 319), kde také vypočteno všech 25 článků 17 autorů, dále stručná zmínka Brücknerova s útočnou kritikou v drobných zprávách v ČModF. v 5. ročn. (r. 1917) na str. 466—8. Autoreferát Rozwadowského (RS. 7, 1914—5, 143 n.), z něhož se dovídáme o postupu práce i o zkušenostech z ní, přinesl i stručný obsah všech článků týkajících se polštiny.

Dílo jest výstižným úvodem do vědeckého studia jazyka polského i slovanského jazykozpytu, je s y n t h e s í současného stavu badání o jazyce polském a tím nejjasněji ukazuje vykonanou práci, mezery, otázky i problémy také začátečníku — i u nás jest třeba synthese, zde máme pro práci takovou příklad; ale i pro speciální práci domácí najde zde každý mladý český filolog mnoho podnětů. Právem zasluhuje dílo větší pozornosti, než se mu dosud u nás dostalo, a proto o něm referuji, třeba pozdě.

Podle rozvrhu Encyklopedie bylo úkolem auktorů probrati látku populárně, totiž přístupně pro vzdělance sice, ale neodborníky. Tomuto cíli odpovídá veliká část článků Ale poněvadž o jazyce polském není souborných spisů vědeckých, má i dobrá populární synthese cenu pro vědecké badání — a dokonce se nedivíme, že se projevovala i zde snaha »starać się także o naukę, a nie tylko o czytatelnika in abstracto« (Rozwadowski RS. 7, 151).

To platí především o pracích R o z w a d o w s k é h o »S t o s u n e k j ę z y k a p o l s k i e g o d o i n n y c h s ł o w i a ń s k i c h« (Enc. II, 36—72) a »H i s t o r y c z n a f o n e t y k a c z y l i g ł o s o w n i a j ę z y k a p o l s k i e g o« (II, 289—422). Články ty jsou skutečně vědeckým shrnutím dané látky, obsahují i nové poznatky a názory; jsou proto pro nás nejzajímavější, poněvadž také mají nejvíce styčných bodů s jazykem českým.

V první práci podává Rozwadowski šťastně zhuštěné, ale přece instruktivní hláskosloví praslovanské a hláskosloví západních jazyků slovanských v miniatuře; je subjektivně rozhodný, ale jen pokud toho vyžaduje přehled sjednocený v celek, nezatížený spornými otázkami a filologickým aparátem, jinak dává mluviti především známým faktům. Jest to dnes jediný svod poznatků plynoucích ze srovnání západních jazyků slovanských. Rozhodné stanovisko auktorovo, i když ho nemohl vědecky zdůvodniti, je při významu Rozwadowského pojímati vážně a uvažovati o něm.

Ve všeobecném úvodě naznačuje R. postavení jazyka polského mezi jazyky slovanskými, postavení jazyků slovanských v celku jazyků indoevropských a vykládá neurčitost pojmu jazyka a nářečí. Od § 4 probírá společný stav praslov., který trval asi od počátku 2. tisíciletí až do posledních století př. Kr. Vypočítává hlavní znaky praslovanštiny: psl. střídnice za ide. hlásky postupem chronologickým a několik příkladů z tvoření a ohýbání slov. Chronologický postup není důsledný; na př. očividně starší palatalisace $k > č$ atd. (č. 17a) je uvedena daleko za změnou ide. difthongů v *i*, *ě* (č. 11) a stejně jistě starší než tato změna je změna $o > e$ a proto i ide. $oi > i$ po palat. (č. 18). Jinde ani nemůže býti důsledný, pokud nebudeme míti propracovánu relativní chronologii. V otázkách sporných neupozorňuje R. na jiná mínění a uvádí bez důvodů mínění své: tak na př. pravděpodobný vývoj ide. $e\underset{\frown}{u} > ju$, *u*, *ev*, *ov* a daleko spornější přechod ide. $kh >$ sl. χ.

Co se týče palatalisace souhlásek, předpokládá Rozwadowski dvě řady palatálních souhlásek: »spalatalizowane (półpalatalne)« *t^e t^i, n^e n^i*... vedle palatálních *ń ŕ ľ* a reflexů za *dj tj;* i české hláskosloví ukazuje na nutnost obdobného stavu předčeského. Jery se již na konci psl. doby rozdělily na slabikotvorné a neslabikotvorné, silné a slabé.

Probrav tímto způsobem vývoj praslovanštiny, přistupuje k vlastnímu svému thematu a stanoví si vedle otázky, zda existoval celek západoslovanský, tyto dvě otázky: 1. tvoří-li nářečí kašubsko-slovinská genetický celek s nářečími polskými, a 2. tvořil-li tento celek polsko-kašubský opět jazykovou jednotu s vymřelým jazykem polabským, jazykový celek lechický.

Těmito spornými otázkami zabýval se hlavně jazykozpyt polský mnoho koncem 19. a počátkem 20. stol., od vydání *Ramułtowa* Słownika języka pomorskiego r. 1893 do r. 1905, kdy v hlavních rysech zakončil spor *K. Nitsch* rozpravou Stosunki pokrewieństwa języków lechickych v MPKJ. 3, 1907, 1 n.[1] Nitschova stanoviska, že totiž existovala jednota lechická, drží se i Rozwadowski. Odpovídá na tyto otázky tím, že induktivním způsobem probírá hlavní hláskoslovné znaky jazyka polského, nářečí kašubsko-slovinských a ostatních jazyků záp. slovanských a uvádí postupně čtenáře na jejich znaky společné. Tento induktivní, školský způsob jest jistě přece jen břemenem tím, že se opakují všechny západoslovanské znaky u každé jednotlivé skupiny: totiž všechny souhláskové změny vyjímaje palatalisaci (č. 10—14) a v tvarosloví *-ě* proti *-ę* v známých koncovkách deklinačních, které jest dokonce i v rušt., jakož i *-a* v part. praes. act., a tak rozšířená ztráta *-tь* (*-tъ*) v praes. 3. os. Není proto tento postup vhodný ani se stanoviska vědeckého ani se stanoviska praktického, ale jest velmi cenný didakticky jako úvod do znaků jednotlivých jazyků; tak také byl asi myšlen. Na obě otázky odpovídá Rozwadowski kladně. Rozvoj se dál podle toho postupně genetickým štěpením, a to tak, že nejprve se oddělil jazykový celek západoslovanský, ten se rozdělil ve skupinu lechickou, lužickou a československou a pak teprve se celek lechický dělil dále. »Wskutek wczesnego odsunięcia się nie bierze połabskie udziału w dalszym wspólnym lub równoległym rozwoju polsko-kaszubskim i rozwija się swoiście, ale wspólna podstawa jest doskonale widoczna« (str. 59). Tím se částečně liší stanovisko Rozwadowského od stanoviska Nitschova (MPJK. 3, 1907, 56), ale hned poněkud dále přejímá Rozwadowski Nitschovo mínění jako hypothesu pro poměr všech předpokládaných lechických nářečí, jež tvořila tři skupiny; střední z nich činila přechod mezi oběma druhými. Mínění o společ-

[1] Důležitější literatura v Enc. II, 71 a také v Niederlových Slovanských starožitnostech III, 94 n. (1919); Práce Nitschova z 3. sv. MPKJ. vyšla již r. 1905.

ném jazyce lechickém jest velmi rozšířené, psalo se o té věci snad až příliš mnoho, ale u nás poměrně málo. Poněvadž pak nejnověji Niederle v Slov. starožit. III, 94 n. přejímá názor Nitschův, rozvádím zde tyto otázky znova.

Nejvíce mne v naznačeném zde řešení otázky lechické zaráží tento jazykový rodokmen — nehledě k tak subjektivně kolísavému soudu jednotlivých badatelů zvláště v otázce kašubské —, ač nikterak nechci tím tvrditi, že Nitsch a Rozwadowski představují si rozvoj jazyků jen podle theorie rodokmenové.

Pro jednotu lechickou rozhodují u Rozwadowského a ovšem i u jiných jejích zastanců tyto společné znaky:

1. Nosovky. 2. Rozštěpení samohlásek *e ě ę ǐr̥* (*ǐl̥*). 3. Vývoj skupin *tort tert tolt telt.* 4. Vývoj hlásek *ǐr̥ r̥ ǐl̥ l̥.*

Bod 3. a 4. jest v podstatě jazykům těmto společný i s luž. Vývoj skupin *tert* atd. je stejný v luž. i v pol., vývoj *telt* jest v polab., slovin. a dial. v kaš. jiný než v pol. a luž. Svarabhaktický vokál před *ǐr̥ r̥* vyvinul se ve vokál plný i v luž., při *ǐl̥ l̥* jsou opět rozdíly mezi polštinou a polabštinou. Co se týče nosovek, víme, že trvaly ještě v jednotlivých jazycích, když již byly samostatné, i když nehledíme k tomu, že ani Rozwadowski nepokládá zachování starých zjevů za průkazné pro příbuznost jazyků (str. 38).

Ale ani rozštěpení a dispalatalisace není tak pevně rozhodným znakem. V polabštině je střídání *i/e* proti polskému střídání *e/'o*: je to spíše palatalisace a také podmínky jsou jiné: *pékar*, *teplŭ*, *nebŭ*. I Nitsch[1] uznává, že *e* > *i* jen před konsonanty palatálními. Obdobná změna jest i v luž., *e* se zúžilo před palatálami, ale pozdě, až když dispalatalisováno *e* >'*o*, zde však tato změna překročila hranice změny polské. Pův. *ǐr̥* se rozštěpilo v luž. i podle Rozwadowského (str. 61 a v RS. 1, 1908, 214), částečně i v rušt., i pokládá tuto dispalatalisaci za dial. tendenci pslovanskou, ale palatalisace předchozího konsonantu v polab. a částečně i v kaš. ukazuje, že nastoupila až po palatalisování konsonantů. Rozštěpení nosovek v pol. není tak úplně jisté, jest pouhou hypothesou, i když pravdě podobnou; tvoří ji Nitsch (MPKJ. 3, 1907, 13 sl.), aby vysvětlil rozštěpení střídnic za nosovky v dialektě Jakubicově, a nověji opřel ji o několik stpol. dokladů Rozwadowski v RS. 5, 1912, 53 n. a Enc. 2, 361. Ale z jeho rozboru bully z r. 1136 (MPKJ. 4, 1908, 471) je viděti, že jest možno vykládati doklady ty také jinak.

Úplně jistá jest shoda v dispalatalisaci *ě* >'*a* před předojazyčnými nepalat. konsonanty.

Tedy ze všech těchto znaků lechický celek od okolí oddělují a charakterisují jen nosovky, změna *ě* v '*a* a snad *ę* v '*ǫ*.

[1] Quelques remarques sur la langue polabe, JA. 29, 1907, 17.

Polabština liší se od polštiny vedle změny *e/i*, která jest mladší než metathese, a vedle rozštěpení *ъ > å/'å*, provedeného za jiných podmínek, zvláště starými změnami: *telt tolt* a *'l̥ l̥* splynulo již před metathesí, v *t'r̥t* i v případech dispalatisace palatalisován předchozí konsonant a *l̥* i po dentálech dalo *au̯*.
Poslední čtyři rysy jsou i v dialektech kaš.-slovin. stupňovitě, ubývá jich směrem jihovýchodním; překročily změny ty hranice polab. jazyka; v pol., dluž. a č. je po dentálech *łu < l̥*, ale obdobné střídnice polab. *au̯* jsou v hluž. a částečně v kašubštině.
Luž. srbštinu s celkem lech. spojuje stejný vývoj metathese liquid, je-li stejný v pol. a polab., vývoj vokálu před *'r̥ r̥ 'l̥ l̥* čili úplná ztráta *r̥ l̥*, v čemž se právě čeština liší od ostatních jazyků zápslov. a blíží k jaz. jižním, a dispalatalisace *'r̥*. S polštinou má lužičtina společnou tendenci v rozštěpení *e/'o*, bezvýznamný stejný vývoj palat. dentál, zachovaný rozdíl *l/ł* a vlastně i metathesi liquid. Mohli bychom skoro stejným právem utvořiti také celek polab.-pol.-lužický a pak teprve polab.-pol.-luž.-čes.
S češtinou spojují luž.-srbštinu znaky pozdní: akcent, částečně střídnice nosovek, *z < dz* (za pův. *dj*, *g*).
Jako Nitschovi (MPKJ. 3, 1907, 48) je nemožno neuznati celek lechický se stanoviska kašub., tak opět nemohu celek lechický uznati právě pro postavení lužické srbštiny; znaky, které ji připojují, nejsou jistě menší váhy než nosovky a rozštěpení *ę* a *ě* a přece jazyk luž., zvláště hluž., opět nelze odděliti od češtiny, stejně jako nelze odděliti češtinu od ostatních jazyků západoslovanských. Vidíme, že tato stavba pododdělení jazykových neuspokojuje a věc příliš komplikuje. Vývoj jazyka nešel jen štěpením genetickým, a právě změny záp. jazyků slov. jasně ukazují, jak jazyk přechází do jazyka, jak změny jazykové se šíří přes hranice jazyka jednoho do jazyka druhého. Přímá differenciace v jednotlivé jazyky nebo skupiny nářečí jest jistě stará. S toho stanoviska jest jazyk polab. stejně samostatným jazykovým celkem jako jazyk pol., luž. a čes., a lechický celek, vlastně ty společné znaky neznamenají nic jiného, než že uvedené jazyky v blízkém území těsně souvisely a sousedily a proto i jejich jazykový vývoj se dál společně a souběžně. Jak ukazuje Hujerův Úvod do dějin jaz. čes. (str. 52), nic jiného neznamená ani celek zápslov. jazyků, má cenu jen praktickou a ne vědeckou, všimneme-li si křížení jihoslov. znaků na území českém.

Co se týče dialektů kaš.-slovin., ukazuje Rozwadowski (str. 49 n. a zvl. 52) přesvědčivě, že jsou spojeny s jaz. pol. společným vývojem, starým i novějším po 12. stol., úplně již odlišným ode všech jazyků zápslov. Isolováním kaš.-slovin. nářečí byl pak společný vývoj s pol. jen posilněn, takže dnes není pochyby a vlastně ani sporu, že dnešní nářečí ta, jako osobitý celek, tvoří jednotu s nářečími polskými. (Srv. i Nitsch Enc. 3, 317 n.).

Pro historický vývoj těchto dialektů nesmíme zapomínati již uvedených znaků odlišných, které ukazují, že jsou to dialekty smíšené, ať nyní to míšení vyložíme šířením změn jazykových přes hranice jazykové nebo tím, že přechodné dialekty přešly více pod vliv jednoho jazyka, i když nelze hypothesu Lorentzovu (JA. 24, 1902, 65) o popolštění sev. kašubštiny a pokašubštění jižní přejímati zcela doslovně.

Úplnost obrazu jest zatemněna, otázky komplikovány a jejich řešení znesnadňováno jednak tím, že neznáme dokonale jazyka polab., jednak tím, že neznáme starších dialektů pomořských a kontinuity mezi polabštinou a kašubštinou. To ztěžuje nejen badání o kašub., v podobné situaci jest i luž. srb. Uvedu jen jeden příklad toho, jak zcela jinak by mnohdy snad vypadly hranice a rozšíření jednotlivých jazykových změn, kdybychom znali dnes zašlé dialekty mezi polštinou, lužičtinou a češtinou.

S luž. (zvláště dluž.) změnou *e* > *'o*, která se svým rozsahem značně liší od obdobné změny polské, v hrubých rysech souhlasí stejná změna ve zbytcích staršího severoopavského dialektu osad Hlavnice, Choltic a v pruském Slezsku Branic a Bobolusk, který zachytil ještě Bartoš (Dial. I, 134 n.). Rozštěpení *e/'o* není v jiných lašských dial. (Bartoš Dial. 1, 99, Loriš 11, Polívka JA. 25, 1903, 393), není ani u Stavaře[1] v bezprostředním sousedství, je jen analogické asi *o* v nom.-akk. *i̯o*-kmenů: *polo mojo*, Bart. D. 1, 99, u Stavaře *džečo, ložo*, dokonce také *ve dňo, poledňo*. V uvedeném starém dialektě je nejen plně polská dispalatalisace *e/'o*, i labialisované *ᵘo* jako v pol. dialektech slezských (Nitsch, Djalekty polskie Śląska, MPKJ. 4, 1908, 121 n.), ale změna *e/'o* přesahuje hranice této změny polské. V pol. dial. slezském je *'o* jen v rozsahu obecně polském (Nitsch v uv. sp. 111), v dial. severoopavském bylo i před palatálami, labiálami, velárami a gutturálami: *plość, ďovča, střocha* (srv. dluž. *śopły, grjobło*, hluž. *ćopły, hrjebło*, ale ne před palatálami).

Zvláště často je *'o* v slabikách suffixálních a důsledně na konci slova: *joho, jom, v loťo, ve dňo, plećoš, plećo, plećoćo, jo* (= je), *śćo* (= jste); srv. dluž. *pleśom, -oš, -o, pleśećo, jo*, hluž. *plećem* atd. *plećeće*, dluž. *ve dnjo, połudnjo* i hluž., v nom.-akk. neutr. důsledně v obou, jen dial. ne. Zbytek toho snad je v Stavařově dialektu *ve dňo, poledňo*. I z těchto příkladů jest viděti, že není ani mezi dluž. a severoopav. dialektem úplná shoda a nelze tedy dokonce při nedostatku přechodu a datování tvrditi, že jest zde společný původ.

Jest skutečně uměním, jak dovedl Rozwadowski rozvinouti tak bohaté otázky a zároveň podati přehled jazyků západoslov. na

[1] Stavařem zapsané povídky osad farního obvodu Neplachovic, vydané J. Polívkou, Povídky lidu opav. a hanáckého v Rozpr. č. akad. tř. 3. č. 43. 1916.

tak malém místě (na 36 stránkách). Místy ovšem přílišná stručnost vadí: tak na str. 57 při palatisaci v polab. pohřešujeme příkladů, na str. 62 možná dost čtenářů nebude věděti, co jest dialekt Jakubicův a Megiserův, na str. 66 výklad o českém vývoji *ļ̥ ḷ̊* jest úplně nejasný. »Bezwzględne znikanie słabych jerów«, (str. 47) je příliš stručně řečeno, nastala přece palatalisace, na str. 49 čteme »przed niepalatalnemi tylnojęzykowemi spółgłoskami« m. »przedniojęzykowemi«.

Z celého srovnání jazyků západoslovanských vyniká nepropracovanost polabštiny a lužičtiny po stránce vývojové; zde zbývá ještě velmi mnoho práce, ale přesného a jasného obrazu se nedopracujeme právě pro isolovanost a mezery jak territoriální, tak historické.

Obsahem druhé práce Rozwadowského jest Historická fonetika jazyka polského a to jazyka spisovného.

Po úvodních úvahách všeobecných přechází Rozwadowski k *přízvukovým* a zvláště zaniklým *kvantitativním* poměrům polským a věnuje jim skoro čtvrtinu hláskosloví. Všímá si také přízvukových a délkových poměrů praslovanských. Poprvé zde v přehledném hláskosloví historickém jednoho jazyka dostávají se do popředí tyto spletité otázky. Krátce je odbýti nebylo možno, měl-li býti výklad o nich srozumitelný. Jasný jejich obraz jest opět prost sporných otázek a není zatížen filologickým aparátem.

Rozwadowski probrav pol. přízvuk (v § 7—8) a hlavně kvantitativně-kvalitivní změny (v § 9—12) v době historické, přechází k stavu psl. (§ 14) a z něho časovým postupem k původnímu kašub.-pol. rozvoji a systému délek (v § 15—28).

V první části snaží se nalézti přesnou absolutní chronologii pro vznik dnešního stavu. Zánik volného přízvuku datuje do doby pozdní, ne příliš vzdálené historické doby polské, v XI.—XII. stol. ještě trval starý volný přízvuk, neboť jeho stopy jsou v stpol. ve XIV. stol. v 2. os. imper. Původní oxytona mají koncovku zachovánu, kdežto u paroxyton již odpadla (str. 300 n.).

Délky zanikly až mezi stol. XIV.—XVI. (str. 304 n.), ale jakostí byly rozlišeny jistě již v XIV. stol. a rozdíl jakosti jejich vzhledem k poměrům kašub.-slovin. vznikl již v X.—XII. stol.

Většina pol. délek — vyjímaje délky vzniklé stažením, z části úplně pozdní, a starší sice, ale přece ustálené až na půdě lechické délky v slabikách před slabými jery — »istniała już pod koniec epoki prasłowiańskiej, różniąc się od krótkich nietylko iloczasem ale i osobną intonacją« nazvanou »nowoakutową« na rozdíl od starého akutu a cirkumflexu, které podle Rozwadowského zkráceny již na kvantitu střední (310).

Naznačiv praslov. stav v zásadách téměř obecně přijatých, stanoví pravidla, ovšem ne úplně nová, pro rozvoj a systém v poslední době praslov., především co se týče vzniku a udržení délek a zkrácení jejich; dokládá a rozvádí tato pravidla teprve

ve vylíčení pol.-kaš. reflexů tohoto stavu. Hlavní směrnice pro vývoj pol.-kaš. délek určil již Kuľbakin v důležitém svém rozboru Къ ист. и діал. пол. яз. II. Возникновеніе общепольскихъ долготъ ve Сбор. отд. русск. яз. 73, 1903, 4, 90 n. V posledních odstavcích (§ 24—28) souhlasí Rozwadowski v zásadě s Kuľbakinem, probírá změny původních krátkých vokálů a pak zdloužení vokálů v uzavřených slabikách zánikem jerů jen s tím rozdílem, že podmínky délek v deminutiv. typu *-ъ/ьka*, *-ъ/ьko* jsou Rozwadowskému nejasné a popírá, že původně i zde rozhodovala kvalita následující souhlásky (331).

Zachována byla stará délka bezprostředně před přízvukem, ale jen, není-li přízvučná slabika dlouhá s intonací raženou (315 n); přejímá tedy R. omezení Šachmatovovo (Изв. 7, 316 n.), s nímž souhlasí i Kuľbakin v RS. 1, 1908, 57 bezvýhradně, opraviv svou nepřesnou formulaci v uv. sp. 127 a 206, kde však přijal omezení to jen hypotheticky. Polský materiál mimo flexi toto omezení ani nepotvrzuje ani nevyvrací (Kuľbakin Сбор. l. c.) a stejně i český, pokud jsem jej srovnával; délky i zkrácení lze vyložiti analogicky. Zkracování, někdy i zevšeobecnělé, u subst. *ā*-kmenových s kořenným vokálem taženým se sice jen tím způsobem lehce vysvětlí, ale na druhé straně odporují příklady *rączyna*, *sąsiad*, *soused*, srb.-ch. *súsjed*, slovin. *sǫsẹd*, *sosẹ́da*, (srb.-ch. *sȕsjed* nesouhlasí se západosl. jaz.), a vůbec příliš důsledná délka v předložkách jmenných složenin, která má býti před akutem jen analogická (317, Rozw. RS. 2, 1909, 91 a 5, 1912, 42 n.).

Koncové difthongy podle Rozwadowského (315) částečně zachovaly délku až do lech. doby; popírá Mikkolovo tvrzení (Ursl. Gram. 128), že zkráceny dvojhlásky akutové. V koncovce inf. byla intonace ražená, neboť se zde uplatnil Saussureův zákon, ale odkud pak délka v infinitivech, v češ. i v pol. dokonce produktivní? Buď zde zachována délka před akutem nebo difthong zkrácen.

Toto omezení známého délkového zákona, které Šachmatov i Rozwadowski pokládá za psl., není dosud dostatečně vyjasněno a nepopíratelně dokázáno. Také Mikkola na př. si vývoj, až v jednotlivých jazycích, představuje úplně jinak (Ursl. Gram. 129). Zkrátily se již v praslov. délky stojící přímo před slabikou přízvučnou, dále délky v 3. slabice od konce slova a prosté délky na konci slova, v pol. pak i vůbec délky přízvučné (Šachmatov, Kuľbakin).

Co se týče délek v slabikách popřízvučných, Rozwadowski správně opouští ničím nedoloženou domněnku Lorentzovu (JA. 19, 1897, 161), které se drží i Kuľbakin (v uv. sp. 41), že rozhodovaly rozdíly intonanční. Jsou to poměry nejasné; délka zachována v zavřené slabice původně trojslabičných slov: srv. *zajíc, peníz, tisíc*, ale *obręcza, holub, obruč, paměť* a j.

Obšírně zabývá se Rozwadowski (319 n.) polskými výsledky praslov. metatonie, vzniku »nowoakutowych« a »nowocyrkumfleksowych«. V jádře přijímá *Belićovu* theorii (Јужнословенски Филолог 1, 1913, 38 n.), ale úže vymezuje její podmínky: metatonie nastala »przed zgłoską cyrkumflektowaną lub zgłoską, która doznała ubytku iloczasu (słabe jery)« a různí se v ponětí nové intonace tažené; tato nová intonace tažená podle Beliće dala v srb.-ch. a slovin. ⌒ a v jaz. lech. délku, podle Rozwadowského však v slovin. ⌒, v srb. ", v pol.-kaš. samohlásku krátkou. Nejostřeji jeví se ten rozpor u adjektiv, majících starý ražený přízvuk na předposlední slabice.

Rozwadowski nemůže změnu intonačních poměrů u adj. složených počítati k metatonii. Oxytona (čak. *dobrȍ* : *dȍbrī* a *črnȍ* : *črnī*) dělí a vykládá, co se týče faktů, shodně s Belićem, rovněž paroxytona s koř. slabikou krátkou (čak. *nȍvo*: *novȋ*), ale liší se od něho ve výkladě o paroxytonech s kořennou slabikou dlouhou. U adj. s intonací taženou uznává Rozw. jen Belićův typ r. мо́лодъ: молодо́й a vůbec mlčí o typu r. цѣ́лъ: цѣ́лый, kde u Beliće ⌒>ꞌ[1]. Tento typ jest v srb.-ch. pravidlem, ale výsledky jeho jsou patrny i v pol. *skąpy*, *piąty* (51)[2].

Paroxytona se starým akutem mají ve složeném tvaru u Rozw. jednak nový akut: ˡ*mālo*, ˡ*mâloje*[3] — v lech. jest zde nepopíratelná délka sl. *mā͡ulī*, *stā͡uri* (i pol. dial. *stáry*) —, jednak mají zkrácenou slabiku: ˡ*sȳto* ˡ*sȳtoje*. Výklad prvního typu skýtá dosti obtíží. Překvapující změnu v nový akut vysvětluje Rozwadowski hledanou hypothesou[4], že zde zachován ve složeném tvaru starý přízvuk na poslední slabice a proto že splynul tento typ s typem *bēˡloje*, s typem oxyton s kořennou slabikou dlouhou. Tomuto splynutí a vzniku nového akutu úplně odporuje čakavština, kde je *stârī* atd., ale *bélī, črnī;* nový akut v čak. zůstává akutem. Předpokládá-li Belić, že nová intonace tažená, vzniklá metatonií z intonace ražené, dala v srb.-ch. i slovin. ⌒, v pol.-kaš. délku, jest metatonií zcela lehce tento typ vysvětlen. A mám za to, že pro srb.-ch. další badání dá za pravdu Belićovi, neboť pro jeho mínění svědčí případy, kde i Rozw. uznává existenci nového cirkumflexu (322), na př. srb.-ch. *zdrâvlje*, *brêzje* (*zdrȁv*, *brȅza*) a slovin. *zdrâvje, brêzje*, gen. pl. (Rozw. 322) a j. Je-li někde v srb.-ch. " jako *brȁtja*, *brȁt*, *lȁziti*, *lȁzim*, *pȁdati*, *pȁdam*, vyloží se snáze analogií než případy dřívější.

---

[1] Belić označuje nový akut ꞌ, Rozwadowski ^.
[2] Wijk RS. 7, 1914—5, 161 správně hájí této dublety u paroxyton s intonancí taženou, ale zbytečně stanoví podobnou dubletu i u paraxyton s kořennou slabikou krátkou; zde případy, v nichž přízvuk zůstal nepošinut, jsou jasně analogické.
[3] ˡ znamená, že následující slabika je přízvučná.
[4] Stejně úplně jen hypothetický jest podobný výklad Belićův u ruského typu мо́лодъ: молодо́й, srv. Wijk RS. 7, 159.

Co se týče druhého typu, není dokonce nijak jistý, máme naopak podle typu prvého srb.-ch. *sîtī, zdrâvī* vedle *zdrȁvī*, které lze lehce vysvětliti analogií, v češ. nelze ho rozlišiti a v pol. jen v případě, že ∾ > —, ale tato délka, byla-li, byla stírána analogií.

Jsme právě u otázky, jak se projevil v pol.-kaš. nový cirkumflex. Rozwadowski ukazuje výsledky metatonie na tvarech sloves 4., 5. a 2. tř., u subst. na *-ja*, *-ьja*, *-ьje* a u gen. pl. V případech, kde změněna stará intonace tažená v nový akut, není vůbec sporu. V případech původního akutu, jak jsem již naznačil, srb.-ch. doklady lze jednak vyložiti analogií, jednak odporují mínění Rozwadowského; v pol.-kaš. jsou většinou krátké slabiky, ale možno je vyložiti analogií snáze než případy délek: na př. sl. *klãňac, klóuňa, vãrcec, vårča*, (321), srb.-ch. *klȁnjati, vrȁćati;* ale i tyto případy mohou býti analogické podle sloves, kde je pravidelný nový akut z původního cirkumflexu. Poněvadž pak v pol.-kaš. i adjektiva jako pol. dial. *stáry* atd. mohou býti analogická podle typu *bē̍loje* a *ˈcěloje* — což právě v čak. nemožno —, nelze dobře rozhodnouti, jeví-li se změněná tato intonace »nowocyrkumfleksowa« v pol.-kaš. jako délka nebo krátce.

Jako tato metatonie stala se již na půdě praslov., tak i ostatní pol. délkové poměry jsou z valné části již zděděny z poslední doby praslov. Jen o krátkých vokálech, myslím, nelze dosud nic bezpečného stanoviti pro praslov. a pak zkrácení přízvučných délek Rozwadowski posunuje příliš do minulosti. Soudí, že přízvučné délky obou intonací v praslov. se zkracovaly, že byly co do délky střední (310 n.), pro to, myslím, není důvodu; zjevy čes., slovin. a srb.-ch. spíše ukazují, že zde šel každý jazyk svou cestou. Provedeno bylo pak zkrácení úplně na půdě lech., luž. a podle Rozw. i ve slovenštině (310 a 315). Toto zkrácení všech původních přízvučných délek na půdě slovenské bez ohledu na intonaci pokládám také za sporné. Rozw. souhlasí tu s Kuľbakinem (v uv. sp. 134 n.), ale domýšlí jeho mínění; Kuľbakin (209) nespojuje toto zkrácení přízvučné ražené délky v slc. a v dial. moravských s obdobným zjevem jaz. lechických, nýbrž pokládá je za zjev speciálně československý a pozdější než zkrácení délek s intonací taženou.

V slc. skutečně ve většině případů za původní délky ražené jest dnes vokál krátký, srv. *blato*, *vrana* a j., kde v češt. je délka (Kuľbakin 136). Z případů Kuľbakinem uvedených můžeme některé vyloučiti, tak *vera*, *vetor*, neboť jest i *viera*, *vietor*; jindy i v češt. je vokál krátký: *pleva, štuka, ded, had, kraj, svat.* Přidati možno *radlo*, *časa* (podle materiálu dra. M. Kálala). Přes to nelze hned rozhodnouti. Již Kuľbakin ukazuje, že v těchto případech jsou krátké vokály i v nářečích mor. až k samotným hranicím českým (139), a podle studie Trávníčkovy (ČModF. 2, 1912, 3 n.) takto zkrácené délky v nářečích jsou velmi hojné, jsou i v Čechách,

k východu jich přibývá, v jednotlivých dialektech se střídají tvary se samohláskou krátkou i dlouhou nebo v některých slovích je délka a v jiných krátkost (101); dial. tvary jako *mira*, *vira*, *tiže* v nář. chromec. (8), *přiza* v nářečí (litov. 102) jasně ukazují, že zde zkrácena původní délka, že tedy nastalo vyrovnání: *kráva* — *kravou* v *krava* — *kravou*. Směr ke krátké kvantitě dostalo toto vyrovnání ve vých. dial. z polštiny podle Trávníčka (104), ale Trávníček podotýká, že kvantitativní poměry vých. nářečí a slc. potřebují ještě podrobnějšího rozboru. Takového rozboru nelze dosud provésti, jest úplný nedostatek spolehlivého materiálu a délka v slc. dial. jest různá. Ale vyskýtají se podle dosavadních pramenů i délky za intonaci raženou, Kuľbakin (137) uvádí toho příklady a možno je rozmnožiti podle Czambelovy Rukoväti o *priadze*, *diera*, *viera*; *prám* a *štír* jsou doloženy jen ze slovníků, to mohou býti bohemismy. Případy délek není snadno vyložiti jen vlivem češtiny a odchylkami již v praslovanštině. Ukazují aspoň, že rozhodně není ta otázka dosud úplně jasně rozřešena ve smyslu tvrzení Rozwadowského.[1]

Naznačil jsem aspoň hlavní body výkladů Rozwadowského poněkud obšírněji pro význam věci a skutečnou cenu tohoto přehledu, vynechav věci obecně známé. Jest to jasný stručný úvodní přehled celkem jistých zásad nejen polské kvantity, ale i praslov. přízvuku a kvantity, sestavený *v jednotný celek*. Nemohl vyčerpati všechnu látku, nebylo to ani radno, měl-li býti jednotný; jest ještě velmi mnoho nadhozeno ve vědecké literatuře, ale nedořešeno. Záslužné jest, že se auktor neomezil jen na dvojslabičná nomina. Jest tento přehled velmi poučný i pro češtinu a vřele jej doporučuji každému, kdo se chce seznámiti aspoň s jádrem otázek pro badání tak důležitých, ale často vykládaných velmi nejasně. Ráz přehledu sám způsobuje, že není nový, Rozwadowski jen některými podrobnostmi rozmnožil starší badání hlavně Lorentzovo, Šachmatovovo, Kuľbakinovo a Belićovo vedle badání Leskienova a Jagićova z doby starší.

Z jednotlivostí bych vytkl, že nesprávně se na str. 320 uvádí čes. *vrátiš* s krátkým *i* a že nelze tudíž hledati v českých slovesech tohoto typu reflex tažené intonace v koncovce. Rovněž neprávem se klade vedle sebe pol. a čes. *pas*, *pasa* (str. 333), poněvadž čeština má *pás*.

Ostatní historické hláskosloví jest stavěno velmi nesouměrně. Ve *vokalismu* nepoměrně delším probrán jest historický vývoj jednotlivých vokálů a významných skupin: jerů, nosovek, *ě*, *e*, *r̥*, *l̥*, *tert*, *telt*, *i*, *y* a úplně stručně *u*, *o*, *a*. Zdůrazňují se základní zákony jejich vývoje, dostatečně doložené příklady, které však jen illustrují a nedokazují.

[1] O této věci jedná také Agrell Zur slavischen Lautlehre (v Lundě 1915) 77 nn., jenž také ukazuje na to, že o krácení ražených délek v slovenštině nelze mluvit. *O. H.*

Dosti poměrně místa věnováno osudu *jerů* v pol. a změnám s ním spojeným (337—358). Vyloživ (§ 30), že již v praslov. byly jery slabé a silné, že z nich jako dvě samohlásky mohly existovati nanejvýše silné jery, kdežto slabé splynuly a změnily jen jakost předchozí souhlásky, stanoví Rozw. v § 31 absolutní chronologii pro zánik slabých jerů; dokonán byl r. 1100, není po nich stopy v bulle z r. 1136, ale jinak jest pozdní, jery žily snad ještě v 10. stol. vzhledem na přejatá slova do stpruštiny; relativní chronologii dává dispalatalisace *ě/'a*, *e/'o*, nenastala totiž před slabým ь (*wierny, czelny*). Rozwadowski soudí, že mohla působiti i sama palatální souhláska bez ь, jež splynulo s ъ; ale právě vokální element bránil dispalatalisaci palatální souhlásky, která nastala po jeho zániku. Proto myslím, že zcela jistě v době dispalatalisace *ě* a *e* jery slabé ještě žily.

V otázce kvality jerů silných nebo vlastně společného jerového vokálu za oba jery (343) nemůže, myslím, nikterak rozhodovati dluž. sporad. *a*, hluž. *o*, slc. dial. *o* a *a* za ъ, když přijetím společného jerového vokálu pro záp. dial. skupinu praslov. popřena jejich průkaznost v otázce, jak dlouho jery byly v zápsl. jazycích hláskami různými. Na tyto zjevy se pak musíme dívati důsledně jako na zjevy anorganické, jejichž přesnému výkladu brání především naše neznalost obou dial. skupin.

Závěrům Rozwadowského o jerech (343), že 1) »pod koniec epoki prasłow. w narzeczach, z których się rozwinęły późniejsze języki północnozachodnie, oba jery, przynajmniej w położeniu słabem, nie były głoskami same przez się różnemi, 2) ich artykulacja i ostateczna wokalizacja zależała wyłącznie od otaczających spółgłosek,« nemohu odporovati, ač se jimi mění názor na palatalisaci českou; jen zdůrazňuji, že splynutí jerů silných jest i pro dialekty praslov. jen hypothetické, nevylučuje možnosti, že splynuly až později, a najisto nelze je rozšiřovati pro celou praslov. oblast a dívati se na dvojí zastoupení jerů jako na zjev sekundární.

V § 39 uvádí Rozw. případy, kde zdánlivě ь > *i*: *dziś*, stpol. *dzińś*, *dzińsia* m. **dziensia*, stpol. *dźwirzy* < *dwři* vedle *drzwi*, stpol. *dyżdże* (PP. a j.) vedle *wedżdżu* (PFl. a j.), dial. *piniák, cima, sirodek* m. *środek*, *Ligota* (350 n.). Snaží se je vyložiti různě: předčasným zúžením *e* nebo zdloužením jeru a v dial. »odstępem palatalnych spółgłosek od niepalatalnych w grupach *p-ń*, *ć-m*, *ś-r*«. Výklady ty neuspokojují. Lze to vyložiti snáze. Nápadné je, že ve všech těch případech můžeme předpokládati *pobočné slabiky počáteční* a sporad. *i* pak vyložiti jako *průvodní vokál sonantního konsonantu pobočné slabiky* podle Hujerova výkladu sporadického stč. *i* zdánlivě z ь v obdobných případech: *říku*, *čistiti* (čstíti) a j. (LF. 45, 1918, 84 n.). Tak jsou vyloženy všechny jednotně a výkladem skutečně zdůvodněným. Stpol. *dzińś* a *dzińsia* takto vyložené neodpovídá sice jero-

vému pravidlu, jery zde vůbec zanikly, ale tu odchylku lze pochopiti a uznati v tak běžném adverbiu, tvar *dziensia* jest také jen tvarem vykonstruovaným.

O osudu a vývoji ostatních vokálů a skupin vykládá Rozwadowski již stručněji na základě výsledků práce dosavadní jednak své vlastní, na př. při nosovkách, při skupině *tort* (srv. RS. 5, 1912, 37 n.), jednak cizí, na př. Ułaszynovy[1] o rozštěpení *ě, e*. Všude dosavadní práci doplňuje, někde vůbec s ní nevystačí, na př. při *i, y*. Připojuji jen několik poznámek.

Předpokládané **pomenąti* na str. 374 pro stpol. *wspomionąć* a stč. dubleta *vzpomenúti* jest, myslím, již dobře vysvětlena spojením s lit. *menù miñti; n-* v pres. je kořenné a ne suffixální (Zubatý v JA. 15, 1893, 497) a netřeba je odvozovati z *pomęnąti*.

Ve skupině *tъrt* a *tьrt* (376) splynul podle Rozw. obojí průvodní vokál, ale zde fakta historická, jazykové výsledky nežádají podobného splynutí jako u jerů. Dále změna starého *i* vedle spor. *e* v *e* v pol. ukazuje trvám, že déle byl zde vokál vokálem průvodním a *r* sonantní. Spletité poměry při *l̥* dosud nejsou vyjasněny, působilo zde několik tendencí a třeba určiti jejich poměr časový.

Rozw. rozhoduje se (396) pro difthongickou výslovnost psl. *y* podle Thomsona (РФВ. 53, 1907, 245 a IF. 24, 1909, 5) a Ljapunova (JA. 33, 1912, 533). Nevidím však dostatečných příčin pro to a souhlasím s odmítnutím Mikkolovým (Ursl. Gr. 42) a Hujerovým (Úvod 28 pozn.).

V *konsonantismu* (401—415) probírají se jen schematicky a hromadně změny souvislé s palatalisací (ztráta palatálnosti, epenthese atd.), zánik souhlásek ve skupinách a přisouvání, zjevy assimilační. Hlavním pramenem jest práce Paszkiewiczowa v JA. 31, 1910, 102 n. (Die Konsonantenverbindungen im Polnischen).

Úplně jen nejstručnějším přehledem je poslední část »Vývoj hlásek závislý na celém výrazu, větě nebo na skupinách příbuzných« (415—422). Obsahuje výčet některých případů vzniklých kontrakcí v slabých místech přízvučných, na konci slova, rychlostí tempa, zjevů sandhiových, kontaminace, analogie a t. zv. lid. etymologie.

V souborných kapitolách Rozwadowského přehlížíme lehce vykonanou práci v těchto oborech: vidíme veliký rozmach v historickém hláskosloví polském. Teprve práce téměř posledních let zdůvodnily a osvětlily důmyslnými zákony hláskový vývoj polský; ale těmto výkladům dosud stále schází pevný základ historických faktů jazykových bezpečně zjištěných, sebraných a roztříděných. Takový základ my máme v práci Gebauerově, ale na druhé straně opět tato naše fakta jazyková žádají si po 25 letech revise ve výkladu.

[1] H. Ułaszyn, Über die Entpalatalisierung der ursl. e-Laute im Polnischen. 1905.

První práce Rozwadowského opět připomíná stálou ještě nepropracovanost jednotlivých otázek praslov. stavu jazykového i v době nejstarší a zvláště v době přechodu v jednotlivé jazyky samostatné, schází dále i relativní chronologie hláskových změn; u nás bylo o ní vážně pracováno, ale vše, pokud vím, zůstává jen v rukopise.

Ostatní práce 1. části jsou méně významné, sledují více cíl popularisační.

Łośův úvodní článek »Źródła do historyi języka polskiego« (str. 1—35) jest trestí téměř současně vydaného jeho velkého přehledu polských jazykových památek do r. 1543. To ovšem mu dodává bezpečné ceny věcné; jest snad proto zbytečná místy podrobná bibliografie, na př. při spisech soudních, písních. Zachovává zde sice Łoś rozdělení své velké práce na 1. ojedinělá slova a vazby, 2. grammatiky a rhetoriky, 3. prosu, 4. verše, ale podřídil toto dělení rozdělení časovému, takže souborně probírá stol. 14., 15. a 16. Tento postup jest nepochybně instruktivnější.

Pro dobu po 16. stol. jest příliš stručný, pohřešuji zde aspoň výčtu hlavních spisů, které tvořily jazykový kanon, kde pro každé období pozdější zachycen mistrně jazyk mluvený, kde bezvadný jazyk literární, kde v té době vystupují prvky dialektické.

Úplným kontrastem k velmi suchému stilu Łošovu jsou články *Brücknerovy* Powstanie i rozwój języka literackiego (72—99), Wpływy języków obcych na język polski (100—153) a Grafika i ortografia (269—288). Vynikají právě známým Brücknerovým širokým a bohatým proudem řeči, hojností dokladů, bystrostí a důvtipem, živostí postupu.

Obsah těchto článků není nový, jest znám již ze spisů Brücknerových dřívějších. Střed článku o jazyce literárním tvoří vlastní rozvoj jazyka spisovného v 16. stol. (§ 2, str. 76—86), u něhož se Brückner zdržel nejdéle; dobu dřívější nastínil jen přehledně, určuje, kde vznikl jazyk spisovný, jeho kostelní jednostrannost a překážky (latina, čeština). Z dalšího vývoje vyniká místo, kde auktor skutečně procítěně líčí vliv romantismu na obrození a obohacení jazyka (v § 5, str. 94). Po útoku proti nevčasným puristům (98) a obhájiv moderní literatury, třeba že neuzavírá oči nad jejími chybami, končí přímo oslavou současného stavu jazyka polského. »Doprowadziliśmy język literacki do niesłychanej przedtem świetności; mimo przeszkód wszelakich rozbrzmiewa on szeroko i donośnie; pracą i wysiłkiem literatów (w najszerszem słowa znaczeniu) i poparciem ogółu stanął wysoko a pnie się coraz wyżej: jedyna to puścizna, której nie zmarnowaliśmy, jedyna to dziedzina, w której nic nas nie dzieli, gdzie się łączymy do pracy spólnej« (99). Pessimističtěji soudí Łoś; bojí se territoriálního štěpení jazyka spisovného, zdůrazňuje potřebu práce brusičské (34 n.).

V druhém článku o *vlivech jazyků cizích* probírá Brückner po úvodních obecných úvahách (§ 1) hromadně cizí, ranná slova ze stol. 10. až 13. (§ 2) a pak vlivy jednotlivých jazyků. Napřed slova přejatá z němčiny, velmi pěkně a zajímavě je roztřiďuje věcně, na př. zvláště výrazy ze života městského, takže vznikají takřka kulturněhistorické obrázky upomínající na Wintra. Stanoví i základy jejich hláskosloví a několik přejatých suffixů. Mnohem kratčeji a méně přehledně postupuje při vlivech českých, dále latinských, vlašských a konečně ruských. Lexikální stránka jazyka převládá jako vždy u vlivů cizích, ale ostatních vlivů si nevšímá téměř vůbec: nevšímá si syntaxe, tvoření slov, ať přejatými suffixy nebo doslovnými překlady, jen suffixů si všímá nepatrnou měrou.

V posledním stručném článku vykládá Brückner o *grafice* památek psaných i tištěných v § 1—6, v § 7—9 o *pravopise*.

Po Brücknerovu způsobu ani tyto stručné přehledy nejsou prosty prudkých útoků, často zcela zbytečných na těch místech, kde právě jsou uvedeny: na př. proti ruskému vlivu na Litvě (95), proti odštěpným snahám kašubským (96). Stejně ostře hájí domácího původu slov proti jiným míněním (102 n.); vliv český a ruský stlačuje, pokud může. Nedosti objektivně tvrdí o Horním Slezsku, že »w kraju Czechów nie było«, zvláště když hned mluví o kraji ratibořském (83). Často se dokonce neshoduje s jinými badateli polskými a zde nalézáme nejvíce vnitřních rozporů této publikace. Brückner na př. změny historické posunuje dále do minulosti: mluvě o dvojitém psaní zúžených samohlásek (272) prohlašuje kategoricky pro 14. stol. »u nas różnicy iloczasowej nie było«, ač Rozwadowski klade zánik délek teprve do stol. 14.—16. (304 n.); pol. assibiláty z pal. dentál *dź ć* a *rz* byly podle něho již v době bully z r. 1136, jinak soudí Rozwadowski (402).

T. Benniho »Opis fonetyczny języka polskiego« (227—268) velmi dobře vyhovuje svému účelu. Benni vykládá i všeobecné zásady fonetické i polské hlásky a jiné zjevy fonetické velmi jasně a názorně, mnohdy až příliš.[1] Jeho popis pol. zvuků zakládá se na líčení fysiologického vzniku hlásek, zjišťované subjektivním pozorováním, zvláště sebepozorováním, někde kvalitu zvuku také určuje subjektivním akustickým dojmem. Proto jest těžko jeho výklady podrobiti kontrole. Nezapomíná ani na skupiny zvukové, ale na př. o akcentu nepřipomíná více než by napsala i školská cvičebnice.

J. Baudouin de Courtenay v kapitole »Charakterystyka psychologiczna języka polskiego (154—226) nepojal jazyk polský jako individuální celek, ale probírá stručně

[1] Srv. na př. na str. 247 jistě zbytečné obrazce, jimiž naznačuje rozdíly a shody zvuků; na str. 250 značku * vykládá na třech textových řádcích.

vůbec psychologii řeči; tím práce překročila hranice jazyka polského a nelze ji rozbírati v tomto rámci. Stejně vůbec nedbám stručných prací o jazycích nepolských ve svazku 3.

Vrcholem tohoto 3. svazku Encyklopedie, 2. části Jazyka polského, je *Nitschova* práce »Djalekty języka polskiego« (238—343), soubor, na který se český jazykozpyt musí dívati se závistí. Nepřináší sice nových věcí, jen shrnuje v celek dosavadní polskou práci dialektologickou, místy jest přímo doslovným výtahem dřívějších studií Nitschových. Cena její však je právě v této velké práci již vykonané jak pro zachycení také již mizejících dialektů, tak zvláště pro přesnou geografii jazykovou, práci toho rozsahu, že jest dnes možno podati i přehledný system hláskosloví a morfologie dialektů polských i roztřídění podle jazykových isofon, opírající se o přesná fakta a vlastní zkušenost auktorovu.

Nitsch stanoví napřed území jazyka polského a blíže si všímá pohraničních dialektů smíšených a přechodných, jmenovitě hranice česko-polské (248, 250). Hranici tu určil již v MPKJ. 4, 1908, 255 na základě osobní empirie a nového materiálu. Kriteriem pro polský dialekt jest mu: rozštěpení *e*, *ě*, *ⁱr̥* *ⁱl*, zachování nosovek, *trot*, *tlot*, *tart* < *tr̥t*, *tilt* (*tełt*) *tołt* < *tⁱl̥t* a *tl̥t*, *g* (258). Zde jen přejímá své výsledky a zmiňuji se o tom jen pro časovost. Se stanoviska linguistického nemůže býti brána jeho hranice v pochybnost. Zbývá jen otázka o původnosti a nepůvodnosti stavu. Ovšem tato linguistická hranice jest čistě akademická, nerozhoduje vůbec a zvláště ne při stupňovitém přechodním charakteru hranic o národní příslušnosti, o tom rozhoduje jen národní vědomí určené tradicí, kulturou a politickými poměry. Jako se obyvatelé českých osad Tvorkova a Benkovic v Prusku hlásí za Poláky (Nitsch 272), tak většina obcí mezi Lucinou a Stonávkou cítila a cítí česky. Nitsch sám některé z nich, zvláště Horní Datyně, pokládá za počeštěné.[1]

V grammatickém systému dialektů dostalo se místa jen hláskosloví a morfologii. Hláskosloví roztříděno pro přehled účelným způsobem podle hlásek obecně polských; auktor určuje pak vždy jen fonetickou platnost dialektickou a především pravidelné změny se stálým zřetelem na jejich hranice. Obdobně i v tvarosloví vždy probráno rozšíření všech změn. Výklad se končí několika význačnými zjevy lexikálními.

Proti detailům ve výkladu a roztřídění lze leccos namítati. Proti mínění sotva přijatelnému, že je v dial. *śetem/śodmi* za-

---

[1] Hraniční osady české a polské nejpřístupněji u nás vytčeny v *Niederlově* Slovan. světě str. 50, tamže na str. 171 hlavní literatura; k ní přibylo: *K. Nitsch* Djalekty polskie Śląska v MPKJ. 4, 1908, 85—356, *J. Kudela*, Spor českopolský ve Slezsku v Osvětě 39, 1909, 861 n. a v Čechische Revue 3, 1910, 61 n. a nejlepší nový článek na základě sčítání z r. 1910 *A. Boháče* v České revue r. 1912—13 str. 193 n., zvl. str. 359 n., 417 n. a 484.

chován ide. rozdíl *ἑπτά-ἕβδομος* (274), jistě správně vystoupil již Brückner[1] a stejně i proti tomu, že se pokládá mazurování za výsledek rozdílu již praslov. (318, viz ČModF. 5, 468). V nefoneticky vzniklém inf. *ṕisai, vyṕi* atd. (289) vedle toho, že splynul inf. typ *ńyś* (*ść* > *ś*) s imperativem, spolu působila i syntaktická funkce inf. ve významu imperativním.

V druhé části »Ugrupowanie i przegląd djalektów« Nitsch seskupuje a rozděluje dialekty pol. podle jednotlivých isofon, jak je stanovil ve studii Próba ugrupowania gwar polskich v Rozpr. Akad. Umiej., wydz. filol. sv. 46, 1910, 336 n. Odtud také přejata až na dvě isofony mapa hláskoslovných isofon. Přidány dvě mapky geografického rozšíření rozdílů morfologických. Na konec podán přehled hlavních znaků jednotlivých dialektických skupin.

Vedle dialektologie 2. část pokračuje *v grammatickém systému*, z něhož historické hláskosloví je v 1. části, a obsahuje *kmenosloví, tvarosloví* a *syntax*. Kmenosloví zpracoval *Ułaszyn* (1—35), syntax *Łoś* ve dvou částech: »Syntaktyczne użycie form gramatycznych« (104—188) a Składnia zdania« (189—225).

Že všechny tyto práce dopadly dosti schematicky a jeví nedostatek historického a srovnávacího pojetí — zvláště kmenosloví —, není vinou autorů, ale všeobecným nedostatkem slovanského jazykozpytu vůbec. I tak musili autoři velmi mnoho dáti ze svého, Ułaszyn vlastně všechno. Nejlépe jejich práci oceníme, srovnáme-li ji s parallelními částmi Vondrákovy srovnávací mluvnice.

Ułaszyn v úvodních všeobecných úvahách definuje a objasňuje hlavní pojmy a zjevy kmenového tvoření. V části speciální podařila se mu věcná klassifikace podle významu suffixů substantivních místo dosavadního řadění více méně mechanického. Sloveso a adjektiva jsou probrána příliš stručně. Celkem však tato práce, první svého druhu v pol., kolísá mezi přílišnou theoretičností a mechanickým výčtem uvnitř stanovených kategorií.

Stejně nevděčná byla úloha Łošova. Poslední výtku lze činiti také jemu. Ve skladbě větné vychází ze základů školy psychologické, ve větě vidí analysu; poněvadž se drží dvojčlennosti větné, zvolání mu nejsou větami (190), také neuznává nominální věty (193). Ale v hlavních otázkách syntatických jest dosud více sporů než shody. Avšak ani co se týče roztřídění, zařadění a výkladu, v mnohém případu nemohu souhlasiti. Na př. gen.-akk. není dnes zjevem syntaktickým, nýbrž tvaroslovným, nepatří tedy do syntaxe popisné, nýbrž jen do historické a vývojové (125). Vedle rozdělení zájmen podle větné funkce na podstatná a přídavná staví Łoś hned dosti nejasně zájmena číselná, jež přece jsou také buď podstatná nebo přídavná (144). Při významu zá-

[1] V přehledu slovan. jazykozpytu v Grundr. d. idg. Sprach- u. Altertumskunde: Geschichte d. idg. Sprachwiss. II 3, 5 (1917).

jmena zvratného probírá i funkce jeho spojení se slovesem (145). Temný jest mu význam a původ zvratného zájmena u reflexiv tantum, mezi něž jen omylem asi dostalo se *kłaniam się*, neboť původ toho refl. tant. je jasný; jiná tam uvedená, jako *boję się*, *śmieję się*, vyložíme tím, že refl. slovesný tvar přejal pak vůbec úkol starého media.

Překvapuje, že auktor pro praslov. předpokládá i perf. (155 n.); zánik jednoduchých minulých časů nevysvětluje dostatečně tím, že předponami označovaná dokonavost nebo nedokonavost opisných tvarů minulých (*sъdělalъ jesmь*, *dělalъ jesmь*) učinila zbytečnými aorist a imperfektum, — více zde působila tendence analytická (156 n.). Ve větné syntaxi mluví při větné ellipse i o případech, kde v metaforickém výrazu, na př. *stalowe pióro*, isolována část výrazu s významem výrazu celého (*pióro*), to je zjev semasiologický (204). Nechápu, proč zakončena skladba forem grammatických vylíčením funkce vykřičníku (186), — to není přece jev jazykový a m. j.

Nepoměrně snazší byla práce *Kryńského*, který psal »Formy gramatyczne« (38—103). Historický vývoj tvaroslovný, ač i zde jest dosti sporných otázek, přece jest v hlavních bodech stanoven: praslov. východisko prací Hujerovou aspoň při substantivech, pro ostatní tvary máme přehledy Pastrnkova Tvarosloví a jiných grammatik, materiál historický snesen v knize Kalinově. Kryński podává tresť své známé grammatiky, rozšířenou a prohloubenou historií tvarů a jejich výkladem. Nepřináší nic nového. Fakta jsou dána, spor může nastati jen ve výkladu vývoje a zde skutečně mnohdy jeho stanovisko překvapuje. Nesouhlasím s jeho počátečními úvahami o deklinaci subst., nejsou dosti jasné a lehce svádějí. Příliš zdůrazňují kmen a závislost tvarů v praslov. na něm (39 więc i podział na osobne deklinacje w prsł. zależny jest wprost od charakteru osnów), takže čtenář by mohl jednak kmen pro praslov. pokládati za něco skutečně existujícího, jednak si ani neuvědomí, že se s příslušností k určitému typu kmene křížily určité pádové tvary společné několika typům, někdy i všem, že i nestejné tvary pádové byly sdruženy svou stejnoznačností. Neexistoval trvale nikdy ideální stav bez vzájemného působení typů na sebe, kteroužto představu auktor vnucuje čtenáři pro dobu praslov. Také změna flektivních typů není jasně vysvětlena (29). Napřed konstatuje bez výkladu, že se kmeny praslov. v pol. spodobily a ztotožnily, a dále mluví o tom, že toto spojení kmenů způsobilo, že splynuly formy různých kmenů. Ale vedle již naznačeného stálého křížení dvou směrů v útvaru pádovém právě některé stejné tvary a tvary, jež splynuly cestou hláskoslovného vývoje, působily, že splynuly analogií i tvary další, a tím se stíraly rozdíly různých typů, až se přizpůsobily i zbylé tvary různé. Také při výkladu o vzniku určitých tvarů slovesných (85) překvapuje, že se přiznává Kryński neomezeně k agglutinační theorii

Boppově, Schleicherově a Curtiově, — je žákem Curtiovým —; vykládá, že koncovky jsou osobními zájmeny a to podměty.

Ve výkladu histor. vývoje vychází z tvarů praslov., které mu však vždy zastupují tvary církevněslovanské, a nedbá srovnání s ostatními jazyky slovanskými. Proto upadá do nejasnosti tam, kde pol. (i jiné jaz. slov.) musí vycházeti z tvarů jiných: ve známých tvarech stsl. a jihosl. s *-ę* proti zápsl. a vých. *-ě* (45 a j.) prostě konstatuje, že v pol. je *-e* a ne nosovka; v instr. sg. *o*-km. pomůže si tím, že církevní slovanštině supponuje tvary, jichž neměla, jako na str. 45 stsl. *bogъmь*. Loc. pl. *-ich* v *gęślich* není původní loc. pl. i-kmene (60), u zájmena *vьsь* není prostě kmen *vьsjo-* → *vše-* (71); tvar *dadzą* není od kmene *dadi-* (103), tvar *mana* není sanskr., nýbrž avestský (str. 62) a m. j.

Nom.-akk. plur. masc. na *-a* (kłopota a j.) sotva vznikl vlivem slov cizích, kde *-a* v pl. bylo původní (48), a jistě nevznikly hláskoslovnou cestou nemožné rovnice: *dobra jego* > *dobrejego* . . ., *dobru jemu* > *dobrejemu* atd. (74), ať již přijímáme výklad jakýkoliv.

Takováto nemilá drobná nedopatření práce Kryńského jistě mohla býti odstraněna; ukazují, jak podobnému dílu prospívá pevná jednotící redakce. V tomto díle měl každý autor úplnou volnost a proto se občas setkáváme s výklady a tvrzeními přímo si odporujícími, jak jsem již také upozornil.

Z formálních nesrovnalostí zaráží nestejný pravopis, nestejná transkripce ruských jmen, literatura uváděna všude jinak a na jiném místě. Také ruší dosti četné tiskové chyby v gram. příkladech, některé i zavádějící.

Co se týče propracovanosti a možné definitivnosti, bije do očí nestejnoměrnost jednotlivých částí; tato neshoda je především způsobena nestejným propracováním jednotlivých oborů, ale zároveň ji dobře osvětluje a hlasitě připomíná: v tom jest také význam práce souborné.

Pro nás význam tohoto společného díla polských filologů a jazykozpytců záleží v tom, že je pro každého, kdo chce studovati jazyk polský, — a bude jich snad nyní více — spolehlivým úvodem a dobrým vůdcem.

Podobná shrnující díla i o ostatních jaz. slovanských prospěla by velmi každé souborné práci v slovanské filologii, kde tíže a tíže lze jednotlivci vše přehlédnouti při postupném štěpení a prohlubování práce o jednotlivých jazycích.

Má však také přímo význam pro badání o jazyce českém. Srovnání vlastní vykonané práce s prací cizí nejvíce ukazuje vlastní mezery a tato polská práce může býti hlubokou studnicí podnětů každému českému filologu k samostatné a nové práci o jazyce českém. I my potřebujeme souborného díla obdobného, třeba úplně prozatímního. Rozwadowski v RS. 7, 152 za další cíl stanoví dvě souborná díla o jazyce polském, dílo populární a úvodní, a dílo

odborné pro vědecké studium. Organisovati a vypracovati stejná dvě synthetická díla o jazyce českém musí býti úkolem i české filologie.

Vytýkati absolutní cenu díla, myslím, není třeba. Obdivovali jsme se rozmachu polské práce o jazyce polském, její extensitě, hloubce i dobré organisaci. Makavým výsledkem jejím pro každého jsou tyto dva svazky Encyklopedie polské. Jest si jen přáti, aby politické poměry národů neztrpčovaly naši úctu a obdiv a nezbavovali české filology možnosti poznati polskou práci hlouběji a přímo. *Bohuslav Havránek.*

Hlídka programů středních škol.

Josef Bradáč: *O škole a theorii výchovy a o vyučování ve starověku. Část I.* (Výroční zpráva c. k. gymnasia v Ml. Boleslavi za šk. r. 1914—15.) Str. 16.

P. spisovatel vybral si thema zajímavé a vděčné, ale velmi rozsáhlé, aby mohlo býti v několika programech školních vyčerpáno. I když hodlá podati »ne snad nějaké samostatné pojednání o theorii výchovy a vyučování a o škole ve starověku, nýbrž sbírku starověkých zpráv v českém překladu, pokud se týkají výchovy, vyučování a školství ve starověku«, — přece jen thema jest velikého rozsahu.

Pojednání obsahuje dvě kapitoly: I. Eudemova nadace v Miletu (úvod a překlad), II. O výchově athenské mládeže (překl. Platonova Protagory, kap. XV. p. 325 c až do konce kap., překl. Lukianova Anacharse kap. XX.—XXVII. úryvkovitě). Pod čarou připojeny poznámky, některé dosti obšírné, z nichž patrno, že měl p. spisovatel na mysli čtenářstvo nejširší (středoškolské studenty), když vykládá věci jinak známé: ku př. Miletos (str. 3), stoa (str. 6), Anaxagoras (str. 5), Platon (str. 9). Čekali bychom, že uspořádání celku bude nějak naznačeno, ku př. zprávy podle chronologie, topografie a pod., ale není tomu tak.

Text nadace Eudemovy otištěn u E. Ziebartha, Aus dem griech. Schulwesen, v Lipsku 1914 str. 2—9 i s překladem a výkladem; odtud asi p. spisovatel překládal, ač to v pojednání naznačeno není (srv. v překl. *γραμματοδιδάσκαλος* = učitel elementární, u Ziebartha: »Elementarlehrer«). Jakýsi Eudemos odkázal koncem III. stol. př. Kr. městu Miletu 10 talentů stříbra, z nichž měl plynouti ročně úrok $10^0/_0$, t. j. 300 zlatých staterů čili 600 drachem, které měly sloužiti k úhradě výloh školních, a to jako plat osmi učitelům a k pořádání školních průvodů do Didym. Povinnosti své měli učitelové plniti podle zákona o výchově (*παιδονομικὸς νόμος*), který sice neznáme, ale jako analogii jeho mohl p. spisovatel uvésti zlomek podobného zákona,

který je otištěn u Ziebartha (uv. sp. str. 56 n.) pod jménem: »Nadace Polythra, syna Onesimova, z Teu.«

Překlad nápisu jest podán — pokud lze zjistiti — správně, jen v ř. 6. *ἐψηφίσθαι Μιλησίοις* bych přeložil imperativně: »nechť učiní Miletští usnesení« místo: »učinili M. usnesení« (srv. dále v ř. 9. *Εὔδημον μὲν διαγράψαι* atd.). Vytkl bych jen některé obraty: str. 7, ř. 13 shora: »každého z předstoupivších« (*τῶν δ'ἐπιπορευομένων ἕκαστον*) překládal bych: »každého z předstupujících« (též pro nesprávnost tvaru »předstoupivší«), str. 7, ř. 22 slova *χειροτονεῖσθαι δὲ καὶ ἀποδείκνυσθαι* (Ziebarth str. 6, ř. 48 n.) přeložena pouze: »buďtež voleni«.

Překlad kapitoly Platonova Protagory pořízen samostatně p. spisovatelem samým, nezávisle na starším překladu Desoldově (v »Bibl. klassiků řeckých a římských«); vynechána jen v překladu věta (p. 326 c): *μάλιστα δὲ δύνανται οἱ πλουσιώτατοι*. Překlad z Lukiana obsahuje pouze úryvky nesouvislé.

Upozornil bych ještě na některá nedopatření a obraty: na str. 5 pozn. 6.: »věštila zde kněžka« (raději: tam), str. 7 pozn. 16. »střileti z katapelt« (m. katapult), nedůsledně psáno na str. 11 pozn. 1. »Komagena« a o tři řádky dále »Kommagena«, v pozn. 2. (na téže str.) »bajkám *Ezo*povým«, str. 12 pozn. 3. »pomůckou byly (m. byla) slavná díla«, str. 15 pozn. 9 »místa ta byla rozdělována na více částí (m. několik —), str. 16 pozn. 9. »v Athenách bylo více gymnasií. Na str. 4 dole jest citován dvakráte Ziebarth, ale teprve na konci str. 5 se čtenář doví, který spis jeho jest míněn; na str. 12 pozn. 2. a pozn. 4. citováno: »Dle Scheinera str. 25 a násl.«, ale dílo vůbec neuvedeno, rovněž tak na str. 13 pozn. 6. citován Küffers bez udání díla. Málo jasná jest definice rhythmu na str. 10 pozn. 9.: »Rytmus« jest poměr tonů a slabik, co do jich trvání a důraznosti, náš »hudební takt« (není rhythmus jen v hudbě!).

Dosti zpráv o starověké výchově nalézti možno též v egyptských papyrech (srv. Ziebarth, Aus der ant. Schule; Kl. Texte č. 65), snad i ve scholiích starověkých by se našlo dosti zpráv (ku př. o exegesi textu klass. auktorů) atd., ač chce-li p. spisovatel i to vše do své práce pojmouti.

Celkový úsudek o celé práci bude možno pronésti teprve po uveřejnění celého pojednání; thema jest vděčné; již dlouho nebylo něco podobného zpracováno. Ale především nutno celou látku prohlédnouti a rozděliti podle nějakých dělítek! A pak slibná práce p. spisovatele bude opravdu záslužná.

Jos. R. Lukeš.

Drobné zprávy.

Dne 25. května 1919 zemřel ve svém rodišti Počátkách ředitel *Antonín Škoda*. Narodil se 7. ledna 1839, studoval na gymnasiu v Jindř. Hradci, načež se oddal v l. 1858—1861 studiu klassické filologie na pražské universitě. Potom působil na gymnasiích v Jindř. Hradci (1862—1867) a v Něm. Brodě (1867—1872) jako professor a na gymnasiích v Domažlicích (1872 - 1892) a v Příbrami (1892—1905) jako ředitel, načež vstoupil na odpočinek. Přeložil časoměrně Homerovu Iliadu i Odysseiu, celého Vergilia a Ovidiovy Fasty. Překlad Homera dočkal se trojího vydání. Když vyšel po prvé, znamenal značný pokrok proti překladům starším; že tomu tak není při vydáních pozdějších, třebas překladatel usiloval o jejich zdokonalení, toho příčinou jest, že odmítal překládati přízvučně, neuznávaje této pro náš jazyk jedině vhodné methody překládací. Přes to však ani jeho práce nebyla marna.

První číslo obnovené České mysli potěší všechny své přátele bohatostí a vysokou úrovní svého obsahu. Ale největší zájem jistě vzbudí článek napsaný již před více než čtyřiceti lety; jest to první filosofická práce *Masarykova*, pojednání »Plato jako vlastenec«. Masaryk hájil tu Platona proti výtce Nietzschově, že Platon nebyl dobrým občanem; Masaryk jest mínění opačného, má za to, že »z Platona co do theorie posud nejlepší myšlenky čerpati můžeme a že právě i náhledy své o vlastenectví nemálo zlepšiti může ten, jenž posud obvyklé mínění stranických theoretiků a praktiků ve věci tak veledůležité zastával.« Již v této drobnůstce jeví se charakteristický znak Masarykových prací: stálý zřetel k otázkám přítomnosti. Proto setkáváme se při látce zdánlivě tak odlehlé s četnými poznámkami, které i dnes budou sledovány se zájmem. Na př. str. 14: »Nechci tím říci, že filosofové (dnešní!) mají se státi panovníky, ale tolik jest jisto, že panovníci a vůbec ti, jenž se tím neb oním způsobem při vladaření součastňují, *pevný základ vědecký* míti mají — slovem, mají se prokázati studiem sociologie! Pak nebude tak Baconova požadavku třeba, aby každý zákon odůvodněn byl, proto že právě tak, jak Platon učil, jen moudrosť osudy národů říditi bude; pak vymizí ono cenění státníků dle okamžitého úspěchu, protože jen *k dobru celku* každý krok směřovati bude.« Při volbě thematu jest zajímavo i jméno, kterým článek podepsán: dr. *Vlastimil* Masaryk. *Hch.*

O budoucnosti latiny a řečtiny na střední škole přemýšlejí zajisté všichni čtenáři našich Listů. Z dopisů, které jsou o té věci zasílány Jednotě českých filologů, jest patrna jednak obava, aby heslo materialismu, otravujícího první dny naší svobody, nebylo přijato za heslo při chystané úpravě školství, jednak jsou tu s důvěrou ve výchovnou sílu klassického vyučování předkládány návrhy, jak by bylo možno této síly využiti ještě lépe a více než dosud. Doporučovalo by se, aby odborníci zvláště též na venkově přednáškami i tiskem šířili o těchto věcech lepší poznání zejména mezi obecenstvem neodborným; vytiskne-li se taková úvaha ve Věstníku českých professorů, mnoho se jí nedokáže. I mezi došlými dopisy jsou celé úvahy, zasluhující šíření; jmenujeme na př. úvahu Dr. *Bronislava Fleischmanna* v Písku »Nové cíle vyučování klassické filologie«. — Návrh na reformu střední školy, vypracovaný od šestičlenné kommisse a schválený ve schůzi Jednoty českých filologů dne 1. března t. r., bude uveřejněn současně s návrhem Jednoty českých mathematiků a fysiků v příštím sešitě Věstníku českých professorů; žádáme čtenáře Listů, aby si jej tam přečtli — neboť nám není možno posílati každému odběrateli po zvláštním otisku tohoto návrhu — a aby si pak neobtěžovali oznámiti Jednotě českých filologů (na adressu Dr. Josefa Hendricha na Smíchově, Karlova 14), pokud

s ním souhlasí nebo nesouhlasí a v čem by měl býti podle jejich mínění změněn. Jde nám totiž o to, abychom poznali návrhy i těch filologů, kteří působí na venkově a neúčastní se pravidelně schůzí Jednoty. Žádáme též, aby ti, kdo se o naši věc zajímají, všimli si poznámky, kterou k návrhu kommisse přidává referent F. Novotný a ve které vytýká na jedné straně odpůrcům klassického vyučování malé vědění o jeho methodě a účelu, na druhé straně klass. filologům samým malou péči o to, aby šířili správné představy o svém oboru, a methodické chyby, kterými se hodnota vyučování ruší a ničí. — Příspěvkem k diskussi o vyučování klassické filologii vydal tiskem Dr. *František Novotný* svou přednášku, kterou konal ve Filosofické jednotě v Praze dne 4. a 11. února 1919 s názvem »Latina a řečtina na střední škole« (7. číslo přednášek Filosofické jednoty, B. Kočí, Uměleckých snah sv. 179, str. 40, za 1·50 K). Přednáška ta nevyčerpává thematu zcela, nýbrž zabývá se hlavně učením mluvnickým, tedy nejméně oblíbenou a nejšpatněji chápanou stránkou školy klassické. *F. N.*

V prvním sešitě těchto Listů byli požádáni klass. filologové, aby podávali návrhy na prozatímní změny ve vyučování klass. jazykům. Došlo šest návrhů, z toho dva z venkova. Trojčlenná kommisse (Vlad. Groh, J. Hendrich, Fr. Novotný) sestavila z nich seznam požadavků, které pak byly schváleny mimořádnou správní schůzí Jednoty českých filologů dne 16. května. Jsou to v podstatě tyto: 1. Do obecných cílů doporučujeme pojmouti hlubší pochopení jazyka se stránky historické příležitostnými výklady srovnávacími. 2 Navrhujeme snížiti počet úloh. 3. Se čtením Ovidia budiž počato již v posledním období kvarty. Pro tercii a kvartu doporučovalo by se zavésti čítanku s lehčími ukázkami prosaiků i básníků, zejména Cornelia Nepota, Curtia Rufa, Caesara, Suetonia, Phaedra a Ovidia. 4. Při soukromé četbě budiž doporučeno všímati si též českých humanistů, význačných latinských děl českých spisovatelů a historických dokumentů. Tu by ovšem velmi prospělo vydání vhodného výboru. 5. Co se týká klassiků řeckých, budiž možno čísti místo Demosthena v stejném rozsahu jiná význačná díla attického řečnictví, na příklad Lysia neb Isokrata. Rozsah četby, předepsaný pro sextu (6—7 zpěvů Homera), jest příliš veliký. Při Herodotovi nebuďtež přehlíženy části kulturně historicky zajímavé. 6. Učitelům budiž doporučeno, aby netrpěli t. zv. tištěných příprav. Výjimkou lze připustiti při počátečním čtení Homera přípravy toho rázu, jako jsou Šuranovy. 7. Program četby nechť si sestaví na začátku roku každý učitel sám, aby nebyl nucen přejímati program, sestavený na konci předešlého roku učitelem jiným. 8. Při maturitě budiž volno dávati žákům místa, která za svého studia již čtli. Nebudiž dále na učitelích klass. jazyků žádán před maturitou seznam četby. 9. Budiž připuštěna dosavadní praxe, že klass. filologům bývá svěřováno vyučování starověkým dějinám; klass. filologové je znají z pramenů. 10. Buďtež co nejdříve obnovena stipendia na studijní cesty do Italie a Řecka. 11. Vědecké články v programech buďtež podrženy. *Hch.*

Nové knihy. Pokračujíce ve své činnosti seznámiti čtenáře těchto Listů s nejdůležitějšími spisy, vydanými za války v Anglii, uvádíme názvy knih, vydaných v té době universitní tiskárnou v Cambridži (Cambridge University Press). K velikému vydání Sofoklea od *Rich. C. Jebba* připojeny tři další svazky, obsahující zlomky (The fragments of Sophocles. Edited with additional notes from the papers of R. C. Jebb and W. G. Headlam by A. C. Pearson. Za 45 sh.). — Faksimile části Petroniova rukopisu Pařížského vydal *Štěpán Gaselee* (Petronius. A collotype reproduction of that portion of cod. Parisinus 7989, commonly called the codex Traguriensis, which containe the Cena Trimalchionis. Za 15 sh.). — K vzniku řecké tragoedie hledí kniha *Viléma Ridgeway* The dramas and dramatic dances of

non-european races in special reference to the origin of greek tragedy, with an appendix on the origin of greek comedy. (Za 15 sh.) — Řecké tragoedie týkají se studie, které vydala *Louisa E. Matthei* (Studies in greek tragedy, za 9 sh.). — Sloh Thukydidův jest předmětem díla s titulem poněkud sensačním »Clio enthroned, a study of prose-form in Thucydides« (za 10 sh.); napsal je *Walter R. M. Lamb*. — O výkopech archaeologických vydal knihu *J. P. Droop* (Archaeological excavations, s 8 obr., za 5 sh.), z titulu nelze však poznati obsah určitěji. — Veliké dílo o Diovi sepsal *A. B. Cook*: Zeus, a study in ancient religion. Vyšel dosud svazek první: Zeus, god of the bright sky (s barevným obrazem titulním, 42 tab. a 569 obr. v textu, za 45 sh.). — O domě řeckém vydala knihu *Berta C. Riderová*, The greek house, its history and development from the neolithic period to the hellenistic age (s 53 obr. v textu, za 10 sh. 6 d.). — Studii o řeckých vládách oligarchických napsal *L. Whibley* (Greek oligarchies, their character and organization, za 3 sh. 6 d.). — Známý skladatel velkých, trojsvazkových dějin klassické filologie *J. E. Sandys* vydal krátkou rukověť o téže látce: A short history of classical scholarship from the sixth century B. C. to the present day (s 26 obr., za 8 sh. 6 d.). — O Plautovi a co je v něm původního, jedná *K. S. Westaway* v studii The original element in Plautus (za 2 sh. 6 d.). — Velké dílo o skratkách v latinských rukopisech vydal známý professor university v St. Andrews ve Skotsku *W. M. Lindsay*: Notae Latinae, an account of abbreviation in latin MSS. of the early minuscule period (c. 700—850, za 21 sh.). — Rukověť latinské epigrafie vydal letos *J. E. Sandys*: Latin epigraphy, an introduction to the study of latin inscriptions (XXIV a 324 str. s 50 obr. za 12 sh. 6 d.).

O hradbách »Servia Tullia« pojednává *Tenney Frank* (Notes on the Servian wall) v čas. American Journal of Archaeology XXII, 1918, seš. 2. Spisovatel pečlivě zkoumal dosud viditelné zbytky hradeb Serviových, zprávy o jiných kusech svého času objevených, a připomenul si jednotlivé případy válečného nebezpečenství, ve kterých se ocitl starý Řím. Vedle toho věnuje pozornost stavivu, z něhož hradba zbudována, a hledá lomy, ze kterých kámen pochází, užívaje při tom rady geologického odborníka A. Verriho, jenž vydal geologickou mapu Říma (Carta geologica di Roma 1915). Nové myšlenky, které vyslovuje, jsou tyto: 1. Jestliže před lety byla nalezena asi 40 *m* jižně od kostela S. Maria in Cosmedin stará tufová brána, zastavená cihlovými přístavbami z posledních dob republiky (Notizie degli scavi 1886, str. 274, 1888, str. 21), mohla to býti patrně brána opevnění staršího, předserviovského, které ještě nezahrnovalo Aventin, opevnění »Romae quattuor regionum«. Řím třeba si mysliti obklíčený zděnou hradbou již v VI. stol. př. Kr.: srovnání s městy etruskými a středoitalskými a jejich vývojem nepřipouští mysliti jinak. 2. Autor myslí, že důkladná oprava hradeb byla podniknuta ke konci republiky, když optimáté čekali útok se strany Mariovců. O takovém opevňování mluví Appian b. c. I 66 (*τειχῶν ἐπισκευεῖς ὠχύρουν καὶ μηχανήματα ἐφίσταντο*). Za takovou opravu hradby z těch dob pokládá spisovatel známý kus zdi s obloukem, který se spatřuje ve vinici Torloniově na jihu Aventinu, pak branku, zachovanou v paláci Antonelliho (piazza Magnanapoli) a třetí branku, nalezenou blíže nádraží, která zrušena, ale o které je zpráva v Not. d. scavi 1910, str. 499. 3. Spisovatel upozorňuje na údiv Ciceronův (ad Att. VII 11, 3) nad tím, že Pompejus ustupuje z Říma před blížícím se vojskem Caesarovým. Soudí z toho, že hradby římské byly schopny vydatného odporu, a to snad pro opravy, které v té době byly provedeny. Stopy opravy a sesílení hradby spatřuje v tom kuse hradby, jenž byl popsán v Bull. comm.

1876, str. 171. Tenkráte nalezen v ulici Volturno blíže nádraží kus serviovské hradby, kde nad konstrukcí tufových kvádrů byla zeď operis reticulati. 4. Spisovatel podává geologický přehled římské půdy a uvažuje, ze kterých lomů pocházel tuf, jehož užito v nejstarších stavbách. Dosud pokládány za pramen jeho (kromě Palatinu a »Lautumií« pod Kapitoliem) hlavně lomy v Monte Verde, na jihu Janikula (viz Lanciani, The ruins and excavations of ancient Rome, str. 33 n.). Frank objevuje, že stavivo mnohých částí hradeb pochází ze severu, od břehů Tibery blíže Prima Porta a od břehu Anienu, kde u Cervary (sv. od Říma) dosud jsou stopy rozsáhlých »antických lomů«. V topografii Richteřově kladl se původ hradeb Serviových do IV.—III. stol. před Kr. Výklady Frankovy vedou k mínění, že hradba ta je původu velmi starého, může býti z doby královské, a jen některé její části jsou z dob republikánských. V té věci shoduje se autor s výsledkem pojednání Graffunderova: Das Alter der Servianischer Mauer in Rom (Klio XI, 1911). *L. B.*

S. B. Luce popisuje v American journal of archaeology XXII, 1918, str. 319 nn. dvacet zlomků terrakottových desk, zdobených pomalovanými ornamentálními reliefy, jimiž byly pokrývány různé části dřevěného břevnoví chrámů etruských. Jsou většinou původu neznámého; pouze některé pocházejí z Orvieta a z Corneta-Tarquinií. Od r. 1897 jsou chovány v museu university ve Philadelphii. Většina jich, jak se zdá, jest z V. a IV. stol. př. Kr. Je to snad nejlepší sbírka toho druhu mimo Italii a jistě největší a nejlepší ve Spojených státech. Podává obraz o vysokém stupni etruské ornamentiky architektonické. Doplnění reliefů jest podáno kresbami L. B. Hollanda podle zachovaných zlomků. Některé podrobnosti jsou doplněny z fantasie; přece však jest zachováno tolik, že desky mohou býti přibližně restaurovány. Části sporné jsou v kresbě rozlišeny od doplnění evidentního. Ornamenty jsou většinou samé palmety, ale tvarů velmi rozmanitých. *A. K.*

Sl. *G. M. A. Richterová* publikovala v Art in America VI, 1918, str. 171—176 dva stříbrné poháry, patřící J. P. Morganovi, nedávno vystavené v Metropolitan Museum v New-Yorku. Jsou ozdobeny reliefy, znázorňujícími jeřáby, jak okusují pšeničné klasy. Ptáci, rostliny a hmyz ukazují řecký naturalismus na výši. Smysl pro souměrnost jeví se v seskupení ptáků po jednom na každé straně rostliny. Podobným výtvorem jest dvojice stříbrných pohárů v pokladu boscorealském. Poháry Morganovy jsou jistě řecké a mohou býti přiřčeny Alexandrii. Jejich původ jest neznám, ale krásou a uchováním patří mezi nejlepší příklady starověkého umění zlatnického. *A. K.*

W. Weinberger tvrdí opět v Berl. philol. Wochenschr. XXXIX, 1919, sl. 72, že Kallimachos nikdy nebyl knihovníkem alexandrijským, opíraje se o svou dřívější práci a dovolávaje se dosud nepřístupných spisů Rostagniho v té věci. Rozhodný jest v té věci podle něho papyros z Oxyrhynchu č. 1241, jenž přinesl zprávu o dvou knihovnících jménem Apollonios a vysvětlil tak zprávu Tzetzovu, vztahující se na Aristarcha: *τετάρτῳ ἢ πέμπτῳ ἀπὸ Ζηνοδότου τελοῦντι.* Naproti tomu stanovil Sitzler ve Wochenschr. f. klass. Philol. 1917, sl. 1087 nn. jako nepochybnou tuto řadu knihovníků alexandrijských: Zenodotos, Kallimachos, Apollonios Rhodský, Eratosthenes, Aristofanes, Apollonios Eidografos, Aristarchos. *A. K.*

H. D. Verdam zkoumá znovu v Mnemosyně XLVI, 1918, str. 383 nn. postavení Faidra mezi dialogy Platonovými, ježto nesouhlasí s Arnimovým pozdním datováním tohoto dialogu po Faidonu i Politei (Sitzungsber. d. Wiener Akad. 1912 a Platos Jugenddialoge und die Entstehungszeit des Phaidros, v Lipsku 1914). Podržev jeho disposici dokazuje v odstavcích o vozataji a dvojspřeží, o životě duší po

smrti, o nesmrtelnosti duše, o umění rhetorickém, eristickém a dialektickém, že Faidros stojí časově mezi Faidonem a Státem. *A. K.*

O dějinách spolku latinského vykládá *A. Rosenberg* v rozsáhlém a zajímavém článku »Zur Geschichte des Latinerbundes« v Hermu (LIV, 1919, str. 113—173). Spolek ten známe z pozdějších dob zcela dobře jako svaz sakrální; spolková slavnost in monte Albano, feriae Latinae, konala se ještě v době císařské ku poctě Jova příjmím Latiaris. Spis. analysuje poměry tohoto svazu a ukazuje, že slavnosti na vrchu Albském nejen předsedal římský úředník, nýbrž že také delegace římská měla při té příležitosti značnou převahu. Jako svaz sakrální trval spolek podle Rosenberga již od r. 336 př. Kr.; před tím měl také význam politický. Spis. sestavuje jména jeho členů a dokazuje z nich, že byl založen teprve ve IV. stol. př. Kr., kdy Latium bylo roztříštěno na množství malých obcí. Ze zlomku Catonova (HRR. I² str. 72 č. 58), jehož pramenem byl prý nápis VI. stol. př. Kr., soudí, že v VI. stol. existoval spolek latinský v podobě zcela jiné; skládal se z osmi obcí mezi sebou rovnoprávných. Řím členem jeho s počátku nebyl, přistoupil k němu až kdysi v V. stol. Podobně mimo spolek stálo také Praeneste. Ochrannými božstvy tohoto staršího spolku byla Diana v Aricii a Juppiter Latiaris na hoře Albské; Řím na založení slavnosti latinské prý vlivu neměl. Naprosto žádného podílu na dějinách spolku latinského neměla prý Alba Longa; není uvedena mezi členy starého spolku latinského a při vytvoření mladšího spolku ve IV. stol. již neexistovala. Mladší spolek měl podle spis. celkem 47 členů. Pro dějiny Latia měl starší spolek značný význam; zamezil expansi Říma v VI. stol. př. Kr., a když pak Řím stal se jeho členem, podrobil si část území Volsků a získal kmen Herniků. Ve IV. stol. nabyl Řím postupně úplné převahy v Latiu a dovedl ji vnutiti také spolku. K těmto výsledkům došel spis., odmítaje zejména tradici mladších annalistů jako zcela nespolehlivou; nepočíná si však v té věci zcela důsledně. Nedostatek materiálu působí, že také v jeho vlastních výkladech zůstává dosti mnoho nejistého. *A. S.*

Problém eurhythmie řecké a římské prósy chce býti pravdivěji pochopen a řešen než jej pochopili a řešili mechaničtí hledatelé a výrobci klausulí, zejména Norden. Mezi odpůrce Nordenova směru náleží i holandský učenec *A. W. de Groot*, jenž nedávno vydal, po několika menších přípravných pracích o tomto thematě, soubornou knihu s názvem A Handbook of antique prose-rhythm, I. History of greek prose-metre, Demosthenes, Plato, Philo, Plutarch and others (s bibliografií, grafickými schematy a indexem, v Groningách a Haagu 1919, Wolters, stran XI a 228, za 12 mk.). Groot mimo jiné schvaluje postup Novotného, zkoumati rhythmičnost srovnáváním konce věty s jejím vnitřkem, ale zamítá jeho mínění o úloze, kterou při tom mají slovní celky. Posudek Grootovy methody podáme jindy. *F. N.*

K. Brugmann podává v Berl. philol. Wochenschr. XXXIX, 1919, sl. 136 nn. etymologii slova *ἐπιτάρροθος*. Je to tvar jen homerský, vyskytující se celkem osmkrát, kdežto *ἐπίρροθος*, vyskytující se u Homera jen dvakrát, objevuje se i v řečtině pohomerské. Obou slov užívá se o bozích, spěchajících smrtelníkům v boji na pomoc. Podle Brugmanna *ἐπιτάρροθος* jest místo *ἐπιθάρροθος*, jež jest rozložiti takto: *ἐπ-ιθα-ρροθος*. *Ἴθα* jest adverbium, jež znamená »zde, sem« (sanskr. *i-há*, ar. *ida*, stpers. *idā*, »zde, sem«; srv. ion. *ἰθᾱγενής*). Původní tvar byl *ἰθάρροθος*, resp. *ἰτάρροθος* a k němu přistoupilo *ἐπί*. Složeninou označuje se božstvo, spěchající sem na zemi s nebe ku pomoci. Slova *ἰθάρροθος* užívalo se snad původně o kroupách a lijáku a jiných zároveň viditelných i slyšitelných zjevech ve vzduchu. *A. K.*

Studie o pramenech filosofických spisů Ciceronových.

Napsal **K. Svoboda**.

(Pokračování.)

XI. Cato Maior de senectute.

Spis tento má tak málo filosofického obsahu, že není ani o tom shody, ke které škole filosofické náležel jeho pramen. Někdy bývá pokládán za předlohu spis Tithonos Aristona Chijského (stoika) nebo Kejského (peripatetika), o kterém se mluví v § 3: omnem autem sermonem tribuimus non Tithono, ut Aristo Chius (rkp., bývá opravováno v ‚Cius', ‚Ceus'), parum enim esset auctoritatis in fabula.[1] Ale R. Philippson (Berl. phil. Woch. XXXIII, 1913, sl. 1451) právem namítá, že z pouhého jmenování nic neplyne; neboť Cicero jmenuje mnoho spisů, jichž sám nečetl. Správně také tvrdí R. Heinze (Rhein. Mus. XLV, 1890, str. 516) a Schröter (uv. sp. str. 54), že do úst Tithonových se nehodí ani výňatky z řecké komoedie ani hojné příklady z řeckých dějin.

Ani srovnávání obsahu Katona s jinými spisy starověkými, jednajícími o stáří, nevedlo k cíli. Hense (na uv. m. str. CVII, CXIV a j.) srovnáním se zlomky Teletovými dokázal jen, že pramen Ciceronův užíval některých obrazů Bionových. Schröter (str. 51 n.) nalezl shody s Plutarchovým pojednáním *εἰ πρεσβυτέρῳ πολιτευτέον*, ale nelze zjistiti, odkud čerpal Plutarch. Konečně J. A. A. Faltin (Die Juncus-Fragmente bei Stobaeus, ve Freiburce 1910, str. 57 n.) a F. Wilhelm (Die Schrift des Juncus *περὶ γήρως* und ihr Verhältnis zu Ciceros Cato maior, ve Vratislavi 1911, str. 11 n.) srovnali Katona s Junkovým spisem *περὶ γήρως* (u Stob. IV 1026, 10 n.; 1049, 11 n.; 1060, 10 n.; 1107, 15 n. Hense), ale také nedovedli určiti, odkud čerpal Junkus.

---

[1] Kühner (str. 116 n.) pokládal za pramen Aristona Chijského, Platona a Xenofonta, Fr. Ritschl (Rhein. Mus. I, 1841, str. 193 n. = Opuscula philologica I., v Lipsku 1866, str. 551 n.), A. Gercke (Arch. f. Gesch. d. Philos. V, 1892, str. 203), R. Hirzel (Der Dialog, v Lipsku 1895, I, str. 546) Aristona Kejského, Susemihl (I, str. 151), O. Hense (Teletis reliquiae², v Tubinkách 1909, str. CXVI) téhož, ale snad nepřímo, J. Schröter (De Ciceronis Catone Maiore, ve Weidě 1911, str. 50 n.) Aristona Chijského nepřímo.

Určitou odpověď na otázku o pramenech Katona dal v nejnovější době H. Kroeger (De Ciceronis in Catone maiore auctoribus, v Rostoku 1912, str. 64 n.). Ježto mnohé myšlenky v Katonu se shodují s VI. knihou de re publica, I. knihou Tuskulánek, II. knihou de nat. deorum a I. knihou de divinatione, kde všude je pramenem Poseidonios, jakož i s učením filosofa Seneky (nat. quaest. VI 32, 8 n., epist. 12, 26, 30, 67, 78 a j.), jenž také často následoval Poseidonia, soudí, že Kato je čerpán z Poseidonia. Ačkoliv shody s jinými spisy Ciceronovými by bylo možno vykládati reminiscencemi, přece pokládáme mínění to za správné a můžeme pro ně uvésti nový důkaz. Řekli jsme již, že s Katonem se shoduje výklad Junkův; srov.:

Cato M. 28 canorum illud in voce splendescit etiam nescio quo pacto in senectute.	p. 1029, 17 *τοὺς πλείστους γέροντας... φωνῇ... ἡδείᾳ καὶ τῇ τῶν τεττίγων λειριοέσσῃ χρωμένους.*
31 dux ille Graeciae nusquam optat, ut Aiacis similes habeat decem, sed ut Nestoris ...	p. 1064, 6 *ὃν (Νέστορα)... προετίμησεν Ἀγαμέμνων, ὁ τοῦ πολέμου στρατηγός ... οὐ γὰρ ... Αἴαντα ...*
39 eam (senectutem) carere dicunt voluptatibus. o praeclarum munus aetatis, siquidem id aufert a nobis ...	p. 1026, 19 *τὸ μέντοι τῶν ἐπιθυμιῶν ἐστερῆσθαι τοὺς γέροντας... μέγιστον δὴ τοῦτο καὶ πρεπωδέστατον ἡγοῦμαι δεδόσθαι τοῖς ἀνθρώποις δῶρον ...*
49 animum ... secum esse secumque, ut dicitur, vivere.	p. 1063, 14 *ἥ τε ψυχὴ αὐτοῦ μελετᾷ ἤδη, ὥσπερ καθ' ἑαυτὴν γιγνομένη ...*
66 adpropinquatio mortis ... 67 quamquam quis est tam stultus, quamvis sit adulescens, cui sit exploratum se ad vesperum esse victurum?	p. 1030, 15 *τὸν περὶ τοῦ θανάτου φόβον ... τὸ κοινὸν τοῦ θανάτου τέλος καὶ ὅτι οὐδεὶς ἐπ' αὐτῷ νόμος ἢ χρόνος ὑπὸ τῶν θεῶν γέγραπται, ἴσον οἶμαι ποιεῖ τὸ πρᾶγμα τοῖς τε νέοις καὶ τοῖς γέρουσιν.*

Než shoda mezi Katonem a spisem Junkovým *περὶ γήρως* jest nejen v jednotlivých myšlenkách, nýbrž i ve formě obou spisů: v obou se vyvracejí výtky činěné stáří. Rozdíl jest v tom, že se u Cicerona vyvracejí postupně jedna po druhé, kdežto u Junka se nejprve všecky najednou přednášejí (p. 1049, 11 n.) a pak vyvracejí (p. 1026, 10). Ale takovou změnu v uspořádání látky mohl učiniti i Cicero i Junkus (nebo jeho pramen). Rozdíl by se mohl spatřovati též v tom, že Junkus probíral mnoho výtek, kdežto Cicero jen čtyři (§ 15 quattuor reperio causas, cur senectus misera videatur). Ale v předloze Ciceronově jich bylo více: § 4 kmetství přichází neočekávaně, 15 n. brání v jednání, 21 n. oslabuje pamět, 26 je nepříjemné (srov. p. 1050, 5 *ἡδὺ μὲν οὐδὲν ἔτι παρακολουθεῖν φασι τοῖς γεγηρακόσιν*), 27 zbavuje tělesných sil, 39 n. rozkoší (srov. p. 1051, 1 *ἄσιτός τε καὶ ἄποιος καὶ ἀνέραστος*), 65 n. činí mrzutým (srov. p. 1050, 3 *δύσκολος ... βίος*), lakomým, 66 n. jest blízké smrti (srov.

p. 1050, 8 *τὸν περὶ τοῦ θανάτου φόβον*). Cicero některé výtky spojil, aby dostal jasnou, přehlednou disposici. Poslední výtka u Cicerona i Junka je blízkost smrti (§ 66 quarta restat causa ... adpropinquatio mortis, p. 1030, 9 *μέτειμι δὲ ἐκ τοῦ παρόντος λόγου ... ἐπὶ τὸν εἰρημένον ὑπὸ σοῦ τελευταῖον ... τὸν περὶ τοῦ θανάτου φόβον*).

Čerpal tedy Junkus přímo nebo nepřímo z téhož pramene jako Cicero; tak chtěl vykládati shody již Sauppe (Phil. XIII, 1858, str. 612 = Ausgew. Schr., str. 237) a Faltin (str. 64). Pramenem tím byl Poseidonios. Hirzel (Der Dialog II, str. 253) nazval Junka »následovníkem Poseidoniovým«, ale důkazu toho nepodal. Wilhelm (str. 19) správně vytkl platonský ráz jeho spisku. Platonovu filosofii — ještě před novoplatonstvím — obnovil v rámci stoické filosofie Poseidonios. Jemu se hodí tyto myšlenky Junkovy: p. 1027, 9 duše má část rozumnou a nerozumnou (*τῆς μὲν ψυχῆς τὸ ἀλόγιστον δὴ καὶ ἐπιθυμητικὸν ... τὸ δὲ λογιστικόν* ~ Poseid. u Galena de plac. Hipp. et Plat. 445, 10 M. *τὸ παθητικόν τε καὶ ἄλογον τῆς ψυχῆς*, 449, 7; 452, 2 *ἕπεται γὰρ ὁ μὲν τῷ ἀλόγῳ ... ὁ δὲ τῷ λογικῷ τε καὶ τῷ θείῳ*, 454, 14), p. 1062, 11 rozumná část duše jest božská (*τῆς ψυχῆς τὸ μὲν εἰλικρινὲς καὶ καθαρόν, ὃ δὴ θεῖον ἐστι ...* ~ Poseid. u Galena 449, 7 *τοῦ ἀλόγου τε καὶ κακοδαίμονος καὶ ἀθέου τῆς ψυχῆς*, 452, 2), p. 1027, 11 duše má rozkoš z pozorování (*τὸ δὲ λογιστικὸν ἀπολαύοι διὰ τῆς ὄψεως τῆς κατὰ τὸ κάλλος ἡδονῆς* ~ Cato M. 77 ut essent, qui terras tuerentur quique caelestium ordinem contemplantes ... de rep. VI 29 animus ... quae extra erunt, contemplans, de nat. d. II 140, 155), p. 1063, 14 duše touží po samotě (*ἥ τε ψυχὴ αὐτοῦ μελετᾷ ἤδη, ὥσπερ καθ' ἑαυτὴν γιγνομένη* ~ Cato M. 49 animum ... secum esse, Tusc. I 75 animum ad se ipsum advocamus, secum esse cogimus), p. 1027, 1, 20 člověk se podobá bohu (1 *τοῖς ἀνθρώποις δῶρον ὑπὸ τῶν θεῶν, κατά τινα τῆς αὐτῶν ἐκείνων φύσεως ὁμοίωσιν*, 20 *μίμησίν τινα ἐμποιεῖ τῆς θείας σωφροσύνης* ~ Poseid. u Galena 449, 1 *ἕπεσθαι τῷ ἐν αὐτοῖς δαίμονι συγγενεῖ τε ὄντι καὶ τὴν ὁμοίαν φύσιν ἔχοντι τῷ τὸν ὅλον κόσμον διοικοῦντι*), p. 1109, 6 smrt zbavuje člověka břemene těla (*τὰ μὲν γὰρ ἐνοχλοῦντα ταῖς ψυχαῖς σώματα ... ἐπιστὰς διέλυσεν ...* ~ Cato M. 77 dum sumus inclusi in his compagibus corporis ..., de rep. VI 14 corporum vincula, 15 corporis custodiae, Tusc. I 75 compedes corporis), p. 1109, 9 duše spravedlivá přijde po smrti na místo blažené (*τὰς δὲ ψυχὰς ἄγει ἐπὶ τὸν ἀειδῆ τόπον ... ἐπὶ πεδία ἠλύσια καὶ τὰς ἐκεῖσε εὐπαθείας ἐκπέμπονται* ~ de rep. VI 29, Tusc. I 27 mortem ... esse migrationem ... in caelum, 72).

Mezi spisy Poseidoniovými, jejichž jména se náhodou zachovala, není sice spisu o stáří, ale ze Sen. epist. 95, 65 (Po-

sidonius non tantum praeceptionem . . . sed etiam suasionem et consolationem et exhortationem necessariam iudicat), poznáváme, že taková pojednání z praktické filosofie psal.

XII. De divinatione.

V knize první užil Cicero Poseidoniova spisu περὶ μαντικῆς, v knize druhé spisu Kleitomachova kromě § 87—97 čerpaných z Panaitia.[1] Těchto předloh užil Cicero volněji než se myslívá. V I. knize excerpoval někdy dvakrát totéž místo, čímž vznikla opakování. Tak v úvodu v § 2 n. vypravuje o cizích národech pěstících věštectví, Assyrech, Egypťanech, Kilicích, Pisidech, Řecích; Heeringa (uv. sp. str. 19) správně soudil, že to náleží k § 90 n., kde jmenuje Gally, Peršany, Kary, Etrusky, Frygy, Pisidy, Kiliky a Araby. V § 84 n. hájí věštectví po druhé stejně jako v § 12 n., totiž že se nemáme ptáti po příčinách, nýbrž hleděti na výsledky. V § 110 n. hájí přirozeného věštění (snů a věšteb) tak jako v § 63 n. (§ 115 viget enim animus in somnis liber a sensibus, 63 dormientis . . . viget autem et vivit animus).

Osnova a výklady druhé knihy náleží do veliké míry Ciceronovi. Nejprve vyvrací věštění vůbec (§ 9 n.), pak jednotlivé jeho druhy, a to nejdříve věštění umělé, totiž z vnitřností zvířat (§ 28 n.), blesků (§ 42 n.), úkazů (ostenta § 49 n.), letu ptactva (§ 70 n.), výroků (omina § 83 n.), losů (§ 85 n.), hvězd (§ 87 n.), potom věštění přirozené, t. j. vlastní věštby (oracula § 115 n.) a sny (§ 119 n.). Toto rozdělení přičítal neprávem Schiche (str. 42 n.) a Sander (str. 24 n.) Karneadovi: ve výkladu o zkoumání vnitřností, výrocích a losech není nic, co by na něho ukazovalo. Také ve výkladu o ostatních druzích umělého věštění — kromě astrologie (§ 87 n.) — lze málo co bezpečně odvozovati z řeckého pramene (snad § 44 n., 48, 60 n., 81 n.). Cicero tu sám podává a vyvrací příklady věštění, což nebylo nesnadné. Jistě jednal Karneades o snech (de divin. II 119—150 podrobný výklad s řeckými příklady a polemikou proti Chrysippovi), o astrologii (z něho čerpal, jak dokázal Schmekel na uv. m, Sextus Empeirikos v V. knize adv. math. a Favorinus u Gellia XIV 1; Cicero následoval v příslušné části Panaitia, v § 97 n. Kar-

[1] Dokazovali to Th. Schiche (De fontibus Ciceronis librorum, qui sunt de divinatione, v Jeně 1875), Corssen (De Posidonio Rhodio, str. 13 n.), K. Hartfelder (Die Quellen von Ciceros zwei Büchern de divinatione, ve Freiburce 1878), Thiaucourt (str. 254 n.), Schmekel (str. 155 n. o de divin. II 87 n.), D. Heeringa (Quaestiones ad Ciceronis de divinatione libros duos pertinentes, v Groningách 1906, str. 12 n.; Phil. LXVIII, 1909, str. 560 n.), G. Sander (Quaestiones de Ciceronis libris, quos scripsit de divinatione, v Gottinkách 1908, str. 23 n.). Hoyer (Rhein. Mus. LIII, 1898, str. 55 n.) i tento spis odváděl z Antiocha, ale uznával vložky z Kratippa, Poseidonia a Chrysippa.

neada) a patrně i o věštbách věštíren (de divin. II 115 n. s řeckými příklady). O snech a věštbách jednal také ve zvláštních knihách Chrysippos, proti němuž polemisoval Karneades (I 6, II 115, 134, 144). Jiné druhy — haruspicina, sortes, auspicia — vůbec neměly u Řeků takového významu jako u Římanů. Také nedělil snad ještě věštectví na umělé a přirozené Karneades, nýbrž teprve Poseidonios, jenž podával soustavu věštectví.

Sporné jest, do jaké míry čerpal Cicero ještě z jiných pramenů. V I 13 a II 47 praví, že se stoik Boëthos snažil vyložiti vědecky různé předpovědi počasí. E. Maass (Aratea, v Berlíně 1892, str. 156 n.) myslil, že tu Cicero těžil přímo z Boëthova kommentáře k Aratovi, jehož byl užil při svém překladu Arateí. Proti tomu soudí Heeringa (str. 29), že to převzal Cicero z Poseidonia. Je pravdě nepodobno, že by byl Cicero pro onu poznámku užil Boëtha; znal-li ho z dřívějška, citoval tu podle paměti. V I 60 n. přeložil Plat. Polit. 571C n.; místo to jistě nalezl u Poseidonia; neboť se shoduje s jeho učením o uvolnění duše ve spánku (I 63, 115).

I 70 n. uvádí Cicero Kratippovo mínění o mantice a polemisuje proti němu v II 107 n. Heeringa (uv. sp. str. 13; Phil. LXVIII, 1909, str. 561 n.) se domníval, že o něm četl u Poseidonia; správněji soudil Hartfelder (str. 20), Pohlenz (Berl. phil. Woch. XXVIII, 1908, sl. 72) a Lörcher (Burs. Jahresber. CLXII, 1913, str. 53), že to přidal sám Cicero. Poseidonios by sotva byl citoval svého vrstevníka. Není však jisto, že Cicero sám četl Kratippa. Uvádí jen jeho základní názor o věštění, ku podivu podobný Poseidoniovu, srov.

I 70 Cratippus... animos hominum quadam ex parte extrinsecus esse tractos et haustos, ex quo intellegitur esse extra divinum animum, humanus unde ducatur . . . quae autem pars animi rationis atque intellegentiae sit particeps, eam tum maxime vigere, cum plurimum absit a corpore.	I 110 ad naturam deorum, a qua ...haustos animos et libatos habemus. 63 cum ergo est somno sevocatus animus a societate et a contagione corporis, tum meminit . . . iacet enim corpus dormientis ut mortui, viget autem et vivit animus.

K tomu připojuje jeden z jeho důkazů (z úspěchů věštění, srov. § 12, 86). Snad má pravdu Giambelli (Riv. di fil. XIX, 1891, str. 272), jenž myslil, že Cicero užil zápisků svého syna, který poslouchal Kratippa v Athenách, srov. § 71 expositis exemplis verarum vaticinationum et somniorum Cratippus solet rationem concludere hoc modo . . .

Několikrát mluví Cicero o Dikaiarchovi (I 5, II 100, 105), ale tak povšechně, že není pochyby, že jeho spisu nečetl. Schiche (str. 39 n.), Thiaucourt (str. 272) a Giambelli (uv. poj. str. 245) myslili, že o něm četl u Panaitia, větším právem pomýšlí Heeringa (Phil. LXVIII, 1909, str. 561) na Poseidonia. Ten uváděl

patrně na začátku různá mínění o věštění; podobně činil v díle o duši (v. výše str. 42).

V I 82 n. se uvádí a II 101 n. vyvrací stoický (podle Cicerona Chrysippův, Diogenův a Antipatrův) důkaz o možnosti věštění. Náležel Chrysippovi; neboť se shoduje s jeho definicí věštění v II 130: vim cognoscentem et videntem et explicantem signa, quae a dis hominibus portendantur, srov. I 82 sunt autem di; significant ergo. Bez důvodu jej přiřkl Schiche (str. 22) Panaitiovi, Heeringa (Quaestiones ... str. 23 n.) Poseidoniovi. Arnim jej uvádí mezi zlomky Chrysippovými (Stoicorum vet. fr. II 1192), Diogenovými (zl. 37) i Antipatrovými (zl. 40)! Důkaz ten, jak vytkl Schiche (str. 22), ruší v I. knize souvislost; jedná o věštění vůbec, nejenom o umělém, o něž tu jde. Také v § 84 n. mluví Cicero sám, opakuje důkazy z § 12 n. Je tedy důkaz ten vložen odjinud, nepochybně z Karneada (Kleitomacha) i s polemikou proti němu v II 101 n.

Zmínky zasluhuje, že podobně jako Cicero v I. knize de divinatione vykládal o věštění Seneka nat. quaest. II 32. Uznával předpovídání z blesků (§ 1 n.), vnitřností (4), letu ptáků (6), hvězd (6 n.) a vykládal je věčnou řadou příčin, osudem (4 fatorum series ... rei ordo) jako Cicero I 125 (fatum ... id est ordinem seriemque causarum). Pravil, že část věštění jest uvedena v umění (5), lišil tedy věštění umělé a neumělé. Seneka následoval tu Poseidonia, na nějž se často v tomto spise odvolával (I 5, 10; 13, II 26, 4; 54, 1, IV 3, 2 a j.).

XIII. De fato.

Za pramen spisu de fato bývá pokládán zpravidla Karneades nebo Antiochos Askalonský.[1] Rozhodnutí je ztíženo tím, že spisek není zachován celý. Výklad, pokud se zachoval, má tyto části:

a) § 5—7: příklady, uváděné Poseidoniem pro působení osudu, nic nedokazují. V § 7 praví Cicero: sed Posidonium, sicut aequum est, cum bona gratia dimittamus ... Tím naznačuje, jak vytkl Schmekel (str. 167), že část o Poseidoniovi je vložkou. Také dále o něm již nemluví. Thiaucourt (na uv. m.) soudil

[1] Kühner (str. 102 n.) pokládal za pramen Poseidonia, Chrysippa, Kleantha, Diodora a Karneada, Thiaucourt (str. 279 n.), Susemihl (I, str. 131) a Schmekel (str. 165 n.) Karneada, A. Gercke (Jahrb. f. cl. Phil. XIV. Suppl., 1885, str. 693 n.), Hoyer (Rhein. Mus. LIII, 1898, str. 64 n.), Lörcher (De compositione et fonte libri Ciceronis, qui est de fato, v Hallu 1907, str. 10 n.), Bonhöffer (Woch. f. kl. Phil. XXVI, 1909, sl. 20) Antiocha. Později pokládal Lörcher (Burs. Jahresber. CLXII, 1913, str. 54 n.) též Chrysippa za pramen. M. Meinecke (De fontibus, quos Cicero in libello de fato secutus esse videatur, v Marienwerderu 1886/7, str. 5 n.) Poseidonia, G. Stüve (Ad Ciceronis de fato librum observationes variae, v Kielu 1895, str. 51 n.) Karneada a v § 41—45 Antiocha.

správně, že tu užil jeho spisu *περὶ μαντικῆς*; neboť se v něm jednalo též o osudu (*εἱμαρμένη* de divin. I 125).

b) § 7—11: Chrysippovo dokazování osudu ze souvislosti světa je nesprávné; neboť ruší svobodnou vůli. Byl to druhý z jeho důkazů, jak vidíme z [Plut.] de fato 11, 574 E *δεύτερον δὲ τὸ φύσει διοικεῖσθαι τόνδε τὸν κόσμον σύμπνουν καὶ συμπαθῆ αὐτὸν αὑτῷ ὄντα* (první důkaz, u Cicerona ztracený, byl *τὸ μηδὲν ἀναιτίως γίγνεσθαι, ἀλλὰ κατὰ προηγουμένας αἰτίας*, uv. m.). Vyvracel jej Karneades; hájil svobodné vůle (§ 31, srov. § 9) a popíral, že při lidském jednání předcházejí příčiny (causae antecedentes § 23, 31, 34, srov. § 9).

c) § 11—20: Chrysippos, dokazuje osud z věšteb, marně se brání proti Diodorovým závěrům. Byl to třetí důkaz Chrysippův, srov. [Plut.] na uv. m. *τρίτον δέ ... μαντικὴ μὲν ἅπασιν ἀνθρώποις εὔδοκιμος ὡς ἀληθῶς θεῶν ὑπάρχουσα.* Pramen je týž jako dříve: v § 14 se mluví o naturalis causa jako v § 11 a k důkazům Diodorovým hleděl Karneades v § 32.

d) § 20, 21, 26—28: Chrysippos dokazuje nesprávně působení osudu z toho, že každý soud je buď správný nebo chybný. To byl čtvrtý a poslední jeho důkaz, srov. [Plut.] uv. m. F *τέταρτον* (rkp. *τρίτον*, opravil Arnim II, zl. 912) *δὲ τὸ πολυθρύλητον τοῦτο, ὅτι πᾶν ἀξίωμα ἢ ἀληθές ἐστιν ἢ ψευδές.* Pramenem jest opět Karneades. Popíral, že všechny příčiny působí od věčnosti (§ 32, 38, srov. § 28). V § 27 n. užívá se závěrů Diodorových.

e) § 18, 19, 21, 22—25 (vloženo do minulých výkladů): Epikuros, aby nemusil uznati působení osudu, popírá nesprávně, že každý soud je správný aneb chybný, a hlásá odchýlení atomů od svislé dráhy bez příčiny. V § 19 se opět zamítá věčné působení příčin a v § 23 jest jmenován Karneades. Thiaucourt (str. 281) a Lörcher (Das Fremde und das Eigene, str. 77 n.) soudili, že polemika proti Epikurovu učení o odchýlení atomů je celá z de fin. I 18 n., ale mýlili se. Tam uvádí Cicero za důvod odchýlení vznik světa, ne uniknutí sudbě. Dále v de fin. I 19 praví: ait enim declinare atomum sine causa, kdežto v de fato 22: quam declinationem sine causa fieri s i m i n u s v e r b i s re cogitur confiteri, což je asi správnější.

f) § 28—38: Chrysippův výklad o *ἀργὸς λόγος* a námitky Karneadovy (§ 31 n.). V § 29, 32 a 37 se přihlíží opět k soudům Diodorovým.

g) § 39—45: obhájci i poděrači osudu se neliší podstatně ve výkladu souhlasu při vnímání (*συγκατάθεσις*). Tu se staví zase proti sobě Chrysippos (§ 41, 43) a Karneades. Jemu náleží citát v § 40 — Cicero mluví neurčitě o popěračích osudu — jak poznáme srovnáním s jeho výrokem v § 31 (§ 40 si omnia fato fiunt, omnia fiunt causa antecedente, 31 si omnia fato fiunt, omnia causis antecedentibus fiunt). Citáty Chrysippovy patřily asi

k sobě; k druhému (§ 43 modo intellegatur, quae sit causarum distinctio ac dissimilitudo) pojil se bezprostředně první (§ 41 causarum enim aliae sunt perfectae et principales . . .). Ježto v § 44, 45 smiřuje se mínění Karneadovo s Chrysippovým, soudili badatelé, že část ta i ostatní spis je čerpán z Antiocha, jenž eklekticky smiřoval a směšoval různé filosofické soustavy. Ale závěr ten jest ukvapený. Výklad je na konci ztracen, takže nevíme, nedalo-li se přece konečně za pravdu Karneadovi jako jinde v této knize. Není pochyby, že Cicero potíral stoické učení o osudu. Vidíme to nejen z obsahu předcházejících částí, jednajících o Chrysippovi (§ 7 n.), nýbrž i z polemiky proti Poseidoniovi (§ 5—7) a z jednotlivých výroků: § 7 ad Chrysippi laqueos revertamur, zl. 1 Chrysippus aestuans laboransque, quonam pacto explicet et fato omnia fieri et esse aliquid in nobis, intricatur hoc modo. Také § 39 míří ještě proti Chrysippovi: dum autem verbis utitur suis, delabitur in eas difficultates, ut necessitatem fati confirmet invitus. Na druhé straně má pravdu Stüve (str. 56), že vyrovnání učení Chrysippova a Karneadova o *συγκατάθεσις* v § 44, 45 se nehodí Karneadovi. Cicero sám neměl asi zájmu a pochopení pro tak spletitou otázku. Je tedy pravdě podobno, že tu užil Antiocha, ale ne v celé knize, ani v celé části § 39 n., jak myslí Stüve (na uv. m.). Neužil také jeho spisu o osudu; Antiochos asi takového spisu vůbec nesložil. Lörcher (De compositione et fonte..., str. 29 n.) ukázal, že o *συγκατάθεσις* se také jednalo v Acad. pr. 37—39, a soudil z toho, že Antiochos byl pramenem v de fato.[1] Neprávem; Antiochos, vykládaje v Sosu nebo v Kanonikách (v. výše str. 24 n.) o souhlase, dotkl se patrně i ethické stránky otázky (srov. Acad. pr. 37 ea, quae est in nostra potestate sita, reddenda adsensio, 38 idque, quod maximum est, ut sit aliquid in nostra potestate, in eo, qui rei nulli adsentietur, non erit. ubi igitur virtus . . .) a sporu mezi Chrysippem a Karneadem. Odtud přenesl Cicero místo, známé mu již z dřívějška, sem.

h) § 46—48: polemika proti Epikurovi, opakovaná z § 18 n.

Vidíme, že Cicero následoval ve spise de fato Karneada (Kleitomacha) tak jako v druhých dvou spisech theologických. Rozdíl je, že v nich vykládal dogmatické učení ve zvláštních knihách, kdežto zde spojil positivní výklad i akademickou kritiku v jedné knize. Zvláštního dogmatického pramene neužil; učení Chrysippovo nalezl u Kleitomacha, jenž je postupně vyvracel. V § 44 n. je vložka z Antiochova spisu noetického.

XIV. Laelius de amicitia.

Gellius I 3, 10 n. praví: super hac quaestione (t. j. *εἰ δεῖ βοηθεῖν τῷ φίλῳ παρὰ τὸ δίκαιον καὶ μέχρι πόσου καὶ ποῖα*)

[1] Nyní (Burs. Jahresber. CLXII, 1913, str. 60 n.) onu parallelu zamítá a myslí, že v § 43 n. zpracoval Cicero sám myšlenky Chrysippovy.

cum ab aliis, sicuti dixi, multis, tum vel diligentissime a Theophrasto disputatur ... in libro eius de amicitia primo. eum librum M. Cicero videtur legisse, cum ipse quoque librum de amicitia componeret. Přes to se soudí, že Cicero užil Theofrasta jen nepřímo nebo spolu s jinými prameny (Aristotelem, Panaitiem) nebo že vůbec užil jiného pramene, asi Panaitia.[1] Ale svědectví Gelliovu lze věřiti. Je sice jisto, že Gellius Theofrasta sám nečetl a že tu následoval Favorina, jehož jmenuje v téže souvislosti (v § 27, před tím i potom jsou výroky Theofrastovy) i jinde velmi často (I 10; 15, 17; 21, 4 a j.), ale Favorinus patrně Theofrastův a Ciceronův spis o přátelství dobře znal a srovnával (§ 10—26, 28—29). Co se praví o Ciceronovi v § 11 n. et cetera ... ut ingenium facundiaque eius fuit, sumpsit et transposuit ... hunc autem locum ... difficillimum strictim atque cursim transgressus est neque ea, quae a Theophrasto pensiculate atque enucleate scripta sunt, executus est, sed anxietate illa et quasi morositate disputationis praetermissa, genus ipsum rei tantum paucis verbis notavit, vystihuje velmi dobře způsob jeho práce. Také to, co se uvádí z Theofrasta, shoduje se s výkladem Ciceronovým:

Theofr. u Gell. § 23 parva ... et tenuis vel turpitudo vel infamia subeunda est, si ea re magna utilitas amico quaeri potest ...	Lael. 61 etiam si qua fortuna acciderit, ut minus iustae amicorum voluntates adiuvandae sint, in quibus eorum aut caput agatur aut fama, declinandum de via sit, modo ne summa turpitudo sequatur.

A není to myšlenka všední!

Dále svědčí pro Theofrasta shody s Plutarchem, jenž užíval jeho spisu. Theofrastos viděl po vzoru Aristotelově (Eth. Nik. 1156 b 20, 1158 b 11, 1166 b 30, 1167 a 22) podstatu přátelství v souhlase všech věcí (Plut. quomodo adul. 5, 51 B, de amic.

---

[1] Kühner (str. 117 n.) pokládal za pramen Platona, Aristotela, Theofrasta a j., A. Stahr (Aristotelea II., v Hallu 1832, str. 156 n.) Aristotela a Theofrasta, M. M. v. Baumhauer (Disquisitio critica de Aristotelia vi in Ciceronis scriptis, v Trevíru 1841, str. 138) a R. Fr. Braxator (Quid in conscribendo Ciceronis Laelio valuerint Aristotelis Ethicon Nic. de amicitia libri, v Hallu 1871, str. 7 n.) Aristotela, G. Heylbut (De Theophrasti libris περὶ φιλίας. v Bonnu 1876) Theofrasta, ale nepřímo. A. Bonhöffer (Die Ethik des Stoikers Epictet, v Stuttgartě 1894, str. 121) a G. Bohnenblust (Beiträge zum Topos περὶ φιλίας, v Berlíně 1905, str. 6 n.) Panaitia, A. Gercke (Einleitung in die Altertumswissenschaft I., v Lipsku 1910, str. 75) a M. Hoppe (De M. T. Ciceronis Laelii fontibus, ve Vratislavi 1912) Theofrasta a některého stoika, asi Panaitia, M. Pohlenz (Berl. phil. Woch. XXXIII, 1913, sl. 1351) Theofrasta a Panaitia περὶ καθηκόντων; dříve (t. XXVI, 1906, sl. 1391) pokládal za možné přímé užití Panaitia. S. Sabbadini (De Socratica philosophia a Cicerone in Laelio adhibita dissertatio, v Terstu 1914) Theofrasta, Platona, Xenofonta. Podle Thiaucourta (str. 191 n.) zpracoval Cicero sám myšlenky z Xenofonta, Aristotela, Theofrasta a stoiků.

mult. 8, 96 D *ὁμοιότης*, de frat. am. 20, 491 F) a v laskavosti (de amic. mult. 2, 93 F *εὔνοια καὶ χάρις*) tak jako Cicero (§ 15, 20 consensio, 61 communitas, 65 consentientem, 19, 23, 50 benivolentia). Některé myšlenky shodují se skoro doslovně: § 22 non aqua non igni . . . locis pluribus utimur quam amicitia ~ quomodo adul. 5, 51 B *πυρὸς καὶ ὕδατος ὁ φίλος ἀναγκαιότερος*; § 51 non igitur utilitatem amicitia, sed utilitas amicitiam secuta est ~ quomodo adul. 5, 51 B *ἡ χρεία τῇ φιλίᾳ παρέπεται*; § 62 praecurrit amicitia iudicium, 85 ~ de frat. am. 8, 482 B *τοὺς μὲν γὰρ ἀλλοτρίους, ὡς ἔλεγε Θεόφραστος, οὐ φιλοῦντα δεῖ κρίνειν, ἀλλὰ κρίναντα φιλεῖν*, Stob. IV 659, 8 Hense, Sen. epist. 3, 2; § 67 multos modios salis simul edendos esse ~ de frat. am. 8, 482 B *τὸν θρυλούμενον τῶν ἁλῶν μέδιμνον*, de amic. mult. 3, 94 A; § 75 ne intemperata quaedam benivolentia... impediat magnas utilitates amicorum ~ Theofr. u Plut. Kato Ml. 37, 2 *τὸ λίαν φιλεῖν αἴτιον τοῦ μισεῖν*; § 80 verus amicus . . . est tamquam alter idem ~ de amic. mult. 2, 93 E *τὸ ἄλλον αὐτὸν ἡγεῖσθαι τὸν φίλον*; § 81 animum . . . unum ex duobus ~ de amic. mult. 8, 96 F *μιᾶς ψυχῆς ἐν πλείοσι διῃρημένης σώμασι*; § 95 secerni autem blandus amicus a vero et internosci . . . quam omnia fucata et simulata a sinceris atque veris ~ quomodo adul. 2, 50 A *ὥσπερ τὰ ψευδόχρυσα καὶ τὰ κίβδηλα . . . οὕτως . . . ὁ κόλαξ τοῦ φίλου.*[1]

Následoval-li Cicero Theofrasta, není divu, že jest v jeho výkladech mnoho myšlenek Aristotelových.[2] Že by byl spisu Theofrastova užil nepřímo, jak soudil Heylbut (str. 36), není třeba se domnívati. Spis jeho byl slavný; znal jej ještě po Ciceronovi Plutarch, Seneka (epist. 3, 2) a Favorinus (u Gellia I 3, VIII 6). Cicero četl Theofrasta; v dopise ad Att. II 3, 4 žádá o jeho spis, asi *περὶ φιλοτιμίας* (rkp. *φιλοτειας*; Heylbut, str. 10 chtěl čísti *φιλίας*, ale dopis je z r. 60, Laelius z r. 44).

Zbytečno jest uznávati vedle Theofrasta ještě druhý stoický pramen. Gercke (na uv. m.) spatřoval v § 76 (iam enim a sapientium familiaritatibus ad vulgares amicitias oratio nostra delabitur) přechod od stoického výkladu o přátelství mudrcově k peripatetickému prameni, pojednávajícímu o běžném přátelství. Ale přechodu tu není. V celé knize se hledí k přátelství obecného života, srov. § 38 loquimur de iis amicis, qui ante oculos sunt, quos vidimus aut de quibus memoria accepimus, quos novit vita communis. Přátelství mudrců podle učení stoického dotkl se v § 76 asi Cicero sám, tak jako v § 18 a 21 se zmiňoval, užívaje římských příkladů, o stoickém pojetí ctnostného člověka. Ve spise jsou sice četná opakování (definice přátelství v § 15 a 20, hranice přátelství

[1] Tyto shody sebral Heylbut (v uv. sp.) a Thiaucourt (str. 194).

[2] Vytkl je Braxator, Thiaucourt, Hoppe (na uv. m.) a Sabbadini (str. 12 n.).

v § 35 n. a 56 n., nezbytnost přátelství v § 22 n., 52 n., 86 n.), ale ta byla zaviněna Ciceronem tak jako v jiných spisech. Stop kontaminace není. Postup výkladů ukazuje na jediný, soustavný pramen: zkoumá se podstata přátelství (§ 15 n.), jeho vznik (26 n.), příčiny roztržky v přátelství (33 n.), jeho hranice (35 n., 56 n.), ohled na užitek (51 n.), volba přátel (62 n., 78 n.), chování k příteli (65 n.), staré a nové přátelství (67 n.), sociální rozdíly v přátelství (69 n.), rozloučení jeho (76 n.), rady přátel (88 n.), pochlebování (91 n.). Správně tvrdil Pohlenz (Berl. phil. Woch. XXVI, 1906, sl. 1391), že pro tak podrobné výklady nebylo v Panaitiově díle *περὶ καθηκόντων* místa. Bonhöffer (uv. sp. str. 121) soudil z de off. II 31 (sed de amicitia alio libro dictum est, qui inscribitur Laelius), že v Laeliu bylo užito Panaitia jako v de officiis. Ale to z toho místa neplyne. Bohnenblust (str. 7 n.) uvedl některé shody s de officiis. Někde jde o myšlenky všední, obecně známé: Lael. § 19 ~ de off. I 110, 128 a j. (následování přírody), § 19 ~ I 12 (zřetel k společnosti, srov. Arist. Eth. Nik. 1169 b 18), § 20, 55 ~ II 30 (cena přátelství), § 62, 100 ~ I 47 (stálost v přátelství), § 44, 89 n., 97, 99 ~ I 91 (rady přátel, pochlebování). Tyto shody však jsou nápadné:

Lael. 20 ex infinita societate generis humani ... contracta res est et adducta in angustum ...	de off. I 53 ab illa enim inmensa societate humani generis in exiguum angustumque concluditur.
27 in eo quasi lumen aliquod probitatis et virtutis perspicere ... 48 si qua significatio virtutis eluceat, ad quam se similis animus adplicet et adiungat.	I 55 omnium societatum nulla praestantior est, nulla firmior, quam cum viri boni moribus similes sunt familiaritate coniuncti; illud enim honestum ... amicos facit.
76 amicitiae sunt remissione usus eluendae et ... dissuendae magis quam discindendae ...	I 120 amicitias ... magis decere censent sapientes sensim diluere quam repente praecidere.
87 si quid tale posset contingere, ut ... in solitudine uspiam collocaret atque ibi suppeditans omnium rerum ... abundatiam et copiam hominis omnino aspiciendi potestatem eriperet. quis ... eam vitam ferre posset ...	I 153 si contigerit ea vita sapienti, ut omnium rerum affluentibus copiis ... si solitudo tanta sit, ut hominem videre non possit, excedat e vita.

První tři shody vznikly patrně reminiscencí;[1] skládalť Cicero spis de officiis hned po Laeliovi. V de off. I 55 n. a snad i před tím nenásledoval Cicero přesně předlohy, jak vidíme z rozporu mezi § 55 omnium societatum nulla praestantior est, nulla firmior, quam cum viri boni moribus similes sunt familiaritate coniuncti a § 57 omnium societatum nulla est gravior, nulla carior quam ea, quae cum re publica est uni cuique nostrum. O uvolnění přátelství v de off. I 120 mluví se v přirovnání, jež v předloze

[1] Reminiscencí chtěl vysvětlovati shody mezi Laeliem a de officiis Pohlenz (Berl. phil. Woch. XXVI, 1906, sl. 1391 n.), ale podrobněji jich nerozbíral.

asi nebylo: facienda morum institutorumque mutatio . . . sensim erit pedetemptimque facienda, ut amicitias . . . decere censent. Poslední shoda (Lael. 87, de off. I 153) vůbec nepadá na váhu, ježto v de off. I 152 n. není již pramenem Panaitios (srov. § 152) a stejná myšlenka je též v de fin. III. 65.

Hoppe (str. 43) odvozoval ze stoického pramene ona místa, kde se velebí ctnost (§ 18 n., 27, 37 a j.) a polemisuje proti Epikurovu učení o přátelství pro užitek (§ 45 n.). Ale ctnost pokládal za podmínku přátelství již Aristoteles (Eth. Nik. 1155 a 1 n., 1157 a 20, b 25) a Cicero ji rád velebil; proti Epikurovu učení o přátelství polemisoval již v de fin. II 82 n. (Příště konec.)

Příspěvky k nauce o řeckém přízvuku.

Napsal **Bohumil Sládeček**.

(Pokračování.)

II. Jak došlo k posunutí přízvuku při řecké elisi a při některých kontrakcích staroindických?

Shledali jsme, že zanikla-li krátká slabika přízvučná, přecházel v řečtině za dob musikálního přízvuku její akcent na slabiku předcházející, a že toto pravidlo můžeme s největší pravděpodobností vztahovati též na případy, ve kterých slabika jakožto doba zanikala synizesí samohlásky přízvučné. Neboť vedle analogických zjevů v litevštině jako *pàs[i̯]ėmė* z *pasìėmė* (Brugmann, Kurze vgl. Gramm. § 45, 2) a některých podobných pozorujeme také v jazyce staroindickém od té doby, kdy se přestávalo přízvučné *i* neb *u* před jinakou samohláskou vyslovovati a ve verši měřiti jako slabika, pošinutí akcentu na slabiku předcházející. Mohlo by se arci namítnouti, že není správné stotožňovati v řečtině pouhou synizesi samohlásky s úplným zánikem slabiky. Ale námitka ta neváží mnoho již proto, že i v případech synizese následoval bezpochyby po konsonantisování samohlásky většinou také její zánik. To ukazují lidové nápisy a papyry, v nichž se taková samohláska vynechává, a není proč věřiti s Brugmannem (Griech. Gramm.[4] str. 65), že tento zánik je většinou jen grafický — aspoň případy opačného psaní jako *προτερίων* místo *προτέρων* na vulg. nápisech zdají se svědčiti o opaku. Ale ovšem vedle těchto tvarů allegrových se synizesí samohlásky udržovaly se a do mluvy lidové znovu vnikaly tvary lentové, plné a správně akcentované.

Závažnější námitkou proti stotožňování synizese se zánikem slabiky by bylo, že při synizesi jde o nenáhlý, postupný přechod vokálu v konsonant, kdežto při haplologii a snad i při elisi o změnu náhlou. Při haplologii dochází skutečně k ellipsi slabiky náhle; jak je však při elisi, kde je rovněž zvrat akcentu nepochybně

dosvědčen? Abychom mohli odpověděti na tuto otázku, je nezbytno uvědomiti si, jakým způsobem došlo při řecké elisi k ztrátě samohlásky a k posunutí přízvuku, byla-li tato samohláska přízvučná.

Podle theorie Wackernaglovy (Das Dehnungsgesetz der griech. Komposita, v Basileji 1899, str. 51, 63 a násl.), která je dnes jediným možným a zcela přijatelným výkladem o vzniku řecké elise, vyvinula se apokopa koncové samohlásky z mezislovné kontrakce čili krase. Tato se neřídila vždy obecnými pravidly o kontrakci, nýbrž výsledný vokál zněl někdy jinak než při kontrakci uvnitř slova, poněvadž ze snahy po zřetelnosti hledělo se k tomu, aby samohláska na začátku slova zůstala zachována. Tak místo *ὤνθρωποι* začalo se říkati *ἄνθρωποι*, místo *τὠνδρί τἀνδρί*. Ale snaha po zřetelnosti šla ještě dále a hledělo se, aby krátký vokál počáteční nebyl ani dloužen. To bylo usnadněno foneticky v mnohých případech tím, že po výslednici kontrakce následovala skupina konsonantů, začínající se souhláskou plynnou, nosovou, *ι̯* nebo *υ̯*. V prvé souhlásce této skupiny se podle známého zákona hláskoslovného absorbovala ponenáhlu délka samohlásky, vzniklé krasí, a druhé ze slov kontrahovaných nabylo opět své původní podoby. A tak proti zachovaným starým formám *ἱππᾱγός* z **ἱππο-αγός* a *χὠ* z *καὶ ὁ* vidíme, jak se *κηἰ* (z *καὶ εἰ*) zkracuje v *κεἰ*, podobně jest zkrácena výslednice kontrakce v *κοἰκίαν*, *τἰν᾽ ἄλλον*, *κἐγ γῆι κἐν θαλάσσηι* atd. V těchto skupinách se zdálo, jako by koncová samohláska prostě mizela a další slovo se vůbec neměnilo, a tento způsob krase se začal záhy pro svou pohodlnost a pro zřetelné zachování začátku slova velmi šířiti. Začalo se říkati i *ἱππ-ᾰγωγός*, *ἄγχ᾽ ἔχιν*, *κ᾽ Ἀριστογείτων*, *βούλομ᾽ ἐγώ*, *τίν᾽ ἔλαθες* a pod. Nový pohodlný způsob krase, t. zv. *θλῖψις*, zatlačil v krátké době úplně starou krasi v skupinách slov, z nichž první bylo mnohoslabičné, ježto tu odpadnutím koncové samohlásky nebo dvojhlásky zřetelnost netrpěla a výslovnost zkrácením se ulehčovala, kdežto dloužení koncového vokálu a jeho splynutí s dalším slovem ztěžovalo výslovnost. Starší mezislovná kontrakce se záhy omezila na slova nejvýše dvojslabičná (*τοὔργον*, *κἄτι*, *ἐγῷτασσον*) a v alexandrinské době skoro vymizela.

Co se dálo při tomto procese, byla-li prvá z kontrahovaných slabik přízvučná a vznikl-li tedy na výsledném vokálu nebo difthongu nejprve přízvuk průtažný? Co se stalo, když se tento výsledný vokál zkrátil a průtažného přízvuku již nésti nemohl? Abychom si mohli na tuto otázku dáti odpověď, musíme si napřed uvědomiti, jaká byla kvalita takovýchto dlouhých vokálů s akcentem průtažným. Jest známo, že hlásky ty rovnají se do jisté míry spojení dvou částí (mor, dob), z nichž každou můžeme označiti samostatným přízvukem. Tak *Ζεῦ* znělo skoro jako *Ζέὺ*, *δρῶμεν* jako *δρόὸμεν*, *ὁμοῖος* jako *ὁμόὶ̯ος*, *δρᾷς* jako *δράαις*

(Brugmann-Thumb Griech. Gramm.[4] § 147 a 19). Zkrátil-li se takový dlouhý vokál nebo difthong, zanikala v něm vlastně jedna doba (mora), stávalo se tedy vlastně totéž, co jsme pozorovali již při zániku krátkých samohlásek a slabik. A můžeme zajisté právem souditi, že i tu přízvuk zaniklé mory přecházel na slabiku předcházející a přízvukový obraz celé skupiny slovné, pozorován od konce, se neměnil. Zkrácení průtažné délky mělo tedy za následek zvrat akcentu na dobu (slabiku) nejblíže předcházející.

Byla-li při krasi koncová samohláska přízvučná kontrahována s počáteční samohláskou druhého slova nebo suffixu, vznikal podle theorie Wackernaglovy aspoň ve většině případů na výslednici přízvuk průtažný. Ze skupiny *πολλά ἀνδράποδα* (akcentováno tak a nikoliv *πολλὰ*, srv. I. část tohoto pojednání) vzniklo **πολλᾶνδράποδα* a z toho absorbováním délky *πολλᾰ̃νδράποδα* s průtažným přízvukem na *αν*, podobným přízvuku na *ἔνθά τε*. Dokud bylo *ν* náhradou za zkrácené *α* zdlouženo, mohl arci zůstati na *αν* akcent průtažný; jeho sestupná část spočívala na *ν*. Když však se i toto *ν* zkrátilo, nemohla slabika *-λαν-* již nésti přízvuku průtažného a tento musil, měl-li zůstati na slově zachován a s ním celý přízvukový rhythmus slova, zasáhnouti svou prvou částí slabiku předcházející, nebo aspoň její konec, byla-li dlouhá: *πόλλὰνδράποδα, δείν᾽ αἰτεῖς*. A toto posunutí akcentu, vzniklé krácením průtažné slabiky, napodobováno pak i v elisích, které byly nově tvořeny analogicky podle skupin vzniklých řádně po zákonu hláskovném: podle *πόλλανδράποδα* (chápaného jako *πόλλ᾽ ἀνδράποδα*) začalo se říkati a psáti *πόλλ᾽ ἐπάθομεν, δείν᾽ ἐφύγομεν*, ba i *πόλλ᾽ ἔπαθον, δείν᾽ ἔφυγον, σμίκρ᾽ ἄττα*, kde je sled dvou akutů za sebou těžko vysloviti a kde původnější znění *σμικρά ττα* ukazuje, že asi vyslovováno jenom *πολλ᾽ ἔπαθον, δειν᾽ ἔφυγον* (srv. správné psaní *ēvā̆smi* místo *ḗvā̆smi* v ŚB. 1, 13).

Toto posunutí přízvuku při zkrácení cirkumflektované délky jeví se však v řečtině nejen při elisi, ale snad i v některých jiných případech, o nichž promlouváme v III. oddílu zvlášť, a má svou obdobu vedle některých, ne dosti jasných analogií srbských[1] také v jazyce staroindickém, kde arci nelze mluviti o délkách cirkumflektovaných, nýbrž jen o podobných délkách vzniklých kontrakcí vokálu přízvučného s nepřízvučným.

Je známo, že při nejstarším způsobě mezislovné kontrakce staroindické, t. zv. praśliṣṭasandhi, má produkt kontrakce vokálu udāttovaného s vokálem nepřízvučným buď přízvuk udāttový nebo svarový. Na př. *ihá asti = ihā́sti, diví iva = divī̀va*. Ale

[1] Na srb. cȉnook, plȁvook u Vuka (Rječnik s. v.), které ukazuje podle Leskiena (Serbokr. Gramm. 78) na výslovnost cȉnôk, plȁvôk, byl jsem upozorněn p. prof. O. Hujerem. Officiální výslovnost zní crnòok, plavòok.

při mladším abhinihitasandhi (spojení koncového -ē nebo -ō s počáteční samohláskou následujícího slova) a při kšaiprasandhi (synairesi koncového -*i* nebo -*u* s jinakou počáteční samohláskou) měl produkt, byl-li vokál koncový udāttován, výhradně přízvuk svarový. Na př. *sṓ adhamás* = *sò̀dhamás*, *ví ānat* = *vjā̀nat*. Místo tohoto svaritu vidíme v některých textech, zvláště pravidelně v Śatapathabrāhmanu, na předcházející slabice přízvuk udāttový. Jen zřídka vidíme místo svaritu přízvuk udāttový na téže slabice.

Ježto oba poslednější druhy mezislovné kontrakce, při nichž vidíme přízvuk svarový, vyskytly se až v době historické, můžeme se zajisté právem domnívati, že původním a legitimním přízvukem nejstaršího druhu kontrakce takovéto byl udātta a že svarit vnikl do praśliṣṭasandhi teprv později, buďto podle pozdějších způsobů sandhi nebo z jiných příčin, a to jen do krasí nově tvořených, kdežto krase dávno utvořené a pevně dochovávané (na př. v starých kompositech) byly této novoty ušetřeny, rovněž předložky *ā́* a *prá*. (Tak už Benfey, Vollst. Gramm. der Sanskritsprache 64.)

Jak si vysvětlíme, že mladší způsoby spojení udāttované samohlásky koncové s nepřízvučnou začáteční mají jiný přízvuk než způsob nejstarší? Whitney (Journ. of Am. Orient. Soc. 5, str. 200) v tom viděl neodůvodněné kolísání přízvuku, Wackernagel v Altind. Gramm. str. 292 zálibu pozdějších dob pro sestupný přízvuk. Ale je patrno, že mezi mladšími a staršími kontrakcemi je také j i n a k ý rozdíl než časový: při kšaiprasandhi vidíme na prvý pohled, že konsonantisovaný vokál nemůže míti již přízvuku a že musí nastati jakási změna přízvuková, kterou ind. písmo naznačuje, možná že jen nedokonale, přízvukem svarovým. V čem záleží tato změna? Mínění Misteliho (Griech. Betonung, v Paderbornu 1875, str. 96), že *i̯* nebo *u̯* byvši stlačeno na dobu neměřitelně krátkou, mělo jakýsi nepatrný akut, stojí sotva za zmínku. Podle Wackernagla (Altind. Gramm. str. 288) a Brugmanna (Grundriss² I, str. 956 a Kurze vgl. Gramm. str. 57) bylo při kšaiprasandhi dosaženo nejvyššího tonu až v slabice následující, v níž pak přízvuk klesal; v pozdější době pak dostala prý slabika předcházející akut. Výklad ten má vadu, že přisuzuje patrně svarové slabice znění částečně podobné, jaké má řecká slabika cirkumflektovaná, t. j. spojení udāttu s anudāttem. Ale řecký cirkumflex nevidíme jinde na slabikách odpovídajících indickým slabikám svarovým; slovům Pāṇiniho (I, 2, 31), že svarit je spojení udāttu s anudāttem, je rozuměti asi tak, že sestupuje s výše udāttu do hloubky anudāttu, anebo je to pouhé vysvětlení, jak vznikl. Proč se později vyvinul na slabice předcházející před tímto svaritem udātta, Brugmann nevysvětluje, Wackernagel pak v tom hledá jakousi nejasnou fonetickou tendenci. Oba pomíjejí mlčením výkladu Oldenbergova a Leumannova v KZ 31, str. 24, vysvětlu-

jícího posunutí přízvuku v kšaiprasandhi tím, že udāttovaná slabika ztratila slabičnou platnost.

Výkladu toho však nelze zhola odmítnouti, třebas je další Leumannovo srovnání řeckého *πόλλ'* s ind. *ἔν' aitád* (tak píše L. místo *ἔvaitád*) povrchní a srovnání řec. *μή' γώ* s ind. *sá prā' ṇiti* nesprávné, jak jsme ukázali již na str. 168. Že výklad ten v jádře vystihuje příčinu, proč se při některých kontrakcích přízvuk posunul, je viděti z toho, že stind. *vīrja* (z *vīría*) lze zcela dobře srovnati s řec. *πέρoδος* (z *περίοδος*) a *ἔvaitád* (z *ēvá ētád*) s řec. *πόλλανδράποδα* (z *πολλά ἀνδράποδα*); v prvém případě ztratila přízvučná slabika svou platnost slabičnou, v druhém se přízvučná dlouhá samohláska resp. dvojhláska zkrátila (*āi* začalo se bezpochyby později, arci v době těžko určitelné, vyslovovati jako *ăi*; podobně mohlo vésti k posunutí přízvuku zkrácení kontrahovaného *-ār-* v *-ar-* atd.). Také při abhinihitasandhi běželo o ztrátu jedné doby, ježto výsledný vokál měl o dobu méně než úhrn vokálů před stažením. Není nemožné, že toto zkrácení výsledného vokálu je v nějaké souvislosti s posunutím akcentu. Osvědčil-li by se tento výklad, měl by tu přednost, že by se jím vysvětlilo, proč došlo k posunutí přízvuku při těchto kontrakcích a zdánlivých elisích staroindických. Obtíží jeho jest pouze to, že v řadě textů nenaznačuje se nijak tento zvrat přízvuku, k němuž musilo dojíti podle tohoto výkladu hned při vzniku mladších kontrakcí a při zkrácení kontrahovaných vokálů v některých kontrakcích starších. Novoty tyto v době sepsání akcentovaných nejstarších textů už jistě existovaly. Myslím však, že tuto věc lze vyložiti konservativností písma, které dlouho váhalo vyznačiti novotu, jíž v době vzniku nejstarších památek ještě nebylo a jež porušovala značně akcentování ustálené na slovech nekontrahovaných. Mimo to v době pozdější už nebyl zvrat udāttu na slabiku předcházející tak význačný, aby byl zrovna nutil naznačiti jej v písmě, protože udātta již přestal býti nejvyšším akcentem slova a stal se jím svarit. Šlo tudíž jen o jemné zvýšení tonu udāttového v některých slovech, které zachytila jen část textů a mezi nimi zvláště ten, který kladl větší váhu na vyznačení udāttu než svaritu (ŚB.).

Řídký úkaz, že samostatný svarit se změní prostě v udāttový přízvuk, aniž se akcent posune (*arjā́* m. *arjà*, *djáus* m. *djàus*, Wackernagel Altind. Gramm. str. 288), lze snad srovnati s pozdními řeckými tvary jako *φιλιά*, vzniklými později přímo z tvarů nekontrahovaných, při čemž se už přízvuk neposouval. Ovšem teprve podrobnější prozkoumání staroindických akcentů odborníky může vnésti do této věci žádoucí jasnost.

III. Pošinutí přízvuku v substantivech a adjektivech na *-αῖος*, *-εῖος*, *-οῖος*, *-αῖον*, *-εῖον*, *-οῖον*.

Tato substantiva a adjektiva jsou podle svého vzniku, o němž jednal Zacher (De nominibus in *αιος αια αιον*, Halis Sax. 1877) a Sandsjoe (Adj. *-αιος*, diss. v Uppsale 1918), téměř všecka původně properispomeny, avšak vidíme, že mnohá z nich přecházejí v proparoxytona a některá se kolísají mezi obojím přizvukováním. Tak čteme *ἀχρεῖος* i *ἄχρειος*, *ἀγελαῖος* i *ἀγέλαιος* (prý s různým významem, Eustath. 1752; takové varianty téhož slova s různým přízvukem a významem nalézáme i v nové řečtině nebo v ruštině), *Ἀθηναῖοι* i *Ἀθήναιοι*, *τροπαῖον* i *τρόπαιον*, *ταμιεῖον* i *ταμίειον*, *γελοῖος* i *γέλοιος*, *ὁμοῖος* i *ὅμοιος*, ale též *ἀγροῖκος* i *ἄγροικος* (opět s různým významem) a mn. j.

Toto kolísání přízvuku znali a snažili se znormovati, ovšem marně, již Apollonios Dyskolos, Herodianos, Arkadios a jiní. Jejich pokusy o rozdělení těchto slov v kategorie, plné výjimek a vzájemných rozporů, jsou uvedeny u Göttlinga (Allg. Lehre v. Accent, str. 234 a 239), Misteliho (Griech. Betonung str. 18), Chandlera (Greek accentuation, v Oxfordě 1881, § 255—9, 344, 353—362, 381, 384—5, 537) a Wheelera (Der griech. Nominalaccent, v Strassburce 1885, str. 113—119). Srv. též Hirtův článek v JF. 16, 88. Naposledy a poměrně s největším zdarem pokusil se vyložiti věc J. Vendryes v Mém. Soc. Ling. XIII, 218 a v Traité d' accentuation grecque (v Paříži 1904, str. 167 a 263). Podle něho přecházejí v mladším attickém nářečí properispomena, v nichž je třetí slabika od konce krátká, v proparoxytona. Důvodem je mu vedle jmen svrchu uvedených hlavně att. *ἔγωγε*, *ἔμοιγε* (ale *ἐμέγε*), *ἔπειτα* (z *ἐπι-εἶτα*), *ἔρημος* (ale *παντοῖος*) a pod. Jest tedy Vendryesův výklad pouze mechanický a snad až příliš pohodlný, ježto poskytuje možnost pokládati leckteré slovo za mladoattické, jiné za staroattické, jak se to hodí k výkladu.

Proto také Solmsen v Beitr. zur griech. Wortforschung, I, v Strassburce 1909, str. 67 zavrhuje mechanický Vendryesův výklad a vysvětluje posunutí přízvuku ve jménech na *αιος* atd. analogií pádů nepřímých, tak jako **ἐρέβος ἐρέβεος* přešlo podle *πέλαγος πελάγεος* v *ἔρεβος*. Naproti tomu Wackernagel v Gött. Nachr., Phil.-hist. Kl., 1914, str. 49 zákon Vendryesův schvaluje a novým dokladem (*ἕωθεν* z pův. *ἑῶθεν*) podpírá, ale pokládá jej už za staroattický.

Myšlenka Vendryesova není zcela nová; pronáší ji už Arkadios (*περὶ τόνων* 121), arci nejasně, tvrdě, že slova končící se na *-ειον* (v pokaženém textu *-νειον*) jsou proparoxytona, předchází-li samohláska (třeba domysliti: krátká, hledíme-li k jeho dokladům), t. j. není-li antepaenultima polohou nebo přirozeně dlouhá. Ale zákon Vendryesův má řadu výjimek, které jej činí pochybným; neboť

1. přízvuk nalézáme často na třetí slabice, i je-li dlouhá: Ἀθήναιοι, Ἀκρώρειοι (Stef. Byz.), *Βάκχειος* (att.), *Μήδειος*, Ἡράκλειος, ἄχρειος, δούλειος, δείλαιος, θήρειος, στήλαιον, κλώνειον, o kterýchž slovech nemůžeme říci, že by jich nářečí mladoattické nebylo užívalo.

2. Naopak často nenalézáme přízvuk na třetí slabice, ani když je krátká: πολῖτα, μυροπῶλα, Ἀγῆνορ, ἐξῶδες, ξιφῆρες, φρενῶλες, νεῶρες, κακοῦργος, μονῶνυξ.

3. Podle svědectví některých grammatiků starověkých se zdá, že regresse akcentu na třetí slabiku není jen mladoattická, ba ani pouze attická, nýbrž že se užívalo properispomen i proparoxyton promiscue vedle sebe třeba v témž nářečí a v téže době: Bekker An. II, 678: ὁμοῖος ἡμεῖς, οἱ δὲ Ἀττικοὶ ὅμοιος, πάλιν ἡμεῖς τρόπαιον, ὁ δὲ Θουκυδίδης τροπαῖον Ἀττικῶς. Et. M. 258: τροπαῖον ἑτοῖμον ἐρῆμον Ἀττικῶς, τὸ κοινὸν ὅμοιος. Herodian (Lentz) I, 375, 26: ταμιεῖον Ἀριστοφάνης καὶ Κρατῖνος. Zvlášť poučné je, co praví Apollon. de pron. 323 (Bekker): οὐκ ἐξωμάλισται (není jednotnosti v...) τὰ τῶν Ἀττικῶν· ὅμοιος καὶ γέλοιος προπαροξύνοντές φασιν, ἀλλ' οὐκέτι τὰ τούτοις παραπλήσια. Také tvar Ἕλληνες, místo něhož žádá Kretschmer v Gerckově-Nordenově Einleitung in die Altertumswissenschaft[2] I, str. 523 znění *Ἑλλᾶνες (Ἑλλῆνες), jeví posunutí akcentu ve všech dialektech.

Zbývá tedy pro zákon Vendryesův vlastně jako jediný doklad ἔγωγε ἔμοιγε, kdežto ἔπειτα je doklad vadný (slovo to nikdy nebylo properispomenon) a jinak většinu dokladů tvoří právě substantiva a adjektiva na -αιος, -ειος, -οιος, v nichž lze vyložiti pošinutí přízvuku prostě vlivem paradigmatu anebo jiným výkladem, který tuto chceme uvésti.

Jména tato měla vesměs předposlední slabiku dlouhou, jak dokazuje jejich vznik (srv. Brugmann, Gr. Gr.[4] 212), jejich ionské znění (χρυσήιος) a jejich komparativy a superlativy na -ότερος, -ότατος (s krátkým o). Znělo tedy na př. γελοῖος jako γελοῖιος (srv. Sievers, Phonetik[5] § 709, Ehrlich Unters. str. 100 a 103). Ale už u Homera se měří takové αι, ει a οι tu a tam krátce (ἔμπᾰιον, χαμᾰιεῦναι, ἐπεῖ), u Sof. je třikrát na př. δειλᾰιος, u Aristofana mnohokrát (psáno v rkpp. i δείλαος) a vedle toho Φιλαθήνᾰιος, τŏιαῦται, πŏιοῦμεν, πεπŏίηκα, πŏιητής, u Menandra a Theokrita τŏιαῦτα atd. O tom psali zvláště Misteli, Griech. Betonung str. 131, G. Meyer, Griech. Gramm.[3] str. 226, Kühner-Blass, Ausf. Gramm.[3] 136 a 312, Schulze, Quaest. epicae 22, Brugmann-Thumb, Gr. Gr.[4] 19, 41, 138 a Král, Rhythmika 37.

Toto zkracování difthongů převládalo jistě, jako přechod ι, ε, υ v ι̯, ε̯, υ̯, v řeči lidové a zasáhnuvši též uvedená adjektiva a substantiva na -αιος atd. způsobilo, pokud to byla properispomena, že zkrácená paenultima nemohla déle nésti cirkumflexu a tento zasáhl svou prvou částí slabiku předcházející.

Z γελοῖος vzniklo v řeči lidové γέλοιος (⏑́⏑⏑), z Φιλαθηναῖος Φιλαθήναιος (‒́⏑⏑) atd. Také v ἕτοῖμος, ἀγροῖκος a pod. se posunul přízvuk k začátku slova účinkem zkrácení průtažné slabiky zrovna tak, jako v době pařecké se z *πολλᾶνδράποδα vyvinulo πόλλ' ἀνδράποδα. Jest tedy možné, že proparoxytona jako γέλοιος, τρόπαιον, Ἀθήναιοι, ἕτοιμος jsou allegrové obměny starších properispomen a že k jejich výkladu není třeba zákona Vendryesova.

Není arci sporu o tom, že nápadně mnoho takových slov má třetí slabiku od konce přirozeně nebo posicí krátkou, kdežto v slovech s třetí slabikou dlouhou se přízvuk zpravidla nepošinuje: ἀρχαῖος, γενναῖος, σπουδαῖος, ἀνδρεῖος, ἀλλοῖος, παντοῖος, αἰδοῖος a mn. j. To postřehl správně Vendryes a snad už Arkadios. Ale není proto třeba utíkati se k výkladu mechanickému. Příčina může býti v tom, že v těchto slovech byl přechod difthongu αι (ει, οι) v αι̯ (ει̯, οι̯) a vznik akutu na předcházející slabice značně stížen tím, že jednak celkový ráz takovýchto slov se vzpíral allegrové výslovnosti (srv. s tím Sieversovo pozorování v Paulových-Braunových Beiträge 5, 129, že v stind., lat., got. převládá po dlouhé slabice slabičná výslovnost samohlásky *i*, po krátké však výslovnost allegrová, *i̯*), jednak bránilo přechodu přízvuku na třetí slabiku to, že na ní byl již bezpochyby vedlejší přízvuk průtažný (s ἀλλοῖος srv. skupinu ἔνθά τε s vedlejším průtažným akcentem na εν). Slova taková žádala vyslovení pomalejšího.

Že se tato allegrová znění vyskytují nejvíce v nářečí attickém a zvláště pozdějším, nepřekvapuje, srovnáme-li s tím vývoj krátkého měření dvojhlásek αι, ει, οι u básníků. V dialektě dorském pak znění jako γέλοιος vzniknouti nemohlo, protože tam nebylo properispomena γελοῖος, nýbrž jen γελοίος.

Případy jako πλατέα, kde bychom čekali *πλάτεα z πλατεῖα, dlužno asi vykládati vlivem přízvuku tvarů příbuzných (πλατύς) anebo jako tvary příliš pozdní. (Příště konec.)

Drobnosti ze slovanské mluvnice.

Napsal **Karel Skála.**

1. Neobvyklé skupiny souhláskové nahrazují se skupinami obvyklejšími a foneticky blízkými.

Neobvyklou byla v češtině skupina *nr*. Vyskytla-li se uprostřed slova, změnila se v *ndr*. To děje se ve slově *pondrava* za *ponrava*, kde povstala tato skupina přesmyknutím z **ponorva*, srv. *po-nořiti*, jakož i ve slovech přejatých, srv. *vindra* z *wiener*, *Hendrich* z *Heinrich*, *Kondrát*, stč. *Kundrát* z *Kon-*

rad. Na počátku slova vyskytovala se tato skupina pouze ve slově *nrav*, kde povstala přesmyknutím z původního **norvъ*. Ježto tedy skupina *nr* ve slově *nrav* byla ojedinělá a proto naprosto neobvyklá, nahradila se skupinou *mr*, která jest jí akusticky blízká a v češtině na počátku slov často se vyskýtá, na př. *mrak, mráz, mramor, mrtvý, mrzeti, mrzák* a pod.; podle toho i novočesky *mrav.*

Podobně ojedinělá byla skupina *žř*, která se vyskytovala ve slovese *žru žřeš žřieti*, i nahrazovala se jinými skupinami v jazyce obvyklejšími jako *zř*, *žhř*, *zhř*, *zdř*, *hř*, *rž*. Ve dnešní mluvě máme v tomto slovese skupinu *zř*, která se často vyskytuje, srv. *zřetelný*, *zřícenina, zřitelnice*, *zříditi*, *uzříti* a pod. A tak za stč. *požře*, *požřieti*, *požřěl* máme dnes *pozře*, *pozřít*, *pozřel.*

2. Z relativní chronologie slovanských proměn hláskových.

V některých slovanských jazycích za původní *p b m v* + *j* je *pľ bľ mľ vľ*, na př. rusky *zemľa*, srbsky *zemľa*, slovinsky *zemlja*, part. praet. pass. slovesa *ľubiti* rusky *ľubľonyj*, srbsky *ľubľen*, slovinsky *ljubljen*. Dále víme, že *e*, *o* + nosová souhláska mění se před souhláskou v nosovku, na př. *svętъ*, srv. lit. *šveñtas, berǫtъ*, srv. ind. *bharanti*. Naproti tomu *e* nebo *o* + nosová souhláska před samohláskou nebo před souhláskou *j* v nosovku se nemění, poněvadž v tomto případě nosová souhláska patří ke slabice následující, na př. *že-na*, *vo-ńa* (za *vonja*). Nalézáme-li tedy tvary jako *zemlja*, svědčí to pro to, že nosovky povstaly dříve, než se ve skupinách *p b v m* + *j* vyvinula přechodná souhláska, neboť před souhláskou *l* byla by se jinak musila vyvinouti nosovka.

Slovo *tynъ* bylo do slovanštiny přejato z keltštiny (srv. *Augusto-dunum*, *Novio-dunum*, *Lugo-dunum*), ale ne přímo, nýbrž prostřednictvím germánštiny, jak tomu svědčí počáteční souhláska. V germánštině se totiž idevr. *d* posunulo v *t* a to na celém území germánském (t. zv. prvé posouvání). Později toto germánské *t* posunulo se na počátku slov v *z* (*ts*). Toto posouvání, t. zv. druhé, událo se pouze na území hornoněmeckém. Tak z uvedeného slova povstalo sthn. *zûn,* dnešní *Zaun*. Kdyby bylo přišlo k nám uvedené slovo prostřednictvím horní němčiny, mohli bychom tvrditi, že se to událo před druhým posouváním. Ježto však nevíme, kterým nářečím germánským se k nám slovo to dostalo, můžeme aspoň tvrditi tolik, že se to stalo po prvém posouvání. Ježto se v tomto přejatém slově *ū* změnilo v *y,* plyne z toho, že idevr. *ū* ve slovanštině se změnilo v *y* teprv po prvém posouvání germánském. — S druhé strany můžeme tvrditi, že *ū* změnilo se ve slovanštině v *y* dříve, než idevr, dvojhlásky *au ou* se změnily v *ū* (na př, slov. *ucho,* lat. *auris*.

slov. *sluchъ*, idevr. *k'lou-*). Neboť kdyby se to bylo událo později, bylo by se i *ū* vzniklé z těchto dvojhlásek změnilo v *y*.

3. Obdoba Havlíkova pravidla ve dnešní franštině.

Za psl. ъ ь je v češtině střídnice jen tam, kde byly vedle sebe slabiky jerové dvě nebo více. Kde byla slabika taková jen jedna, zanikly jery beze stopy, na př. psl. *synъ*: čes. *syn*, *kostь*: č. *kost*, *dъmete*: č. *dmete*, *služьba*: č. *služba*. Kde byly vedle sebe slabiky jerové dvě nebo více, zanikalo jer v slabikách lichých (první, třetí atd.) od konce počítajíc a byly náležité střídnice v slabikách sudých, na př. *sъnъ*: *sen*, *dьnьsь*: *dnes*, *šьvьcьmь*: *ševcem*, *sъ šьvьcьmь*: *s ševcem* (viz Gebauer, Hist. Mluvn. 1, 59).

Prof. Zubatý v universitních čteních vykládá tento zjev fysiologicky takto: »Zanikání a vokalisování jerů v jazycích slovanských není ve svých jednotlivostech dosti jasné; ale zásady, podle kterých jery buď zanikají nebo se vyvíjejí v plné samohlásky, jsou v podstatě stejné, třeba v jednotlivých případech jsou nestejnosti. Celkem lze říci, že jery zanikají, kde podle povahy slabiky je toto zanikání přirozené a snadné a že se vyvíjejí v plné samohlásky tam, kde v následující slabice ъ ь zaniklo. Tento úkaz v podstatě je vlastně jakási setrvačnost v energii mluvícího. Byly vedle sebe dvě slabiky jerové, jež vypadnutím jednoho jeru daly jednu slabiku a místo prvního jeru nastoupila samohláska plná v slabice zavřené. Podobné úkazy v jazyce jsou, když samohláska vzniklá stažením dvou krátkých samohlásek je dlouhá, nebo když při ztrátě následující souhlásky předcházející samohláska se dlouží.«

Ve dnešní franštině je podobný zjev. Nyrop ve své Grammaire historique I § 294 praví: »V moderní franštině, když v jednom slově nebo ve skupině slov se vyskytuje několik ženských *e* ve slabikách po sobě následujících, vysloví se první, třetí, páté (od počátku počítaje) a zaniká druhé, čtvrté a šesté, anebo se to děje obráceně. Srovnej větu »je ne te le demande pas«, která zní *ženteldemâdpa* s větou »ce que je demande«, která zní *skeždemâd*. Pro pařížskou výslovnost vzdělanců (la prononciation cultivée) můžeme stanoviti tato všeobecná pravidla:

1. Je-li prvním slovem *je te le se que de* nebo začíná-li se slovo *de-* nebo *re-*, vysloví se první, třetí, páté *e*, kdežto druhé, čtvrté a šesté oněmuje. Na příklad: Je n(e) crois pas. Je n(e) te l(e) demande pas. Je n(e) le dis pas. Je n(e) me r(e)pose pas. — Veux tu te l(e)ver? Tu te r(e)poses. Expulsons le r(e)belle. Je voudrais le r(e)dev(e)nir. — Il se r(e)pose. — Que r(e)gardez-vous? — Il a envie de m(e) plaire. Dev(e)nez plus modeste. — Rel(e)vez-vous.

Některé ustrnulé skupiny mají útvar obrácený: J(e) te dis la vérité. J(e) te l(e) dis sans détour. J(e) te l(e) répète.

2. Je-li prvním slovem *ce ne*, vyslovuje se druhé, čtvrté a šesté *e*, kdežto první, třetí a páté oněmuje. Na př.: C'est c(e) que j(e) trouve. C(e) que j(e) red(e)manderais. — Nous n(e) te l(e) demandons pas. Ça n(e) te r(e)garde pas. Stejně je tomu, je-li třetí slabikou re. — J(e) me r(e)pose. J(e) le r(e)trouverai bien.

3. Setkají-li se skupiny, náležející ke dvěma předcházejícím případům, nastává změna formy, takže se vyslovuje druhé, třetí a páté *e*, kdežto první, čtvrté a šesté zaniká. Na př.: C(e) que je n(e) veux pas. C'est c(e) que je n(e) red(e)manderais jamais. Srovnej o této věci Bourciez, Phonétique française str. 28, jakož i Jespersen, Progress in language.

Jak viděti, jsou tyto zjevy v češtině a ve franštině podobné. Rozdíl je pouze v tom, že v češtině vycházíme od konce, ve franštině od počátku skupiny. Příčinou toho je, že ve slovanštině jery na konci slov již tímto svým položením byly nad jiné schopny zanikat; ve franštině je nutno tuto věc podrobněji prozkoumati. Ke vzniku rytmu mohlo snad přispěti, že ve franštině a v románštině vůbec od nejstarších dob nemohla se věta začínati slovem nepřízvučným.

Nerudovo „Hřbitovní kvítí".

Podává **Flora Kleinschnitzová.**

Když bylo »Hřbitovní kvítí« r. 1858 stiženo klatbou a odsouzením tehdejší literární kritiky, netázal se po tomto odsudku již nikdo po vlastním smyslu veršů, třebaže sbírce předeslané motto z Geibla k tomu vybízí. Básník sám, jenž tehdy s literárního pole »nikoli poražen, ale z pýchy ustoupil,«[1] přiznává teprve po letech v proslovu k I. vydání »Knih veršů«, že »mnohostranně kaceřované »Hřbitovní kvítí« mělo před desíti lety zvláštní úkol svůj, jemuž tenkráte alespoň z části také dostálo«; a úkolem tím bylo, vymaniti českou poesii z pout přesládlé, neplodné sentimentality, uvésti do ní nové, svěží myšlenky, přiblížiti ji ideovému vření života současného.

Ráz Nerudova básnického tvoření byl zajisté určen již jeho povahou, původem a trudným mládím. Nepochybně však tento sklon byl ještě zesílen nejen jeho zálibou pro »Mladé Německo«, ale také poesií Meisznerovou, jež zanechává u Nerudy zřejmé stopy. Stačí k tomu účelu pouze srovnati Nerudovy články »Nyní« a »Škodlivé směry« v I. ročníku »Obrazů života« s veršovaným

[1] Karolina Světlá ve stycích s Janem Nerudou, v Praze 1912, str. 53.

vstupem k Meisznerovu »Žižkovi« a básní »Drei Poeten«, v níž genius lidstva žehná onomu pěvci, který své umění zasvěcuje bolestem a radostem zápasícího lidstva: obsah obou Nerudových článků jest jen prosaickým rozvedením a applikací Meisznerových myšlenek na tehdejší poměry české. V »Hřbitovním kvítí« pak se ozývají tytéž ideje, pro něž však tou dobou v našem tvoření slovesném nebylo půdy.

Neruda se tehdy domníval, že jediným rozmachem rozboří zeď předsudkův a dosavadních názorů. Trpká zkušenost jej však poučila, že »co sobě spisovatel dráhu svou nastupující vytknul za úkol jediného desítiletí činnosti své, rozšíří se pozdější nutností náhle na úkol celého života« (Proslov ke »Knihám veršů«). Proto si básník po uplynulém desítiletí přeje »jasně poznati, zda něco a co vůbec již vykonal v směru jistém«, a vydává tudíž své verše, do nichž zařaďuje znovu »Hřbitovní kvítí«, ale pozměněné, a zdůvodňuje své počínání tím, že »do rámce nynější sbírky by se zajisté nehodilo a čtenář najde zde tedy jen úryvky z něho, místy doplněné, místy zjinačené« pod názvem »*Lístky Hřbitovního kvítí*«. (Tamtéž.)

Nuže jakým vnitřním a vnějším změnám básník podrobil svou první sbírku veršů?

Co do textu Neruda mnoho nemění; a kde mění, nikdy se nedotýká ideové stránky veršů. Přesvědčí nás o tom již pouhé srovnání ukázek ze »Hřbitovního kvítí«, uveřejněných v Lumíru r. 1854 a 1857. Jsou to v Lumíru 1854 (číslo 46.) verše, jež v knižním vydání »Hřbitovního kvítí« najdeme jako čísla IV., X., XXXIX., LII., XXX., a v Lumíru 1857 (číslo 12.) pozdější čísla II., XXXVI., XVIII. a XXIX. Odchylky isou tyto:

Lumír 1854.	Hřbitovní kvítí 1858.
II.	X.
1. Tichý rovek leží pozapadlý	1. Tichý růvek leží pozapadlý.
III.	XXXIX.
5. Báně povrch stříbroskvělá	5. Báně povrch zlatostkvělá
6. Hvězda bílé podoby, . . .	6. hvězdy bílé podoba, . . .
V.	XXX.
3. Matka chlebem, nápoji	3. matka jídlem, nápojem
4. Hosti častovala . . .	4. hosti častovala . . .
6. O mých zámků devět . . .	6. o mých zámkův devět . . .
II. (Lumír 1857)	XXXVIII.
2. Malou bytost časně uchřadlou, . . .	2. malou bytost časně zchřadnulou, . . .
4. Posestřenou liljí uvadlou.	4. posestřenou lilji zvadnulou.

Rázu zcela formálního jsou i změny, jež Neruda provedl při nové úpravě »Hřbitovního kvítí« pro druhé jeho vydání v »Knihách veršů«. Počtem značné jsou změny v interpunkci. V opravách slovných není Neruda právě důsledný. Jednou mění původní

»již« v »už« a »již«, jinde je ponechává; podobně opravuje »skvoucí« ve »stkvoucí«, ale naopak přepisuje zase »zlatostkvělá« v »zlatoskvělá«; také najdeme místy opraveno »bytosť« a »smrť« v »bytost« a »smrt«, kdežto jinde ponechává znění dřívější; a slovo »poesie« najdeme v »Lístcích« psáno dokonce způsobem trojím: »poesie«, »poezie« a poezije«. Vytkneme-li ještě, že Neruda v novém vydání opravuje slova »šírý« a »slíčný« ve »širý« a »sličný«, »zbudován« ve »vzbudován«, a »strávení« ve »ztrávení«, zůstávají nám ještě tyto odchylky v textu a interpunkci:

Hřbitovní kvítí 1858.	Knihy veršů 1868.
I.	Str. 204.
2. (verš). Každý lístek k jinému lne polu;	. . . . pólu,
6. života jarého obraz věrný;	. . . . věrný,
II.	Str. 205.
2. vesele si s lidmi zahrává	. . . . zahrává,
7. neb co upomínku na hry dětské	. . . . dětské,
8. bratrův popel s tebou pohrává.	. . . . pohrává!
IV.	Str. 205.
8. dávno znečistěnou mrtvolu.	. . . . mrtvolu!
V.	Str. 206.
2. mučedníkům našich osudů	. . . . osudů,
8. bolestnou tu hladu porobu.	. . . . porobu!
VI.	Str. 206.
3. lehko zpívá pouta, kdo sám u porobě,	. . . . sám kdo u porobě,
4. koho chladně zeď snad střeží kamenná.	. . . . zeď tu střeží . . . .
7. v kolébce jejž zbudí žití ráno lačné,	. . . . budí . . .
12. nadějí smrť náhlou v plném rozkvěte.	. . . . rozkvětě.
16. živil's se, bys mohl jednou umříti.	. . . . umříti!
VIII.	Str. 207.
3. své »memento mori« v čele nesouc,	. . . . nesouc
6. mrtvou — stuhlou v slzách vřelých topí,	mrtvou, ztuhlou v . . . .
8. mrtvou pannu svatou vodou kropí.	mrtvou pannu — svatou . . . .
10. aniž z hříchů by se nebe kálo, —	aniž nebe hřích by lidstva kálo, —
12. bychom neměli snad chleba málo.	. . . . málo!

IX.	Str. 205.
8. lehčejší kdys bylo dělení.	lehčí někdys bylo dělení.
XII.	Str. 208.
1. Stojí ostrov pustý po kraj moře,	. . . . pokraj moře,
2. na něm v hrobech otcův dávné mravy,	. . . . v hrobích otcův . . . .
3. bouřná vlna časův každodenně	časův bouřná vlna každodenně
5. Kolem hrobů pestrá moudrosť otcův,	. . . . otcův —
10. myšlénky se zbledlé ubytují, — —	. . . . ubytují, —
11. ba se schovávají, že jich ztráty —	. . . . ztráty,
12. a to právem — vnuci nelitují.	a to právem, vnuci nelitují!
XIII.	Str. 209.
2. nekonečnou jeho rovná cesta,	nekonečna jeho . . . .
6. zhaslých sluncí dávno zašlých časů; —	. . . . časů,
12. myšlének to dávných hřbitovy.	dávných myšlének to . . . .
XVI.	Str. 210.
12. méně jen, ach méně myšlení.	. . . . myšlení!
XVII.	Str. 210.
12. v jiné formě jiné lidi zas.	. . . . zas!
XX.	Str. 198.
1. Však znám ten lid, jenž nožem hnusné pitvy	. . . . pytvy hnusné
3. snad zpěv můj klada na své nuzné váhy,	. . . . na své váhy nuzné,
4. již znak mu soudu svého v čelo vyrývá.	. . . . znak mu svého soudu . . .
XXII.	Str. 199.
6. jako mlha pláni zaplaví, —	. . . . zaplaví —
7. mlhu slunce v rosu rozehání, —	. . . . rozehání —
8. mysl tvoří ve snu postavy. —	. . . . postavy.
12. duševním kýms kouzlem pásaný.	. . . . nadaný.
18. »Mne co mocnosť věčné proměny	. . . . proměny,
19. bratři tvoji smrtí nazývají. —	bratří tvoji . . . .
20. Sleduj mne jen, spáči zmámený!«	. . . . zmámený.«
25. Aj zde odpočívá poezije,	Aj, zde . . . .
29. A co lyry zvuk by přeznít mělo?«	A což lyry . . .
30. Pokleknout mně dal duch znamení: —	. . . . znamení: —

XXIII.	Str. 201.
1. Poezije žila dokud každý	Poezie žila, dokud každý
7. dokud v palmách dryadky se kryly —	. . . . dryádky se kryly,
8. a ne sago našich polívek.	. . . . sago z našich . . . .
XXV.	Str. 199.
1. Lehko nyní zamilovanému;	. . . . zamilovanému,
4. jako kovář ohně nadmýchal!	. . . . nadmychal!
9. Synu, kdy pocítíš lásky tísně	. . . . tísně,
10. nepotřebně ohně nedmýchej,	. . . . nedmychej,
12. a k těm písním sobě povzdychej.	. . . . zavzdychej!
XXVI.	Str. 192.
6. v štěstí, v strasti prsa blahorodá,	. . . . blahorodá,
7. jistý pud pak — zvyk i mnoho dělá,	jistý pŭd pak, zvyk i . . . .
XXVII.	Str. 193.
2. jeli cudná, jeli čistá,	je-li cudna, je-li čista,
3. nezřímli jí, kde ji hledám,	nezřím-li ji, kde . . . .
4. již má nedůvěra jistá.	. . . . jista.
XXXIX.	Str. 205.
1. Co jest země? — Mocná báně	Co jest země? Mocná báně
XLII.	Str. 203.
1., 5., 9. Co jest slza? — Skvostná karbunkule	Co jest slza? Skvostná . . .
XLIV.	Str. 201.
1. Na vršíku dům stál bláznů, —	. . . . bláznů. —
4. k vůli lecos rodila.	leccos k vůli rodila.
13. Bravo, páni literáti!	. . . . literáti,
16. jen když bude panenské.	. . . . panenské!
L.	Str. 189.
1. Milosť! — Můž-li slavík jemný mnohým	. . . . jemný slavík . . . .
7. tlukotem ho srdce okopával,	tlukotem jej srdce . . . .
8. aby s časem stejně prospíval.	. . . . prospíval;
11. ze stromu bych sestárlého sobě	ze dřeva bych zestárlého sobě
12. motyku a prkna vyrobil.	. . . . vyrobil:
14. jámu, lůžko, jež mne pohostí,	. . . . pohostí, —
15. o kéž víchr jámu sám zaváje! —	. . . . zavěje —
16. jiných žádných nechci milostí.	. . . . milostí!
LII.	Str. 190.
1. Zhlížela se vrba u potoku,	Shlížela . . . .
4. nedbám o žádného, v srdci chladný.	nedbámť . . . .

Nevelkým změnám podrobil Neruda i básně, jež původně uveřejnil v »Obrazech Života« 1859 (str. 4., 152., 304., 386.)

v cyklech s názvem »Ze života«, a přejal pak částečně i do »Lístků Hřbitovního kvítí«:

Obrazy Života.	Knihy veršů.
Str. 4. (V mém srdci je už mrtev tak,)	Str. 185.
7. (verš) však ta je krásná — krásna jak	a ta je krásna — krásna jak
Str. 152. (To jaro letos ani nepřichází)	Str. 187.
30. jak by nedávno bylo vyhaslo,	jak nedávno by bylo vyhaslo,
40. si zahrát na dobrého Martina.	. . . . na svatého Martina.
41. Zde plášť můj, vezmi ho a skryj	. . . . vezmi jej a . . . .
46. Vždyť jsem tvé srdce staré, pouvadlé!	. . . . tvé vlastní srdce pouvadlé!
Str. 170. (Když nás srdce pobolívá,)	Str. 184.
2. náhle se nám ztiší,	náhle se kdys ztiší,
Str. 386. (Moje srdce jest jak . . .)	Str. 195.
7. Sám jsem věřil, milovat že ještě mohu,	. . . . milovat že vřele mohu,
12. nejsem špatným, jsem jen bídným bankrotářem!	. . . . jsem jen chudým bankrotářem!

Mnohem významnější jsou změny, kterým Neruda podrobil svou sbírku veršů vzhledem k vnějšímu uspořádání, to jest: co z původního znění »Hřbit. kvítí« vyloučil, jak zbylé verše uspořádal, kam je v cyklické úpravě »Lístků« zařadil a konečně, co nového do druhého vydání pojal.

Prostým sečtením můžeme zjistiti, že Neruda kromě sedmi úvodních básní, věnovaných příteli Tollmannovi, vyloučil ještě 26 čísel a na jejich místo zařadil 15 nových, takže sbírka z roku 1868 má 41 »lístků«. Z těchto 26 čísel jest vlastně jen 21 skutečně vyloučeno, neboť čísla VII. (Z šedých mračen déšť se lije), XXX. (Po mém pohřbu křepčiti), XXXII. (V krásném vodojemu vlnky) a XXXV. (Pláče hošík otrhaný) patrně pro jejich balladický ráz Neruda umístil do »Knihy veršů výpravných«, opatřiv je nadpisy: Průvod, Romance, Doňa Anna a Otrhánek (»Knihy veršů«, str. 93, 92, 97, 91) a báseň XLVII. (V studni jsem . . .) čteme jako první z cyklu »Českých veršů« (Kn. v., str. 217).

Co po této úpravě ze »Hřbitovního kvítí« zbylo, tvoří nejen základ cyklu »Lístků«, ale také základ Nerudova přesvědčení, jeho životního nazírání, vyslovuje a napovídá vše, co nám dává jeho pozdější poesie.

Neruda se sice po svém literárním neúspěchu odmlčel, od svého přesvědčení však neupouští. »Proud našeho veřejného ži-

vota jest sice široký, ale mělký,« píše r. 1862. Světlé, »já pak neumím ani v politické ani v sociální mělčině plovat: Lidem na břehu sedícím spílají »rozervanců«, možná, že měli v jistém ohledu i u mne pravdu, ač jsem tak arrogantním, že mám systém svůj myšlénkový za vykrystalisovaný, principy své za odůvodněné«.[1] Že Neruda i dále »tak arrogantním« zůstal, dokazuje nejlépe, co ze »Hřbitovního kvítí« přešlo do »Knih veršů«.

Již to, že Neruda v »Lístcích« zachovává původní ráz sbírky, tkví hlouběji, než v jakési pietě k prvnímu jeho poetickému dílu. Záhada smrti se Nerudova nitra hluboce dotýká, což lze stopovati ve veškeré jeho tvorbě. V »Roji epigramů« klade Neruda otázku:

Co zbude ze života, drazí moji páni,
když odpočtete od něho vše umírání?
(Sebr. sp.)

A v »Obrazech Života« 1860 v článku »Na Volšanském hřbitově« (str. 6.) uvažuje o hřbitovu: »A jakž by netížila žijícího člověka, který svou jistě-nejistou budoucnost zde spatřuje, myšlenka smrti, myšlenka toho, co bylo?« Týž ročník »O. Ž.« přináší na str. 92. Nerudovy »Zlomky z větší lyrické básně »Mnich«, v nichž zase mnoho místa zabírají úvahy o smrti, jež se končí přesvědčením, že

Náš život jest jen stálé umírání,
jsme nadhrobkem na budoucím svém hrobu.

Podobně v »Kosmických písních«, jež vyšly téměř o dvě desítiletí později, se setkáváme s nejedním přirovnáním kosmického dění k lidskému umírání, ke hřbitovu; a lyrika »Prostých motivů«, z níž často zaznívá teskné vědomí blízké smrti, končí se voláním unaveného srdce, jež touží po konečném věčném klidu:

Jsem netrpěliv! Zítra? dnes?
Smrt po sousedstvě hýří kdes
a já tu čekám na ni!

Z vnitřní potřeby tedy přechází původní zladění sbírky po desíti letech též do »Knih veršů«, třebaže pak z něho zbývají již jen »lístky«, dokazující však, že tehdejší rozpoložení citové zcela neminulo.

I země mu zůstává do budoucna tím, čím mu byla ve chvíli, kdy zapěl: »Co jest země? Mocná báně z kostí vetchých, z popele« (XXXIX); Neruda tyto verše přejímá i do »Lístků«, a ještě v »Kosmických písních« zaznívá táž myšlenka, ovšem mohutněji a dokonaleji vyslovena:

A naše Zem? Kde nové vzrůstá, staré hyne,
ach celá zem je mrtvých oudolí,
skrz mrtvých troucheň květ se k světlu vine —
kdo doved zde by sčítat mrtvoly! (XXXIV.) —

[1] K. Světlá ve stycích s Janem Nerudou, stř. 20.

Ve »Hřbitovním kvítí« zachycuje Neruda několik výjevů na hřbitově u hrobů bohatých i chudých, jsa i při tom věren svému tvrzení: »při pohřbu bohatých bývá příliš mnoho lži a konveniencí a někdy pláčou jen služky, jež smuteční šat zdarma obdržely; jen při pohřbu chudého . . . bývá usedavý pláč, rozrývající bol, pravé přátelství, soucit — poesie. A po pohřbu vymýtí hrob bohatcův svými kryptními zděmi, těžkými pomníky, tituly a špatnými verši všechnu poesii a tato obletává v hřbitovním rouchu svém jen osamělé, polozapadlé hroby a chudé černé kříže« (»O. Ž.« 1860, str. 6.).

Do »Lístků« však z toho přechází jen to, co ukazuje i jinou, vážnější a bolestnější stránku této poesie: sociální propast zející mezi bohatými a chudinou, zjevnou ještě i tam, kde jsou si všichni rovni — na hřbitově. Trpká slova veršů »Nač zde sklonných vrbin u ohradě« (IV.), »Bleskosvodům společenských bouří« (V.), »Z šedých mračen dešť se hustý lije« (VII.), »Za mřížemi rovy v stejné řadě« (IX.), a hlavně přiznání »Mnozí chválili, že zpívám o chudobě« (VI.), čteme i v »Knihách veršů«, neboť jsou ohlasem hořkého pocitu, který po letech ještě nezeslaben mu vynucuje obžalobu: »A přece jsem tento strašlivý osud nezavinil, jest to dědictví po rodičích. Chléb, který jsem od dětinství jídal, nenáležel nikdy mně, náležel vždy hokyni . . . A můj otec pracoval přece až do poslední chvíle od rána bílého až do noci, a má matka nezahojila nikdy mozoly své, a já se učil dny a noci a dával hodiny . . . Pak se tážou člověka, proč nepěje a smějí se, jakým je básníkem! Někdy, když tak večer kráčíme okolo domů těch boháčů, hlavu plnou starostí, srdce plno hoře, tu se mi zdá, že bych byl zcela oprávněn, hoditi jim červeného kohouta na střechu, a když je potkám ve dne na ulici, v tlusté tváři nadmutost a lakotství, a v každém posunku pohrdlivost, tu zase se domnívám, že by to byl dobrý skutek, kdybych jim dýku do toho tvrdého srdce vrazil! Jakým to je právem, že oni mají vše a mně že nenáleží ani ten trochu vzduchu, neb i toho mne mohou zbaviti, je-li taková libost jejich!«[1]

Z povahy a cítění básníkova lze též vyložiti, že v »Lístcích« čteme obě básně ze »Hřbitovního kvítí«, v nichž Neruda odmítá jakékoli přispění: »Milosť! — Můž-li jemný slavík« (L.) a »Shlížela se vrba u potoku« (LII.); neboť zkušenosti posledních let mohly náladu tu jen utvrditi. Neruda hrdě o sobě tvrdí: »Ve mně žije duch, já mám srdce, jsemť člověkem«,[2] avšak do hloubi toho srdce neviděla ani ta, o níž se domníval, že »ona jediná ho zná, že ji nemýlí škraboška, kterou si z bujnosti a rozmrzelosti nastrkuje«;[3] a s výše své mravní nedotčenosti nabízejíc záchranu,

---

[1] K. Světlá ve stycích s J. Nerudou, str. 38—39.
[2] Tamtéž, str. 52.
[3] Tamtéž, str. 21.

připomíná mu nejednou velikost své oběti žena, od níž si srdce jeho žádalo jen projevů opravdového citu. Nebylo to zajisté jediné pokoření, jež se citelně dotklo hrdé Nerudovy povahy — tím bližší se mu stávají verše, jež snad kdysi vznikly v návalu okamžitého pessimismu.

Mimo to najdeme v »Lístcích« z intimního cítění Nerudova již jen verše o lásce: »Co jest láska?« (XXVI.), »Povždy znova pochybuju« (XXVII.), »Láska shořela jak tenká svíce« (XXVIII.), »Blázny jsem si dělal z hezké dívky« (XXIX.), »Po mém pohřbu křepčili« (XXX.) — jsou vesměs ironické a dokazují, že Neruda čerpal z vlastní zkušenosti, když v posudku o Pflegrově »Panu Vyšínském« praví, že autor ve své práci »satyrisoval sama sebe. Má tedy vyhráno. Může ovšem býti, že se opět zadumá, že zase o bolu zazpívá, bol ten nebude ale více subjektivní, nýbrž spíše bolem nad objektivně pozorovanými poměry, nad světem, jemuž nyní prsa svá otevřel.«[1] J. Neruda se z bolu srdce vykupuje posměchem, ironií, i v jeho lyrice přes to zazní ještě někdy stesk pro ztracené osobní štěstí, třebaže cit i snahy své zasvětil zájmům lidstva a národa.

Ten národ však, jeho vnitřní život, není takový, jakým by si ho básník přál. Viděl vady již, když svou literární dráhu začínal, a nemilosrdně je odkrýval — zůstává i tu důsledný. Co nejvíce podle jeho mínění překáží rozkvětu duševních schopností národa, je pietní historism, jenž obdivem pro slavnou minulost zapomíná na další činnost. Již r. 1857 v básni věnované Hankovi k oslavě čtyřicetiletého nálezu RKZ Neruda národu vytýká:

— — — — — Nazpět v zašlost hledí,
ano časův kolo k předu běží.
Slavná minulosti, toť naše kletba!
Jsme jak šlechtic, jenž své předky čítá,
nových činů, nové slávy nedbá,
z plesnivých si bobků věnec splítá. —
(Sebr. sp. XXXII., 21.)

Týž smysl mají i verše »Hřbitovního kvítí«: »Stojí ostrov pustý pokraj moře« (XII.) a »Valí proud se světem bystrý, ostrý« (XIII.), jež zřejmě brojí proti marné snaze, s myšlenkami zašlých pokolení zadržeti i proud vše ničícího času. A poněvadž Neruda na svém přesvědčení o nutném, stálém vývoji trvá, přecházejí tyto verše nejen do »Lístků«, ale básník nalézá pro tuto myšlenku i po letech ještě vroucí výraz ve »Zpěvech pátečních«:

Jen dál! Čas nový nové chce mít činy,
den nový vzešel k nové práci nám,
jeť sláva otcův krásný šperk pro syny —
však kdo chceš ctěn být, dobuď cti si sám! —

[1] Obrazy Života 1859, str. 399.

A této snaze musí sloužiti i současná poesie. »Ano, pokrok všeobecný! to je naše nynější poesie, jiné nechceme a — také už nemáme. Až vše, co individuelně se vyvinouti může, pokud možná, všeobecnosti poslouží, až člověčenstvo vše pozná, co mu přírodou podáváno, až duch jeho se dle toho vyvine ve směr skalopevný a nezvratný«, pak »duch lidský sobě postaví snad monument slohem, jaký všechny předešlé předčí . . . Nebude však napotom žádného obrazu potřebí při lidech, kteří veskrze jasně mysliti budou, žádných věštců, a tedy také ne básníků, kde člověčenstvo všeobecně svůj cíl sezná a vlastními činy a životem sobě samo nejvznešenější hymnu zazpívá.« Tu Neruda v článku »Nyní« (Obrazy Života 1859, str. 72) nejen rozvádí motto z Meisznera předeslané »Hřbitovnímu kvítí«, ale podává zároveň výklad ke dvěma básním této sbírky, s nimiž se setkáváme v »Lístcích«. Z nich jedna, ironicky zakončená, praví, že »Poesie žila, dokud každý snům svým víc než pravdě uvěřil« (XXIII.), a v druhé se básník »Nalykav se prachu z lidské hlíny« (XXII.) ve snu dovídá, že práce, úsilovná snaha nastoupí na místo poesie.

Vytýkaje tak poesii za úkol, aby působila zároveň při zdokonalování lidstva, trvá Neruda i po desítiletí ještě na tom, co řekl r. 1859 při recensi Hálkových »Večerních písní«, že totiž »naše doba není více pro takovou čistou lyriku, která, nevšímajíc sobě toho, co se kolem v světě rodí, . . . jen na srdce básníkovo . . . a na jeho zcela osobní city se obmezuje«, že naopak, jakmile básník »vstoupí do veřejnosti, žádáme od něho, aby byly písně jeho širší důležitosti, aby nezpíval jen, co on jakožto individuum cítí, ale co každý s ním zároveň cítiti musí« (O. Ž. 1859, str. 35). Proto čteme jak ve »Hřbitovním kvítí«, tak i v »Lístcích« v básni počínající se slovy »Lehko nyní zamilovanému« (XXV.) ironickou radu: »Synu, kdy pocítíš lásky tísně, nepotřebně ohně nedmýchej, atd.«

V českých literárních poměrech mrzí Nerudu ještě dvojí věc: jednak nesprávný a neupřímný způsob kritiky, jež nedovede a nechce uznati schopnosti protivníkovy a v zárodku ubíjí vše cizorodé, nové. Tuto malichernost bičuje v satiře »U nás«, dotýká se jí však již i ve »Hřbitovním kvítí« v básni »Však neznám ten lid, jenž nožem hnusné pitvy« (XX.), jež původně tvořila zakončení prvního zpěvu cyklu, věnovaného »Anně« (Sebr. sp. XXXII., str. 10.). Jednak zase jest to náhle vzniklý odpor proti cizím, neslovanským vlivům v české literatuře, o jejíž slovanskost a nedotknutelnost se úzkostlivá kritika obává. Toto počínání satirisuje Neruda v básni »Na vršíku dům stál bláznů« (XLIV.), jež napovídá, čeho se Neruda posměšně dotýká i v článku »Nyní«: »Náhle se stalo vše, co novějšího, co cizího, zkázyplným pro náš národ; národ náš byl tak čistým, nevinným, holubičím, až se všem dětem srdce rozesmálo, talenty se měly vměstnat do skleníků naplněných pouze slovanskou půdou . . . Chtělo se isolovat, když vše kolem v jedno srůstalo a mocný pokrok se vyměňováním ideí rozvinoval,

literatura se stala k radosti všech malomocných tak zvanou »panenskou« a zapomnělo se, že bez vniknutí cizích živlů ničeho se roditi nemůže . . .« (O. Ž. 1859, str. 73).

Obě básně, XX. i XLIV. najdeme opět také v novém vydání mezi »Lístky Hřbitovního kvítí.«

Položíme-li vedle básně právě jmenované ona čísla »Hřbitovního kvítí», jež před Nerudovou autokritikou neobstála, poznáme snadno, že většina jich potvrzuje Nerudova slova o literárním tvoření: »básník je jako gymnonotus electricus — vydav silnou, omračující ránu, má pak jen vždy slabší a slabší rány pohotově, až konečně všecka síla ujde . . . Zákon ten platí . . . o všech momentech duševního života, hodících se k básnickému krystallisování« (»O. Ž.« 1859, str. 35). Vyloučené básně totiž většinou opakují myšlenky, jež básník v jiných číslech silněji a výstižněji vyjádřil. Tak propadají přísné autokritice všechny verše zachycující výjevy na hřbitově, jsouce jen stálými obměnami jednou vysloveného pozorování, že lidé životem odstrkovaní netěší se jinému losu ani po smrti. Podobně vylučuje Neruda básně dotýkající se prostituce (XXXVI., XXXVII.) a soustřeďuje celou tragiku této bolestné společenské otázky do veršů »Pláče hošík otrhaný« (XXXV.), jež však zařadil do »Knihy veršů výpravných«. (Str. 91.) Také z básní namířených proti Nerudovým literárním odpůrcům dvou již v »Lístcích« nenajdeme (XLV. »Nad blázincem věž se štíhlá vzpíná«, a XLVI. »Z Kateřinek dlouhý tah se«,) — jsou rovněž jen obměnou předcházejícího čísla XLIV. (»Na vršíku dům stál bláznů«), jež praví vše, co měl Neruda na mysli. Nad básní XXIV. (»Posud písně lásky rozkvétají«) vyřkl básník ortel, když při posudku Hálkových »Večerních písní« prohlásil, že »šťastná láska . . . okolí svému co personifikovaná monotonije se objevuje«, (»O. Ž.«, 1859, str. 35); i verše »Mnohé srdce milovalo« (XXXIV.) nenašly mezi »Lístky« místa, neboť jsou jen slabým ohlasem bolestné zkušenosti, pro niž později našel nejednou jímavější výraz. A touze po konečném odpočinku, vyznívající z veršů »Strom květ nese, dokud neuchřadne« (LI.), propůjčil Neruda později slova, jimž tyto verše ustupují. V »Lístcích« nenajdeme také básně XL. »Humor jesti kvítko stobarevné«; snad právě proto, že jest, jak bylo zjištěno, doslovným zveršováním Börneova aforismu o humoru.[1] Konečně s myšlenkou o marnosti Kristovy oběti, v níž vyznívá vzpomínka »Když jsem zpívával co malé dítě« (XIV.), jíž autor také do »Lístků« nepojal, se setkáváme v poněkud jiném tvaru opět v »Ukolébavce« ze »Zpěvů pátečních«. Že pak mimo to Neruda vyloučil z nového vydání i všechny verše, které vznikly z chvilkové nálady a jejichž význam s okamžikem také zmizel, nebo které se obsahem do rámce »Hřbitovního kvítí« vůbec nehodily — je samozřejmé.

---

[1] A. Pražák v »Lit. č. XIX. stol.«, III.$_2$, str. 306.

Takto získané místo zaujímá v »Lístcích« patnáct nových čísel, nových vlastně jen potud, že zařaděním do »Knih veršů« byla čtenářstvu znova připomenuta. Najdeme je vesměs, jak bylo již svrchu řečeno, v »Obrazech Života 1859« pod nadpisem »Ze života« a s poznámkou »Z většího cyklu«; pouze jedna z básní, »Když nás srdce pobolívá«, byla původně mezi »Elegickými hříčkami«, jež vyšly v témž ročníku »Obrazů Života« na str. 170. Tím zjinačené a místy doplněné »Hřbitovní kvítí« upravuje Neruda ve čtyři cykly »Lístků«, z nichž první dva, »Ze srdce« a »Z divokých lásek« nám dávají nahlédnouti do. autorova nitra, kdežto pod název »Při zpuštěných strunách« shrnuje vše, co ve »Hřbitovním kvítí« projevuje jeho názory o literatuře a poesii, a konečně v cyklu »Ze hřbitova« setkáváme se se všemi básněmi, jež se náladovým zbarvením sem hodí. V této poslední části čteme jedinou novou báseň, »Já věru lituju všech našich bohů«, jež ironisuje neomylnost a dokonalost těch, již okamžitě se domohli vlivu v národě, a jejichž neomylnost ochotně se uznává.

I oddíl »Při zpuštěných strunách«, v němž pouze první dvě básně (»Znám vás prsa pěvná, tužná«, a »Vy děti lásky, chudé písně moje«,) jsou neznámy, nepřináší myšlenkově nic nového. A v kratičkém cyklu o sedmi básních, »Z divokých lásek«, z nichž čtyři jsou přejaty z »Hřbitovního kvítí«, prozrazují zbývající tři (»Tak velemoudře ze záhonu«, »Zde ležím churav horkém na loži«, »Moje srdce jest jak pozdní podzim svadlý,«) obsahem i okolností, že je najdeme v »Obr. Živ.« 1859 na str. 304, 152 a 386, že vznikly patrně pod dojmem rozchodu s Annou Holinovou.

Nejméně z původního »Hřbitovního kvítí« přešlo do cyklu »Ze srdce«; jsou to pouze dvě básně, které kladou důraz na Nerudovu hrdou nepřístupnost: »Milost! — Můž-li jemný slavík...« a »Shlížela se vrba u potoka«. Co tu básník přidal, jest kromě veršů, ospravedlňujících sklony a záliby vlastního srdce (»Mocná řeka krve proudí«) jen doplněním a zesílením toho, co z uvedených dvou básní již vyznívá. Ať již čteme, »To jaro letos ani nepřichází«, či »Jen matko »Náděj« zůstaňte«, nebo »To věčné bolův polykání«, nebo konečně »Až umru, přátelé«, — ze všeho vyciťujeme, co Neruda sám přiznává: že »v životě málo zakusil lásky«,[1] a že »byl hladov po člověku, který by měl aspoň kousek srdce«.[2] Nebyl to již »světobol«, nýbrž bolestná zkušenost, která mu tento cyklus dává zakončovat slovy:

Sám, sám jsem životem jak lesem šel,
o štěstí, lásce měl jsem jenom sen,
a píseň pěl jsem ve stesku si jen, —
rád bych i mrtev o samotě dlel! —

[1] Z listu Holinové; Č. Lit. XIX. stol., III.$_2$, str. 306.
[2] K. Světlá ve stycích s J. Nerudou. str. 36.

V cyklu »Ze srdce« zná se však básník i k citu, jenž sice tvoří vlastní podklad »Hřbitovního kvítí«, tam však určitě vysloven nebyl; je to láska k lidstvu, k níž se Neruda z osobního utrpení propracoval a k níž se přiznává v básni »V mém srdci je už mrtvo tak«. A vedle toho je to touha po sjednocení národa, po svorné snaze v jeho zájmu, jež Nerudovi vynucuje posteskuntí v básni následující: »Teď každý žijem truchle pro sebe«. Je to zveršování myšlenky, kterou Neruda-redaktor vyslovil v »Obrazech Života« 1859 (str. 399), když političtí a literární odpůrci v »Pražských novinách« nabízeli mladým smíření ve výročí Jungmannovy smrti. Odpovídá jim tu Neruda: »A k čemu vůbec to slovo strana? Což nemáme my všichni, my i vy, jediný velký cíl před sebou? . . Naše i vaše úloha především jest práce, a až bude budoucnost národa bohatou literaturou obsahující všechny životaschopné směry pojištěna, pak sobě oddechnem a zajisté se před sebou upřímně ukloníme — před tím nejhlouběji, kdo nejvíce dokázal!«

Toť jediný nový tón, jímž Neruda svou první básnickou sbírku doplnil, a plyne tedy ze všeho, co tu bylo řečeno, že »Lístky Hřbitovního kvítí« v »Knihách veršů« jsou jen *hutnější formou* někdejšího »Hřbitovního kvítí«, že skutečně se »rozšířilo na úkol celého života«, co si spisovatel kdysi »vytknul za úkol jediného desítiletí činnosti své«.

Úvahy.

Ulrich von Wilamowitz-Moellendorff: **Platon.** Erster Band: Leben und Werke. V Berlíně 1919, Weidmann. Stran V a 756. Za 28 mk.

V žádné ze svých knih nepostavil se Wilamowitz před svůj problém tak blízko a s takovým napětím veškeré své osobnosti jako v této knize o Platonovi. Vlastně ani tu nejde o problém; problémem byli jeho vědeckému intellektu Euripides, Aristoteles, Sapfo, Homeros, Aischylos, ale Platonovi musil vzdáti sebe celého s obdivem, úctou a láskou. A když se odhodlal na sklonku svých let o Platonovi psáti, nebylo mu možno vytrhnouti svou mysl ze spojení s božským mistrem, utuženého délkou života, a hledati kritického odstupu, nýbrž píše o Platonovi a píše současně o sobě, píše o tom, jak Platona poznal a jak jej vidí, píše o svém splynutí s Platonem.

Impressionistické dílo i ve vědecké literatuře nemůže býti posuzováno podle toho, zdali vyhovuje ve svém poměru ke svému předmětu požadavkům objektivní pravdy. Proto neužijeme tohoto měřítka ani při knize Wilamowitzově a místo toho vypíšeme, co tato kniha podává sama o sobě a v čem se nám jeví její význam.

Ostatně nebylo by ani vhodno psáti jinou kritiku, dokud nevyjde druhý svazek celého díla, který má obsahovati interpretaci a kritiku Platonových spisů a tím tedy namnoze odůvodnění toho, co jest napsáno ve svazku prvním.[1]

Platonovo myšlení i všechnu jeho činnost pojímá a vykládá spisovatel zcela geneticky v těsné a nejčastěji příčinné souvislosti s vnějšími okolnostmi jeho života. Proto vytyčiv si v úvodě svůj úkol, vyobrazuje postupně tři Platonova období, mládí, mužná léta a stáří. Líčení každého z těchto období dělí se mu podle význačného díla Platonova tvoření nebo podle význačných obratů a směru jeho duševního života v několik částí, jimž dává charakteristické nadpisy.

Osobnost Platonova vyrůstá v podání Wilamowitzově zcela přirozeně z politických a kulturních poměrů athenských, jak byly v 2. polovici V. stol. př. Kr., a jejich vylíčení jest širokou a mohutnou basí celému dílu. Již zde jest kladen důraz na Platonovy snahy politické, které jsou pak směrnicí veškeré jeho činnosti. Wilamowitz, právem oceňující Platonův vztah k životu, poznal v nich výraz tohoto vztahu a jejich sledování učinil pevnou kostrou svých výkladů. Se všech stran také ukazuje, čím působila na rozvoj Platonova ducha athenská výchova jeho doby se všemi svými hlavními i průvodními činiteli, sofisty, básníky, vyučováním, obecnou morálkou, láskou k chlapcům. Ani tu nejde ovšem o nic více a o nic méně než o vylíčení prostředí, ve kterém Platon vyrostl; avšak bohatství účinných myšlenek, v něm vypozorovaných a ukázaných, činí zcela pravdě podobným, že jimi byl budoucí myslitel aspoň částečně zasažen. Pak se setkává se Sokratem. A jediné u Platona můžeme poznati tohoto záhadného muže. Kritika dialogů ukazuje, »že Platon nejprve vylíčil dojem, který naň činil Sokrates ještě žijící; po jeho smrti píše k jeho obraně, aby čtenáři poznali, jaký byl ten, kterého Atheňané odsoudili jako kazitele mládeže; konečně když jej čas a vlastní badání zaneslo do potřebné vzdálenosti, kreslí jeho portrét s pravdivostí, ale také s volností pravého umělce« (str. 94). Také Wilamowitz kreslí Sokratův obraz, aby z jeho rysů složil to, co okouzlilo mladého Platona. K těm znakům náleží i Sokratův filosofický dialog, který dal prvním spisům Platonovým, »sokratovským řečem«, látku i formu. Tuto formu Platon stilisoval, t. j. »osvobodil ji od náhodného«, a tím vytvořil uměleckou formu, jež byla vzorem stoletím a jíž se vzdává teprve nynější doba, opouštějící — jak spisovatel vykládá v závěru celého díla — spojení vědy s básnictvím, pro ni již nepřirozené, a dosazující na místo napodobení skutečné porozumění. Doba »sokratovských řečí« byla u Platona dobou mla-

[1] Tento druhý svazek již vyšel (U. Wilamowitz-Moellendorff, Platon. II. Bd. Beilagen und Textkritik, v Berlíně 1919, Weidmann) a budeme o něm referovati příště. Pozn. referentova při korrektuře.

dické bujnosti. Ty první spisy jsou satiry na velké i malé lidi, s kterými se Sokrates stýkal, »bližší Horatiovým sermonům a mnohým dialogům Lukianovým než Symposiu nebo Theaitetu« (str. 125). Jsou to dialogy Ion, Hippias a Protagoras, díla, napsaná z osobních důvodů a s daleko větším zřetelem na osoby než na věci; v Protagorovi nejde ovšem jen o jednotlivé osoby, nýbrž o celý směr, jde o to, odhaliti nepravdu a prázdnotu oněch učitelů moudrosti: »má-li míti ten dialog praktický výsledek, může vyzývati jen k tomu, hledati místo sofistů styků se Sokratem« (str. 145). Nesprávně bývá vkládáno do tohoto dialogu, co Platon poznal a čemu učil teprve později; naopak jest míti za to, že o otázkách zde nerozhodnutých byl Platon sám tehdy ještě v nejistotě.

Přišla smrt Sokratova. Základem jeho odsouzení nebyly důvody politické, nýbrž žaloba z asebeie. Protože Sokrates kultu nezanedbával, záležela jeho asebeia podle mínění žalobců v zavádění nových daimonií, projevujícím se věrou ve známé daimonion individuální. »Jestliže žáci tak věřili v Sokrata, že nesnášeli vedle něho platnosti žádné jiné autority, sesazovali také všechny bohy a uctívali jen nového daimona« (str. 156). »Nebylo to politické ani náboženské pronásledování ani osobní zloba, co připravilo Sokratův konec, nýbrž to byl následek jeho jednání, jeho bytosti, toho daimonského činitele, který i my v něm uznáváme« (str. 159). Sokrates pronesl na soudě dvě řeči; obě jsou ve volném zpracování podány v Platonově Obraně, kdežto řeč třetí, v ní obsažená, jest umělecká fikce. Obrana jest jeden ze šesti spisků, které Platon napsal, aby spoluobčanům ukázal, koho odsoudili; sem náleží ještě Kriton, Laches, Lysis, Charmides, Euthyfron; k celkovému portrétu Sokratovu potřeboval většího odstupu a podal jej později ve třech dílech, v Euthydemu, Faidonu a Symposiu. Přirozeně záleží v oněch menších dialozích více na Sokratově osobě a methodě než na filosofické látce; proto nás nesmí překvapovati nedostatek pevných výsledků. »Platon píše, aby ukázal Sokrata nositelem všech základních ctností, neboť moudrost náleží ke každé, poněvadž ctnost jest vědění« (str. 184). Ale již je tu pozorovati vývoj, v Lysidu a Charmidovi jest po odstavci, pojednávajícím o určitém thematě, první to pokus o řešení otázek, na které si Platon odpověděl teprve později; a v Euthyfronu vykonal veliký čin, že osvobodil pojem ctnosti od tíhy zbožnosti, nezakládající se na mravní povinnosti.

Mezi těmito sokratovskými dialogy schází dialog o Sokratově spravedlnosti. Platon si vskutku učinil k němu plán — měl to býti dialog »Thrasymachos« — ale vrátil se k němu až po 20 letech: vidíme jej v první knize Politeie. Místo toho napsal Gorgiu; vítězí-li v jeho mythu o osudu duše po smrti spravedlnost, jest to dovršením Sokratovy obrany. Pravý život, jejž tu Sokrates hlásá, jest již evangelium Platona samého, který se v tomto dia-

logu zklamán a roztrpčen odvrací od světa, odříkává se demokratie a hlásá obrat k novému životu nejen v nitru, nýbrž i ve společnosti, ve státě, ve světě. Dialog Gorgias byl napsán po přelomu, který nastal v Platonově životě. Platon si dal na konci svého mládí otázku »jak mám žíti?« a nalezl odpověď: »oddán filosofii«.

Na prahu svých mužných let, nejpozději r. 390, šel Platon za poznáním světa do Egypta, pak do Kyreny, Jižní Italie a na Sicilii. Není správné, nevěřiti antické tradici o těchto cestách, Jejich vliv na Platona byl rozmanitý; z Egypta odnesl si asi poznání konservatismu, důvěru, »že lidé dovedou snášeti formu života, pevně stanovenou do nejmenších podrobností, že moda může býti v každém směru vyloučena, že ani hudba a básnictví nepotřebují nových výtvorů, že tedy úkol zákonodárcův záleží jen v tom, nalézti správné, zprvu je vnutiti, je-li toho potřeba, a pak učiniti opatření proti každému novotaření«. Vliv školy pythagorské na Platona se obyčejně přeceňuje; učení o nesmrtelnosti duše a o stěhování duší odvozuje sám Platon z mysterií a učení pythagorské mu snad jen učinilo z tušení jistotu. Z cest se Platon vrátil s vírou, že pravda a spravedlnost má sílu reformovati společnost. Projevem, kterým zase navázal přetržené styky se svým národem, byla politická řeč ve formě pohřební řeči nad padlými, Menexenos; hrubých anachronismů, nápadných v této řeči, neospravedlňuje nic, ale možno si je vyložiti tak, že řeč sama byla složena původně bez ohledu na Sokrata a teprve později vložena do sokratovského dialogu s užitím násilné mystifikace, že to jest řeč Aspasiina.

Nedlouho po návratě do Athen založil Platon svou Akademii. Jest litovati, že o jejích počátcích a o její organisaci, pokud o ní lze mluviti, víme jen málo určitějšího než můžeme usuzovati z dialogů. Její založení jest organickým členem Platonova reformačního úsilí; »Platon musil míti školu, teprve pak mohl vystoupiti se svým státem, státem spravedlnosti, aby se ukázalo, zdali se přetvoření společnosti může podařiti právě tak jako založení školy« (str. 282). Dialog Menon může býti nazván programem akademie; ukazuje nazpět ke Gorgiu a Protagorovi, do předu k Faidonu a Politei. Učitelnost vědění jest tu dokázána skutkem a původce toho důkazu prokázal svou učitelskou schopnost. Takového učitele jest potřebí pro život politický a v tomto smyslu chce býti politikem Platon. Na Menonu lze zároveň ukázati veliké slohové umění Platonovo. Při vší kráse a pojmové přesnosti vystačuje Platon obyčejnou živou řečí, přijímaje i její nepravidelnosti a nevypůjčuje si nic od básnictví; svým slohem dosáhl Platon vrcholu lidské řeči a vytvořil mluvu, které nelze napodobiti.

Doplněk Menona jest Euthydemos a s tím zase souvisí Kratylos. I když jest Kratylos kniha celkem žertovná — ačkoli druhdy nerozeznáváme, co jest v ní žert a co vážné — má přece ten

didaktický účel, že Platon varuje své žáky před methodou Kratylovou, prohlašující, že kdo rozumí slovům, rozumí i věcem. Jinak se tu poučujeme o nedostatcích jak Platona samého tak i Řeků vůbec, kteří nemohli dobře znáti svou řeč, poněvadž se neučili žádné cizí. V Euthydemu nesluší hledati osobních bojů, jest to boj proti nesprávné methodě, proti líbivé, ale prázdné eristice, zbylé po sofistice V. století, proti které musil bojovati ještě Aristoteles; šlo tu o nebezpečí, aby s touto eristikou nebyla stavěna na roveň pravá dialektika. Je-li Menon program Platonovy školy, jest Euthydemos protreptikos, doporučující do ní vstupovati; uzavřeností, harmonií a dramatickou stavbou nevyrovná se mu žádný jiný dialog.

Obraz Sokratův dokončuje Platon ve Faidonu a v Symposiu; v dílech pozdějších jest Sokrates už jen mluvčím jeho myšlenek. Na Platonovu nauku o duši, jež jest hlavním obsahem Faidona, působila řecká představa, víra, mythos; ta představa jest obsažena již v samém slově ψυχή, kterým jest uznána existence jaksi druhého člověka v nás, jenž může žíti i nezávisle na nás, a z této představy, zakořeněné v lidstvu vůbec, vyplývají i klamné závěry tohoto dialogu. K nauce o duši přidružuje se tu dále učení o ideách, které mnozí nedovedou sloučiti s Platonovou vědeckostí a proto je neprávem uvádějí na učení ryze logické, tvrdíce, že Platon sám od tohoto poblouzení později upustil. Idea vzniká tak, že praedikátní pojem se stává subjektem. Idea něco působí, tedy jest; nemění se, tedy jest věčně. Má existenci odpoutanou netoliko od svých substrátů, nýbrž i od myšlení; není to pojem, nýbrž více než pojem. K idei došel Platon cestou logickou za pomoci mathematiky a ve shodě s jeho cílem filosofie šlo mu při ní především o pojmy mravní.

Je-li Faidon svým obsahem a zejména zakončením vážná tragoedie, je Symposion ušlechtilá komoedie, neboť tu schází věda se svou dialektikou a místo ní jest činna básnická tvořivost. Vedle obrazu Sokratova staví tu Platon obraz mladého Alkibiada, při němž ukázal způsobem podivu nejhodnějším svou znalost lidského srdce a zároveň zjistil k obraně Sokratově, proč se Alkibiades rozešel s ním i s jeho učením. Osobní motivy nescházejí ani ve velepísni na Erota: Platon sám zažil ono vystupování duše až ke zření krásna samého a erotikem byl ve svém poměru k Dionovi; on sám procítil to zvláštní spojení rozumové činnosti s citovým prvkem čistého náboženství a proto povýšil intuici za nejvyšší cíl oné cesty.

Platonova Politeia, »stát spravedlnosti«, jest založena na metafysicko-psychologickém předpokladě člověka a společnosti vůbec, její řády mají účelem štěstí, které by vyplývalo z mravnosti, dosahované výchovou a správou. Pro tuto neobmezenost předpokladu mají její myšlenky platnost všeobecnou a věčnou. Ale na druhé straně jsou v ní motivy, jasně ukazující, že Platon

psal toto dílo pro Řecko a Atheny, že jím chtěl provésti praktickou reformu v politice. »Kdybychom chtěli něco hledati, co by bylo lze vnitřně srovnati s Platonovým státem, jest to jen podivuhodná stavba římské církve« (str. 398). Pro Platona samého byla jeho ústava utopií,[1] ale můžeme právě ze skutečných poměrů jeho doby vyvoditi, proč ho dosavadní zřízení neuspokojovalo; byli jím z jiných důvodů nespokojeni i jiní a reformní návrh Platonův nebyl jediný. Výsledkem války peloponneské byla poznána síla Sparty: tato Sparta dala asi Platonovi myšlenku rozdělení národa na stavy, přísné výchovy a zákonem řízeného způsobu života. Theorie sama má arci kořeny v psychologii; odtud vycházeje vyložil Platon v tomto díle nejzřetelněji, co bylo jeho cílem pro jeho dobu i pro věčnost. V tom záleží význam jeho Politeie, která však u vrstevníků filosofových nenašla porozumění a také později méně působila než na př. Faidon a Timaios. Úkolem lidstva jest uskutečniti veliké pravdy, obsažené v jejích myšlenkách.

Kapitolu o Faidru nadpisuje Wilamowitz významně »šťastný letní den«. Faidros se zrodil z pocitu únavy a zároveň osvobození. Básnické zanícení, způsobené Erotem a podnícené náladou v přírodě, unáší Platona do vyšších sfér ke zření věčných ideí. Poznává pravdu přírodní filosofie o jednotě všeho života a nositelku všeho života nalézá v duši; tento poznatek později v Timaiu doplňuje a vysvětluje, když byl poznal duši v makrokosmu. S výkladem o duši souvisí výklad o rhetorice tak, že umění řečnické, upozorňující na sebe zvláště činností Isokratovou, jakožto psychagogie potřebuje psychologie. Isokrates jest tu zdvořile vyzván k účastenství v práci. Hlavní půvab Faidra jest v tom, že všechno, co tu čteme, jest jen osobní, lidské. Platon to všechno sám prožil, nejen onen let do vyšších sfér, nýbrž i vítězný boj se smyslností.

Přes své snahy politické vychovával Platon spíše učence než státníky a čím dále tím více ztrácel spojitost se svou obcí a se současnými dějinami; to bylo příčinou, že se Athéňané zajímali o jeho práci méně než na př. o práci Isokratovu. Ve spisech, psaných po Faidru, jest Platon již spíše učitelem než básníkem. Z nich poznáváme, že se v jeho škole konaly kritické debaty o různých soustavách filosofických; methoda byla hypothetická, totiž tvrzení odpůrců byla přijímána za předpoklady a rozváděním v důsledky byla ukazována jejich absurdnost. K těmto spisům

---

[1] Referent nenalezl ani u Wilamowitze přesně vyjádřeno, proč Platon pochyboval, že by jeho návrh ústavy mohl býti prakticky proveden. Celá jeho reforma záleží na vychování »strážců« obce; a tu ukazuje Platon sám Pol. VI 492 B n., jak jest nesnadno vychovávati, když jest dobrý vliv jednotlivcův mařen špatnými vlivy silnějšího prostředí. Nemožnost *převychovati*, jak bychom řekli časovým nyní slovem, byla překážka, o které Platon věděl, že jí odstraniti nedovede. Částečný pokus o řešení této otázky jest καθαρμός obce, navržený ib. VII 540 E n.

náleží Parmenides a Theaitetos. Parmenides jest srozumitelný jen jako dílo, určené pro úzký kruh žáků. Jsou v něm připouštěny logické chyby, aby se žáci na nich učili. Platon tu předvádí námitky i proti svému vlastnímu učení, ovšem v naději, že žáci sami budou s to, aby je vyvrátili. Positivního poučení o jeho filosofii tento dialog nepřináší. Theaitetos byl napsán z vnějšího popudu, jejž dalo zranění Theaitetovo. Platon měl původně náčrt o učení Protagorově, vzniklý, když se byl zabýval protikladným učením Parmenidovým; nyní ho užil. Dialog se končí aporií, ale slíbeno jest pokračování; to však bylo oddáleno zase vnějším důvodem, cestou na Sicilii. Teprve po návratu napsal Platon Sofistu. Dialog Theaitetos nám právě svými nedokonalostmi ukazuje pohled do Platonovy dílny: »Platon načrtl nejprve kostru vlastního zkoumání, dialogicky, protože byl zvyklý podávati v této formě dialektický postup. Pak následovalo umělecké utváření, kterého se zde na konci Theaiteta vzdal, donucen vnějšími okolnostmi, později, poněvadž ochabla jeho záliba v dialogické hře«.

Na prahu stáří vysvitla Platonovi ještě jednou naděje, že jeho touha jednati a reformovati v praktické politice bude přece vyplněna. Dion jej pozval r. 367 do Syrakus a Platon nemohl pozvání nevyhověti. Styky se Syrakusami přinesly mu nové zkušenosti v životě i nová utrpení a působily na jeho spisovatelskou činnost i na jeho učení. Sicilské politice nepřinesl spásu ani on sám ani Dion. Útoky, činěné pro jeho styky s dvorem syrakuským na jeho osobu i na jeho filosofii, snášel dlouho mlčky; ale po smrti Dionově již mlčeti nesměl a napsal otevřený list Dionovým přátelům, v naší sbírce list 7., obranu Diona i svou vlastní. Filosofická digresse v tomto listě jest vzrušený projev duše, uražené ve svých nejposvátnějších citech; neboť byla profanována její filosofie. Obsahem jest velmi důležitá, neboť v ní Platon zcela zřejmě vykládá, jak došel ke své nauce o ideách a ke svému bohu a na druhé straně, proč nechce o tomto svém nejvyšším pomyslu psáti. Nezdar politiky sicilské byl pro něj katastrofou jeho života.

Několik let mezi druhou a třetí cestou na Sicilii bylo pro Platona tak vyplněno starostmi a zájmy o praktickou politiku, že jeho spisovatelská činnost v této době ustupovala do pozadí. Jejím plodem měla býti tetralogie o definicích, do které byl dodatečně pojat Theaitetos jako její první člen. Ale napsán byl jen Sofistes a Politikos, kdežto poslední díl, Filosofos, nebyl napsán pro třetí cestu na Sicilii, po níž už Platon se nevrátil k tomu, co mělo býti jeho thematem, k myšlence o filosofu — králi; také proto, že si nedovedl uspokojivě objasniti působení ideí na hmotný svět a jejich vzájemný poměr. S tohoto stanoviště třeba se dívati na oba dialogy, které máme, abychom nemyslili, že co v nich není obsaženo, v té době nebylo obsaženo již ani v Platonově myšlení; právě Filosofos by byl vykládal o duši, ideách a

byl by přivedl celou nauku až k vrcholu, k idei dobra. Neboť této nauky Platon nikdy neopustil, jak vidíme z Timaia i ze sedmého listu. Význam jmenovaných dialogů pro Platonovu logiku bývá přeceňován. Pro logiku scházela Platonovi pevná terminologie, ale přece tomu, čemu se v jeho škole naučil Aristoteles, jest děkovati, že nám jsou některé věci zcela jasné, s kterými on těžce zápasí. Politikos pokračuje v logické a politické nauce, vyložené v Politei, a má zřejmý vztah k praktickým zkušenostem, jichž zatím Platon nabyl. Významná jest stať, že pravý státník nesmí býti vázán zákony, ano může jednati i proti nim. Tu jest cítiti hrot proti současným státům, jichž ústavy činily z úředníků spoutané sluhy zákonných předpisů a sněmů. »Platon poznal, že cit plné odpovědnosti stává se jen na půdě volnosti jednání onou mocí, která schopným činí muže vykonati to, co dovede« (str. 575). Kdykoli bylo potřeba, vždy bylo voláno po diktatuře. Platon si nevážil zákona ve smyslu úzce ohraničené kompetence, čímž se přiblížil k zásadě, uskutečněné v římském principátu. V Politiku dospěl Platon nejblíže k pravému ocenění reálního státu.

Snad z popudu Archytova a pythagorovců obrátil se Platon k oboru, o němž byl dosud nepracoval, k přírodovědě. Tím doplnil své myšlení o člověku a jeho duši badáním o světě a duši světové, o zákonitosti dění, které se mu až dosud zdálo chaotické. Chtěje i toto zkoumání přiřaditi ke svým touhám po obnově společnosti, sestrojil si plán nové tetralogie, jejímž základem měla býti Politeia, pokud pojednávala o státu spravedlnosti. Vztah této trilogie ke skutečným poměrům politickým jest patrný i tehdy, když pojednává o věčných otázkách; to jest viděti z vypravování Kritiova — Atlantis jest ovšem pouhá fantasie — i z uvedení osoby Hermokratovy. Tím podivnějším se nám zdá, že jest v této souvislosti v Timaiu nepoměrně široce vykládána nauka o atomech a celá biologie lidského těla, a to s apodiktickou smělostí, neúměrnou s positivními vědomostmi; poznáváme, že »Platon v radosti, že se sám naučil mnohému novému, otevřel cizím živlům tak dokořán vrata, že se rozbila architektonika jeho díla«. Myšlenka o stvoření světa bohem nebyla Platonovi na snadě ani jako Řeku ani jako filosofu: řečtí bohové netvoří a pro filosofa svět nepřipouští kategorie prostoru a času. Tím více znamenala pro židy a křesťany; odtud lze vysvětliti, že Timaios byl některým myslitelům a dobám vrcholem vší lidské moudrosti. Také sí zde odpovídá na otázku, jak souvisí idee s viditelnými věcmi: jsou jejich vzory. Trapné jest, že žena a všechno zvířectvo jest v kosmologii Timaiově jen k tomu, aby přijímaly padlé duše; »tím dostává celé stvoření ošklivou trhlinu« (str. 603). Vůbec jsou zde i ve výkladě o rostlinách věci nedomyšlené a čtenář cítí chvat spisovatelův. Naopak zase pokročil tu Platon značně před atomisty; teprve u něho jest vážně hlásána jednota vší hmoty a živly jsou mu jen rozličné její aggregátní stavy. Celek jest jen duchaplný nápad

a vědou se arci Platonova fysika nestane. Vědecké jest tu však to, že myslitel zachycuje přesným způsobem problémy a vyslovuje požadavky mathematické fysiky, jak jí bylo dosaženo později v kosmické mechanice. Neobyčejná jest řeč, kterou jsou podány výklady Timaia a zejména jeho mythické obrazy; jest to věc, které nelze napodobiti v žádném jazyce.

Brzo po Timaiu byl napsán Filebos, projevující »poslední boj o životní štěstí«, jak nadpisuje Wilamowitz tuto kapitolu. Jest to jen stín sokratovského dialogu, ve skutečnosti školská disputace, kniha bez uměleckého půvabu a určená jen pro školu. Jeho místo v pořadí Platonových spisů určují na jedné straně ozvuky myšlenek dialogu Timaia, na druhé straně kladný poměr k životu, který jej staví před Zákony. Thematem i jeho výkladem přiblížil se tu Platon k životu více než kdy jindy, ale nejde tu vlastně o problém morální, nýbrž metafysický.

Po otřesu, který způsobila Platonovi Dionova smrt a co právě před ní předcházelo, ztrávil Platon pět let, o která Diona přežil, v mlčení a resignaci; sám neuveřejnil již žádného filosofického díla. Dílo »Zákony« vydal teprve po jeho smrti Filippos spolu se svým přídavkem. Zákony jsou podivné chaos, jen málo stránek poskytuje tu nerušeného požitku, ale není pravda, že by tu byl Platon neřekl zhola nic nového, pravdivého, hlubokého a při tom prakticky možného. Nesrovnalosti zde pozorované podávají svědectví o způsobu práce. Mnohé z nich pocházejí i z toho, že se tu křižují a směšují vlastně dva státy, jeden jest známý stát Politeie, ale bez společenství žen a majetku, druhý zlepšený stát hellenský, jak si jej sestrojil Platon pro nové osady sicilské v souvislosti se staroattickou ústavou. Z myšlenek, které tam pronáší, bylo mnoho spíše přáním než plánem a mnoho jest přáním ještě dnes. Odchylky od Politeie tu jsou, nejen organisační, nýbrž i vnitřní, ale přece ne takové, aby se dotýkaly základní víry Platonovy, učení o ideách; z toho, že tu o něm nevykládá, nelze souditi, že by se ho byl vzdal. A kdežto Politeia narazila na posmívavé nepochopení, můžeme pozorovati, že Zákony měly leckterý praktický účinek; tak reforma efebie — ostatně neúspěšná — po bitvě u Chaironeie jest s nimi v souvislosti a jejich duch účinkuje i v mnohém ustanovení Demetria Falerského.

Poslední kapitola Wilamowitzova díla, významně nadepsaná »Smrt a nesmrtelnost«, podává synthesu Platonova vnitřního života, synthesu člověka, básníka a filosofa, jak vznikala harmonisováním složek vývojového děje. Spisovatel tu nahlíží do filosofova srdce, aby pak z jeho hloubi měřil výšku posledních myšlenek metafysických, založených na čísle. Ukazuje na Platonovy boje, ať to už byl boj sebevýchovy s vrozenou vášnivostí, bujností a posměvačností, projevovanou v prvních dialozích, nebo boj filosofův proti vlastnímu básnickému nadání, pozorovati individuální

a charakteristické: »Platon v sobě usmrtil básníka, aby se stal dialektikem« (str. 713).

Nesmrtelnosti odkázal Platon jednak své filosofické myšlení, jednak svou literární formu, dialog. Spisovatel přehlíží dějiny obojího tohoto odkazu a vytýká jejich účinek na jednotlivé muže i jednotlivé doby. Kritika Aristotelova měla následek nejen pro starý věk, nýbrž její duch žije i v kanonickém díle Zellerově, jež připravilo nepředpojatému porozumění Platona překážku dosud nepřekonanou. Platonikem v pravém smyslu byl i Cicero, ne sice svým chvatným zpracováváním řeckých knih, nýbrž jako přítel a hledatel pravdy. Nevětším platonikem byl Plotinos, poněvadž postavil na platonském základě svou vlastní metafysiku. V nové době nežije Akademie jako škola a platonismus jako filosofická soustava, také dialog vyšel z užívání, protože předpokládá spojení vědy s básnictvím, naší době cizí, a protože mizí napodobování všude tam, kde nastoupí porozumění; ale až dosud se filosofie u Platona učí hledati a věda mu děkuje nejen za svůj pojem, nýbrž i za mnohé methodické i obsahové myšlenky ve svých jednotlivých oborech, v mathematice, astronomii, logice, psychologii, paedagogice, v přírodních vědách, v historii i politice. Platon musí zůstati vychovatelem, protože působí nejen poznání, nýbrž i nábožensko-mravní probuzení; to jej povznáší nad všecky filosofy.

Tolik o obsahu díla Wilamowitzova. I kdybychom byli mohli jej vypsati co nejpodrobněji a nejúplněji, přece by zůstala nevyjádřena hlavní věc této knihy, její citová životnost, vybíjející sílu myšlenek krátkým spojením od srdce k srdci. Ale ani to se nám nepodařilo, podati byť jen obrysy všech složek tohoto velikého protreptiku k milování Platona. Nemluvili jsme o četných odbočkách, ve kterých vyslovuje spisovatel svou kritiku o nejrůznějších otázkách, na př. o ničení historických památek za války (str. 439), o nedostatku grammatického cviku na dnešní škole (str. 561_3), o tisku za naší doby (572), o rozdílu práva řeckého a římského (652_1), o vyvoleném národě (683_3), o malířství (696_3), o vlivu platonismu na stavbu křesťanské dogmatiky (729), o rozdílu slohu francouzského a německého (738). Také jsme se nezmínili o jeho řešení jednotlivých běžných problémů t. zv. platonské otázky, ač snad i z našeho referátu jest jasno, že Wilamowitz docela zavrhuje stanoviště těch, kteří hledají jednoty a soustavnosti v Platonově myšlení a naopak prohlašuje jeho stálý vývoj; co se týče chronologie spisů a jejich pravosti, nabýváme z nové knihy mínění, že se názory filologů na tyto otázky celkem ustalují.

Wilamowitz napsal svou knihu nejen pro odborníky, nýbrž i pro čtenáře jiné; všem chce přiblížiti Platona osobně, poněvadž právě při tomto mysliteli nejde jen o theorii, nýbrž o spasitelnou psychagogii. Tento účel byl příčinou teleologického soustředění všech výkladů, nebezpečného objektivní kritice a pravdě, na druhé

straně zase zbavil spisovatele přítěže odborné literatury, jež arci Wilamowitze nikdy příliš netrudila. K jeho dosažení užívá velikého bohatství svých technických prostředků, od rozboru ryze řeckých slov a pojmů, jako *δόξα, ἀρετή, εὐσέβεια, δικαιοσύνη, σωφροσύνη,* až po uvádění celých dlouhých statí z Platonových spisů ve srozumitelném překladě. Nejvíce však bude působiti na čtenáře osobní tón vnitřního přesvědčení, projevující opravdovost učence, kterému jest Platon drahý a který chce i jiné učiniti jeho blízkostí šťastnými. V tom jest však také nebezpečná svůdnost této knihy, aby totiž z ní nebylo přejímáno intellektuálně, co musí býti osobně procítěno.

Wilamowitz za války konal a psal své »Reden aus der Kriegszeit«. V úvodní kapitole svého díla o Platonovi, datované o vánocích 1917, přiřaďuje svou práci k výkonům vojáků v poli, a prohlašuje s gestem titanismu, že válečný otřes jen stupňoval jeho sílu; »diese Erschütterung — praví dále na str. 9 — bewies nur, wie fest wir stehen; vergebens versucht die Welt, Deutschland, das seine Kraft allein in sich hat, ins Wanken zu bringen«. A věnování Hermannu Dielsovi píše 6. listopadu 1918, ve chvílích, kdy se smělé naděje Němců řítily v trosky, několik dní před uzavřením příměří, kdy Němci již cítili tíhu hrozné myšlenky, že až celý svět si bude podávati ruce, jejich ruka bude snad dlouho čekati na přijetí, dokud se jejich hlava neskloní před podmínkami vítězů. V tomto očekávání hlásá Wilamowitz »nadnárodnostní jednotu a svobodu vědy« a hlasem, zastřeným resignací, volá po opětném spojení k práci o probádání oné kultury, která jest společnou půdou pro všechny naše kultury národní, stejně oprávněné a vespolek se doplňující. Smírnými a pokornými slovy vyzývá ve jménu Platonově k zapomenutí na všechny hněvy a trpkosti. Tak se sklání titanismus bludné nespravedlnosti před titanem spravedlnosti a dobra. *Frant. Novotný.*

Theophil Klee: **Zur Geschichte der gymnischen Agone an griechischen Festen.** V Lipsku a Berlíně 1918, B. G. Teubner. Str. VIII a 136. Za 7·20 mk.

Spis Kleeův jest dissertace. Jeho dotištění se spisovatel, r. 1917 předčasně zemřelý, nedočkal. Východištěm jeho práce byly seznamy vítězů v kojských slavnostech Asklepiových. Seznamy ty, napsané na dvou kamenných stelách, nalezl Rud. Herzog při výkopech v kojské svatyni Asklepiově (r. 1902—1904) a svěřil jejich vydání Kleeovi. Jsou otištěny a vyloženy v I. kap. spisu. Jsou velmi porušeny: chybějí řádky, napsané na uražené horní a dolní části desk, i konce řádků. Některé mezery doplnil sám Herzog, jiné Klee, jenž také stanovil, v jakém pořádku zlomky k sobě patří. Soudí, že seznamy obsahují dobu asi od r. 250—178 př. Kr. Jména domácích vítězů jsou zpravidla bez ethnika; jinak je vlast označována. Zápasníci pocházeli z Malé Asie, ostrovů i z Řecka.

V II. kap. sestavil Klee podle nápisů a literárních zpráv program jednotlivých slavností. S L. Wenigerem (Klio IV, 1904, 132 n.) soudí, že při Olympiích byl od r. 472 př. Kr. vyhrazen závodům jezdeckým a pentathlu zvláštní den před obětí a před ostatními závody mužů. Závody chlapců se konaly najednou před závody mužů, podle Wenigera před obětí, podle Kleea po oběti. Při Pythiích závodili v každém druhu zápasu nejprve hoši, potom muži. Pořad byl: závody musické, gymnické a jízdní. O Isthmiích a Nemeích závodili od 1. polovice V. století vedle hochů a mužů jinoši (*ἀγένειοι* ‚bezvousí'). Tytéž tři třídy zápasily o Panathenajích. V seznamu vítězů panathenajských IG. II 967B chybí běh, zvaný *ἵππιος*, jakož i pentathlon a závody jezdecké jsou velmi omezeny. Spis. myslí, že se to stalo za války makedonské r. 198 př. Kr. z důvodů politických a finančních. Při Amfiaraiích v Oropu závodili vedle uvedených tří tříd *παῖδες ἀπὸ γυμνασίων*. Lykaia v Arkadii měla týž program jako Olympia. Asklepieia kojská měla na prvém místě pentathlon, ne jako jinde běh. V seznamech vítězů byl jmenován též, kdo obdržel druhou cenu (*δεύτερος*). Také Eleutheria v Larise měla pětiboj na začátku. Při Erotideiích v Thespiích byly v různých dobách různé třídy hochů: *πάμπαιδες* (zcela mladí hoši), *παῖδες νεώτεροι* a *πρεσβύτεροι*, *παῖδες Πυθικοί* a *Ἰσθμικοί*. Pentathlon mělo místo hned po závodech v běhu. U jmen vítězů v Apolloniích delských chybí někdy jméno otcovo. Spis. myslí, že je to u metoiků; dostávali také poloviční cenu. Pentathlon bylo umístěno na konci, před během ve zbraních. O Theseiích v Athenách závodili athenští hoši ve třech skupinách: *παῖδες τῆς πρώτης*, *δευτέρας* a *τρίτης ἡλικίας*. Pak byly třídy *ἐκ πάντων* a *ἄνδρες*, přístupné i cizincům. Herakleia v Chalkidě měla třídy: *πάμπαιδες*, *παῖδες*, *ἔφηβοι*, *ἀγένειοι*, *ἄνδρες*. Celkem byl takový postup gymnických závodů: běh — zpravidla nejprve dlouhý (*δόλιχος*) —, křížkování, zápas pěstní, pankration, běh se zbraněmi. Pentathlon bylo umístěno různě.

Kap. III. pojednává o třídách zápasníků podle jejich věku. V nejstarších dobách byly pokládány za hlavní závody mužů (*ἄνδρες*); vedle nich uvádí se jen jedna třída, hoši (*παῖδες*). Postupem času ustupovaly zápasy mužů do pozadí před zápasy hochů a jinochů. Příčinou toho bylo jednak rozmáhání athletiky jako povolání, jednak státní péče o výchovu mládeže. Zápasníků z povolání bylo poměrně málo, za to svobodní chlapci se cvičili všichni v palaistře a stadiu. Mezi třídu hochů a mužů byla vložena třída jinochů (*ἀγένειοι*) asi v 1. polovici V. stol. Hranice věkové nelze stanoviti. Nezáleželo jenom na stáří, nýbrž i na velikosti a síle. Bylo dovoleno závoditi současně ve dvou třídách, mezi jinochy a muži nebo mezi hochy a jinochy. Někde byly činěny, jak jsme viděli, ještě rozdíly mezi hochy podle věku.

Ve IV. kap. snaží se spis. určiti dobu jednotlivých slavností, ale je si vědom, že většina dat jest nejistá. Souhlasí s Wenigerem

(Klio V, 1905, 1 n.), že Olympia byla slavena v době od 6. srpna až do 19. září. Pythia se konala v srpnu neb září každého 3. roku olympiady, Isthmia na jaře 2. a 4. roku, Nemea v létě na počátku 2. a 4. roku, Amfiaraia na konci 1. roku, Asklepieia epidaurská na jaře 4. roku, kojská také po čtyřech letech. Na Delu slavena veliká Delia na konci zimy ve 2. roce olympiady, malá ročně; v době samostatnosti ostrova (asi r. 315—166 př. Kr.) slavena ročně Apollonia. Eleusinia byla slavnost letní jednak penteterická (jednou za čtyři leta), jednak trieterická (ob rok). Eleutheria v Larise konala se na konci 1. roku olympiady, Eleutheria platajská na podzim 2. roku, Herakleia thebská ročně uprostřed léta, Lykaia na počátku 2. a snad i 4. roku, Panathenaia na počátku 3. roku. Soteria v Delfech byla dvojí: gymnické závody konaly se v 1. roce olympiady, musické ročně. O Hekatombaiích a Heraiích v Argu domnívá se spis. (na str. 64 n.) v neshodě se scholiemi k Pindarovi (k Ol. 7, 152 Drachm. *τὰ Ἥραια, <ἃ> καὶ Ἑκατόμβαια λέγεται διὰ τὸ πλῆθος τῶν θυομένων βοῶν* a j.) a s obvyklým míněním, že to byly dvě různé slavnosti: starší Hekatombaia penteterická, pozdější Heraia trieterická. Soudí tak proto, že v seznamu vítězství Doriea rhodského v Dittenbergerově Syll.[3] 82 (z V. stol. př. Kr.) Hekatombaia se uvádějí po penteterických Panathenajích a Asklepieiích a že Demetrios Poliorketes řídil slavnost r. 303, t. j. v létě 1./2. roku olympiady (Plut. Demetr. 25, 2) a Filipp Makedonský r. 209, t. j. v 3./4. roce olympiady (Liv. XXVII 30, 9); první zprávu vztahuje k Hekatombaiím, druhou k Heraiím. Ale Livius i Plutarch jmenují Heraia. Slavnost byla patrně jedna, vždy trieterická (v létě 1./2. a 3./4. roku). V seznamu vítězství Dorieových uvádějí se též trieterické slavnosti (Isthmia a Nemea), takže nelze z něho nic určitého vysuzovati.

V kap. V. doplňuje spisovatel seznam vítězů olympijských, který podal G. H. Förster (Die Sieger in den olympischen Spielen, progr. gymn. v Cvikavě 1891 a 1892), podle zbytků seznamu v papyrech oxyrhynšských (II, str. 88 n.) a podle některých nově objevených nápisů. Pak sestavuje z údajů nápisných i literárních seznam vítězů pythijských, isthmijských a nemejských až do I. stol. př. Kr.

V závěrečné stati podává statistiku zápasníků podle jejich původu. Vidíme, že před r. 600 př. Kr. převládali mezi olympijskými vítězi Lakonové (skoro polovina všech), v VI. stol. bylo nejvíce zápasníků z Italie a Lakonie, v V. stol. z Arkadie a Italie, ve IV. stol. z Elidy, Arkadie a maloasijské Ionie, ve III. z Elidy Doridy a Alexandreie, ve II. z Rhodu a v I. z Ionie. Amfiaraií se účastnili ve IV. stol. zejména Atheňané a Argolští, v I. stol. Boiotové a Lakonové, Lykaií ve IV. stol. — vedle domácích Arkaďanů — Argolští, Panathenají ve II. stol. Ionové, méně Atheňané atd. Z těchto přehledů poznáváme jednak, zda jednotlivé

závody měly význam pouze místní či všeřecký, jednak jak se účastnily závodění v různých dobách různé země a města.

Přes svůj neveliký rozsah poučuje kniha Kleeova o mnohých sporných otázkách z dějin řeckých závodů tělocvičných. Výklady jsou sice velmi stručné, ale vždy pečlivě doložené a odůvodněné.

K. Svoboda.

M. Weingart: **Vývoj českého jazyka.** Za vzděláním, sv. 109. V Praze, nákladem J. R. Vilímka, s. a. Str. 48. Cena 90 h.

Podati obraz dějinného vývoje jazyka znamená probrati se postupně všemi změnami, jimiž prošel jazyk od prvních známek svého osobitého života až do přítomnosti nebo do svého úplného zániku a konce. Látka je v podstatě táž, jakou podává historická mluvnice a historický slovník určitého jazyka. Ale kdežto historická mluvnice (obyčejně) a historický slovník (vždycky) zpracovávají svůj materiál spíše monograficky, probírajíce v souvislé řadě osudy všech jednotlivých kategorií mluvnických a všech jednotlivých slov, jichž úhrn činí obsah jazyka, jest úkolem dějin vývoje určitého jazyka podati obraz jeho dějin jakožto historii vývoje organického celku, který se na určitém stupni svého vývoje, v určité době vyznačoval ve své podstatě, v úhrnu svých forem a slov, řadou vlastností shodných nebo odlišných od svého stavu na stupni předcházejícím nebo následujícím. Z toho plyne i další důsledek: může-li mluvnice historická a slovník přestávati na vysvětlování a vykládání určitých jevů a proměn jazykových v jednotlivých obdobích jejich vývoje, zabývá se vývojová historie jazyka spíše obecnými příčinami, které působily na celkový ráz jazyka na určitém stupni jeho vývoje, na rychlejší nebo volnější tempo jeho vývoje, na změny v zásobě slov, ať vznikáním a vnikáním slov nových, nebo zánikem slov starých, a snaží se ze všech těchto pozorování vyvozovati i závěry obecné. Vším tím se povznáší historie vývoje jazykového v oblast věd historických, stávajíc se příspěvkem k dějinám vývoje národa, jeho vnitřního života, kultury a charakteru.

Popsati tímto způsobem dějinný vývoj českého jazyka není za dnešního stavu vědeckého bádání věcí snadnou, ani jde-li jen o náčrt v rysech nejpovšechnějších. Schází nám dosud zpracování těch oborů historie jazyka, v nichž se jazyk vyvíjí nepřetržitě, nejintensivněji a přece způsobem tak povlovným a nenápadným, že změny toho způsobu takřka unikají a že rozdíly na těchto polích vznikající od generace ke generaci spíše jen povšechně vyciťujeme, než abychom je mohli konkretně vypočítati: jsou to historická skladba, historické kmenosloví (tvoření slov) a historický slovník.

Proto také dosavadní pokusy vylíčiti dějinný vývoj jazyka českého nepřesahují stupně zcela obecné povšechnosti v charakteristikách jednotlivých období, zakládajíce se vesměs jen na větší

nebo menší sčetlosti svých autorů. První pokus charakterisovati při dějinách literatury i jazykový ráz jednotlivých období a památek učinil Dobrovský, na jehož bohatých, byť rozptýlených poznámkách o změnách hláskových, tvarových a lexikálních zakládají se většinou Jungmannovy charakteristiky jednotlivých období v Historii i všechny práce pozdější (J. Malého, J. V. Nováka), ani Šemberovu, ze všech nejobšírnější, nevyjímajíc. Od Dobrovského se odlišují jen přehlednějším uspořádáním a některými doplňky a opravami, které přinesl s sebou pokrok práce jazykovědné. Společným nedostatkem všech těchto prací starších jest, že si všímají hlavně proměn hláskových (a pravopisných), tvarových a z lexikálních skoro jen slov cizích do jazyka vnikajících; proměny v tvoření slov, v skladbě a v domácím fondu slovním unikají jejich pozornosti. Proto také čím více se přibližujeme přítomnosti, tím jsou charakteristiky jednotlivých období skoupější a povšechnější, ač jazyk ani v těch dobách neustává v nepřetržitém a živém vývoji.

Práce Weingartova, uveřejněná ve sbírce populárních příruček poučných, nemá zajisté nároků, aby byla pokládána za dílo vědecké a měřena se stanoviska vědeckého pokroku. Jejím cílem jest podati čtenářstvu sbírky Za vzděláním obraz vývoje jazyka českého shrnutím toho, co o něm až dosud bylo napsáno, nikoli výsledky vlastního badání o tomto předmětě. Z toho plyne přirozeně její závislost na starších pracích o vývoji českého jazyka, z nichž Šemberovu výslovně udává za svůj pramen. Opíraje se o práce, jejichž předmětem byly dějiny řeči a literatury české, podává autor ve své knížce víc než její thema naznačuje, nepřestávaje na pouhém obraze vývoje jazyka českého, na postupném a pragmatickém vylíčení proměn, jimiž prošel jazyk od svých nejstarších forem a slov, než se ustálil na své podobě nynější. Jeho knížkou vedle tohoto hlavního a vlastního pásma dějového províjí se současně několik samostatných pásem jiných, která obsahují spíše zevní dějiny jazyka a dějiny slovesné formy než vlastního vývoje jazyka v tom smyslu, v jakém vylíčil u nás předhistorickou dobu vývoje češtiny Hujer ve svém Úvodu do dějin jazyka českého. Vliv starších prací o dějinách řeči, které vývoj jazyka vypisovaly ve spojitosti s dějinami literatury jakožto předmětem hlavním, jeví se v knize Weingartově i v rozvržení dějin jazyka na tři období známá a ustálená v dějinách literárních, t. j. na dobu starou (do Husa), střední (do obrození) a novou, ačkoliv nemůže býti zajisté sporu o tom, že v knize, jejímž hlavním předmětem by byly dějiny jazykového vývoje a která by látku dějinnou členila podle hledisk daných tímto předmětem, musilo by rozvržení v periody dopadnouti zcela jinak.

V tomto rámci a s tímto rozdělením vypisuje Weingart, vycházeje od přestěhování Čechů z jejich zakarpatské pravlasti do jejich nynějších sídel, ve vzájemném proplétání a promítání

zevní dějiny jazyka, proměny v jeho rozloze a veřejné vážnosti, příznivé a nepříznivé podmínky jeho rozvoje, vypočítává některé změny, které se v něm vykonaly během jeho tisíciletého vývoje, sleduje různé fase v dějinách českého pravopisu, líčí, jak se v různých dobách dostávalo jazyku českému theoretického zpracování, grammatického a lexikálního, skizzuje zápasy a úsilí o českou prosodii a podává obraz, jak byl v které době jazyk pěstován literárně, vypočítávaje v rychlém přehledu nejlepší památky českého písemnictví, kresle rozvoj spisovné řeči v jednotlivých oborech literárního tvoření, v poesii, v prose, ve vědě, a charakterisuje slovesné umění vynikajících spisovatelů českého písemnictví. Na tomto poli spisovatel vybočuje nejvíce z rámce svého thematu a přechází na pole historie literární, na pole individuálního tvoření uměleckého, jehož podmínky a zákony jsou v podstatě jiné. Jeho charakteristiky jednotlivých individualit spisovatelských jsou spíše a častěji charakteristikami jejich stilistického umění, jaké čítáme v historiích literárních a ve spisech literárně kritických, než charakteristikami jazyka. Tímto methodickým průlomem otvírají se ovšem dějiny jazyka vlastně celé historii literární, neboť o každém díle lze uvažovati, je-li napsáno dobře či špatně; dějiny jazyka nejsou však dějinami jazykových individualit, nýbrž dějinami jazyka jakožto útvaru kollektivního, společenského, v jehož vývoji individualita nemá daleko toho významu a účinu jako na př. na poli slovesné formy.

Charakteristiky Weingartovy, opřené věcně (někdy i slovně, na př. u Chelčického str. 21, Jakubec str. 169) o naše díla literárně dějepisná, jsou podány úsečně, švižně a sytě, ale obyčejně víc methodou impressionistickou než filologickým rozborem prostředků. Jsou trefné a výstižné při vší své stručnosti. Poněvadž tu však běží velmi často nikoli o jazyk, nýbrž o formu slovesnou, mohou se mínění subjektivně rozcházeti. Tak po mém soudu křivdí spisovatel na př. Husovi, charakterisuje jeho sloh jako výraz ducha racionalistického, střízlivého, nebásnického; mně správnějším se zdá úsudek Zd. Nejedlého, který (v Počátcích hus. zpěvu 159) proti starším názorům položil důraz na to, že Hus byl povaha umělecky založená, že jeho forma jest umělecký organismus a že v pathosu a tklivosti není u nás v 15. stol. většího mistra. Ani jazyk Husův není správně charakterisován, praví-li o něm autor, že Hus přijal výsledky hláskových změn, které se v dobách předchozích započaly; Hus nebyl v jazyce tak důsledný novotář, jak by se zdálo, a zejména ne na poli t. zv. spisovné výslovnosti; Hus zachovává velmi přesně *ie*, *ú*, *ó*, ač v živém, obecném jazyce jeho doby hlásky ty již zajisté byly pozměněny, a také jeho péče o šetření rozdílů mezi *l* a *ł*, *i* a *y* svědčí spíše o konservativnosti po této stránce než o novotaření. Rovněž neprávem píše W. o básnickém nadání Komenského, že bylo »méně školeno směrem humanistickým (jeho studia

byla nedbalostí poručníků zdržena), ale za to dychtivě pilo ze zřídel mluvy biblické« (str. 29). Hledíme-li na literární dílo Komenského jako celek s hlediska formálního, vidíme, že Komenský byl za svou formální dokonalost zavázán humanistickému vzdělání právě tak jako Blahoslav a Žerotín, a dovedl-li překonati humanismus svým bratrstvím, bylo to možno právě jen tím, že jej zažil a strávil. Mluvě o bratrských spisovatelích exulantských, praví spisovatel, že všichni tři poslední velikáni, Skála, Stránský a Komenský, stojí ještě na stupni, kterého dospěla prosa česká koncem 16. věku, a zaviňuje tak touto nepřesnou stilisací, že čtenář nedost informovaný mohl by i Stránského pokládati za mistra české prosy, ač českého (kromě korrespondence) nemáme po Stránském nic.

Toto několikeré pásmo, jímž W. oplétá a rozšiřuje vlastní vývojovou linii jazyka, nesplétá se na konec v jednom bodě. Ve svých výkladech o vývoji slovesné formy a jazyce jednotlivých spisovatelů dospívá asi let padesátých (spisovatelům novějším bude věnován zvláštní svazeček další), uzavíraje řadu vynikajících stilistů českých letmými charakteristikami Kollára, Čelakovského, Erbena, Máchy, v próse Tyla, Němcové a Rubše (jehož slovosled na tu dobu nezasluhuje výtky); čtenář pohřeší tu jistě Havlíčka, který patří formálně zajisté do této skupiny stilistů. Dále než toto pásmo výkladů jdou zevní dějiny jazyka českého, dospívající až k persekuci Slováků v létech sedmdesátých a k vytvoření podmínek vědeckého ruchu českého, podníceného založením české university a České Akademie. Až do doby nejnovější zasahuje výklad o theoretickém pěstování jazyka a o jeho stavu vnitřním. Dějiny filologické práce o jazyku českém zahajuje výkladem o staročeských slovnících (s nepřesnou ve své obecnosti poznámkou, že staročeské slovníky byly spořádány věcně, ne však abecedně, ač abecední pořádek má už Velešin), vykládá podle různých pramenů o mluvnici Blahoslavově a jeho předchůdců, o pracích Komenského, o úpadkových grammatikách Rosově a Pohlově, o významu Dobrovského a Jungmannově a přechází pak na konec k současnému rozvoji českého jazykozpytu zahájenému Gebauerem. Zevrubnosti ve výkladech postupem ze starší doby do nové ubývá jako v partiích jiných, takže na př. o významu Gebauerově doví se čtenář méně než na př. o Pohlovi nebo Rosovi. Načisto vypadl z řady filologů českých geniální Šafařík (mluví se tu o něm jen jako o stilistovi), ač v knížce, v níž vybylo místo i pro P. Zenkla, mohlo zajisté býti aspoň vzpomenuto jeho práce o theoretické i praktické vzdělávání jazyka. Zato přeceněn je ze starších filologů českých význam Zikmunda Hrubého, o jehož slovníku vykládá spisovatel jako o epochálním díle vědeckém, kdežto jeho životopisec a obdivovatel A. Truhlář napsal o tomto díle při rozboru jeho literární činnosti (v ČČM. 1886), že vědecké ceny nemá téměř žádné.

Ne dosti správná je také poznámka, že poslední opravy pravopisné r. 1849 nikdy nepřijal jediný W. W. Tomek, ač Tomek ve svém odporu proti *ou* a *v* byl jen věrným nohsledou Palackého.

Výklady Weingartovy o všech těchto věcech, byť nepřinášely poznatků nových, ani nebyly zpracovány s hledisk originálních, shrnují na nevelikém rozsahu padesátistránkové knihy hojnost fakt podaných slohem zhuštěným a přece jasným, živým a barvitým. Nejskoupěji poměrně vyšly výklady, které podle názvu knihy měly býti jejím hlavním předmětem, totiž o vývoji jazyka českého. Vzpomenutý již nedostatek přípravných prací i soustavného badání na některých polích vývoje jazykového zvláště pro doby pozdější ztěžuje ovšem práci i dílku populárnímu. Proto i knížka Weingartova, hovornější v obdobích staročeských, stává se malomluvnou překročujíc hranice 15. věku, a omezuje se většinou jen na některé jednotlivé ukázky změn v zásobě slovní, které ovšem daleko nestačí k tomu, aby si čtenář aspoň v nejhrubších a nejvýznačnějších rysech povšechných učinil představu o tom, jak se jazyk století za stoletím měnil, než jeho vývoj dospěl stavu dnešního.

Ale i v poměru ke svým pramenům, stejně ovšem skoupým na údaje jazykové v dobách novějších a nahrazující fakta jen výklady všeobecnými, zůstává knížka Weingartova u výčtu charakteristických známek za svými předchůdci, Jungmannem počínaje, ač stav nynějších našich vědomostí dovoloval nejen chudší zprávy Jungmannovy, ale i bohatší údaje Šemberovy nejen korrigovati, nýbrž i doplňovati, aniž by tím byl rozsah knížky této věci věnované podstatně vzrostl. Poukazuji pro srovnání na přehledný článek Novákův v O. Sl. N. VI, 274, který aspoň pro období starší pokusil se z prací novějších dokreslovati obraz jazyka načrtnutý u předchůdců. V těchto výkladech také poměrně nejčastěji uklouzla autorovi tu a tam nějaká nepřesnost, zaviněná někdy starším pramenem, někdy snad zřetelem na nefilologické čtenářstvo knihy, někdy zajisté i náhodou. Tak na př. uvádí s Jungmannem mezi slovy nejstarší vrstvy jazykové, utvořenými z latiny, i *očistec*, ač stč. výraz pro ‚purgatorium' byl *čistec*; rovněž nepatří mezi slova staročeská *crky*, neboť pro češtinu nutno vycházeti od tvaru *cěrъkъvь*. Na str. 11 a 23 vykládá o změně *ý-aj-ej*, ač v článku Kašíkově v L. fil. 41, 212 bylo tuším zcela bezpečně prokázáno, že nebylo změny *ý-aj*, nýbrž přímo *ý-ej*. Změna *ó-uo* začíná se knižně objevovati již v první pol. 14. století, nikoli až na jeho sklonku (str. 11). Stč. imperfektum nemělo tvarů *vediesta*, *vedieste* (str. 13), nýbrž pravidlem *vediešta*, *vediešte* (sporadické tvary se *-sta*, *-ste* jsou analogické tvary podle aor.); vedle *siesti*, *sázěti* bylo stč. normální *sadnúti*, nikoli *sednúti*. Nepřesnost, kterou snad lze přičísti na vrub čtenářů neobeznámených s terminologií mluvnickou, jest, když se vykládá na př. (na str. 11), že *ě* pozbývalo jotace nejdříve po zubnicích, ač tu běží vlastně o palatální hlásky

j, *ď*, *ť*, *ň*, když se měkkými sykavkami rozumějí jednou (na str. 11) *š*, *ž*, po druhé (na str. 12) *ś*, *ź*, anebo když za »obojetnou« sykavku uvádí se *c* (příklad *rcete* m. *rcěte*). Týmž ohledem lze vyložiti a omluviti, vykládá-li se (str. 11), že místo původního *i*-*y*, jehož rozlišování se udrželo v písmě, vyslovujeme již po kolik století jen střední *i*, ač rozdíl mezi dvojím *i* (třeba jiného rázu fonetického) ve výslovnosti české nikdy vlastně nevymizel a zanechal i v dějinách pravopisu své stopy. O příponě 1. os. -*m* se praví (na str. 13), že mnohem dále než v češtině proniklo -*m* v slovenštině, kdežto bylo právem říci, že -*m* ovládlo v slovenštině vůbec a šmahem (mimo jediné, ustrnulé *reku*, v němž se slovesný tvar již necítí); také uvedené příklady *nesiem*, *idiem* nejsou dobře voleny, neboť slovenské je *idem*. Vykládaje o výrazech života rytířského a městského, které za posledních Přemyslovců valem plynuly do jazyka, uvádí spisovatel jako representanty tohoto dvojího druhu slov přejatých názvy *rytíř* a *purkmistr*; ale slovo *purkmistr* nepatří do této vrstvy, jeť o mnoho mladší: nejstarší doklad, který uvádějí slovníky (Kott I. Přísp. 330), je až z r. 1458, nejstarší mně známý doklad je z r. 1419 (ve Wintrově Kult. obraze I, 621). Některé jiné věci, s nimiž možno nesouhlasiti, na př. o nezachovaných hrdinských písních z doby pohanské, o čtyřstopém přízvučném verši trochejském v Alexandreidě a v Leg. o sv. Kateřině, o prostých čtenářích štítenských výkladů, o ustálení jazyka ve spisech Husových atd., vyžadovaly by výkladu zevrubnějšího, který se vymyká z rámce referátu.

Soustavného a přehledného obrazu vývoje jazyka českého, který by navazoval na Hujerův Úvod do dějin jazyka českého a pokračoval jeho methodou v dobách historických, knížka Weingartova tedy nepodává, spokojujíc se vlastně jen ukázkami tohoto vývoje. A bylo by snad i předčasné toho na ní žádati. Pokud z alarmujícího závěrku jejího o úpadku dnešního jazyka lze souditi, jest její poslání časové: probouzeti výkladem o tisíciletých dějinách českého jazyka v nejširším slova smyslu úctu k jazyku a výčtem mistrů českého slova rozložiti před očima dnešního Čecha vzory správné a krásné češtiny. I bylo by zajisté nejkrásnějším ovocem jejím, kdyby její výklady, věcně bohaté a formou poutavé, cíle toho dosáhly. *V. Ertl.*

V. Jagić: **Život i rad Jurja Križanića.** O tristogodišnjici njegova rođenja napisao —. Izdala Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti u Zagrebu 1917. Stran VII + 510. Cena 9 K.

Máme v rukou obsáhlou monografii o životě a díle chorvatského »patriarchy slavistiky« Jiřího Križaniće, napsanou a vydanou k třístému výročí jeho narozenín. Jagiće od mládí vábila postava velikého a přece záhadného jeho krajana, jenž v 17. století hlásal myšlenky ještě dnes neuskutečněné, jenž již v 17. století bojoval a trpěl za myšlenku slovanskou, jenž dovedl

na sebe vzíti úkol obra a přece upadl téměř v zapomenutí. Križanić byl Jagićovi jakýmsi Faustem, jenž lákal jej a vábil k sobě po celý život. Již v letech sedmdesátých psal o něm v kritice díla Bezsonovova — v 18. knize Radu r. 1872 — a již tehdy cítil nejistotu i nepřesnost celého podání o chorvatském geniovi, proto se k němu stále vracel a nyní na sklonku svého života vypsal konečně jeho život, dílo a názory.

Hned v úvodě vysvětluje Jagić stručně, proč musil psát o vynikajícím tomto muži a čím jej právě lákal. Byltʼ Križanić člověk na svou dobu neobyčejný. Rodem Chorvat ze šlechtického dvora v okrese karlovackém navštěvoval latinské školy v Záhřebě, studoval filosofii v Hradci, theologii v Bologni a v Římě, později působil nějaký čas jako katolický duchovní ve své domovině, ale puzen neodolatelnou touhou po službě missionářské odešel daleko mezi Poláky a Rusy. Z Moskvy se vrátil přes Vídeň do Cařihradu, odtud do Říma, aby pak znovu odešel do Ruska, jež ho k sobě nejvíce táhlo, v němž cítil se doma, ale v němž též nejvíce trampot zažil, zvláště po osudném patnáctiletém vypovědění na Sibiř. Carskou milostí byl osvobozen a přispěním dánského vyslance směl odjeti z Ruska, ale zase ne k svému štěstí. Ve Vilně vstoupil do řádu dominikánského, a tu byl tak pronásledován, že opět vystoupil, aby dále bloudil světem, až pod hradbami Vídně za tureckého obléhání v polském vojsku našel náhlou smrt roku 1683. S tímto podivuhodným a dobrodružným životem spiato bylo stejně podivuhodné dílo muže, jenž vytvořil si svůj zvláštní jazyk, jakousi směs jazyka církevně-slovanského, ruského a chorvatského, proto, aby mu rozuměli jak Jihoslované, tak Slované východní, muže, jenž usiloval svými filosoficko-náboženskými spisy o sblížení pravoslavného Ruska s Římem a římskou církví, jenž sestavil mluvnici svého ideálního jazyka a zároveň napsal veliké dílo o ruské říši, v němž radil ruskému caru a jeho vůdcům, jak si mají počínati, aby ruská říše byla veliká a slavná na prospěch nejen sobě, ale všem ostatním slovanským národům.

A přece o Križanićovi málo bylo známo. Mluvnici jeho sice již na sklonku 18. století prohlížel náš Dobrovský (vydal ji Bodjanský teprve r. 1859), ale soustavněji o Križanićovi začal psáti teprve P. Bezsonov na konci padesátých let minulého století. Ale Bezsonov líčil život a dílo Križanićovo příliš jednostranně, jak již tehdy ukázal Kukuljević a Jagić sám v uvedené již kritice díla Bezsonovova. A Jagić, zmiňuje se o dalších příspěvcích k životu a dílu Križanićovu, podotýká, že vlastní krajané na svého vynikajícího muže zapomněli, zatím co v Rusku zájem o něho stoupal. Vedle Bezsonova, který vydal neúplně Križanićovu Politiku, přihlásili se pracovníci druzí — Bělokurov, Sěvernyj, Markević a jiní; zajímavou stať o politicko-hospodářských názorech Križanićových napsal M. Vujić do »Dela« roku 1895,

jakož i V. Waldenberg, jenž roku 1912 v Petrohradě v samostatné knize vyložil státnické a právní náhledy Križanićovy. Náš Perwolf dobře ocenil Križaniće jako hlasatele slovanské vzájemnosti ve svém díle »Славяне, ихъ взаимныя отношенія и связи« ve Varšavě 1886—1893 ve 2. svazku; ale celkové charakteristiky a jednotného rozboru života a díla Križanićova nebylo.

Proto Jagić vrátil se k tomuto průkopníkovi mnohých ideí, jež dosud čekají na splnění, proto považoval za nutné vyrovnati se s mužem, jehož mnohé myšlenky v těžkých dobách světové války měly určitý zvuk a neobyčejnou živost. Jagić výslovně podotýká, že pracoval o své knize v těžkých dnech, týdnech, měsících a dokonce letech strašlivé světové války, kdy krev tekla potokem po rozličných krajích proslavené někdy kulturní Evropy. Čísti o Križanićovi a jeho utrpení za veliké myšlenky bylo balsámem na dnešní rány. Hlas Križanićův byl ve své době hlasem »volajícího na poušti« k veliké škodě těch, jimž byl určen, ale po půltřetím století dochází neobyčejného ohlasu a pochopení u všech myslících lidí, jejichž řady rostou. Proto Jagić pročetl díla Križanićova, aby podal z nich přesný obraz názorů pisatelových, a zároveň ukázal, jak časové ty názory namnoze jsou. Podle práce Jagićovy seznámím aspoň s některými myšlenkami Križanićovými též naše čtenáře; chci tím hlavně upozorniti na dílo samo.

Jagić rozdělil svůj spis na tři díly: v prvním mluví o Križanićově životě, v druhém o jeho pracích a ve třetím podává charakteristiku jeho názorů. Je to celkem 39 kapitol s přídavky o Križanićově sčetlosti i jeho jazyku a s ukazovateli jmenným a věcným.

V první části (str. 11—216) seznamuje nás Jagić s pozoruhodným a neobyčejným životem svého hrdiny; na základě dosud přístupných pramenů a spisů Križanićových určuje rok narození Križanićova 1618 (Bezsonov klade je do r. 1617), provází Križaniće na jeho studiích v Záhřebě, v Hradci, v Bologni a v Římě, zmiňuje se o jeho pseudonymu Serbenin Jurij Bjeliš, kterého používal k zakrytí svého pravého jména v dalekém Rusku, a krok za krokem sleduje vývoj a činnost Križanićovu. Před námi vyvstává postava pilného pracovníka, jenž již v r. 1641, to jest ve dvacátém třetím roce svého věku, jako chovanec řecké koleje píše nadšenou stať o sblížení slovanského východu s římským západem, jenž horuje stejně pro věc římské církve jako pro věc slovanskou a to na základě značných vědomostí jak náboženských tak slovanských. Ve stati mladého theologa rojí se plno námětů i myšlenek, mluví o sepsání církevních dějin, v nichž by zevrubně pojednal o náboženské otázce »našich« národů, to jest Poláků, Čechů, Moskovů (= Rusů), Bulharů, Čerkesů (= Malorusů), Chorvatů, Bosňáků a jiných. A z nich ze všech jediný ruský národ může provésti veliké věci

a to v zájmu všech ostatních slovanských národů. Odtud snadno si vysvětlíme rusofilství Križanićovo, snadno si též vysvětlíme, proč Križanić tak do Ruska toužil, proč v Rusku viděl svůj ideál a ovšem ideál všech Slovanů. A do Ruska se také dostal: po krátké službě v Nedeljišći a ve Varaždině, nespokojen neporozuměním mezi svými i v Římě, odebral se přes Vídeň a Varšavu do Smolenska. Ale tu ho čekaly první nesnáze. Propaganda římská neměla dosti smyslu pro ideály Križanićovy a — jak se zdá — omezovala jej v rozletu. Križanić byl podřízen neznámému církevnímu hodnostáři, biskupu Parczewskému, místo aby mohl jednati v dohodě se známým svým biskupem cholmským Metodějem Terleckým. Parczewski neměl pochopení pro záměry Križanićovy, nechtěl ho doporoučeti příslušným kruhům a tak se musil Križanić probíjeti sám. A probíjel se statečně. Přese všechny nesnáze poslání, jež si vlastně určil sám, seznamoval se s lidmi i věcmi, studoval bedlivě poměry polské i ruské, horlivě četl a sbíral materiál pro hlavní svou práci. Po krátkém pobytu v Moskvě vrátil se zpět na jih, roku 1650 objevil se v Římě, aby tu pokračoval ve své literární činnosti, tehdy zejména překladatelské, na rozhraní r. 1656 a 1657 byl snad v Benátkách (tu jsou stále některé mezery v životě Križanićově, které se nepodařilo objasniti); tam právě tehdy dlelo ruské poselstvo, s nímž se asi Križanić stýkal. Jagić plným právem soudí, že Križanić znova byl zachvácen touhou po Rusku. A poněvadž nemohl dostati k tomu svolení (prý pro svou neklidnou a výstřední povahu), odešel bez vědomí kurie do Ruska sám.

Tak se Križanić ocitl opět v Rusku. Tehdy jako učenec, spisovatel bez jakéhokoliv poslání, ano dokonce proti vůli římské Propagandy i samého papeže. Asi na jaře r. 1659 došel do Něžína a po několikaměsíčním oddechu opět do Moskvy. Jagić zevrubně nás seznamuje s každou podrobností života i počínání Križanićova v Moskvě; jeho styky s úřady, jeho literární činností, s jeho trampotami a posléze jeho vypověděním na Sibiř — do Tobolska na prahu r. 1661. Proč Križanić byl vypověděn, neumí ani Jagić říci. Jen domněnky provázejí Križaniće do patnáctiletého vyhnanství na Sibiř, Križaniće, jenž tehdy mnoho uvažoval o úkolu Ruska ve Slovanstvu, a jenž dále pracoval o znamenitém svém díle o ruské říši, tak zv. Politice.

Jagić dále zevrubně načrtává, jak vznikla Politika, hlavní dílo Križanovićovo o slovanském světě vůbec a o Rusku zvláště. Jagić lituje, že podnes nemáme zajímavého tohoto díla v úplném vydání, abychom mohli dobře nahlédnouti do nitra pisatelova a zároveň posouditi jeho vědomosti i názory. Jagić právem zdůrazňuje, že Križaniće nelze zváti otcem panslavismu, neboť — jak víme též z prací Perwolfových — theoretický panslavismus byl pěstován dávno před Križanićem.

Nás dnes zvláště zajímají náhledy Križanićovy o zhoubném vlivu německém na ruskou politiku i společenský život. Križanić všude, ač uznává určitou převahu Němců, mluví o jejich špatné povaze i nepřátelském smýšlení protislovanském. Radí proto Rusům a ruskému carovi, aby se zbavili Němců a německého vlivu, prosí cara, aby pomohl všem utlačeným Slovanům jak v jařmu tureckém, tak v jařmu německém. »Ty, care, jsi nyní jediný Bohem daný, abys pomohl Zadunajcům (= t. j. Srbům, Chorvatům a Bulharům), Lachům (Polákům) i Čechům, aby poznali svůj ujařmený a hanebný stav, aby se starali o osvětu národa a setřásli se šíje německé jho«! (U Jagiće str. 146).

Jsou to jistě slova na tehdejší dobu pozoruhodná, prosba, již tak podivuhodně dějiny rozřešily — jinak na Balkáně, jinak u Poláků a posléze zcela obráceně u Čechů ...! Stejně pozoruhodná jsou slova Križanićova o tom, jak německé knihy hanebně a omylně píší o Slovanech a jak my Slované dáváme se jimi zaváděti. Proto Križanić žádal ruského cara, aby se vymanil z vlivů německých, aby mohl býti osvoboditelem a osvětitelem všech Slovanů. Rusko, ruský car a ruský jazyk — toť byly ideály Križanićovy, jimž podřizoval všechno. Proto u něho také jazyk byl podřízen myšlence politické, proto napsal si grammatiku zvláštního jazyka staroslověnsko-rusko-chorvatského, který na rozdíl od Markeviče nazývá Jagić ruským, promíšeným chorvatskými výrazy (str. 462). Pak promlouvá Jagić o drobnějších pracích Križanićových, o spise »De providentia«, o práci slovnikářské, o Sibiři, o čínském trhu atd. a provází jej, milostí nového cara osvobozeného, na cestě z Tobolska do Moskvy a na cestě z Ruska do Vilna a posléze na poslední cestě k Vídni, kde ve vojsku polském v roce 1683 ztrácíme jeho stopu a kde Križanić ztratil život. Proč Križanić se uchýlil do tábora polského hrdiny Jana Sobieského a jaké úmysly sledoval tehdy na své dobrodružné životní cestě, není ani dnes vyšetřeno. Jagić zakončuje životní běh Križanićův stručnou charakteristikou jeho úsilí: Križanić po celý svůj život sledoval jediný cíl, aby jako missionář ve službě římské Propagandy pracoval o sblížení slovanských národů, zejména ruského, s katolickým Římem. A záhy podřídil tento cíl svému slovanskému smýšlení, neboť vedle toho a hlavně šlo mu o dobro, štěstí a pokrok všech slovanských národů. Slovanští národové, třebas nekatolíci, byli mu vždycky bližší než katoličtí Italové; se svého politického stanoviska dokonce více miloval pravoslavné Rusy než katolické Poláky; Němců nemiloval proto, že byli protestanty, ale zejména pro jejich nenávist proti Slovanům. Nade všechno však miloval Rusko. Přese všechny strasti, jež v něm prožil, považoval je za svou vlast, za svou drahou domovinu; od Ruska nejvíce očekával, ne snad pro unii jeho s Římem, ale zvláště pro štěstí a pokrok všech ostatních slovanských národů. Při tom ovšem za ztracené

považoval Čechy, Moravu, Slezsko a snad i Slovince, ježto o nich mezi Zadunajci nemluví; na jihu znal jen Bulhary, Srby a Chorvaty, na severu kromě Rusů Poláky. Nicméně ve výpočtu živých národů slovanských i nás Čechy uvádí (v Politice 1. 144; u Jagiće 207): »Často uvažuji o stavu všeho našeho slovanského lidu, v němž počítá se šestero větví: Rusové, Poláci, Čechové, Bulhaři, Srbi a Chorvati.« O druhých tedy Križanić nevěděl anebo je považoval za ztraceny . . .

Križanić byl jistě podivuhodný muž, jenž měl obsáhlé vědomosti a jenž v pravdě byl především Slovanem a pak teprve missionářem. Podle slov Jagićových patří k těm mužům v dějinách, kteří se svými ideami náboženskými, politickými a sociálními přišli předčasně, neboť jejich současníci jim nerozuměli. Dnes nám je život tohoto muže, plný strastí, zklamání a přece neúmorné práce, jasný. Snad bloudil někdy, snad i chyboval, ale celým svým životem i prací může býti pýchou dnešních Chorvatů. Osud mu nepřál a jeho vrstevníci rovněž ne. Řím viděl v něm slovanského národovce s velikým talentem, ale přílišnými touhami slovanskými, v Moskvě v něm viděli podezřelého cizince, jenž mluvil sice o lásce k Rusku a přec horlil proti vlivům německým v Rusku velmi oblíbeným, a Poláci mu vytýkali jeho zájem o ruské věci — tak byl v několikerém ohni předsudků a kontrastů, jejichž obětí se stával a v důsledků jichž trpěl. A v tom bylo jistě kus tragiky života Križanićova: muž tak nadaný, plný bohatých námětů a myšlenek, v daleké Sibiři mohl mluviti jen sám s sebou a se svými knihami — a ani těch neměl dostatek! A to v zemi, jíž věnoval vlastně veškeré své schopnosti a jíž radil, aby zbavila se vlivu cizích v životě jak hmotném tak duševním na prospěch všech slovanských národů . . .!

V druhé části spisu (str. 217—342) podává Jagić rozhled po Križanićově literárním díle. Mluví tu o osudu Križanićových rukopisů, otiskuje Križanićovu žalobu na švakra Zandriće z r. 1635, podává doklady ke Križanićovu dvouletému pobytu v Hradci, a promlouvá posléze o některých méně známých Križanićových pracích v Rusku; filology bude zajímati sedmá kapitola o dvou mluvnických studiích Križanićových, čtenáře pak všechny výklad o Politice, o spise De providentia a ostatní literární činnosti Križanićově.

K této části, která je spíše rázu kriticko-popisného, připojuje se část třetí (str. 343—427) »synthesa Križanićových myšlenek o veřejném a soukromém životě ruského národa«. Tu je učiněn zajímavý pokus o vystižení Križanićových názorů o bohu, víře a církvi, o osvětě, vědě a vědomostech, o domácím světě slovansko ruském a cizím, o základech národního štěstí a blahobytu, o zařízení společenském ve všech vrstvách, o způsobu života a obyvatelstva vůbec. Pramenem synthesy je hlavně Politika, pak spis de Providentia a též

práce ostatní. Je tu zevrubněji vyloženo a doloženo to, co Jagić aspoň stručně naznačil v první části své práce. Postačí, uvedu-li, že Križanićovy názory náboženské vycházely úplně z Písma a ze spisů církevních, jimiž se všude důsledně řídil; z filosofie a nauk ho nejvíce zajímala moudrost politická, neboť té nejvíce Rusové a Slované potřebovali, z výkladů o domácím světě a cizím nejvíce do očí bije jeho nenávist proti Němcům (snad i to bylo příčinou jeho trampot v Rusku!?), kteří všechen majetek země požírají a ven vyvážejí..., kteří by nejraději celý ruský národ pohltili, jako uchvátili již Čechy, Uhry, Poláky a Litvany atd. Němci ovšem nebyli jedinými nepřáteli Slovanstva. Križanić uvádí Řeky, kteří své otroky nazvali jménem Slovanů, Maďary, kteří říkají »Tót nem ember«, Taliány »non som Polacco« a kteří prý dobře doplňují Němce svým výrokem: »Die Ungarn und Krabaten haben einander lieb, wann der Böhm zu ihnen kommt, da seyen drei rechte Dieb« — všechno je Križanićovi pobídkou k tomu, aby Slované zbavili se těchto nepřátel, aby je dohonili svou vlastní kulturou a sami jim čelili...! A nejvíce varoval před Němci, kteří chytře dovedli ovládat druhé národy a kteří první postřehli výhodu umisťování svých lidí na cizích trůnech! A Němcům čeliti možno a nutno jen dobrou výchovou. K ní radí Križanić ve všech směrech ruského života, k ní nabádá cara a jeho odpovědné rádce a vůdce. Proto mluví o nedostatcích slovanské povahy a vytýká jí přílišnou slabost, proto radí k dobré vládě, která se stará o blaho země i poddaných, která pečuje o dobré společenské zřízení, o náležité vzdělávání půdy, o dobrý obchod, živnosti a průmysl, která dbá o skromný a střízlivý život, mluví o dobré vojenské správě, chválí dokonce carský absolutismus(!) a opět se vrací ke škodám, jež působí Rusům a Slovanům cizinci, aby tím více vynikl vlastní domácí život a moudrá slovanská vláda.

Tím ovšem ani z daleka není vyčerpán obsah bohaté monografie Jagićovy. Stačilo by srovnati práce Bezsonovovy z let padesátých s touto prací, abychom viděli, jak jinak jeví se nám tu Chorvat Križanić, velký idealista a panslav, proti rusofilovi Križanićovi u Bezsonova. Stačí, pročteme-li Jirečkovu stať o Križanićovi v Lumíru 1874, abychom viděli, jak nepřesné byly tehdy zprávy o tomto geniovi a jak plasticky vystupuje tu před námi v zevrubném díle Jagićově. Vydavatelé spisů Križanićových a jejich vykladatelé budou míti dnes snadnější práci: Jagićova kniha bude jim bezpečným východiskem a rádcem při každé jejich práci o Križanićovi. Jagić přinesl k svým osmdesátinám vlastně dar nejlepší — nejen Chorvatům, ale všemu Slovanstvu! V řadě jeho klassických děl přibylo nové cenné dílo — zároveň vzorný doplněk monografický k jeho Istorii slavjanskoj filologii.

Josef Páta.

Drobné zprávy.

K novým zlomkům řecké hudby (srv. L. Fil. LXV, 1918, 318 a 381). V lednovém čísle časopisu Zeitschrift für die Musikwissenschaft pojednal *Albert Thierfelder* o berlínských zlomcích řecké hudby, uveřejněných Schubartem; slíbené vydání jejich v úpravě Thierfelderově vyšlo nedávno u Breitkopfa a Härtela v Lipsku (ve dvou sešitech po M 1·50 + 100% přir., s úvody a otiskem papyru). Z trosek písní, podle mínění Schubartova tří, rekonstruuje Thierfelder pouze dvě písně, maje počáteční verš domnělé písně třetí za pokračování písně druhé; za příčinu jeho oddělení notami instrumentálními pokládá změnu toniny a ve zkratce *ἄλ(λο)*, kterou před tímto veršem čte Schubart, vidí notu alfa s transposičním znaménkem oktávovým: α'. Text prvé písně (»Paean«) odchyluje se v podání Thierfelderově nejen značně od papyru, nýbrž někde i od srozumitelné řečtiny. V melodii její shledává modus (»Klangregion«) hyperionský s lydským rázem a předznamenává v transkripci dva ♯; rhythmus je spondejský, vokální notace obsahuje však různé modifikace. Text písně druhé (»Tekmessa an der Leiche ihres Gatten Aias«) neuchyluje se tolik od originálu, ale i jeho znění jest povážlivé. Podle Thierfeldera pohybuje se nápěv v tonině ionské, závěr v tonině hypoionské, předznamenává tedy tři ♯; vokální notace transponována jest o oktávu, proto uznává Thierfelder hlas ženský. V rhythmu vidí daktyly, anapaesty a choriamby. Noty instrumentální, které po každé písni následují, shodují se intonačně s oběma nápěvy a tvoří doprovod, nikoli však souvislý a souběžný, nýbrž jakousi předehru, mezihru a dohru; souvisle provázena je nástrojem jen větší část písně druhé, při níž mluví Thierfelder dokonce o kontrapunktické souhře hlasu a nástroje. Instrumentace je rhythmicky jednodušší; ve svém vydání dává Thierfelder doprovod aulu, ale předpokládá zvláště v písni druhé akkordové přizvukování kithary. Zajímavá jsou diakritická znaménka originálu. Po všech stránkách jeví se nález berlínský znamenitým příspěvkem k seznání řecké hudby. Thierfelder dosahuje svou rekonstrukcí, zvláště paianu, působivého účinku. Ale střízlivě nutno uznati, jak nejistá jest půda, na níž se zde pohybujeme. Jak v rekonstrukci textu tak v úpravě hudební a zejména rhythmické sotva bude možno s vydavatelem ve všem souhlasiti. Zaznamenáváme zatím výsledky Thierfelderovy, majíce v úmyslu vrátiti se jednou k věci podrobněji. *F. S.*

Francouzská škola archaeologická věnovala své úsilí hlavně dvěma velikým úkolům: výkopům na Delu a v Delfech. Také 40. ročník jejího orgánu, časopisu Bulletin de correspondance hellénique (za r. 1916, vydán r. 1918) vyplněn je z valné většiny pracemi o těchto dvou důležitých místech. *J. Paris* popisuje (str. 5—73, je to 2. část delší práce) námořní přístavy delské, *A. Plassart* (str. 145—256) podává zprávu o výkopech na Delu v roce 1912/13, kdy odkryto bylo několik domů soukromých v severní části ostrova, na východ od stadia, blízko židovské synagogy; obě práce provázeny jsou řadou illustrací dle fotografií, plánem přístavů a nově odkrytých domů. *P. Cloche* studuje seznamy kollegia delfských naopoiů z doby mezi r. 356 až 327 př. Kr. a hledí vysvětliti změny jeho složení vlivy hlavně politickými. Válka vrhla na tento ročník těžké stíny. J. Paris pohřešen byl v dubnu r. 1915 za výpravy v Dardanelách jako četař osadní pěchoty, jeho práce vydána je péčí G. Fougèra; také spolupracovník Plassartův, Ch. Avezou, padl r. 1915 na poli válečném v Orientě. *A. S.*

Nová kniha *B. Haussouliera* Traité entre Delphes et Pellana (Bibliothèque de l'école des hautes études, sciences historiques et philologiques, sv. 222, v Paříži 1917, str. 189 s přílohami) věnována je studiu jediného nápisu. Nápis ten nezachoval se celý; zlomky z něho

byly nalezeny v Delfech za výkopů mezi r. 1892 až 1903, a to na různých místech. Když se poznalo, že všech 7 kusů tvoří části téhož nápisu, jehož obsahem byla smlouva mezi městy Delfami a Pellanou (či Pellenou) z 1. pol. III. st. př. Kr., bylo vydání nálezu svěřeno přednímu znalci právnických nápisů řeckých, B. Haussoulierovi. Vydavatel měl k disposici opis nápisu, pořízený E. Bourguetem, dvojí otisky a dvojí fotografie, nikoliv však originál. Poněvadž ani jediná řádka nápisu není zachována celá, bylo již přečtení a doplnění textu těžkým oříškem; druhou část své práce věnoval spis. právnickému výkladu obsahu nápisu, v části třetí sestavil skrovné zprávy, dosud známé, o historii města Pellany a jejích stycích s Delfami. Možno říci, že náhoda učinila vše, aby použití důležitého dokumentu znemožnila; úsilí lidského ducha dovedlo však zvítěziti nad nepříznivými poměry a dojíti výsledku velmi pozoruhodného. *A. S.*

S. Reinach popsal a zobrazil v Revue d'arch. VI, 1917, str. 460 n. sochu Heraklea, jež právě tehdy patřila firmě Spinkově v Londýně. Byla nalezena v písku, rozbitá na několik kusů, v Deepdenu ve Velké Britannii. Je v životní velikosti a skoro celá. Je to mladý Herakles stojící, jenž opírá pravici o kyj. Levice od lokte dolů jest vztažena ku předu. Kyj spočívá na drobné a jen skrovně vypracované kančí hlavě. Hlava Herakleova jest podobna hlavě z Genzana v Britském museu, známé v několika replikách. Originál byl pravděpodobně z bronzu, řecká práce z IV. stol. př. Kr. Vliv Polykletův jest zřejmý, není však stop vlivu Lysippova. Sochu lze přičísti Skopovi nebo jeho škole. *A. K.*

O návrzích Jednoty českých mathematiků a fysiků a Jednoty českých filologů na reformu střední školy bylo uveřejněno několik posudků. Stručná zpráva *Národních Listů* ze dne 13. června 1919 (podepsán He.) zabývá se spíše návrhem mathematiků, proti němuž má jisté námitky, a upozorňuje, že na lékařském sjezdě právě konaném byla od několika řečníků dokazována nutnost klassického studia. V *Mladé Generaci* II, 1919, č. 14, str. 197—199 soudí Miroslav Havránek, že oba návrhy se týkají jednostranně vlastně jen naukové stránky střední školy. Návrh Jednoty mathematiků jest mu příliš materialistické řešení otázky, o kterou jde; po této stránce pokládá za lepší návrh filologů, jenž se mu však zdá býti spíše opravou školy nynější než novým řešením. Málo radikálnosti vidí v návrhu filologů také kritik socialistické revue *Akademie* v 11. (srpnovém) sešitě 1919, ale uznává, že bude nutno přihlížeti i k němu při konečném řešení celé otázky. Návrh mathematiků ho sice také plně neuspokojuje, ale přece se více blíží socialistickému požadavku jednotné školy závazné pro všechny občany do 18 let. — Budeme vděčni čtenářům Listů za všechny rady a úsudky, týkající se našeho návrhu; příspěvky jest zasílati na adresu jednatele Jednoty Dra Josefa Hendricha na Smíchově, Karlova 14. *F. N.*

Z poslední zprávy kommisse pro vydávání Thesauru linguae Latinae (S. B. preuss. Ak. d. Wiss. 1919, seš. XXXIV—XXXVI, str. 614 n.) se dovídáme, že v příštím roce správním je vydávání nových sešitů zajištěno; část sv. VI až k heslu fluctus je v tisku úplně hotova, další část ve vývěskách; rukopis je připraven až k heslu funesto, tedy téměř ke konci písmeny F. *A. S.*

Otázkou, měli-li staří Indoevropané výraz pro pojem ‚rodiče' (srv. LF. 42, 1915, 421 n.), znovu se obírá *E. Hermann* v Nachrichten von der kgl. Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen, philol.-histor. Klasse, 1918 na str. 211 n. Soudí, že označovali je duálem slova **pətēr* t. zv. duálem elliptickým, tak, jako se to v době historické děje v jaz. staroindickém (v. LF. 42, 422). Vede jej k tomu úvaha, že představy otec a matka v povědomí jazykovém pojímány jako představy k sobě

náležející, dvojici tvořící – na to mu ukazuji dvojice *suekuros: *suekrūs a *potis: *potnī. A poněvadž dvojice takové mohly být označeny t. zv. duálem elliptickým t. j. duálem jednoho z obou výrazů, usuzuje, že tomu tak bylo i u této dvojice představ a že tedy staroind. označování rodičů slovem *pitárāu* je pokračováním vyjadřování prajazykového. Je to možno, ale nikoliv jisto, protože není přes důvody Hermannovy jisto, zda skutečně otec a matka v představě starých Indoevropanů byly jako představy k sobě náležející, párové pojímány. Hermann usuzuje dále, že rodiče označováni již v prajazyku také duálem slova *mātēr. Vede jej k tomu ta okolnost, že v jaz. stind. (*mātárāu*) a v gotštině (*berusjos*, v. LF. 42, 426) se pojem ‚rodiče' vyjadřuje duálem resp. plurálem výrazu znamenajícího ‚matka'. Toto pojmenování pokládá za tak zvláštní a neobyčejné, že shodu tuto dovede si vyložiti jen společným původem, tím, že již v prajazyce také duálem výrazu pro matku byli rodiče označováni. Myslím, že závěr tento je ještě nejistější než v případě prvním. Předně neužívá se v obou jazycích téhož slova, což zajisté je významné a bylo by podivné při starobylém výraze zděděném z prajazyka, zakládajícím se na způsobu vyjadřování, jenž v germánštině úplně zanikl. A staroindické *mātárāu* lehce se pochopí vedle *pitárāu* v jazyce, v němž elliptický duál v době historické je stále v užívání: mohlo-li se vedle plnějšího *mātárāpitárā(u)* říkati jen *pitárāu*, mohlo se říkati také jen *mātárāu*. Got. *bērusjōs* lze pak vyložiti tak jako pozdější latinské *patrēs* nebo ř. *πατέρες* ve významu ‚rodiče' (v. LF. 42, 422 a 424) a že užito výrazu pro matku, je pochopitelné v jazyce, u jehož nositelů i jinak se jeví stopy změněného postavení ženy v rodině proti postavení, jež zaujimala u starých Indoevropanů. Hermann dotýká se také toho zjevu, že v plném výrazu *mātarapitarāu* bývá výraz pro matku na místě prvním: vykládá to tím, že ze dvou souřadných pojmů méně důležitý bývá kladen na místo první (srv. Ovidiovo *pecudes virosque*, Vergiliovo *armenta virosque*, avestské *pasuvīra*), ale připouští i vliv momentů jiných. Zajisté právem, citované obdoby latinské mnoho neznamenají, poněvadž jsou z mluvy veršované. Podrobně tímto zjevem obírá se *J. Benigny* ve článku »Die Namen der Eltern im Indoiranischen und im Gotischen« KZ. 48 (1918) 230—236. Nalézá, že v tom případě, když otec i matka jsou jmenováni (ať v kompositu nebo jako slova samostatná), bývá již v jazyce staroindickém výraz značící matku kladen na místo první (již RV. 4, 6, 7 *mātárāpitárā*, 10, 54, 3 *mātā́ pitā́ ća*), což v nářečích středoindických a novoindických ovládlo. Podobně tomu bylo asi i v jazycích staroiránských, jak lze souditi zejména z toho, že pravidlem je vyjadřování takové v jazycích novoiránských. V jazycích jiných zjevu toho není, jmenuje-li se otec i matka, bývá výraz pro otce na místě prvém. A nikde také, vyjímaje gotštinu, neužívá se pouze výrazu pro matku ve významu ‚rodiče', jako to je v stind. *mātárāu*. Benigny vysvětluje to tím, že postavení ženino v rodině již v době arijské (v době společného života Indů a Iranců) se změnilo, zlepšilo, matka postavena na roveň otci a jako se oba rodičové mohli označiti duálem slova ‚otec', mohli se nyní označovati také duálem slova ‚matka'. Zřetele grammatické vedle těchto zřetelů věcných způsobily, že v kompositu a při výčtu kladen výraz pro matku na místo první. Got. *bērusjōs* vykládá Benigny také tak, jak naznačeno výše: »man kann annehmen, daß manche german. Stämme, in unserem Fall die Goten, als sie unter den Einfluß der nordischen Urbevölkerung mit mutterrechtlichen Verhältnissen kamen, die Eltern auch nach der Mutter bezeichneten.« O latinském *patres* ve významu ‚rodiče' jedná *K. Meister* v knize Lateinisch-griechische Eigennamen (v Lipsku 1916) 123 nn. Ukazuje zejména, že se výrazu toho užívá až v době poklassické, a naznačuje, co asi vedlo k takovému užívání slova *patres*. Hojně se rozmohl výraz ten v latině vulgární, jak ukazují nápisy a španělština; o tom vykládají *E. Fahnenstock* a *M. B. Peaks* ve starší zde ne-

přístupné studii A vulgar Latin origin for Spanish padres meaning ‚father and mother' (Transactions of the American Philological Association 44, 1913, 77 nn.). Podle zprávy v Idg. Jahrbuch 4 (1917) 145 vykládá se tu lat. *patres* v tomto významu z mluvy řeckých otroků a propuštěnců a bylo by to tedy napodobením ř. *πατέρες* = rodiče (v. LF. 42, 422 n.).

Po delší přestávce přihlásil se opět k životu Rocznik slawistyczny osmým svazkem (v Krakově 1918, IV a 368 str. Za 25 korun). Dobrou polovici (str. 1—156) tohoto svazku — tedy část mnohem větší než ve svazcích dřívějších — zaujímají samostatné články; Łoś podává obšírnou zprávu o postupu prací při chystaném staropolském slovníku (1—57), Nitsch uveřejňuje článek »Z geografji wyrazów polskich« (str. 60—148), první pokus toho druhu v linguistické literatuře polské a trvám, že slovanské vůbec. Z menších uveden budiž článek Lehra-Spławiňského »Prasłow. *jь-* w językach zachodnio-słowiańskich» (str. 152 až 156), v němž auktor dřívější výklady Rozwadowského doplňuje poukazem na shodný vývoj tohoto hláskového útvaru v polštině a polabštině. V oddíle kritickém, do něhož tentokrát přispěli, van Wijka vyjímaje, jen spolupracovníci polští, je také posudek o Sedláčkově knize Přízvuk podstatných jmen v jazycích slovanských (v Praze 1914) od T. Lehra-Spławińského. Jinak zajímá nás zvláště posudek van Wijkův o Belićově knize Акценатске студије (v Bělehradě 1914), protože týká se knihy u nás dosud nepřístupné. Bibliografie podána v tomto svazku za léta 1915, 1916 a 1917 obvyklým způsobem. Také z ní dovídáme se o některých pracích u nás dosud neznámých. Tak na př. v petrohradské Encyklopaedii vedle Šachmatovova rozsáhlého díla Очеркъ древнѣйшаго періода исторіи русскаго языка (v Petrohradě 1915), o němž referoval již Jagić v Archivě für slav. Philologie 37, 175 nsl., vyšla mluvnice jazyka církevně-slovanského od Kuľbakina (Грамматика церковно-словянскаго языка по древнѣйшимъ памятникамъ (1915),— starší jeho mluvnice Древне-церковно-словянскій языкъ (v. o ní LF. 40, 364 nsl.) vyšla 1917 již ve 3. vydání —, cyrillská palaeografie od Lavrova (Палеографическое обозрѣніе кирилловскаго письма 1915, s přílohou Альбомъ снимковъ съ юго-славянскихъ рукописей болгарскаго и сербскаго письма 1916), Preobraženského Этимологическій словарь русскаго языка dospěl do r. 1916 v 14. sešitě do hesla сулея́. Kuľbakinova mluvnice srbsko-chrvatská vyšla již ve dvou vydáních (Сербскій языкъ. I. Фонетика и морфологія. VIII + 84 str., II. Хрестоматія V + 111 str., v Charkově 1915, po druhé 1917). Také odtud teprve — neboť ani publikace akademie krakovské z doby válečné sem ještě nedošly — dovídáme se, že Lehr má hotovu k tisku novou mluvnici jazyka polabského (podal o ní zprávu v Sprawozdaniach 22, 1917, č. 7.); Materyały i prace Komisyi językowej Akademii umiejętności vycházejí od r. 1917 tak, že místo dřívějších celých svazků vycházejí nyní v samostatných sešitech jednotlivé práce pod společným názvem Prace Komisji językowej; změnu podobnou dávno již navrhovali jsme pro Sborník filologický naší Akademie: že právem, ukazuje naznačená změna ve vydávání obdobného sborníku polského docela jasně.

Znamením doby je způsob, jakým uveřejňuje své grammatické práce mladý jazykozpytec polský *J. Š. Otrębski*. Uveřejňuje je ve formě většinou dvoulistových letáků. Vydal letáků takových dosud pět (v Kališi 1919) a vykládá v nich o slov. formách typu klikati : klicati, o původu slov. imperfekta, o slov. *mati*, o csl. *gradъ*, rus. *gorodъ*, pol. *gród* atd., o slov. genitivu sing. na *-go*, o slov. tvaru nom. plur. typu *plodi*, o lat. *senex* : *senis*, o slov. *-šь* v 2. os. sing., o řec. *γλῶσσα*. K jednotlivým článkům připojen stručný jejich obsah francouzsky nebo německy. Výklady o uvedených věcech vesměs jsou originální a svědčí

o nemalém nadání kombinačním, ale že záhadu, o niž jde, uspokojivým způsobem rozřešil, nelze říci snad ani o jediném z nich.

*

Po Leskienovi a Windischovi ztratila lipská universita nyní také *K. Brugmanna*, jenž zemřel 29. června tohoto roku, málo jen překročiv 70. rok svého věku (narodil se r. 1849 ve Wiesbadenu). S jeho jménem těsně jsou spojeny dějiny indoevropské jazykovědy od sedmdesátých let minulého století. Poznav nové methodologické principy, k nimž propracoval se Leskien domysliv a promysliv stanovisko Schererovo v jeho knize Zur Geschichte der deutschen Sprache (v Berlíně 1868) a jež Leskien šířil svými přednáškami na universitě lipské, stal se Brugmann záhy horlivým jich propagatorem a přesvědčivým obhájcem a ve skutek je uváděl svými pracemi, jimiž záhy platně se účastnil na přerodu jazykozpytného badání a na přestavbě budovy indoevropského hláskosloví a tvarosloví, jež ukázala se vyznavačům nového směru nutnou. Spolu s Osthoffem začal r. 1878 vydávati Morphologische Untersuchungen (šestý jejich svazek vyšel teprve roku 1910 po smrti Osthoffově) a v úvodním jejich slově formulováno je vyznání víry mladogrammatické školy, k níž se oba vydavatelé nadšeně a s plným přesvědčením hlásí, vyznání víry, jejíž dva hlavní články jsou pravidelnost změn hláskových a náležitý zřetel k psychické stránce lidské mluvy, — stanovisko, jež od zkoumání papírové řeči nutně vede k pozorování řeči skutečně žijící, od mrtvých jazyků vede k jazykům a nářečím současným a ze života těchto chce získati pevný podklad pro výklad života a vývoje oněch: Morphologische Untersuchungen měly pracemi obou svých auktorů v život uváděti nové tyto principy. R. 1885 hájí Brugmann tohoto směru ve zkoumání jazykozpytném proti Curtiovi zvláštním spiskem Zum heutigen Stand der Sprachwissenschaft a ještě i později příležitostně — nehledě k výkladům jeho vlastním — vrací se k principiálním těmto otázkám a jejich oprávnění. Ve vývoj názorů o hláskosloví indoevropském zasáhl zejména rozpravami Nasalis sonans in der indogermanischen Grundsprache a Zur Geschichte der stammabstufenden Deklinationen v 9. svazku Curtiových Studien zur griechischen und lateinischen Grammatik. Hláskosloví, tvarosloví a etymologii, tak jako u mladogrammatické školy v prvních jejích dobách vůbec, je věnována největší část prací Brugmannových. Ale časem obírá se intensivněji i skladbou: v posledních letech zabýval se v několika článcích některými problémy syntaktickými a syntaxi věnovány jsou také poslední dvě jeho studie, studie o původu zdánlivého subjektu ve větách takových jako *es regnet* atd. a rozprava Verschiedenheit der Satzgestaltung nach Maßgabe der seelischen Grundfunktionen in den indogerm. Sprachen. V prvém vydání svého Grundrissu přibral si k zpracování syntaxe B. Delbrücka, po výtce syntaktika své generace; ve vydání druhém zpracoval již nauku o významu slovních tvarů sám, spojiv tyto výklady přímo s výklady o tvoření tvarů. Od etymologického výkladu jednotlivých slov časem se obracel k výkladům celých skupin výrazů označujících tutéž představu, srv. na př. pojednání Die Ausdrücke für den Begriff der Totalität in den indogerm. Sprachen (1894), Die Demonstrativpronomina der idg. Sprachen, eine bedeutungsgeschichtliche Untersuchung (1904), Zu den Benennungen der Personen des dienendes Standes in den idg. Sprachen (1906, Indogerm. Forsch. 19); od výkladu jazykových zjevů, podávajícího se ze srovnání jednotlivých jazyků, postoupil někdy i za hranice srovnávacího jazykozpytu indoevropského, hledaje v jazykové psychologii a filosofii výklad té či oné věci: tak několikrát jednal o grammatickém rodě (Das Nominalgeschlecht in den idg. Sprachen v Techmerově International-Zeitschrift für allgemeine Sprachwissenschaft sv. 4., Das grammatische Geschlecht in den idg. Sprachen v Paul-Braunových

Beiträge sv. 15., The Nature and Origin of the Noun Genders in the Indo-European Languages 1897), o podstatě složených slov (Über das Wesen der sogenannten Wortzusammensetzung, eine sprachpsychologische Studie, 1900), o podstatě dissimilace (Das Wesen der lautlichen Dissimilationen, 1909). Z jazyků indoevropských nejbližší mu byly oba jazyky staroklassické; různými otázkami jazyka řeckého a starých jazyků italských obírá se nejpodrobněji a filologicky pohybuje se na půdě těchto jazyků nejbezpečněji. Řečtinou začal — první jeho rozprava, uveřejněná v Curtiových Studien ve 4. svazku (1871), týká se řeckého náhradného dloužení — a řečtině napsal obecně známou vzornou mluvnici (1. vydání 1885, čtvrté, upravené již A. Thumbem, r. 1910). Ale rozlehlý obor indoevropského jazykového celku upoutal jej velmi záhy, již r. 1872 jednal o fysiologii hlásky *r* v indoevropských jazycích (v 5. sv. Curtiových Studien) a od té doby jeho zájem především se týká tohoto celku a tento jeho zájem se dobou rozšiřuje a prohlubuje. Jeho smysl pro systematiku učinil z něho kodifikatora výsledků, jichž se mladogrammatická škola kolem lipských jazykozpytců seskupená dodělala: jeho Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogerm. Sprachen (1. vyd. 1886—1893, 2. vyd. 1897—1916, výtahem z něho je Kurze vergleichende Grammatik der indogerm. Sprachen 1904) je ovoce veliké práce, svědčí o podivuhodném ovládnutí rozsáhlého materiálu, a projevuje mistra ve věci i formě. Tento Grundriss ztělesňuje po Boppově srovnávací mluvnici a Schleicherově Compendiu třetí stadium v dosavadním vývoji indoevropské jazykovědy a je pohodlným východištěm všeho zkoumání dalšího. Osud byl k Brugmannovi milostiv, že dopřál mu dovésti do konce ohromné toto dílo a že dopřál mu vůbec rozvinouti činnost tak bohatou a obsáhlou. Jazykověda indoevropská ztratila v něm opět jednoho — snad již posledního — z vůdců, kteří ji na nových základech budovali a přivedli až k nynějšímu rozvoji, ztratila v něm nad jiné zdatného pěstitele a mistrovského učitele, jímž byl nejen za kathedrou, ale také ve všech svých pracích.

Ve Vratislavi zemřel 21. března t. r. tamní professor srovnávacího jazykozpytu indevropského *Otto Schrader* ve věku 64 let (narodil se 1855 ve Výmaru). Schrader byl nejpřednější a skoro jediný pěstitel t. zv. linguistické palaeontologie. Vyzkoumání kulturních poměrů nejstarších Indoevropanů věnoval Schrader mnoho práce a úsilí, prvním spisem »Die älteste Zeitteilung des indogerm. Volks« (1878) počínaje. Výsledky těchto svých obsáhlých a postupem času se prohlubujících a rozšiřujících studií uložil ve dvou souborných dílech: Sprachvergleichung und Urgeschichte, jež vyšlo po prvé 1883 v Jeně, po třetí r. 1906—1907, a Reallexikon der indogermanischen Altertumskunde (ve Strasburce 1901); druhé vydání tohoto díla začalo vycházet r. 1917, ze čtyř chystaných sešitů vyšel dosud jen první; je-li nové zpracování tak připraveno, aby mohlo vycházeti i po smrti auktorově, není zatím známo. Schrader uspořádal také nové vydání záslužného spisu Hahnova »Kulturpflanzen und Haustiere in ihrem Übergang nach Griechenland und Italien sowie in das übrige Europa«, šestým vydáním (1894) počínaje. V oboru, jejž si Schrader vyvolil za životní svůj úkol, dodělal se výsledků značných. Přes některé nedostatky, jež se jeho methodě vytýkají, snesl a vyložil tolik materiálu, že se mu podařilo nastíniti tu úplnější tu méně úplný obraz života dávných Indoevropanů; populárně zpracoval tento obraz ve knížce »Die Indogermanen« (Wissenschaft und Bildung sv. 77), jež přeložena také do ruštiny. Jeho díla jsou pramenem hojného poučení a základem pro další práci v tom oboru, pro niž však po Schraderovi marně hledáme rovnocenného specialistu.

Pilumnus a Picumnus.

Podává O. Jiráni.

Pilumnus a Picumnus patří k dlouhé řadě oněch božstev s úzce a přesně vymezenou působností, jež jsou tak charakteristická pro nejstarší období římského náboženství a jež Usener nazval »Sondergötter«. Vlivem pronikavých změn, jimž za prvých století republiky podlehly starořímské představy náboženské, byla božstva ta zatlačena do pozadí a buď úplně vymizela z paměti pozdějších generací nebo vděčí za uchování svého jména jenom zájmu učených grammatiků a starožitníků, jež lákala k smělým pokusům etymologickým a umělým konstrukcím mythologickým, nebo básníků, kteří je s oblibou vetkávali v pásmo pověsti božské a bohatýrské, podle řeckého vzoru vytvořené, jež měla aspoň částečně nahraditi úplný nedostatek domácí tradice mythické. Chceme-li tedy objasniti původní podstatu takovýchto božstev, což jest i úkolem tohoto článku, musíme obezřele vybírati z této starověké tradice a rozlišovati zprávy, v nichž, třebas v podobě všelijak pozměněné, prosvitají staré rysy, od zřejmých kombinací a výmyslů pozdějších. Nejbezpečnější oporou jsou nám při zkoumání tom jednak jména božská, pokud ovšem jsou etymologicky jasná, jednak zprávy o starých obřadech, se jménem božským nerozlučně spojených; neboť, jak známo, zachovává se obřad beze změny i tehdy, když původní význam a smysl jeho se zatemnil nebo pozměnil. Pokud se týče bohů, o nichž jednati chceme, můžeme šťastnou náhodou při výkladu původního významu jejich užiti obou těchto pomůcek: ty dovolují nám rozlišiti zcela přesně cenné jádro tradice od pozdějších přídavků.[1] Opominutí tohoto základního požadavku methodického zavinilo nezdar většiny dosavadních pokusů o rozřešení otázky této; o význačnějších z nich zmíním se v postupu svého výkladu.

Ze zpráv starověkých, pocházejících ne-li vesměs, jistě z největšího dílu z Varrona, jest beze sporu nejcennější poznámka o zajímavém a na prvý pohled prastarém obřadu konaném v Římě při narození dítěte, zachovaná nám, rovněž z Varrona, u Augustina

[1] Zprávy starověké sebrali: R. Peter v Roscherově Slovníku řec. a řím. mythologie pod heslem Indigitamenta (sv. II., sl. 213 n.), J. B. Carter (tamtéž, sv. III., sl. 2506 n.) a stručně G. Wissowa: Religion u. Kultus d. Römer, 2. vyd., v Mnichově 1912, str. 244.

(Civ. D. VI 9). Dovídáme se z ní, že po porodu obcházeli za noci tři mužové kol obou dveří domu, v němž ležela rodička a bušili do prahu nejprve sekyrou, potom palicí moždířovou a posléze jej ometali koštětem. Podle těchto aktů nazvána byla tři božstva: Intercidona (»a securis intercisione«), Pilumnus (»a pilo«) a Deverra (»a scopis« sc. deverrendis). Podle Varrona bylo účelem obřadů těchto, aby se zabránilo lesnímu bohu Silvanovi vstoupiti do domu a škoditi rodičce. Sekyra, palice moždířová a koště jsou podle něho symboly rolnictví, ježto sekyra je nutná ke kácení stromů, palice k výrobě mouky, koště k smetávání obilí na hromadu. Výklad tento, jakkoli přejímají ho i někteří novější badatelé, na př. L. Preller (Röm. Mythologie I³, str. 376), jest dojista nesprávný. Velmi hojné obdobné zvyky u různých národů starých i novějších, jež sebral E. Samter (Geburt, Hochzeit und Tod, v Lipsku a Berlíně 1911, str. 30 n.), nás učí, že obřady tyto značí různé způsoby obrany proti škodlivým daemonům.

Velmi nápadné jest, že ve zprávě této neděje se nejmenší zmínky o druhém členu božské dvojice, o níž jednáme, Picumnovi. To není jistě náhodné opominutí Varronovo, poněvadž na jiných místech, jak poznáme, uváděl bohy ty pospolu. A. J. Reinach (Revue de l'hist. des relig. sv. LV. 1907, str. 339 n.) kloní se proto k mínění, že zpráva ve formě zachované nepředvádí nám nejstarší obraz tohoto obřadu; původně byla prý ochrana rodičky ukládána jen dvěma božstvům, Pilumnovi a Picumnovi. Z důvodů, jež dále uvedu, nemohu souhlasiti s míněním tímto, nýbrž soudím, že Varro zachoval nám obraz tohoto obřadu v původní podobě jeho a že tedy nebyl tu původně sdružen Pilumnus s Picumnem, nýbrž že stalo se to až o něco později, třebas ještě v době velmi staré. Také Carterovi (na uv. m., sl. 2508) a Samterovi (na uv. m., str. 54, pozn. 2) zdá se možným, že spojení obou božstev jest pozdější, ale dalších výsledků z toho nevyvozují. Myslím, že právě tento rys podává nám klíč k správnému pochopení původní podstaty Picumnovy.

Poprvé nalézáme obě jména spojena ve zmínce Servia Fabia Pictora, konsula r. 135 př. Kr. (u Nonia p. 518 M.): Fabius Pictor ... Iuris pontificii lib. III: »Pilumno et Picumno«. Jinak objevují se, pokud jde o vztah jejich k manželskému životu, pospolu ve zprávě Varronově u Nonia p. 528 M., kde se o nich praví: Pilumnus et Picumnus di praesides auspiciis coniugalibus deputantur a z druhé knihy Varronova spisu De vita pop. Romani se připojuje, že po porodu »dis coniugalibus Pilumno et Picumno in aedibus lectus sternebatur«: za di coniugales prohlašuje je podle Varrona též Interpol. Serv. k Aen. IX 4. V jiné zprávě, rovněž z Varrona pocházející (Interpol. Serv. k Aen. X 76), se praví: Varro Pilumnum et Pitumnum (l. Picumnum) infantium deos esse ait eisque pro puerpera lectum in atrio sterni.

Zpráva o tom, že bohům bylo prostíráno v domě, kde ležela rodička, lehátko (lectus), nasvědčovala by též pozdějšímu spojení

jich, ale zdá se, že tento rys jest pouze pozdější přídavek k obvyklému staro římskému uctívání božstev, jež záleželo z t. zv. daps. Dojista nelze při zmínce o lectu mysliti na řecké lectisternium, poněvadž chybí tu podstatný rys lectisternia, kladení božských sošek na lehátko (srv. Wissowa na uv. m., str. 423, pozn. 1).

Avšak obřad, o němž jsme jednali, nedovedl by nás sám poučiti o povaze a podstatě boha Pilumna a tím méně Picumna. Nutno tedy obrátiti se o pomoc k etymologii. Tvar obou jmen jest jasný; jsou to původem svým mediopassivní participia praesentis, zakončená v **-meno-*, *-mno-*, jež máme zachována zvláště ve slově *alumnus* z **alo-mno-s* (= řec. *τρεφόμενος*) a ve jménech božstev téže kategorie jako Pilumnus a Picumnus: *Alemona. Vitumnus, Volumnus.* Jasná je též etymologie jména Pilumnus; jest to participium slovesa odvozeného od kmene slova *pilum* = palice moždířová, jež opět vzniklo z **pins-tlom* k *pīnsō.* Jest to tedy »bůh s palicí moždířovou« (Samter na uv. m., str. 53) nebo správněji, v souhlase se staro římským způsobem náboženského představování, božská moc, síla (numen), sídlící v palici moždířové a v ní činná, stejně jako na př. Terminus jest božské numen sídlící v mezníku. Ostatně již starověk spojoval většinou správně jméno Pilumnovo se slovem pilum = palice moždířová (místa ta shrnuje Reinach na uv. m., str. 337, pozn. 3). Jestliže L. Calpurnius Piso, konsul r. 120 př. Kr., soudil, že Pilumnus byl nazván, »quia pellat mala infantiae« (Interpol. Serv. k Aen. X 76), jest to ovšem etymologie nemožná, ale založená na téže představě o významu Pilumnově a Picumnově, pro niž je nazval Varro »infantium di«.

Méně zřejmá jest etymologie jména Picumnus. Uváděno ve spojitost se slovem *pīcus* »datel«,[1] jehož původ není ovšem též jasný (srv. Walde[2] s. v. pica) a s oskickým jménem *píkúfn* . . ., jež identifikováno bez rozhodných důvodů s lat. Picumnus (v. Planta: Grammatik der oskisch-umbrischen Dialekte, v Štrasburce, I. 1892, str. 104, 107, 266 n., 458, II. 1897, str. 45, 613). Jiní, na př. R. Peter (na uv. m., sl. 215) soudí, že jest to participium od *spicere* (Picumnus z **pic-o-meno-s* m. **spic-o-meno-s*) a znamená, stejně jako Picus (**spic-us*), s nímž jest Pilumnus úzce spojen, ale není s ním totožný, »slídič«, »starostlivý«, tedy nejprve ochranného ducha venkovského, pak ochránce rodiny dítkami požehnané. Oběma etymologiím těmto vadí pozorování Wissowovo (na uv. m., str. 243 n.), pro jehož správnost svědčí již stejný způsob tvoření obou jmen, že božstva tato patří k řadě staro římských dvojic jmen božských, jež vytýkají pojem a působnost božskou takřka s obou protilehlých bodů nebo pólů jejich; takové

[1] S etymologií touto setkáváme se již ve starověku u Nonia p. 518 M.: Picumnus et avis est Marti dicata, quam picum vel picam vocant, et deus, qui sacris Romanis adhibetur.

dvojice jsou na př. Anna Perenna, Panda Cela, Abeona Adeona a j. Uvedené etymologie jména Picumnus nelze však v tomto smyslu uvésti v souhlas s nepochybnou etymologií jména Pilumnus, jak jsme ji výše stanovili. Naproti tomu velmi se hodí k této vlastnosti obou jmen etymologie, kterou podal již J. A. Hartung (Die Religion der Römer, II. sv., v Erlangách 1836, str. 175 n.). Odvozuje jméno Picumnus od kořene *pik*, *$píg$* = píchati, bodati, který jest obsažen mezi jiným v starolatinském *pinnum* (z **picnum*) nebo *pinna* (z **picna*), což značí ostří sekyry, pak též sekyru.

S etymologií touto souhlasí i Reinach (na uv. m., str. 341, pozn. 1) a dovozuje, že Picumnus jest bůh této staořímské sekyry, zvané pinnum nebo pinna, jejíž jméno se udrželo i později v slově bipennis, Pilumnus pak jest bůh palice moždířové. Jen těmto bohům původně připadala, jak již výše poznamenáno, podle Reinacha ochrana rodičky v onom starobylém obřadu, o němž jsme jednali. Reinach soudí tak hlavně z toho, že obě božstva objevují se jako di coniugales vždy pospolu, a dále, že trojice božské nalézáme v náboženství římském vedle původních dvojic teprve vlivem etruským a řeckým. Ale při těchto pozdějších trojicích jde již o osobní, plně vyhráněné bohy, kdežto božstva, jež vystupují v obřadu, o němž jednáme, stělesňují pouze určitý magický akt (Intercidona, Deverra) nebo nástroj, jímž se akt ten děje (Pilumnus) a božstev takových bývala sdružována někdy celá řada (srv. Wisowa na uv. m., str. 25).

Pilumnus a Picumnus, při onom obřadu původně sami účastní, vyznačeni jsou podle Reinacha charakteristickými pro ně zbraněmi, palicí moždířovou a sekyrou; později však byla zvláštní působnost těchto zbraní vtělena ve dvojici božstev ženských, sdružených s dvojicí mužskou: *intercidere* je prý vlastní sekyře (odtud Intercidona), *deverrere* palici moždířové (odtud Deverra).

Bylo by zajisté možno připustiti, že Intercidona vyvinula se vedle Picumna, značí-li jméno to boha sídlícího a působícího v sekyře, ale jaká jest spojitost mezi palicí moždířovou a vymetáním, od něhož byla nazvána Deverra, zosobňující akt, který se objevuje u různých národů (srv. Samter na uv. m., str. 31 n.) a záleží v tom, že škodliví daemonové jsou odstraňováni metením? A proč dále po rozdělení původní dvojice božské ve čtveřici udržel se i na dále Pilumnus vedle Deverry, nikoliv však Picumnus vedle Intercidony? Soudí-li Reinach, že příčinou toho byla jednak větší různost jmen ženských božstev než božstev mužských, která způsobila, že jména ona se udržela, kdežto Picumnus splynul s Pilumnem, a dále, že nástroj, podle něhož nazván byl Pilumnus, byl i později znám, kdežto archaická sekyra (pinnum nebo pinna), k níž se pojilo jméno Picumnovo, zanikla, jsou to jistě důvody velmi málo přesvědčivé a lze proti nim uvésti, že i později objevují se Picumnus vedle Pilumna jako deus coniugalis a infantium.

Nemáme zkrátka příčiny domnívati se, že zpráva Varronova předvádí nám nikoliv původní obraz onoho obřadu, nýbrž jeho pozdější stadium.

Odmítneme-li tuto domněnku Reinachovu, že původně byl při obřadu tomto účasten jen Pilumnus a Picumnus a teprv později vznikly po boku jich Deverra a Intercidona, při čemž Picumnus splynul s Pilumnem, nemůžeme ovšem vyložiti Picumna jako boha oné archaické sekyry, zvané pinnum nebo pinna; neboť funkci, která by mu podle toho patřila, zastávala v obřadu onom již Intercidona a zůstalo by pak záhadou, proč i později byl ctěn s Pilumnem jako deus coniugalis a infantium. Možno však, jak myslím, podati ještě jiný výklad původní podstaty boha Picumna, při němž netřeba pokládati zprávu Varronovu za pozdější stupeň onoho obřadu a při němž se též nehledaným způsobem vysvětlí, proč ve zprávě té chybí jméno Picumnovo.

Vyjděme od slova pilum, jímž značí se, jak známo, netoliko palice moždířová, nýbrž i charakteristická zbraň římských legionářů, proslulé házecí kopí jejich. Poněvadž mezi oběma nástroji není na pohled žádného vztahu, soudili někteří badatelé (mezi nimi na př. i Walde², str. 583), že obě slova jsou různého původu; kdežto *pilum* = palice moždířová patří k *pinso*, vzniklo prý *pilum* = házecí kopí z **pigslom* od kořene **pig-* nebo **pik-* = píchati, bodati (»Waffe zum Anspieszen«). Ale neoprávněnost tohoto rozlišování dovodil zcela přesvědčivě G. Kropatschek[1] v zajímavém pojednání: Mörserkeulen und pila muralia (Jahrb. d. archäol. Inst., sv. XXIII. 1908, str. 79 n. a 181 n.). Dokazuje tak na základě nálezů z Oberadenu u města Lünen na řece Lippě, kde stával v době Augustově tábor římské legie; tu objeveno mezi jiným na 300 dřev, dlouhých $1^1/_2$—2 *m*, uprostřed tenších a na obou koncích zaostřených. Kropatschek dokazuje, že dřeva tato pokládati jest za t. zv. pila muralia, o nichž hlavní zprávy máme u Caesara (B. G. V 40, 6; VII 82, 1) a u Tacita (Ann. IV 51) a jichž užíváno na obranu z náspu a věží, nikoli v otevřené bitvě. Nápadné obdoby k zbraním těmto podávají nám, jak Kropatschek podrobně dovozuje a vyobrazeními na vasách dokládá, řecké palice moždířové, jichž se užívalo nejen k drcení zrn obilních, nýbrž i jako příležitostné zbraně. Ba Řekové znali i skutečnou zbraň podobnou palici té; dosvědčuje to Aineias (Comment. poliorc. 33, 2 Hug), jenž srovnává ji též s obrazy blesku. Kropatschek uvádí na doklad toho relief z Neuheimského Mithraea; blesk tu zobrazený jeví všechny charakteristické známky jak oněch dřev oberadenských tak palic moždířových. Pozdější známé pilum římských legií jest ovšem na pohled zcela různé jak od palice moždířové tak oněch dřev oberadenských, ale jest zcela možno, že Římané

[1] S výkladem jeho projevil úplný souhlas F. Skutsch (Glotta II. 1910, str. 379.

měli již před zavedením tohoto pila jinou, jednodušší zbraň, která měla leccos společného s pozdějším pilem, nehledě ovšem k charakteristickému železnému hrotu jeho; bylo jí užíváno při obraně hradeb a pro svou nápadnou podobnost s palicí moždířovou zvána též pilum (srv. podobný dvojí význam slova »moždíř« jako kuchyňského nářadí a střelné zbraně). Přeneslo-li však vojsko římské tento název i na pozdější své známé pilum, jest nutno souditi, že i ono nějak upomínalo svým tvarem na palici moždířovou; neboť kdyby toho nebylo, bylo by nepochopitelno, proč nevyhnuli se Římané dvojvýznamnosti a tím i nejasnosti slova pilum. A také skutečně, jak Kropatschek podrobně a přesvědčivě dokazuje, nelze sice pozdější historické pilum přímo odvoditi ze starší formy pila hradebního, ale možno zjistiti formální podobnost některých částí jeho s pily oberadenskými, které, nehledě k zaostřeným koncům, jsou skutečné palice moždířové.

Tato forma římské zbraně obranné, jež pro značnou podobnost s palicí moždířovou zvána byla pilum a později, když vzniklo již známé pilum doby historické, rozlišována od něho přívlastkem murale, vede po mém soudu nejvhodněji k poznání původní podstaty boha Picumna. Jestliže jméno jeho jest skutečně odvoditi z kořene **pik-* = píchati, bodati, a etymologie ta nejlépe odpovídá původní podstatě sdruženého s ním Pilumna, jest bůh tento ztělesněním božské síly, sídlící v nástroji určeném k bodání. Vztah mezi Pilumnem a Picumnem lze si na základě toho, co o vývoji slova pilum vyloženo, představiti takto.

Pilumnus jest božská moc (numen) sídlící a působící v pilum t. j. palici moždířové: té užíváno bylo od pradávných dob i při obřadu, od něhož jsme vyšli a jehož účelem bylo zaháněti škodlivé duchy od domu, v němž ležela rodička. Tohoto domácího nástroje užívalo se však v čas potřeby i na obranu proti nepříteli a podle něho vytvořena i nazvána zbraň, lišící se od palice moždířové jen zaostřenými konci, pozdější pilum murale. Ale i pilum ve formě zbraně bylo pro dávného Římana sídlem božské síly, čehož doklady nalézáme i u jiných národů;[1] božstvo to nazváno podle aktu, jenž od něho očekáván, aby totiž nástroj, v němž sídlilo, zabodl se v tělo nepřítelovo, Picumnus. Jméno toto združeno pak se jménem božstva sídlícího v palici moždířové, z níž se zbraň ta vyvinula a jíž se nápadně podobala, v dvojici, která vytýkala starší i nový úkol stejně nazvaného nástroje. Odtud chápeme, proč ve Varronově popisu onoho obřadu neobjevuje se vedle Pilumna též druh jeho: při obřadu tom užíváno totiž původně palice moždířové, ač není zajisté nemožno, že později, když pilum značilo i zbraň, palici moždířové zcela podobnou, byla k tomu účelu brána

[1] Srv. o tom zajímavý výklad L. Deubnera (Arch. f. Relig. Wiss. VIII. 1905, Beiheft, str. 71). O Římanech dosvědčuje na př. Clem. Alex. Protr. IV 46 a Arn. VI 11 podle Varrona, že v kopí ctili Marta (hasta Martis).

i tato zbraň; neboť že i zbraní různého druhu bylo užíváno k zahánění zlých daemonů, dovodil Samter (na uv. m., str. 39 n.). Proto mohl býti i Picumnus, zosobňující akt bodání pilem, vřaděn mezi di coniugales nebo infantium, kteří uctíváni po porodu zřizováním lehátka (lectus).

Pokud jde konečně o výraz »*pilumnoe poploe*«, jejž zachoval nám z písně Saliů Festus p. 205 M., netroufám si rozhodovati, vytýká-li se jím, jak soudí Reinach (na uv. m., str. 346), pokojný, rolnický ráz starořímského občanstva v protivě ke Quirites (v tom případě pilum = palice moždířová), či označuje-li lid ozbrojený pilem, zbraní podle palice moždířové nazvanou.

Ostatními, dosti četnými zprávami o božstvech těchto, netřeba se zabývati, neboť jsou to vesměs výklady založené buď na etymologii obou jmen nebo mythologických kombinacích grammatiků a básníků; původ a vznik jejich objasněn jest, pokud to vůbec možno, v pracích, jež jsem výše uvedl. Pro poznání původní podstaty obou božstev, o něž nám tu šlo, jsou bezcenné.

Studie o pramenech filosofických spisů Ciceronových.

Napsal **K. Svoboda.**

(Dokončení.)

XV. De officiis.

I. a II. kniha jsou přeloženy z Panaitia (ad Att. XVI 11, 4, de off. I 6 n., 9, II 16, 51 a j.), ale obsahují několik vložek Ciceronových. Na samém začátku (I 7, 8) podává Cicero, jak sám praví, definice povinností, což prý Panaitios opominul. S těmito »definicemi« si badatelé nevěděli rady; uznávali interpolace a mezery, ale opravovali vlastně Cicerona.[1] Nejprve praví Cicero, že výklad o povinnostech jest dvojí: obecný, vycházející od pojmu nejvyššího dobra, a zvláštní o jednotlivých povinnostech (§ 7). Definice to arci není, nýbrž rozdělení. Vskutku dále píše: atque etiam alia divisio est officii, opět nepřesně; neboť nepodal rozdělení povinností, nýbrž výkladu o nich. Pak (§ 8) dělí povinnosti na obecné (καθῆκον) a dokonalé (κατόρθωμα) a obě stručně definuje. Užil tu svého výkladu ze spisu de fin. III 58 n.

[1] Interpolaci tu uznával Thiaucourt (str. 308) a Schmekel (str. 29), mezeru C. F. W. Müller (Teubn. vyd.), interpolaci i mezeru G. F. Unger (vyd. v Lipsku 1852; Phil. III. Suppl., 1878, str. 14 n.) a G. Heine (vyd.[3] v Berlíně 1866). Správnosti textu hájí H. Jungblut (Die Arbeitsweise Ciceros im ersten Buche über die Pflichten, ve Frankfurtě 1907, str. 5) a Ch. Knapp (Amer. journ. of phil. XXVIII, 1907, str. 56 n.).

(tak soudí Lörcher, Burs. Jahresber. CLXII, 1913, str. 155) nebo řeckého originálu, z něhož tam čerpal a o nějž se opíral nepřímo též Stobaios II 85, 12 W. (tak soudí Strache, str. 78), srov.:

de off. I 8 et medium quoddam officium dicitur et perfectum. perfectum officium rectum, opinor, vocemus, quoniam Graeci *κατόρθωμα*, hoc autem commune officium *καθῆκον* vocant. atque ea sic definiunt, ut rectum quod sit, id officium perfectum esse definiant; medium autem officium id esse dicunt, quod cur factum sit, ratio probabilis reddi possit.

de fin. III 58 est autem officium, quod ita factum est, ut eius facti probabilis ratio reddi possit.
59 ... videmus esse quiddam, quod recte factum appellemus, id autem est perfectum officium, erit etiam inchoatum, ut, si iuste depositum reddere in recte factis sit, in officiis ponatur depositum reddere... est quoddam commune officium sapientis et insipientis...

Stob. II 85, 13 *ὁρίζεται δὲ τὸ καθῆκον τὸ ἀκόλουθον ἐν ζωῇ, ὃ πραχθὲν εὔλογον ἀπολογίαν ἔχει... τῶν δὲ καθηκόντων τὰ μὲν εἶναί φασι τέλεια, ἃ δὴ καὶ κατορθώματα λέγεσθαι. κατορθώματα δ' εἶναι τὰ κατ' ἀρετὴν ἐνεργήματα ... οὐκ εἶναι δὲ κατορθώματα τὰ μὴ οὕτως ἔχοντα, ἃ δὴ οὐδὲ τέλεια καθήκοντα προσαγορεύουσιν, ἀλλὰ μέσα...*

Později uvidíme, že druhá možnost (užití řecké předlohy) je pravdě podobnější. Posléze (§ 9) podává Cicero Panaitiovo rozdělení výkladu o povinnostech: triplex igitur est, ut Panaetio videtur, consilii capiendi deliberatio. Slůvko ‚igitur' má buditi zdání, že jedna myšlenka vyplývá logicky z druhé.

Na konci I. knihy (§ 152 n.) jedná se stručně o sporu povinností, vyplývajících z různých ctností, o čemž Panaitios také nejednal. Výklad ten bývá odvozován zpravidla z Poseidonia,[1] poněvadž je jmenován v § 159 ea Posidonius collegit permulta, sed ita taetra... Jeho spis o povinnostech Cicero patrně sám četl (ad Att. XVI 11, 4, de off. III 8) a jemu náleží definice moudrosti v § 153 (v. výše str. 73). Proti tomu Klohe (uv. sp. str. 38 n.) a Jungblut (uv. sp. str. 74 n.) dokazovali, že to Cicero psal podle svých reminiscencí: § 153 podle Lael. 87, de fin. III 65 (touha po lidské společnosti) a de fin. II 37, Tusc. IV 57 (definice moudrosti), § 154 podle de rep. I 7 (snaha prospěti lidstvu), § 155 podle de orat. III 139 (filosofové jako učitelé), a dodávají, že by Poseidonios nebyl dával přednost jednání před poznáním (§ 153 n.). Ale nemají asi pravdu. Výklad postupuje zcela logicky: povinnosti k lidské společnosti jsou přednější než povinnosti plynoucí z touhy po poznání, neboť *a*) bez společnosti nelze žíti, *b*) moudrost, jsouc znalost věcí božských a lidských, předpokládá společnost (bohů a lidí) (§ 153), *c*) po poznání má následovati jednání, a to především ku prospěchu lidí, *d*) v nebezpečenství každý pospíchá na pomoc vlasti, příbuzným a přá-

[1] Činí tak Hirzel (II, str. 501 n., 722 n.), Thiaucourt (str. 309), H. N. Fowler (Panaetii et Hecatonis librorum fragmenta, v Bonnu 1885, str. 7 n.), Giambelli (Riv. di fil. XVII, 1889, str. 229), Schmekel (str. 28) a Lörcher (Burs. Jahresber. CLXII, 1913, str. 155).

telům, zanechav badání (§ 154), *e)* filosofové učili jiné a zanechali po sobě svá díla, čímž prospěli společnosti (§ 155 n.). Ačkoliv Poseidonios často velebil poznání, nezapomínal ani na jednání; soudíme tak ze Senekova spisku de otio. Tam čteme, že člověk má prospívati co nejvíce lidem (3, 5), že jsme zrozeni k poznávání i jednání (5, 1; 8), že poznání není bez jednání (5, 8), že ctnost se má projevovati jednáním (6, 2), že mudřec se snaží prospěti potomstvu (6, 4 n.). Seneka praví sice jen, že následuje stoiků (3, 1), ale čerpal patrně přímo z Poseidonia jako jinde velmi často. V jeho duchu praví, že bozi a lidé tvoří obec (4, 1, srov. de off. I 153, de nat. d. I 116, II 78, 154), že příroda nás stvořila, abychom pozorovali krásu světa (5, 3, srov. de rep. VI 15, Tusc. I 44, de nat. d. II 37, 140, 155), že lidský duch jest božského původu (5, 5, v. výše str. 259).

Jednal-li Cicero podle Poseidonia o sporu jednotlivých ctností, pak je pravdě podobno, že podle něho se zmínil o sporu užitečna II 88, jak také soudil Thiaucourt (str. 309) a Schmekel (str. 28). Před tím v § 86 n. uvádí Cicero výtku Antipatra Tyrského, že Panaitios nejednal o zdraví a penězích. Snad správně soudí Hirzel (II, str. 724), že o tom četl v Athenodorových *κεφάλαια*, jichž užíval při skládání díla (ad Att. XVI 11, 3; 14, 4).

O III. knize tvrdí sice Cicero, že ji psal ‚nullis adminiculis, sed, ut dicitur, Marte nostro' (§ 34), ale vidíme z citátů, že řeckých pramenů přece užil. Pomýšlí se hlavně na Poseidonia a Athenodora Kalva, za jejichž spisy žádal v dopisech (ad Att. XVI 11; 14), a na Hekatona, jejž cituje, jako by jej byl sám četl (§ 63, 89).[1] Co bylo majetkem jednotlivých filosofů, přesněji se neurčuje.

V § 13 n. vykládá Cicero stručně o povinnostech stoickým způsobem. Definuje nejvyšší dobro jako v de fin. III 31 a liší dokonalou a obecnou povinnost tak jako v de fin. III 58 a de off. I 8. Užívá přímo řeckého originálu III. knihy de fin., neboť podává definici dokonalé povinnosti, jež není v de fin. III 58 ani de off. I 8, ale za to u Stobaia II 93, 14, srov.

de off. III 14 illud autem officium, quod rectum idem appellant, perfectum atque absolutum est et ... omnes numeros habet.	Stob. II 93, 14 *κατόρθωμα δ'εἶναι λέγουσι καθῆκον πάντας ἐπέχον τοὺς ἀριθμοὺς ἢ ... τέλειον καθῆκον.*

V § 19—32 podává »formuli« pro spor počestného a užitečného: není dovoleno škoditi bližnímu pro svůj prospěch. Výklad činí uzavřený celek a jest dobře disponován: *a*) ublížení

[1] Bake (str. 246) pokládal za pramen Athenodora Kalva, Kühner (str. 110 n.) Platona, Aristotela, Diogena Babylonského, Hekatona, Poseidonia a Antipatra Tyrského, O. Heine (vyd.[3] str. 22) Hekatona, Hirzel (II, str. 725 n.) Hekatona prostřednictvím Athenodorovým, Fowler (uv. sp. str. 7 n.) Poseidonia a Hekatona, Thiaucourt (str. 312 n.) Kalva nebo Poseidonia, Giambelli (Riv. di fil. XVII, 1889, str. 234 n.) Diodota, jenž užil Hekatona.

druhému ničí lidskou společnost (§ 21 n.), *b)* nedovolují ho zákony (§ 23), *c)* ani příroda (§ 25 n.), *d)* příklady užití formule (§ 29 n.). Cicero jej odděluje zřetelně od další části; praví, že by tak byl vykládal Panaitios o tomto sporu (§ 33), a teprve potom praví, jak upozornil Hirzel (II, str. 326), že si bude vésti zcela samostatně (§ 34). K předcházejícím výkladům to tedy netřeba vztahovati. Domníváme se, že je tu užito Poseidonia; neboť on jednal stručně o onom sporu (§ 8 quem locum miror a Posidonio breviter esse tactum in quibusdam commentariis, praesertim cum scribat nullum esse locum in tota philosophia tam necessarium). Poseidonios učil tak patrně v duchu svého učitele Panaitia, jejž chtěl doplniti. Stejný zřetel k lidské společnosti jako tuto má Poseidonios v de off. I 152 n.[1]

Teprve v dalších výkladech (§ 35 n.) následoval Cicero Hekatona. Mluví sice o něm tak, jako by jej byl sám četl (§ 63 Hecatonem . . . video in iis libris, quos de officio scripsit Q. Tuberoni, dicere . . .), ale je možné, že jeho učení poznal z Athenodora, tak jako se asi z něho dověděl o Antipatrovi Tyrském II 86 n. Předlohy užíval zcela volně. V § 96 píše, že vykládá o sporu povinností podle čtyř základních ctností. Hirzel (II, str. 735 n.) neprávem soudil, že takové uspořádání bylo již v řecké předloze. Disposice je dílem Ciceronovým, jenž chtěl rozděliti výklady podobně jako v I. knize. Ale mnoho práce si s tím nedal. Výkladů o rozumnosti a spravedlivosti vůbec nelze odlišiti, v stati o zdrželivosti (§ 116—120) není vůbec příkladů sporu povinností, nýbrž reminiscence z Antiochova přehledu názorů o nejvyšším dobru (§ 119) a z výkladů o Epikurovi v I. a II. knize de finibus: z II 93 (Metrodoros), 89 (bolest), 98 (nedůslednost) v § 117, z I 49 (statečnost), II 85 (ctnosti a přátelství) v § 118. Zdá se, že v předloze byly probírány spory povinností podle poměrů životních; tak lze rozlišiti u Cicerona povinnosti v přátelství (§ 43 n.), ve státu (46 n.), v obchodu (50 n.), při slibu (92 n.), přísaze (104 n.).

XVI. Závěr.

Probrali jsme všechny filosofické spisy Ciceronovy, i nezbývá, než abychom shrnuli, co jsme poznali o způsobu jeho práce. První otázka, jež se naskýtá, je, zda označoval své předlohy čili nic. Prvního mínění hájil Petersen (uv. sp. str. 9) a J. Novák (uv. poj. str. 16), druhého Goerenz (vyd. de fin. str. XXIV), Zietzschmann (str. 8), R. Novák (str. 4), Schwenke (Berl. phil. Woch. VIII, 1888, sl. 1307) a j. Cicero si nepočínal stejně. Otevřeně se přiznával ve spise de officiis, že následoval Panaitia, ale po-

[1] Hirzel (II, str. 326) pokládal za možné, že je v této části užito Poseidonia a Athenodora; za hlavní pramen knihy prohlásil (str. 736) Athenodora.

piral, že by byl pouhým překladatelem (I 6 sequemur igitur ... Stoicos non ut interpretes, sed ut solemus, e fontibus eorum iudicio arbitrioque nostro, quantum quoque modo videbitur, hauriemus, II 60 Panaetius, quem multum in his libris secutus sum, non interpretatus ...). Snad také v Konsolaci prohlašoval Krantora za svůj hlavní pramen (zl. 7 M. in Consolatione filiae 'Crantorem', inquit, 'sequor'), necitoval-li ho pouze příležitostně. Jindy naznačoval pramen tím, že mluvící osoba pravila, že vyloží učení toho neb onoho filosofa. Tak naznačoval snad Scipio Panaitia za svůj pramen v de rep. I 39, 68 (v. výše str. 9). Karneades byl označen v de rep. III 8 jako pramen řeči Furiovy. V Acad. pr. 10 (srov. § 61) slibuje Lukullus, že vyloží názory Antiochovy. V de fin. V 8 (srov. § 14, 81) vybízí Cicero Pisona, aby vyložil učení akademické a peripatetické podle Antiocha. V jiných spisech citoval třeba několikrát svůj pramen, ale neříkal, že ho užil v celém výkladu. Tak v de rep. II 27 jmenuje Polybia (sequamur enim potissimum Polybium nostrum ... o Numovi), v Tusc. III 52, 61, IV 23, 53, 63 Chrysippa, v de nat. d. I 123 Poseidonia, III 29, 44 Karneada, v de divin. I 125 Poseidonia, II 9 Karneada, v de fato 23, 31, 32 Karneada. Za dostatečné označení pramene to ovšem nelze pokládati; neboť vedle pramenů, jichž Cicero užil, cituje stejným způsobem mnoho jiných, jichž sám nečetl. V Tusc. I 79 cituje Panaitia, III 18 Dionysia Heraklejského, IV 53 Sfaira, V 24 n. Theofrasta, 27 Metrodora, v de divin. I 5, II 100, 105 Dikaiarcha, II 90 Diogena, v de fato 12 n. Chrysippa a Diodora, v de off. III 42 Chrysippa atd., ač příslušných spisů nečetl. Někdy jmenoval svou předlohu mimo vlastní spis (k dopisům ovšem nehledíme): z Tusc. III 28 poznáváme, že v I. knize de finibus čerpal ze Zenona (nejasně to naznačil též v de fin. I 16, kde praví, že slyšel v Athenách Faidra a Zenona), podobně z § 59, že v Konsolaci užil též Antiocha, z de fin. IV 23, že v II. knize Tuskulánek se opírá o Panaitiův dopis. Předloh spisů de legibus, de finibus II.—IV., Tusc. disp. I., V., Velleiovy řeči v de nat. d. I 18 n., Katona a Laelia ani slovem neoznačil, snad proto, že z nich těžil méně než v jiných knihách a že je tedy pokládal jen za pomůcku, ne za pramen.

Druhá důležitá otázka jest, zda užíval jediného pramene či měl-li jich více. Ani v té věci si Cicero nepočínal stejně. V nejstarším díle de re publica užil několika pramenů, Panaitia, Dikaiarcha, Polybia, Karneada, Chrysippa, Poseidonia; jejich výklady rozdělil mezi jednotlivé osoby. Vzorem mu byl Platon. V knihách de legibus, jež měly málo filosofického obsahu, čerpal z týchž pramenů jako v de re publica, hlavně z Chrysippa. V Paradoxech zpracoval, spíše řečnicky nežli filosoficky, stoický pramen, přibrav látku z de finibus. Z několika pramenů (Krantora, Kleitomacha) Antiocha) čerpal Konsolaci, ze dvou (Aristotela a Poseidonia, Hortensia, z hojných pramenů (Antiochova Sosa, Kanonik, histo-

rického spisu, Filona a Kleitomacha) Akademika. Za to v dalších spisech, jež skládal velmi spěšně, přestával většinou na jediném prameni: v I. knize de finibus následoval Zenona, v II., IV. a V. Antiocha, ve III. Diogena nebo spíše Antipatra, v I. knize Tuskulánek Poseidonia (vedle látky z Konsolace), v II. Panaitia, III. a IV. Chrysippa, V. Poseidonia. V I. knize de nat. deorum užil epikurovského spisu pro řeč Velleiovu a Posedoniova pro kritiku Kottovu, jeho následoval i ve II. knize, ve III. Kleitomacha. I. kniha de divinatione opírá se o Poseidonia, II. o Kleitomacha, de fato taktéž o Kleitomacha — z něho jsou vzaty i positivní důkazy Chrysippovy —, Kato o Poseidonia, Laelius o Theofrasta, I. a II. kniha de officiis o Panaitia, III. o Poseidonia a výtah Athenodorův. Jinak užíval Cicero jen soustavných pramenů, a to souvěkých (epikurovce Zenona, Poseidonia, Antiocha) i starších (Theofrasta, Chrysippa, Kleitomacha, Panaitia).

S předlohami zacházel volněji, než se soudívá. Známý výrok »*ἀπόγραφα* sunt, minore labore fiunt« (ad Att. XII 52, 3) nesmíme bráti doslovně. Předlohy své krátil, ale nestejnoměrně. Poučné je srovnati Velleiovy výklady v I. knize de nat. deorum s předlohou zachovanou ve zlomcích herkulánských. Výklad o Chrysippově theologii zkrátil asi na polovici (v. Diels, Doxographi Graeci, str. 545 n.), výklad o Diogenovi Babylonském shrnul v jedinou větu (na uv. m. str. 548 n.) a z podrobných výkladů o básnické mythologii (vyd. Gomperzovo, str. 5—65) vzal téměř jen hesla (§ 42). Z obšírných důkazů Kleitomachových o ctnosti bohů (u Sexta Emp. IX 152—177) podržel jen základní myšlenku (III 38). Z historické části Antiochových Kanonik (u Sexta Emp. VII 47—260) vybral v Acad. pr. 72—76 jen několik úryvků.

Jindy zase předlohy rozšiřoval, především příklady z římských dějin a práva, o něž měl zájem jako státník a soudní řečník. Mnoho místa zabírají — nehledíme-li k de re publica a de legibus, kde jsou na místě, — zvláště v Paradoxech, II. kn. de finibus, Laeliu a III. kn. de officiis. Dále vkládal do svých knih hojně výňatků z básníků. Činili tak i řečtí filosofové, zejména Chrysippos (Galen. de plac. Hipp. et Plat. 258, 11; 261, 2; 274, 14 *ἐμπέπλησται γὰρ ὁ περὶ ἡγεμονικοῦ λόγος ὑπὸ Χρυσίππου γεγραμμένος ἐπῶν ποιητικῶν*, 281, 1) a Poseidonios (Galen. 372, 12). Cicero chtěl v nich ukázati i svoje umění překladatelské.

Konečně vkládal jednotlivé myšlenky i delší výklady z jiných spisů filosofických, buď že mu uvázly v mysli a příležitostně si na ně vzpomněl, nebo přímo užil svého staršího spisu aneb jeho předlohy, nebo jiného spisu, který znal. Tak kdykoliv se mu naskytla příležitost, vkládal Antiochův přehled mínění o nejvyšším dobru a jeho způsobem stotožňoval učení starých filosofů a stoické (v. výše str. 65 a 132). Polemiku proti Epikurovi přenesl z II. knihy de finibus do Tusc. II 17 n., III 38 n., de nat. d. I 111 n., de off. III 117 n. a j., myšlenky Poseidoniovy do I. knihy de le-

gous, Konsolace, Tusc. IV 10, 57, látku Konsolace do I. a III. knihy Tuskulánek, myšlenky z Laelia do I. knihy de officiis. II. knihu de finibus (§ 45 n.) a II. knihu de divinatione (§ 87 n.) rozšířil výňatky z Panaitia, spis de fato (§ 44 n.) výňatkem z Antiocha. Z Karneadovy polemiky proti věštění, jíž užil ve II. knize de divinatione, přenesl do I. knihy důkaz Chrysippův. Někdy vkládal do knih již hotových, ale ještě neuveřejněných, dodatky ze spisů, jimiž se právě obíral. Tak podle V. knihy Tuskulánek vylíčil v de fin. V 77 n. spor peripatetiků a stoiků o ctnosti a blaženém životě a zmínil se o něm v Acad. p. 134; tamtéž v § 135 odkazuje na IV. knihu Tusk.: § 135 illi (Academici) quidem etiam utiliter a natura dicebant permotiones istas animis nostris datas . . . iracundiam fortitudinis quasi cotem esse dicebant — recte secusne alias viderimus, srov. Tusc. IV 43 Peripatetici perturbationes istas . . . dicunt . . . utiliter a natura datas . . . iracundiam laudant, cotem fortitudinis esse dicunt.[1] Ve spise de nat. d. I 69 n. se opíral o de fato 21 n. (Epikuros popíral osud), II 6—11 o de divin. I 29 n., 77, 101 n. (úkazy a věštby), III 14 o de divin. I 22 (není dobře znáti budoucnost).[2]

Tyto vložky je nutno odlišiti při hledání pramenů, jinak se dojde výsledků nesprávných. Není to vždy snadné. Naprostá shoda myšlenková, po případě i slovní, shoda několika myšlenek za sebou, v čemž viděli badatelé často bezpečný důkaz užívání téhož pramene v různých spisech, svědčí právě pro vložku; taktéž opakování stejné myšlenky na několika místech (na př. Antiochova přehledu) a chyba v disposici. Logické skoky, jež vznikly vložkou, snažil se Cicero zakrýti různými spojkami, na př. de fin. II 45 honestum igitur id intellegimus . . . (vložka z Panaitia), de off. I 9 triplex igitur est, ut Panaetio videtur . . . (k definici povinností vložené Ciceronem je připojeno Panaitiovo rozdělení výkladu o povinnosti), Tusc. III 55 n. ergo ista necopinata . . . duplex est igitur ratio veri reperiendi . . . 59 hoc igitur efficitur . . . itaque dicuntur . . . (vložky z Konsolace). I jiné skoky logické, vzniklé krácením nebo neporozuměním, odstraňoval takovým způsobem, na př. de fin. I 57 sed ut iis bonis erigimur, quae expectamus, sic laetamur iis, quae recordamur. stulti autem malorum memoria torquentur . . . est autem situm in nobis . . . sed cum ea, quae praeterierunt . . ., III 58 est autem officium, quod ita factum est, ut eius facti probabilis

---

[1] Cicero sice mluví na prvním místě o akademicích, ale po způsobu Antiochově je stotožňoval s peripatetiky (srov. Acad. post. 17, 22, de fin. IV 5 a j.).

[2] Závislost prvého místa poznal Lörcher (Burs. Jahresbericht CLXII, 1913, str. 26), druhého Pohlenz (Berl. phil. Woch. XXVIII, 1908, sl. 72), shodu třetího pozoroval Cropp (uv. sp. str. 23) a viděl v ní důkaz, že Kleitomachos byl pramenem III. kn. de nat. deorum; nesprávně, neboť je to reminiscence.

ratio reddi possit. ex quo intellegitur officium medium quiddam esse . . ., Lael. 44 amicorum bene suadentium valeat auctoritas . . . et adhibitae pareatur. nam quibusdam . . . placuisse opinor . . . fugiendas esse nimias amicitias . . . Někdy se Cicero nespokojil vložkou jedinou, nýbrž k jedné připojil druhou, jako v de fin. II 34 n. (Antiochův přehled názorů) a 45 n. (Panaitiův výklad o vzniku počestna), v de off. II 86 n. (Antipatrovo doplnění Panaitia) a 88 n. (spor užitečna). Sám dobře charakterisoval svůj způsob psaní v Tusc. V 18 philosophi quamcumque rem habent in manibus, in eam, quae conveniunt, congerunt omnia, etsi alio loco disputata sunt.

I jinak měnil své předlohy. V de divin. I 2 n., 87 n. (o věštění u různých národů) a de nat. d. II 91 (principio enim terra sita in media parte mundi . . .), 98 (principio terra . . . locata in media sede mundi, solida et globosa et undique ipsa in sese nutibus suis conglobata . . .), 116 (si mundus globosus est ob eamque causam omnes eius partes undique aequabiles ipsae per se atque inter se continentur, contingere idem terrae necesse est . . .) excerpoval několikrát totéž místo; v Acad. pr. 30, 31 rekapituloval, co vyložil v § 19—29. Odchylně od předlohy rozdělil látku v II. a III. knize de nat. deorum, jakož i v Katonu ve čtyři části. V III. knize de officiis napodobil rozdělení I. knihy podle čtyř ctností. Jednotlivé oddíly zřetelně označoval — je to vliv rhetorického vzdělání.

Ciceronovým dílem jsou předmluvy, jež skládal, jak známo, do zásoby (ad Att. XVI 6, 4). Některé mají obsah filosofický: v de rep. I 1—11 mluví o povinnosti účastniti se života politického, v Tusc. III 1—6 o lidské povaze, IV 1—7 o Pythagorovi a římské filosofii, V 1—11 o úkolu filosofie, v de nat. d. I 1—5 a de divin. I 1—7 podává stručný obsah celého díla. Jinde mluví o své činnosti filosofické, hájí pěstování filosofie vůbec a zvláště jazykem latinským a svého směru akademického (Acad. pr. 5—9, de fin. I 1—12, Tusc. I 1—7, II 1—9, de nat. d. I 6—14, de divin. II 1—7, de off. II 1—8).

I ve vlastních výkladech usiloval o samostatnost. V Acad. pr. vyvracel sám, arci velmi chabě, mnohé námitky Antiochovy proti skepsi a sám ukazoval v § 116 n. na některé rozpory mezi filosofy. V Tusc. V 88 n. přepracoval předlohu (Poseidonia), užívaje látky z I. a II. knihy de finibus, v II. knize de divin. potíral sám některé druhy věštectví.

Pro důkladné, pronikavé řešení otázek filosofických neměl valného pochopení ani on, ani většina jeho čtenářů. Nesnadnějšími otázkami obíral se podrobněji jen v Akademikách a v de fato. Tak jako většina filosofů po Aristotelovi měl největší zájem o ethiku, praktickou filosofii; jí věnoval svá rozsáhlá díla de finibus, Tusc. disput., de officiis i drobné spisy Paradoxa, Katona a Laelia, nehledě ke ztraceným.

Veliký význam přičítal definicím (de rep. III argum. August.: . . . docet deinde, quanta sit in disputando definitionis utilitas, de fin. II 3 n., de off. I 7 omnis enim, quae ratione suscipitur de aliqua re institutio, debet a definitione proficisci); vkládal je při každé příležitosti (de fin. II 37, Tusc. IV 57 a j. moudrosti, de fin. II 45 počestného, Tusc. IV 34 ctnosti, 53 n. statečnosti, de nat. d. I 116 zbožnosti, de off. I 153, III 71 rozumnosti atd.). Nedocházel jich podrobným rozborem pojmů jako Sokrates u Platona, nýbrž kladl je hotové na počátek soustavy (Tusc. III 24 n., IV 11 n., de off. I 8). Také měl v oblibě rozdělení (Acad. pr. 116, post. 19, de fin. IV 4 n., V 9 filosofie, de fin. III 35, Tusc. III 24 n., IV 11 n. vášní, de fin. III 52 n. dobra, 59 povinností, na mn. m. názorů o nejvyšším dobru). Obojí záliba svědčí o schematičnosti jeho myšlení. Rád užíval stručných stoických důkazů, soritů (de fin. III 26 sed consectaria me Stoicorum brevia et acuta delectant, parad. 14 n., 19, de fin. III 27 n., Tusc. III 14 n., V 43 n.). Jakožto řečník a stoupenec nové Akademie dával přednost polemice a kritice před soustavným positivním výkladem. V III. knize de re publica utkával se Laelius a Furius, v Hortensiu polemisoval Cicero proti utrhačům filosofie, v Akademikách proti dogmatikům, v de finibus proti Epikurovi (I 17 n., II.), stoikům (IV.) a peripatetikům (V 76 n.), v Tuskulánkách vyvracel tvrzení smyšleného odpůrce, mimo to mluvil I 79 n. proti Panaitiovi, IV 43 n. a V 22 n. proti peripatetikům a ve všech knihách proti Epikurovi, v de nat. d. I 18 n. polemisuje Velleius proti theologům různých škol, v § 57 n. Kotta proti Epikurovi a ve III. kn. proti stoikům. V II. knize de divinatione a v de fato vyvracel Cicero učení stoické.

Do výkladů vkládal hojné údaje z dějin filosofie, citáty ze starších filosofů neb aspoň jejich jména, aby ukázal svou učenost. V Acad. pr. 72 n. vypočítával různé názory noetické, 118 fysikální, 124 a Tusc. I 19 n. psychologické, v de nat. d. I 25 n. theologické. V Acad. post. 15 n., de fin. IV 3 n., V 9 n. vykládal filosofii akademickou, peripatetickou a stoickou, v de fin. I 17 n. Epikurovu. V de fin. I 30 n., 55, 66 n., II 82 n. vytýkal rozdíly ve škole Epikurově, jichž snad ani nebylo. Jindy naopak nerozlišoval filosofů jedné školy; snad naň působil Antiochos, který stotožňoval a vyrovnával učení různých filosofů. V Acad. pr. kladl na roveň učení Filonovo akademickému (§ 27 isti dicunt, 44 negabunt . . . convincuntur, ač jde o důkazy Filonovy), ve III. knize de finibus Diogenovo neb Antipatrovo stoickému (§ 16 placet his . . . probant, 20 dicunt atd.), v Acad. post. 35 n. přičítal celé učení stoické Zenonovi, v němž spatřoval představitele školy (srov. de fin. III 14 explicabo . . . totam Zenonis Stoicorumque sententiam). Ačkoliv následoval ve IV. knize Tuskulánek jen Chrysippa, jmenuje brzy jeho (§ 23, 53, 63), brzy Zenona (11), brzy stoiky (11 n.), nebo píše neurčitě ‚quidam' (11). V de divin.

I 82 n. a II 101 n. přikládal bez rozpaků důkaz Chrysippův i jiným stoikům Diogenovi a Antipatrovi.

Sám se prohlašoval opět a opět za stoupence nové Akademie (Acad. pr. 7 n., 65 n., 133 n., post. 13, Tusc. II 4 n., de nat. d. I 1, 6, de divin. II 8 n. a j.). Byl k ní přiveden svým učitelem Filonem. Její skepsí a probabilismem zakrýval svůj eklekticismus a nerozhodnost v základních otázkách. Domníval se, že jako akademik může hájiti jednou toho, po druhé onoho mínění. Této volnosti potřeboval nejen jako filosof, nýbrž i jako řečník. Vlastního noetického základu skepse si řádně neuvědomil. Sám přiznával, že Antiochovy námitky proti ní jsou přesvědčivé (ad Att. XIII 19, 5). Svou skepsi prováděl někdy dosti naivně: do výkladu dogmatického, vzatého z Chrysippa, vložil v Tusc. III 14 a IV 47 slova ‚veri simile', aby mu dodal skeptického rázu. V Tusc. I 40, 65 praví, že lidská duše a božstvo jest buď duch nebo oheň, kdežto jeho pramen Poseidonios obé spojoval (u Stob. I 34, 26 W. *πνεῦμα νοερὸν καὶ πυρῶδες*). Cicero také nepřenášel skepse na pole ethické. Tu stál na straně stoiků, následuje svých učitelů Diodota a Antiocha, jenž jim byl také nakloněn (Acad. pr. 132 Antiochum, qui appellabatur Academicus, erat quidem, si perpauca mutavisset, germanissimus Stoicus).

Filosofem nelze Cicerona nazývati, ani filosofem eklektickým, myslíme-li tím filosofa, jenž spojuje prvky různých učení a vytváří z nich vlastní soustavu. Přes to, anebo právě proto jsou spisy Ciceronovy, užívá-li se jich s náležitou kritikou, velmi cenným pramenem pro poznání starověké filosofie.[1]

Příspěvky k nauce o řeckém přízvuku.

Napsal **Bohumil Sládeček.**

(Dokončení.)

IV. Jak akcentovati *κειν'. δειλ'. φημ'* atd?

Elidovaná oxytona, jejichž předposlední slabika je přirozeně dlouhá, přizvukují se v starých rukopisech nejčastěji cirkumflexem, řidčeji akutem nebo se nechávají bez přízvuku. Jen Cod. Ven. *A* píše důsledně gravis; manýra tato však nezasluhuje úvahy, ježto je písař v té věci osamocen a jeho nesmyslný způsob akcentování (na př. *κὰλ'*, *πολλ'*, *ἀλλ'*) ukazuje, že jen se snažil naznačiti, že na vymizelé slabice původně stál gravis. O tomto kolísání rukopisů lze se podrobněji poučiti na př. z Ludwichova vydání Homera, Stadtmüllerova vyd. Anthol. Pal. VII 466, Ahrensova Theokrita II 101, Quintiliana VI 41 a Lobeckovy Pathologiae sermonis graeci II, 1862, str. 332.

---

[1] Oprava. Na str. 262 ř. 2 čti 143 místo 42, na str. 264 ř. 27 čti 75 místo 24.

Otázka, pro jaké přizvukování se máme při vydávání textů rozhodnouti, způsobila až nezaslouženě hojnou literaturu. Pro akut se rozhodli Reiz (De prosodiae graecae accentus inclinatione II, 1791, str. 118) a G. Hermann (De emendenda ratione graecae gramm. 1801, str. 68), jenž vtipně srovnal *δείν'* s *ἀγάθ'*, kdežto *δεῖν'* by odpovídalo nemožné formě **ἄγαθ'*. Jeho pak následovali Graefenhan (Gramm. dialecti epicae, 1836, str. 103), Spitzner k Il. *E* 104, Misteli (s jistými pochybnostmi) ve spise Über griech. Betonung, 1875, str. 59, Chandler (A pract. introduction to greek accentuation, 1881, str. 255), Kühner-Blass (Gramm.[3] str. 332), Belli (Dell' accento greco, 1898, str. 31), Schweizer v IF X, str. 210, Hatzidakis s pochybnostmi v *Ἀκαδημεικὰ ἀναγνώσματα* I, 1902, str. 516 a Vendryes v Traité d'accentuation grecque, 1904, str. 48.

Druzí však se přidržují psaní většiny rukopisů a dokazují jeho oprávněnost: Göttling, Lehre v. Accent der gr. Sprache, 1825, str. 110; Lobeck, Pathol. II, 332 a nyní Ehrlich v KZ 39, 1906, str. 583 a v Unters. üb. Natur d. griech. Betonung, 1912, str. 262.

Staří grammatikové, kteří ve věcech přízvuku čerpali právem poučení z Aristarcha, byli v této otázce svým mistrem opuštěni. Neboť Herodianos, jak vidíme ze zlomku *Ἰλιακῆς προσῳδίας* (v schol. Ven. k *Λ* 441), nenašel nikde, jakým způsobem akcentoval *δειλ'* Aristarchos: „*δειλέ*“ *Ἀρίσταρχος ἔγραψεν ἐκ πλήρους, ὡς Δίδυμος μαρτυρεῖ.* A patrně našel již také Herodianos v rukopisech totéž kolísání, jaké v nich vidíme dnes my; neboť se pouští (ve schol. Ven. k *P* 201) do mudrování *περὶ τοῦ „ἆ δειλ'“, πῶς δεῖ τονίζειν αὐτὸ καί φησι· πολὺ δὲ πρότερον παρὰ τῷ ποιητῇ ἐστι τὸ τῆς ἀναγνώσεως, „ἆ δείλ' οὐδέ τί τοι θάνατος“ ἢ „ἆ δεῖλ' οὐδέ τί τοι θάνατος“· τὸ γὰρ πλῆρές ἐστιν ἆ δειλέ· οὐ γάρ, ὡς οἱ ἐξηγησάμενοι, τοῦ δείλαιε ἀποκοπή· ἐν ἑτέροις γὰρ αὐτὸς λέγει „ἆ δειλώ, τί νυ δάκρυ κατείβετον“.* [Důležitější je u Homera otázka, zda čísti *δείλ'* či *δεῖλ'*. Neboť toto *δειλ'* nevzniklo apokopou z *δείλ(αιε)*, jak mnozí myslí, ale z *δειλέ* a je tudíž nejasno, jaký akcent bude míti.] *Περιγέγραπται* [= jest vyškrtnuta, elidována] *οὖν ἡ ὀξεῖα, εἶτα καὶ ἀνάπαυσις γέγονεν. Ἆρά γε οὖν φυλαχθήσεται ἡ ὀξεῖα, ἢ ἐπεὶ περιγέγραπται τὸ φωνῆεν τῆς ὀξείας, περιγέγραπται καὶ ὁ τόνος;* [Koncové *ε* bylo elidováno; zmizí tedy také akut, či zůstane zachován?] *τὸ κρινόμενον ἐκεῖνο. ἵνα ἐπιστάμενοι ἀναγνῶμεν. Ἕν ἐστιν εἰπεῖν, εἰ ἅπαξ περιγέγραπται τὸ φωνῆεν τὸ ἔχον τὴν ὀξεῖαν, ὁ τόνος γενέσθω τῆς προτέρας συλλαβῆς, οὐχὶ τῆς ἐπὶ τέλους.* [Jedno jest jisto: akcent elidované slabiky přejde na slabiku předcházející.]

Fragment se tu končí; ale na štěstí se dovídáme výsledek mudrování Herodianova z jiného frg. k *Λ* 160: *κεῖν· λέγει ὁ τεχνικὸς ἐν τῷ ὑπομνήματι τοῦ περὶ παθῶν Διδύμου· τὰ ὀξύτονα ἡνίκα ἐκθλίβηται τὴν ὀξυνομένην συλλαβήν, ἀνα-*

πέμπει τὴν ὀξεῖαν ἐπὶ τὴν ὀπίσω συλλαβήν, καὶ ἐὰν ᾖ ἡ ἐκθλιβεῖσα συλλαβὴ ἡ ἔχουσα τὴν ὀξεῖαν βραχεῖα, ἡ δὲ ὀπίσω συλλαβὴ φύσει μακρά, τῷ τονικῷ παραγγέλματι [podle zákona, že předposlední dlouhá musí míti circumflex, je-li poslední krátká] *γίνεται περισπώμενον. περισπᾷ γοῦν τὸ δεῖλ'· ἐν δὲ τῇ Ὁμηρικῇ προσῳδίᾳ ἐναντιοῦται τούτῳ.*

Provázím citát výkladem, poněvadž mám za to, že Ehrlich v KZ 39, str. 585 jeho první části dobře nerozuměl. Jeho výklady aspoň jsou falešné. A vyvozuje-li Ehrlich z tohoto citátu, že se musí psáti *δεῖλ'* atd., poněvadž tak míní Herodian a poněvadž »pravidlo toto je vůbec jasné«, nemohu s tím souhlasiti. Pro nás nemá Herodianovo mudrování, nejsouc opřeno o jeho dobrý pramen, Aristarcha, ceny; byltˇ sám pln pochybností a na konec se rozhoduje pro *δεῖλ'* podle *τονικὸν παράγγελμα*, t. j. akcentuje *δεῖλ(ε)* podle vzoru *ἦμα*. Ona »Homerská prosodie« měla však názor opačný, ač nepsala-li plně *δειλέ*. A scholia k Aristof. Plutu 143 (redigovaná as r. 100 po Kr. Symmachem podle Aristofana a Dikaiarcha) tvrdí naopak, že se má psáti *δείλ'* s akutem: *φήμ' ἐγώ· ὅτε ἀναβιβάζεται ὀξεῖα, πάλιν ὀξεῖα ὀφείλει τίθεσθαι· οὐ γὰρ περισπωμένη· ἄτοπον γάρ· ὥσπερ ἐνθαῦτα τὸ φήμ' ἐγώ· καὶ τὸ χρήστ' ἔδρασε· καὶ τὸ δείν' ἄττα· καὶ τὰ τοιαῦτα.* Ovšem odůvodnění jest slabé, a z prudkého tonu polemiky lze souditi, že bylo rozšířeno i mínění opačné.

Celkem tedy nelze ani z grammatiků nabýti poučení. Avšak jest tu přece několik kriterií, kterými lze otázku naši rozhodnouti.

1. Roku 408 stala se herci Hegelochovi při hraní Euripidova Oresta nehoda, že vyslovil ve verši 279 „*ἐκ κυμάτων γὰρ αὖθις αὖ γαλην' ὁρῶ*" elidované *γαληνά* tak nešťastně, že obecenstvo rozumělo *γαλῆν* a vypuklo ve smích; na příhodu se dlouho nezapomnělo a mezi posměváčky byl také Aristofanes, který se v Žabách (v. 304) herci a jeho *γαλῆν* posmívá. Z toho vysoudil už r. 1830 Thiersch ve vyd. Žab str. 72, že *γαλην'* nemohlo zníti *γαλῆν'*, a stejně soudí Meineke, Kock a Blaydes ve svých poznámkách k citovanému verši Žab, dále Misteli (Üb. griech. Betonung, 1875, str. 15), W. Schulze v KZ 29, 1888, str. 247, Schweizer v IF 10, 1899, str. 207 a Vendryes v Traité d'acc. gr. str. 48.

Tento jednoduchý, sám sebou se nabízející výklad nemohl arci napadnouti scholiastům, kteří už neznali ve výslovnosti rozdílu mezi akutem a přízvukem průtažným. A tak vykládá schol. k Aristofanovu verši citovanému, že Hegelochos *ἀποπνίγεσθαι μέλλων ἔστη εἰς τὸ γαλήν· χρόνου δὲ ἱκανοῦ διελθόντος ἐξεφώνησε τὸ ὁρῶ· οὗ χάριν καὶ ἐκωμῳδήθη.* Schol. k Eurip. l. c. pak povídá, že »Hegelochovi došel dech a proto nemohl zavčas provést synaloifu« (*οὐ γὰρ φθάσαντα διελεῖν τὴν συναλοιφήν, ἐπιλείψαντος τοῦ πνεύματος, τοῖς ἀκροωμένοις τὴν γαλῆν δόξαι λέγειν*). Podle Choiroboska An. Bekk. II, 728, 2

Ἡγέλοχος οὐκ ἂν τοσοῦτον ὠφλήκει τὸν γέλωτα, εἰ τὴν ἐν τῷ ἄμβωνι ἀπόστροφον ἐγνώκει. Scholiasté tedy asi soudili, že herec učinil po *γαλην'* pausu a diváci slyšeli *γαλῆν*. Neboť podle učení tehdejších interpretů (srv. Herodianos k *Λ* 441) vysloviti před interpunkcí nebo pomlčkou slovo s elisí koncové samohlásky je *βαρβαρισμός*. Toto učení přijali za své Lobeck v Path. II, 332, Blass v Kühnerově Gramm. I 1, str. 332, nově Ehrlich v KZ 39, str. 583 a v Unters. üb. Nat. der gr. Betonung str. 265 a Draheim ve W. kl. Ph. 1919, sl. 184, kteří tvrdí, že herec vyslovil *γα-λῆν--ὁ-ρῶ* místo *γα-λῆ-νό-ρῶ*. Rád bych však věděl, znamenalo-li *γαλῆν* | *ὁρῶ* s pausou mezi slovy »vidím kolčavu«, proč by neznamenalo *γαλῆν ὁρῶ* bez pausy totéž? Mimo to však ušlo Ehrlichovi i Draheimovi, že se jejich výklad naprosto vyvrací Strattidovým zl. 60:

A. γαλῆν ὁρῶ. — B. ποῖ, πρὸς θεῶν, ποῖ ποῖ γαλῆν;
A. γαλήν'· B. ἐγὼ δ' ᾤμην σε γαλῆν λέγειν ὁρῶ,

kde by podle Ehrlicha musil říci první herec *γαλῆ* a druhý *νἐγώ*.

Jsou ještě jiné pokusy o výklad anekdoty o Hegelochovi, o nichž zmíním se jen krátce. Göttling Lehre v. Acc. str. 110 soudí, že Hegelochos řekl *γαλῆν ὁρῶ* místo správného (prý) *γαλῆν' ὁρῶ*. R. Wagner ve W. f. kl. Phil. 1917, sl. 1052 předpokládá, že existovalo slovo **γαλή* nebo **γαλεή*, fem. k doloženému slovu *γαλεός* »moř. ryba«, a že v Eur. verši sluší psáti *γαλήν* bez apostrofu. Herec však vyslovil *γαλῆν* (»vidím na moři kolčavu« místo »vidím rybu«) a vyvolal tím smích. Ale výklad ten se naprosto nehodí do místa Euripidova, nehledě k nedoloženosti slova *γαλή* (Aelian h. a. 15, 11 má *γαλέα* s jiným přízvukem!).

Jest tedy zbytečno hledati pracně nový výklad, máme-li výklad zcela pohodlný v rozdílu akcentů, jehož si obecenstvo všimnouti mohlo, jako si všimlo dle Cicerona v Římě nepatřičného zkrácení nebo zdloužení slabiky, a jehož by si všimlo i obecenstvo u nás.

2. Hermannova rovnice *δείν'* = *ἀγάθ'* (kdežto *δεῖν'* rovnalo by se **ἄγαθ'*) dokazuje správnost akutu na slově elidovaném.

3. Podle zásady, že při variantách textu je voliti čtení těžší, musíme voliti čtení s akutem. Písaři textů a nápisů odříkávali si při opisování slovo za slovem a proto jistě viděli v elidovaném *ἀγάθ'* stále ještě *ἀγάθ(α)*, v *δείν'* viděli v duchu *δείν(α)*. Tvar tento je urážel, protože neodpovídal pravidlu, že na dlouhé paenultimě má tu býti cirkumflex, i psali tak zhusta; ve výslovnosti toho rozdílu necítili, vyslovujíce již cirkumflex i akut stejně.

Tíže vyložili bychom, jak by ze správného *δεῖν'* vzniklo *δείν'*. Mohla k tomu sice svésti úvaha, že je »elidován« koncový akut a ten se musí nahraditi zas akutem. Ale pak bychom čekali aspoň v polovině případů za koncový gravis psán opět gravis na slabice předcházející.

4. V druhé části tohoto pojednání jsme ukázali, že akut slov elidovaných je vlastně jen přesmyknutá první (vzestupná) složka přízvuku průtažného, vzniklého na dlouhém vokálu kontrahovaném, která přešla na předcházejíci slabiku po zkrácení tohoto vokálu. Nemůže tedy býti na předcházející slabice celý cirkumflex.

5. Užíti při tvarech jako *δειν'* zákona, že dlouhá paenultima má cirkumflex, je-li ultima krátká, není příčiny. Neboť poslední slabiky krátké tu není, vymizela, a slabika dlouhá je vskutku poslední.

Jest tedy psáti *κείν', δείλ', φήμ'* atd. — ovšem s výhradou, že je-li na následující slabice přízvuk, vyslovuje se ve skutečnosti jen přízvuk poslednější, na př. *δείν' ἄττα = δεινάττα.*

* * *

Ke konci shrnuji výsledky tohoto pojednání.

Ztratí-li krátká přízvučná slabika slabičnou platnost, nebo zkrátí-li se dlouhá slabika průtažná, objevuje se v řečtině nejstarší a klassické přízvuk zpravidla na slabice předcházející a to jako akut.

Tím lze vysvětliti pošinutí přízvuku při elisi a v allegrovém znění jmen, jejichž suffix obsahuje dvojhlásku *αι, ει* nebo *οι.*

Pravidlo to má obdobu větší nebo menší měrou v jazyce staroindickém a litevském, snad i v srbštině, ale neplatí pro pozdní a novou řečtinu; zdá se tedy, že běží o úkaz v akcentu převahou musikálním.

Koncové slabiky nepředklonných oxyton neztrácely ve větě zpravidla přízvuk (aspoň nikoli v nejstarší řečtině) a není tedy gravis na nich psaný a značící klesnutí přízvuku správným označením skutečné výslovnosti.

K výkladu některých slov.

Napsal **Oldřich Hujer.**

2. Csl. *onušta,* čes. *onucě* atd.

Slov. **onutįā,* na něž ukazují csl. *onušta* ,*ὑπόδημα*, calceus', rus. *onúča,* slvin. *onúča,* č. *onucě,* pol. *onuca,* vykládá se tak, že se v něm vidí složenina substantiva **utįā* (téhož, které je také ve slově **ob-utįā* = csl. *obušta* ,calceamentum', bulh. *obušta,* srb.-chrv. *òbuća,* slvin. *obȗča*) a adverbia-předložky **on.* Souvislost subst. **obutįā* se slovesem *obuti* je patrná; je tedy substantivum **utįā* odvozeno kmenotvornou příponou *-tįā* od sloves-

ného základu, jejž známe ze sloves *ob-u-ti*, **jъz-u-ti*, lat. *induere*, *exuere*,[1] lit. *aũti* ‚oblékati střevíce' atd. Odvozeniny utvořené kmenotvornou příponou *-ti̯ā-* nejsou v slovanštině četné, ale je přece několik slov zcela zřetelně takto utvořených; jednal o nich nejnověji Zubatý ve Sborníku filol. 1, 1910, 133 nsl.[2] Prvá část tohoto komposita, adverbium-předložka *on-*, se stotožňuje pravidlem s předložkou *vъ* (*vъ* se vyvinulo v postavení samostatném podle zákonů, podle nichž se vyvíjelo koncové *-on* ve slovanštině, *on-* zůstalo beze změny splynuvši v jeden celek s následujícím substantivem a stojíc pak uprostřed slova); toto **on* se pokládá pravidlem za ablautovou variantu předložky **en* (ř. *ἐν*, lat. *in*, got. *in* atd.). Srv. Leskien Handb.[2] 25, Gebauer Hist. Mluvn. 1, 381, Brugmann Kurze vgl. Gramm. 279 pozn. 1, Grundr.[2] 2, 2, 828, Fick Vgl. Wörterbuch[4] 1, 9 a 362; 3, 25, Boisacq Dictionnaire étymologique 249, Lang Sborník filol. 2, 1911, 127 nsl. atd. Na tomto poměru předpony *on-* ve slově *onušta* a předložky *vъ* nic se nemění, vykládají-li se z jiného základu indoevropského, vykládá-li se, že *vъ* je pokračováním indoevrop. adverbia **an(a)* (ř. *ἄνα*, got. *ana* atd.) — srv. Miklosich Etym. Wb. 221 n., nověji Planta Grammatik der osk.-umbr. Dialekte 2, 455, Günther IF. 20, 1906, 63 nsl., Walde Lat. etym. Wb.[2] 39 — anebo vykládá-li se, že *vъ* je z **n̥*, nullového stupně k plnému **en*, a *on-* (nebo *ǫ-* před souhláskami) že je z **an*, v němž je týž nullový stupeň adverbia **en* s prothetickým *a* (Meillet MSL. 9, 49; 14, 367; srv. i MSL. 9, 156). Neboť při každém výkladě se *vъ* a *on-*, *ǫ-* pokládá za totéž slovo.

Vážnou námitku proti výkladu právě uvedenému, že totiž *on-* ve slově *onušta* je totéž co předložka *vъ*, uvedl Vondrák BB. 29, 211, srv. i Vgl. slav. Gramm. 1, 339; ukazuje na to, že k významu slova *onušta* se nehodí význam předložky *vъ*, »weil ja die Beschuhung nicht ‚im' Fusse angebracht wird, sondern ‚am' Fusse oder ‚um den Fuss herum'.« Vykládá proto Vondrák, že slovo *onušta* vzniklo podle *obušta*, že obsahuje předložku *o* a *n* že je analogické. Není pochyby, že námitka tato je zcela oprávněná; nepodařilo se ji odstraniti Langovi, jenž se jí obírá ve Sborníku filologickém 2, 1911, 127 nsl. a snaží se ukázati, že se dá význam slova *onušta* sloučiti s významem předložky **on*, jenž v době praslovanské byl prý širší, než má předložka *vъ* v nynější slovanštině. Uznává správnost té námitky také Jagić,

[1] Jak málo filologové klassičtí dbají o výsledky jazykozpytu, je viděti z toho, že ještě v nejnovějším (osmém) vydání známého slovníka Georgesova z r. 1916 se lat. *induo* srovnává s ř. *ἐνδύω*, ač už r. 1858 Lottner KZ. 7, 189 napsal: man lasse sich durch *d* in *induo* nicht verführen eine urform *duo* (etwa = *δύω*) anzunehmen, denn der erste bestandteil des compositums ist *indu*, welches sich ebenso in altlat. *induperator*, *indupedire* findet und vor einem vocal in *indigio*.

[2] Srv. suff. *ti̯ā* také v ř. *δόξα* z **δοκτι̯α*.

jenž v AslPh. 36, 1916, 511 myslí, že by se námitka ta dala odstraniti tím »daß man sagt, *onušta* sei ein ‚inerer' Teil der Fußbedeckung gewesen, wozu man *obušta* als den äusseren Teil in Relation bringen kann«. Ale ani tímto výkladem Jagićovým není nesnáz odstraněna; ani ten význam, který on dává slovu *onušta*, není obsažen v kompositu s předložkou *on* = *vъ*, a má pravdu Jagić, praví-li, že slovo *onušta* je »etymologisch nicht ganz sicher«. S tím, co napsal proti výkladu Vondrákovu, plně lze souhlasiti: slovo *onušta* jak svým tvarem, tak svým významem činí dojem výrazu starobylého, a nelze je vykládati nějakou pozdější analogickou obměnou výrazu nějakého jiného; obměna ta není mi ani dost jasná, není mi jasno, jak si Vondrák představuje analogii, jež do výrazu s předložkou *o* uvedla nepůvodní *n*.

Významové nesnáze, jež se staví v cestu výkladu, že *on-* ve slově, o něž jde, je totéž co předložka *vъ*, vedou k tomu hledati v tomto *on-* slovo nějaké jiné. Po stránce hláskové i významové samo se nabízí indoevrop. adverbium *an* (ř. *ἀνά*, av. *ana*, lat. *an-* v *anhēlare* atd.), o němž srv. Brugmann Grundr.[2] 2, 2, 798 nsl. V řečtině zní tato předložka jen v dialektech ionsko-attických *ἀνά*, v dialektech ostatních zní *ἄν*, jak vyšetřil Günther IF. 20, 62 nsl., i bylo patrně původní znění její *ἄν* a ion.-att. *ἀνά* vzniklo podle *κατά*. Toto **an* ve slovanštině musilo zníti *on*. v postavení samostatném, koncovém přešlo v **ъ*, **vъ* a splynulo tak s předložkou *vъ* = ř. *ἐν*, lat. *in* atd. a proto zaniklo. Etymologické příbuzenstvo této předložky *vъ*, již známe z dob historických, hledám ovšem ve slovech, která úplně shodují se s ní významem, v lat. *in*, ř. *ἐν*, got. *in* atd. Pak ovšem předl. *vъ* a slovo *on-* ve slově *onušta* jsou dvě různá slova, a toto *on-* nesouvisí etymologicky také s *ǫ-* ve výrazech *ǫdolь*, *ǫtъkъ* atd. K významu slova *onušta* hodí se dobře předložka (adverbium) odpovídající řeckému *ἀνά*. Bylo by to vyjadřování podobné jako na př. v sti. *ádhivastē* ‚obléká se' (sti. *ádhi* = vzhůru, nahoru, nahoře), v ř. *ἀναβολή*, jež znamená také ‚oblek' (srv. Plato Prot. 342 C), nebo v něm. *anziehen, anzug*. Srv. také stč. *wzwlek* indumentum, *wz[w]leczka* induvium Prešp. 1751, 1752. Zejména lze ukázati na malorus. взу́ти, взува́ти (узу́ти, узува́ти Hrynčenko Словарь української мови 4, 324) = обуваться, обуться, jež v povědomí mluvících pojímáno jako в-зути a vedlo k nové složenině роз-зу́ти, роз-зува́ти = снимать обувь (Hrynčenko 4, 45); srv. Smal-Stockyj a Gartner Grammatik der ruthenischen Sprache 172. Také v bulh. *navušta* je vyjádřeno ponětí totéž, jaké je ve slově *onušta*, vidíme-li v jeho *on-* slovo rovnající se řeckému *ἀνά*. Přímo totožné bylo by s tímto spojením původního *an-* se subst. **utịā* lat. *induo*, kdyby lat. *indu* etymologicky náleželo k ř. *ἀνά*, got. *ana* atd., jak vykládal Meillet MSL. 9. 157.; ale to je velmi nejisto, communis opinio je, že toto *indu*, st. *endo* obsahuje pův. *en* (ř. *ἐν*, lat. *in* atd.) a *do*, srv. na př. Walde

Etym. Wb.[2] 384, Brugmann Grundr.[2] 2, 2, 812 atd. S větším právem lze srovnati sl. *onušta* s umb. *anouhiminu* ‚induimino', je-li jeho *an-* z ie. *an* (lat. *an-*, ř. *ἀνά* atd.), jak vykládá Planta Grammatik der oskisch-umbrischen Dialekte 1, 77, 563; 2, 455, Buck A Grammar of Oscan and Umbrian 193.[1]

O věcech těchto, t. j. o poměru předložky-adverbia *on-* k významu slova *onušta*, v němž se vyskytuje, lépe bychom mohli souditi, kdybychom věděli, jaký byl vlastní význam kořene, jenž je základem tohoto slova a ostatních slov od téhož základu odvozených (sl. *ob-uti*, **jьz-uti*, lit. *aviù avė́ti* ‚jsem obut', *aunù aũti* ‚obouvám', lat. *ind-uo*, *ex-uo*, arm. *aganim* ‚oblékám si něco', av. *aoϑrəm* ‚obuv'). Ve všech těchto slovech zřetelně k sobě náležejících je význam ‚oblékati, svlékati', po případě jen ‚oblékati, svlékati obuv' (ve slovanštině a litevštině; ale v litevštině také o oděvu nohou, na př. *aũti kélinės* ‚oblékati kalhoty'). Z toho, že s užším tímto významem se setkáváme vedle jazyků slovanských a baltských také v jaz. avestském (*aoϑrəm* ‚obuv'), je viděti, že je to význam starý a snad původnější než širší význam latinského *induere*, *exuere*. Význam ‚oblékati, svlékati' je zcela jistě nepůvodní, vyvinul se z jiného významu staršího tak asi, jako *obléci* je vlastně ‚okolo navléci' atd. Ale jaký byl tento význam původní, co znamenal slovesný kořen v těchto slovech obsažený, není jasno. Není ani jasno, jak kořen ten zněl: jedni vycházejí od kořene *eu̯-* — tak na př. Fick Vgl. Wörterbuch[4] 1, 12. 365, Brugmann Grundr.[2] 2, 3, 133, BSächsGW. 53, 1901, 115, Planta Grammatik der oskisch-umbrischen Dialekte 2, 251, Stolz Hist. Gramm. 148, Lindsay-Nohl Lat. Sprache 546, Stolz-Schmalz Lat. Gram.[4] 262, Walde Etym. Wb.[2] 263, Preobraženskij Этимол. словарь русскаго языка 1, 632, Trautmann Altpreuss. Sprachdenkmäler 140 atd. —, ač stupeň *eu̯-* není nikde bezpečně dosvědčen, všude vystačíme s *ou̯-*. Ba ze slov zřetelně náležejících k základu, o nějž jde, není ani zřejmo, jde-li o ie. *ou̯-* nebo *au̯-*: Persson Beiträge zur idg. Wortforschung 650 pozn. 2 mluví o základě *au̯-* (*ou̯-*) a poznamenává: »dass man von einem *eu-* auszugehen habe, scheint mir nicht erwiesen«, srv. i KZ. 48, 1917, 128: Lang Sborník filol. 2, 1911, 128 pozn. 2 má s Uľjanovem РФВ. 20, 1888, 100 za prajazykový tvar tohoto kořene *au̯-* patrně se zřením k řec. *ἔναυον* (*ἔναυον· ἔνϑες. Κύπριοι* Hes.) a *ἐξαῦσαι· ἐξελεῖν*. Rozhodnouti, jak kořen ten zněl a jaký měl význam, bylo by možno, kdybychom měli slova, nepochybně ke slovům uvedeným náležející a zřetelně ukazující kořenné *eu̯-* nebo *au̯-*. Ale slov takových není. Řecké *ἐξαῦσαι* patří k *αὔω* ‚čerpám' — již G. Meyer Griech. Gramm.[3] 169 odloučil *ἐξαῦσαι* od *ἔναυον* a jen toto spojuje

[1] Brugmannovi je výklad tento pravdě nepodobný (srv posléze. Grundr.[2] 2, 2, 798. 827. 833). Ale umb. *an-* vysvětliti lépe se dosud nepodařilo. Walde Etym. Wb.[2] 381 míní: Einmischung eines *an-* = gr. *ἀνά* ist immer noch sehr erwägenswert.

s lat. *induo, exuo* — a to k stsev. *ausa* ‚čerpati'; srv. nejnověji Güntert IF. 32, 1913, 386 n.; je-li ἐξαῦσαι = ἐξελεῖν může býti kyp. ἔναυον (m. ἔναυσον, srv. Thumb Handbuch der griech. Dialekte 292) k tomu příslušné oppositum. Brugmann (BSächsGW. 53, 1901, 115, Grundr.[2] 2, 1, 247, srv. i Meringer IF. 16, 1904, 160, Walde Etym. Wb.[2] 264, Boisacq Dictionnaire étymologique 295) spojuje se skupinou slov, zastoupenou lat. *induo* atd., ř. εὐνή ‚lůžko', εὐναί ‚kotevní kameny' a má za původní význam kořene *eu̯-* ‚in eine Hülle eingehen, in etwas einschliefen'.[1] Ale etymologie ta není tak přesvědčivá, abychom z ní mohli bezpečně o věcech, o něž nám jde, souditi; také Perssona etymologie ta nepřesvědčila (Beiträge 961 a KZ. 48, 125 nsl.). Persson Beiträge 650 pozn. 2 (KZ. 48, 128) má za možné, že kořen *au̯-* (*ou̯-*), jenž je v lat. *induo, exuo* atd., je totožný s koř. *au̯-* ‚plésti, tkáti' (sti. *ótum, ótavē, ótavāi* ‚tkáti', *ótuḥ* ‚Einschlag eines Gewebes');[2] podle toho význam ‚oblékati' vyvinul se z významu ‚obtáčeti' (umbinden, umwinden). Na podobný nějaký významový vývoj kořene, jenž je v lat. *induo* atd., ukazuje trvám také lat. *ōmentum* (z **au̯mento-* podle Ernouta Les éléments dialectaux du vocabulaire latin 208 nsl., z **ou̯mento-* podle Walda Etym. Wb.[2] 539), jež se s lat. *induo* odedávna spojuje. Toto *ōmentum* znamená blánu pokrývající mozek, blánu dutiny břišní, vrstvu tukovou (v glossách vykládá se řeckým ἐπίπλοον, jindy ‚mappa ventris' nebo ‚pinguedo super intranea'; u Arnobia 7, 24 se vykládá jako »pars quaedam, qua receptacula ventrium circumretita finiuntur«; srv. Ernout l. c.; původní jeho význam byl ‚Hülle, Umhüllung' (v. Grienberger IF. 27, 1910, 210). S tímto lat. *ōmentum* spojil Pedersen Vergl. Grammatik der keltischen Sprachen 1, 61 stir. *uan* ‚pěna'. To by ukazovalo, že pův. význam kořene, jejž máme ve slovích *ob-u-ti*, **jьz-u-ti* atd., byl asi ‚obalovati, povlakem opatřovati, obestírati' a podobně.

3. *čepice.*

Slovo *čepice* hlásí se na první pohled ke slovu *čepec* (pův. *čepьcь*) a tak se asi také obecně poměr obou těchto slov pojímá:[3] tak jsem také v LF. 42, 1915, 22 n. stavěl slovo *čepice* po bok slovu *čepec* a oddělil je od slova *čapka*. To není správné. Slovo *čepice* nepatří ke slovu *čepec*, nýbrž ke slovu *čapka*. Neboť v staré češtině znělo slovo to nikoliv *čepicě*, jak je uvádí také

[1] Lidén IF. 19, 1906, 320 nsl. a KZ. 41, 1907 395 n. vykládá z tohoto základu *eu̯-* řadu slov jiných, na posledním z uvedených míst také sl. *jama* (z pův. **ō(u̯)mā*). O výkladech těch srv. KZ. 48, 128 pozn. 1.

[2] S tímto kořenem *au̯-* ‚plésti, tkáti' spojuje Persson lot. *aukla* ‚šňůra', stprus. *auclo* ‚ohlava' a lit. *auklė̃* ‚Fussbinde', které se ovšem zase blízce stýká se slovesem *áunu aũti*.

[3] Ve slovníku Bernekerově není slovo *čepice* uvedeno ani při hesle *čepьcь* ani ve spojení se slovem *čapka* (1, 484).

Gebauerův Staročeský slovník 1, 167, nýbrž *čěpicě*. Je to patrno ze psaní tohoto slova v PassKlem., který jotaci celkem přesně zachovává; tam je dvakrát slovo, o něž jde, psáno v prvé slabice s *ě*: *tehdy svatý Brikcius ... v svú czyepyczy horúcieho uhlé nasypav k hrobu svatého Martina došed to uhlé prosuv vecě: Jakéž toto uhlé méj czyepyczy nic jest neuvadilo, takéž v tom, v ňemž mě vinite, před buohem jsem nevinen* (253ᵃ).[1] Znělo-li slovo to staročesky *čěpicě*, pak nemá starého *e* jako slovo *čepec*, nýbrž má *ě* přehláskou z *a* a náleží tedy ke slovu *čapka*. Srv. stpol. *czapiczka* ‚pileolum' ve slovníku Mymerově z r. 1592 a *czapeczka* v témž slovníku ve vydání z r. 1541 (Prace filologiczne 5, 414). Zdali slova *čapka* a *čepec* vespolek souvisí tak, že se tu prostě střídá *ča-* a *če-*, jak vykládá Brückner KZ. 48, 1918, 181, je otázka jiná, kterou zde, kde jde především o zjištění, jak slovo *čepice* znělo ve staré češtině, nechávám stranou.[2]

Příspěvky životopisné.

Napsal **Cyril A. Straka.**

I. Zápisky Oldřicha Prefáta z Vlkanova.

Při katalogisaci mathematického oddělení ve filosofickém sále strahovské knihovny dostala se mi do rukou kniha »Ephemeridum opus Joannis Stoefleri, Justingensis mathematici, a capite anni redemptoris Christi MDXXXII in alios XX proxime subsequentes«, kterou po smrti Stoeflerově na pamět svého učitele vydal Filip Imsser r. 1533 v Tubinkách u Ulricha Morharta. Obsahuje výpočty postavení jednotlivých planet sluneční soustavy, v jaké konjunktuře na kterýkoli den v roce budou státi. Má 315 listů dosti pracné typografické úpravy, neboť strany posety jsou ve čtverečkách číslicemi a hvězdářskými značkami. Titulní list ozdoben jest poprsím Stoeflerovým, prozrazujícím muže výrazné, duchaplné tváře s orličím nosem a s doktorským baretem na hlavě. U podobizny nápis: »Effigies Jo. Stoefler, annorum LXXIX.« Stoefler — jak předmluva uvádí — těšil se pověsti německého Archimeda

[1] Také u Gebauera v některých dokladech je psáno *ě*, ale je to v textech, jež v té příčině jsou nepřesné; tak Rozk. má *czyepyczye* (v. Menčík Slovník Prešpurský str. 69 pozn. 5), ale má také *czyepecz* (ibid. pozn. 90); BohFl. má *czyepicze* vedle *czepecz* (v. 533, LF. 19, 482).

[2] Ve výkladě o slově *sъbožьje* vypadla nedopatřením na str. 188 poznámka, kterou dodávám zde. S významovým vývojem slova *sъbožьje* lze srovnati významy slova ***blaho*** (rus. *blágo*, *bólogo*, bulh. *blágo*, srb. chrv. *blâgo*, čak. ***blȁgo***, sln. *blagô*), jež znamená: 1. felicitas, das Wohl, Heil (rus.; srv. stč. ***bláha*** ‚blaženost'), 2. facultates, bona (srb.-chrv., bulh., slvin.), 3. pecus (čak., slvin.), 4. merces (srb., slvin., strus.). Srv. Jireček Prove 13 nsl., Berneker Etym. Wb. 1, 69.

přes to, že proroctví jeho o nové potopě světa, na r. 1524 předpovídané, se nevyplnilo, ač celou téměř Evropu uvedl v pochopitelné tehdy rozechvění, podobně jako nevyplnilo se ani druhé jeho proroctví o konci světa r. 1586. Vazba knihy, na níž vytlačeny jsou kolky s malými poprsími Cicerona, Virgilia a Caesara, pochází z r. 1541. Kniha náležela kdysi koleji jesuitské u sv. Klimenta v Praze, odkudž, nejspíše koupí v době josefínské, dostala se do knihovny strahovské.

V druhé polovici knihy té, zvláště od r. 1542, vyskytují se v kalendářních rubrikách přípisky, psané písmem sice drobným, ale rukou vypsanou, dílem černým, dílem červeným inkoustem. V celé knize není však ani stopy po podpisu nebo začátečních písmenech, která by prozrazovala jméno pisatele zápisků. Jediné záznam o vykonané cestě do Jerusalema a o návratu do Prahy vedl mne na stopu, že to jsou asi poznámky některého z českých cestovatelů do zemí východních. A opravdu všecky ostatní známky bezpečně nasvědčují tomu, že máme před sebou vlastnoruční zápisky auktora spisu »Cesta z Prahy do Benátek«, Oldřicha Prefáta z Vlkanova, zápisky tím pro nás cennější, že přinášejí nové poznatky o životě proslulého cestovatele šestnáctého století.

Především jest nám podle zápisků opraviti datum jeho narození. Jireček v Rukověti a po něm Ottův Slovník naučný udává den jeho narození na den 12. května 1523. Dr. Prášek v Časopise Č. Musea r. 1894 neudává dne, Jungmann v Historii literatury uvádí rok 1520. V efemeridách, počínajíc rokem 1532 až do r. 1547, podškrtáván jest každého roku červeným inkoustem den 11. května a při něm na okraji napsán jest rok stáří, tedy r. 1532 připsáno 10, roku 1533 číslo 11 atd. V dalších letech připisuje Prefát ke dni 11. května už výslovně: »dokončen 25. rok, počíná 26.« atd. Narodil se tedy Prefát dne 11. května 1523. Z poznámek vysvítá dále, že dne 9. června 1540, když mu bylo 17 let, odebral se na studia do Wittenberka. Že mu nešlo o pouhé cestování, poznati lze z toho, že meškal tam ještě dne 11. července, ne-li mnohem déle. Dne 1. června 1542 dlí v Praze a platí tři kopy míšeňské kolejného mistru Zikmundovi. Na vysokém učení pražském věnoval se hvězdářství a mathematice, neboť kupuje si od mistra Zikmunda za polovici jáchymovského tolaru dřevěné astrolabium, stroj znázorňující oběh planet. Podle pamětí university pražské[1] jest mistrem právě jmenovaným Zikmund Antoch z Helfenberka, professor aristotelské filosofie a mathematiky, jenž následujícího roku zvolen byl rektorem. Po dvou měsících však se poděkoval, poněvadž se dobře oženil a stal se měšťanem Starého města pražského. Mistrem Řehořem, s nímž se Prefát dne 29. července vedle mistra Zikmunda loučí, jest patrně nástupce Antochův

[1] Monumenta universitatis Pragensis. Liber decanorum, pars II. pag. 326—331.

v rektorátu, mistr Řehoř Orinus z Chocenic. Rozloučiv se s učiteli, odjíždí nazítří Prefát se svou matkou do Chrustenic (v okrese unhoštském), které náležely otci Oldřichovu, Jindřichovi Prefátovi z Vlkanova. Zde však neprodlévá, nýbrž již dne 2. srpna odjíždí do Norimberka a dne 19. téhož měsíce dále do Ingolstadtu, aby se oddal dalšímu studiu. V Ingolstadtě bydlí u jakéhosi Jakuba Leichtera a učí se v době prázdnin u Ulricha Achelpergera hře na flétnu nebo píšťaly. Dne 8. září přijat jest za posluchače university a dne 30. listopadu stává se žákem mistra Marka Tatia, známého překladatele kroniky o válce Trojské z řečtiny do němčiny. Jak dlouho potrval pobyt v Ingolstadtě, není uvedeno. Z poznámky o koupi knihy efemerid »Constat Lypsiae 17 gr., Anno 1544«, napsané rukou Prefátovou na zadní desce, vysvítá, že toho roku Prefát prodléval v Lipště. Následujícího roku mešká však zase již v Praze, kde v květnu onemocněl.

O nastoupení daleké cesty do Benátek a do Svaté země, kterou podnikl na jaře r. 1546, pisatel poznámek se nezmiňuje, ale za to udává, že dne 20. prosince ráno před východem slunce přijel z Jerusalema do Benátek. Je to tedy týž den, pondělí o vigilii sv. Tomáše, který udává Prefát v předposlední kapitole svého tištěného spisu »Cesta z Prahy do Benátek«. A opět dne 4. dubna r. 1547 připisuje auktor poznámek v naší knize: »Tohoto dne vrátil jsem se ráno před obědem z Benátek a z Jerusalema do Prahy« — tedy téhož dne, který udává Prefát na konci zajímavého svého cestopisu. V květnu, červnu a červenci roku 1548 vyskytují se pojednou v knize zápisy vlašské, pomíchané latinou. Nasvědčovalo by to tomu, že Prefát meškal tehdy v Italii, neboť mluví tu o »naší hospodyni« a o »našem domě«. Dne 18. června následujícího roku 1549 vdává se sestra jeho Anna. Ta byla třikráte vdána.[1] Po prvé za Chrysostoma Hlavsu, poté za Václava Rauše a konečně za Jindřicha Podkovu. Jde tu nejspíše o druhý její sňatek, neboť pan Vacek, s nímž se Prefát dne 29. července 1543 loučil a u kterého se r. 1549 »kejkluje« stloukl, je patrně Václav Rauš. Roku 1550 nastupuje Prefát dne 15. března cestu do Říma, a to pěšky. Prvého dubna dospěl do Benátek, kde se zdržel asi týden. Tam podivuje se na náměstí sv. Marka mrtvé sedmihlavé hydře a baziliškovi. Dne 12. dubna přichází do Ankony a dne 18. dubna do Říma. Po 17denním pobytu v Římě vrací se přes Loretu do Benátek, kde dne 17. května obhlíží nový div přírody, zrůdného chlapce o čtyřech rukou, čtyřech nohou a dvou mužských údech. Dne 5. června dlí už zase v Praze, kdež nacházíme jej ještě v únoru následujícího roku. Tímto záznamem zápisky se končí. Poněvadž kromě uvedených právě věcí vyskytují se ještě zajímavé podrobnosti o Prefátovi, uvádím zápisky jeho doslovně.

---

[1] Viz Zikm. Winter: Oldřicha Prefáta z Vlkanova pře o dědictví, Časop. Č. Musea 1895, str. 114.

Prvá jeho poznámka vyskytuje se na prvním listě efemerid r. 1532. Vždy totiž na prvém listě kteréhokoli roku efemerid přitištěno je dole tučným kapitálovým písmem *IMS*, tři písmena, která nijak s textem nesouvisí. Mohl by tedy vzniknouti spor o tom, co tajemná ta písmena napovídají. Exemplář strahovské knihovny podává k tomu výklad rukou Prefátovou připsaný: »Hoc significant h(a)e literae *I*esus *M*ea *S*alus. Aliter vero significant *J*ohanes, *M*argarita, *S*stofler, id est Johannes Sstofler, Margarita sua focaria, quae in maiori partė iuvit supputare Staflero has ephemedires (sic!).« Měl tedy Stoefler velmi učenou hospodyni, výbornou mathematičku.

Den 21. listop. 1534.	Ten den se narodila kacza czera czeikowi s noweho miesta przed samú štvrtú hodinu na nocz.
Den 14. února 1535.	Hac die nata est Anna, filia domini cosel na cztwrtú hodinu ňa nocz.
Den 20. února 1537.	Nata est Eva, filia M. Ulrici.
Den 9. června 1540.	Vitembergam.
Den 11. července 1540.	Hac die invasit me morbus Vitemberge.
Den 1. června 1542.	Dedi M. Sigismundo pro disciplina 3 sexag. misensess.
Den 25. června 1542.	Obiit me(ae) matris mater hora 3 noctis et die Solis sepulta est tempore vespertino.
Den 11. července 1542.	Emi a M. Sigismundo astrolabium ligneum, dedi pro eo $^1/_2$ Jochimici (!).
Den 28. července 1542.	Dedi M. Sigismundo pro disciplina unum Jochimicum.
Den 29. července 1542.	Valedixi M. Sigismundum, Doctorem Gregorium, D. Wacek.
Den 30. července 1542.	Profectus sum e Praga ad Hcrustenicz pagum in curru cum matre mea mane.
— srpen 1542.	Pestis viget Prage hoc mense et sequenti.
Den 2. srpna 1542.	Mane valedicto patre et matre profectus sum Nurembergam mane in curru.
Den 8. srpna 1542.	Veni Norimbergam.
Den 19. srpna 1542.	Profectus sum e Noremberga Ingolsta*n*diam (!). A prandio ivi ferme totam illam viam.
Den 22. srpna 1542.	Veni Ingolstadiam vesperi.
Den 24. srpna 1542.	Accessi ad mensam ad Jacobum Leichter.
Den 25. srpna 1542.	Eo die tristabar valde mane ante prandium. A prandio dedi 1 Jochimicum Leichtero.
Den 26. srpna 1542.	Conduxi habitacionem. a Leichtero.
Den 27. srpna 1542.	Misi patri literas per aurigam.
Den 29. srpna 1542.	Incepi ambulare ad Ulricum Achelperger et didici fistula canere apud eum.
Den 5. září 1542.	Alate sunt mihi litere a Hafenrichtero et 2 floreni renenses per aurigam.

Den 8. září 1542. Eo die sum intitulatus a vicerectore.

Den 9. září 1542. Dedi Leichtero 2 fl. pro expensis minus 2 pacis[1] a cena ferme vespere.

Den 22. září 1542. Dedi Ulrico pro teca cum fistulis, quas ab eo emi, 10 pac. Reliquum debeo dare.

Den 30. listop. 1542. Hoc die susceptus sum in discipulum a D. M. Marco Tacia.

Den 3. pros. 1542. Eo die pransus sum apud D. M. Marcum Tacium mane.

Den 13. pros. 1542. Hoc die dedi Jacobo Leichter 3 taleros et $7^{1}/_{2}$ pac. pro expensis et conputavi cum eo. Debeo aduc (!) $2^{1}/_{2}$ fl. Pecuniam dedi vesperi.

Den 22. června 1543. Ten den se narodil Waczlaw, sin pana Gana Dumaczka wo nessporzích.

Den 2. srpna 1543. Primus annus a peste.

Den 11. října 1543. Circa horam 2. post occasum correptus sum quartana.[2]

Den 24. května 1544. Obiit Magister Mathias Leo, Pilsnensis, circa meridiem.

Den 7. července 1544. 24 hora astronomica incidi in fastidium stomachi et vomitum involuntarium, qui duravit ad triduum.

Den 1. srpna 1544. Secundus annus a peste.

Den 31. května 1545. Hac die incidi in morbum Pragae.

Den 2. srpna 1545. Tertius annus a peste.

Den 2. srpna 1546. Quartus annus a peste.

Den 20. pros. 1546. Hac die veni Venecias mane a Jerosolima ante ortum ☉ (Solis).

Den 4. dubna 1547. Hac die redii Pragam mane ante prandium a Veneciis et Jerosolima.

Den 2. srpna 1547. Quintus annus a peste.

Den 15. ledna 1548. Hac nocte mane ante ortum ☉ ferme 3 H(oras) die ☽ (Lunae) obiit canis meus parvulus, nomine Hemerle.

Den 27. ledna 1548. Ea die reddite sunt mihi litere a Thadeo et libri, quos mihi emit Viennae.

Den 11. května 1548. 25. completus annus, 26. incipiens.

Den 23. května 1548. In questo jorno facceua ke la Masiara[3] naveva mangato tropo.

Den 2. června 1548. Hisce diebus maximis curis agitabar usque fere ad insaniam. Spem vultu simulabam premebarque alto corde dolorem.

---

[1] »Pac« (něm. der Batzen), mince užívaná v hořejších Němcích a severních Čechách. Měla 3 krejcary nebo 12 českých, bílých penízků.

[2] Zimnice, čtyři dni trvající.

[3] Správně psáno massara, massaja = hospodyně. — (Toho dne se přihodilo, že hospodyně se přejedla.)

Den 18. června 1548. Hac die vesperi abit la nostra masara (sic!) de la nostra casa dopoi[1] una hora di nocte.
Den 22. června 1548. Ho parlato cum la dona Johana de le cose de mio fio.[2]
Den 11. května 1549. 26. completus, 27. incipiens annus etatis meae.
Den 17. června 1549. Hac die indui novam vestem a prandio.
Den 18. června 1549. Hac die celebravit nupcias Anna, soror mea.
Den 18. července 1549. Hac die upad sem na nos y na czelo keykluge u Waczka w domě, w síny.
Den 2. srpna 1549. Septimus annus a peste.
Den 1. října 1549. Hac die contigit mihi mane quidam morbus circa pudenda et presertim virgam.
Den 7. října 1549. Mutuo dedi Georgio Pegarek 7 aureos ungaricos a prandio.
Den 15. března 1550. Profectus sum e Praga pedestri itinere versus Romam, mane hora 8.
Den 1. dubna 1550. Veni Venetias vesperi post occasum Solis.
Den 7. dubna 1550. Ea die vidi Venetiis mortuam hidram cum septem capitibus et basiliscum mortuum. Demonstrabantur hec animalia in foro Sancti Marti (!).
Den 12. dubna 1550. Veni Anconam hora 23.
Den 18. dubna 1550. Veni Romam mane hora 17 et ea die intravi per portam Auream in templum Divi Petri in Vaticano.
Den 5. května 1550. Ea die mane cum sol oriebatur ivi e Roma Anconam versus.
Den 9. května 1550. Mane veni Laretum et visitavi Sanctam Mariam de Lareto, quae ibi habet templum.
Den 11. května 1550. 27 completus annus etatis meae et 28 incipiens.
Den 17. května 1550. Ea die vidi a prandio Veneciis monstrum, puerum vivum cum quatuor manibus et cum quatuor pedibus et cum duobus priapis; erat tunc natus novem mensium.
Den 5. června 1550. Veni Pragam e Roma hora 22. Laus Deo.
Den 2. srpna 1550. Octavus annus completus a peste.
Den 1. září 1550. Hoc mense mortui sunt Prage aliquot homines peste.
Den 8. pros. 1550. Quaedam circa cuioni[3] et in la parte dextra acciderunt.

---

[1] Správně: dopo. — (Toho dne navečer odešla naše hospodyně z našeho domu po jedné hodině v noci.) Ze zápisu toho jest patrno, jak si Prefát v neznalosti vlaštiny vypomáhal latinou.

[2] O parlato con la donna ... de mio figlio. (Mluvil jsem s paní Janou o věcech svého syna.)

[3] Varlata.

Den 1. února 1551. Ten den weczir upad sem, daucz wod Morawu mezi mastnémi krámi a stlauk sem sobie nos a czelo. Uhonil sem dwie lissky.
Den 3. února 1551. Mane cepi laborare stranguria[1] ex virga.
Den 4. února 1551. Nuptie eran(t) Lorenczi Locheri.
Den 3., 4., 5., 6. února 1551. Egregie potavi his diebus.
Den 11. května 1551. 28. annus completus etatis meae et 29. incipiens.

Touto poznámkou zápisy Prefátovy v knize se končí.

II. Zápisky mistra Víta Dentulína.

Podobné přípisky, jaké jsem našel v Stoeflerově knize efemerid, shledal jsem též v historickém kalendáři Eberově z r. 1573.[2] Jedny, novější, pocházejí z polovice XVIII. století a týkají se několika událostí pražských, hlavně arcibiskupství; druhé, starší, jsou většinou z r. 1590. Pisatel těchto starších zápisků nikde není plným jménem uveden, toliko na titulním listě připsáno jest jeho rukou: »Ex suppellectili literaria Viti D. Raudniceni« a pod tím úsloví »Justos adversa pererrant«. Srovnáme-li uvnitř uvedené poznámky se životem Roudničana, mistra Víta Zubáčka, jinak Dentulína z Turtelšteina, jenž právě v té době dlel na Moravě a znám byl s p. Karlem ze Žerotína,[3] nebude, tuším, pochybností, že poznámky ty přičísti jest jemu. Jako u Prefáta, tak i zde poskytují buď nových dodatků k životopisu Dentulínovu, nebo uvádějí aspoň zajímavé drobnosti historické. Pohříchu není jich mnoho.

Přátele sportu a gymnastiky na ústavech zajímati bude zpráva, jak pěstováno již tehdy umění athletické. Dentulín sám, jsa v Meziříčí na gymnasiu učitelským mládencem (alumnem), podrobuje se na popud svého rektora, mistra Jana Ursina, dne 27. srpna 1590 na náměstí jihlavském veřejné zkoušce a zápasu v přítomnosti sezvaných hostí a širšího obecenstva, načež od mistra šermu a zápasnictví Jana Lameše z Tábora prohlášen jest za mistra v umění athletickém. Chlubná poznámka, připsaná ke dni 24. června neudaného blíže roku, že opilého jakéhosi šlechtice, mečem naň útočícího, srazil k zemi a přiměl odhoditi meč, nabývá tím význačnějšího rysu. Posavadní zprávy udávají, že Dentulín stal se r. 1590 prokurátorem a usídlil se na Novém Městě Pražském. Zápisky o zkoušce athletské a pozdější o zemětřesení na Meziříčsku dokazují, že nepřesídlil do Prahy před polovinou září. Zdálo by se, že tomu odporuje zápis o strašidle v Jihlavě a později uve-

[1] Řezavka. Prostomyslně prozrazuje tu Prefát na několika místech, že trpěl pohlavní nemocí.
[2] Calendarium historicum conscriptum a Paulo Ebero Kitthingensi. Vitebergae excudebat Joh. Crato MDLXXIII.
[3] Viz Jireček, Rukověť str. 160.

dené zápisy o hašení ohně na Novém Městě Pražském ječným pivem a o řečeném souboji, ale poněvadž u těchto zápisů není udán letopočet, lze dobře rozpor vysvětliti tak, že zápisy ty, byť i v knize přednější, pocházejí z pozdější doby nežli zápisy meziříčské. Tomu zase nasvědčoval by též zápis o úmrtí pana Viléma z Rožemberka z r. 1592.

IX Martii. Anno 1590 hac die visum est in coelo signum instar duorum fortium equitum, fortiter pugnantium, quod visum est a multis circa horam quartam noctis.

XV Martii. Anno 1590 die hac Iglaviae Moravorum visum est monstrum, capite carens, insidens equo vestituque albo, equitans per forum civitatis provocansque ad arma, qua de re actum est in senatu. Haec a D. Joanne Hinconio, notario Reipublicae Iglaviensis nobis relata sunt.

VII Junii. Eodem die et Camerarius vivis excessit Anno Christi 1570.

X Junii. Versiculi genus dictum quasi Carmentum a Carmenta, Evandri matre.[1]

XXIII Junii. Circiter horam 21. et 22. in Nova Urbe Pragensi e regione templi Corporis Christi 8 domus igne perierunt, a domo Rozvodae, quae salva mansit usque ad plateam Vencesilainam. Vodolanskii autem bona omnia cum porcis, vaccis et rebus domesticis omnibus ita, ut nihil efferre quibant, perierunt. Cerevisia hordacea (sic, neutrum pluralis!) ignem placarunt, sed quo magis cerevisiae afferebatur, eo maior ignis efficiebatur ac in immensum quoque crescebat. Moles istarum 8 aedium spacio trium horarum tota rupta est citissimeque periit. Ubi cum adessem et pro viribus iuvissem, damnum capiti meo illatum sensi, deiectus in scala de fenestra, me praecipitem dedi. Inter haec Italus quidam materiam quandam a . . . to[2] obductam igni mandandum mihi tradidit, inquiens: »In nomine Individuae Trinitatis, ubi maxime ignis vires suas extendit, eo mitte!« Non ulterius ignem progressurum affirmarat. Quod feliciter effectum, quotquot aderant, viderunt. Non enim ultra, ubi materia proiecta fuerat, ignis nocuit.

XXIV Junii. Circa horam 22 et 23 nobilis quidam, potus, impetu in me facto, gladio privatus est, qui humi stratus mittere coactus est gladium.

XXVII[3] Augusti. Anno 1590. Hoc die creabar magister in arte athletica in foro Iglaviensi ante curiam, consule D. Joanne Schtantzel, judice civili D. Joanne Schteidel, superintendente D. M. Casparo Stolshagio, Bernavio, Marchico-Brandeburgico, rectore scholae Iglaviensis D. M. Joachimo Goltzio, Francofardiano, prorectore nondum confirmato D. Mathia Eetanero (!), Iglaviensi, can-

[1] Carmenta, Carmentis, matka Arkaďana Evandra, ráda odpovídala ve verších a odtud její jméno.
[2] Odstřiženo ořízkou.
[3] V kalendáři chybně vytištěno jest XXXII.

tore D. Michaele Hansicovio etc., sacerdote templi Bohemici D. M. Marco Crumio, Iglaviensi etc.. notario civili Bohemico D. Joanne Hinconio Patzovino, omnibus illi negocio praesentibus, a M. Joanne Lamess, Taboreno, pugili et athleta in Bohemia perquam optimo, ubi fere populus totius civitatis congregatus erat ad haec spectanda, sacerdotes et collegae omnes, concessa discentibus venia. Me tamen interea temporis manente Mezeritzii cis Oslam, sub ferula D. M. Joannis Ursini, quae omnia instinctu ipsius feci, prorectore D. M. Paulo Vitebergensi, cantore D. Matthia Borbonio, Colineceno,[1] collega 4. classis D. Joanne Mezericensi et D. Melichieri Blizkovino, quae feliciter ad finem perduxi . . . (Ostatní odstřiženo ořízkou.)

XXXI Augusti. Magnificus heros D. D. Wilhelmus Rosembergensis, qui prorex Bohaemiae fuerat, obiit circa horam 16. Pragae in domo sua propinqua arci Pragensi. (15)92.

XV Septembris. Hac die, quae erat dies Sabbathi, praecedens Dominicam XIII. post Trinitatis, Mezeritcii cis Oslam, possidentem (sic!) tunc temporis illam generosam ac magnificam D. D. Zuzannam Heltowa in Mezeritz et Sadek, viduam, insignis terrae motus et concussio facta est septies intra 9 horas. Primo ipso die Sabbatho ante 23. horam, secundo post 23., tertio ante 2. horam noctis, quarto circa 3. noctis, quinto post 3. noctis, sexto ante 6. noctis et hac vice maxime ita, ut quaeque rumperentur et lateres de curia deciderint, septimo ante 7, rectore scholae novae M. Joanne Ursino, prorectore M. Paulo Wittebergero, cantore D. Matthia Borbonio, Colineceno, collega 4. classis Joanne Mezeritceno, 5. classis D. Melichiore Blizkovino, tum ducturo uxorem, me alumno ibidem. Quod horribile factum et in vicinis locis auditum erat, ut Iglaviae, Teutobrodae et alibi. Anno 1590.

III. Oprava Rvačovského „Knížky zlaté".

Spisovatel proslulého »Masopustu«, Roudničan Vavřinec Rvačovský z Rvačova, farář jevíčský, vydal r. 1577 nákladem »slovutných pánův purgmistra a raddy města Roudnice« spis »Knížka zlatá, v nížto předkládá se člověku křesťanskému, jakou by braní měl se hotoviti proti nepříteli ďáblu a jeho holomkům«. Vytištěno v Holomúci u Frydrycha Milichtalera. Na rubu titulního listu i na posledním listě zdobí ji znak města Roudnice. Strahovská knihovna má vzácný exemplář tohoto spisu. Obsahuje totiž opravu textu na sedmém listě první kapitoly (A VII.), která pochází od auktora a psána jest vlastní rukou Rvačovského. Text tisku zní: »A kdyby pak Člověk tak dlúho

[1] Dovídáme se tu, že známý zemský lékař český za Rudolfa II., básník a později exulant, byl dříve professorem na gymnasiu v Meziříčí a že byl rodem z Kolince.

byl žiw yako onen Mathusalém (ginák Sem[1]), kterey čtrnáctého létha po Potopě Swěta umřel, a dewět Set leth Ssedesáte a dewět let žiw byl, Co by ho z tak dlauhého Wěku přisslo? než že by wětssij a těžšij břemeno hřijchůw na swá ramena wzložil a potom předse, yako y on, musylby umřijti.«

Rvačovský pak vysvětluje omyl a opravuje:

»Omyl ten pobožný čztenarž o Semowi a matusalemowi w Knížce zlaté w Kap:' I A VII. na počatku tehož listu Sedmeho tudy přissel, že mladenecz, ktery tuto Knížku z prwní me Copie neb protocollum přepisowal, w tom místě nemálo přeskočil. A ga že gsem těch dnůw doma nebyl, tudy gsem toho přepsaneho Sexternu nepřehlídl, za gine nemagíc, než že nicz opussténo není. Giné pak Sexterny gsaucz doma corrygowal sem. Potom gakž Knížka byla přepsána. tam sem gi, gimž gest dedykowana, odeslal. W mem protocollu o Semowi a matusalemowi tak stogí a takto sem ga psal: »A kdyby pak člowěk tak dlauho žiw byl, gako onen Sem, Syn Noelůw, kteryž potom podle zdaní Rabínůw židowskych, s nimiž se take Swaty Jeronym in Epistola ad Euagrium contra Josephum snassí, melchysedech byl nazwan: kteryž žiw byl Ssest set let, ten že by měl snad čtrnacteho leta po potopě swěta negprwe založiti město Salam a to gest Geruzalem, kteryž dewět set let Ssedesate dewět let žiw byl: co by gineho z tak dlauheho wěku přisslo« etc., — co se tam potom odtud dale w též Knize čte.« — Jak z opravy patrno, Rvačovský marně omyl svaluje na bedra svého opisovače.

Archiv literárně historický.

XXXI.

Z rukopisné pozůstalosti Otakara Červinky.

Podává **František Tichý.**

Z bohaté pozůstalosti rukopisné po básníkovi O. Červinkovi[2] otiskuji se svolením paní Marie Červinkové v Berouně, jež mi celou pozůstalost u vzácné důvěře otevřela, jeden z dopisů Svatopluka Čecha, o němž se domnívám, že bude čtenáře L. fil. zvláště zajímati: osvětlujeť stanovisko básníka »Václava Živsy« k časomíře.

---

[1]) Po straně jest poznámka: »Sem, syn Noelůw, byl Matusalem nazwán. I Mo: V.«

[2] Literatura o Červinkovi je nepatrná. Kromě článku v O. S. N. a neúplné a ne zcela správné zmínky v Dějinách lit. č. dra A. Nováka ze uvésti toliko životopisnou poznámku (Nerudovu?) k vydání Červinkovy »Husitské svatby« v Poetických besedách, článek Ferdinanda Karafiáta v Hlasech z Hané (ročník XXV, 1906, číslo 107) a můj úvod k Červinkovým »Povídkám veršem« (Svět. knih. 1278—79).

I.

Otakar Červinka Svatopluku Čechovi.

(Podle konceptu.)

V Praze 13. února 1897.

Milý příteli!

Píšu Ti po dlouhém čase na rychlo. Nyní konečně se bude moci přece naše schůze, či lépe řečeno má slíbená u Tebe návštěva uskutečnit. Dokončím totiž do 14ti dnů na čisto svou práci »Z pamětí našich otců«, o které jsme spolu mluvili. Budu ale nucen přečísti potom ještě vše znova. Je to totiž práce tak rozsáhlá, že musím celý přehled si zachovati. Mimo to ... [následuje obšírný výklad o historických studiích k této povídce, o jejím rozsahu, o zamýšleném pokračování, úmluva návštěvy].

Nyní mám pro Tebe ještě jedno důvěrné literární sdělení.

Akademie byla vyzvána mým švakrem Drem Bohušem Riegrem, aby přichystala pro r. 1898, ve stou ročnici narození Frant. Palackého, nějaký důstojný paměti tohoto muže, jehož »Otcem národa« nazývali, spis.

Ale považ si! Ukázalo se, že na ten, pro národ náš tak památný rok, nikdo dosud v tomto veleučeném sboru ani nepomyslil. S pomníkem Palackého se to též tak hanebně vleče, že r. 1898 ještě státi nebude! Oslavujeme mnohé méně významné, ovšem však památné muže pro nás — ale na Palackého se zapomnělo. A k tomu ten hlemýždí krok i v poradách o tom. Filologická sekce vůbec se nemohla k ničemu rozhodnouti, a teprve mravně donucena byla k spolupůsobení pohrůžkou, že bude její chování veřejně na pranýř postaveno. Ale z původního plánu, sepsati obsáhlý a důkladný životopis Palackého se stanoviska literárního, historického a politického, pro krátkost doby a nepřipravenost odborníků úplně sešlo. Mnozí, kteří právě Palackého dobře znali a v jeho škole vyrostli a později i významem co historikové jemu se přiblížili a v jeho šlépějích kráčeli, úplně odřekli.

Stanoveno tedy vydati pouhý »Pamětní spis« a část jeho korespondence. A tu se ozvali hlasové, aby spolupracovnictví na spise tom rozšířeno bylo na veškeré kruhy spisovatelské. Dr. Bohuš Rieger sepsal v tom smyslu provolání spisovatelům, které akademií akceptováno a některým spisovatelům zasláno bude co pozvání k spolupracovnictví.

Z básníků mají býti vyzváni tuším jen Ty a Vrchlický. Tobě zašlou též ono tištěné pozvání, nač tě předem připravuji. Vrchlický již přislíbil nějakou báseň (hymnu) napsati.

Dr. Bohuš R. mne však dnes důvěrně (jménem redakce »Pamětního spisu«) požádal, abych Ti sdělil, že bylo vysloveno v redakci té přání, aby ses uvolil napsati hymnu ve slohu časoměrném, pro který Palacký se Šafaříkem z mládí horovali. A sice z toho důvodu, že Tys jediný z nyní žijících básníků, který se

zdarem časomíru částečně pěstoval. Má to být jaksi »historická« upomínka k uctění památky Palackého. Já sice převzal z ochoty přátelské na se, abych Ti to sdělil: ale z předu již vyslovil jsem jaksi pochybnost o tom, zdali se v to uvolíš. A proto myji jako Pilát ruce své v nevinnosti. Ovšem — podotknul Dr. Bohuš Ř. — nemá tím Tvé básnické licenci žádná mez býti položena. Neboť rozumí se samo sebou, že každý veršovaný neb jiný příspěvek od Tebe bude s radostí uvítán. Jedná se tedy jen o to, že tlumočím Ti přání, pium desiderium některých pánů, kteří by si přáli, aby Palacký došel oslavy veršem, který tak miloval. — Co mne se tkne, též jsem několik veršů v blankversu o Palackém napsal a přinesu Ti je snad s sebou. Dělej s nimi, co chceš. Uveřejníš-li je, dobrá — ne-li, také dobře. — A tak příliš snad již dlouhý svůj list do Tvého Tusculum Ti zasílám s očekáváním, že mi rozhodnutí své o všech těchto důležitostech laskavě oznámíš. Tvůj upřímný přítel

Otakar Červinka.

II.

Svatopluk Čech Otakaru Červinkovi.

Milý příteli!

Právě jsem se chystal zaslat Ti tuto žádost o příspěvek,[1] když došel Tvůj dopis. Prosím Tě tedy především, abys pamatoval nějakou básní na moravský pamětní list, jehož účel nahoře jest vytčen a v němž jsem na žádost moravských matičních výborů převzal redakci veršované části.

Za Tvé návěští v příčině »sborníku Palackého« prozatím díky. Než dojde tištěné vyzvání, uvážím, mohl-li bych platně do sborníku toho přispěti — při tom ovšem vycházím z přesvědčení, že sborník ten nebude míti jednostranné tendence politické. To snad rozumí se při podniknutí takovém samo sebou.

Jen pokud se týče onoho časoměrného veršování, ohlašuji hned napřed, že mi nebude asi možno přání tomu vyhověti. Psal-li jsem »Živsu« časoměrně, stalo se to jen výminkou, ze zvláštního osobního popudu, jak jsem se toho v předmluvě té básně dotknul. Jinak nehodlám se k tomuto způsobu verše vrátiti.

V té věci nemohl bych tedy asi vyhovět. Stran příspěvku vůbec odpovím pak určitě, až dostanu ono tištěné provolání.

Že mne chceš některou neděli navštíviti,[2] těší mne velmi. Zvol sám kteroukoli neděli po 1. březnu (snad hned 7. března?) a sděl mi laskavě, kterou Jsi si vybral, abych snad právě v ten den náhodou někam neodejel. Nejbližší neděli (28. února) neod-

[1] Dopis jest psán na tištěném pozvání redakce pamětního listu »Morava svým Maticím«.
[2] Marginální přípisek, týkající se data návštěvy, tuto vynechávám.

poručuji jen proto, poněvadž by se mohlo státi, že bych v sobotu byl nucen k vůli »Květům« do Prahy se podívati a že by mne pak něco i přes neděli mohlo náhodou v Praze pozdržeti.

Pokud se týče práce »Z paměti našich otců«, přivez ji na každý způsob. Určitě říci ovšem ještě nemohu, budu-li míti pro ni místo již v tomto ročníku, ale při zvětšeném nyní objemu »Květů« jest to velmi možné, není-li román Tvůj příliš rozsáhlý. I vedle románu »Selská smrt« by snad Tvoje práce do letošního ročníku ještě se vešla. Ale chci dopsati ještě p. bratrovi Tvému stran některých věcí a zaslati mu jeho román za příčinou některých změn, přistoupí-li na ně. Je nyní v Malči? Mohu mu tam dopis a rukopis zaslati?

Zatím srdečně Tě pozdravuje Tvůj starý přítel

Svatopluk Čech.

V Obříství 28./2. 1897.

Úvahy.

L. Laurand: **Manuel des études grecques et latines.** Paris, August Picard. V šesti svazcích po 3·50 fr.

Příručky Laurandovy, založené na důkladné znalosti pramenů s použitím bohaté literatury moderní, lze doporučiti mladým filologům, kteří si chtějí zjednati dobrý přehled po všech odvětvích klassické filologie. Též učitel středoškolský nalezne v nich bezpečnou pomůcku pro úvody literárně-historické a opakování se žáky. Odborník najde v nich, zvláště v dějinách literatury, zajímavé postřehy, charakteristiky a odkazy k literaturám moderním; v stručných bibliografických úvodech připadne na díla odborníků francouzských a anglických, případně oceněná.

Svazek prvý, v druhém vydání vyšlý r. 1918 (str. 108), obsahuje elementární náčrt geografie Řecka — asi se zřetelem ke geografickým slabinám studujících středních škol — a nástin historie řecké se zvláštním zřetelem k chronologii (str. 1—30), dále starožitnosti řecké soukromé i státní, pojímajíc v to i dějiny umění, starožitnosti scénické i vojenské a výklady o náboženství a kultu s připojeným přehledem chronologie a metrologie.

Svazek čtvrtý, vydaný r. 1917 (str. 109), podává zeměpis imperia římského s chronologií jeho dějin a starožitnosti římské soukromé se zajímavými hlavami o obchodu a průmyslu, o výchově, jakož i jasný a výstižný nárys starožitností státních s nástinem chronologie a metrologie římské.

Svazek pátý, vydaný r. 1918 (str. 133), je pěkný přehled literatury latinské od nejstarších památek po Řehoře Tourského,

pracovaný se samostatností úsudku na základě intimní znalosti literárních plodů starověkých i literatury moderní; podány tu pěkné charakteristiky a u koryfejů literatury jasně zachycena čára vývývojová.

Svazek šestý, vydaný r. 1918 (str. 115), probírá instruktivně historickou mluvnicí latinskou se syntaxí s povšimnutí hodnými přídavky o slohu latinském — spisovatel je autorem monografie o slohu Ciceronově — a lexikografii.

Ostatní svazky (II. literatura řecká, III. histor. mluvnice řecká) nebyly referentovi přístupny, ježto jsou asi tou dobou rozebrány.

Příručku, která vydává odborné erudici středoškolského professora francouzského nejlepší svědectví, doporučujeme zakoupiti do knihoven professorských, kterým se také bude emancipovati z područí vědy německé. Psána jest slohem jasným a přístupným.

Ferdinand Hoffmeistr.

Dr. J. Hüttlová: **Poklady egyptských hrobů.** Z dějin papyru a papyrových nálezů. Praha 1919, Ústřední dělnické knihkupectví. Str. 64. Za 3 K.

»Malá skizza« o papyru ve starověku, jeho rozšíření a fabrikaci, o dějinách nálezů papyrových, o »obsahu papyrových listů«, o jich řeči a písmu i významu nálezů pro vědu s připojeným výkladem o antickém knihkupectví (obr. 1—42) psána jest obratně a podle dobrých pramenů. K úvodu tomu připojeno jest »několik (celkem 10) papyrových originálů v překladu« (sic). Ukázky ty jsou šmahem převzaty — ač to zakrývá vědecká citace s podezřelými přepsáními »Hibehpapyri« č. II., »Vydáno *ve* Viereck Berl. ägypt. Urk. č. VI.) — ze spisku Roberta Helbinga »Auswahl aus griechischen Papyri« (Sammlung Göschen č. 625 z r. 1912), od něhož převzala autorka úplně a bezvýhradně »své« poznámky i expektorace bezprostředním dojmem působící; o jeho překlad opírá se i její tlumočení těchto ukázek autorkou, jíž, zdá se, scházejí filologické znalosti, aby mohla rozuměti textům, které předkládá.

Několik dokladů: Č. X (= Helbing č. XX) ř. 7 *ἐν πλοίῳ ἰδίῳ* překládá »v jeho vlastním voze«; č. IX (= H. č. XVIII) ř. 12 *ἀράκια* nepřeložila; č. VIII (= H. XV) ř. 2 *οὕτως ἐλυπήθην* přel. »byla jsem také zarmoucena« (H. »ebenso«), č. VI (= H. XII) 18 *ἄσπασαι Καπίτωνα* překládá »pozdravuj Kapito« (H. »grüsse vielmals Kapito«), č. V (= H. VII) ř. 10 *ἔκβαλε* vykládá — nevědouc o ekthesi dětí — »odstraň je«; čl. IV (= H. V) nerozumí imperfektu v dopise (ř. 4), dále svedena jsouc překladem německým, překládá ř. 7 *κομισαμένη τὴν παρὰ σοῦ ἐπιστολὴν παρ' Ὥρου* slovy »když jsem dostala od Hora dopis«, při nejmenším nejasně. V č. III (= H. IV) ř. 5. překládá (špatně s H.) *παρέδωκα Νεχθοσίρι*... »odevzdala jsem ho (t. j. Petechonta) Nechthosirovi« místo »odevzdala jsem tu věc ...« V č. II (= H. III) ř. 7 *τοὺς*

λοιπούς překládá »a druhého také« (správný výklad u Witkowského Epist. priv. graecae 2. vyd. č. 21), ř. 11 *Ζηνόβιον τὸν μαλακὸν* překládá pošli nám také Kinedu Zinobia (H. »den Kinaeden«)!

Ve výkladu není myšlenky, která by nebyla převzata z Helbinga; píše-li autorka (str. 50) »my nevěř že by její (Isiadin) muž byl skutečně v Serapeu držen« (jako »*κάτοχος*«), jest plurál ten velmi oprávněn, ježto stejné víry byl i Helbing a před ním Wilamowitz (Gr. Lesebuch I, str. 397). Závislost autorčina jeví se i v drobnostech »*Ph*iladel*ph*ia« (str. 54), »pozdravuje srdečně« (č. VI, 1) proti řeckému *πλεῖστα χαίρειν*, ježto u H. stojí »grüsst herzlich«, č. VII »modlitbu za tebe vykonávám« (= H. »das Gebet für dich verrichte ich«), podobně v tvarech »Epaphroditus« (č. VIII), Apollonius, »od sestry Senpamonthes« (č. X) a j. Proti výkladům Helbingovým nemíní referent polemisovati, jen upozorňuje, že překlad *σχολῆς* (č. I = H. č. II) »von dem gegenwärtigen Studium« (Hüttlová »od nynějšího studia«), je v odporu s výkladem podávaným níže, že Polykrates »chodil do zeměměřické kanceláře«.

Nedostatek vzdělání filologického prozrazuje část všeobecná; srovnej citát (str. 7) »q u i d non est in v e r b i s, non est in mundo«, zkomolený citát z Martiala (I 2) na str. 15, zprávu o časopise »Commentario populi Romani« (str. 7), o Homerovi (str. 7), o exempláři Sapfiny básně »Píseň o bratru« (str. 24), dochovaném z třetího století«, i chyby »Mezopotamie« (61), »*κοίνη*« (29), »fellach« (20). Také tato všeobecná část jest z části čerpána z všeobecné části monografie Helbingovy (záhlaví 5 = H. § 7, záhl 6 = § 8): jinak expilován prvý svazek prvého dílu Wilckena. Omyl jest, že papyrus na Sicilii byl pěstován již ve starověku (str. 8) — byltˇ tam přenesen teprve Araby; také seřadění museí, chovajících papyry, »Vídeň, Berlín, Paříž a Londýn« (str. 21) není správné.

Kniha vypravena jest velmi vkusně, ale referent jest toho mínění, že nakladatelství vydáním plagiátu sbírky Göschenovy literatuře české jen ublížilo. *Ferdinand Hoffmeistr.*

Justin V. Prášek: **Řecké dějiny.** Díl prvý. Až do válek perských. (Ze Světové knihovny.) V Praze [1919], J. Otto. Str. IV a 348, za K 3·20.

Peroutkův pokus o moderní zobrazení řeckých dějin uvázl smrtí spisovatelovou při prvním dílu, obsahujícím dobu předřeckou. Od té doby nepokusil se o napsání řeckých dějin nikdo, až nyní přichází J. V. Prášek s prvním dílem své knihy, jež jest — jak se dovídáme v předmluvě (str. II) — plodem dvacítileté práce. Spis. v předmluvě zřejmě vytýká, že chce podati dílo stojící na výši vědy po všech stránkách, zejména pak že chce správně zhodnotiti prameny orientální. Za vzor si klade Ed. Meyera.

Dobu řeckých dějin až do válek perských dělí Prášek ve dvě období, z nichž každé probírá ve zvláštní části. Jedna se

jmenuje Aegaeové, druhá Řecký středověk; původně každá z nich vyšla samostatně. (Světové knihovny č. 1317—19 a 1330—34.) V tomto rámci je pak vlastní výklad rozdělen na 39 nestejně dlouhých kapitol, jimiž chce spis. zachytiti v chronologickém pořadí jednotlivé významné jevy politické a kulturní. Není pochyby, že takovéto rozdělení může zpestřiti a zpříjemniti výklad, dbá-li se při tom nezbytných požadavků logické souvislosti a postupu a dovede-li spisovatel najíti nejvýznačnější momenty, kolem nichž výklad seskupí. Prášek však té šťastné ruky neměl.

Že zprávy orientálních pramenů o Řecích — počtem a obsahem ovšem velmi skrovné — do řeckých dějin patří, je požadavek samozřejmý, jehož také badatelé moderní náležitě dbají, třebas o nich obšírně nevykládají, ježto ony zprávy mají pro vlastní dějiny řecké cenu skutečně jen podružnou. Píše-li kdo Řecké dějiny, a to v menším rozsahu (jako právě Prášek), omezí výklady o době předřecké a problémech s ní spojených jen na to, čeho je opravdu potřebí k správnému pochopení nejstarší doby řecké. Je tedy značný rozdíl mezi všeobecnými dějinami starověku a dějinami řeckými. To si Prášek neuvědomil dosti zřetelně a proto vykládá neobyčejně podrobně o stycích »Aegaeů« s východem, o ethnografické příslušnosti nositelů kultury předřecké, o předřeckém obyvatelstvu Kréty a Kypru, tedy o věcech, jichž stačilo se dotknouti. Za to výklady o kultuře aegejské, pro vlastní dějiny řecké tak důležité, jsou nevýstižně odbyty, nadto jsou roztrženy na dvě kapitoly od sebe vzdálené (2. a 9.).

Avšak ani při vlastních dějinách řeckých, k nimž se Prášek dostal poměrně pozdě, nelze jeho rozdělení ponechati bez námitek. Kapitoly nejsou dosti úměrné svému obsahu, poněvadž často se dělí věci, o nichž by bylo lépe vykládati společně (na př. 15. Poměry dorských států a 17. Vývoj dorských států; 26. Volební království v Athenách a 27. Převaha eupatridů v Athenách; 30. Obnovený ruch osadní a 31. Postup kolonisace a j.), jindy zase věci relativně stejné důležitosti jsou probrány zcela nerovnoměrně, na př. Feidonovi je věnován zvláštní odstavec, Lykurgovi ne. Spartské výboje jsou popisovány s obšírností až zbytečnou; rádi bychom se spokojili s menší důkladností rozmanitých, mnohdy i problematických údajů místopisných a chronologických, jimiž Prášek nešetří zvláště při výkladu o věcech peloponneských (srv. kap. 21. a 24.). Při této podrobnosti na jedné straně je tím méně omluvitelno, že čtenář nezví nic o podmínkách vzniku a vzrůstu skvělé kultury maloasijských Ionů, vůbec nic o prvotním stavu a dalším vývoji řeckých názorů náboženských a filosofických, velmi malounko o poměrech národohospodářských a literatuře. Ani rozsah a způsob výkladů o poměrech sociálních neuspokojují, ač právě zde jde o námět svrchovaně důležitý a pro dnešní dobu významný.

Celkem tedy methodická stránka knihy Práškovy není uspokojivá. K uvedeným výtkám konkrétním bylo by možno připojiti ještě i jiné, povšechné: o nevýstižnosti výkladů, nesoustředěnosti jejich a nejasnosti.

Zvláštního rázu dodává knize, že kdykoliv se spis. o téže věci zmiňuje znova, vykládá o ní pravidelně něco jiného. Tak se dovídáme, že kultura mykenská a aegejská spočívají na základech kultury trojské (str. 9, 20) avšak jinde (str. 14, 22, 24, 316) se tvrdí, že byly zcela samostatné a na trojské nezávislé. O ionskosti Attiky a Athen vykládá se dokonce třikrát různě (str. 62, 117, 118). Historičnost osoby Lykurgovy Prášek co nejrozhodněji popírá (str. 185), ačkoliv u Minoa (str. 44) a Temena (str. 129) jest mu samozřejmá. Na str. 62 sice správně praví, že Řekové v maloasijském vojsku, o nichž se zmiňují egyptské prameny, byli jen dobrodružní žoldnéři, kteří přicházeli z Řecka už dříve, avšak na str. 103 chce dokazovati právě z jejich existence, že stěhování Ionů do M. Asie nebylo hromadné. Na str. 155 »jisto jest, že původ Iliady a Odysseie hledati jest na západním pobřeží maloasijském«, avšak jinde (str. 267) se dočítáme, že »lodní katalog skládán již v Boiotii a Odysseia na ostrovích západních«. Odysseia pak je »nejzevrubnější básnické zpracování bajek Foiničany rozšiřovaných« (! 322). V jiné podobě se toto tvrzení vyskytuje již před tím (str. 171), kde se tvrdí, že v Odyssei převládá »známý a od napodobování odstrašující názor foinický«; avšak hned na následující stránce jest líčen ryze řecký původ a ráz homerských básní. Jméno hektemorů pochází jednou odtud, že si nechávali šestinu úrody (str. 209), podruhé že šestinu úrody odváděli majiteli pozemku (str. 273). A mn. j.

Je tedy leckde těžko zjistiti, co vlastně Prášek vykládá, když tvrdí jednou to, po druhé opak. Ale i jinde rozbředlost výkladů znesnadňuje poznati jeho stanovisko. Ještě horší jest, že jsou v jeho díle četné chyby věcné; uvedeme z nich nejzávažnější.

V otázce o prachellenském obyvatelstvu a jeho kultuře je jistě mnoho problémů, zejména o vzájemné souvislosti jednotlivých kultur nám známých. Plné jistoty zatím není, ale jsou aspoň určité pravděpodobnosti. A ty nedovolují úplně trhati od sebe kulturu minojskou a trojskou (str. 14, 22, 24, 316), ale ani pokládati trojskou za starší (str. 9, 20), jak učinil Prášek. Mezi oběma jsou nepopíratelné shody, dva postupné charaktery minojské kultury se zcela zřejmě obrážejí v II. a VI. Troji, takže neprohlásíme-li trojskou kulturu za projev téhož plemene, jež bylo nositelem též osudů minojské kultury v užším slova smyslu (varianty možno přičísti kmenovému rozrůznění a odlišnosti existenčního prostředí a ethnografického okolí), musíme úsudek o vzájemném poměru obou aspoň mnohem opatrněji stilisovati, než učinil Prášek po vzoru svých předloh. Tvrdí-li dále, že foinické písmo vzniklo z egejského (str. 3, 178) nemá pro to dokladu.

Otázka Pelasgů je u Práška prudce polemicky zahrocena, ale není ovšem vyřízena ani jeho úplným popřením jejich existence. Celý spor o to je celkem malicherný. Předřecké obyvatelstvo bylo, to je faktum, a část jeho Řekové nazývali Pelasgy. To popírati nelze. Ovšem je otázka, v jakém poměru byli Pelasgové k těm částem předřeckého obyvatelstva, jež bylo označováno jiným jménem (Kárové, Lelegové, Eteokretové atd.), a zejména kdo to byli. Líbí-li se Práškovi za nejstarší obyvatelstvo řecké pokládati Káry (str. 33), má při tom stejnou oporu v důkazech a dokladech, jako ti »dilettující nedoukové, historického názoru prostí«, kteří se rozhodli pro Pelasgy. V kap. 5. chce Prášek dle orientálních pramenů vyšetřiti, kdo byli nositelé minojské kultury, čili Kárové. Ač svó zprávy velmi přeceňuje (byť i uznával nespolehlivost egyptských názvů), nemůže přec na konec z nich získati nic víc, než dávno známé označení Hanebu, a uvésti dosti povážlivý dohad Ed. Meyera, že tito Hanebu se sami nazývali Japet (str. 37). Hanebu-Japetové-Kárové byli prý za doby XVIII. egyptské dynastie vystřídáni (str. 49) indoevropskými Kafty = Pélišty a tito Kaftové-Pélištové jsou prý nositeli pozdně minojské kultury. Že Prášek stotožňuje Kafty s Pélišty, nutno souditi ze stilisace str. 48 a také 51, ač na tomto druhém místě už se vyslovuje mnohem nejasněji (»buď Pélištů, buď Sakarů, byli tudíž ti neb oni za dob XVIII. dynastie obyvateli Kréty«). S neobyčejným podivením dočte se tedy čtenář na počátku kap. 6., nadepsané »Příchod předhellenských kmenů« této věty: »Naskytuje se otázka o původu a národním rázu Kaftů«. Tedy hodlá Prášek znovu hledati to, co právě před tím vyložil. Ale nejzajímavější je to, že v odstavci o příchodu předhellenských kmenů se vykládá o objevení kmenů Akaivaša, Danauna, Javana, tedy kmenů, o jejichž řeckosti nepochybuje ani Prášek sám (str. 60)! Stěží se asi najde čtenář, jemuž bude z těchto výkladů jasno, jak si Prášek vlastně předřeckou dobu představuje, zvláště když se dočte také (str. 57 a j.), že »předřečtí« Akaivaša, Danauna a Javana přišli za téže XVIII. dynastie na tatáž místa, kam dřív posadil Kafty-Pélišty! Na str. 74 uznává Prášek v Athenách značné zbytky egejské i mimo Akropoli, to však posud prokázáno není.

Poněkud zvláštní představy má Prášek také o pojmu vlastních dějin řeckých: ty prý začínají až uplatněním »hlubšího vědomí společného původu hellenského« (str. 94). Rovněž kmenové rozdělení Řeků se u Práška vyskytuje v podivném podání, tvrdí doslova, že »Achajové byli cizokmenné, povrchně zhellenisované obyvatelstvo« (str. 149); »na místě Tyrsénů, Danaů-Achajů a j. k. (sic!), kteří stáli za mykénské doby v popředí, vystupují Doriové, Aiolové, Ionové« (tamt.). Kmenová spojitost Atheňanů s Iony je mu pozdní abstrakcí (str. 118) a důvod toho, že Atheňané se nenazývali Iony, vidí v rasové smíšenosti Ionů (str. 117) a pouhém poionštění Attiky (str. 62). — Tvrz městskou, která se jmenovala

vždy *πόλις* nebo *ἀκρόπολις*. nazývá *πόλις ἄκρη* (str. 15). Soudí na nutnost někdejšího značného rozšíření kmene Graiků proto, že Římané jejich jménem označovali Řeky veškery (str. 98); to jistě není nutno. Tvrdí, že neznáme příčin ionského stěhování (str. 111), to také není pravda. Nesprávný je též rozdíl činěný mezi »achajskou« šlechtou vojenskou a »pozdější« statkářskou, vždyť tu zřejmě byl organický vývoj. Výklad o amfiktyoniích je slabý, podceňuje příliš kultovní setrvačnost, staré době vlastní. Nesprávně se tvrdí (str. 174), že členy delfské amfiktyonie byly Atheny a Sparta; byli jimi vždy Ionové a Dorové. Hieromnemonové prý byli jen výkonným orgánem amf.« (str. 175); amfiktyonie měly úředníky, zvané *στρατηγοί* (266); tu se patrně spis. zmýlil s pozdními svazy (*κοινόν*). Vznik pojmu panhellenství prý se vymyká našemu vědění« (str. 177).

Ve výkladech o ústavním vývoji není Prášek o nic šťastnější. O rozdělení Attiky na trittye a fratrie má pojmy zmatené, prý »trittye byly celkem shodny s fratriemi« (str. 209), »dělení na naukrarie mělo ráz timokratický« (str. 271). Rada naukrarů prý byla protiváhou rady na Areopagu (str. 274), o agroicích a demiurzích mu »není však lze ustanoviti blíže ni charakteristiku, ni vzájemný poměr obou těchto lidových tříd« (str. 209). Výklad o vzniku t. zv. Solonových tříd je zcela zkreslen (str. 273); označení *οἱ ἐννέα ἄρχοντες* prý vzniklo tím, že mezi všemi devíti správci státu byl archon mocí a významem přední (str. 216). Radu na Areopagu prohlašuje spis. za úplně odlišnou instituci od soudu Areopagitů (str. 216); starší Parthenon pochází prý z doby před Peisistratovci (str. 308) a j.

Rovněž ve výkladu o Spartě jsou chyby. Prášek odmítá sice mínění o dorském původu perioiků (str. 139), ale čím byli, mu jasno není (str. 181 a j.). Z názvu dorských králů *βαγοί* usuzuje, že Dorové původně královského zřízení neměli (str. 146). Popření historičnosti Lykurgovy vede Práška k prohlášení, že dělení půdy za jeho doby je výmysl (str. 180). Popírá hodnověrnost zpráv o pohazování mrzáckých nemluvňat na Taygetu (str. 186), ale zbytečně. Případ Agesilaův sám dostatečně ukazuje, jak se praktikovalo zjišťování tělesné neschopnosti. Nic nezví čtenář z Práškovy knihy o t. zv. rhetrách Lykurgových, ačkoli to byla ustanovení tak neobyčejně důležitá a významná pro lakonskou správu a život; následek toho opominutí je také, že nevykládá o takových zařízeních, jako byla agoge mládeže. O místních fylách a obách se také vůbec nezmiňuje.

Výčet závažných omylů, který byl podán, není zdaleka úplný, ale zajisté stačí, aby úsudek o knize Práškově vyzněl naprosto odmítavě. Odborníkům je svými vadami methodickými i věcnými nepotřebná, zvláště když na mnohých a mnohých místech se ukazuje neznalost moderní literatury (a to nejen nejnovější). Širší kruhy čtenářské pak nutno tím spíše před ní varovati. Nemajíce

dosti možnosti zaujmouti kritické stanovisko k četným omylům, nabyli by čtenáři nesprávných pojmů o řeckých dějinách, nehledě ani k tomu, že nacházejíce o téže věci tvrzení různá a namnoze právě opačná, stěží by si vůbec utvořili nějaký pevný a souvislý obraz.

Za takových poměrů nabývá nového významu věta předmluvy (str. II), jíž Prášek upozorňuje, že »dospěl místy k výsledkům, od běžných názorů se odchylujícím«. Slib pokračování těchto dějin nelze tedy nijak vítati, měly-li by ostatní díly rovnati se tomuto. Siláckými nájezdy na † Em. Peroutku (str. II. a 33) Práškovu stanovisku a ceně jeho knihy nepřibude nic. Redaktor Světové knihovny měl by míti více na mysli odpovědnost, kterou na sebe bere otiskováním spisů, jako je tento, a opatřiti si vždy potřebnou záruku o kvalitě vydávaného díla. Nakladatelství Ottovu budiž vytčen zlozvyk, že neuvádí na titulním listě letopočtu.

Vladimír Groh.

Sigurd Agrell: **Slavische Lautstudien.** Lunds Universitets Årsskrift. N. F. Avd. 1. Bd. 12. Nr. 3. V Lundě 1917. Str. 132. Za 3 švédské koruny.

V knize této vrací se Agrell opět k thematům, o nichž jednal již dříve: tři první studie týkají se vývoje pův. skupin *tert, telt, tort, tolt*, dvě další obírají se osudy pův. koncových slabik *-os, -om* a slabik *-ai, -oi, -ois, -oit, -āi* ve slovanštině; ve studii poslední se Agrell vrací k svému výkladu o vzniku srbsko-chorvatské koncovky *-ā* v gen. plur.

Studie, týkající se vývoje skupin *tert, telt, tort, tolt,* tentokráte vykládají jistá fakta objevující se ve vývoji těchto skupin v určitých jazycích slovanských na základě Agrellovy theorie, jak ji vyložil zejména ve spise Zur slavischen Lautlehre (srv. o něm LF. 44, 1917, 128 nsl.); nepřinášejí tedy nových rysů do theorie dříve vyložené, nýbrž applikují ji na zjevy v historické době dané a z toho, že se zjevy ty touto theorií dají vyložiti, dovozují její oprávněnost. Studie prvá (Die Reflexe des urslav. *tert- [telt]*-Typus im Sorbischen, str. 3—32) vychází od zjevu, že se *r*, které se jinak po neznělých souhláskách *p, t, k* mění v *ř*, resp. *ś*, takto nemění, jestliže se *r* do sousedství uvedených souhlásek dostalo teprve vývojem bývalé skupiny *ert*. Agrell usuzuje z toho, že tyto skupiny nezměnily se prostým přemístěním liquid, neboť pak by bylo *r* v přímém sousedství s hláskami *p, t, k* a bylo by se po nich měnilo tak jako jiné *r*; poněvadž se tak nemění, bylo *r* od souhlásky předcházející odděleno elementem samohláskovým, v němž vidí Agrell svědectví pro správnost své theorie svarabhaktické. Ale k tomu nutno poznamenati, že z uvedené věci nevyplývá nic jiného, než že v době, kdy se *r* v původních skupinách *pr, tr, kr* měnilo v *př, tř, kř* (z čehož dále *pś, tś, kś*), původní skupina *tert* nezněla *tret*, což úplně

souhlasí s faktem, že změna původního *tert* je data poměrně pozdního.

Od uvedeného pravidla jsou však výjimky: vedle *prědku*, *prjady*, *prěki* je hluž. *pře* ‚um' (z **peř*), *před* ‚vor' (z **peřd-*), *přez* (z **peřz-*) a obdobně dluž. *pśe*, *pśed*, *pśez* (a *pśecej*, ‚immer' <**peřdo-* + *se*, *pśec* ‚warum' *pśeto* = proto atd.), dále hluž. *přećiwo*, dluž. *pśeśiwo*. Z těchto výjimek je třeba škrtnouti předložku *pře*, *pśe* a co s ní souvisí (dluž. *pśec*, *pśeto*) a hluž. *přećiwo* (dluž. *pśeśiwo*). Neboť v případech těchto nejde o pův. **per*, nýbrž o **pre*, jež je patrně variantou běžnějšího *pro-*. Při luž. *přećiwo*, *pśeśiwo* zmiňuje se o možnosti této také Agrell (str. 12), ale zamítá ji. Myslím, že neprávem: máme-li v celé řadě jazz. slovanských *protiv-*, co je více na snadě než v luž. *přećiwo*, *pśeśiwo* (a v pol. *przeciw*) viděti totéž slovo se stupněm *e* v první slabice, zejména když máme znění takové dosvědčeno i v jazycích jiných (lot. *preť*, *preti*, lat. *pretium*, ř. pamf. *περτ-[έδωκε]*, jež je přesmyknutím z **προτι*). Totéž platí trvám také o luž. předložce *pře*, *pśe*, jež rovnajíc se významem běžné předložce *pro* jiných jazz. slovanských, není asi nic jiného než předložka táž jen s jiným stupněm samohlásky; totéž znění této předložky má polština (*prze*) i slovenština (*pre*). Je jistě mnohem pravděpodobnější, že je v těchto slovech výraz týž, než hledati v nich slovo docela jiné (**per-*) jež mělo také význam úplně jiný. Také řečtina má vedle *πρός* znění *πρές* (aiol. *πρές*, *πρέσβις* srv. Prellwitz Etym. Wb.[2] 383, Kretschmer Glotta 9, 1918, 226) a není nemožno, že slov. *pro* (*pre*) náleží k tomuto ř. *πρός* (*πρές*) podobně jako sl. *po* s lit. *pàs* patří k ř. *πός*.

Výjimky tyto vykládá Agrell ve shodě se svou theorií o vývoji slabik *tert* různým vývojem pův. **per* podle poměrů přízvukových: podle toho, byla-li slabika ta přízvučná nebo nepřízvučná a byla-li nepřízvučná krácena čili nic, podle toho byl vývoj její odchylný a tím se vykládá také dvojitost ve znění *r* takovýchto skupin v luž. srbštině. Ale momenty, jež určovaly podle výkladu tohoto různý vývoj hlásky *r* v těchto skupinách luž.-srbských, nepronikají v případech, jež se tak vysvětlují, tou měrou, aby bylo lze říci, že jsou způsobem tím uspokojivě vysvětleny. Vedle vývoje *r* všímá si Agrell ve studii této také vývoje samohlásky *e* ve skupinách *tert*, *telt* a dochází alespoň k tomu závěru, že vývoj ten svědčí proti prosté metathesi liquid.

Podobného rázu je také studie druhá »Die Reflexe des urslavischen *tert-*, *telt-*Typus und die Entpalatalisierung der *e*-Laute im Polnischen« (str. 33—75). Agrell shledává jistý parallelismus mezi zastoupením původního *ě* a původních skupin *tert*, *telt* v polštině. Střídání *trzet* : *trzot* je podle něho v podstatě zjev týž jako střídání *ie* : *ia* za pův. *ě*. Dvojí toto zastoupení v uvedených případech vykládá Agrell různými poměry přízvukovými: za *ě* je 1. v slabice přízvučné před tvrdou zubnicí *ia*, 2. v slabice před

přízvukem, nastalo-li v slabice té krácení (způsobené zvláštními podmínkami), je za ně rovněž *ia*, 3. v slabice před přízvukem, ale nezkrácené je za ně *ie* (stpol. a dial. *ié*), 4. v slabice následující hned za slabikou přízvučnou je za ně *ie* (alespoň dialekticky). Podobně po pův. *tert* je v slabice přízvučné veskrze *trzot*, byla-li intonace této slabiky tažená; byla-li ražená, je před zubnicemi tvrdými rovněž *trzot* (dial. *trzat*), před tvrdými souhláskami jinými *trzet*; v slabikách, v nichž nastávalo krácení, je za *tert* pol. *trzet*, za nezkrácené *tert* je rovněž *trzet* (dial. *trzét*, *trzyt*). Agrell shromáždil hojný materiál sem hledící a probírá podrobně jednotlivé případy, aby je způsobem naznačeným vyložil. Ale myslím, že tím nesnadný tento problém polského hláskosloví rozřešen není: ani zde svědectví zkoumaného materiálu není takové, aby podávaný výklad činilo přesvědčivým.

V článku třetím (Spuren von *tọrət*-und *tọrə̄t* [>*tọ̄rt*] auf west- und südslavischem Boden, str. 76—88) sebrány jsou nové doklady pro polské *tart*, *tort*, *tolt*, *torot*, *tolot* z býv. *tort* (a pro *teret* za *tert*), dále pro bulharské *tart* místo obvyklého *trat* a pro ruské *tort*, *tolt*, *tert* místo běžného *torot*, *tolot*, *teret*, v nichž Agrell shledává zbytky rozmanitého podle různých okolností zastoupení pův. skupin *tort*, *tert*, *tolt*, *telt*; srv. LF. 44, 128 nsl.

Ve všech těchto třech studiích shromážděno je hojně cenného materiálu a proto, i když nemožno souhlasiti s výsledkem, k němuž spisovatel na základě tohoto materiálu dospívá, jsou studie tyto vítaným příspěvkem k řešení otázek, o něž při věcech těchto jde.

Studie čtvrtá a pátá je věnována výkladu o koncovkách *-os*, *-om* a o koncovkách obsahujících difthongy *-oi*, *-ai* ve slovanštině. První (Zur Frage über die Reflexe von idg. *-os*, *-om* im Slavischen, str. 89—116) neobsahuje proti dřívějšímu výkladu Agrellovu nic nového, jen přesněji a přehledněji předvádí výklad, že za koncové *-os*, *-om* bylo ve slovanštině *-o* v oxytonech a v paroxytonech s předposlední slabikou vzestupnou a *-ъ* v paroxytonech s předposlední slabikou sestupnou a ve slovích, jež měla přízvuk na slabice třetí od konce nebo ještě další, a hájí zejména výkladu toho proti námitkám, jež proti němu byly projeveny. Ale ani po tomto výkladě není theorie Agrellova pravdě podobnější: nemá bezpečné opory v jazyce samém. Kolísání některých substantiv *o*-kmenových mezi rodem středním a mužským, jež je jeho hlavní oporou, zasluhovalo by podrobnějšího ohledání beze zřetele na jakoukoliv theorii o vývoji koncovek. Je-li v adverbiálních výrazech místo *město* kratší tvar bez koncového *o* (pol. *natomiast*, *namiast*, *zamiast*, mlrus. *mist* atd.), nelze v tom viděti starý druhotvar **městъ* (máme také na př. vedle pol. *bardzo* mlrus. dial. бараз, sloven. *barc*, nebo vedle *kromě* máme č. *krom*, mlrus. *krim* atd.), ani pol. *natenmiast* neznamená nic. Námitku, že v tázacím zájmeně *kъ(to)* čekali bychom právě podle této theorie *o*, poněvadž zájmeno to bylo přízvučné, váží Agrell příliš lehce

(str. 118), jako zase zbytečně proklitickým a enklitickým postavením snaží se vysvětliti -ъ v zájmeně *azъ*, předpokládaje podle stind. *ahám* pro zájmeno toto přízvuk na poslední slabice: při rozmanitosti, jakou ve tvaru tohoto zájmena vidíme, je nesnadno se dohadovati, jaký byl původní jeho přízvuk. Agrellovi se zde hodí Bernekerův výklad slov. *azъ* z **á-ezon*, jejž shledává přesvědčujícím; ale je to výklad, který má velmi málo pravděpodobnosti do sebe. Ke konci obírá se Agrell dvěma novějšími výklady o vývoji koncového *-os*, *-om* ve slovanštině: Meilletovým, podle něhož se za koncovky ty v slovanštině vyvinulo -ъ při vyslovení rychlejším, *-o* při vyslovení pomalejším, a shledává výklad ten — asi právem — velmi málo pravděpodobným; a výkladem Rozwadowského, jenž našed v církevní slovanštině několik dokladů pro *o* v nominativě sing. mask. místo ъ soudí, že bývala za *-os* střídnice dvojí podle přízvuku. Výklad ten Agrell modifikuje: nestačí prý tu výlad o přízvučné nebo nepřízvučné koncovce, protože se *-o* vyskytuje také v dokladech, kde koncovka byla nepřízvučná (*narodosь*, *obrazosь*), a doplňuje tedy výklad ten bližšími podmínkami podle theorie své a za druhé rozšiřuje pozorování Rozwadowským učiněné v nom. sing. (tedy o pův. koncovce *-os*) také na akk. sing. (tedy na koncovku *-om*), uváděje několik dokladu cslovanských pro podobné *o* v akk. sing. (*rodosь* atd.) a ukazuje zejména na stčes. *večeros*, jež prý nemůže být nominativem. Ale stč. *večeros* mnoho nedokazuje: předně může to býti a také asi je nominativ a ne akkusativ a za druhé nemusí to býti nic starobylého, nýbrž napodobení opposita *jutros*.

Způsobem docela týmž představuje si Agrell vývoj koncovek *-oi*, *-ai*, *-ois*, *-oit* (str. 117—124). V oxytonech a v paroxytonech s předposlední slabikou vzestupnou bylo za dvojhlásky ty *-ě*, v paroxytonech s předposlední slabikou sestupnou a pak ve slovech s předposlední slabikou nepřízvučnou bylo za ně *-i*. Výklad tento neopírá se ani v nejmenším o fakta daná skutečností: ve všech kategoriích, kde se objevuje koncovka *i* nebo *ě* původu difthongického, může býti koncovka ta hláskoslovnou jen v případech některých, v těch, jež vyhovují uvedeným podmínkám, v případech ostatních musí být analogická. Jen snad *-i* v dat. sing. konsonantických kmenů mohlo by býti veskrze pravidelnou střídnicí, protože lze předpokládati přízvuk na třetí od konce: ale ani to není docela jisté, a pak *-i* zde může býti také z *-ei̯* — tedy tato kategorie tvarů v řešení celé otázky mnoho neznamená. Nom. plur. *ti* musí se vykládat za tvar vzniklý v postavení bezpřízvučném, ač je při nejmenším pochybno, zda bývalo zájmeno to tak zhusta enklitické nebo proklitické, aby takový tvar ovládl (plnopřízvučný tvar hledá Agrell v rus. *tě*, ale to už dávno vyloženo uspokojivě vlivem pádů ostatních). Agrell ukazuje na případy, že se vedle pravidelné koncovky *-ě* objevuje také koncovka *-i*, a vidí v nich stopy bývalé dvojitosti koncovky: ale několik těch

dokladů, jež z celé oblasti slovanských jazz. shledal, jsou dílem hodně pozdní, dílem povahy docela jiné a nemohou býti svědky pro věc, pro niž se Agrell jejich svědectví dovolává. Při koncovkách *-ois, -oit* domnívá se Agrell, že *-ě* za uvedených podmínek tu vzniklé hláskově se dále změnilo v *-ī* vlivem následující souhlásky: předpoklad ten nemá rovněž nijakého věcného podkladu.

Studie poslední (str. 125—130) týká se srb.-chorvatské koncovky *-ā* v gen. plur., kterou Agrell již dříve vykládal tak, že jména podle zájmen přijala v gen. plur. koncovku *-chъ*, čímž vzniklo zakončení *-ъchъ-*; *ch* se změnilo v koncovce této při rychlém mluvení ve frikativu *γ*, jež časem zanikla, a z ъъ vzniklo kontrakcí dlouhé ъ, za něž je potom *ā*. Výklad ten odmítnut Vondrákem a Torbiörnsonem (vlastně již v doslovu svého prvního článku musil ho Agrell hájiti proti námitkám, jež mu písemně učinil Rešetar); Agrell nyní snaží se výklad ten podepřít doklady ze starého jazyka srbsko-chorvatského, v nichž se v gen. plur. substantiv psává ъъ nebo ьь právě ve spojení s přívlastkem adjektivním nebo zájmenným. Ale ani po výkladě tomto není theorie Agrellova o nic pravdě podobnější než byla dříve.

Oldřich Hujer.

H. Barić: **Beiträge zur slavischen Sprachgeschichte.** Wien und Leipzig 1918. Eduard Beyers Nachf. Str. 80.

Z pěti studií, jež obsahuje tato knížka, první tři se obírají některými spornými otázkami slovanského tvarosloví: v první pokouší se spisovatel znovu o řešení otázky, jak se vyvinul známý zjev genitivu v akkusativě *o*-kmenů, v druhé vykládá o koncovce genitivu plur. -ъ a ve třetí o koncovce *-tъ* ve 3. sing. praes. Dosavadní pokusy o výklad slovanského genitivu-akkusativu u mužských *o*-kmenů — unikl mu výklad Ehrlichův v Untersuchungen über die Natur der griechischen Betonung (v Berlíně 1912) str. 83 — auktora neuspokojují, ani poslední výklad Sommerův (viz o něm LF. 43, 1916, 448), ze všech výkladů dosud podaných nejcennější, nevyhovuje, poněvadž prý nevysvětluje dostatečně okolnosti, že zjev tento byl původně omezen jen na akk. sing. jmen značících osoby (str. 13). Barić ohlíží se po výkladě, který by uspokojivě objasnil tuto dávno konstatovanou věc; východiště zjevu, o nějž jde, hledá proto docela jinde, než se hledává obyčejně. Podle něho začátky processu, jehož výsledkem byl v akk. sing. *o*-kmenových substantiv značících osoby stejný tvar jako v genitivě, dlužno hledati u složené deklinace adjektivní, ve tvarech takových jako *dobrajego;* toto *dobrajego* však není tvar genitivní, nýbrž je to samostatná nominativní věta relativní, v níž *dobra* je nom. sing. *n*-kmenového substantiva, odvozeného od adjektiva a značícího toho, kdo má vlastnost vyjádřenou základním adjektivem, tedy substantiva takového jako je ř. *στράβων* ‚šilhavec‘ vedle adj. *στραβός* ‚šilhavý‘ nebo lat. *silo* vedle adj. *silus* atd.; *jego* je pak

nominativ sing. masc. relativa (= sti. *jaḥ*) se zesilující partikulí **gho*, takže *jego* = sti. *jō ha* (pův. **i̯os ghe*). Tato původní relativní věta, táhnoucí se k akkusativu věty řídící, byla podle tohoto výkladu časem cítěna jako souřadný přívlastek: *vidit̄ь člověkъ slěpajego* znamenalo původně ‚vidí člověka, jenž [je] slepec' a nabylo časem významu ‚vidí člověka slepého'. To vedlo pak k připodobnění akkusativu na -ъ (na př. *člověkъ*) k souřadnému přívlastku na *-a* (*slěpa-jego*), čímž získán vhodný tvar k rozlišení akkusativu od nominativu: tak vznikl tvar na *-a* v akkusativě, tvar, který se shodoval ovšem s tvarem genitivním.

Pro jednotlivé předpoklady tohoto vývoje a jednotlivá jeho stadia shledává Barić pečlivě doklady a analagoie; předpoklad, že *dobra* ve výraze *dobrajego* je nom. sg. *n*-kmenového substantiva vede jej zejména k tomu, že se rozepisuje o odvozených *-ōn*-kmenech ve slovanštině. Nalézá opory svého výkladu ve všech jeho částech; vidí zvláštní jeho oporu v tom, že tvar na *-a* v akk. sg. *o*-km. se pravidlem v cslovanštině vyskytuje za řecké substantivum s e č l e n e m, že tedy tvar ten má význam určitosti, což je ve shodě s původem tohoto *-a*, pocházejícího z individualisujícího suffixu *-ōn-*, i domnívá se Barić, že se doporoučí výklad tento po stránce hláskoslovné i syntaktické.

A přece bude asi málo těch, kdo se dají přesvědčiti jeho vývody. Celý výklad ve svých jednotlivostech zajisté dobře opřený, má velmi málo vnitřní pravděpodobnosti do sebe. Jeho výklad o slovanských odvozeninách na *-ōn* může skrývati v sobě dobré jádro; v Úvodě do dějin jazyka českého na str. 39 jsem vyslovil také myšlenku, že slovanština mívala takováto substantiva na *-ōn-* s nominativem zakončeným na *-ō̃*,[1] ale s tím, jak tuto myšlenku Barić rozvedl, souhlasiti nemohu. Barić shledávaje takovéto kmeny ve slovanštině zachází daleko; hledá je i v četných substantivech na *-y* jako *neplody*, *mǫžaky*, *cěly* atd., ač u některých z nich je to na první pohled pravdě nepodobno (srv. *cěly*: stprus. *kailustiskan*), nebo v substantivech na *-yńi*, kde *n* prý ještě prozrazuje býv. *n*-kmen, ač tvoření feminin na *-i* ze změněného již slovanskými zákony o konci slova nominativu na *-un* (z býv. *-ōn*) je na pováženou, hledá je i ve tvarech složené deklinace lotyšské a slovanské (*dobryjь* vedle *dobrъjь* má v první části p ů v o d n í tvar na *-y* z býv. *-ōn*) atd. Ve všech těchto případech sotva lze s jakousi pravděpodobností mluviti o býv. slov. kmenech na *-on-* s nominativem jednak na *-ō* (sl. *-a*), jednak na *ōn* (sl. *-y*). A zejména, že by ve výraze *dobrajego* byl nominativ takového substantivního

[1] Podobně jako Barić na str. 14 pomýšlel jsem také na to, že jména na *-akъ* (*novakъ*) vznikla připojením suffixu *-kъ* k nominativu na *-a* (**nova* = prajaz. **neu̯ō*, km. **neu̯ōn-*), ale lit. obdobný suffix *-okas* vadí mi při výkladě tom více než Barićovi; odpadla by závada ta, je-li lit. *-okas* v těchto případech napodobením slovanštiny, jak se domnívá Leskien Bildung der Nomina im Litauischen 513.

kmene na *-ōn-*, není pravděpodobno, protože vůbec předpokládaná relativní věta, theoreticky sice možná, nemá nijaké opory v slovanštině samé. A že by se podle výrazu *dobra-jego*, když pojímán byl jako souřadný přívlastek akkusativního předmětu věty hlavní, koncovka tohoto akkusativu -ъ zaměnila za koncovku *-a*, je rovněž velmi nepodobné, už proto, že *dobrajego* v té době musilo být cítěno jako jedno slovo. Proti výkladu tomuto lze uvésti více a podstatnějších námitek než proti výkladu Sommerovu.

V průběhu tohoto výkladu bylo dost příležitosti k výkladům o věcech jiných; ani s těmi namnoze nelze souhlasiti; tak na př. s výkladem gen. *kogo* na str. 41. nsl., nebo s výkladem prajazykového gen. **kᵘosi̯o*, **kᵘoso* (str. 42) a j.

Ve článku druhém o koncovce gen. plur. -ъ má Barić proti výkladu, že -ъ je z pův. *-ōm*, zejména dvě námitky: není prý dokázáno krácení původních tažených dvojhlásek ve slovanštině a přechod *-om* v -ъ prý také je nejistý. Ale námitky ty nejsou oprávněny: se zřetelem k dat. sing. *ženě* vedle ř. *θεᾷ*, kde je za býv. *-ãi* střídnice táž jako za *-oi* v lok. sing. *vъlcě*, nelze popříti krácení tažených dlouhých difthongů v koncovkách slovanských; a proti přechodu *-om* v -ъ neuvedl ani Barić nic podstatného a nevím také, co by se proti tomu uvésti dalo. Barić soudí, že za *-ōm* je ve slovanštině *-y*; svědectvím toho je mu nom. sing. mužských (a u Bariće také ženských) *n*-kmenů, jež on úplně identifikuje s tvary litevskými na *-uõ* (*akmuõ*) a vykládá obé z *-ōn*. Rozdíl mezi *-ōn* v řečtině a *-ōn* v baltskoslovanštině nevykládá, je prý dosud nejasný. Ale výklad dosud celkem obecně přijímaný o těchto tvarech a jejich koncovkách Barić nijak nevyvrátil a tedy domnění, že by nom. sing. mužských *n*-kmenů měl zakončení stejné jako gen. plur., je neoprávněno. Toto *-y* za *-ōm* v gen. plur. nalézá Barić ve tvaru gen. plur. *dobry-jichъ*, kde *y* není z ъ, nýbrž je starobylé. Genitiv na -ъ vyvinul se podle jeho výkladu tak, že ve tvaru *dobryjichъ* zakončení prvního členu tohoto spojení se připodobnilo zakončení členu druhého (podle vzoru *dobra-ja*, *dobri-ji*, *dobru-jemu*), čímž vzniklo *dobrъjь* a odtud pak -ъ přeneseno k adjektivům nesloženým a ke jménům. Koncové ъ ve tvaru *dobryjichъ* pak vykládá Barić tím, že tvar *jichъ* je vlastně lokal plur., má tedy -ъ z *-u* (*-chъ* = stind. *-su*). Celé pásmo tohoto výkladu zakládá se na hypothésách nedokázaných a nehrubě pravděpodobných a také postup tohoto předpokládaného vývoje — přenesení koncového -ъ do konce prvního kompenentu celého výrazu nebo přenesení ъ odtud, ze středu slova, ke **všem** jménům — je velmi málo přirozený, aby bylo lze se srdcem tak lehkým opouštěti výklad poskytující mnohem méně obtíží, podle něhož je -ъ z *-ōm*. A nebylo-li by lze výklad tento udržeti, byl by mnohem blíže výklad, že je -ъ z *-om* (srv. na př. Meillet Rocznik slaw. 7, str. 8).

Koncovku *-tъ* ve 3. sing. vykládá Barić z býv. *-t₀r*, takže sl. *vezetъ* = lat. *vehitur*; podobně už v jiné souvislosti (na str. 44) vyložil koncovku 1. plur. *-mъ* z býv. *-m₀r* (*vezemъ* = lat. *vehimur*). Ani to ani ono nemá nijaké průkaznosti; nelze toho dokázati ba ani ne učinit pravděpodobným a není toho třeba vyvraceti.

Ve článku čtvrtém obírá se Barić známou změnou intonace, jevící se v případech takových jako je rus. *vóronъ* (lit. *var̃nas*) a *voróna* (lit. *várna*). Že tato různost intonace souvisí s různou kvantitou (**u̯orno-*, ale **u̯ōrnā-*) a že tu lze mluviti o jakési vrddhi, jsou poznatky již staré. Barić sebral příklady z jazyků baltských a ze slovanštiny pro tento zjev u *ā*-kmenů — nejsou všechny z nich stejně průkazné a zejména dloužení předložek ve jmenných kompositech není tímto způsobem vyloženo uspokojivě — a vysvětluje obdobnou délku u kmenů na *-o* vlivem kmenů na *-ā*, jimiž se kmeny na *-o* v plurále doplňovaly. Srovnává s tím vrddhování staroindické a případy, v nichž se vyskytuje, a podle toho nalézá, že **u̯ōrnā* je femininum adjektiva **u̯ōrnos*, znamenajícího ‚k havranovi příslušný, náležející' jako sti. *vāruṇaḥ*, odvozené od *varuṇaḥ*, znamená ‚k Varunovi náležející' — věci to celkem ne zcela nové.

Článek poslední věnován je výkladu lit. účelné spojky *idánt*, již Barić vykládá z **idōnti*. V tomto **idōnti* je zájmeno **id*, postposice **ōn* (varianta tohoto **ōn* se stupněm *ē* je v lit. koncovce lokativní *-ė*: *akmenyję̇*, *avyję̇*, *širdyję̇* atd.) a formans *-tei̯* totéž jako ve slově *artì*. V prvé části shoduje se slovo to s lat. *idōneus*. Blízko je slov. *jeda*, jež v části prvé má zájmenný tvar **ed* (týž jako je v lat. *ecce* z **ed-ce*), v části druhé *-ō* jakožto druhotvar plnějšího **edōn*. V prvé části se slov. *jeda* se shoduje lit. žem. *adunt*, kde počáteční *a* je jako v četných případech jiných z pův. *e-*. Ale adverbium-postposice **ōn* je velmi slabě zaručeno a proto je výklad, jenž se o ně opírá, pochybný.

Ve všech těchto výkladech roztroušeny jsou četné výklady o různých věcech jiných, jichž bylo třeba k podepření výkladu hlavního nebo jež svou povahou souvisí s výkladem ostatním; všecky je zde rozbírati není možno. Jsou vůbec výklady Barićovy velice bohaté a obsažné, poněvadž snaží se pro podávané názory své uvésti hojné opory a analogie a snaží se odůvodniti je co nejsilněji. A třebaže s většinou jistě originálních a dobře promyšlených jeho výkladů souhlasiti nelze, přece nelze jeho knížce, jež je, nemýlím-li se, jeho prvním vystoupením na veřejnost,[1] upříti uznání: spisovatel projevuje značný rozhled v jazykovědě indoevropské, dovede samostatně myslit a myšlenky své dobře vykládat a odůvodňovat. To jsou vlastnosti, jež jsou slibnou zárukou pro auktorovy práce další. *Oldřich Hujer.*

[1] Zatím vyšla nová práce Barićova: Albanorumänische Studien. I. Teil. Sarajevo. 1919. Verlag des Instituts für Balkanforschung. (Zur Kunde der Balkanhalbinsel. Quellen und Forschungen 7.).

Hankovy Písně a Prostonárodní Srbská Muza, do Čech převedená. Vydal *Jan Máchal.* Novočeská knihovna č. III. Nákladem České Akademie. V Praze 1918. Str. XLIV. + 264.

K jubileu stoletého »objevení« RK vycházejí souborně všechny básně původní, zpracované i přeložené, které napsal jeden z hlavních tvůrců proslulého RKZ, Václav Hanka. Professor Jan Máchal však tu vydal, kromě několika nepřístupných už skladeb Hankových a prosaického překladu Hankova ze sanskrtské »Rámájanam«, jen ony básně, které Hanka buď pod vlastním jménem, nebo pod pseudonymem nebo šifrou vydal tiskem. Prof. Máchal do tohoto vydání nepojal rukopisných básní Hankových, které dosud nespatřily světla světa, tak že po této stránce nechtěl podati úplného vydání básní Hankových. Vydavatel výslovně podotýká v předmluvě, proč tak neučinil. Rukopisná pozůstalost Hankova není totiž dosud kriticky ani uspořádána ani utříděna, kterážto okolnost jest podmínkou náležitého vydání. Potom také nemají rukopisné básně Hankovy valné ceny. Nicméně jsou zajímavé a důležité pro vysvětlení básnického vývoje Hankova, který ovšem daleko nedospěl, a pro poznání Hankovy literární prakse. Z tohoto důvodu prof. Máchal jich použil jako materiálu k výkladu činnosti Hankovy a některé básně buď zcela, nebo částečně otiskl aspoň v Úvodu nebo v Poznámkách. Básně otiskl vydavatel dnešním pravopisem hledíc na původní fonetické znění.

Vydání jest předeslán obšírný a cenný úvod, provázený reprodukcemi titulních listů Písní Hankových. Tento úvod je více méně rozšířený otisk Máchalova článku »Hankovy Ohlasy písní ruských. (Příspěvek k dějinám provenience RK)«, který vyšel před dvaceti roky v Listech Filologických (r. XXVI, 1899, str. 30—47). Rozšíření týká se hlavně výkladu začátků básnické činnosti Hankovy, prohloubení dokumentárního obrazu Hankových Ohlasů a konečně celkového ocenění Hankovy Muzy.

V první části úvodu zabývá se prof. Máchal literárními začátky Hankovými. A tu hned s počátku rektifikuje Hankovu poznámku v »Dvanácteru[1] písní« z r. 1815 k básni »Lidka«. Není to »nejprvnější píseň« Hankova, neboť Hanka začal veršovati už r. 1808, t. j. rok před prvým zapsaným zpracováním této básně. Potom otiskuje prof. Máchal z rukopisné pozůstalosti několik takových začátečnických básní, fádních invencí a naivních zpracováním. Rukopisné básně Hankovy, jsou-li datovány, odnášejí se hlavně k začátkům jeho literární činnosti. Hned na začátku převládá skoro jediné thema Hankovy poesie, t. j. láska, kterážto složka s druhou, totiž příležitostnými básněmi, vyplňuje téměř úplně obsah Hankovy poesie.

[1] V Úvodě chybně tištěno v »Desateru písní« místo v »Dvanácteru písní«.

Na veřejnost vystupuje Václav Hanka tištěnou básní ponejprv r. 1811 »Zpěvem k svátku Jana Nejedlého«, a to jako básník příležitostný, což je druhou, podstatnou složkou jeho tvoření. Jako básník příležitostný ukazuje Hanka svůj nepáteřný charakter. R. 1815 a 1816 vydává Hanka po svazečku »Dvanáctero písní«, které dosahují velkého úspěchu. Jako hlavní důvod uvádí prof. Máchal tu okolnost, že se Hanka »dovedl přizpůsobiti prostému tónu lidové písně«. A zde jsme u pramene, u vzoru, který tanul Hankovi na očích a který se stal zároveň tak osudným, že Hanku svedl k podvodu, snad zbožnému, lze-li ovšem u charakteru, jakým byl Hanka, mluviti o zbožnosti.

Zlatým hřebem badání Máchalova je druhá část úvodu, kde prof. Máchal systematicky podrobil kritice Hankovy básně hledě na jejich závislost na písni lidové, zejména ruské a srbské. Tato zdrcující kritika, která se zdařila měrou vrchovatou, jest posledním úderem, pod nímž se velkolepě zamýšlená pyšná budova RKZ hroutí v trosky.

Nyní už nemůže býti nejmenší pochybnosti o tom, že mezi jednotlivými čísly RKZ a vlastními, původními básněmi Václava Hanky je příčinná příbuznost, ukazující na jediný pramen, který inspiroval jak RKZ, tak Hanku. Tento pramen není starší konce XVIII. st. — (jsou to sborníky ruských písní, jaké začaly býti vydávány na Rusi právě koncem XVIII st.) — a proto ani RKZ nemůže býti starší, jinak by se připustil filius ante patrem.

Tato příbuznost, nebo podobnost jednotlivých čísel RK k ruským písním bila do očí skoro už od »objevení« RK. Už F. L. Čelakovský r. 1822 v I. sv. »Slovanských národních písní« si povšiml této shody, a také r. 1827 v III. sv. tato shoda ještě budí jeho podiv. Pak na př. K. J. Erben ukazuje na shodu s maloruskou písní »Oj v poli, v poli, v políčku čistém . . .« (v almanahu »Kytice« z r. 1859 str. 202—208, pak ČČM 1870, 95). I laik, jako byla Božena Němcová (Korrespondence II., 1914, str. 401), nalézá podobnost s ruskou písní »По среди лодки красна дѣвица« u Sacharova (sv. IV., str. 147—148). Konečně to není nikdo menší, než T. G. Masaryk, jenž v článku »O lyrických básních RKho« (Athenaeum r. III., 1886, str. 202—205) už jasně dokázal, že dvě básně z RK, »Růže« a »Kytice«, jsou pouze buď překlady, anebo přebásněním dvou ruských písní, písně srbské a české, které byly známy už před r. 1817. T. G. Masaryk udal zároveň prameny, z nichž Hanka čerpal, totiž sborník ruských písní, který vydal Ivan Prač r. 1790 v Petrohradě, a Новѣйшій всеобщій пѣсенникъ, vydaný r. 1810 v Moskvě. T. G. Masaryk končí svůj článek slovy: »Můžeme-li takto dvě nejkrásnější písně RKho konstruovati, tím snáze daly by se sestrojiti ostatní písně.« (L. c. str. 205.) Tuto záslužnou práci podnikl a s plným zdarem dokončil prof. Máchal.

Východiskem je mu článeček uveřejněný v Hromádkových »Prvotinách« 22. VIII. 1814, kde pisatel — pravděpodobně sám Hanka — vybízí české vlastence, aby se sbíraly písně české, a za vzor uvádí sbírku (ruského Čecha) Ivana Prače a naráží i na Vukovu sbírku. Tak tedy znal Hanka sbírku Pračovu, ovšem nevíme, které její vydání; vyšla v Petrohradě v letech 1790, 1792, 1806, 1815 pod nadpisem »Собранiе русскихъ народныхъ пѣсенъ съ ихъ голосами положенныхъ на музыку Ивановъ Прачомъ«. V knihovně Zemského musea není této sbírky. Od pobytu ve Vídni si Hanka oblíbil zejména ruské písně a zaopatřil si jejich sborníky, z nichž některé jsou v knihovně Zemského musea v Praze. Jsou to obzvláště dva sborníky, které V. Hanka nesporně znal, neboť jsou označeny razítkem Hankovým, a kromě toho poznámky nebo překlad neznámějších slov ruských jsou napsány (velice pravděpodobně) rukou Hankovou.[1] Je to především sborník písní bez titulního listu perem označený jako »Собранiе разныхъ пѣсенъ«; je to 1. část nějakého sborníku, pravděpodobně M. D. Čulkova; ovšem zase neznámo, které vydání, zda první z r. 1770 v Petrohradě, či druhé vyd. z r. 1776 bez jména Čulkova, známé jako »Novikovskij pěsennik«, či dokonce vyd. z r. 1780 v Moskvě; nebo jiné vydání z r. 1783; neboť není v Praze jiného vydání úplného. Druhý sborník rovněž z majetku V. Hanky jest »Новѣйшiй и полный россiйскiй общенародный пѣсенникъ«, jenž vyšel v Moskvě r. 1810. Kromě těchto nesporně Hankových knih, sborníků písní ruských, jsou v Museu ještě dvě sbírky, které Hanka rovněž mohl znáti, neměl-li jich ovšem ve svém majetku: 1. Молодчикъ съ молодкою на гуланьѣ съ пѣсельниками, поющими новыя пѣсни . . .« 1790 v Petrohradě; 2. Собранiе рускихъ пѣсенъ«, 1792 v Petrohradě. Některá čísla jejich jsou obsažena v obou výše uvedených sbornících.

To jsou prameny, z nichž Hanka nejen sbíral své vědomosti o ruské písni, ale z nichž hojně vybíral jak motivy, tak celé verše pro látání svých básní. Prof. Máchal konstatuje, že v básních, jež Hanka napsal do r. 1816, jest vliv ruských písní ještě malý. Teprve po tomto roce zanechává ruská píseň zřetelné a makavé stopy v Hankových básních. V tu dobu spadá také »Prostonárodní Srbská Muza« (r. 1817), která mimo jiné dává ten důkaz, že Hanka znal daleko lépe rusky, než srbsky. Právě v době »objevení« RK jest vliv ruské písně na Hanku nejintensivnější. Prof.

[1] Tak na př. u Čulkova na konci rejstříku písní jest poznamenáno inkoustem: »22 пѣснь подторнутыхъ └─ (červenou tužkou) въ пѣсеннику Московскомъ«; v č. 136, str. 174. ke slovu »на проталинкѣ« jest připiněn výklad tužkou: »kde na drnu sníh roztál«; v témž čísle na str. 175. »ларцы« přeloženy »truhly; v č. 137. na str. 176. »голь (кабацкая)« je vysvětlena jako »holota chuda pýcha«; v č. 148. na str. 185. »(пеленочки) камчатыя« přeloženo vedle »damaškový«; v č. 162. na str. 198. »при хворости« přeloženo vedle »churawosti«; vše tužkou.

Máchal dokumentárně pak podává obraz Hankovy prakse básnické. Celkově shrnuje prof. Máchal výsledek badání o Hankově technice takto: »Několik veršů s počátku Hanka převzal doslova z písně ruské, jiné poněkud změnil a k tomu připojil několik veršů vlastních a — ohlas byl hotov.« Tak velice šťastně poukázal vydavatel na řadu Hankových básní a tajemství jejich původu.[1]

Od básní Hankou podepsaných přechází prof. Máchal ke kritice anonymních rukopisných básní z r. 1816 a 1817. Je to tak zv. »Píseň pod Vyšehradem« a lyrické partie RK. Tu jest podán opět systematický důkaz toho, že řečené rukopisy pocházejí ze st. XIX., že nejsou památkou staročeskou. Jejich auktor jest inspirován ruskými písněmi, které jsou obsaženy v uvedených sbornících z konce XVIII. a počátku XIX. st. Je technicky stejně obratný nebo neobratný jako Hanka, a vůbec poměř těchto ohlasů k ruskému originálu jest týž, jako poměr Hankových (podepsaných) básní k ruské písni lidové. I jest zcela oprávněný předpoklad, že auktorem oněch rukopisných básní jest Václav Hanka. Doklady, jež prof. Máchal uvedl pro každé lyrické číslo RK, pozbývá však tento předpoklad hypotetičnosti a stává se jistotou. Prof. Máchalovi náleží zásluha, že, dokázav závislost Hankovu na ruských písních lidových, objevil v Hankovi auktora lyrických částí RK.

»Písněmi« z r. 1819 dosahuje Hanka vrcholu svého básnického tvoření. Pak ochabuje jeho činnost, až skoro ustává; neboť v dalších sbírkách r. 1831, 1841, 1851 už jenom tyje z minulé své slávy; sbírky jeho jsou jen otisky starých básní jeho, nešťastně rozšířené, poněvadž rozmnožují sentimentální motivy a řemeslné rýmovačky.

Konečně 3. část Úvodu jest věnována karakteristice a ocenění Hankovy poesie. Prof. Máchal tu navazuje na karakteristiku A. J. Vrťátka: »Původní samotvorné síly ducha Hanka co živ neprokázal ani v oboru poesie ani v oboru vědy.« Originalita nebyla silnou stránkou Hankovou. Byl nepůvodní. Na počátku své činnosti opíral se stejně o cizí vzory, jako na konci. S počátku kráčí Hanka ve stopách školy Puchmajerovy; galantní anakreontika, jako jarmareční ballada byla mu cílem. Prvotiny jeho jsou těžkopádné a dýchavičné; nebyl rozeným básníkem, ale po celý život jenom pracně skládal, lepil své verše. Udýchav se ve škole Puchmajerově, oblíbil si Hanka jednoduchou, klidnou píseň lidovou, a to byl zase cizí vzor, jehož však nemohl zmoci ani myšlenkově, ani formálně, za nímž pouze

[1] Do tisku ruských tekstů vloudilo se několik chyb; na str. XXVII ř. 9. shora má býti »красно солнышко«, ř. 10. »краснова солнышка«, ř. 15. »Печальна душа«; na str. XXXI ř. 2. ruského tekstu má býti »Породила да государыня«, v. 8. »Пеленала да меня матушка«, v. 9. »Во пеленочки во камчатыя«; na str. XXXIV. v. 9. zdola má býti »нерадостную вѣсть«; na str. XXXV, v. 1. shora má býti »выплеталася«, v. 11. shora »любилъ«; kromě toho různá interpunkční znaminka přehozena.

pokulhával. Nicméně patří mu zásluha, »že byl u nás první, jenž se usilovněji snažil umělou poesii opříti o písně prostonárodní, v čemž ho potom s úspěchem daleko větším následovali Čelakovský a jiní.« Básnický jeho obzor jest nepatrný, úzký, omezuje se téměř výlučně na motivy milostné, tak že dojem, kterým působí čtení Hankových básní dnes, jest velice tísnivý a únavný. A dojem tento stupňuje ještě zhusta okolnost, že Hanka měl jen malou sklenici, ale přece nepil ze své.

Na to následuje Vydání písní Hankových. Prof. Máchal rozdělil je ve tři oddíly: v prvním oddíle jsou zařaděny Hankovy básně od r. 1809 do r. 1816, t. j. více méně Hankovy počátky literární; ve druhém oddíle básně od r. 1817 do r. 1831, t. j. rozkvět a vrchol Hankovy poesie; ve třetím oddíle pak básně od r. 1832 do r. 1855, t. j. doba doznívání Hankovy činnosti básnické. Básně jsou uspořádány chronologicky podle prvního otištění, v závorce udáno místo 1. vydání jakož i ostatních. Pravopis dnešní zachovává fonetické zvláštnosti prvotisku. Vydání jest pořízeno velice pečlivě. Chyby tiskové jen: na str. 141. v 15. verši básně »Milost a víno« má býti »dejte Milou, víno, sem« (místo chybného »sen«): na str. 177. v 10. verši básně »Svornost« má býti »všickni« (místo chybného »všichni«); na str. 184. dole v nadpise má býti správně »Milada« (ne »Matilda«).

Poznámky komentují otištěný tekst, buď udávajíce rukopisný prvopis, nebo odkazujíce na originál, nebo předlohu, podle nichž Hanka zpracoval své básně. Připojeno také udání skladatele, který tu onu báseň zhudebnil.[1] Poznámky jsou striktní a vyčerpávají, pokud možno, celý materiál. Mám pouze dvě jiné. 1. K poznámce k básni »Plavba« na str. 211. Tato báseň byla po prvé uveřejněna ve 2. vydání Thámových »Básní v řeči vázané« r. 1812 na str. 177—179. Je to třetí báseň ze čtyř, o něž bylo 1. vydání Thámova almanahu (z r. 1785) rozšířeno. Obě básně poslední, t. j. »Plavba« a »Truchlivý zahradník«, nejsou podepsány. V částce třetí prvního sebrání tohoto almanahu jest pod básní »Toužení po vlasti« uveden »Tomáš Pavelka, překládatel zpěvu truchlého zahradníka«. Mám za to, že »Truchlivý zahradník« v 2. vyd. »Básní v řeči vázané« r. 1812 jest oním »zpěvem truchlého zahradníka«: tedy auktorem tohoto překladu (básně mně dosud neznámé) jest asi Tomáš Pavelka, a pravděpodobně jak »Truchlivého zahradníka«, tak i »Plavby«. Ovšem těžko to zjistiti bezpečně. Hankova účast na 2. vyd. Thámova almanahu není jistá, a není pak pochopitelno, proč by se Hanka nebyl podepsal v podobném podniku, jako bylo 2. vyd. Thámova almanahu. Skutečně zvláštní jest poznámka v Hromádkových Prvotinách

---

[1] Z cizích skladatelů zhudebnil Hanku Vatroslav Lisinsky, a to: Život (»Národy nehasnou, dokud jazyk žije«), Růže (»Kvete růže, kvete«) a Pohřeb skřivánka (»K hrobu nesem miláčka«).

r. 1816, kde pisatel uvádí, že »Plavba« »v žádné ještě zbírce našich básnířů nestojí«, ačkoli od vydání r. 1812 uplynuly jen 4 roky! 2. Báseň »Žádost« má snad inspiraci v Goethově básni »Nähe des Geliebten«, začátkem i příbuzným rytmem jsouc jí velice podobna.

Do Různočtení se vloudilo několik chyb tiskových, jako na př. str. 223, ř. 13. shora má býti drůbeři, ř. 27. shora gdyž; na str. 229, ř. 5. shora má býti fialinka měrná, místo věrná; ř. 1. zdola rozkvétá; str. 231 ř. 13 shora nejčiščí. Také některá různočtení vypadla: obzvláště u básně »Písmo i tisk« na str. 163. Neměl jsem »Gutenbergs-Album« v rukou, ale v Písních z r. 1851 na str. 132. po 8 verších na str. 163 následují ještě tyto dvě strofy (t. j. ještě v. 9.—27.).

Světlo s nebes padlo na zem bledou,
    Gdyž Gutenberg tisky vynašel,
Jimiž novost i starotu šedou
    Upevněno v lehkoletnou běl;
A tak rychle i v takovém množství,
Jak to může jenom samo božství:
Začež Gutenbergu nepřestává
Se všech končin zvučet hlučná sláva.
A však byli oba lidé pouzí:
    Kadmus, Agenorec Feničan,
    A Gutenberg statný Mohučan,
Co tak posloužili světu v nouzi.
O posledním, arci, vedem spory,
    Zda rod jeho nenáleží nám;
To však jisto: prvotisku tvory
Jsou nám: Plzeň, Praha, Kutnohory.
    Rozdělme se: nám rod i kmen vám;
I ať oboum nikdy nepřestává
Se všech končin zvučet hlučná sláva.

Na konci pak vzorně otiskl prof. Máchal »Prostonárodní Srbskou Muzu, do Čech převedenou« od V. Hanky r. 1817. Jediná chyba tisková zůstala na str. 236. v. 27.: má býti všickni m. všichni. V poznámkách pak vydavatel podal kritiku Hankových překladů ze srbštiny a ruštiny. Překlady ze srbštiny projevil Hanka nevelkou, ba povrchní znalost srbštiny; jeho ruské překlady jsou sice lepší, ale jsou zatíženy rusismy.

Prof. Máchal ukázal se zde příkladným vydavatelem. Svým důkladným a cenným úvodem podal celkový obraz básnické činnosti Hankovy a kriticky ukázal na Hankův poměr ke vzorům, obzvláště ruským. Definitivně rozhodl účast Hankovu v RKZ a zejména auktorství jeho lyrických čísel RK opřel o pevný základ kritiky pramenné. Materiál tento prof. Máchal téměř vyčerpal, alespoň v hlavních rysech. Detaily, které ještě mohou býti učiněny, nepřinesou nic nového, jenom podeprou vývody dosavadní. Vydání básní Hankových, pořízené s pečlivostí vlastní prof. Máchalovi, je záslužné jak pro úvod, tak pro bohaté a parátní poznámky, a bude důležitým východiskem studia o Hankovi a ne-

vyhnutelným pramenem pro studium RKZ. Vyhovujíc potřebám vědeckým, ušetří v mnohém odborníkům svou spolehlivostí vydání prvotní.

J. Zdichynec.

Hlídka programů středních škol.

Emil Šnejdrla: *A. d. V. Kal. Nov. MCMXVIII.* (Výroční zpráva českého státního gymnasia v Praze II. v Resslově ulici za šk. r. 1918—1919.) Str. 1.

Z nařízení ministerstva školství a osvěty uveřejnily výroční zprávy středoškolské za rok 1918—19 vlastenecké stati, pojednávající o neskonalém významu dne 28. října r. 1918 pro národ československý. V uvedené výroční zprávě nalézáme latinskou elegii. napsanou členem sboru učitelského.

Auktor líčí třistaletý útisk národa, nenadálé jeho osvobození z krutých pout a splynutí roztržených jeho větví v celek jediný. Uvádí dále vlasteneckou obětovnost, hrdinství a utrpení velikých synů národa, jež vzorem staví mládeži; té klade na srdce především tyto zásady:

Hoc tibi . . .
primum stet animo in grato primoque teneto:
»Nostra est patria, si ius habet ipsa sui;
discere iustitiam, prohibere prava iubentes,
custodes patrii ingenii vigiles,
officioque reposcere debita, ius dare egenti
unicuique suum invidia posita.«

Již na citovaných verších postřehne čtenář formální nedostatky, jež v básni nejsou bohužel ojedinělé; záležejí jednak místy ve tvrdosti výrazu a nejasnosti logického vaziva vět, gymnasistovi — a pro toho hlavně psána jest slavnostní báseň (srovn. v. 3. »o pueri«) — pochopení z míry znesnadňující, po případě i znemožňující, jednak v nedopatřeních metrických.

Co se tkne prvého, shledáváme na místě výše uvedeném, že po předcházejícím primoque (místo prim*um*que, poněvadž primo = s počátku bylo by zde nemístné) teneto to, co především má mládež míti na paměti, vyjádřeno jest nejdříve nezávislým souvětím podmínkovým, pak dvěma rozvitými infinitivy předmětnými, potom předmětným akkusativem substantiva s genitivem objektivným, posléze zase dvěma předmětnými infinitivy, jež rozšířeny jsou přímětky syntaktickými. Nepochybuji, že by logické spojitosti a smyslu celku postřehlo jen málo oktavánů, a to jen filologicky zvláště nadaných. Ještě temnější jsou verše 30.—32.; i nejlepší latinář gymnasista nevystihne snadno, že ‚candida‘ je výrokem celé věty zvolací, zvláště když následující ‚quaeque‘ jej svede k tomu, by předchozí ‚candida‘ bral za pří-

vlastek, o nějž se ‚quaeque‘ opírá. — V. 9. po ‚duello‘ radno interpungovati dvojtečkou, by snáze vystihl žák význam následujícího cum inversum. Čárka chybí v. 41. po rerum, v. 42. po patria. Jinak však referent konstatuje s potěšením, že auktor ovládá mluvu básnickou, jež místy živě upomíná zvlášť na dikci Fastů Ovidiových.

V příčině metrické stránky jest vytknouti: 1. častější opomíjení elise; tak v. 6. v pentametru: verbera custod*um* accipiens tacite; v. 9. vi scelere atque libidin*e* horrendoque duello; krom toho ve vv. 14., 38. a 40.; 2. opomíjení caesur: ve vv. 9. a 23. není vůbec caesury; legální caesury chybějí vv. 27., 39. a 42.; 3. užívání krátkých slabik za dlouhé (vv. 30., 35.), třebas to bylo ve thesi.

Referent nepochybuje, že příčinou vytčených nedostatkův byl asi nedostatek času, který bránil básničku náležitě vypilovati. Proto šetřme zvláště my filologové akribeie, k níž vyzývá Horác známými slovy: Saepe stilum vertas, iterum quae digna legi sint, scripturus . . . Delere licebit, quod non edideris; nescit vox missa reverti.

Frant. Loukotka.

Drobné zprávy.

Dne 5. července 1919 zemřel Alois Breindl, professor gymnasia v Resslově ul. v Praze. Narodil se 26. července 1855 v Táboře, studoval na gymnasiu v Jindř. Hradci a na universitě pražské, načež působil od r. 1880 jako gymnasijní professor nejprve v Mladé Boleslavi, pak v Plzni a konečně (od r. 1888) v Praze. Nehledě k počátečným jeho pracím z češtiny (Co jest vypravování a kolikeré rozeznáváme, v Naší mládeži II. 1874 a O průzevu a drsných skupinách souhláskových, v Literárních listech II. 1881) týkala se jeho činnost literární účelů školských. Roku 1882 vydal v Mladé Boleslavi »Latinský pravopis se stručným přídavkem o pořádku slov a vět k potřebám žáků škol středních« a později »Seznam latinských sloves v abecedním pořádku« (v Praze s. a., otisk z Kobrova Studentského kalendáře). Pro školu upravil »Kornelia Nepota vybrané životopisy výtečných vojevůdcův« (v Praze 1895) a sestavil slovník k nim (tamtéž 1897); druhé vydání vyšlo r. 1910 s názvem »Chrestomathie z Kornelia Nepota a Kurcia Rufa«. Mimo to vydal Gaja Julia Caesara Zápisky o válce gallské v Praze 1901; 2. nezměněné vydání 1915. Tento spis přeložil také do češtiny; překlad jeho vyšel roku 1888 v Kobrově Ústřední knihovně č. 238—243 ve dvou sešitech a po druhé samostatně (v Praze s. a.) ve 3 částech. Konečně upravil Breindl pro české školy některé auktory, vydané od německých filologů ve sbírce Tempského; práce ta záležela však téměř jen v přeložení úvodu a seznamu slov z němčiny do češtiny Z těchto vydání nejdéle se udržel na školách našich výbor z Ovidia.

Nové nálezy na Palatinu. Na Palatinu bylo za války velmi pilně pokračováno ve výkopech začatých r. 1912, jejichž účelem bylo propátrání půdy pod palácem Domitianovým, o němž bylo známo, že vznikl přestavbou paláce Augustova. Práce řídil správce palatinských výkopů G. Boni, prováděl je synovec jeho inž. L. Marson, a možno bez nadsázky říci, že tentokráte jim štěstí přálo zcela mimořádně. Nálezů učiněno bylo mnoho a velmi cenných.

Nejstarší části, na něž bylo uhozeno, pocházejí z VIII.—VII. stol. př. Kr., tedy z téže asi doby, do níž kladena je nekropole na foru, ležící po východní straně chrámu Faustinina. Nález palatinský sestává z několika velkolepě vyzděných tholů, zcela podobných tomu, jenž byl už dříve nalezen na př. východně od Kybelina chrámu na Palatině. S tholy spojena byla celá síť zděných chodeb, jichž většina byla teď odkryta. Chodby jsou nestejné výšky, důkladné práce, dobře zachovány. Užívalo se jich jako zařízení stokového a vodosběrného. Velmi starého původu, nejpozději ze začátku republiky, je kamenný základ archaického obydlí, nalezený před sv. částí paláce.

Pod t. zv. *larariem* stavby Domitianovy nalezena byla předně podlaha stavby Augustovy. Je mramorová, asi metr pod mosaikou Domitianovskou. Překvapení však přinesly objevy další. Shledalo se, že stavba Augustova v této části byla zbudována na zasypaném domě asi z první polovice prvního století př. Kr. Když tato republikánská stavba byla vyhrabána, ukázalo se několik pokojů s pěknými, poměrně dobře zachovanými malbami zdí. Patří k t. zv. I. slohu pompejskému, ale jsou starší než zachované malby pompejské, a tedy nejstarší dosud známé. Za Domitiana položena byla opěrná zeď, jež sahá až k základům té republikánské stavby a svým příčným směrem ji protala. Ještě zajímavější byly nálezy pod *tricliniem*. Předně zas zbytky zdí republikánských, ale jen zdiva, takže přesnější určení není známo. V době Augustově provedena tu velká přestavba, z níž částečně zachován je rozsáhlý sál s výzdobou přímo báječnou. Valená klenba je skvostně polychromována. Svěžest a sytost barev neobyčejně překvapuje. Malba zdí, ač poškozena, je také velmi zajímavá. Průčelní stěna v oblouku vytvořeném klenbou má na sytě červeném základě bílou štukovou výzdobu. Ornament je vytvořen párem gryfů proti sobě umístěných, ostatní plocha je vyplněna motivy rostlinnými. Sál ten je pod basilikou domu Flaviovského; je přeťat zdí piscin Neronových.

Za Tiberia byla tato část paláce upravena. Uvedený sál s valenou klenbou zůstal nedotčen, ale ostatní místnosti, zejména atrium (či triclinium?) bylo nádherně bílým mramorem vyzdobeno. Zřízeny nádrže, vodotrysky, otevřené rigoly pro odtok vody z nich a duchaplně vyřešena zvláštním zařízením regulace vodní hladiny. Přistavěno první patro, spojené s přízemkem krásným a úplně zachovaným schodištěm z bílého mramoru. Za Nerona doplněna tato část stavby novou úpravou a výzdobou, palác rozšířen o nymfaeum (nalezeno pod Domitianovým) a ještě jiné fontány. Z jedné nalezena část ovrubně v t. zv. basilice Domitianovy stavby. Mosaiková podlaha Neronových staveb má některé zajímavé motivy. Z rudého porfyru a zeleného serpentinu, skládaných do bílého mramoru, vytvořeny jsou krásné ornamenty rostlinné. Nero dal si také zříditi celou řadu piscin pro chov mořských ryb. Jsou to kopulovité místnosti s otvorem ve stropě, spojeny vzájemně otvorem ve zdi. Podlaha jejich je v jedné polovice výš o metr než v druhé, a obojí úroveň je spojena dvojitými schůdky. Jedna ze zdí těchto piscin je vstavěna právě napříč do onoho krásně zdobeného sálu Augustova; zejména z klenby zůstala tím jen část. Za Domitiana bylo přízemí těchto staveb doby Augustovy a Neronovy zasypáno, a z jejich prvního patra učiněno přízemí. Rozloha přestaveb z Neronovy doby přesvědčila objevitele, že jde tu o část známé jeho »domus aurea«.

Poslední přestavba, jež až do těchto míst zasáhla, byly práce Septimia Severa; křídlo jeho paláce sahalo až do paláce Domitianova. Poněvadž prosté zasypání části Augusto-neronské nestačilo nésti tíhu nových staveb Septima Severa, položena byla opěrná zeď až zas k základům nejstarším. Zeď je udělána z materiálu velmi vzácného, úlomky mramoru, porfyru, části sloupů, říms, plastik jsou v ní zazděny. Asi ze stejné doby je velká nádrž, jejímž účelem bylo rozváděti po paláci vodu.

Všechny zde vypočtené nálezy učiněny byly po r. 1912. Jsou naprosto uzavřeny pro veškery návštěvníky, ale G. Boni přec dovolil mi prohlédnouti si je celé v průvodu Marsonově. Ačkoliv úředně budou teprve publikovány asi za půl roku, dal mi výslovné dovolení napsati o nich pro L. F. tuto předběžnou zprávu (srv. též L. F. XLIII, 1916, str. 71 n.). *Vladimír Groh.*

Giacomo Boni vykopal na Palatiu krásné mramorové torso 85 cm vysoké, skvěle zachované. Představuje mladou ženskou postavu, oděnou nepřepásaným chitonem s diploidiem; záhyby roucha jsou odvanuty větrem nazad. Socha jest zachována od krku ke kolenům. Právé rámě, zdvižené do výše, drželo, jak se zdá, konec závoje splývajícího za zády; zda levice držela druhý konec, není jisto. Stopy křídel nejsou patrny. Socha patří do skupiny postav prudce se pohybujících s přiléhavými záhyby roucha, jichž známým příkladem jsou Nereovny z Xanthu v Lykii. Jest z pentelského mramoru a původní řecká práce z konce V. stol. př. Kr. *A. K.*

Nový pokus o očištění Sapfy z podezření z perversnosti učinil vzhledem k zl. 52 *J. Luňák* ve Wiener Studien XL, 1918, str. 97 nn. Neprohlašuje zlomek za nepravý jako Wilamowitz, ani jej nepokládá za slova někoho jiného, jako Schmid, nýbrž činí jej pro čest Sapfinu neškodným tím, že klade před *κατεύδω* zápor *οὐ*. Oporu pro tuto svou konjekturu nalézá v Ovid. Heroid. XV v. 155, kde snad měl při slovech »Ales Ityn, Sappho desertos cantat amores, hactenus ut media cetera nocte silent« básník na mysli slova onoho zlomku Sapfina. Praví tedy básnířka: »Již zašel měsíc i Pleiady, jest již půlnoc, vše již spí, jen já jediná ještě nespím, nýbrž lkám nad svou opuštěností.« Byla tedy báseň podobného rázu jako jiná báseň, z níž máme zl. 41, kde také naříká Sapfo, že jí Atthis opouští, davši před ní přednost Andromedě. *A. K.*

Lepšímu poznání Sofokleových Slidičů a stanovení doby jejich vzniku jest věnováno pojednání *E. Betha* v Berichte ü. d. Verhandl. d. sächs. Ges. d. Wiss. zu Leipzig LXXI, 1919, 29 stran. Poněvadž se očíslování veršů papyru shoduje s očíslováním naším, jest patrno, že opisovač papyru opsal zároveň i je, čili že se Ichneutai dostali v neúplném exempláři již do knihovny alexandrijské, že byli zkomoleni (chybí podle Betha prolog Silenův a parodos) již tehdy, kdy se stali předmětem zpracování filologického v době alexandrijské. Podle Betha byl sbor Satyrů se Silenem na jevišti (resp. v orchestře) hned od počátku před vystoupením Apollonovým; ukryl se, jakmile Apollona spatřil. Místo dutiny pod zemí představuje si Bethe scénu jako *ὑλώδης πάγος*, zalesněnou skalní stěnu, vypínající se nad orchestrou; v jejím houšti ukryl se Silen se Satyry, z její jeskyně ozývaly se zvuky lyry Hermovy, vystoupila Kyllene a později sám Hermes. Proti Wilamowitzovi, jenž pokládá Ichneuty za dílo z mládí Sofokleova, dokazuje Bethe, že jsou dílem z doby pozdější, asi z let dvacátých. Sofokles nehrál sám Herma, poněvadž Hermes zpívá a hraje na lyru; první arii solovou však známe z Eur. Alkestidy z r. 438 (žalozpěv syna nad Alkestidou). Bethe však posunuje Ichneuty do pozdější doby hlavně z důvodů metrických. Jsou totiž mezi jejich iambické trimetry vtroušeny iamb. monometry a dimetry, objevují se v nich hojné antilabai, verše mají mnoho taktů rozvedených, často se opakuje dvakrát po sobě totéž slovo; to vše jsou zjevy, s nimiž se shledáváme v pozdějších dramatech Sofokleových. Ale tyto důvody nejsou dosti přesvědčivé, jak o některých z nich připouští sám Bethe. Bethe zapomněl, že některé z těchto zjevů, na př. antilabai a rozvádění iambů, možno vysvětliti též tím, že drama satyrské stojí uprostřed mezi přísnou, života vzdálenou tragoedií a komoedií, blížící se skutečnému, všednímu životu obsahem i veršem. *A. K.*

B. Sauer jedná v Neue Jahrb. f. d. klass. Altertum XLI, 1918, str. 369 nn. o podobiznách starověkých vojevůdců. Jde o obrazy válečníků od VI. stol. př. Kr. až do pozdní doby antiky. Celkem možno je rozděliti ve čtyři skupiny. Podobizny attických vojevůdců V. a IV. stol. mají málo rysů individuálních, mnoho typického, takže se nesnadno rozlišují. Vynikají prostotou a jednoduchostí. Lze dokázati pravdě podobně Miltiada, Kimona(?), Periklea. Odchylný v pojetí jest Xanthippos s hvězdou Dioskurů ve slohu feidiovském, dosud pokládaný za Area nebo heroa. Krásnou vatikánskou hlavu, t. zv. Themistoklea, třeba pokládati za Alkibiada. Pak následují, s nenáhlým sesilováním jednotlivých rysů realistických, hlavy s přílbou. Jejich řada přestává, když Atheny přestaly býti vážnou mocí vojenskou. Nový typ podobizen vzniká s Alexandrem Makedonským, jenž se objevuje jednak jako vojevůdce, jednak jako heros v ideální nahotě. Těmito dvěma způsoby dávají se pak portrétovati vladaři hellenističtí, ale v jejich portrétech jest již něco nepříjemně úředního, uměle stupňovaného. Portréty Pyrrha a Mithradata jsou řídkými zástupci hellenistických portrétů vojevůdců-králů. V Římě vznikly v III. nebo II. stol. př. Kr. vlivem řeckým první podobizny vojevůdců. Portréty nejvýznačnějších vojevůdců republikánských nelze dokázati; domnělý Scipio proměnil se v kněze Isidina a obrovská socha s pole Martova, až na plášť nahá, není Pompejus, jehož stupidní, filistrovský obličej podává hlava v Ny-Carlsbergu. Portréty z doby republikánské mají sice v sobě cosi z manýry hellenistické, ale celkem vyznačují se klassickou prostotou. Za to portréty římských císařů vyznačují se zase hellenistickou strojeností Caesara známe nejlépe z hlavy v Britském museu, Marka Antonia z hlavy londýnské, Agrippu ze sochy grimanské. Dědictvím doby hellenistické jest typ sochy v krunýři; setkáváme se s ním u Augusta z Primaporty, u císařských princů, u Caliguly, Vespasiana, Tita, Trajana, Hadriana, Marka Aurelia. Pro císaře vojenské zůstává portrét vojevůdce obvyklým typem až k lateránské soše Konstantinově. Nové umělecké myšlenky vyskytují se jen po různu jako dobře míněné pokusy bez účinku (Commodus jako Herakles, Alexander Severus jako řecký běžec). *A. K.*

Nové světové dějiny v populární formě počal nedávno vydávati docent vídeňské university a do nedávna rakouský vyslanec v Berlíně, L. M. Hartmann, ve spojení s několika historiky; právě vyšel 3. sv. prvého dílu, obsahující římské dějiny (Weltgeschichte in gemeinverständlicher Darstellung I 3, Römische Geschichte, v Gothě u Perthesa 1919, za 15 mk.). Redaktor sám napsal nejstarší dějiny Říma (str. 1—55), dobu od zač. punských válek do doby Diocletianovy (284 po Kr.) J. Kromayer (str. 56—200), z péra redaktorova pochází zase část poslední o zániku antického světa (str. 201—379), sáhající až do polovice 8. stol. po Kr. Vlastní dějiny římské podány jsou velmi stručně, rozdělení látky mezi dva spisovatele zcela různého založení zaviňuje nejednotnost knihy a některé nesrovnalosti; výklad o vzniku křesťanství čteme na př. až v oddílu posledním na str. 239 nn., římské dějiny kulturní jsou téměř úplně zanedbány. *A. S.*

Nové poznámkové vydání Sofokleových Slídičů uspořádal *Richard Johnson Walker* (The Ichneutae of Sophocles. With notes and a translation into English, preceded by introductory chapters dealing with the play, with satyric drama, and with various cognate matters. V Londýně 1919, Burns and Oates. XIX a 664 str. Za 63 sh.). Podle literární přílohy Timesů ze dne 11. prosince 1919 šel Walker mnohem dále než se žádá od vydavatele; jeho úvodní kapitoly jsou spíše příspěvkem k studiu dramata satyrského vůbec. Řecký text, otištěný na stránce levé, má proti sobě na stránce pravé anglický překlad; pod tím jest kritický apparát, podaný latinsky. Za textem následují rozsáhlé

poznámky a exkursy. Bohužel s textem nezachází Walker dosti střízlivě; jeho doplňky jsou libovolné a změny násilné. Domnívá se na př., že pozdější opisovač úmyslně odstranil všechny zmínky o Panovi z textu, i pokládá za své právo zase je tam dosaditi. Činí to způsobem násilným; na př. ve v. 98 ptá se jeden člen sboru (nebo jeden polosbor) druhého: *τί δρῶμεν, ὦ τᾶν*; to mění Walker takto: *στίφρωμα ἕν, ὦ Πάν*, zaváděje při tom též zcela nové slovo *στίφρωμα* do textu. Tato vlastnost jeho vydání jakož i neobyčejně veliká cena budou asi na závadu většímu rozšíření knihy.

Jak veliký jest v Anglii zájem o antickou literaturu, o tom nejlépe svědčí, že Loebova »Classical library«, která obsahuje spisy řecké a latinské v textu původním i s anglickým překladem (srv. LF. 1912, str. 479), dospěla právě k stému svazku. Řízena jsouc známými filology E. Cappsem, T. E. Pagem a W. H. D. Rousem podává kruhům nejširším plody řecké a římské literatury v přesném textu a správném překladu, a to v elegantní úpravě knih moderních. Jsou tu zastoupeni nejen známí klassikové, nýbrž i spisovatelé jiní, jako Achilles Tatius, Appian, Apuleius, sv. Augustin, Ausonius, Boethius, Cassius Dio, Clemens Alexandrijský, Filostratus, Galenus, Julian, Marcus Aurelius, Pausanias, Petronius, Prokopios, Seneka, Strabon, Theofrastus a j. Vychází od r. 1912 nákladem firmy W. Heinemanna v Londýně; za války vydávána byla nerušeně dále, ba mnohá vydání dočkala se druhého i třetího otisku; nejvíce čteni byli z řeckých spisovatelů Platon (první tetralogie a Faidros), z latinských Catullus, Tibullus, Horatius a Petronius. Cena byla poněkud zvýšena; před válkou stál každý svazek v plátěné vazbě 5 sh., nyní stojí 7 sh. 6 d., možno však dostati též svazky brožované po 6 sh.

O mysteriích eleusinských, jejich původu, obřadech a významu vyšla knížka, psaná s hlediska svobodných zednářů, od *D. Wrighta* (The eleusinian mysteries and rites. By Dudley Wright. Introduction by the Rev. J. Fort Newton, past grand chaplain of the Grand Lodge of Iowa U. S. A. London 1919, Theosophical Publishing House. Str. 112, za 5 sh.). Spis. snaží se najíti podobnosti mezi obřady řeckými a zednářskými.

O společenském a soukromém životě v Římě za doby Plautovy a Terentiovy napsala spis sl. *Jiřina Leffingwellová* (Social and private life at Rome in the time of Plautus and Terence. By Georgia Williams Leffingwell. New York 1919, Columbia University Press. Str. 140, za 5 sh.). Podle posudku v literární příloze k Timesům ze dne 25. září 1919 nepřihlížela však spisovatelka dosti k tomu, že jak Plautus, tak zvláště Terentius, překládajíce komoedie řecké, předvádějí většinou též mravy a obyčeje svých vzorů řeckých.

Nové vydání tragoedie Medea od Hosidia Gety uspořádal *Jos. J. Mooney* (Hosidius Geta's tragedy »Medea«. A Vergilian cento, Latin text with metrical translation. Birmingham 1919, Cornish. Str. 96 za 4 sh. 6 d.). K tomuto vydání nejstaršího centonu z Vergilia připojen jest cenný výklad o starověké magice římské.

Stručnou rukověť latinské epigrafie vydal *John Edwin Sandys*, professor university v Cambridži (Latin epigraphy, an introduction to the study of latin inscriptions. V Cambridži 1919. University Press. XXIV a 324 str. s 50 obr., za 12 sh. 6 d.). Spisovatel jedná nejprve o nápisech, o kterých se děje zmínka u spisovatelů starověkých, načež podává dějiny epigrafie latinské. Vlastní látku svou spracoval tak, že nejprve jedná o písmu nápisů, načež probírá jednotlivé druhy jejich a ke konci vykládá o řeči a slohu, jakož i doplňování a rozlišování pravých nápisů od nepravých. V šesti přídavcích pojednáno o jménu římském, o úřední kariéře úřednické a o jméně císařů; k tomu se pojí

otisk šesti větších a 60 menších nápisů, provázený stručnými poznámkami; je tu na př. též celé Monumentum Ancyranum. Seznamem důležitějších zkratek a indexem zakončena jest kniha, jež v malém svém rozsahu podává mnoho.

V prvním dvojsešitě třetího ročníku Zpráv Waldesova musea knoflíků (1918) píše dr. Hanns v. Lengerken z Královce *o šatních sponách Litevců* (str. 29—38). Článek ten, provázený pěknými illustracemi, velmi utrpěl překladem, jenž pořízen někým, kdo neumí věty německé správně tlumočiti po česku a jenž také po stránce věcné nestačil na tento úkol. Jsou tam neboráznosti stilistické, chyby mluvnické (obrazy, které provází knihu Piersonovu, pokrývky... kryjí tělo až k nohoum, místo něj), slova litevská píší se někdy pravopisem německé předlohy, ale zbytečným pro čtenáře českého (tak důsledně se píše *marginna* za litevský výraz *marginė*), v českém zpracování ponechán i němčině přizpůsobený tvar slova litevského »Josten« (místo *juosty*, jak se jindy také píše, za lit. *juosta* ,pás'), citáty litevské, jež v originále článku podány ovšem v německém překladu, podávají se v překladu německém také čtenáři českému, český čtenář musí čísti, že název marginna pochází od »Margas-bunt«; v poznámce na str. 37 čteme, že Kurschat uvádí »10 průpovědí o jednom verši, které jsou na litevských stuhách ze Szlassenu u Heidekrugu známy«, ale průpovědi ty mají jednu strofu, z nichž některá má až 15 veršů, mluví se tu o částech starých zpěvů »dainů«, čímž nesprávně skloňováno lit. slovo *dainà* (ku podivu opakuje se táž chyba několikráte v předmluvě k překladu litevských písniček a pohádek ve Světové knihovně č. 1227—1228). Článek tento v českém vydání »Zpráv«, tak ostře kontrastující s nádhernou jejich výpravou, svědčí o malé péči, jež českému jeho zpracování byla věnována, a je urážkou českého čtenářstva tohoto časopisu.

Vydaným právě 5. sešitem čtvrtého svazku byl tento svazek a tím také celý Reallexikon der germanischen Altertumskunde (v. o něm poslední zprávu LF. 43, 1916, 80) dokončen. Také v tomto svazku je dost hesel, jež jsou významu obecného, srv. na př. hesla Runenschrift, Schiff, Schiffsarten, Sippe, Stadt, Stadtverfassung, Stamm, Stube, Totenbestattung, Totenopfer, Totenrecht, Trachten a j. Definitivně tím celé dílo ukončeno není, bude následovati ještě jeden svazek, který bude obsahovati generální rejstřík k celému dílu a pak také dodatky a hesla, jejichž vypracování v čas nebylo dodáno a jež proto, aby se celé dílo tím nezdržovalo, odkázána do tohoto svazku dodatků; v seznamu spolupracovníků schází proto leckteré jméno, které bylo v seznamu předběžném.

Oznámení.

Odcházíme po 21leté činnosti z redakce Listů filologických, abychom získaného času užili ku pracím jiným. Redakci oddělení pro klassickou filologii převezme od příštího roku p. professor Otakar Jiráni, oddělení pro českou historii literární p. professor Jan Jakubec. Děkujíce co nejsrdečněji svým spolupracovníkům, přejeme Listům filologickým na další jejich pouti hojného zdaru.

V Praze dne 15. prosince 1919.

František Groh. Jaroslav Vlček.

VÝROČNÍ ZPRÁVA JEDNOTY ČESKÝCH FILOLOGŮ V PRAZE

ZA 52. SPRÁVNÍ ROK 1918—19.

(Přednesena na správní schůzi dne 22. listopadu 1919.)

I. Zpráva jednatelská.

Uplynulý správní rok nesplnil našich nadějí, že po skončení války přestanou také obtíže, které tísnily činnost spolkovou. Náklady na tisk naopak ještě vzrostly a také místností máme nedostatek větší než dříve. Ale na druhé straně přinesla nám nová doba radostný úspěch tím, že jsme mohli svou vydavatelskou činnost rozšířiti na učebnice pro gymnasia slovenská.

Ve výboru Jednoty za správní rok 1918—19 byli tito pánové: univ. prof. dr. Fr. Groh, starosta; univ. prof. dr. Oldřich Hujer, místostarosta; prof. Karel Hrdina, pokladník; univ. prof. dr. Ot. Jiráni, správce skladu; podepsaný jednatel; prof. Bohumil Patka, administrátor; dr. Vladimír Groh, zapisovatel: Jar. Ludvíkovský a Václav Šeferna, knihovníci; sl. Ebba Jahnová, účetní, a doc. dr. M. Weingart, pořadatel přednášek.

Po prázdninách vzdal se své funkce dr. Vl. Groh, odjížděje na studijní cestu do Italie, a z důvodů zdravotních odstoupil kol. Václav Šeferna. Na jejich místa nastoupili kol. Mirosl. Havránek a Ferd. Stiebitz: první ujal se funkce zapisovatele, druhý funkce knihovníka.

Výbor vyřizoval běžné záležitosti ve schůzích konaných po celý rok, vyjímaje akademické prázdniny. Celkem jich bylo 11. Řádná správní schůze konána dne 7. prosince 1918; v ní podali členové výboru zprávu o všech odvětvích spolkové činnosti. Na mimořádné správní schůzi dne 17. května 1919 byly přijaty návrhy na vydání nových knih.

Z řad svého členstva ztratila Jednota univ. prof. dr. Frant. Čádu, který četné své práce uložil do Listů filologických, gymnas. řed. Ant. Škodu, známého překladatele Homera a Vergilia, a Vladi-

slava Škorpila, ředitele archaeol. musea v Kerči, jenž byl zabit od bolševiků. Jednota zachová jim čestnou památku.

Činnost Jednoty byla rušnější než v letech předešlých, zejména ožilo nakladatelství. Vydána byla Heřmanského Cvičebná kniha reči latinskej pro I. třídu slovenských gymnasií; chystají se další díly i grammatika. V novém vydání vyšla Vykoukalova čítanka pro druhou třídu škol středních, přepracovaná podle nových poměrů za spolupráce prof. F. Holečka. Do tisku dána učebnice italštiny prof. Skály, ale její tisk se zdržuje přílišnou zaměstnaností tiskárny; dokončena byla revise přednášek prof. Krále o státním zřízení římském, které Jednota získala do svého nákladu. Mimo to vydala Jednota v uplynulém správním roce 5. a 6. sešit XLV a 1.—4. sešit XLVI ročníku Listů filologických redakcí universitních professorů Fr. Groha, Jar. Vlčka a Old. Hujera.

Knihovna naše získala nevšední obohacení velkomyslným darem odborných děl z knihovny zvěčnělého univ. prof. Josefa Krále. Všechny knihy tohoto daru opatřeny byly vkusným ex libris, vytvořeným K. Wellnerem, aby i tak byla ve spolku udržována paměť nezapomenutelného organisátora Jednoty.

Z ostatní činnosti Jednoty, o níž se nezmiňují další zprávy, uvádím, že šestičlenná kommisse, jejímž předsedou byl zemský insp. dr. Jan Brant, členy dr. Josef Hendrich, dr. Antonín Kolář, doc. dr. Fr. Novotný, doc. dr. Karel Svoboda, prof. O. Smrčka a po něm prof. Č. Kočí, vypracovala návrh na reformu střední školy jenž byl schválen na členské schůzi dne 1. března 1919 po referátu p. insp. Branta. Návrh tento byl spolu s návrhem Jednoty česk. mathematiků vydán ve zvláštním otisku z Věstníku českých professorů a zaslán professorům vysokých škol, redakcím i jednotlivcům, u nichž bylo lze předpokládati zájem o otázky školské. Doufáme, že myšlenky v něm vyslovené mohou si získati sympatie všech, kdož nedávají škole ráz jednostranně utilitaristický.

Když se připravovaly zatímné změny učebných osnov, obrátilo se ministerstvo školství a národní osvěty také na náš spolek, abychom podali své návrhy. Výbor otázal se v Listech na mínění odborníků a podle došlých podnětů vypracovala výše uvedená kommisse návrh změn pro vyučování klass. jazykům (v. Listy filol. 1919, str. 253). S potěšením vidíme, že požadavkům našim, pokud to bylo již možno, jest plně vyhověno. Želeti jest, že účast členstva na obou těchto akcích, které se úzce týkají budoucnosti klass. jazyků na našich školách, byla nepatrná.

Při všech svých snahách byla Jednota obětavě podporována svými důvěrníky na středních školách; byli jimi pánové: *v Benešově* prof. Fr. Kubík; *v Brandýse n. L.* prof. dr. Jar. Kubista; *v Č. Budějovicích* prof. Fr. Überhuber (na gymnasiu); *v Čáslavi* prof. dr. Jar. Vondra; *v Domažlicích* prof. dr. Em. Strejček; *ve Dvoře Králové* prof. dr. T. Hrubý; *v Chrudimi* prof. Antonín Minařík; *v Jičíně* řed. Ant. Trnka (na gymnasiu); *v Jindřichově*

Hradci prof. Fr. Špírek; *v Kolíně* prof. dr. Ot. Palán; *v Litomyšli* prof. Ant. Doležel; *v Novém Bydžově* prof. A. Žák; *v Pardubicích* prof. dr. Al. Mazánek (na gymnasiu); *v Pelhřimově* prof. V. Šebek; *v Písku* prof. dr. Bronislav Fleischmann (na gymnasiu) a prof. Fr. Křemen (na reálce); *v Plzni* prof. dr. Zd. Hujer (na gymnasiu); *v Praze* na akad. gymnasiu prof. Jan Kašpar, v Křemencově ulici prof. dr. Václav Niederle, v Truhlářské ulici prof. Ant. Kořínek, v Resslově ulici prof. Frant. Stýblo, na městském dívčím gymnasiu prof. dr. Libuše Scholzová, na reálce v Ječné ulici prof. K. Černý; *v Příbrami* prof. Fr. Křenek (na gymnasiu); *v Roudnici* prof. Jan Ptáček; *v Rychnově n. Kn.* prof. Jos. Veverka; *na Smíchově* prof. J. Martinovský; *v Táboře* prof. dr. J. Straka (na gymnasiu); *na Král. Vinohradech* ředitel O. Smrčka (na gymnasiu) a prof. dr. Karel Müller (na reálném gymnasiu); *ve Vys. Mýtě* prof. Fr. Šimáček; *na Žižkově* prof. Jan Jankovský (na gymnasiu) a prof. dr. Fr. Ryšánek (na reálce); *v Brně* na I. gymnasiu prof. dr. F. Kňourek, na II. gymnasiu prof. Jan Hiller; *v Kroměříži* prof. Jan Kaláček; *v Mor. Ostravě* prof. dr. Frant. Král; *v Olomouci* prof. Vít Hřivna; *v Přerově* ředitel Richard Kantor; *v Třebíči* prof. Jan Winkler; *v Uher. Hradišti* prof. Jos. Novák; *ve Val. Meziříčí* prof. Max Frank; *ve Vyškově* řed. Fr. Teplý; *v Zábřeze* prof. Ant. Málek; *v Uherské Skalici* prof. Viktor Přerovský.

Všem těmto pánům vzdává Jednota vřelé díky.

Přihlížejíc k velkým obětem, s jakými Jednota vydává Listy filologické, povolilo nám ministerstvo školství a národní osvěty mimořádnou subvenci 2000 K. Lze doufati, že státní subvence se stane trvalou. Ministerstvu školství a národní osvěty platí náš upřímný dík.

Stejně jsme zavázáni vděčností všem, kdož jakýmkoliv způsobem podporovali snahy Jednoty a přispěli jí v jejích úkolech, zejména redaktorům Listů filologických za obětavé řízení našeho časopisu, kteří se dodělali ojedinělého u nás zjevu, že Listy vycházely po celou válku pravidelně, slavné městské radě na Král. Vinohradech za peněžitý dar, všem dárcům knih, všem pánům, kteří s nevšední laskavostí přednášeli na vědeckých schůzích, slavnému professorskému sboru české fakulty filosofické za propůjčení místností a konečně redakcím denních listů, které uveřejňovaly zprávy spolkové.

Dr. **Josef Hendrich**,
t. č. jednatel.

II. Zpráva

Příjem. Účet pokladniční za dobu

		Základní jmění		Výdajné jmění		Niederlův fond	
		K	h	K	h	K	h
1.	Hotovost z minul. roku správního	62931	13	11155	28	37771	26
2.	Příspěvky členů zakládajících	305	—	—	—	—	—
3.	» » přispívajících	—	—	45	—	—	—
4.	Subvence ministerstva školství	—	—	—	—	2000	—
5.	Dary	—	—	20	—	—	—
6.	Časopisné činných členů	—	—	—	—	309	40
7.	Časopisné ostatních odběratelů: za ročník I—XLII	—	—	—	—	366	20
8.	» » XLIII	—	—	—	—	189	50
9.	» » XLIV	—	—	—	—	199	21
10.	» » XLV	—	—	—	—	643	30
11.	» » XLVI	—	—	—	—	2518	30
12.	» » XLVII	—	—	—	—	42	50
13.	Za prodané knihy	—	—	—	—	52902	22
14.	Účetní přebytek	—	—	72	20	—	—
15.	Záruka za knihy půjčené přes prázdniny	—	—	304	—	—	—
16.	Úroky	—	—	2266	15	1853	23
17.	Devinkulovaný vklad poštovní spořitelny	—	—	—	—	6303	—
		63236	13	13862	63	105098	32

pokladní.

od 1. listopadu 1918 do 31. října 1919. **Vydání.**

		Základní jmění K	h	Výdajné jmění K	h	Niederlův fond K	h
1.	Listy filologické XLV, 5., 6. . . .	—	—	—	—	3810	66
2.	Listy filologické. XLVI, 1—4. . .	—	—	—	—	9147	04
3.	Čítanka I[4], vazba	—	—	—	—	897	—
4.	» II[5], tisk, honorář a vazba	—	—	—	—	24446	01
5.	» III[4], » » » »	—	—	—	—	8044	10
6.	Heřmanský, Cvičebnice I, tisk, honorář a vazba	—	—	—	—	11367	65
7.	Knihy koupené do knihovny .	—	—	540	66	—	—
8.	Vazba knih do knihovny	—	—	82	50	—	—
9.	Tiskopisy	—	—	34	—	61	56
10.	Tisk výroční zprávy	—	—	337	46	—	—
11.	Tisk návrhů na reformu středních škol	—	—	160	70	—	—
12.	Nájemné a úprava skladu knih .	—	—	—	—	652	63
13.	Vyčištění a úprava místností knihovních	—	—	283	60	—	—
14.	Převezení knih	—	—	60	—	—	—
15.	Ex libris na knihy z knihovny Královy	—	—	277	10	—	—
16.	Vrácená záruka za knihy půjčené přes prázdniny	—	—	304	—	—	—
17.	Ztráta při prodeji válečné půjčky	680	—	—	—	—	—
18.	Evidenční poplatek	—	—	187	80	85	77
19.	Příspěvek Denisovu fondu . . .	—	—	100	—	—	—
20.	Vinkulovaný vklad poštovní spořitelny	—	—	—	—	8577	—
21.	Správní vydání	—	—	169	35	68	86
22.	Pokladniční vydání	—	—	5	—	20	—
23.	Administrační vydání	—	-	—	—	20	20
24.	Známky a poplatky poštovní spořitelny	—	—	—	—	73	07
25.	Hotovost 31. října 1919	62556	13	11320	48	37826	77
		63236	13	13862	63	105098	32

Rozvrh jmění.

Základní jmění	62556 K 13 h
Výdajné jmění	9320 K 48 h
Niederlův fond	37826 K 77 h
Rissův fond	2000 K — h
Úhrnem . .	111703 K 38 h

V Praze dne 31. října 1919.

Karel Hrdina,
t. č. pokladník.

Revidováno dne 21. listopadu 1919 a nalezeno vše v úplném pořádku.

Za kontrollující kommissi finanční:

Frant. Heřmanský,
t. č. předseda.

III. Zpráva účetní.

(Od 1. listopadu 1918 do 31. října 1919.)

Časopisného vybráno		309 K 40 h
Výdajného vybráno . . .	156 K 20 h	
Vydání činí	84 K — h	
Účetní přebytek		72 K 20 h
Celkem odvedeno pokladníkovi . . .		381 K 60 h

Ebba Jahnová.
t. č. účetní.

Revidováno dne 21. listopadu 1919 a správným shledáno.

Za kontrollující kommissi finanční:

Frant. Heřmanský.
t. č. předseda.

IV. Zpráva správce skladu.

(Počítáno do 31. října 1919.) *

Na skladě a v kommissi jsou tyto spisy Jednotou vydané:

	Exemplářů		
	náklad	prodáno letos	zbývá
1. Sofokleův Aias, vyd. Král (2. vydání)	2000	92	1233
2. Sophoclis Antigona, ed. Král (4. vyd.)	2000	261	607
3. Ciceronis or. in Catilinam, ed. Novák-Jiráni (5. vyd.)	3000	904	880

* V číslicích těchto i následujících není zahrnut letošní prodej knih na počátku školního roku 1919—20, poněvadž kommissionář vyrovnává se až o velikonocích.

	Exemplářů náklad	prodáno letos	zbývá
4. Ciceronis or. pro Sex. Roscio, de imp. Cn. Pompei, pro Archia poeta, ed. Novák (4. vydání)	3000	706	1139
5. Sofokleova Antigona s pozn. od Krále (2. vydání)	3000	87	1264
6. Sofokleův Aias s pozn. od Krále . .	1500	3	6
7. Demosthenes, vyd. Kastner-Himer, text (3. vydání)	3000	—	17
8. Demosthenes, vyd. Kastner-Himer, text (4. vydání)	2000	362	201
9. Demosthenes, vyd. Kastner-Himer, pozn. (3. vydání)	1000	135	34
10. P. Hrubý, Cvič. kniha jazyka lat. pro V. a VI. tř. (2. vyd.)	3600	879	307
11. P. Hrubý, Cvič. kniha jazyka lat. pro VII. a VIII. tř. (2. vyd.)	3600	564	2268
12. Králova Řecká rhythmika (2. vydání)	650	16	504
13. Králova Řecká a římská metrika I. .	650	5	52
14. Králova Řecká a římská metrika II. .	650	8	294
15. Králova Řecká a římská metrika III.	650	7	390
16. Peroutkovy Řecké dějiny I. . . .	1000	15	345
17. Peroutka-Svoboda: Ústavy států řeckých	600	24	471
18. Jiráni: Skladba jazyka latinského I.	1000	20	805
19. Vykoukalova Čítanka I. (4. vyd.) . .	10000	2189	2990
20. » » II. (4. vyd.) .	3600	2268	2
21. » » III. (4. vyd.) . .	3600	933	2667
22. » » IV. (3. vyd.) . .	10000	1428	387
23. Vykoukal-Holeček Čítanka II. (5. vyd.)	7200	—	7200
24. Jiráni: Výbor z listů Ciceronových, text	2000	179	48
25. Jiráni: Výbor z listů Ciceronových, pozn.	1200	75	214
26. Schenk: Výbor z římských elegiků, text (2. vyd.)	2000	555	968
27. Schenk: Výbor z římských elegiků, pozn. (2. vyd.)	1200	354	656
28. Heřmanský: Cvičebná kniha reči latinskej	4000	—	4000
29. Sborník prací filologických J. Královi	50	4	39
30. Vlčkovy Dějiny čes. lit. I., 1.	2000 + 216	4	1
31. » » » » II., 1.	2000	50	194
32. » » » » II., 2.	674	48	448
33. » » » » seš. 14. . .	2000	—	115

	Exemplářů náklad	prodáno letos	zbývá
34. Vlčkovy Dějiny čes. lit. seš. 15.	2000 + 50	—	262
35. » » » » seš. 16.	2100 + 50	1	449
36. » » » » seš. 17.	2100 + 50	13	980

37. Vlčkovy Dějiny čes. lit. jednotlivých sešitů:

3. sešitu	97,	prodán	—	ex.
4. »	149,	»	—	.
5. »	102,	»	—	»
6. »	171,	»	—	»
8. »	52,	»	—	»
9. a 10. »	129,	»	—	»
11. »	164,	»	—	»
12. »	158,	»	—	»

40. Listů filologických:

Ročníku		ubylo o
II.	102 ex.,	— ex.
III.	98 »	— »
VI.	83 »	— »
VII.	79 »	— »
IX.	48 »	— »
X.	49 »	— »
XI.	46 »	1 »
XII.	58 »	1 »
XIV.	107 »	— »
XV.	2 »	1 »
XVI.	29 »	— »
XVII.	40 »	— »
XVIII.	3 »	1 »
XIX.	9 »	— »
XXI.	36 »	— »
XXII.	47 »	— »
XXIII.	39 »	— »
XXIV.	24 »	— »
XXV.	69 ex.	— ex.
XXVI.	45 »	— »
XXVIII.	18 »	— »
XXIX.	47 »	1 »
XXX.	21 »	— »
XXXI.	43 »	1 »
XXXII.	11 »	1 »
XXXIII.	7 »	1 »
XXXIV.	17 »	1 »
XXXVI.	58 »	1 »
XXXVII.	54 »	1 »
XXXVIII.	58 »	1 »
XXXIX.	92 »	1 »
XL.	90 »	— »
XLI.	146 »	— »
XLII.	127 »	1 »
XLIII.	157 »	— »
XLIV.	131 »	3 »
XLV.	96 »	— »

Ročníky I., IV., V., VIII., XIII., XX., XXVII. a XXXV. jsou rozebrány.

Dr. **Otakar Jiráni**,
t. č. správce skladu.

Revidováno dne 15. listopadu 1919 a shledáno v úplném pořádku.

Za kontrollující kommissi finanční:

Frant. Heřmanský,
t. č. předseda.

Dr. **Bohuslav Havránek**,
t. č. člen kontr. komm. fin.

Gabriel Hejzlar,
t. č. člen kontr. komm. fin.

V. Zpráva administrátorova.

1. Odběratelů Listů fil. bylo mimo činné členy	. 400	(loni 397)
2. Prostřednictvím knihkupců odbíralo	45	(» 44)
3. Činných členů bylo	83	(» 67)
4. Výměnou nebo zdarma bylo zasíláno . . .	40	(» 40)
Celkem . . .	568	(loni 548)

Bohumil Patka,
t. č. administrátor.

VI. Zpráva pořadatele přednášek.

Ve správním roce 1918—19 bylo pořádáno deset přednášek, a to vesměs v posluchárně na děkanství filosofické fakulty v Krakovské ul. č. 6. Přednášeli: 1. dne 25. ledna 1919 p. PhC. *Miroslav Havránek:* Ovidiova látka ve zpracování Zeyerově; 2. dne 23. února p. univ. doc. Dr. *Miloslav Hýsek:* O nových literárně-historických pracích polských; 3. dne 1. března p. zem. škol. insp. Dr. *J. Brant:* Návrhy klassických filologů na středoškolskou reformu; 4. dne 15. března p. prof. Dr. *Bohuslav Havránek:* Litevské ohlasy Zeyerovy; 5. dne 22. března p. univ. doc. Dr. *Frant. Novotný:* O komunismu žen u ruských bolševiků a u Platona; 6. dne 10. května p. prof. Dr. *Boh. Havránek:* Dosavadní výsledky jazykovědy české a polské; 7. dne 17. května p. prof. Dr. *Josef Hendrich:* Návrhy na prozatímní změny ve vyučování jazykům klassickým; 8. dne 24. května p. univ. doc. Dr. *Ant. Kolář:* Světová válka ve světle starověkých dějin; 9. dne 21. června byl večer starořeckých básnířek: přednášel o nich p. ph. stud. *Ferd. Stiebitz* a jeho překlady ze Sapfy recitovala pí. *Kv. Kocourková;* 10. dne 18. října p. univ. doc. Dr. *Frant. Novotný:* Návod ke studiu klassické filologie. Všem pp. přednašečům vzdává výbor srdečné díky.

Návštěva na přednáškách byla i letošního roku pěkná, zejména na přednášce 5., 9. a 10.

Dr. **Miloš Weingart,**
t. č. pořadatel přednášek.

VII. Zpráva knihovní.

Odbor	Loni bylo		Přibylo		Jest tedy nyní	
	spisů	svazků	spisů	svazků	spisů	svazků
A vydání klassiků	1491	2047	309 (305)*	359 (355)*	1800	2406
B spisy z oboru klassické filologie	1262	1598	227 (191)	280 (237)	1489	1878
C slovanská filologie	736	944	9 (2)	9 (2)	745	953
D ostatní filologie	164	187	21 (18)	21 (18)	185	208
E časopisy	161	2266	4 (4)	25 (25)	165	2291
F programy a p.	1188	995	428 (425)	106 (103)	1616	1101
Celkem	5002	8037	998 (945)	800 (740)	6000	8837

Jaroslav Ludvíkovský,
knihovník odb. ABF.

Ferd. Stiebitz,
knihovník odb. CDE.

Při prohlídce dne 20. září 1919 shledáno vše v pořádku.

Za kontrollující kommissi knihovní:

Dr. **Fr. Novotný.** Dr. **Ant. Kolář.** Dr. **Karel Svoboda.**

VIII. Zpráva zapisovatelova.

Členů bylo:

I. čestných	loni	7,	letos	8
II. zakládajících	»	196,	»	199
III. přispívajících	»	9,	»	9
IV. činných	»	67,	»	83

celkem loni 274, letos 293 členů.

Členové, kteří jsou zakládajícími i čestnými, jsou v součtu uvedeni jen jednou. — Členů činných bylo počátkem roku 88, avšak 5 přestalo jimi býti dle § 6 b) stanov.

Miroslav Havránek.
t. č. zapisovatel.

* Čísla v závorkách označují přírůstek z knihovny † prof. J. Krále.

Seznam členů.

I. Členové čestní.

1. Dr. František Groh, universitní professor v Praze.
2. Karel Himer, školní rada, gymn. prof. v. v. na Smíchově.
3. Dr. Vatroslav Jagić, universitní prof. v. v. ve Vídni.
4. Dr. Louis Leger, universitní professor v Paříži.
5. Dr. Jiři Polívka, universitní professor v Praze.
6. Vojtěch Viravský, školní rada a gymn. professor v. v. v Praze.
7. Dr. Jaroslav Vlček, sekční chef a universitní professor v Praze.
8. Dr. Josef Zubatý, universitní professor v Praze.

Zemřelí:

Dr. Jan Gebauer, universitní professor v Praze.
Dr. Eduard Kastner, zemský školní inspektor v Praze.
Dr. Josef Král, universitní professor v Praze.
Pavel Michajlovič Leontěv, universitní professor v Moskvě.
Jindřich Niederle, gymnasijní professor v Praze.

II. Členové zakládající.

1. Korporace.

1. Prof. sbor gymnasia v Jindřichově Hradci.
2. » » v Litomyšli.
3. » » » v Písku.
4. » » » v Plzni.
5. » » » v Přerově.
6. » » » v Táboře.
7. Učitelská beseda v Praze.
8. Historický klub v Praze.
9. Přírodovědecký klub v Praze.
10. Okresní zastupitelstvo v Bechyni.
11. » » v Benešově.
12. » » v Berouně.
13. » » v Domažlicích.
14. » » v Hořicích.
15. » » v Karlíně.
16. » » v Kolíně.
17. » » v Kostelci n. Orl.
18. » » ve Dvoře Králové.
19. » » v Náchodě.
20. » » v Pardubicích.
21. » » v Pelhřimově.
22. » » v Poličce.
23. » » v Roudnici.
24. » » v Rychnově n. Kn.
25. » » v Slaném.

26. Okresní zastupitelstvo na Smíchově.
27. » » v Soběslavi.
28. » » v Unhošti.
29. » » ve Velvarech.
30. » » ve Veselí.
31. » » ve Zbirově.
32. » » na Zbraslavi.
33. Městská rada v Holicích.
34. » » v Humpolci.
35. » » na Kladně.
36. » » ve Dvoře Králové.
37. » » v Novém Městě n. Met.
38. » » v Pelhřimově.
39. » » v Praze.
40. » » v Třeboni.
41. » » v Unhošti.
42. » » ve Vysokém Mýtě.
43. Obecní zastupitelstvo v Karlíně.
44. » » na Král. Vinohradech.
45. Občanská záložna v Českém Brodě.
46. » » v Hostomicích.
47. » » v Karlíně.
48. » » Malostranská v Praze.
49. » » v Německém Brodě.
50. » » ve Vysokém Mýtě.
51. Studijní knihovna v Olomouci.

2. Jednotlivci.

52. Dr. Václav Auersperger, gymn. ředitel v Domažlicích.
53. Josef Bartocha, gymn. ředitel v Uher. Hradišti.
54. Dr. Ant. Beer, universitní docent v Praze.
55. František Beran, gymn. prof. v Hradci Králové.
56. Frant. Bílý, min. rada v Praze.
57. Dr. Jan Brant, z. školní inspektor v Praze.
58. Dr. Lad. Brtnický, škol. rada, gymn. prof. v. v. v Hradci Králové.
59. Josef Bureš, škol. rada, gymn. prof. v. v. na Kr. Vinohradech.
60. Jan Cejp, gymn. prof. v Mladé Boleslavi.
61. Dr. Karel Cumpfe, gymn. řed. v. v. v Písku.
62. Karel Černý, prof. reálky v Praze.
63. Václav Dědeček, gymn. prof. v Čáslavi.
64. Josef Dědek, gymn. prof. v Praze.
65. Alb. Dohnal, gymn. ředitel v Praze.
66. Ant. Doležel, gymn. prof. v Litomyšli.
67. J. Drbohlav, státní rada v Tiflisu.
68. Dr. Fr. Drtina, státní tajemník minist. školství v Praze.
69. Ferdinand Dula, gymn. řed. v Strážnici.

70. Josef Durych, gymn. ředitel v Pardubicích.
71. Josef Dvořák, gymn. prof. v Rokycanech.
72. Jos. Erhardt, gymn. inspektor v Penze na Rusi.
73. Jos. Farník, gymn. ředitel v Petrohradě.
74. Frant. Fencl, prof. průmyslové školy v Praze.
75. Rudolf Flašar, gymn. prof. v Přerově.
76. Dr. Jar. Goll, univ. prof. v. v. v Praze.
77. Josef Grim, gymn. řed. v. v. v Praze.
78. *Dr. Frant. Groh, univ. prof. v Praze.
79. Frant. Halaburt, gymn. prof. v Benešově.
80. Dr. Josef Hanuš, univ. prof. v Praze.
81. Vojtěch Hanačík, gymn. prof. v Jičíně.
82. Dr. P. M. Haškovec, univ. docent v Praze.
83. Zikm. Havlák, gymn. prof. v Slaném.
84. Dr. Al. Herout, gymn. ředitel v Praze.
85. *Karel Himer, šk. rada, gymn. prof. v. v. na Smíchově.
86. Vincenc Hlavín, gymn. prof. v Opavě.
87. Jos. Hoffmann, šk. rada, gymn. prof. v Praze.
88. Karel Hrdina, gymn. prof. v Praze.
89. Vít Hřivna, gymn. prof. v Olomouci.
90. Dr. Oldřich Hujer, univ. prof. v Praze.
91. Dr. Zdeněk Hujer, gymn. prof. v Plzni.
92. Dr. Miloslav Hýsek, univ. docent v Praze.
93. Ant. Chmelík, šk. rada, gymn. prof. na Král. Vinohradech.
94. Dr. Jan Jakubec, univ. prof. v Praze.
95. Dr. Josef Janko, univ. professor v Praze.
96. Josef Janovský, gymn. prof. v Novgorodě.
97. Dr. Jan U. Jarník., univ. prof. v. v. v Praze.
98. Dr. Bohdan Jedlička, gymn. prof. v. v. v Praze.
99. J. Jedlička, kdysi berní inspektor v Rychnově n. Kn.
100. Karel Jelínek, gymn. prof. v Něm. Brodě.
101. Dr. Otokar Jiráni, univ. prof. v Praze.
102. Vilém Kacerovský, gymn. prof. na Smíchově.
103. Dr. Otokar Kádner, univ. prof. v Praze.
104. Josef Kánský, ruský státní rada v. v. v Praze.
105. Richard Kantor, řed. gymn. v Přerově.
106. Vojtěch Kebrle, šk. rada, gymn. prof. na Král. Vinohradech.
107. Dr. Rudolf Kníže, gymn. prof. v N. Bydžově.
108. Václav Kocourek, gymn. prof. v Č. Budějovicích.
109. Dr. Ant. Kolář, gymn. prof. a univ. docent v Praze.
110. Jan Konůpek, školní rada, gymn. prof. v. v. v Praze.
111. Ant. Kořínek, gymn. prof. v Praze.
112. Jaromír Košťál, gymn. prof. v Chotěboři.
113. Dr. Arnošt Kraus, univ. prof. v Praze.
114. Ant. Krondl, z. š. inspektor v. v. v Brně.

* Členové * označení jsou zároveň členy čestnými.

115. Dr. Frant. Krsek, min. rada v Praze.
116. Dr. Jaroslav Kubista, gymn. prof. v Brandýse n. Labem.
117. Frant. Kukrál, gymn. prof. v Pelhřimově.
118. Platon Lukašević, gymn. prof. v Jagotině.
119. Josef Mach, gymn. ředitel v Jilemnici.
120. Dr. Jan Máchal, univ. prof. v Praze.
121. Hynek Majer, gymn. prof. v Rjazani.
122. Václav Marek, šk. rada, gymn. prof. v. v. na Kr. Vinohradech.
123. Dr. T. G. Masaryk, president Československé republiky.
124. Jan Mašín, gymn. prof. v Praze.
125. Josef Matějka, gymn. prof. v Hradci Králové.
126. Dr. Alois Mazánek, gymn. prof. v Pardubicích.
127. Bohuslav Mikenda, gymn. prof. v Příbrami.
128. Dr. Karel Müller, gymn. prof. na Král. Vinohradech.
129. Edvard Nebeský, sládek na Král. Vinohradech.
130. Dr. Lubor Niederle, univ. prof. v Praze.
131. Dr. Václav Niederle, gymn. prof. v Praze.
132. Dr. Arne Novák, prof. reálky a univ. doc. v Praze.
133. Dr. Josef Novák, gymn. řed. v. v. v Třeboni.
134. Josef Novák, gymn. prof. v Uherském Hradišti.
135. Karel Novák, z. škol. inspektor v Praze.
136. Dr. Frant. Novotný, gymn. prof. a univ. docent na Král. Vinohradech.
137. Dr. Otakar Palán, gymn. prof. v Kolíně.
138. Dr. Frant. Pastrnek, univ. prof. v Praze.
139. Bohumil Patka, gymn. prof. v Praze.
140. Frant. Pavlásek, šk. rada, prof. gymn. v. v. v Praze.
141. Dr. Otokar Pertold, univ. docent v Praze.
142. Dr. Václav Petřík, gymn. prof. v Praze.
143. Jan Placek, gymn. řed. v. v. v Ml. Boleslavi.
144. Feodor Polák, gymn. prof. v Ananjevě.
145. *Dr. Jiří Polívka, univ. prof. v Praze.
146. Věkoslav Pospíšil, gymn. prof. v Kijevě.
147. Dr. J. V. Prášek, prof. reálky v. v. v Praze.
148. Dr. Albert Pražák, min. tajemník v Praze.
149. Edv. Procházka, gymn. prof. v. v. v Týně n. Vltavou.
150. Josef Pučelík, gymn. prof. na Král. Vinohradech.
151. V. Reiner, gymn. prof. v Kazani.
152. J. Řezáč, gymn. prof. v Roudnici.
153. Dr. Rud. Růžička, gymn. prof. a univ. docent v Praze.
154. Jan Sedláček, gymn. prof. v Uh. Hradišti.
155. Dr. Jan V. Sedlák na Smíchově.
156. Daniel Seidl, šk. rada, gymn. prof. v. v. v Praze.
157. Dr. Bonifác Segeťa, gymn. prof. v Kroměříži.
158. Antonín Setunský, minist. rada v Praze.
159. Rud. Schenk, řed. gymn. v Zábřehu.
160. Václav Sládek, gymn. prof. v Praze.

161. Bohumil Sládeček, gymn. prof. v Benešově.
162. Dr. Emil Smetánka, univ. prof. v Praze.
163. Otakar Smrčka, gymn. řed. na Král. Vinohradech.
164. Tomáš Snětivý, gymn. prof. v Chrudimi.
165. Dr. Jos. Straka, gymn. prof. v Táboře.
166. Jan Stránský, řed. gymn. v N. Brodě.
167. Dr. Emanuel Strejček, gymn. prof. v Domažlicích.
168. Dr. Karel Svoboda, gymn. prof. a univ. docent na Král. Vinohradech.
169. Rudolf Svoboda, gymn. prof. v Mor. Ostravě.
170. J. Sýkora, gymn. prof. v. v. v Benešově.
171. Dr. Ed. Šarša, ředitel gymn. v Příbrami.
172. Jan Šafránek, řed. gymn. v Praze.
173. Václav Škaloud, gymn. prof. v. v. v Miletíně.
174. František Škoda, gymn. prof. v Berouně.
175. Josef Špírek, gymn. prof. v Jindřichově Hradci.
176. Dr. Jar. Šťastný, gymn. prof. v Praze.
177. Josef Štefek, gymn. prof. v Příbrami.
178. Jan Šule, řed. gymn. v Rokycanech.
179. František Teplý, řed. gymn. ve Vyškově.
180. Dr. František Trávníček, prof. v Praze.
181. Josef Třesohlavý, řed. gymn. v Pelhřimově.
182. Dominik Trnka, gymn. prof. na Žižkově.
183. Jan Trpišovský, prof. prům. šk. v Praze.
184. František Überhuber, gymn. prof. v Č. Budějovicích.
185. Fr. A. Urbánek, knihkupec v Praze.
186. Vincenc Vávra, gymn. ředitel v. v. v Přerově.
187. *Vojt. Viravský, šk. rada a gymn. prof. v. v. v Praze.
188. *Dr. Jaroslav Vlček, ministerský rada v Praze.
189. Josef Vlček, gymn. prof. v Brně.
190. Josef Vlček, gymn. prof. v. v. v Jičíně.
191. V. Voleský, gymn. prof. ve Voroněži.
192. Josef Vycpálek, gymn. prof. v. v. v Benešově.
193. Dr. Pavel Vychodil, redaktor Hlídky v Brně.
194. Fr. V. Vykoukal, řed. gymn. v Praze.
195. Dr. Hynek Vysoký, univ. prof. v Praze.
196. Dr. Miloš Weingart, gymn. prof. a univ. docent v Praze.
197. Augustin Wolf, gymn. prof. v Rychnově n. Kn.
198. V. Wošalík, ředitel panství v Praze.
199. Dr. Josef Zubatý, univ. prof. v Praze.

III. Členové přispívající.

1. Rudolf Brejcha, prof. reálky v Karlíně.
2. Dr. Klára Fuxová, gymn. professorka v Praze.
3. Dr. Josef Hendrich, gymn. prof. na Král. Vinohradech.
4. Karel Jedlička, gymn. prof. ve Vys. Mýtě.

5. Vincenc Kočí, gymn. prof. v Praze.
6. Prokop Lang, gymn. prof. v. v. v Příbrami.
7. Dr. Frant. Oberpfalcer, gymn. prof. v Praze.
8. Josef Meissner, gymn. prof. v Praze.
9. Dr. Libuše Scholzová, gymn. professorka v Praze.

IV. *Členové činní.*

1. Arnošt Bareš.
2. Libuše Bartošová.
3. Marie Baušová.
4. Dr. Josef Bečka.
5. Vojtěch Bláha.
6. Jaroslav Boháč.
7. Jan Budil.
8. Václav Burian.
9. Eduard Černý.
10. Dr. Josef Dvořák.
11. B. Effenbergrová.
12. Václ. Engelmann.
13. Jaromír Fiala.
14. Jan Frček.
15. Zdeněk Gabriel.
16. Dr. Vladimír Groh.
17. Anna Hájková.
18. Dr. Boh. Havránek.
19. Karel Havránek.
20. Mirosl. Havránek.
21. Gabriel Hejzlar.
22. Jos. Hirschová.
23. Blažena Holá,
24. Helena Honlová.
25. Vojtěch Hradil.
26. Blažena Hronová.
27. Adolf Chaloupka.
28. Frant. Chládek.
29. Ebba Jahnová.
30. Jaroslav Janáček.
31. Karel Janč.
32. Josef Janiška.
33. Klára Janoušková.
34. Benjam. Jedlička.
35. Květa Kádnerová.
36. Jiřina Karasová.
37. Jos. Kitzbergrová.
38. Alois Klouda.
39. Notbur. Knobová.
40. Josef Křídlo.
41. Anna Linhartová.
42. Jar. Ludvíkovský.
43. Josef Lukeš.
44. Ladislav Mach.
45. Jaroslav Mareš.
46. Leopold Mareš.
47. Marie Michlová.
48. Zdeňka Možná.
49. Karel Nerad.
50. Zdeňka Novotná.
51. Josef Obr.
52. Dr. Josef Pečený.
53. František Pech.
54. Anna Peřinová.
55. Stanisl. Petírová.
56. Alois Piňos.
57. Rafaela Pišlová.
58. Bohumír Popelář.
59. Jiří Pospíšil.
60. Frant. Prykner.
61. St. Rambousek.
62. Marie Roubalová.
63. Josef Rypáček.
64. Ludmila Skálová.
65. Zdeněk Saitz.
66. Emanuel Sobíšek.
67. Frant. Stančíková.
68. Ferd. Stiebitz.
69. Václav Šeferna.
70. Frant. Šimánek.
71. Václav Šitina.
72. Bartol. Škulina.
73. Eliška Šolcová.
74. Ludm. Šourková.
75. Jaromír Štěrba.
76. Frant. Tobiášek.
77. Jana Tombová.
78. Ida Uchytilová.
79. František Váňa.
80. Jindra Waitzmannová.
81. Drah. Wittichová.
82. Dr. J. K. Zdichynec.
83. Oldř. Žaloudková.

Nákladem vlastním. — Tiskem »Unie« v Praze.

LISTY FILOLOGICKÉ.

Vydávají se

nákladem Jednoty českých filologů v Praze.

Odpovědní redaktoři

FR. GROH, O. HUJER a JAR. VLČEK.

ROČNÍK ČTYŘICÁTÝ ŠESTÝ.

SEŠIT VI.

V PRAZE
1919.

Předplatné **10 K** přijímá **prof. Karel Hrdina** na Král. Vinohradech, Vávrova 33.

Administrace v Praze, Veleslavínova 96-I

Obsah sešitu VI.

Pojednání.

Úvahy.

LISTY FILOLOGICKÉ

vycházejí v 6 sešitech. Sešit **I.** vydává se koncem **února**, **II.** koncem **dubna**, **III.** a **IV.** koncem **června**, **V.** koncem **října**, **VI.** koncem **prosince** každého roku.

Předplácí se na ně ročně **10 korun**, v cizích zemích **12 korun**. **Zakládajícím a přispívajícím členům** Jednoty českých filologů sníženo jest předplatné na **9 K**. Členem zakládajícím se stává, kdo zaplatí jednou pro vždy **50 K** buď najednou nebo ve dvou ročních lhůtách; člen přispívající platí **5 K** ročně.

Předplatné jakož i členské příspěvky přijímají pp. **důvěrníci** na jednotlivých ústavech nebo pokladník Jednoty českých filologů **prof. Karel Hrdina na Král. Vinohradech, Vávrova 33.** Přijetí předplatného stvrzuje se na obálce »Listů«.

☞ **Pouhé vrácení sešitu nepokládá se za vypovědění objednávky.**

Rukopisy z oboru klassické filologie posílají se **prof. Otakaru Jiránimu** v Praze IV., Ludmilina bašta 245; z oboru slovanské linguistiky **prof. O. Hujerovi** na Král. Vinohradech, Lužická 21; z oboru české historie literární **prof. Janu Jakubcovi** v Praze VII., Strossmajerovo náměstí 14.

☞ **„Listy filologické" řídí se pravopisem Gebauerových „Pravidel" vydaných r. 1904.** ☜

Předplatné na XLVI. ročník „Listů filologických“ zaslali:

Brno: prof. dr. Gregor. Chotěboř: prof. Košťál. Král. Vinohrady: prof. Heřmanský. Mělník: knihovna gymnasijní. Nitra: prof. Němec, Pelhřimov: prof. Šebek, prof. dr. Stuna. Písek: řed. Soukup. Praha: prof. dr. Haškovec, prof. Neuhöfer. Příbram: prof. Lang. Svatoslav: učitel Starý.

V Praze dne 24. prosince 1919.

Karel Hrdina,
t. č. pokladník.

Hodlám sestaviti a nákladem Jednoty českých filologů vydati čítanku z latinských spisovatelů středního i nového věku (srv. Věstník min. 1919, str. 252), především arci českých. Za pokyny pp. kollegů v té věci budu velmi vděčen.

K. Hrdina.

Jednota českých filologů vydala tyto knihy:

M Tulli Ciceronis in L. Catilinam orationes quattuor. K potřebě školní vydal *Robert Novák*. Páté vydání upravil *Ot. Jiráni*. 1916 . . . . K —·60

M. Tulli Ciceronis pro Sex. Roscio Amerino, de imperio Cn. Pompei, pro Archia poeta orationes. K potřebě školní vydal *Robert Novák*. Čtvrté vydání. 1915 . . . . K 1·—

Výbor z listů Ciceronových. Vydal a poznámkami opatřil Dr. *Otakar Jiráni*. 1911. Část I.: Text. (Schválen min. kultu a vyuč. 13. března 1911 č. 8060) . . . . K 1·20
Část II.: Poznámky . . . . K 1·—

Výbor z elegiků římských. Pro školy střední uspořádal *Rudolf Schenk*. Druhé, opravené vyd. 1917. Část I.: Text. (Schválen min. kultu a vyuč. 19. března 1917 č. 7830) . . . . K 1·
Část II.: Poznámky . . . . K 1·—

Dra *Edvarda Kastnera* **Výbor řečí Demosthenových**. K čtvrtému vydání upravil *Karel Himer*. (S mapkou.) 1911 . . K 1·20
Poznámky k tomu, 3. vydání, 1909 . . . . K 1·20

Tragoedie Sofokleovy. K potřebě školní vydal *Josef Král.*
I. Antigona. 4. vyd., 1913 (text) . . . . K —·80
II. Aias. 2. vydání 1913 (s poznámkami za textem) . . K 1·50

Tragoedie Sofokleovy. Vydal a ku potřebě školní poznámkami opatřil *Josef Král.* I. Antigona. 2. opr. vyd. 1886 K 1·—

Cvičebná kniha reči latinskej. Diel I. (S mluvnickými poznámkami.) Sostavil *Fr. Heřmanský* . . . . K 8.—

Odobrená výnosom ministerstva školstva a národnej osvety za dňa 26. septembra 1919 č. 45.289.

Cvičebná kniha jazyka latinského pro pátou a šestou třídu gymnasijní. Sestavil *Petr Hrubý*. 2. vydání. 1914 K 2·30

Schválena min. kultu a vyučování 23. června 1914 č. 27.029

Cvičebná kniha jazyka latinského pro sedmou a osmou třídu gymnasijní. Sestavil *Petr Hrubý*. 2. vydání. 1916 . K 2·40

Obsahem nezměněný otisk prvního vydání (schvál. 1. III. 1907 č. 48.731 z 1906).

Řecká a římská rhythmika a metrika. Napsal *Josef Král.*
Díl I. Řecká rhythmika. Druhé vydání. 1915 . . . . . . K 9·—
Díl II. Řecká a římská metrika. Svazek I. 1906 . . . . K 15·—
Svazek II. 1911 . . . . K 10·—
Svazek III. 1913 . . . . K 12·—

Dějiny řecké. Napsal *Em. Peroutka.*
Díl I. Doba předhistorická. 1908 . . . . K 7·—

Ústavy států řeckých. Napsal *Em. Peroutka.* Z jeho pozůstalosti doplnil a vydal *K. Svoboda.* 1916 . . . . . . K 6·—

Skladba jazyka latinského. Napsal Dr. *Otakar Jiráni.* Díl první. Skladba věty jednoduché. 1915. K 7·—

Dějiny české literatury. Napsal *Jaroslav Vlček.*
Dílu I. část 1.: Od nejstarších dob až po »věk zlatý«. Rozebráno.
Dílu I. část 2. se tiskne.
Dílu II. část 1.: Století osmnácté. 1901 . . . . K 6·20
Dílu II. část 2.: K letům čtyřicátým století XIX. 1914 . K 8·50

Čítanka pro první třídu škol středních. Sestavil *Frant. V. Vykoukal.* Čtvrté, podle nových osnov přepracované vydání. S 20 obr. 1914. Vázaná . . . . K 2·50

Schválena ministerstvem kultu a vyučování dne 23. června 1914 č. 27.029.

Čítanka pro druhou třídu škol středních. Sestavili *Frant. V. Vykoukal.* a *Fr. Holeček.* Páté, přepracované vydání. S 19 obr. 1919. Za . . . . K 12·—

Schválena s vyloučením předešlých vydání minist. školství a nár. osvěty 27. září 1919 č. 44.683.

Čítanka pro třetí třídu škol středních. Sestavil *Frant. V. Vykoukal.* Čtvrté vydání. Nezměněný otisk třetího vydání. Se 14 obrázky. 1918. Vázaná . . . . K 4·20

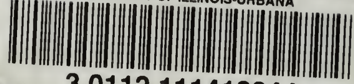
Schválena ministerstvem kultu a vyučování dne 4. dubna 1911 č. 7875.

Čítanka pro čtvrtou třídu škol středních. Sestavil *Frant. V. Vykoukal.* Třetí, podle nových osnov přepracované vydání. S 19 obrázky.) 1913. Vázaná . . . . K 3·—

Schválena ministerstvem kultu a vyučování dne 26. února 1913 č. 6690.

Knihy zde uvedené expedují kommissionáři Jednoty pp. **Höfer a Klouček v Praze, v Jindřišské ulici 9.**; přípisy o volných výtiscích posílají se Jednotě do **Veleslavínovy ul. č. 96-I.**

Nákladem vlastním. — Tiskem České grafické Unie a. s. v Praze.

UNIVERSITY OF ILLINOIS-URBANA
3 0112 111412844